1912

an. 10-12

1912. ANUL VII — OCTOMBRIE. No. 10

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă 52.

1912

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 15 lei; jumătate de an 8 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumă-

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, C. Alexandrescu, D. Anghel,
prof. univ. I. Athanasiu, Tudor Arghezi, Jean Bart, N. Bațaria, dr. P.
Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voi-
nești, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldi-
ceanu, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, Alice Călugăru, I.
Ciocîrlan, A. Ciura, M. Codreanu, G. Coșbuc, prof. I. cav. de Cuparencu,
Ana Conta-Kernbach, P. Cuboțteanu, Maria Cunțan, Barbu Delavrancea,
prof. univ. Ch. Drouhet, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago,
G. Galaction, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-
Severin, dr. Onisifor Ghibu, Artur Gorovei, I. Gramadă, C. Hogaș, C.
Hoisescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Sișești, Nat.
Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ.
dr. N. Leon, dr. I. Lupaș, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Mani-
catide, Constanța Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Măndrescu,
V. E. Moldovan, St. Morărescu, V. G. Morțun, G. Murnu, D. Nanu,
I. Nădejde, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, G. Pascu,
D. D. Pătrășcanu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, Ma-
tilda Poni, Sp. Popescu, prof. univ. dr. G. Proca, (O Carp), Cincinat
Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Mircea D. Rădulescu, Radu Ro-
setti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici,
M. Sevastos, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri,
maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatușescu, George Tofan, A. Toma, Iorgu
Toma, Emil Triandafil, Ernest Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-
Samurcaș, Al. Vlahuță, A. D. Xenopol și alții.*

Condițiile de abonare

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonații care nu-și vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească in plus 4 lei pe an și 2 lei pe ½ an. ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceștia pot plăti in trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cîte cinci coroane din patru in patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

vezi urmare pag. 3-a copertii

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXVII

ANUL VII

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă No. 52

1912

REGELE CAROL I

Faptele de seamă ce răsar din sinul popoarelor au fost totdeauna atribuite celor ce le-au săvîrşit, fie ei monarhi sau alte capete de state, generali, miniştri, sau oameni chiar din rînduri, împodobiţi însă cu mari puteri sufleteşti.

Aşa, lupta pentru învestitură este privită ca urmarea rivalităţii între Împăratul Henric al IV-lea şi Papa Grigore-cel-Mare; cucerirea Angliei de Normani ca faptă personală a lui Wilhelm Cuceritorul; eliberarea Franţiei de stăpînirea engleză, ca acea a minunatei întrupări a Ioanei de Arc; luptele între Franţia şi Germania dela începutul timpurilor moderne sînt datorite îndușmănirii lui Francisc I cu Carol al V-lea. Dimpotrivă faptele cele mari, săvîrşite atît în lăuntrul cît şi în afara Franţiei pe timpul lui Ludovic al XIII-lea, nu au fost atribuite Regelui, ci marelui său ministru, Cardinalul de Richelieu; înflorirea economică a aceleiaşi ţări, Intendentului general al finanţelor, Colbert, şi nu lui Ludovic al XIV-lea, căruia i se pune în socoteală dărăpănarea Franţiei, prin luxul nechibzuit şi războaele sale; unirea Germaniei este iarăşi socotită ca opera lui Bismark şi nu a lui Wilhelm I, iar acea a Italiei ca opera lui Cavour, deşteptul ministru al lui Victor Emanuel. Cazuri în care înfăptuirea este împărţită între monarh şi conlucrătorii săi, ar fi căderea din 1870, a Franţiei, de care este făcut răspunzător atît Napoleon al III-lea cît şi încunjurimea lui: Împărăteasa Eugenia şi miniştrii săi: Ollivier, Le Boeuf şi Grammont; iar ca faptă pozitivă, întemeierea Romîniei moderne, socotită ca opera lui Cuza Vodă, ajutat de tovarăşii săi de gînd şi de simţ: Alecsandri, Kogălniceanu, Negri, Kreţulescu şi Florescu. Sînt şi fapte anonime în privirea autorilor lor, care pornesc din adîncul masselor şi sînt atribuite acestora, ca Revoluţia franceză sau împărţirea Poloniei. Dacă aceasta din urmă, pe partea rîpitorilor, este datorită întovărăşirii spre pradă a trei mari monarhi: Frideric al II-lea, Caterina a II-a şi Maria Tereza, pe acea a ţării jărtfite, ea nu poate fi legată de nici un nume, ci de o întreagă evoluţie nenorocită a unei stări sociale descumpenite.

Pretutindeni, deci, popoarele, în sănătosul lor instinct, au legat faptele de aceia ce le-au săvîrşit, fie indivizi, fie întovără-

şiri, fie chiar colectivităţi întregi, şi totdeauna cercetările ştiinţifice ale istoriei au adeverit, în această privire, încheierile poporane. Totdeauna autorii adevăraţi au fost încununaţi cu glorie sau traşi la răspunderea pe care o meritau.

În această lumină ne propunem a cerceta, în puţine cuvinte, Domnia cea de aproape jumătate de veac a lui Carol I al Romîniei, pentru a vedea care fapte pot fi atribuite Lui, şi dacă înmănunchierea lor constitue pentru el un motiv de laudă sau de hulă.

I

Mai întâiu însuşi primirea Principelui Carol de a se urca în scaunul Romîniei, în condiţiile în care se afla lumea politică de atunci, a fost pentru Romînia o faptă mîntuitoare; căci dacă şi odrasla Hohenzollernilor ar fi răspins cinstea, precum o făcuse comitele de Flandra, unirea Moldovei cu Muntenia putea fi primejduită, precum o arătase mişcarea din 3 Aprilie 1866 dela Iaşi; munca şi strădania poporului romîn erau să fie pierdute şi viitorul lui compromis. Şi nu era uşor pentru un membru al familiei domnitoare a Prusiei de a primi un tron înjosit prin suzeranitatea otomană, şi în momentul cînd ţara de baştină a acelui Principe era în ajunul unui mare războiu cu împărăţia vecina noastră, Austria, care totdeauna combătuse din răsputeri întărirea organismului romînesc.

A fost o împrejurare fericită, că ochii Romînilor s'au oprit asupra Principelui Carol şi că această a lor alegere a fost încununată cu izbîndă; căci tocmai ţara, din care el se trăgea, a ajuns, prin două mari războae, în fruntea Europei şi conducătoarea marei politici a lumii. Ideea care împinsese pe Romîni a se pune sub o dinastie străină, adică dorinţa de a da statului lor o cumpenire trainică, o statornicie a centrului în jurul căruia era să se învîrtească viaţa lor politică—această idee căpătă o puternică întărire, de oarece era învederat că membrul unei case ce dobîndise o putere atît de covîrşitoare era să se înfibgă mult mai adînc în scaunul romînesc, decît dacă ar fi aparţinut unei familii cu mai mică vază. Romînii nu mai erau să îndrăznească să se joace şi cu dînsul de a titirezul domnesc, căci un asemenea joc ar fi putut uşor împinge ţara în prăpastie, precum prezenţa Lui pe scaunul Romîniei dădea ţării reflexul puterii statului celui mare din care Domnitorul de viţă străină îşi trăgea obîrşia.

Dacă Romînii nu pricepuseră acest mare al lor interes decît în teorie, o împrejurare foarte gravă le aduse în curînd la conştiinţă, dovada practică a acestei concepţii.

Anume poporul din Bucureşti, la auzul vestei zdobirii Franţiei de către Germani în 1871, făcu o manifestare duşmănoasă acestor din urmă, turburînd un banchet dat, în chip cam nechib-

zuit, de colonia germană, pentru a sărbători izbînda poporului ei. Manifestarea era îndreptată şi în contra Principelui de obîrşie german care se afla în scaunul ţării, adăogindu-se pe lingă aceasta şi chestia drumurilor de fier ce pe atunci se complicase foarte grav, prin actele necinstite săvîrşite de Stroussberg care, ce e drept, fusese şi el strîns de gît de războiul franco-german.

Principele înţelegînd pornirea poporului romîn contra lui şi a neamului cărui aparţinea, desgustat apoi prin o luptă seacă şi stearpă dusă timp de cinci ani cu partidele politice din Romînia, chemă la Palat pe foasta Locotenenţă domnească pentru a-i remite frînele ocîrmuirii, declarîndu-i că El era hotărît a părăsi Romînia. Atunci îşi dădură seamă oamenii ei politici despre însemnătatea dinastiei ce o chemaseră în fruntea ţării. Dacă aducerea ei avuse scopul mai mult de a da o statornicie mersului statului, împrejurările politice petrecute în Europa făcuseră ca dinastia germană să devină o garanţie a existenţei însăşi a statului romîn, iar retragerea ei în acel moment ar fi adus primejduirea lui cea mai neînlăturată. În adevăr, stăpînul Europei de atunci, Principele de Bismark, adînc jignit prin manifestarea anti germană din Bucureşti, ar fi putut prea uşor, în o mişcare de indignare, să ne jertfească intereselor politice ale poporului german care avea nevoe de sprijinul Austriei şi de prietenia Rusiei,—tocmai din cauza prea marii lui izbînzi contra Franţiei. O împărţire a Romîniei între marii ei vecini, împărţire care de atîtea ori se plănuise în decursul veacurilor, putea uşor să-şi întindă de astă dată giulgiul ei de moarte asupra ţării noastre. Lascar Catargiu fostul preşedinte şi stîlpul Locotenenţei domneşti din 1866, Neculai Kreţulescu unul din cei mai de seamă foşti miniştri ai lui Cuza Vodă şi alţi oameni politici conjurară pe Principe, să nu dee urmare gîndului său, răsărit în un moment de legitimă indignare, şi ei izbutiră să-l convingă şi să-l facă să rămînă.

Băgăm de seamă că Principele nu puse nici o condiţie la mai departea deţinere a Domniei, deşi el ar fi putut cere un lucru ce-i trecuse de mai multe ori pe dinaintea minţii, anume prefacerea Constituţiei în sensul unei restrîngeri a libertăţilor şi unei sporiri a puterilor Sale, schimbare ce-i fusese chiar sfătuită de oamenii politici germani.

Să-mi fie invoit a face aici o destăinuire pentru care cer iertare Maiestăţei Sale. În 1893 cînd am văzut pe Maiestatea Sa la o audienţă, cu prilejul hărăzirii lucrării mele asupra *Domniei lui Cuza Vodă*, după ce vorbisem mai mult timp despre meritele predecesorului Maiestăţei Sale, pe care Maiestatea Sa le recunoştea în toată întinderea, venind vorba asupra sistemului de ocîrmuire, Regele îmi spuse, că: Constituţia îi paralizază absolut orice iniţiativă; că dacă i s'ar da ţara pe mîni numai 10 ani de zile, s'ar vedea ce ar putea face din ea; că El nu va face o lovitură de Stat ca Vodă Cuza, şi că va respecta Constituţia pe care a

jurat; dar că nu i se va putea da Lui vina, dacă țara nu se va desvolta așa cum ar trebui.

Prin urmare dacă Principele ar fi voit să se folosască de acel vajnic moment, ar fi putut pune drept condiție la rămînerea lui, modificarea Constituției în sensul restrictiv; dar El nu a făcut-o; căci imboldirea Lui spre abdicare fusese o mișcare sinceră, izvorită din o pornire a inimii întărîtate, iar nu din un calcul al socotitoarei minți.

Tot atît de desinteresat, cași gîndul său de părăsire, a fost și acel care l-a reținut pe scaunul Romîniei. Principele Carol s'a mulțămit cu făgăduința lui Lascar Catargiu și Neculai Krețulescu, că vor asigura ordinea în țară—făgăduință ce în adevăr a fost îndeplinită—și a urmat mai departe a conduce destinele ei.

Am spus că între pricinile de nemulțămire ale politicianilor noștri cu Principele Carol I, era și chestia drumurilor de fier, asupra cărora voim să spunem cîteva cuvinte:

Dintre numeroasele înnoiri economice ce s'au făcut dela 1866 încoace, fără îndoială că una din cele mai însemnate, dacă nu chiar cea mai însemnată, a fost introducerea drumurilor de fier. Intrebuințarea acestui mare ridicător al civilizației contimporane fusese plănuită încă de Cuza Vodă care cercase, în mai multe rînduri, să negocieze, cu întreprinzători străini și chiar cu de acei din țară, întocmirea lor în Romînia. Dar în viforoasa și scurta lui Domnie, nu se putu înfăptui lucrul. Principele Carol, îndată ce se sui în scaunul țării, se gîndi la înzestrarea Romîniei cu o rețea de căi ferate. După mai multe încercări, se găsi un întreprinzător care îndrăzni lucrul—doctorul Stroussberg—căci era în adevăr o mare îndrăzneală pe atunci a face credit Romîniei de mai multe sute de milioane, de oarece budgetul țării nu se urca la mai mult de 56.000.000 de lei, iar comerțul întreg, import și export, la vre'o 180.000.000. Multe și grave fură peripețiile prin care trecu această afacere. Din cauza războiului franco-german, Stroussberg își văzu creditul închis, și el recurse la mijloace necinstite pentru a-și procura bani, sustrăgînd obligații din lada în care erau închise, înainte ca să se fi făcut lucrări pe pămînt pentru valorile ridicate. Sustragerea se făcu cu complicitatea comisarului guvernului romîn, Ambron, un Prusian numit nu se prea înțelege prin ce împrejurări în acel post de încredere, de care abuză, desigur nu în chip desinteresat. Se mai adăugea și împrejurarea că inginerul șef, după situațiile căruia se scoteau obligațiile din ladă, era tot un German, numit Brandt. După ce însăși concesiunea fusese dată în chip destul de împovorat, mai adăogîndu-se și pierderile statului romîn izvorîte din fraudele făptuite, cele d'intăi drumuri de fier costară pe Romînia mult mai mult de cum s'ar fi cuvenit. Dar dacă ne gîndim cum înnainte cu cîțiva ani, sub Cuza Vodă, cele dintăi împrumuturi ce fuseseră contractate la Stern în Londra și Offenheim în Viena, erau plătite de statul romîn cu 13 și 15% procente anuale, din pricina lipsei noastre de credit, atunci nu ni va părea așa de afară din cale scumpetea cu care

am putut înjgheba cea întăiu a noastră rețea de căi ferate. Dar apoi în întreprinderi așa de mari financiare și de construcții, este cu neputință de a nu se ivi și pierderi și chiar fraude mai mult sau mai puțin caracterizate. Așa se întîmplă și la înființarea Băncii naționale, la care se bănuește că subscrierile acțiunilor s'ar fi făcut pe hatîr; la Creditele fonciare la care evaluările întreceau valorile imobilelor, și așa mai departe. Toate aceste scăderi care întovărășesc neaparat orice atingere a oamenilor cu banii, nu numai la noi, ci în toate țările lumii (afacerea Panama, aprovizionările armatei engleze în războiul cu Burii, fondurile Welfe în Germania) se uită și se pierd; iar ceia ce este însemnat, *lucrul rămîne*, cum în războae se uită morțile și suferințele individuale, și rămîne numai cîștigul dobîndit, prin opera săvîrșită.

Nu se poate deci tăgădui că prin inițiativa Principelui Carol, s'au introdus în Romînia mijlocul cel mare și grabnic de comunicare a drumului de fier care a înnălțat în curînd starea de bogăție a țării, întemeind prosperitatea ei înlăuntru și creditul ei în afară.

La înființarea celorlalte așezăminte financiare și economice care, alăturea cu drumul de fier, au contribuit la ridicarea și îmbogățirea țării: sistemul monetar, Creditul fonciar rural, cele două Credite urbane, cel din București și cel din Iași și Banca națională, nu se știe anume în capul cui a răsărit prima idee imbolditoare care se frămînta chiar de mult timp în mintea Romînilor; dar desigur că fără învoirea și conlucrarea Capului statului, ele nu ar fi putut să se introducă în aevea lucrurilor, încît și la acestea, dacă Principele Carol nu a avut inițiativa lor, cel puțin a luat o parte hotărîtoare la a lor înfăptuire.

Veni însă chestia gravă a rescumpărării căilor ferate, ivită încă de pe cînd ele se construiau și se încurcaseră așa de rău daraverile întreprinderii. Rescumpărarea se arătase de trebuință neapărată și pentru a nu lăsa arterele noastre de comunicare în mînile străinilor. Tot așa de anevoioase fură și negocierile pentru a ajunge la această rescumpărare, și fiindcă în atare chestie era interesat și statul prusian care apăra pe detentorii de obligații, ale căror valoare căzuse la mai puțin de ¼ din acea nominală, apoi se înțelege decît ajutor au putut să ne fie stăruințele Principelui Carol care, prin legăturile sale cu curtea din Berlin și cu oamenii politici ai Prusiei, ne-au ușurat foarte mult mersul negocierilor. Despre aceasta face dovadă corespondența Principelui Carol, păstrată în Memoriile Lui. Principele Carol după ce înzestrase, prin inițiativa Lui, Romînia cu temelia căilor ei ferate, puse umărul și la aducerea lor în stăpînirea statului romîn, una din izbînzile economico-politice cele mai mari ce le-au repurtat vre odată poporul nostru, și această izbîndă s'a făcut sub auspiciile și cu conlucrarea devotată și energică a **Principelui Carol.**

In curînd, însă, o nouă încîlcire a trebilor din afară trebuia să pună la o serioasă încercare destoinicia de ocîrmuitor a lui

Carol I. In 1877 izbucnește marele războiu între Ruși și Turci, care ne atingea direct și aducea iarăși asupra capetelor noastre primejduirea existenții patriei. Rușii anume trebuiau să treacă prin Rominia pentru a ataca împărăția otomană, și era vorba ce ținută era să urmeze țara noastră în această critică împrejurare? In un mare consiliu ținut la Palat cu toate căpiteniile politice ale țării, fără deosebire de partide, mai toți cei chemați fură de părere a ne abținea dela orice amestec în războiul ce se prăbușise din nou asupra țării noastre, și a ne retrage cu oștirea la munți. Numai Principele și cu primul său ministru de atunci, I. C. Brătianu, fură de părere să intrăm în foc.

Această hotărîre a Principelui Carol este însemnată; căci ea dovedește întăiu că era un om de acțiune care împărtășea principiul că

„Prin luptă poate invinge iar nu stind tot pe gînd".

Apoi părerea Principelui ne mai dovedește încă încrederea pe care o avea odrasla străină din scaunul Rominiei, în bărbăția fiilor ei. El care se cobora din un neam de viteji, credea, fără s'o fi experimentat, în vitejia poporului romîn, pe cînd capii politici ai țării, fiii chiar ai poporului romîn, se îndoiau de înșiși frații lor, și sfătuiau retragerea la munți, adecă fuga rușinoasă în fața primejdiei.

Izbînda ne-a arătat cît de mult ostașii noștri au dat de greș pe cobitorii din clasa de sus, care se temeau ca să nu fim dați de rușine, și cum armata noastră a înminunat lumea întreagă prin neprecupețita ei vitejie în înfruntarea morții! Dar cum să nu se fi jărtfit țăranul romîn, cînd el vedea nu numai pe ofițerii lui mai apropiați, dar chiar și pe Cel mare de tot, dînd pilda curajului celui mai inimos, prin expunerea Lui la focul dușmanului! Dar nu numai ca oștean s'a deosebit Principele Carol, dar și ca general; căci deși El n'a stat la gînd de a trimete morții pe tovarășii săi mai mici de arme, spre a închide odată pentru totdeauna gura clevetitorilor, era adînc convins că Plevna nu putea fi luată prin asalt, ci numai redusă prin foame. Această părere a Principelui Carol, comandantul suprem al trupelor ruso-romîne înaintea Plevnii, a fost recunoscută de singură înțeleaptă și aplicabilă, de marele strateg rus, generalul Todleben, chemat înnadins de Împăratul pe cîmpul de războiu, pentru a tăia împărecherea părerilor dintre Ruși și Principele romîn asupra chipului de a reduce cetatea lui Osman-pașa.

Pe cînd Principele se jărtfea și-și punea viața în cumpănă pentru a ridica vaza militară a patriei lui de adopțiune, Principesa Elisabeta, în fruntea femeilor romîne, se silea să aline pe cît se putea durerile războiului.

Nu se poate tăgădui, *fără a se comite cea mai strigătoare nedreptate*, marele rol jucat de Principele Carol, în interesul poporului romîn, în lupta lui cu Turcii.

Dar se bănuește Domnitorului că El, deși din casa germană, din casa aceia care comanda pe atunci în toată Europa, nu a fost în stare să scoată pentru Romîni condiții mai priincioase la încheierea păcii, și mai ales este El învinuit pentru retrocedarea Basarabiei. Se aduce exemplul Greciei care, deși bătută de Ruși, în 1883 a cîștigat Tesalia; iar noi batem pe Turci și pierdem o parte din țară. Că ni s'a dat Dobrogea nu era decît o urmare a biruinții noastre; dar dacă noi aveam un Principe german în fruntea țării—așa se susține—ar fi trebuit ca, *prin influența lui, să dobîndim Dobrogea, fără a pierde Basarabia*.

Socotim că această învinuire este nedreaptă.

Mai întăiu în vremile noastre relațiile de familii ale suveranilor nu au, prin ele înseși, înrîurire asupra politicii statelor. A trecut vremea cînd fetele monarhilor erau înzestrate cu bucăți de teritoriu și cînd căsătoriile se făceau în vederea alianțelor. Astăzi interesele popoarelor și ale statelor determină purtarea capetelor încoronate și nu acele dinastice, și dacă marile puneri la cale politice din congresul dela Berlin au cerut satisfacția Rusiei și ștergerea urmii văzute a umilirii ei din 1856, chiar Împăratul Germaniei de ar fi fost Domnitorul Rominiei, încă ar fi trebuit să primească ciuntirea țării pusă sub oblăduirea lui, pentru a împăca gravele interese pe care le deșteptase amestecul Europei în încheierea păcii dintre cele două puteri războitoare; cu atît mai mult că, precum am băgat de seamă, din cauza indușmănirii celei grele cu Franția, Germania avea nevoe de păstrat prietenia Rusiei. Că Principele și oamenii politici din fruntea Rominiei știeau de mai înainte că Rusia va cere restituirea Basarabiei, acesta este astăzi un adevăr ce nu mai poate fi tăgăduit. Dar ce era de făcut, decît de plecat capul sub neînlăturată necesitate, adusă de situația noastră geografică: o țară așa de frumoasă așezată chiar în apropierea ghiarelor vulturilor ce ne încunjoară. Nu s'ar fi putut înlătura rășluirea, nici dacă, în urma depeșii Marelui Duce Neculai—care se rugă de Principele nostru să treacă Dunărea cu orice preț, căci Turcii ar prăpădi pe Ruși și ar primejdui cauza creștinătății—noi am fi pus ca condiție a cooperării noastre, neatingerea teritoriului nostru. Măsura nu ar fi slujit la nimic; căci această condiție ar fi fost tot atît de puțin respectată de Ruși, ca și acea prevăzută de convenția pentru trecerea trupelor lor prin Rominia, și în care convenție se prevedea doar în chip anumit, că integritatea pămîntului romînesc să nu fie știrbită.

In orice caz nu se poate zice că, din războiul din 1877, Rominia a ieșit micșurată, de oare ce ea s'a ales cu neatîrnarea, cu regalitatea și cu stăpînirea Dobrogiei, parte de țară mult mai bine înzestrată decît regretata de noi Basarabie, pe lîngă marea înnalțare a poporului, prin redobîndirea vechei lui reputații de războinic, viteaz și netemător de moarte, cîștig moral ce dă astăzi puternicii noastre oștiri o vază mult mai mare de cum ar avea-o numai după numărul ei, și care cîștig este mult mai însemnat

decît toate celelalte împreună. Dacă nu precumpenea în purtarea țării din acel moment atît de critic al istoriei, părerea Principelui Carol, și ne am fi retras ca iepurii la munți, deși nu se știe cum s'ar fi desfășurat împrejurările, căci istoria nu poate prevedea cele ce au să fie, se poate însă spune cu siguranță, că Romînia ar fi mers spre micșurarea ei.

Una din urmările cele mai de seamă ale războiului fu proclamarea neatîrnării Romîniei și a acea a Regalității, lucruri ce plăcură mult poporului romîn, prin înnalțarea vazii lui în ochii lumii. Dar zicătoarea Romînului, că „fața subțire cu cheltuială se ține", trebuia să se îndeplinească și cu acest prilej; căci Curtea regală nu mai putea să se susțină cu lista civilă de 1.200.000 lei pe an încuviințată Principelui Carol. Se institui o creațiune nouă, Domeniul Coroanei, compus din 12 moșii mari ale țării, de un venit total pe atuncea de 758.000 de lei pe an. Mult s'a bănuit lui Carol I această adăugire de venit, învinuindu-l de lăcomie și de dorință de cîștig. Dacă s'ar cunoaște însă în amănunțimile lui budgetul de cheltueli al Curții noastre regale, s'ar vedea că cu 1.200 000 de lei, din care 300 000 se dau ca milă și ajutoare, nu se puteau întîmpina cheltuelile sporite ale Regalității, și că prin urmare adaosul Domeniului Coroanei era neapărat.

Dar acest nou aeșzămînt a dat prilejul la o îmbunătățire din cele mai de seamă și la exemple din cele mai înnălțătoare pentru activitatea agricolă a poporului romîn. Sub conducerea tot atît de ghibace pe cît de inteligentă a administratorului acestor bunuri, d. Ion Kalinderu, Domeniul Coroanei a devenit un model neîntrecut de exploatare și de cultură a pămîntului, alcătuind tot atîtea ferme-model în deosebitele districte în care sînt așezate moșiile. In deosebire de sistemul practicat de imensa majoritate a agricultorilor noștri care scot numai valori din moșiile lor, fără a le restitui nimic prin îmbunătățiri făcute pe ele, eminentul conducător al acestei vaste exploatări cheltuește în fiecare an de sigur $^1/_3$ din venit pentru îmbunătățiri de tot soiul îndeplinite pe moșiile Coroanei: Se zidesc școli, biserici, felurite acarete, mori, ferăsăe și uluce pentru cherestele, la moșiile de munte; irigații la cele de șes; se îngrașă pămîntul; se experimentează necontenit sămînțe; se cultivă vitele în chip rațional; se introduc lăptării sistematice; pădurile se exploatează după sistemele cele mai bune; se fac șosele în toate părțile, dela comună la comună și dela cotună la cotună; se dau adaose la construirea caselor țărănești, așa că ele să fie mai frumoase, privighindu-se ca toate să fie împrejmuite, și să aibă toate heiurile trebuitoare—într'un cuvînt se caută de aceste moșii în chipul cel mai de aproape, așa că atunci cînd pășești pe hotarul unei din ele, crezi că ai trecut granița în Austria, Franția sau Italia. Aceste domenii deci care sînt menite de a da Curții noastre mijloacele de a reprezenta cu demnitate atît în fața țării cît și în afară Regatul Romîniei, au devenit, sub mîna destoinică a d-lui

Kalinderu, un izvor de învățături practice pentru cultura pămîntului, învățătură de care mai ales are nevoe progresul agricol al țării noastre. Sporul cel mare de venit al moșiilor Coroanei, adus prin inteligenta exploatare, a adaos tot atît veniturile Regelui pe cît a dat necontenit mijlocul de a mări îmbunătățirile pe aceste moșii.

Cu Domeniul Coroanei s'a făcut de odată două lovituri fericite în folosul Romîniei: S'a dat Curții regale mijlocul de a avea strălucirea de care are neaparată nevoe, pentru a reprezinta cu demnitate Maiestatea poporului romîn, și s'a creat o școală admirabilă și întinsă asupra unei bune părți din țară, pentru înnaintarea în cultura pămîntului. Nu trebue însă să uităm că acest din urmă țel a fost ajuns numai prin întîmplarea fericită că s'a numit ca administratorul marelui domeniu un om cu deosebire înzestrat pentru asemenea îndeletniciri, d. Ioan Kalinderu, care —să notăm aceasta ca ceva absolut extraordinar în Romînia— se mulțămește numai cu onoarea însărcinării sale și nu ia nici o răsplată, de 30 de ani aproape de cînd este în fruntea acestei mari administrații. Dar d. Kalinderu își află remunerarea în binecuvîntările țăranilor, ce se ridică din toate părțile pentru a-i mulțămi de îngrijirea ce o are pentru ei și în conștiința că săvîrșește o mare faptă patriotică.

Cel mai mare merit al lui Carol I este însă că a îndeplinit menirea pentru care Romînii chemaseră dinastia străină, înființînd anume stabilitatea Domniei care, în persoana Lui Carol I, va ajunge anul viitor, la 1 August, veleatul de 47 de ani două luni și trei săptămîni, acel al celei mai lungi domnii romînești din toate timpurile, acea a lui Ștefan cel Mare, zi pe care ar trebui s'o serbătorim cu cea mai mare strălucire. *In adevăr, dacă Romînia a putut face pașii uriești pe care a înnaintat în calea civilizației, aceasta s'a făcut numai prin faptul că axa în jurul căreia se învîrte viața ei a încetat de a se clătina, și s'a fixat în privazurile timpurilor, cum stă fixă în spațiul nesfîrșit axa în jurul căreia se învîrte pămîntul.* S'a îndepărtat deasupra capului țării noastre aplicarea înțeleptului dar cobitorului proverb: „schimbarea Domnilor bucuria nebunilor". Lipsa stabilității, viața bătută de toate vînturile, nestatornicia în mersul tuturor trebilor care au avut înrîurire până și asupra caracterului poporului romîn, s'au zmuls din sînul acestui popor ca o buruiană rea care împiedeca încolțirea grînelor dătătoare de bune roade.

Se'nțelege că stabilitatea s'a realizat numai pentru așezămîntul de temelie al Domniei, și că aplecarea către schimbare, înrădăcinată în deprinderile poporului romîn, s'a abătut asupra roților de a doua mînă a mașinii guvernamentale, asupra ministeriilor și, prin ele, asupra întregului sistem de ocîrmuire; căci la noi toată ierarhia dregătorilor atîrnă de capii serviciilor publice. Cînd se schimbă ministrul, se schimbă numai decît prefecții de județ și de poliție și polițaii orașelor, consiliile județene și comu-

nale, primarii oraşelor şi adesa şi ai satelor, directorii departamentelor din deosebitele ministere, acei ai poştelor, acei ai şcoalelor de toate felurile, acei ai conservatoarelor de muzică, şi până şi acei ai teatrelor! Până în timpurile mai nouă primenirea organelor ocîrmuitoare mergea încă mai adînc. Se schimbau judecătorii tribunalelor şi acei de ocoale, administratorii plăşilor şi agenţii siguranţii publice din poliţia preventivă. Incet, încet stabilitatea se cobori dela stîlpul ei central, Capul statului, către elementele mai de jos; căci până acum, sub Domnia tocmai a lui Carol I, s'a stabilit acea a gradelor militare, a judecătorilor de toate treptele, a profesorilor, institutorilor şi învăţătorilor; a personalului inferior al poştelor, drumului de fer, serviciului sanitar; a administratorilor de plasă precum şi a notarilor comunali; a organelor inferioare ale poliţiei preventive precum şi a altor cîteva ramuri ale vieţii publice. Toată această plecare către stabilitate a fost numai o urmare a acelei realizate în fruntea piramidei statului; căci înţelege ori cine că, dacă Domnia ar fi fost lăsată, ca mai înnainte, expusă la bătaia tuturor vînturilor, nu s'ar fi gîndit nime să asigure contra schimbărilor pe notarii dela sate şi pe judecătorii de ocoale. A rămas acuma să se mai întindă acest sistem apărător şi întăritor al vieţii poporului, la capii direcţi ai departamentelor, ca directorii de şcoală, de poştă, de drum de fier, de teatru, de conservatorii, de prefecturi; la primari şi consiliile comunale, la prefecţi şi consiliile judeţene, pentru a se realiza pe deplin ideea stabilităţii, fără de care progresul e îngreuiat; căci un car se va mişca cu atît mai uşor pe şes, la deal şi la vale, cu cît şoseaua aşternută de desupt va fi mai trainic întocmită. Să rămînă schimbările, caşi în celelalte ţări, mărginite la elementele absolut politice ale vieţii statului, la miniştri şi la reprezentanţii poporului în parlament; iar viaţa economică şi culturală să fie mîntuită de zbuciumul şi de frigurile schimbărilor care numai îmbolnăvesc şi slăbesc organismul unui stat.

Acest mare, acest imens bine l-a adus statului romîn introducerea dinastiei străine în Romînia, şi anume în persoana lui Carol I care, prin casa de unde se trage şi prin marea ei vază în lume, precum şi prin însuşirile Lui personale, a izbutit să se mănţină aproape jumătate de veac în fruntea unui popor, pentru care schimbările păreau tot aşa de trebuitoare, caşi vieţuitoarelor uscatului, aerul, şi peştilor, apa.

In adevăr, dacă Principele şi Regele Carol I a putut să se mănţină în tronul Romîniei, aceasta este datorit nu numai fricii clasei conducătoare de a-l înlătura, cum făcuse cu marele său predecesor Cuza Vodă, ci şi inteligenţii, răbdării mai presus de orice încercare şi tactului politic al Regelui nostru, calităţi ce se tot ascuţiră prin experienţa într'una crescătoare a Suveranului. Să nu se creadă că a fost uşoară această neclintire din înnaltul loc în care era aşezat; căci constituţia pe care şi-o votase Romînia, cînd El s'a suit pe scaun, nu era de loc potrivită pentru starea noastră, nici socială, nici culturală; cu cea socială nu, căci o constituţie ca a noastră presupunea existenţa unei burghezii neatîrnate până la un punct macar de înrîurirea organelor ocîrmuirii ţării; cu cea culturală iarăşi nu, de oarece ea cerea neaparat cunoştinţa cel puţin a scrisului şi a cititului în massele poporane care trebuiau să trimită reprezentanţi în parlament: ambele condiţii ce lipsiau atunci aproape cu desăvîrşire, şi chiar astăzi încă sînt departe de a fi îndeplinite. Să se adaogă la aceste lipsuri care înlăturau contraponderea neaparată agitărilor politice, încă şi prezenţa unei clase de politiciani necontenit crescătoare în număr, prin adaosul unor elemente ce voiau să se urce cît mai sus, cu cît mai puţină muncă, şi vom avea explicarea obştească a frămîntărilor politice vajnice şi nesăbuite care făceau din toate chestiile până şi din cele mai mari—chestia Basarabiei, drumurile de fier, scandalurile bisericeşti, legile de instrucţie, şi cîte altele—motive de desbătut şi de combătut, nu pentru lucrul în sine, ci numai din dorinţa de a răsturna pe oameni dela putere spre a le lua locul.

In acest schimb de miniştri şi de partide, se spune că Regele a fost totdeauna atotputernic şi că el a format sau a schimbat ministerele după placul şi după interesele sale. Dar bine, Regele a amuţat partidele unul contra altuia, pentru a se sfîşia prin presă şi prin cuvîntările din parlament şi din întrunirile publice? El a sămănat în mintea şi inima oamenilor politici ura şi desbinarea? El a înmulţit necontenit candidaţii la posturile publice care alimentau urile de partid? Adevăratul înfăptuitor al acestor rele este spiritul moştenit dela trecut şi urmarea înnainte, sub altă formă, a apucăturilor învechite, puteri sociale mari şi hotărîtoare care frămîntă atmosfera societăţii—iar nu voinţa unui singur om. Acesta, Capul statului, trebuia să limpezească conflictele, să dea deslegare crizelor, să caute a menţinea ţara în mersul ei normal, cu cît mai puţin zbucium cu putinţă. Aici intervenea El ca putere hotărîtoare, şi numai aici s'a amestecat Principele, mai tîrziu Regele Carol I, în mersul politic al ţării. Că uneori a putut greşi nu este de mirare; căci care om este oare scutit de asemenea scăpătări?

Să cercetăm, bunăoară criza ultimă, care încă nu s'a sfîrşit pentru a vedea cui trebue atribuit la urma urmelor izbucnirea şi stăruinţa ei. Guvernul liberal—compromis în ochii egoişti ai clasei conducătoare, mai întâi proprietarii, loviţi prin legile în folosul ţăranilor, al doilea crîşmarii, prin eminenta lege a crîşmelor a d-lui Emil Costinescu—luînd dela alegerile parţiale indicaţia că nu ar mai putea să se menţină la putere, s'a retras, fără nici un motiv constituţional, nici conflict cu Capul statului, nici cu parlamentul. Regele nu putea lăsa ţara fără guvern. Pe cine să cheme? Partidul conservator care era indicat dela sine, se frînsese în două: cel vechiu contopit cu Junimiştii şi pus sub conducerea capului acestor din urmă, şi partidul conserva-

tor-democrat sub d. Take Ionescu. Alegerile parţiale dădură izbîndă acestui din urmă partid, care părea deci arătat de opinia publică ca urmaşul firesc al Liberalilor. Regele însă a crezut că nu poate să treacă peste trunchiul vechilor conservatori şi să încredinţeze frînele ocîrmuirii viţei foarte puternice—dar în orice caz încă prea tînără, cu toate că rădăcinele ei erau înfipte în sufletul poporului încă din 1866,—a partidului conservator-democrat.

Bine sau rău a făcut Maiestatea Sa, e greu de hotărît; căci Maiestatea Sa tot spera în o concentrare, mai ales că d. Carp asigurase pe Rege că dacă i se va încredința puterea, conservatorii-democrați se vor contopi în sinul conservatorilor de baştină şi vor dispărea, prezicere a căreia neîndeplinire a provocat grava criză guvernamentală prin care trecem. Imi permisesem şi eu, care m'am hotărît să mă îndepărtez cu totul de acţiunea politică, a sfătui pe Maiestatea Sa, pe cînd succesiunea Liberalilor era încă în fierbere, ca să cheme un guvern de tranziţie, compus din funcţionari, cum se practică lucrul în Austria, care guvern să facă alegeri absolut libere, şi apoi să se încredinţeze puterea acelui partid ce va avea majoritatea în Parlament. Maiestatea Sa s'a temut de o Cameră prea împestriţată, cu care orice guvern chemat la cîrmă nu ar fi putut trăi, şi ar fi fost de nevoe o nouă disolvare.

Nu se poate însă susţinea că Regele nu a crezut că lucrează bine cînd a luat hotărîrea Lui. Dar pe noi nu ne interesează această ultimă criză în ea însăşi, ci numai ca exemplu tipic despre chipul cum Regele se amestecă în jocul partidelor politice. Se pretinde din partea unora că Regele a falşificat sistemul nostru constituţional, aruncînd partidele unul asupra altuia, aşa ca să se sfarme şi El să rămînă atotputernic pe dărămăturile lor. Se învinueşte pe nedrept Regele de jocul de basculă al partidelor, cum se învinuise de acelaşi lucru şi Cuza-Vodă. Dar predecesorul lui Carol I a căzut el însuşi jertfă partidelor politice. Că ele nu încercară acelaşi joc şi cu Regele Carol, e din pricină, că atare întreprindere ar fi fost întrunită cu prea multe primejdii; căci înlăturarea dinastiei ar putea aduce stingerea vieţii noastre ca organism neatîrnat şi pierderea marelui rezultat dobîndit de noi după atîta trudă, atîtea suferinţi şi atîtea jertfe, pe lîngă că în fundul ascuns al multor suflete mai tremură şi teama de a scăpa situaţiile dobîndite. Partidele politice se mai bucură şi de marele folos de a putea pune, în seama Regelui, vina frămîntărilor în care aruncă ţara. Desigur că în această criză, Regele nu este vinovat nici de retragerea Liberalilor, şi mai ales nu de desbinarea în două a partidului conservator, cauza de căpetenie a crizei actuale.

Adevărata cauză a crizei este nu Regele, ci ţara, în care lipseşte *o opinie publică superioară partidelor, ci această opinie publică este frîntă în atîtea bucăţi cîte partide, ba uneori cîte grupe, sînt.*

In Anglia cînd a fost să se declare războiu Burilor, opinia publică s'a rostit pentru războiu şi *pentru conservatorii* care voiau

să-l declare; precum altădată, cînd era vorba de înlăturarea taxei asupra grînelor Anglia se rostise pentru Liberali; *căci în Anglia sînt o mulţime de oameni, imensa majoritate a cetăţenilor care nu sînt înrolaţi de mai înainte în nici un partid politic şi care dau încredere unuia sau altuia din partidele politice, după modul cum aceste partide concep interesele ce se ivesc.*

La noi nu este decît o clasă conducătoare compusă din proprietari, aspiranţi la funcţii, sau acei ce duc o viaţă de expediente, şi o clasă condusă: imensa massă necultă şi pasivă purtată de căpăstru de cea dintăiu, fără nici o altă iniţiativă decît din cînd în cînd brutala răscoală. O opinie publică superioară partidelor ne-existînd, care să indice monarhului cui trebue să încredinţeze frînele guvernului, acest element capital în sistemul constituţional este înlocuit tot prin Capul statului, *care concentrează în mînile sale şi prerogativele date lui de Constituţie şi rolul opiniei publice.* De aici aparenţa de absolutism ce se aruncă asupra puterii supreme la noi. Absolutismul, dacă există în acest sens, nu provine din o uzurpare a Regelui asupra Constituţiei, ci din starea socială şi culturală a ţării, a căreia îndreptare se poate aştepta numai dela timp şi de la puterile istorice ce lucrează în a lui desfăşurare.

Noi dimpotrivă credem că Regele este *prea constituţional* şi că refuzul său de a viola Constituţia, cu toate că o crede nepotrivită pentru starea culturală şi socială a poporului romîn, nu este numai o mască sub care El ascunde o exercitare absolută a puterii suverane. Ceia ce s'ar putea bănui Regelui este că El lasă prea mult conducerea numai pe seama organelor pe care Constituţia le declară responsabile, anume ale miniştrilor. El învoeşte să se facă şi să se schimbe legile, după placul acestora şi subsemnează de azi pe mîni decretele cele mai contrazicătoare. Un ministru al partidului conservator, d. Al. Bădărău, înfăţişează decretul pentru Contenciosul administrativ, aşezămînt din cele mai neapărate pentru o ţară în care guvernul este împins a abuza de puterea lui, şi Maiestatea Sa subsamnă decretul către Corpurile Legiuitoare şi legea este bineînţeles votată de Camera conservatoare. Se schimbă guvernul şi vin Liberalii la putere. Un membru al acestui minister, d. T. Stelian, cere să se desfiinţeze Contenciosul, şi Majestatea Sa subsamnă decretul de desfiinţare, care desfiinţare este iarăşi votată de Camera liberală. Vin din nou Conservatorii la putere şi reînfiinţează Contenciosul, iar Regele trimite din nou legea care trece iarăşi în parlament „ca o scrisoare la poştă", cum zice Francezul.

Noi nu credem că acest sistem este de recomandat; căci Suveranul unei ţări şi cumpenitul şi învăţatul Rege Carol I în deosebi care poate să-şi dea seamă aşa de bine de valoarea unei legi, trebue să aibă o convingere formată asupra proiectelor ce i se supun spre aprobare, şi El trebue să sprijine cu numele său numai acele de folos şi să refuze pe cele dăunătoare.

Regele care trebuia să aibă o părere asupra Contenciosului, tre-

buia, dacă-l considera ca rău, să refuze introducerea lui dela inceput. Dacă-l privea ca bun, nu trebuia să ingădue revocarea lui de ministrul următor, şi mai ales a reveni a treia oară asupra unei măsuri, este a expune ţara să devină numai cimpul de luptă pentru urile şi inverşunările dintre oamenii politici, ceia ce Regele niciodată nu ar trebui să ingădue, sub motiv că miniştrii sint responsabili de faptele lor. Aceasta pentru mai multe motive puternice: intăiu, că, dacă Constituţia dă Regelui dreptul de veto, aceasta insamnă că il consideră şi pe el ca element hotăritor, şi că, dacă Regele nu este responsabil inaintea contimpuranilor, el imbracă o mult mai grea şi mare răspundere, inaintea istoriei şi a posterităţii. Al doilea motiv care ne face să credem că Regele trebue să cumpenească el insuşi decretele ce le subsamnă, iar nu a-şi aşterne numele pe ele, de indată ce vede contrasemnarea unui ministru, este că la noi in ţară, orice lege trimisă de un guvern parlamentului este, in felul cum se aleg parlamentele la noi, o lege votată, şi că nu s'a văzut exemplul unei legi nevotate de parlamentul unui guvern; căci parlamentele la noi sint alese numai cu numele; in realitate ele sint ale oamenilor dela cirma statului. Al treilea motiv este că responsabilitatea ministerială este la noi numai un aşezămint frumos, aşternut pe hirtie, dar care nu se aplică niciodată. *Singura garanţie in contra măsurilor rele, este netrimiterea lor inaintea Parlamentului de către Rege.* Că refuzul Regelui de a subsemna un decret ar putea supăra pe un ministru sau chiar pe un minister intreg, aceasta se poate; dar cel supărat n'ar avea decit să se retragă, şi fără indoială că mai puţin ar suferi ţara din o schimbare de guvern, decit din schimbarea unei stări de fapt conţinute in o lege.

Tot aşa s'ar putea spune despre cazinourile nou infiinţate, despre sistemul alegerii sau numirii primarilor, despre variaţiile nenumărate ale legii instrucţiei şi aşa mai departe. Pentru a reduce chestia *ad absurdum* presupunem că un minister ar propune o lege prin care ar desfiinţa astăzi inamovibilitatea tuturor magistraţilor, dela cei mai mici până la cei mai innalţi. Regele ar putea el subsemna o asemenea enormitate, numai pe motivul că Constituţia il declară nerespunzător şi că răspunderea tuturor actelor de guvern cade numai asupra miniştrilor? Apoi, dacă o asemene lege ar fi desigur desaprobată de suveran, fiindcă ar aduce ţării o *mare* vătămare, tot aşa este el dator se respingă orice lege care i-ar aduce o cit de *mică* vătămare; căci Regele *este pus in fruntea ţării pentru a inlătura de pe ea orice daune, orice rău, şi a se sili să-i aducă cit mai mult bine.*

Carol I este deci, după noi, nu un Rege absolut acoperit numai de o mantie constituţională, ci un Rege care respectă prea cu sfinţenie şi se supune prea mult literii principiului constituţional. Aceasta ne pare cu atit mai adevărat, cu cit Regele nu este aşa in toate sferele de activitate publică. Aşa bună oară in chestiile ostăşeşti desigur, că El nu ar tolera nici o reformă care să nu cadreze cu convingerile sale adinci asupra binelui sau

răului ce i-ar putea produce; şi acelaşi lucru se intimplă şi in politica externă.

Se cercetăm aceste două imprejurări.

III

Armata a fost, dela urcarea Principelui Carol in scaunul Rominiei, obiectul ingrijirii sale particulare, şi dacă astăzi avem o armată cu nume atit de bun şi atit de frumos, aceasta o datorim fără tăgadă Maiestăţii sale. Găsise nu e vorbă, chiar la sosirea Lui in ţară, un simbure destul de insemnat de 45,000 de oameni creat de Cuza-Vodă, acel ce dăduse imboldirile incepătornice in toate ramurile vieţii noastre de stat. Mai găsise apoi şi ca element militar, un popor viteaz prin sufletul lui şi un trecut de vitejie mindru şi demn in urma lui. Dar aceste nestimate trebuiau lucrate şi puse in lumină, şi la aceasta s'a aplecat Carol I cu toată osirdia, cu toată iubirea unui suflet el insuşi viteaz, şi cu tradiţii militare atit de bogate in neamul din care se trage. Grija de căpitenie a lui Carol I a fost ridicarea puterii militare a ţării; căci in secolul de lumină, dar şi de fier şi de foc, in care trăim, respectul se măsoară cu puterea de care dispui şi cu care iţi poţi apăra drepturile. De aceia şi Carol I nu a cruţat nimic pentru a inzestra armata cu instrucţia şi armele cele mai desăvirşite. Creditele ce le-a cerut pentru nevoile oştirii au fost totdeauna calculate şi stabilite de miniştrii de războiu după vremuri, in inţălegere cu Maiestatea Sa, şi desigur că in trebile militare nu se va putea intilni supunerea la voinţa partidelor politice, reprezentate prin miniştri, pe care am insemnat-o mai sus in privirea Contenciosului administrativ. Dacă la repartiţia excedentelor lăsate de budgetele anilor din urmă, s'au atribuit sumele cele mai mari armatei, desigur că lucrul s'a făcut după iniţiativa Maiestăţei Sale, şi Carol I avea dreptul şi datoria de a se ingriji cu deosebire de elementul militar; căci El invăţase a cunoaşte ce preţueşte Rominul in această privire, de oarece in războiul pentru neatirnare, cum spune Riria:

„Doru'i mare ostăşesc
Pe-aripă il duse spre 'naltare intreg poporul rominesc"! *).

Fără indoială căşi in privirea armatei, Regele Carol tot constituţional lucrează, de oarece nici o măsură nu o ia fără conlucrarea ministrului de războiu. Dar aici El are totdeauna cuvintul hotăritor. Aşa ar trebui să fie in toate trebile statului: in chestia doctoratelor universitare, caşi in aceia a numirii sau alegerii primarilor la sate; in chestia imprumuturilor statului,

*) *Carmen Sylvei.*

cași în acea a comunelor urbane și rurale; în chestia ușurării țăranilor de biruri, cași acea a modului facerii șoselelor. Numai așa s'ar putea *strămuta prețioasa stabilitate, din fruntea țării, și în așezămintele pe care ea se întemeiază*; căci, dacă Regele ar refuza schimbarea unei măsuri pe care ar crede-o bună, ea s'ar menținea cu statornicie in mersul statului. De geaba s'ar apăra Regele de răspunderea constituțională; căci tot Lui se va atribui dacă nu binele, desigur însă relele țării — și ce este oare răspunderea constituțională, față cu acea înnaintea posterității și a istoriei?

Să vedem cum se petrec lucrurile în politica exterioară. Aici ne lovim de un principiu ce pare chiar nesupus desbaterii, anume că politica exterioară este de atributul exclusiv al Maiestății Sale. Cum poate fi aceasta, dacă admitem practicarea sistemului constituțional, acoperit cu contrasemnările miniștrilor? Dar, dacă ar trebui ca negocierile diplomatice să se facă prin decrete contrasemnate și prin aprobarea parlamentului, atuncea nu am avea nici o politică exterioară. In Franția, republică, în America, iarăși republică, politica exterioară este purtată în taină, chiar față cu parlamentul, până vine momentul cînd ea poate fi dată la lumină. Politica exterioară cere neapărat umbra, fiindcă ea se razimă pe legăturile cu statele celelalte care nu vreau să-și dee în vileag combinările și planurile lor. Deci dela sine se înțelege că politica exterioară trebue să fie dusă *de un om de încredere al țării, pe răspunderea lui*: Acest om nu poate fi ministrul de externe care este expus a fi schimbat, și deci a schimba și ideile, modul de lucrare, iscusința diplomatică și o mulțime de alte însușiri care sînt de nevoe, pentru a sprijini interesele țării față cu străinătatea.

Nu se *pot însă încredința unor elemente schimbătoare, chestiile externe* care cer continuitate în tratarea lor, și care se pot prelungi dela un ministru la altul. Trebue o minte unică care să le țină firul statornic, și acea minte nu poate fi alta decît acea a Capului Statului. Dela sine deci se vede că Regele trebue să conducă politica externă.

Dar Regele e nerăspunzător după Constituția noastră, și cu toate aceste în chip fatal, și nici că se poate închipui contrarul, Regele *nerăspunzător* conduce afaceri care se pot *rezolvi asupra țării prin cea mai grea primejdie: căci un războiu în care am fi amestecați prin jocul politicii externe, ar putea să ne arunce în mormînt*, și că lucrul e așa ne-a dovedit-o trecerea noastră atît de aproape de el în 1877.

Prin urmare chestia nerăspunderii Capului statului, dacă ne luăm după Constituție, nu îl împiedică de a arunca, în cea mai mare răspundere, țara pe care domnește. Neresponsabilitatea Capului statului este deci numai o ficțiune, un moft constituțional, una din marele „minciuni convenționale", după rostirea lui Nordau pe care se întemeiază organizarea statelor moderne.

Dacă Regele deci a dus dela început și duce și astăzi politica noastră exterioară, să vedem cum a condus-o până acuma și cît de multă încredere merită această conducere și în viitor.

S'a spus adesa că Regele Carol I ar reprezenta interesele Germaniei la noi în țară; că ar fi o unealtă a politicii germane. Simpatiile de neam sînt într'adevăr greu de stins în inimă, și cu atît mai greu cu cît sufletul este mai mare; căci cum am putea concepe o dragoste mare, pentru poporul adoptat, cînd nu ar fi avut o dragoste fără de margini, pentru poporul din care a răsărit? De aceia o plecare a politicii noastre în sensul german nu este exclusă, dela venirea lui Carol I în fruntea țării. Dar pe noi ne interesază numai faptul, dacă *această politică este, în momentul de față, de folos sau de nefolos Rominiei*.

Mai întâiu să nu uităm un lucru, că sîntem o țară mică, mult mai mică de cum am putea fi, dacă granițele statului ar cădea împreună cu acele ale naționalității noastre. Ca stat mic, nu putem să nu căutăm sprijin în statele mari europeane, principiu urmat de Romîni în tot decursul istoriei lor, și nu numai de Romîni, ci de toate acele popoare care au avut nenorocul de a ieși reduse din mînile naturii. Romînii au și urmat toate timpurile principiul cel foarte firesc de a căuta sprijinul unde era puterea; căci a te răzăma pe unul slab contra unuia puternic, este a-ți compromite existența. Aceasta s'a dovedit în timpurile chiar din urmă în două rînduri: întâiu la 1871, cînd am manifestat pentru Franția slăbită în contra a tot puternicei Germanii, și cînd am riscat atît de mult soarta noastră; și al doilea la 1878, cînd sfătuiți de o sănătoasă prevedere, ne-am dat în partea Rusiei celei tari, contra Turciei celei mai slabe.

Care este însă astăzi statul cel mai puternic nu numai din Europa, dar chiar din lumea întreagă? Cu toții vor răspunde: Germania, cu atît mai mult că este sporită puterea ei și prin o alianță cu alte două state mari: Austria și Italia. Prin urmare alipirea noastră de Tripla alianță este destul de firească, și desigur că existența noastră ar fi fost primejduită dacă am fi avut, în momentele grele prin care am trecut, un suveran cu simpatii franceze, întru cît ne-ar fi tîrît în partea cea mai slabă care, fiind tot odată și cea mai îndepărtată, nu ne-ar fi putut apăra contra cotropirii celor tari. Prin urmare chiar dacă răsunetul originei sale ar vorbi mai tare în inima lui Carol I, decît jurămîntul ce i-a făcut cînd s'a urcat pe tronul Romîniei, că *a devenit Romîn*, încă aplecarea politicii noastre către Tripla alianță nu a fost și nu este, până acum, pentru țara noastră, decît un bine.

Un singur punt negru pătează această situație, anume relațiile noastre cu frații noștri subjugați. Fiind noi în legături prietenoase cu Triplicea, trebue să avem aceiași plecare și către Unguri care, prin Austro-Ungaria, fac și ei parte din acea alcătuire politică, și deci iată-ne, vrînd-nevrînd, prieteni cu acel stat care vra să stingă de pe fața pămîntului jumătatea poate cea

mai neaoșă a neamului romînesc. Nu putem ridica voacea pe cale oficială pentru a ne apăra frații; nu putem să le întindem o mînă de ajutor; ba chiar, adăogîndu se greșala la greaua noastră poziție, mergem uneori până a anina decorații romînești pe piepturile celor mai aprigi calăi ai neamului nostru (Ieszenski).

Și mai cumplită însă ar fi cumpăna, în cazul unui războiu în care, dacă Romînii din Transilvania ar fi ajutați de Ruși contra Ungurilor, noi am fi nevoiți a păși în ajutorul acestor din urmă în contra fraților noștri, o ipoteză politică înaintea căreia părul ni se urcă în creștetul capului, dar care poate nu se va realiza nici odată, spre fericirea Romînilor. Amintim numai că în 1848 situația era aproape așa, de oarece noi Romînii din Principate eram rasculați contra Rusiei care sprijinea pe Romînii din Transilvania contra Ungurilor.

Dacă însă nu am fi cu Tripla Alianță, ar trebui să ne dăm cu Rusia și cu Franția; căci neutri nu putem sta în nici un chip, întru cît poziția noastră geografică nu îngădue asemene fericită situație. Franția însă are așa de mare nevoe de alianța Rusiei încît, cu toată înrudirea noastră prin vița latină, nu ar sta nici un moment la îndoială să ne jărtfească Rusiei, în cazul bunăoară cînd ar fi vorba de un sprijin al acestei din urmă pentru redobîndirea Elzasului-Lorenii. Am sta deci mult mai rău în cazul chiar al unei alianțe cu Dubla, decît cum stăm cu Tripla. Apoi să se observe că legătura noastră cu Dubla alianță nu ne-ar fi de mare folos, pentru ajutorarea Romînilor din Basarabia, și tot atît de puțin ne-ar sluji o apropiere de dînsa spre apărarea fraților noștri de peste munți; căci popoarele mari se înțeleg între ele peste capetele celor mici care sînt blăstămate parcă de Dumnezeu, să slujiască de cîmp de bătălie sau de carne de tun, pentru ajungerea scopurilor celor dintăi.

Prin urmare politica urmată de Carol I până astăzi, de a ne împinge spre Triplaalianță ne-a făcut mai mult bine decît rău, și atîta iar nu mai mult se poate cere, în mersul normal al lucrurilor, dela o politică externă.

Pentru a reveni însă la tema noastră, constatăm că în aceste două sfere de activitate politică, în trebile militare și în politica externă, Regele se arată ceia ce ar trebui să fie, adecă elementul determinant al mersului trebilor. Pentruce ar fi un element numai pasiv în ramurile lăuntrice?

IV

Principele Carol era de religia catolică și a rămas în acea credință și după ce s'a suit în scaunul Romîniei, de oarece Constituția prevedea că numai copiii lui să fie botezați și învățați în principiile ortodoxe. Cu toate aceste el a îngrijit pururea de biserica noastră, și nu se poate spune că El să fi dat cel mai mic avînt propagandei papistașe în Romînia. Această propagandă s'a urmărit și se urmărește și acum, cum s'a întîmplat în toate epocile istoriei romîne; dar ea nu a făcut sub Carol I mai mari pași de cum îi făcuse în vremile de mai înnainte. Dimpotrivă, Carol I, atît ca Principe cît și ca Rege, a ținut totdeauna seamă de religia noastră străbună și a susținut-o și a încurajat-o în toate modurile: a luat pururea parte, cași un Ortodox, la toate slujbele săvîrșite cu prilejul marilor sărbători ale bisericii noastre, și mai ales a îngrijit de repararea și reînnoirea locașurilor sfinte din țară și de înzestrarea lor cu odoarele de care aveau nevoe. Pe unele din ele, Principesa și Regina Elisabeta le-a împodobit cu lucrări artistice de cea mai mare valoare, ieșite toate din mîna Ei, fie din penel, fie din ac, precum este între altele neasămănatul Evangheliar dela mănăstirea Argeșului care nu-și găsește perechea în nici o biserică din lume. Numărul bisericilor reîntocmite de Carol I este foarte mare și ajunge aproape pe acel al bisericilor și mănăstirilor zidite de Stefan cel Mare. Amintim numai mănăstirea dela Curtea de Argeș cu care s'a făcut începutul, Trei Erarhii, Sfîntul Neculai, Mitropolia și Cetățuia din Iași, Sf. Dumitru din Craiova, Stravopoleos, Domnița Balașa din București, Sf. Ioan din Peatra Neamț, biserica din Războieni și cîte altele, pentru care s'a cheltuit mai multe milioane. Dar se va spune că cheltuiala nu s'a făcut din banii Maiestății Sale, ci din acei ai statului. Mai întâiu că lucrul nu este totdeauna exact; căci și Maiestatea Sa a adaos adese ori din caseta privată la cheltuiala rezidirii și înfrumusețărei monumentelor cultului nostru. Așa bunăoară minunatele vitraiuri dela ferești le Mitropoliei din Iași care au costat aproape 200.000 de lei, au fost hărăzite de Maiestatea Sa, peste suma cheltuită din budgetul statului; apoi în timpul anului nenorocit din 1899 cînd, în urma prăpăstiei secetei cumplite, cheltuelele au trebuit să fie atît de reduse, pentru a nu rămînea în suferință lucrările de reîntocmire ale frumoasei biserici Trei-Erarhi din Iași, Maiestatea Sa le-a întîmpinat pentru acel an, dînd din banii săi proprii suma de 800 000 de lei, spre urmarea mai departe a lucrărilor; și așa se va fi întîmplat lucrul și aiurea, dacă am putea pătrunde în taina ce înconjură budgetul de cheltuieli al Curții noastre care, dacă i se poate arunca epitetul de zgîrcită, este desigur numai în chipul de a face cunoscute dărniciile sale.

Această îngrijire de monumentele bisericii noastre are însă și o însemnătate istorică; căci rămășițele văzute ale trecutului nostru s'au păstrat aproape numai în ele, încît, prin păstrarea și reînnoirea lor, s'a întărit și tradiția istorică în sinul poporului romîn. Așezămîntul *comisiei monumentelor istorice*, înființat tot din inițiativa Maiestăței Sale, a venit să dee o organizare desăvîrșită acestei datorii pe care prezentul o are totdeauna către vremile ce au fost, și din care el își trage puterea spre a lupta pentru cele ce au să fie.

Dar dupăce am constat că Maiestatea Sa nu s'a dat în-

dărăpt de a pune din al său pentru reintocmirea monumentelor noastre, să mai adăogim și băgarea de samă, că nici Voevozii vechi care au înzestrat țara cu bisericile și mănăstirile pe care Carol I le-a adus iarăși la vechea lor strălucire, nu cheltuiseră din *banii lor* pentru a ridica acele sfinte locașuri, ci ei le innălțau tot din banii țării, care pe atuncea nu erau despărțiți de averea domnească. Cu toate aceste noi prăznuim astăzi pe Stefan cel Mare pentru ridicarea celor 47 de altare. De ce să nu prăznuim și pe Carol I pentru reintocmirea lor, mai ales cînd știm că adesea Carol I a amestecat, întru reintocmirea și împodobirea lor, punga lui proprie cu acea a statului, strict despărțită în vremile noastre?

Carol I atît ca Principe cît și ca Rege s'a interesat totdeauna și de cultura poporului său, pe partea științifică, literară și artistică. Cîți Romîni nu-i datoresc lui desăvîrșirea studiilor lor în străinătate, prin burse dobîndite dela dărnicia Lui? Mult aș fi vrut să public o listă a celor vr'o 500 de nume ce s'au înfruptat din binefacerile Regelui; dar cancelaria Maiestății Sale este mută în această privire, și nu este chip de dobîndit nici cea mai mică deslușire. Aș putea enumera pe mulți; dar știm că binefacerea este privită, *după ce o primește cineva*, ca o insultă, cînd o dai în vileag; și de aceia mă opresc a înșira pe aceia pe care îi știu eu, că s'au folosit, pentru studii, din caseta Maiestății sale Regelui, cum și din acea a Maiestății sale Regina.

Dar în afară de acest mijloc tăinuit de a aplica desvoltarea Romînilor, Maiestatea Sa a lucrat și pe față și la lumina zilei pentru același scop. Mai întăiu nu trebue uitat, tot în privirea ajutării învățăturilor, crearea celor două mari fondații universitare: cea din București pentru care Regele Carol a dat până acum mai mult de 1.000.000 de lei, și acea de Iași ajutată deocamdată cu 300.000. Regele de pe cînd era încă Principe s'a constituit de Protectorul Academiei romîne și unele din bogățiile ce conțin colecțiile ei își au obîrșia în darurile lui. El este apoi acela care a provocat Academia a întocmi un dicționar al *adevăratei limbi romînești*, necruțînd de loc proprii săi dinari pentru a plăti cu dărnicie pe lucrătorii tezaurului limbii romîne, care abia astăzi, după două încercări zădărnicite, lasă să întrevadă speranța săvîrșirii lui. Dar Maiestatea Sa nu numai că a îngrijit de frumosul nostru graiu, ci l-a și învățat și-l scrie cu o măestrie ce te lasă în uimire, cu toate că în rostire se cunoaște încă innervarea primitivă germană a organelor vocale. Că toate cuvîntările, alocuțiile, ordinele de zi sînt ieșite din pana Maiestății Sale și nu sînt numai repetarea alcătuirilor altora, se cunoaște de pe aceia că sub toate ministerele, cînd încunjurimea Palatului se schimbă cu totul, ele au păstrat același caracter, redînd gîndiri innalte și frumoase, în limba de bronz a vechilor cronicari și a documentelor noastre.

Dar Maiestatea Sa, în afară de cuvîntările prilejuite, a scris și lucrări mai dintr'o întinsoare pe care le-a citit în Academia romînă pentru innalțarea sufletească a poporului. Va rămînea o neuitată pagină în istoria emoțiilor literare, comunicarea Maiestății Sale asupra *Nicopolului*, care a stors lacrimi din ochii numerosului public care, împreună cu Academia, era față la acea memorabilă ședință.

Carol I este și un spirit cult și învățat în toată puterea cuvîntului. Orice materie, chiar în afară de arta militară în care, în practică cași în teorie, este un maestru neîntrecut, îi este la îndămînă: filosofia cași poezia, economia politică cași istoria, sociologia cași geografia. In numeroasele și lungile mele audienți care țineau adesa ori două oare împlinite, Maiestatea Sa mă ducea prin toate domeniile, și nu o tăgăduesc, adeseori simțiam o plăcere lăuntrică, cînd nedesbărîndu-mă de obiceiul meu de dascal, mă prefăceam că uitam cîte un fapt, cîte o dată, cîte un nume, pe care îndată Innaltul meu Convorbitor mi le așeza la loc, cu o precizie și o memorie în adevăr uimitoare, pentru un om a căruia menire este de a mînui mai mult oameni decît cărți. Dar nu numai atîta, această înflorire a minții, de bună seamă mai mult autodidactă, se razimă pe o cultură clasică din cele mai temeinice. Am avut prilejul să asist la cîteva inspecții făcute de Maiestatea Sa pe la școli, unde punea întrebări elevilor și am rămas totdeauna surprins de cunoștințele Maiestății Sale din toată sfera studiilor secundare: latinește, geografie, filosofie, istorie, matematică. De aceia bogata bibliotecă a Maiestății Sale, nu este numai cît o împodobire a cancelariei, ci un atelier de muncă intelectuală, în care Regele vine totdeauna spre a-și împrospăta puterile trebuitoare în lupta pentru viață, la izvoarele cele innalte ale științii.

Dar această minte puternică prin rădăcinile ei fiziologice și îmbogățită prin vasta ei cultură, mai este împodobită și de o frumoasă încununare artistică. Carol I, de și după cît știu nu practică nici o artă, iubește mult poezia și artele plastice; muzica mai puțin, probabil din cauza unei conformări speciale a auzului. In poezie, nu este nici un poet mare al tuturor timpurilor și al tuturor popoarelor, pe care să nu-l fi citit în totul sau în parte, în original sau în traduceri.

Poezia romînă o cunoaște în chip desăvîrșit și caracteristica fiecărui din poeții noștri îi este la îndămînă. Maiestatea Sa privește pe Alecsandri drept cel mai mare poet romîn, mai ales fiindcă el a răsfrînt în oglinda sufletului lui toate momentele mari prin care a trecut poporul nostru; apoi fiindcă a tradus în poezie toată comoara lui fizică și intelectuală (Pastelurile și Legendele). Poate că și relațiile personale întreținute de Maiestățile lor Regele și Regina cu bardul dela Mircești, să fi înrîurit această părere. In orice caz este un punct de vedere care merită să fie luat în băgare de seamă.

In artele plastice Maiestatea Sa posedă una din cele mai

bogate galerii de pictură din Europa, pentru alcătuirea căreia a trebuit să cheltuiască foarte mult.

Am avut cinstea să fiu condus de însuşi Maiestatea Sa în toate camerile Palatului care conțin tablouri, şi am admirat încă odată cunoştințele Sale în istoria artei şi în estetica picturii, pe care le aflasem în alte sfere ale cunoştințelor omeneşti. Cît despre gustul Maiestății Sale pentru frumosul naturii şi acel arhitectonic, ele se află documentate învederat în strălucitul castel dela Sinaia care iarăşi greu şi-ar găsi perechea în lumea întreagă, atît ca aşezare pitorească cît şi ca întocmire arhitectonică. Este ştiut că el a fost ridicat după cerințile şi indicațiile anumite ale Maiestăței Sale care, în fiecare an, găseşte ceva de adaos sau de îndreptat, aşa ca vestitul Castel să-şi merite pe deplin renumele obştesc de care se bucură.

E straniu cum față cu această mare prețuire a artei şi literaturii, Maiestatea Sa să fi rămas cam reținut în distincțiile cu care a cinstit pe reprezentanții intelectualității romine. Nici Alecsandri, nici Grigorescu, nici Hasdeu, nici Odobescu nu au fost deosebiți prin cea mai mare decorație regală. Toate au fost păstrate *numai* oamenilor politici, ca şi cînd numai politica ar fi îndeletnicirea de căpitenie a unui popor, şi caşi cînd străinilor şi posterității, popoarele s'ar înfățişa mai mult cu izbînzile cîştigate în lupta pentru putere, şi nu cu acele dobîndite în cîmpul adevărului şi al frumosului. Sînt mi se pare şi în aceste cîmpuri răsăriți în Romînia arbori puternici, tot atît de mari şi de frunzoşi caşi acei crescuți pe prăpăstiile politice, şi mai trainici decît ei, de oarece veleatul lor este menit spre un traiu mult mai îndelungat. Şi aceşti arbori ar trebui să aibă cinstea a umbri şi odihni gîndul Maiestăței Sale, cînd se uită pe vastul cuprins al țării pe care domneşte, iar nu să fie uitați şi neîngrijiți, din pricină că's mai răzleți decît cei din pădurea cea stufoasă a oamenilor politici.

Dar apoi exemplul moral pe care Carol I l-a dat țării asupra căreia domneşte să nu aibă nici o valoare? In Palatul Lui nu s'a petrecut nici o faptă de acele care întunecă viața privată a atitor oameni. Camarilă nu s'a format nici odată în jurul tronului Său, şi Maiestatea Sa Regina, cu toată înnălțarea Ei sufletească, nu s'a amestecat nici odată în afacerile politice, ci şi-a căutat un alt cîmp de activitate rodnică şi frumoasă: cultivarea artei şi a aşezămintelor de binefacere, deşteptînd în poporul, şi mai ales în femeea romînă, iarăşi virtutea acea străbună, mila şi îndurarea de cei nenorociți, care începuse să ațipească sub apăsarea vieții moderne.

Se bănueşte Regelui zgîrcenia. Nu e risipitor, ci econom, însuşire pe care e bine ca aşezămîntul suprem al țării s'o dea ca exemplu poporului nostru. Dar niciodată caseta Lui nu a stat închisă cînd a fost vorba de a se ajuta o nenorocire sau a se sprijini un talent sau o lucrare mare, şi dacă ar fi cu putință să aflăm cui se dau pe fiece an cei 300.000 de lei ce se împart în pensii, burse şi ajutoare, mulți din cei ce critică ar trebui să

amuțească. Dar, cum am spus, Maiestatea Sa este de neclintita părere, în privirea facerei binelui, să nu ştie o mînă ce face cealaltă, şi de aceia nu permite cu nici un preț, să se destăinuiască ceva din binefacerile Lui.

Dar se mai adăugea o încercare de ponegrire, anume că Maiestatea Sa ar fi rîvnit marele fapte săvîrşite de înnaintaşul său, Cuza-Vodă.

E una din cele mai mari mîndrii ale mele că am izbutit, cu ajutorul soției mele, să spulberăm legenda infamă ce se urzise în jurul Maiestății Sale Regelui, cum că el ar invidia pe acel ce pusese temelia propriei Lui Domnii. Mărinimoasa contribuție de 200.000 de lei la fondul Monumentului şi împărtăşirea Maiestății Sale la desvălirea statuei, precum şi înnălțătoarele cuvinte rostite de Rege în cinstea predecesorului său, au spulberat gândul care voia să întineze un suflet nepătat.

Cu prilejul scrierei Istoriei partidelor politice, în care am răscolit cel mai uriaş şi mai cumplit morman de patimi şi de porniri omeneşti, am căpătat adînca încredințare că Regele nostru a fost un adevărat martir răstignit pe crucea răutății, de rîvnitorii hemesiți de putere, de onoruri şi de bunuri lumeşti, şi că numai o personalitate mare şi covîrşitoare ca a Lui a putut străbate prin toate greutățile, învinge toate voințele şi păşi triumfător spre țelul ce şi l-a pus din momentul ce a călcat pe pămîntul țării noastre; anume de a duce pe poporul romîn, pe toate căile, spre înnălțimile civilizației, deschizîndu-i un loc în marea familie a popoarelor lumii, în care el poate de acuma înnainte să stee cu mîndrie, alături cu acele mai bătrîne, mai puternice şi, până acum, mai culte decît dînsul.

A fost o fericire că Romînia, în zilele de grea cumpănă ce a urmat desrădăcinarea puternicului copac ce umbrise întâia ei înfiripare ca stat mai de seamă, a găsit ca ocrotitor al năzuinților ei pe Carol I care, pentru orice om necuprins de mrejele politicii şi nefalşificat deci în cugetarea şi dreapta lui judecată, va rămînea pentru vecie îmbinat cu întărirea neamului romînesc.

A. D. Xenopol

Ca o dovadă că rîndurile de mai sus sînt cugetate şi simțite de mai mult timp, dau la lumină scrisoarea trimisă de soția mea, Riria, Maiestății Sale în anul 1910, în urma unei audiențe, după restabilirea Maiestății Sale din greaua boală prin care trecuse:

Innalte Doamne!

Răsfoind împreună cu soțul meu filele înegrite ale timpului trecut, pentru a întrupa istoria partidelor noastre politice, am aflat în acele file ceva mai scump, mult mai scump ca gîndul cu care se îmbrăcase dorința cer-

cetării: am aflat dorul de a veni să Vă văd. In acele teancuri învechite, găsit-am pe Carol cel Mare şi pe Lisaveta Doamna, Aceia ce va rămînea vestită cu fapta şi cu gîndul. Am aflat în Ei pe doi mari dăruitori de bunuri sufleteşti şi pămînteşti. In filele învechite, găsit-am pe tînărul şi generosul Principe, dăruind jumătate din lista Lui civilă, pentru uşurarea nevoilor Ţărei; iar pe tînăra Doamnă redeşteptînd trecutul din vechiul morman al uitării, scuturînd de moliile gîndurilor rele, cămaşa şi vălnicul pămintean, şi punîndu-le pe albele şi tinerele ei umere, ca să dee îndemnul prin dovadă. Am aflat pe Aceşti tineri Principi occidentali în mijlocul furtunilor ce Marea Neagră asvirlea în valuri furioase din sinul Orientului pe malurile Occidentului, unde ne zbăteam noi Rominii, în toanele şi nerăbdarea copiilor din basme, care trec într'o clipă din faşe în leagăn, din leagăn pe băncile şcoalei, din aceste bănci în hora cea mare a vieţii—horă în care ne învîrtea fără astîmpăr, ademenitorul cîntec al bătrînelor popoare urcate de secoli pe înnălţimi. In grăbita rotire cîte n'am călcat sub picioare; cîtă pulbere, cîte pete nu aruncat-am, noi copii neconştiuţi, spre Acei ce trecuseră peste ţări şi peste mări, ca să vie să ne dăruiască sufletul Lor întărit de veacuri! In ce puhoi de patimi nu ne-am scaldat; cîte suflete şi simţiri nu am jertfit; cîte visterii adunate din greu nu am măcinat? Dar cîte lucruri mari şi frumoase nu au răsărit din fărimile trecutului, în jurul stîlpului de bronz neclintit din locul lui!

Incredere am în sufletul poporului—copilul de altă dată—trecut acuma în plina tinereţă doritoare de bine! Incredere am în recunoştinţa Lui, cînd ochii, cu totul deschişi, vor începe a vedea; cînd braţele, deslegate de micile patimi, se vor ridica; cînd glasurile, descătuşate de alaiul dorinţelor oarbe, vor rosti gînduri mari.

Veneam spre Palatul din Bucureşti să salut pe bătrînul nostru Rege, şi mare bucurie mi-a fost dăruită, găsind pe scumpul nostru Părinte, reîntinerit şi oţelit, stînd în pragul anilor mari cu toată puterea vitejiei Lui.

Reîntinerit şi oţelit a ieşit din focul suferinţelor trupeşti, Stejarul cel mare care sub crengile puternicului Său trunchiu a adus adăpostire şi umbrire tînărului

nostru neam. Da, Măria Ta, pentru binele şi fericirea noastră în momente de cumpănă şi zurbavă, V'aţi înfipt din nou pe lunga vreme în puterile trăirei.

A trecut ceasul cel greu, şi frunze verzi strălucesc din nou sub imboldul voinţei întărite. Să ne trăeşti încă Innalte Doamne, mulţi, mulţi ani, împreună cu blînda noastră Doamnă şi Regină, a căreia chemare spre Ea mi-a umplut inima de bucurie.

Nespus de dulcele Ei glas m'a fermecat.

Imi părea că auzeam ieşit din sinurile vremei, îndepărtatul glas al străbunelor noastre, şoptind prin Icoana zilelor de azi.

Să trăiţi mulţi ani Innalte Doamne! Măria Ta să ţie încă multă vreme aprins rugul înţelepciunei; iar blînda noastră Doamnă şi Regină să stăpînească încă vremi îndelungate gîndul şi simţirea romînească, ca plecata Voastră slugă să vie din cînd în cînd, din sinul frumoasei Moldove, să vă spue din adîncul inimei: Bine V'am găsit Măriile Voastre.

Sîmbătă, 6 Febr. 1910, Iaşi, **Coralia A. Xenopol.—Riria—**

SONETE

Osîndiţii

De poţi să 'nfrunţi Infernul bărbăteşte,
Cu mine vin pe 'ntunecata cale
Din adîncimile fiinţei tale;
Se sbat acolo trei damnaţi. Priveşte :

E unul care-osînda şi-o trăeşte
Urmînd îndemnurile firii sale
Şi-ascuns mereu sub măşti sentimentale,
Prin bal-mascatul lumii rătăceşte.

Al doilea, pe cel de 'ntâi îl ceartă
Şi cu înţelepciunea lui deşartă
Îi otrăveşte ori şi ce dorinţă...

Iar altul stă 'ntre victimă şi gide,
La cei doi fraţi ai săi de suferinţă
Se uită mut... şi cu dispreţ surîde...

Gioconda

De ce surîdeţi Monna Lisa? Oare
Plutind uşor pe raze de lumină,
Se lasă Cupidon ca o albină
Pe-a zîmbetului vostru dulce floare?

Sau poate cugetări înălţătoare
Vă poartă 'n atmosfera lor senină?
Doriţi? Visaţi? Ce patimă suspină
Sub crinul feţei voastre zîmbitoare?

De ce surîdeţi Monna Lisa? Spasmul
Din colţul gurii voastre e sarcasmul
Trădării poate?... Unde e misterul?

Eu ştiu atît: Că zîmbetul acesta
Cuprinde 'n el tot Iadul şi tot Cerul;
E Mesalina 'n el, dar e şi Vesta!...

Mihai Codreanu

In chestia limbii literare *)

Iubite Domnule Stere,

Cu multă băgare de samă cetit-am recenziunea asupra *Pacatelor Sulgeriului* apărută în numărul pe Maiu -Iunie al *Vieții Romînești*, recenziune pe care, cred fără mare primejdie să mă înșăl, o atribuesc penei dumitale.

Iți mulțămesc pentru judecata foarte binevoitoare ce o rostești asupra cărții în sine. Observ numai în această privință că *Pacatele Sulgeriului* **sînt** un roman de moravuri din a doua jumatate a secolului XVIII, ale cărui deosebite epizoade se leagă foarte bine între ele și nu sînt de loc lipsite de unitate. Li lipsește un singur lucru care, într'adevăr, ne-am obișnuit să-l găsim în toate scrierile care au pretențiunea să fie numite roman: *o intrigă de dragoste* asupra căreia sînt țesute faptele înșirate în povestire. Recunosc că, cu o asemenea intrigă, bine urzită, cartea mea ar fi fost neasamanat mai interesantă.

Insă partea din critica dumitale, atît de indulgentă, o repet, căreia am mai cu deosebire de răspuns este acea unde mă învinovățești că scriu în **patois moldovenesc**, nu numai cînd vorbesc persoanele ce le pun în joc, dar chiar cînd povestesc eu însumi. Te miri că scriu p*a*cat, aș*a*zat, *o* fost, *o* scris și nu p*ă*cat, aș*ă*zat, *a* fost, *a* spus. Te mai întrebi de ce nu sînt consecvent și nu scriu *ch*ept, *gh*ine, *h*ier, în loc de *p*iept, *b*ine, *f*ier. Apoi adaogi că uit „că noi, Moldovenii, *avem* o limbă literară veche, limba cărților bisericești și limba cronicarilor în care au scris cărturari dintre părinții și strămoșii noștri", în care nu voiu găsi nici: p*a*cat în loc de p*ă*cat nici: *o* fost în loc de *a* fost.

Dacă iți sînt recunoscător pentru aprecierile binevoitoare ce le faci asupra cuprinsului *Pacatelor Sulgeriului*, iți sînt cu mult

*) Primim dela d. Radu Rosetti această scrisoare, căreia cu plăcere îi facem loc aici.

mai recunoscător pentru învinovățirile ce mi le faci în privința limbii. Iți mulțămesc din suflet pentru prilejul ce mi-l dai să zic tot ce am pe inimă în această chestiune.

Nu, dragă domnule Stere, n'am scris și nu scriu în **patois moldovenesc**. Am scris în limba care am auzit-o vorbită, la mijlocul veacului trecut de părinții mei și de toți oamenii culți cu care se fălia Moldova pe acea vreme. Acei oameni se numiau: Vasile Alecsandri, Mihalache Kogălniceanu, Costache Negruți, Donici fabulistul, Grigore Ghica Vodă, Cuza Vodă, Costache Negri, Vasile Mălinescu, Vasile Sturdza, Anastasie Panu, Gheorghe Asaki, episcopul Melhisedec, Manolache Costache Iepureanu ș. a. m. In urechile mele mai răsună și astăzi, după curgere de atîtea decenii, graiul lor nespus de dulce și de frumos.

Și acești barbați care au fost o cinste și o falå pentru Rominimea întreagă nu vorbiau nici un **patois**; nu ziceau: *ch*ept, *ch*icior sau *ch*ivniță, așiel, șias sau șiaun, ci *p*iept, *p*icior, *p*ivniță, acel, *c*ias, *c*iaun. Dar ei mai ziceau: p*a*cat nu p*ă*cat, dasc*a*l nu dasc*ă*l, ar*a*tare nu ar*ă*tare, adev*a*rat nu adev*ă*rat, a c*a*p*a*ta nu a c*ă*păta, întocmai cum zic și scriu și eu.

Consecvent cu cele cuprinse în critica ce mi-o faci, îmi vei răspunde probabil că marii Moldoveni pomeniți de mine mai sus vorbiau un idiom necorect și, ca dovadă a necorectitudinii graiului lor, îmi vei aduce faptul că, cînd luau condeiul, ei scrieau adesea[1]: ap*ă*rare, dasc*ă*l, aș*ă*zare, etc., întocmai cum găsim aceste cuvinte tipărite în vechile noastre cărți bisericești.

Iar eu susțin dimpotrivă că corectă, că bună era limba ce ei o vorbiau, nu acea ce o scrieau și cutez să pretind că, în sprijinul acestei afirmări, voiu aduce argumente în stare să susție discuțiunea.

Dar, înainte de toate, protestez cu toată energia împotriva afirmării ce o faci că; avem o *limbă literară veche*, limba cărților *bisericești și a cronicarilor noștri, în care nu voi găsi nici pacat în loc de păcat, nici* **o** *fost în loc de* **a** *fost*.

Pretinzi oare că acea *limbă literară veche* este un lucru imuabil, pe care n'avem voie nici să-l modificăm nici să-l perfecționăm? Pretinzi oare că limba în care niște călugări (nu prea culți) au tradus evanghelia slavonă trebuie să rămie pe vecie limba neamului nostru? Eu știam până acuma că o limbă este și ea un organism care se naște, se desvoltă, trăiește și moare. Vii se numesc limbile cîtă vreme sînt vorbite de popoare și, cîtă vreme trăesc, ele se modifică și se desvoltă ne-

1) Dar nu totdeauna.

contenit. Invariabile rămîn numai acele graiuri pe care le-o înțăpenit moartea: latina, greaca clasică, ebraica, chaldeica, etc., etc. Ele au ramas cristalizate în formele întrebuințate de autorii care au scris în ele.

Greaca clasică in gura poporului s'o transformat în greaca modernă, atît de deosebită de cea veche încît Grecii de astăzi o înțeleg bine numai după ce o învață în școli. Latina vorbită de popor o dat naștere diferitelor limbi neolatine printre care ne fălim cu drept cuvînt că se numără și a noastră.

Limba romînească o dus și ea o viață la fel cu acea a limbilor surori: italiana, spaniola, franceza, portugheza, dezvoltîndu-se, ca și ele, subt înrîurirea împrejurărilor etnice și politice între care trăia.

Procesul de dezvoltare căruia au fost supuse limbile neolatine în cei de pe urmă o mie de ani o avut drept rezultat transformări mari în formele lor. Aceste transformări au fost cu deosebire însemnate în limba franceză.

Numai Francezii care au avut parte de o instrucțiune clasică pot înțelege cel mai vechiu text francez cunoscut: jurămîntul din anul 842, numit dela Strasburg, făcut de Ludovic (Germanicul) fratelui său Carol:

„Pro Deo Amur et pro Christian poblo et nostro commun salvament d'ist di in avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo cist meon fradre Karlo et in adjudha et in cadhuna cosa, si cum om per dreit son fradre salvar dist, in quid il mi altresi fazet: et a Ludhair [1]) nul plaid nunquam prindrei, qui, meon vol, cest meon fradre Karlo in damno sit."

Cronicile lui Villehardouin (1165—1213), Joinville (1224—1317) și Froissart (1337—1404), spre a fi înțelese, chiar de oameni culți, trebuesc cetite cu deosebită bagare de samă; iată cîteva exemple:

„Or porrez oir estronge proëce: que li duc de Venice qui vieuz on ere et gote ne veoit, fu toz armez et chief de la soe galie, et ot le gonfanon St. Marc par devant lui."...

(Villehardouin, *Conquête de Constantinople*).

„Li rois atira que li dus de Bourgoigne et li riche ome d'outremer qui estoient en l'ost gaiteroient l'ost pour ce que l'on n'i feïst domage et que li rois et si troi frère passeroient au gué la ou li Bedouins devoit enseigner.

(Joinville, *Vie de St. Louis*).

1) Lothaire, al treilea frate

„Li informateur vindrent qui jà sçavoient espoir si en quelle chose Béthisach vouloit ou demandoit.... Li informateur n'en vouldrent pour le present plus ouïr et furent espoir tous joïans de ses paroles....

(Froissart, *Chroniques*)

Commines care a trăit dela 1455 la 1511, adică un contimporan al descoperirii tiparului, este ușor de înțeles, totuși limba lui se deosebește de acea de astăzi în chip simțitor:

„...Fin de compte, quant ils vindrent jusques à leur ost, iis n'essayèrent point de se défendre, et tout se mit à la fuite et gagnèrent les Allemans son camp et son artillerie et toutes les tentes et pavillons dont il y avoit grand nombre et d'autres biens infinis; car rien ne se sauva que les personnes et furent perdues toutes les grandes bagues du dit duc: mais de gens pour cette fois ne perdit que sept hommes d'armes. Tout le demeurant fuyt et lui aussi. Il se devrait mieux dire de lui *qu'il perdit honneur et chevance ce jour*, que l'on ne fist du roi Jehan de France qui vaillamment fut pris à la bataille de Poitiers. Voilà la première male advanture que ce duc avoit jamais eue en toute sa vie".

(Commines, *Mémoires*. Bătălia dela Grauson, 1476).

Iată alt exemplu:

„Luy print la maladie (dont il partit de ce monde) par un lundy et dura jusqu'au samedi ensuivant, pénultime d'Aoust mil quatre cent quatre vingt trois et estoye present à la fin de la maladie parquoi en veulx dire quelquechose. Tantôt apres que le mal luí print, il perdit la parolle.."

(Commines, *Mémoires*. Moartea lui Ludovic XI, 1483).

Iată acuma un fragment de text al lui Rabelais care o scris în a doua jumatate a veacului XVI, adică un contimporan al lui Coresi care o tipărit la noi cele întâi cărți bisericești:

„Panurge et Dindenault".

„Panurge s'adressa au marchant et beut à luy plein hanat de bon vin lanternoys. Le marchant le pleigea gaillard en toute courtoisie et honnesteté. Cela faist, Panurge devotement le pryoit lui vouloir de grâce vendre un de ses moutons. Le marchant lui respondit: „Halas, halas, mon ami, nostre voisin, comment vous sçavez bien trupher des paouvres gens! Vrayement vous estes un gentil chalant! O le vaillant achapteur de moutons..."

(Rabelais, *Pantagruel*, Livre IV, chapitre VI).

Cred că vei admite fără nici o greutate că deosebirea între franceza lui Rabelais (minunată pentru vremea lui) şi acea ce o scriu astăzi Anatole France, Jules Lemaitre şi alţii este mare şi că *nu s'ar putea pretinde că transformarea ce se poate constata la întăia vedere alcătueşte un regres.*

Naşte acum întrebarea: în ce chip efectuatu-s'au această transformare? Prin scris? Prin regule şi hotărîri de ale academiei? Cu bună samă că nu. Limba franceză a lui Rabelais s'o transformat în limba franceză modernă prin întrebuinţarea ei zilnică de către un public cult din zi în zi mai număros.

Aceluiaşi proces au fost supuse şi limbile germanice. Englezul de rînd ar rămînea îngăimat şi nedumerit dinnaintea multor pasagii din biblia lui Henric al VIII-lea şi, până astăzi, nu s'o găsit încă nime care să pretindă că engleza actuală este o corumpere a acelei care se vorbia şi se scria în epoca reformaţiunii.

In cît priveşte germana, textele din veacul XVI ni prezintă deosebiri izbitoare cu limba în care au scris Schiller şi Göthe. Totuşi nime n'o susţinut încă că această din urmă ar alcătui o degenerare a acelei în care au scris Ulrich de Hutten şi contimporanii lui, aceasta, la rîndul ei, alcătuind un progres asupra germanei din evul mediu.

Intemeiet pe aceste pilde mă bizui să susţin că nici textele romîneşti tipărite în veacul XVI de Coresi, iar în acel următor de nişte călugări nu cu mult mai culţi, nu pot avea pretenţiunea să fi fixat pentru vecie limba romînească, să fi făcut dintr'însa o *momie* egipteană uscată şi înţăpenită în faşele ei. O asemene pretenţiune n'o poate avea nici limba lui Miron şi Neculai Costin, cu toate că aceştia erau nişte oameni intr'adevăr culţi.

Nu, limba romînească, plină de viaţă ca poporul care o vorbeşte, o urmat să trăiască, să se desvolte şi să se perfecţioneze întocmai caşi franceza, engleza, germana. Şi ea nu s'o desvoltat, nu s'o perfecţionat prin scris, de vreme ce, mulţămită deplorabilei prejudecăţi de care, cu părere de rău, văd că te împărtăşeşti şi dumneta, îndată ce un Romîn mai cult apuca condeiul el îşi *schimosia* limba de toate zilele în acea,... să zicem învechită, a cărturarilor bisericeşti din veacurile XVI şi XVII. Ca toate celelalte, limba romînească s'o desvoltat şi s'o perfecţionat prin graiul de toate zilele.

Această desvoltare, uimitor de unitară dacă luăm în privire urieşa întindere de teritoriu pe care este răspîndit poporul romîn şi deosebitele neamuri străine cu care se află în atingere nemijlocită şi zilnică, n'o putut să fie pretutindeni identică: s'au născut mici deosebiri, atît în chiar unele cuvinte întrebuinţate cît şi în rostirea acelor comune tuturor.

De unde urmează însă că graiul muntenesc sau, mai bine zis, acel bucureştean singur, trebue primit ca corect în toate amănuntele lui, iar particularităţile limbistice proprii Moldovenilor şi Romînilor din Ungaria prigonite şi distruse fără milă?

O asemenea procedare s'ar putea admite, la rigoare, dacă Ţara Romînească îndeobşte şi Bucureştii în deosebi ar fi fost partea din *Rominie* (zic aici *Rominie* în înţelesul cel mai larg al acestui cuvînt) unde mişcarea literară ar fi fost cea mai vie, cea mai intensă şi cea mai rodnică. Dar faptele desmint cu hotărîre o asemene pretenţie.

Fraţii noştri de pe malul drept al Milcovului ni-au fost totdeauna superiori pe tărîmul practic şi mai ales pe acel economic. Ei au dovedit totdeauna că au stofă de oameni de afaceri minunaţi, dar pe tărîmul literar au rămas mult în urma noastră. Din veacul al şăptesprezecelea şi până astăzi Moldovenii, şi ca prozatori şi ca poeţi, au pastrat rangul întăiu. Cronicarii munteni se pot ascunde în faţa unui Grigore Ureche, a unui Miron Costin sau a unui Ion Neculcea. Cei doi luceferi ai poeziei romîne rămîn tot Alecsandri şi Eminescu; Negruţi, Creangă şi Sadoveanu sînt în capul prozatorilor, iar rivalul lui Hasdeu încă nu s'o născut.

Astfel fiind împrejurările, mi se pare nedrept şi chiar absurd ca tocmai partea de ţară care o produs mai slab pe tărîmul literar, care o dat scriitori mai puţini şi numai de mîna a doua să aibă pretenţia să impuie particularităţile graiului ei celeilalte părţi, acelei a cărei operă literară este neasamanat mai mare şi mai frumoasă.

Iată temeiurile pentru care mă ridic şi protestez cu toată energia împotriva învinovăţirii ce-mi faci că am scris *Pacatele Sulgerului* în **patois moldovenesc**, cînd eu am avut mare grijă să întrebuinţez întocmai limba vorbită în copilăria mea de Moldovenii ce i-am pomenit mai sus, toţi deplorabili oameni de afaceri, dar sau meşteri ai condeiului sau iubitori înfocaţi de carte şi, mai ales, de *carte romînească*. *A priori*, nu pot admite că limba ce ei o vorbiau să fi fost coruptă şi degenerată findcă se deosebia, în unele amănunte, de acea scrisă în veacurile XVI şi XVII de nişte călugări mai degrabă incuiţi, iar graiul

vorbit in mahalalele Bucureştilor, a căror populațiune se alcătueşte din elemente de origini eteroclite, pripăşite din toate ungherile Peninsulei Balcanice, să ni se impuie ca limbă literară romînească. Şi aceasta *subt cuvînt* că se apropie mai mult de acel în care popi ardeleni şi munteni din veacurile XVI şi XVII au tradus şi tipărit cărţile bisericeşti slavone.

Zic: *subt cuvînt* şi subliniez, fiindcă ne găsim aici faţă numai cu un pretext. Graiul bucureştean, devenit astăzi limbă oficială şi literară a Regatului romîn cu tendinţă făţişă de a se impune ca atare Romînimii întregi, acest graiu bucureştean, zic, de loc nu se sfieşte să transforme limba sacro-sfîntă a cărţilor bisericeşti, căci în el nu găsim şi nu auzim, s. e. ur*ea*che, d*ea*gete, *di*reptate, *oa*ole, *pre*ste, *ia*ste, cum stă tipărit în Biblia lui Şerban Vodă, ci ur*e*che, *dre*ptate, o*ue*le, *pe*ste, *e*ste. Iată dar că limba cărţilor bisericeşti nu este intangibilă pentru Munteni.

Dar limba cronicarilor, pe care o declari asemene de limbă literară, se ţin oare Muntenii de dînsa? Nu, şi în multe privinţi bine fac, căci a scrie, ca cel mai cult dintre cronicari, ca Miron Costin: vr*ea*re şi vr*ea*me în loc de vr*e*re şi vr*e*me, d*e*n în loc de d*i*n, feme*aia* în loc de feme*ia*, ur*ea*che în loc de ur*e*che, v*ea*ste în loc de v*e*ste, „începură a fug*ire*“ în în loc de: „începură a fug*i*“, a *ol*cărmui în loc de: a *oc*irmui, vor*oavă* în loc de vor*bă*, *h*ie în loc de *f*ie, *h*iclean în loc de *v*iclean, ar alcătui cu bună samă un anacronism, şi un regres.

Dar atunci, de ce schimbările aduse de Munteni limbii literare a cărţilor bisericeşti şi a letopiseţilor să fie binecuvîntate, iar asupra acelor aduse aceleiaşi limbi de către Moldoveni să se arunce afurisenia cea mare?

O asemene procedare ar fi îndreptăţită numai în cazul cînd aceste schimbări aduse limbii cărţilor bisericeşti şi acelei a cronicarilor de către Moldoveni ar alcătui un regres, o corumpere a limbii romîneşti. Oare aşa să fie?

Cu bună samă că nu; iată o pildă:

In recenziunea dumitale voind să dovedeşti că scriu **patois moldovenesc**, arăţi că scriu în textul *Pacatelor Sulgerului*, acolo unde eu însumi povestesc: ap*a*rare, ar*a*tare, ap*a*sare, dasc*a*l, în loc de ap*ă*rare, ar*ă*tare, ap*ă*sare, dasc*ă*l. Aşa este, la exemplele ce le-ai citat, mai poţi adăugi o mulţime ca: as*ama*nare, adev*a*rat, c*apa*tare, jum*a*tate, c*ala*mare, b*a*gare, ţ*a*ran, ţ*a*rancă, s*a*care, înv*a*ţat, etc., în loc de as*ămă*nare, adev*ă*rat, c*ăpă*tare, jum*ă*tate, c*ălă*mară, b*ă*gare, ţ*ă*ran, ţ*ă*rancă, s*ă*care, înv*ă*ţat, etc.

A doua formă, acea cu *ă* în loc de *a* este acea care se găseşte în cărţile bisericeşti, la cronicari şi în graiul Muntenilor; cea dintăiu, cu *a* în loc de *ă*, se găseşte în graiul Moldovenilor şi în prea puţine scrieri, tipărite sau manuscrise, din epoca dela 1830—1860.

Să se cheme douăzeci de literaţi străini: francezi, italieni, spanioli, portughezi, germani, englezi, olandezi, scandinavi şi să li se puie întrebarea:

Care formă este **mai frumoasă, mai eufonică**, acea muntenească, *corectă, literară*, cu *ă* sau acea moldovenească, *necorectă, neliterară* cu *a*?

Caşi mine eşti încredinţat că acei literaţi, într'un glas ar declara că forma moldovenească, în care barbarul, uritul, cacofonicul **ă** o fost înlocuit prin **a** este neasamanat mai frumoasă, mai eufonică şi mai demnă de un gîtlej civilizat.

Atunci pentruce să tratăm de **patois** şi să izgonim forma mai armonioasă, mai dulce la auz, mai civilizată prin acea mai urită şi mai barbară? Numai pentrucă aşa au scris Coresi şi alţi popi care ideie n'aveau de limbistică şi de filologie?

Cum? Limba romînească este necinstită prin două sunete barbare, urite: ă şi î. Aceste sunete luate dela neamuri salbatece, figurau şi în fonetica Slavilor vechi. Ele sunt aproape cu desăvîrşire dispărute din graiul celor două popoare slave nobile şi fruntaşi în cultură: Polonii şi Cehii; mai traesc încă la Ruşi şi la Bulgari, însă neasamanat mai atenuate decît la noi, aproape dispărute. Şi cînd o parte din ţară, tocmai acea care o dat cronicarii, poeţii, prozatorii de frunte ai neamului izgoneşte dintr'o numeroasă categorie unul din acele sunete barbare, limba ei este declarată de necorectă, de **patois şi,** în toate cărţile de învăţătură încuviinţate de ministerul şcoalelor, găsim menţinut cu îngrijire acel urit mastodont, **rămăşiţă** a epocilor preistorice!

Schimbînd într'un mare număr de cuvinte pe *ă* în *a*, graiul moldovenesc o îndeplinit fără îndoială un progres însemnat asupra limbii ce se vorbia acum trei sute de ani. Este vederat că sunetele barbare **ă şi î** sunt menite să dispară cu vremea din limba noastră. De altmintrelea aceiaşi tendinţă se observă şi în graiul Muntenilor care într'un număr destul de mare de cuvinte (însă toate deosebite de acele în care Moldovenii au schimbat pe *ă* în *a*), zic şi scriu *e* în loc de *ă*.

Tot un progres la activul graiului moldovenesc il alcătueşte simplificarea diftongelor *ea* (ѣ) şi *ia* (ꙗ) mult mai înnaintată la Moldoveni decît la Munteni. Am văzut atît în cărțile bisericeşti acît şi la Miron Costin formele: vreamea, ureachea, femeaia, aceaia, etc., părăsite astăzi de toată lumea. Dar pe cind Muntenii mai zic: lips*ea*scă, grij*ea*scă, găs*ea*scă, aş*ia*, b*ea*t, Moldovenii au simplificat aceste cuvinte in: lips*a*scă, grij*a*scă, găs*a*scă, aş*a*, b*a*t. Este vederat că, cu toată protecțiunea dată graiului muntenesc, cu vremea va birui rostirea cea mai simplă. [1])

Dar învinovățirea de căpetenie ce mi-o faci este că, în *Pacatele Sulgeriului*, scriu: *o* făcut, *o* zis, *o* scris, *o* mers, în loc de *a* făcut, *a* zis, *a* scris, *a* mers.

Nu fac nici o greutate pentru a recunoaşte că forma muntenească: *a* mi se pare şi mie preferabilă acelei moldveneşti: *o*, însă aceasta pentru un singur motiv, pentrucă ea este adoptată de toate celelalte limbi neolatine. Până mai dăunăzi am scris şi eu: *a* făcut, *a* zis, *a* mers, etc.

Dacă, în *Pacatele Sulgeriului*, am întrebuințat pe *o* în loc de *a*, cauza o fost speranța că se va găsi (precum s'o şi găsit) un suflet bun care să se lege de mine pe acest temeiu, dîndu-mi astfel prilej să expun publicului romîn nostimada următoare:

Admit că *o* făcut, *o* zis, se poate privi ca o formă dialectală care trebue dată de grumaz şi înlocuită prin *a* făcut, *a* zis, ca în limbile surori: mă supun. Dar atunci să se spue şi Muntenii, căci acelaşi *o*, necorect, dialectal, atît de aspru prigonit cînd îl întrebuințază Moldovenii, este ținut cu mare cinste şi devine foarte corect, foarte literar, cînd îl rostesc Muntenii. Nu crezi? Poftim:

O să plouă. *O* să vină. *O* să zici. *O* fi sau n'*o* fi. *O* crede sau n'*o* crede. Ți-*o* fi spus, etc., etc..

Nu-mi vei tăgădui (Munteanul ar zice aici: *n'o să mi tăgădueşti*) că forma moldovenească: *are* să ploaie, *are* să vie, *ai* să zici, *a* fi s'au n'*a* fi, *a* crede sau n'*a* crede, *fi-a* fi spus etc., etc.; este mult mai corectă.

---

1) Pentru a fi drept trebue să recunosc că şi Muntenii au luat în unele cazuri inițiativa simplificării, scăpîndu-ne de iu (ю) în multe cuvinte ca s. e: fe*l*, altfe*l*, fe*lu*l, în loc de fe*liu*, altfe*liu*, şi fe*liu*l, boer în loc de boe*riu*, etc. In schimb însă înrîuririi moldoveneşti se datoreşte schimbarea lui *ior* în *or*; s. p., acum patruzeci de ani, chiar Muntenii culți ziceau: colțiş*ior*, buniş*ior*, biniş*ior*, uş*ior*, pe cînd astăzi aproape toți zic: colțiş*or* buniş*or*, biniş*or*, uş*or*.

Şi totuş *o* fi, *o* zice, *o* să plouă, se pot privi tologindu se cu neobrazare în toate cărțile tipărite subt auspiciile ministerului cultelor sau subt acele ale academiei, în piesele reprezentate la Teatrul Național, în articolele tuturor ziarelor. Şi cu durere constat că, ca o pată de untdelemn, el să întide, dela Munteni şi la scriitori moldoveni, nu numai la scriitori moldoveni de duzină, dar la unii de mîna întăia, cum este spre pildă d. Iorga care, în *Neamul Romînesc* scrie: *o* fi, *o* să fie, *o* veni, caşi cum s'ar fi născut în Dealul Spirei şi nu la Botoşani.

Şi atunci, dragă domnule Stere, dacă ministerul cultelor şi academia tolerează Muntenilor să scrie: *o* să plouă, *o* fi, *o* să meargă, doar n'*o* face, etc., etc., de ce să-mi fie socotit mie, Moldovanului, ca pacat, ca **patois**, cînd scriu *o* făcut, *o* venit, *o* dat, etc., etc.?

Sînt ferm hotărît să scriu *o* făcut, *o* zis, etc., cîtă vreme Muntenii vor scrie *o* să plouă, *o* să facă. Şi să nu te ducă pacatul să-mi transformi, în articolul de față, pe *o* al meu în *a*, căci, dacă mi-l transformi, îți declar că faci o *samavolnicie* tot atît de mare ca cea ce *o* făcut-o răposatul Alexandru Alexandrovici cînd te-o trimes în călătorie de plăcere peste Urali. Eşti stăpîn pe revista dumitale, dar şi el se privia ca stăpîn pe împărăția lui.

Acțiunea de muntenizare, nu, mai rău, de *mahalalizare* a limbii romîneşti merge, zău, prea departe.

Vei fi cetit în *Democrația Romînă* pățania d-lui G. Diamandi: cum comitetul de lectură al Teatrului Național l-o silit să scoată din textul piesei sale cuvintele *bold* şi *a se plodi*.

In zadar li-o aratat omul că substantivul abstract *îmboldire* şi verbul a *îmboldi* au drept de cetățenie netăgăduit pe care îl exercită nesuparați atît în dreapta cît şi în stînga Milcovului. In zadar li-o lămurit că atît *îmboldire* cît şi *a îmboldi* neputînd proveni decît din rădăcina *bold*, nu este admisibil ca acest cuvînt să fie declarat nedemn de a figura în limba romînă literară. Toate ostenelile i-au fost zadarnice şi d. Diamandi s'o văzut silit să înlocuiască pe bietul *bold* moldovenesc prin *acul cu gămălie* muntenesc. Vederat că noi, Moldovenii, sîntem vinovați; nu ni este permis să avem trei cuvinte deosebite: *ac*, *bold* şi *spelcă*, cînd Muntenii au numai unul: *ac*, care îl oferă cînd simplu, cînd îi pun *gămălie*, cînd îl sucesc şi-l fac *dă cap*. Alte limbi caută să-şi îmbogățască vocabularul: limba romînă

literară modernă are năzuința de a-l răstringe la cuvintele avind curs în București și în mahalalele lui!

Și această *muntenizare* nu se mulțămește cu prezentul și cu viitorul: se pășește cu neobrazare la muntenizarea trecutului! Niște belferași de a zecea mînă, însărcinați de către diferitele instituții de editură cu retipărirea operelor lui Alecsandri, ale lui Eminescu și ale lui Creangă, și-au permis să *muntenizeze* limba acestor meșteri, schimosind-o, schimbînd între altele *pă*reții în pereți, *ră*pede în r*e*pede [1]) și,... ca culme, introducînd pe *ăst* și *ăsta* în textul lui Creangă.

Vă închipuiți oare un Francez reeditînd pe Ronsard și modernizîndu-i cuvintele vechi, un Italian corectînd pe Dante?

Sînt un potrivnic convins al pedepselor corporale, dar mărturisesc că o asemene impertinență mă face să regret vremea în care ași fi putut vedea pe autorii ei lungiți, *ablatis pantalonibus*, cu fața în gios, pe Piața Teatrului, ținuți de mîni și de picioare de cîte doi țigani, iar alt țigan cu brațe vînjoase croindu-i voinicește cu harapnicul sau cu nuiaua de corn!

Și fiindcă o venit vorba de *ăst* și *ăsta* în loc de *ist*, *ista* și *aista* care scandalizează atît de mult pe Munteni, fie-mi permis să observ că limba latină avea un oareșcare pronume: *iste*, *ista*, *istud* cu absolut același înțeles ca moldovenescul *ist*, *ista* și *aista* de o parte și muntenescul *ăst* și *ăsta* de alta. Care-i samănă oare mai mult, cuvintele muntenești sau cele moldovenești? Vederat că aceste de pe urmă; ele sînt **copii legiuiți** ai cuvîntului latinesc, pe cînd acele muntenești samănă a prunci făcuți în pacat cu vr-o muere de neam barbar [2]).

Ce să zic de mulțimea de cuvinte muntenești ce ni se impun excluzînd cuvintele întrebuințate până acum de Moldoveni și aceasta fără absolut nici un temeiu, numai fiindcă sînt cele întrebuințate în București.

Nu-i mai urît oare muntenescul spr*î*nceană decît moldovenescul spr*î*nceană? De ce must*a*ță, must*ă*ți, în loc de must*ea*ță, must*e*ți? De ce sub*fioară* și nu sub*suoară*? De ce să se umple

1) Ceia ce-i frumos este că comisiunea însărcinată cu alcătuirea dicționarului Academiei o declarat de corecte formele moldovenești: p*ă*reți, p*ă*reche, r*ă*pede, luînd de ureche și dînd afară din limbă pe pereți, pe pereche și pe repede.

2) Și acest biet *ist*, *ista*, *aista*, așa de prigonit și de ridiculizat de Munteni este **atît** de latinesc! In latinul rustic era întrebuințat subt chiar forma de *ist*. In jurămîntul dela Strasburg, reprodus mai sus, găsim cuvintele „*d'ist* di en avant", iar la Spanioli el o devenit *esto*, *esta*, (în care, astăzi, t se scrie, dar nu se mai pronunță).

burta, de origine barbară, și nu *pîntecele* de origine fără îndoială latină? Dece la plural *piciorul* să devie așa, din vînt, pic*ere* și să nu urmeze forma regulată moldovenească pic*ioare*?

Să fie oare *cearșaful* mai latinesc, mai armonios decît *prostirea*. De ce căm*a*șă, căm*ă*și și nu căm*e*șă, căm*e*și, formă mai apropietă de *chemise* și de *camiscia*? De ce turcul *ciorap* să izgonească *colțunul* de neam latin? In ce privință este *șorțul* preferabil *pestelcii*, *cîrpa pelecii*, *cozondracii* [1]) *pacheștelor*? De ce *cismele*, de obîrșie îndoielnică, să biruiască *ciubotele* atît de latine? De unde, vă întreb, oameni buni, luatu-s'au *ghetele* cari înlocuesc *ciuboțelele* moldovenești? De ce să s'întrebuințeze, în loc de cuvîntul foarte latinesc și foarte la locul lui de *călcăiu*, cuvîntul *toc*, de obîrșie necunoscută și care mai are și altă accepțiune *(étui)*? Intru cît oare este *copca* mai vrednică de împămîntenire decît *sfonca*? De ce oare noi, Moldovenii, să nu mai avem voie să mîncăm *jambon* și să fim siliți să ne hrănim cu *șuncă*?

Pentruce *tavan* și nu *bagdadie*, *uluc* și nu *zaplaz* (amîndoi sînt slavi), *cratiță* și nu *tingire*, *coș* și nu *paner* (fără îndoială mai latinesc) *tavă* și nu *tabla*? Urît e *gavanosul*, dar încă mai urît *borcanul*!

Dece *praf* și nu *colb*? (Noi Moldovenii întrebuințăm *colb* pentru *poussière*, iar *praf* pentru *poudre*; Muntenii au numai cuvîntul *praf* pentru amîndouă accepțiunile). Dece *gaură* și nu *bortă*? Amîndouă sînt de obîrșie barbară, amîndouă sînt nefrumoase. Dece oare *varza* să gonească *curechiul*, *dovleceii* pe *bostănei*, iar *ardeii* pe *pipăruși*? Zău nu văd temeiul acestei brutalități.

Dece, mă rog, *porumb* și nu *păpușoiu*? *Porumb* mai însamnă o pasere, pentruce să-l mai întrebuințăm și pentru desemnarea acestei cereale pe care cuvîntul moldovenesc o zugrăvește atît de bine? Dece *meiŭ* și nu *malaiu* care se apropie mai mult de denumirea plantei în celelalte limbi neolatine?

Să fie oare *islazul* mai expresiv, mai armonios, mai puțin **nelatin** decît *imașul*?

Dece nic*ăeri* și nu nic*ăiure*, cînd Muntenii zic, ca și noi, *aiure*?

Dar dece să părăsim vechiul, latinul, frumosul, tradiționalul cuvînt de *curte* (întrebuințat de altmintrelea și în unele județe muntene) pentru a adopta pe oribilul *conac* de peste Dunăre. Și notați bine că acest Turcalău s'o făcut **obraz oficial**.

1) Dela germanul *Hosenträger*.

Am văzut multe planuri de moșii moldovenești, ale căror curți, vechi de sute de ani, sînt denumite *conace*, iar dacă deschideți cartea abonaților la telefon, publicațiune oficială a direcțiunii generale a poștelor, vedeți că mulți din proprietarii dela țară a ținuturilor moldovenești cari sînt abonați la telefon șăd nu în *curți* ci în *conace*. Spre progresul și înfrumusețarea limbii oare turcitu-s'au *curțile* noastre și prefăcutu-s'au în *conace*?

Alte cuvinte, aceleași în amîndouă graiurile, se deosebesc prin rostirea deosebită a vreunei vocale sau a vreunei consonante. Formele muntenești nu sînt nici mai corecte nici mai frumoase, totuși ele ni se impun.

Dece oare să se zică t*î*lhar și nu t*a*lhar, ș*umu*iog și nu ș*o*-m*o*iog, m*uș*uroiu și nu moș*in*oiu, fîn*eață* și nu fînaț?

Dece p*î*nă și nu p*ă*nă? Dece p*î*ine și c*î*ine în loc de p*î*ne și de c*î*ne? Dece săp*un* și nu s*opon*? Dece st*i*clă și nu st*e*-clă? Dece ov*ăz* și nu ov*ăs*? Dece carto*ful* și nu carto*afa*, mai ales că este feminină în toate celelalte limbi latine? Dece mă rog, frigăr*u*iu și nu frigăr*o*iu? Neștiind turcește nu pot zice dacă s*u*fragiu este mai corect decît s*o*fragiu, dar știu că v*e*z*e*tiu, uri*e*ș, și l*a*caș sînt de preferit formelor muntenești v*izi*teu, uri*a*ș și lăcaș, cuvintele ungurești care le-au dat naștere fiind *vezető*, *óries*, *lakás*.

Muntenii zic și scriu fier*e*rie și ber*e*rie, deși au fier*ar* și ber*ar*, nu fier*er* și ber*er*. Ieșenii voind să urmeze moda, au schimbat pretutindeni ber*ă*riile în ber*e*rii. Muncă, cheltuială și lipsă de demnitate absolut zădarnică: comisiunea însărcinată cu alcătuirea dicționarului academiei o adoptat forma moldovenească fier*ă*rie și ber*ă*rie, excluzînd cu desăvîrșire forma muntenească pentru aceste două cuvinte.

Dece să zicem deos*i*bire și nu deos*e*bire, cînd Muntenii zic ca și noi: în deos*e*bi și nu în deos*i*bi. Dece slăb*i*ciune și nu slăb*ă*ciune, doar zic și Bucureștenii slăb*ă*nog?

Pentru a nu mai lungi vorba în zadar, închei:

Din cele expuse mai sus reiesă că nu se poate atribui graiului bucureștean, care năzuește să se impue ca limbă literară oficială întregii Rominimi, nici o superioritate asupra graiului moldovenesc cult.

Formele speciale muntenești ale multor cuvinte ce se încearcă a se impune, departe de a fi mai corecte, mai eufonice sau mai latine decît cele întrebuințate în graiul Moldovenilor culți de pe la mijlocul veacului trecut, li sînt în cele mai multe cazuri inferioare în toate privințile. Limba moldovenească cultă

din vremea unirii și din acea a lui Cuza era fără îndoială cel mai armonios și cel mai perfect din toate graiurile vorbite în deosebitele țări locuite de Romîni. I s'ar fi cuvenit, cu drept cuvînt, să fie luată de bază pentru desvoltarea viitoare a limbii. Faptul că drept asemene bază s'o luat graiul bucureștean numai de folos n'o fost; în multe privinți o alcătuit un regres de care limba se resimte și se va resimți încă vreme îndelungată.[1]

Ne putem mîngîe până la un oareșcare punct cu gîndul că nu putea să fie altfel de vreme ce Bucureștii au devenit capitala țării și numărul Muntenilor o fost, dela început, îndoit cît acel al Moldovenilor. Graiul muntenesc, sau mai degrabă bucureștean, își datorește preponderența capatată dela Unire încoace, nu superiorității sale intrinseci ci pur și simplu puterii brutale a numărului. Nu este nici un temeiu pentruca lumea cultă romînească, (în sensul larg, obștesc, al acestor cuvinte), să și-l însușască orbește fără discuțiune, numai fiindcă este.... la modă pe calea Victoriei.

Limba romînească trebue să se desvolte ținînd samă și adoptînd formele și cuvintele cele mai armonioase și cele mai simple alese din toate graiurile în uz între Tisa și Nistru.

In orice caz nimic nu îndreptățește aruncarea epitetului disprețuitor de **patois** limbii ce o vorbiau și o vorbesc încă Moldovenii mai degrabă decît acelei în uz pe malul Dîmboviții.

Patois pentru **patois** prefer pe al meu!

Și de loc nu mă căiesc că am scris *Pacatele Sulgerului* în **patois moldovenesc**. Găsesc dimpotrivă că, în fața năzuinților copleșitoare dar neîndreptățite ale graiului bucureștean, bine am făcut scoțînd la iveală limba ce o vorbiau, acum cincizeci de ani, niște barbați care nu erau nici cei de pe urmă, nici cei mai răi, nici cei mai proști, nici cei mai inculți dintre Romîni.

Mie unuia nu-mi este de loc rușine de acest **patois** care în nimica nu este mai prejos de acel vorbit la București, la urechile mele el sună mai dulce decît oricare alt graiu și sînt hotărît să-l vorbesc până la ceasul din urmă.

Am zis.

Incă odată îți mulțămesc pentru prilejul ce mi l-ai dat ca să... mă răcoresc și te rog să primești salutările mele cele mai cordiale.

Radu Rosetti

---

[1] Mă tem că nici după jumatate de veac nu se va mîntui oștirea romînă de *pă* și de *dă*, de *ăia* și de *ăsta*.

Rugă de vecernie

In mine se deșteaptă o 'ntreagă omenire.
Sînt cei ce-au fost pe vremuri. Sînt cei ce sînt acum.
Cîte-o grădină veche, surpată 'n suvenire
Și-aruncă dinainte-mi belșugul de parfum.

Și dela sfîntul palid, sfîrșit și blînd pe cruce
La biciul ce-l izbește și-l sîngeră 'n obraz,
Pe nesimțite nu știu ce 'nvecinare duce
Și rînd pe rînd sînt unul și celălalt. Zaplaz

Intre atîtea inimi ce bat cu toate 'n mine
Ca niște turle pline de clopote, n'a fost,
Nu este, n'o să fie—și 'n van va să suspine
Eroul meu din suflet de rîsul celui prost.

Și voia mea de bine, frumos și adevăr
Ingăduie să-și țină și-acolo 'n gînduri jugul.
Simțindu-mi spinii frunții ieșind cu răni prin păr
Sînt cel dintăiu porunca s'o dau: Aprindeți rugul

Ca sfîntul în cenușă subt ochii mei să piară,
Ca dreptul să-și strecoare 'n urechia mea scrîșnirea
Inmormîntat în lemne și 'nvăluit în pară.—
Și 'n mine bate 'n palme, mișcată, omenirea

Ca un norod de pacinici și veseli asasini
Ce pregătesc dreptatea luminii viitoare,
Unii 'nvîrtesc săcurea, ceilalți desfoaie crini,
Cu sufletele 'n bezná și degetele 'n soare.

Dar hotărînd privirea, de sus, pe umbra lumii
Un suflet se strecoară în mine ca o rouă
Și-atunci visez cu gloata să bat poteca humii
Purtînd în vîrful lăncii, spre cer, o stea mai nouă.

*

De unde vin aceștia? De unde-acești eroi,
Călăi, iobagi, apostoli din noapte pîn' la mine?
De unde-această piatră cu fețe de noroi
Și scăpărînd cu focuri de-azur și de rubine?

Le sînt dator odihna ce pleoapa nu-mi atinge?
Le datoresc lumina și faptul crud că sînt?
Cu mine-o omenire, Părinte, se va stinge!
Dă-mi pacea și răbdarea s'o caut și s'o cînt.

T. Arghezi

Răzbunarea lui Caraman

Sus pe dealul Trătucanului, în marnea viilor, e casa lui Caraman cocoşatul.

Liman sărac, fără ogradă. Bolovani de piatră umbriţi de olane. Casă veche, ciudată, ca toate clădirile din Trătucan. La faţă intri cu scara; pe din dos eşi pe brînci.

In schimb, ce minunat bate ochiul de acolo!

Ici, pitit pe povîrnişul dealului până în ripă, tîrgul. De o parte şi de alta bunget de vii, de nuci, de păduri. La poale, volanul Dunării, volan bătut numai în fluturi de argint. Pe cellalt ţărm pisteica luncii nesfîrşite, înrîurată de firul Argeşului şi Ezerul Grecilor, ce scînteie în răzare ca un uriaş irmilic proaspăt eşit de subt teascul turnătorii. Prin ostroave, dîmburi nărâmzii de sălcii şi cătine. La subsuoara Argeşului, nemuşcat de topor, codrul Vidroiului. In fund, brîul abia învineţit al dealului Izvoarelor. Şi peste el, dincolo, numai ca un chenar ug, izbeliştea cîmpurilor.

Sus cerul atît de străveziu că nu mai pare a fi boltă, ci vraişte.

Pe suliţa minaretului semeţ, ca pe un răboj al locului, crestează privirea întinsorile: până în tîmpla geamiei, Trătucanul; un lat de palmă din turlă, Dunărea; un pas în sus, Vidroiul; o lărgime de braţe, Ezerul şi lunca; un tighel, dealul potrivnic; şi, de aci încolo, tot vîrful minaretului, ca o sucală, se răsfrînge în zare pe apa morţilor....

Aşa se vede din privazul ferestrii zmeritei case a lui Caraman.

Dar, Caraman nu vede. Caraman ce să vadă? Caraman nu e nici flecar, nici lunatec. Caraman e pescar.

Lui îi e tot una că e cerul închis ca o temniţă, ori că e Dunărea învolburată de sileşte morunul să se lase la fund.

Aşa e firea lui de om cu gheb.

Are şi drept. Noaptea e pe apă; ziua trîndăveşte.

Insă, dacă pentru Caraman atîtea podoabe nu au preţ, în săraca lui vatră e o ființă care, de după paravanul unui ghiveciu de indruşaim, le soarbe cu drag.

E Kira, nevasta lui. Kira, cu genele stoborîte, cu ochii verzi şi turburi,—turburaţi de visări.

Toată ziua şade Kira şi priveşte. Şi visează.

La ce visează Kira? La ce visează femeia?—La ce o doare inima.

Kira visa la Paliu, dafinul pescarilor de dincoace, din Lehniţa.

Pecit de prizărit era Caraman, pe atît de mîndru era Paliul.

Se prilejise să-l cunoască în toamna trecută, la slomul Mostiştei. Lucra subt acelaşi ataman cu omul ei. Şi, ea, le gătise la amîndoi. La amîndoi pusese crapul în proţap şi le fiersese ciorba cu trei rînduri de peşte.

De acolo amîndoi oamenii se împrieteniseră.

Prin ce minune? Cine ştie! Poate că îi apropiase simţul mîndriei că se găseau a fi fiie şi care al dintîiu în meseria lui.

Şi, în adevăr, nimeni nu înfunda mai dihai matiţele năvoadelor cu vînat decît Paliul. La nimeni nu zburda lotca mai sprinţară, subt opăcini, ca la el. Nimeni nu era mai zdravăn, mai zurbagiu, mai ortoman, ca el.

Cine ar fi putut, de-o pildă, să se încumete să treacă cu el Dunărea la dus şi întors? Cine s'ar fi prins să-i fure o viză din vîntire, sau ibovnica din braţe?

In schimb, cine era mai dibaciu decît Caraman la pusul cîrmacelor în fundul Dunărei?

Urît ca un moş-de-turcă dela brezaie; dar, cine putea să ţie cît el, fără răsuflu, subt apă; să se lase la fund şi să se ridice drept în sus ca o băşică de morun, ca un broscoiu?

De minte de om nu se pomenise aşa dihanie.

Dacă Paliul avea oţel în braţe, Caraman avea pe dracu, în torbă.

Şi, nu degeaba, îi strigau semenii, în glumă, cînd intra să ia seama la cîrmace:

— Măi Caramane, ai uitat brăcaciul să pui de mionel.

Sau:

— Mai lasă în pace ştimele mlaştinei, Caramane, că te pirim nevestii.

Sau:

— Aprinde-ţi luleaua, Caramane, să-ţi alungi urîtul.

Şi Paliul, ca toţi pescarii, ştia să se dea afund şi să înnoate ca lişiţele, ca să-şi aşeze cîrmacele. Dar, ceia ce pentru el era un canun, pentru ăl tăgîrţă era o joacă. Şi, nu odată, coprins de uimire, ortomanul zisese ghebosului:

— Măi, Caramane, să-ţi dau eu din tăria mea; dă-mi tu din bojocii tăi.

Oricum, însă, fiecare din ei cinstea în sine, întietatea ăluilalt şi poate că asta, băşcăluindu-i din obşte, îi apropiase între dînşii.

Dar mai firesc trebue să fi fost că Paliul să fi căutat înadins apropierea zbîrciogului.

Şi, avea pricină de ce. Căci, muerea e muere. Şi ochii cei verzi ai Kirii erau de o văpsea prea amestecată între cei albi şi cei negri ca să nu fi mărturisit, din neam, o pătimaşă, tainică şi deochiată pornire.

S'apoi, ce-i frumos, place şi sfîntului.

Dela Caraman la Paliul nu era greu alunecuşul.

Intr'o noapte, deci, cînd lëtinul îşi vedea de cîrmace, pe un znop de sulcină şi salomiă, în nişte batelişte de lemnii şi liane, în mărturia cîrsteilor, Paliul îndulci ahtul Kirii.

D'atunci Kira ofta cît mai des, s'o îndulcească Paliul.

Şi nu numai noaptea, dar chiar ziua, din zori în chindii, nu-şi mai putea ţine ahturile.

Şi îi aflase stuful crivinelor; şi îi aflase smicelele rîmnicului; şi îi aflase şi cintizoii de focul ei. Şi aflase până şi năvodarii, care îşi dădeau ghies, şoptind:

— Săvai, că bine îl mai chiaptănă muerea pe hăst Caraman!

Singur cocoşatul părea că n'aude, n'a vede.

Aşa că se despărţiră prieteni la desfacerea cetei.

De atunci, însă, Caraman nu-şi mai luă nevasta în baltă.

Îi era grijă, se vede, să n'o dea în oftică, de prea mult oftat.

Dar, dragostea e ca norocul şi ca umbra: de nu umbli după ele, aleargă ele după tine.

Şi, dacă Kira nu mai era luată în bălţi, ce-l împiedica pe Paliul, în nopţile cînd zbîrciogul lipsea de acasă, să taie Dunărea cu lotca şi să suie pîş-pîş dealul viilor?

Un felinar roşu, luat dela un barcagiu, care înziua fereastra, era semnul.

Paliul, care de atunci intrase înadins în slujbă la cherhanaua de subt sînul Vidroiului, ştia înţelegerea.

De cîte-ori nu făcuse el drumul ăsta d'a curmezişul Dunărei?

De-ar fi fost să se păstreze urma, s'ar fi bătut cărare.

Nici vijeliile, nici gheţuşul, nici primejdia ştioalnelor pe pe care le ştia pe de rost, nici zăporul scuţilor, nu îl ţineau în muştiuc, cînd se arăta în zarea Trătucanului, lumina roşcată a felinarului, ca o garoafă în părul Kirii.

Şi, cît mi ţi-s Trătucănenii de habotnici, de nu te-ai putea gîndi la fata, sau la nevasta vre-unuia, nu aveau ce-i face Paliului, că îi mersese buhul de zurbagiu.

Aşa se înădi treaba până se imprimăvără de-a binele, cînd apele dădură în uncrop şi pescarii îşi înodară iarăşi plumbii şi plutele dela tifanuri şi cîrmacele începură să zbîrlească, din nou, adîncurile.

Atunci, parcă înadins, Caraman se prinse şi el la cherhanaua Vidroiului.

De bucuros numai bucuros nu fu Paliul, că îi stînjenea bu- tul dragostii.

Dar, n'avea încotro; căci al doilea cufundar ca ghebosul nu se izvodise.

Din acea vreme călătoriile năvodarului fură mai cu fereală. Nu că s'ar fi sfiit de careva;—să fi poftit, ghiorlanul;—dar, aşa, ca să n'o prea facă de vorbă pe Kira.

Cu toate astea lumina cea roşcată tot se isca ades şi Caraman părea că nici nu visa, nici nu cresta.

Nici pe Kira n'o dojenea.

Ba încă, părea că el îi ocrotea şi îi ocolea; căci, de se întîmpla cîteodată să pice pe nepoftite, el intra pişin pe din dos şi icnea să dea de veste, ca ibovnicul să aibă vreme să încalece fereastra spre uliţă.

Insă, intr'una din seri, pela Răpotin, cînd semnalul apăru tocmai în clipa în care cocoșatul se gătea să coboare la cirmace, i se păru Paliului că tremură zbirciogul.

— Ce, Caramane, ți s'a subțiat tovalul ? il hîrțui el.

— Aș...; mă chișcă un fleac de junghiu în spete, răspunse celălalt.

La cîteva nopți după asta, cînd Paliul cobora văijanul dinspre cuibul dragostii, la zapodia de subt vii, unde legase lotca, în liman de grănicerii și mîrzacii bulgărești, găsi curmeiul rupt și lotca nicăiri.

— Ei, afurisită pacoste, își zise flăcăul nebănuitor. Doar mă țineam că e ștreang, nu ibrișin. Ia 'n te uită : inimă de tei, nu de cînepă. Zlibovi s'au mai făcut și tîrgoveții ! Și, printre dinți, le trînti o înjurătură. Acum ce te faci, Paliule taică ? Innot, că nu-i alt rost.

Și, fără a mai zăbovi, își desprinse brîul sturungiu, își trase poturii de pînză albă și flanela învîrstată cu roș și verde, le făcu cealma pe cap, bătu o cruce pravoslavnică și, intrînd în adînc până la gît, începu să taie apa cu picioarele, oblu, ca să nu facă vuet și să trezească ghecetul.

Așa cum înnota, numai cu capul afară, ca un turmac, fără calpacuri, plutind lin, în umbra valurilor, părea o pitică geamandură, ce arată firul apei, o buturugă, ori un stirf, de care e presărată Dunărea.

Totuși, ca niciodată,—și, doar trecuse de atîtea-ori cu lotca,—auzi în urma lui împușcături și un glonț, ce se înfipsese sfiriind în apă, lîngă el, îl lovi, ca un bot de nisetru, în șale.

Dar, el, innotă mai departe în voia undelor, cînd în picioare, cînd lăsîndu-se plută pe spate, ca să se odihnească, până ce trecu de mijloc din bătaia durdei dușmanului,—și, cum ai noștrii îi știau meteahna,—ne mai avînd de ce se sfii, își întinse coarda brațelor voinicește, și, ca un somn întărîtat, în săltături, o curmă hotărît în susul apei, țintind spre cherhana.

Cînd puse piciorul pe uscat slomneau zorile și Caraman nu se arăta pe nicăiri.

Ceața se ridică deasă ca un polog, de pe ezer și de pe Dunăre.

*

Cîtva timp dela astă întîmplare, Paliul nu se mai arăta pe la vii în Trătucan.

— Ce e, nu e a bună, se socotea el. Au prins mîrzacii de veste. Trebue să-mi păzesc pielea de glonț, că nu-i solomonită.

Și cum Kirii nu avea cum să-i dea de veste, geaba aștepta ibovnica nopți în șir ; geaba zîmbea în fereastră garoafa felinarului.

Auzise și dînsa, în noaptea cu pricina, bubuituri de armă și nu putuse da geană în geană de grije.

Dar, a douazi, vecinii o liniștiră cînd îi lămuriră :

— ..Ia o nimica toată. Li s'a năzărit bleoților. Au tras în vînt.

Cu toate astea sufletul ei tremura vargă.

— Dacă e zdravăn, de ce nu mai dă pe aici? De ce nu trimete vorbă ? Parcă l-ar fi înghițit pămîntul.

Și, de dimineate, până în de seară, sta la pîndă în cerdacul strîmt. Doar i-o zări umbra printr'aiurea.

In deosebi pîndea în revărsatul zilei, cînd eșiau lotcile năvodarilor în larg să tragă o toană de tifan.

Cu ochii țaclă spre cherhana, urmărea forfotitul pescarilor, care, asemenea unor pitici, se ițiiau printre șiragurile lotcilor trase pe mal,—chichernicite și ele d'abea cît niște scoicani negri,—pe care le împingeau în apă și le slobozeau din pripon. Ii vedea pornind clădărie până în larg. Apoi, deodată, o lotcă, a atamanului, care purta clecele, se desprindea din grămadă, o lua înnainte, d'a curmezișul apei ; alta venea după ea ; apoi alta și alta ; toate se dășirau ca niște noduri de pe un păpușoiu de sfoară, până ce întindeau toată majea tifanului.

Atunci ridicau opăcinile și se lăsau în voia apei, în propta peștelui,—ce năzuește tot în sus,—și alunecau ca niște dracile de tufă, apoi ca niște lișițe, apoi cît niște baboșe....

....Și, cînd se apropiau de Kira, și ea cerca să prindă ceva din chipul oamenilor, deodată cel din frunte ocolea și ceilalți dădeau perghel după el și cu toții trăgeau din greu spre mal, vîslind din toată vîrtoșia opăcinilor, ca să tîrască cu ei pleanul prinșilor.

Intre ăia, după chibzuirea ei, trebuea să fie și Paliul.

Alte dăți, rămînea seara tîrziu afară, până ce se lăsa de tot vîlnicul cernit al nopții.

Atunci, lotcile de pescari nu mai erau decît niște umbre și se învălătuceau una cu valurile, ce se silhueau ca argintul viu.

Privirea ei se ducea departe, departe, în noapte, până unde smicea seninul ezerului.

Trătucanul dormea.

Zarva zilei se potolea.

Arareori numai, ochiul aprins ca de beţie al unui vapor-hamal, tira leneş trupuri cătrănite de şlepuri şi de ceamuri înfundate până la usuuă.

Cite o pasăre de noapte rătăcea ciriind.

Şi liniştea nopţii părea mai adincă subt ronţăitul molcum al roţilor neodihnite dela morile plutitoare.

Reveneala, ce venea tocmai de pe slom, îi alina fruntea. Dar inima îi răminea încinsă de dor.

Şi Paliul nu se mai arăta.

De atitea ori o ispitise gîndul să întrebe pe Caraman despre el! Dar, cunoscîndu-şi păcatul şi bănuind că şi el îl ştia şi îl tăcea, îi căşuna un fel de sfiiciune lăuntrică, care îi încleşta fălcile.

Totuşi într'o zi îndrăzni să-l iscodească:

— Dar cu tovarăşul tău...—cu Paliu, de....—cum o mai duci?

Cocoşatul, caşi cum s'ar fi aşteptat de mult la astă întrebare, răspunse în dorul lelei.

— Cam de multişor nu l-am mai văzut. Nu mai e la noi. Mi se pare că s'a prins pe vre-o cîţiva ani, cu zdelcă, la Hrapuni, în Deltă...

Biata Kiră a văzut vînăt înnaintea luminilor.

Iar Caraman, răsucindu-şi, pe genunchi, o ţigare, rîdea numai cu ochii.

*

Dunărea e mînioasă prăpăd.

Cînd îşi umflă pieptul şi ofteazǎ, spulberă valurile în amîndouă părţile, cum spulberă crivăţul, iarna, omătul troenelor.

Leorpăe trîmba apei de maluri, cum leorpăe pînza înălbită, cînd e trîntită de piatră.

Ai zice că Dunărea e soră cu Kira.

Ai zice că e chiar sufletul ei.

Nu e rost de tifan pe aşa mînie. Nici ieteri, nici vîrşe, nu ţin fundul. Vînatul tot s'a ascuns în adînc. Numai cîrmacele lui Caraman ţin piept.

De o săptămînă pregăteşte el zăvodul. De o săptămînă tot bobiceşte şi ciocăneşte la martace şi pripoane şi la streajănul din fund.

Asta e partalul lui.

Şi, e mîndru. Şi, ochii îi sticlesc ca ne altădată. Gura i s'a lărgit până la urechi. Şi rînjeşte. E vioiu. Şi are chef de vorbă.

Paliul şi ceilalţi tovarăşi leagă troacele.

Deodată cocoşatul se încarcă de cîrmace şi de funii, se afundă, stă cîtva în mormîntul de ape şi răsare iar la faţă.

— Hei, Paliule, ce zici, te bizui să-mi dai o mînă de ajutor?...

Fără a sta la cumpănă, flăcăul intră cu el în adînc.

Nu atinse bine fundul cu piciorul şi voinicul simţi în circă o povară ca o torbă de marchidan.

— Ce nagodă să mai fie şi asta? gîndi el.

Indată, însă, se dumiri. In jurul gîtului simţi braţele reci, vîscoase ale cocoşatului, şi un fel de arcan de funie, ce i se strîngea pe beregată.

Ca un zimbru în greabănul căruia a sărit o spurcăciune, se cutremură Paliul.

Dar zbirciogul se ţinea încleştat ca o căpuşe.

Atunci flăcăul îşi aduse amîndouă mînile la spate, le înfipse în cocoaşa scîrbei şi o zvîrli peste cap.

Insă jigodia căzu pe picioare şi, fără a fi perdut căpătâiul ştreangului, dibui streajănul cîrmacelor şi prinse ochiul.

Năuc, în desnădejdea morţii, flăcăul înşfăcă încă odată pe ghebos de picior şi îl învîrti ca pe un bud.

Dar dihania fu mai dibace. Prilejită de vîntul ce îi făcuse, sări drept pe grumazul ortomanului, îi înfipse ghiarele în ochi şi, cu un cosor, îi spintecă beregata....

Apoi, uşor, ca o minge, se lăsă zvîrlit de zbuciumul undelor, la faţa apei, şi cu un rîs dăşuchiat de huhurez sătul, zise pescarilor, arătînd locul unde zăcea Paliul:

— Hi-hi...; l-am cununat cu ştima Dunărei...

*

Dunărea mugea într'una.

Valurile vuiau.

De sus se pornise un prişcai de ploaie. Iar în marnea viilor, garoafa cea roşcată veghea.

M. Chiriţescu

HOMER

ILIADA

Cintul al XIX-lea

Cind Aurora in văl şofraniu începu să răsară
Din Ocean, ca lumină la zei şi la oameni s'aducă,
Tetis sosea la corăbii purtînd ale zeului daruri :
Peste Patroclu găsi aruncat pe feciorū-i Ahile
Jalnic în hohot plîngînd. Şi-ai lui, împrejuru-i, grămadă
Stau deopotrivă jălind, cînd iată la mijloc zeiţa
Vine, cu drag îl apucă de mînă pe-Ahile şi-i zice :
„Fiul meu, lasă-l pe-acesta să zacă, măcar că ne doare,
Dacă-i odată răpus şi zeii aşafel ursiră.
Tu dela zeul Hefest primeşte mîndreţa de arme
Nemaipurtate vreodată de alt muritor de pe lume."
Zice zeiţa şi jos, înnaintea viteazului, lasă
Armele -aduse, dar zornăe groaznic podoabele toate,
Cît se cutremură toţi Mirmidonii. Niciunul la ele
Fără de spaimă nu poate să caute ; numai Ahile,
Cum le văzu, de mînie s'aprinde mai tare, şi ochii
Ca o lumină-i străfulgeră subt a sprincenelor umbră.
El se desfată ţiindu-le'n mînă măreţele daruri.
Dupăce-şi satură pofta privind bucuros la odoare,
Numaidecît glăsuind, el mamei astfel îi cuvîntă :
„Drept e, o mamă, că armele -aceste de-un zeu ne sînt date,
Lucrul e vrednic de zei, căci nimeni pe lume nu-l face.
Iată că eu mă'narmez, dar foarte mi-e'n grijă de una :
Mi-e, cît oiu fi la războiu, să nu vie la mort să se vire

Muştile'n rănile pricinuite de suliţi, să nască
Viermi rozători şi să-l facă batjocura lor schimosindu-i
Trupul de viaţă lipsit şi s'ajungă de tot putrejiune."
Vorba-i întîmpină Tetis, zeiţa cu albe picioare :
„Dragul meu, fii liniştit şi să nu duci vreo grijă de asta.
Eu am să caut de el şi-o să-l apăr de crudele gize—
Muştele, care se'nbuibă din oameni ce cad la războae.
Chiar dacă zace pe-aici de izbelişte până la anul,
Trupul mereu nestricat o să-i fie, ba încă mai fraged.
Chiamă tu însă la sfat pe oştenii viteji din Ahaia
Şi te desminie-acolo pe craiul Atrid Agamemnon ;
Iute găteşte-te -apoi de bătae şi'ncinge puterea."
Zice şi'n pieptu-i insuflă curaj şi virtute nespusă
Iară pe nări lui Patroclu îi picură'ndată zeiţa
Balsam şi roşu nectar, ca trupul tot tare să-i fie.
Merge intr'asta pe marginea mării slăvitul Ahile,
Strigă vîrtos şi vitejii se pun în mişcare, s'adună
Chiar şi bărbaţii ce stau pân'atunci odihnind la corăbii,
Toţi, şi cîrmacii şi-acei care umblă cu cîrma la vase,
Şi'ngrijitorii de oaste şi toţi dătătorii de hrană
Vin să ia parte şi dînşii acum la sobor, căci Ahile
Iar la războiu s'a ivit după-aşa 'ndelungată odihnă.
Vin şovăind caşi şchiopii cei doi slujitori ai lui Ares,
Dumnezeescul Ulise şi dîrzul Tidid Diomede.
Dînşii se sprijină'n lănci, chinuindu-se încă de rane,
Şi'n adunare sosind, la locul întâiu se aşază.
Vine pe loc după ei şi-al oastei păstor Agamemnon,
Care-i şi dînsul rănit, că'n valma cea crîncenă Coon,
Alui Antenor fecior, şi pe el îl pălise cu lancea.
Dupăce -Aheii cu toţii în tabără se'ntrulocară,
Scoală-se -Ahile -alergaciul şi astfel începe cuvîntul :
„Spune tu, oare, -Agamemnon, aşa ne-a fost nouă mai bine,
Ţie şi mie, cînd noi amîndoi supăraţi până'n suflet
Pentru-o femee -am ajuns la cuţite şi'n vrajbă de moarte ?
Doamne, de ce n'a trăsnit-o săgeata zeiţei Artemis,
Cînd am robit-o pe ea năruindu-i oraşul Syrnesos !
Numai muşcau din ţărînă picînd cu duiumul ai noştri
Crud seceraţi de duşmani, cît timp mi-a ţinut supărarea,
Doar spre dobînda lui Hector şi-a neamului său. Insă nu cred
Lesne vreodată să uite Danaii de-a noastră sfădire.

Dar să lăsăm laoparte trecutul, cu toată mîhnirea,
Și neînvinsei nevoi să supunem pornirile noastre.
Iată, eu astăzi pun capăt mîniei, căci nu mi se cade
Neîmpăcat să rămîn și s'am ciudă pe veci. Insă haide,
Mînă la luptă degrab' pe oștenii pletoși din Ahaia.
Vreau să dau piept cu Troenii, să cerc și să văd dacă dînșii
Lîngă-ale noastre corăbii vor noaptea să mîie; ba-mi pare,
Că bucuros ar pleca spre odihnă genunchii oricine
Fuga-ar putea 'n bătălie să scape de sulița noastră".
Zise, și-Aheii, oștenii cu mîndre pulpare, sînt veseli
Și fericiți că-i trecu lui Ahile cumplita mînie.
Ia după-aceia cuvîntul al oastei păstor Agamemnon,
Chiar depe scaunul său, fără-a merge la mijloc să stee:
„Buni slujitori ai lui Ares, prietini, viteji din Ahaia,
Bine-i pe cel ce cuvîntă la sfat să-l asculți; nu se cade
Graiul să-i curmi; îl sminteşti, oricît e de meşter la vorbă.
Cine doar poate-auzi au rosti un cuvînt, dacă-i zarvă
Mare de oameni prea mulți? Se 'ncurcă și chiar vorbitorul
Cel mai puternic în glas. Eu seama voiu da lui Ahile.
Voi ascultați-mă, Ahei, înțelegeți-mi bine cuvîntul.
Mă 'nvinuiră de-atîtea-ori și mă mustrară Danaii,
Că dela mine-i tot răul. Nu eu sînt de vină, ci numai
Zeus, Ursita și Furia cea pășitoare prin umbră,
Care 'n sobor mă făcură din minte să-mi ies ca nebunii
Și să răpesc lui Ahile răsplata 'mbiată de oaste.
Ce puteam dară să fac? O zeiță le pune la cale
Toate, copila mai veche-a lui Zeus, Orbirea dușmana,
Care prostește pe toți. Ea, slabă 'n picioare, nu calcă
Jos pe pămînt, ci pe capul bărbaților umblă și mintea
Le-o buimăcește pe-ascuns, și pe alții ea-i puse 'n cătușă.
Odinioară îl scoase din minți și pe Zeus el însuși,
Care 'n tărie întrece pe zei și pe oameni; căci Hera
Cu șiretenia ei de femee amăgitu-l-a 'n ziua
Cînd muritoarea Alcmena avea de născut pe Heracle,
Fala virtuții, în Teba cea bine 'ntărită cu ziduri.
Zeilor vesel atunci vorbit-a odrasla lui Cronos:
„Zei și zeițe, cu toții acum ascultați-mi cuvîntul,
Vreau să vi-l spun tuturor, bucuria mă'ndeamnă-a vi-l spune.
Moașa Ilitia face-va azi să se nască viteazul,
Care ca domn își va 'ntinde domnia 'n ținuturi vecine,

El e din neamul bărbaților, care se trage din mine".
Hera 'nălțata, cu gînduri viclene-i răspunde lui Zeus:
„Ai să te 'nșeli și nu cred să-ți aduci la 'mplinire cuvîntul,
Jură-mi dar, Olimpiene, cumplit jurămînt cu 'nadinsul,
Că ' mpărăția-și va 'ntinde ca domn în ținuturi vecine
Cel care 'n ziua de azi o să fie născut de-o femee,
Unul din neamul bărbaților, care se trage din tine."
Zice, și Zeus nu simte deloc viclenie și jură
Infricoșat jurămînt, care tare-l sminti mai pe urmă.
Hera din piscul Olimpului s'a repezit dup' aceia,
Grabnic ajunge în Argos acel din Ahaia, pe unde
Fost-a bărbata-a lui Perseiade Stenelos femee,
Care era 'ngreunată, și-atunci era 'n luna a șaptea.
Hera-a făcut să se nască copilul nainte de vreme
Și-a 'mpiedecat pe Alcmena de-a naște oprindu-i pe moașa,
Insăși pe urmă vestit-a pe Zeus așafel grăindu-i:
„Fulgerătorule Zeus părinte, ți-aduc bucurie,
Iată-i născut domnitorul Argiilor, a lui Stenelos
Fiu Euristeu și nepot lui Perseus, bărbatul de viță,
Sîngele tău, și cuvine-se el să domnească în Argos".
Asta i-a zis; iar pe Zeus adîncă durere-l pătrunse,
Și 'n supărarea-i grozavă de pletele lucii apucă
Grabnic pe zîna orbirii și jură cu tot înadinsul
Cumcă nici cînd pe Olimp și în ceru 'nstelat și albastru
N'o să-i mai calce zeița ce tulbură mințile toate.
Asta jurînd, o sucește de păr și-o răpede din cerul
Cel înstelat, de ajunge ca fulgeru 'n mijlocul lumii.
Dar își tot plînse orbirea văzîndu-și pe fiul Heracle
Cum se căznea înjosit la poruncile lui Euristeus.
Tocmai și eu pecînd Hector înnaltul și bine 'ncoifatul
Tot potopea pe Ahei ațiindu-se lîngă corăbii,
Numai uitam rătăcirea-mi în care-am căzut fără voe.
Deci dar, fiindcă greșit-am și mintea luatu-mi-a Zeus,
Vreau să te 'mpac și cu bună răsplată să-mi cumpăr greșala.
Scoală-te însă, pornește și mînă pe alții la luptă.
Iată, din parte-mi ți-oiu da sumedenia toată de daruri
Cea juruită de eri cînd Ulise veni pela corturi,
Insă de vrei, mai adastă, deși ești grăbit să te 'ncaeri.
Oamenii mei juruitele daruri curînd ți-ar aduce
Dela corabia mea, ca să vezi ce odoare te-așteaptă."

Lui Agamemnon la asta -i răspunde șoimanul Ahile:
„Prea înnalțate stăpîne-al oștirii, Atrid Agamemnon,
Poți tu cu daruri, de vrei, să mă'mbii după cum se și cade,
Poți să le-oprești, mi-i acuma tot una; vreau numai să'ncepem
Lupta pe loc; nu mai trebue vorba-a lungi ca să pierdem
Vremea pe-aici, că doar neisprăvită ni-i truda cea mare.
Vreau să mai vadă cu toții pe-Ahile prin armie'n frunte
Tot doborînd și zdrobind cu arma-a dușmanilor cete.
Astfel vă bateți și voi cu un singur dușman fiecare".
Insă din gură-l întimpină mult iscusitul Ulise:
„Cît ești de vrednic, Ahile tu cel arătos cași zeii,
Nu mai grăbi pe feciorii Aheilor înspre cetate
Lupta să'nceapă flămînzi, că mult o să ție 'ncleștarea
Astăzi odată ce sfada porni-vor, deoparte și de-alta,
Gloatele toate și 'ntrînșii un zeu va aprinde turbarea.
Deci poruncește-le lor la corăbii cu vin și cu pîne
Pofta să-și sature -Aheii, căci asta-i curaj și putere.
Cel nebăut și flămînd nu poate cît ziua-i de mare
Până ce soarele -apune să stea neînfrînt la bătae.
Chiar dacă -și pune tot sufletul din răsputeri să se bată,
Dar pe furiș îi amurte tot trupul și-l chinue 'ntruna
Setea și foamea, și'ndată la mers i se tae genunchii.
Cine-i mîncat și băut și cu totul sătul, dimpotrivă,
Poate, cît ziua-i de mare, vrăjmașilor piept să le ție,
Cutezător și de suflet e plin, și cu armele 'n mînă
Nu obosește nainte ca lupta să curme cu toții.
Hai dar, împrăștie oastea și fă-o degrab' să ia prînzul;
Oameni trimită -Agamemnon întrasta s'aducă -a lui daruri
In adunare la mijloc aici, să le vadă cu ochii
Fieștecare din noi și în inimă tu să te bucuri.
Fața de-Ahei după asta sculîndu-se -Atride să jure
Cumcă nicicînd nu se-atinse și nu fu nicicînd cu Brizeis
Cum e-obiceiul să fie 'mpreună bărbat cu femee.
Mai domolește-ți în tine pornirea și tu, o Ahile.
El după-aceia cu-o masă bogată în cort să te 'mpace
Ca, nelipsit de nimica, să-ți facă dreptate deplină.
Tu, Agamemnon, să fii de acuma mai drept cătră altul,
Nu-i doar ceva rușinos să cauți să 'mbuni la sfădire
Pe un bărbat domnitor, cînd tu l-ai jignit înnainte."
Cătră Ulise la rîndu-i cuvîntă -Agamemnon: „Sînt vesel,

Laertiade, că vorbele-aceste le-aud dela tine.
Toate tu le-ai cumpănit și le-ai spus după cum se cuvine;
Vreau să rostesc jurămîntul, curatul meu cuget o cere,
Căci cu dreptate jura-voiu pe zei. Dar Ahile să rabde
Și să mai stee pe-aici, cu toată-a lui grabă spre luptă.
Stați și voi toți adunați până cînd dela cort o să vie
Scumpele-mi daruri și-oiu pune prin jertfă temeiu împăcării.
Ție din parte-mi îți dau o poruncă și-o sarcină; -alege-ți
Dintre ai noștri o mînă de tineri voinici, și cu dînșii
Adu-ne dela corabia mea cîte ieri lui Ahile
Făgăduisem să dau și femeile cele robite.
Crainicul nostru Taltibiu gătească-ne 'n tabăra largă
Iute un vier spre jertfire lui Zeus și zeului Soare".
Ia și din parte-i cuvîntul Ahile cel bun de picioare:
—„Prea înnălțate stăpîn al oștirii, Atrid Agamemnon,
Grijile-acestea le lasă pe ziua de mîne-poimîne,
Cînd o s'avem oarecare răgaz la războiu și cînd poate
N'o să-mi mai fie îndemnul la 'ncaer atîta de mare.
Zac sfîșiați la pămînt luptătorii, pe care-i ucise
Hector, feciorul lui Priam, cînd Zeus i-a dat biruitul.
Bieții zac morți, și voi cereți acum de băut și mîncare?
Eu, dimpotrivă, -i silesc pe ai noștri pe loc să se bată
Fără să 'mbuce nimica, și numai spre-amurgul de seară,
Cînd răzbuna-vor necinstea, să facem o cină mai mare.
Mie nu-mi poate tihni și nu pot înghiți înnainte
Nici băutură, nici hrană, căci mort îmi e scumpul prietin,
Mort și culcat e în cort, cu picioarele 'ntoarse spre ușă.
Și spintecat îi e trupul de lănci, iar alături de dînsul
Soții lui stau și -l jălesc. Deaceia nu-mi arde de alta;
Gîndul mi-e numai măcel și sînge și vaer de moarte."
Insă din gură -l întimpină mult iscusitul Ulise:
„Os din Peleu, tu, Ahile, viteazul vitejilor noștri,
Tu ești mai tare ca mine și mult mai dibaciu la svîrlitul
Lăncii, dar eu sînt cu mult mai destoinic la vorbe și sfaturi,
Doar îs mai mare de ani și știu și mai multe; deaceia
Inima ta cu răbdare supue-se vorbelor mele.
Oamenii iute se lehămitesc de bătae cînd arma
Tocmai ca spicele-i culcă pe jos și-i așterne grămadă.
Mor așa mulți și folosu -i atît de puțin la 'ncheerea
Luptei din partea lui Zeus, cîrmaciul războaelor lumii.

Nici nu se poate cu foamea pe morți să și-i tingue- Aheii,
Prea de tot mulți și prea deși dup' olaltă cad zilnic ai noștri.
Spune-mi dar, cind să răsufli de goana și cazna luptării?
De-asta noi trebue, cînd orișicine se 'ntimplă să moară,
Numai o zi să-l jălim și pe urmă cu inima tare
Să-l astrucăm; iar ceilalți, mîntuiții de groaznica luptă,
Cată să-și stimpere setea și foamea, ca astfel mai bine,
Arme-oțelite 'ncingînd, să ne batem apoi și deapururi
Făr' de răgaz să dăm piept cu dușmanii. Să nu mai stea nimeni,
Nimeni să nu mai aștepte de-acuma vr'o altă poruncă.
Vai și amar de acel care 'n tabără sta-va s'aștepte
Vre un îndemn dela noi. Deci hai în duium să purcedem
Grabnici cu toții și vajnic pîrjol cu Troenii s'aprindem".
Zise, și-alese ca soți pe fiii slăvitului Nestor,
Pe Merione, pe Toas, pe Meghes, feciorii lui Files,
Pe Melanip și-apoi pe-a lui Creon lăstar Licomede.
Ei împreună se duseră 'n cort la Atrid Agamemnon,
Unde în clipă, cît vorba-ai rosti, împlinită-i și fapta;
Șapte căldări cu picioare ridică din cort și le cară,
Cai douăzeci și cazane lucioase de două ori zece;
Repede iau și femei pricepute la lucruri măestre,
Șapte la număr, a opta era 'mbujorata Brizeis;
Și, cîntărind vre-o zece ocale de aur, Ulise
Pleacă 'nainte; -l urmează tovarășii tineri cu daruri,
Și 'n adunare la mijloc le pun; Agamemnon acolo
Sta în picioare; alături de craiu mai adastă Taltibiu,
Cel cu un glas ca de zeu; el ține un vier pentru jertfă.
Iar Agamemnon cu mîna din teacă zmulgîndu-și cuțitul,
Care-i atîrnă de-apururi aproape de spada cea lungă,
Prinde să tae din părul mistrețului și spre rugare
Brațele 'nalță lui Zeus. Aheii ceilalți în tăcere
Stau cuvioși și ascultă cu toții a craiului rugă;
El cu privirea spre cer se roagă, făcînd jurămîntul:
„Zeus mi-e martor întâiu, că e cel mai puternic și mare,
Martor mi-e Soarele-apoi și Pămîntul și zinele Furii,
Ce pedepsesc subt pămînt pe cei ce fac strîmb jurămîntul —
Jur că eu nu pusei mîna vreodată pe fata Brizeis,
Nici cu dorința să-mi fie părtașă la patu-mi, nici altfel,
Ci că ea fu neatinsă cît stete la mine prin corturi.
Dacă eu jur pe nedrept, pedepsească-mă zeii cu toate

Relele, care se dau păcătoșilor la juruințe!"
Asta grăește, și 'njunghe cu arma tăioasă mistrețul,
Care pe urmă 'n adînca prăpastie-a mării cărunte
Peștilor pradă-i svîrlit de Taltibiu. Atunci se ridică
Printre războinici și zice cu gemet în suflet Ahile:
„Doamne, că mari sînt păcatele care le dai omenirii!
N'ar fi putut Agamemnon nici cînd să mă scoată din fire
Și să mă tulbure-atîta, nici fata să-mi ia cu deasila
Și să rămîe 'n pornire -i cu totul ne 'nfrînt, dacă Zeus
N'avea de gînd să lovească cu moarte pe-atîția de-ai noștri.
Însă voi mergeți acum și-ospătați, ca să 'ncepem războiul".
Astfel Ahile grăind închide -adunarea deodată;
Toți se resfiră și merg la corabia lor fiecare.
Unii oșteni Mirmidoni au grijă de datele daruri.
Dînșii le iau și le duc la corabia lui Peliade,
Unde prin corturi le pun și dau drumul femeilor roabe,
Caii de-acolo i-alungă spre stavă voinicii tovarăși.
Fata lui Brizes atunci, la chip cași dalba-Afrodita,
Cum pe Patroclu îl vede pătruns de ascuțitele sulițî,
Cade cu brațele- asupră-i, dă țipet de jale și-și rupe
Sînul și fragedu-i gingaș grumaz și -obrajii cei rumeni,
Și -l jăluește femeia cea 'ntocmai la chip ca o zînă:
„Scumpe prietin al inimii mele sărmane, Patrocle,
Cînd eu m'am dus dela cort, te-am lăsat sănătos și cu viață,
Însă la 'ntorsu-mi acum, o 'nălțate fruntaș al oștirii,
Mort te găsesc; cum un rău după altul mă bîntue 'ntr'una!
Vai, îmi văzui pe bărbatul ce-acasă -mi dădură părinții
Bietul strivit de tăișul de-aramă 'naintea cetății.
Trei mi-au fost frații iubiți, tustrei din o singură mamă,
Dar și pe dînșii asemeni ajunsu-i-a ceasul peirii.
Însă tu, suflet milos, cînd iutele-Ahile -mi răpuse
Soțul și sparse cetatea măritului Mynes, bărbatu-mi,
Nu m'ai lăsat nenorocul să-mi plîng, ci spuneai că Ahile
O să mă ia de nevastă ducîndu-mă 'n Ftia pe mare.
Și că pe-acolo 'ntre-ai săi o să prăznue-ospățul de nuntă.
De-asta mi-e jale nespus că murit-ai, tu blîndul deapururi."
Astfel îl plînge Brizeis, și jalnic femeile roabe,
Chip că bocesc pe Patroclu, răstriștele -și plîng fiecare.
Iar căpitanii Ahei înconjoară pe-Ahile și-l roagă
Să ospăteze, dar el îi respinge și-oftează și zice:

„De mă iubiți și de vreți, o prietini, să-mi faceți pe voe,
Rogu-vă, nu mă siliți să petrec la băut și la masă,
Inima-mi îndestulînd, căci nemărginit mi-i amarul.
Până deseară -aștepta-voiu postind și așa o voiu duce".
Astfel Ahile grăind, se'mprăștie toți căpitanii;
Numai Atrizii rămîn, măritul Ulise și Nestor,
Idomeneu și moș-Fenix, dibaciu mînător de teleagă,
Vrînd să-i aline'mpietrita durere; dar el stă cu suflet
Nemîngîiat, până nu dă năvală prin foc și prin sînge.
Tot la Patroclu gîndind, suspină puternic și strigă:
„Nefericite prietin al meu cel mai bun și mai drag! Cum odată
Insuți în cortu-mi și tu îmi găteai bunătate de masă,
Harnic și sîrguitor, cînd Aheii grăbiți cu Troenii
Stau să pornească războiul, blăstemul și pacostea lumii!
Insă, de suliți străpuns, stai astăzi întins, și de doru-ți
Inima-mi nu vrea să guste măcar băutură și hrană,
Și-am doar de toate prin cort. O mai mare năpastă ca moartea-ți,
Nu putea fi pentru mine, nici chiar de-auzeam de sfîrșitul
Tatălui meu, care'n Ftia tînjește și plînge de dragul
Fiului cel depărtat, cînd el într'o țară străină
Pentru Helena, nemernica, bate războiu cu Troenii;
Nici de-auzeam că murise copilul meu Neoptolemos
Cel ca un zeu de frumos, care crește în Scyros ostrovul.
Eu înnainte mă tot mîngîiam cu nădejdea că singur
M'oiu prăpădi pe cîmpia din Troia, departe de Argos,
Țara păscută de cai, și că tu t'ei întoarce în Ftia
Și că pe-o iute corabie neagră din Scyros acasă
Ai să-mi aduci pe copil și toate-ale mele arăta-i-vei—
Oamenii mei și avutul și curtea-mi cea mare și naltă.
Tata Peleus acum ori poate perit-a cu totul
Ori, de mai are vre-un pic de viață, -amărît e de greul
Zilelor triste bătrîne și stă așteptîndu-mi, sărmanul,
Vestea cea plină de jale, că fiul e dus de pe lume!"
Asta el zice cu lacrimi, și-oftează cu el și fruntașii
Dornici de toate -ale lor părăsite la dînșii acasă.
Zeus, văzîndu-le plînsul, deodată cuprins e de milă
Și cuvîntează zeiței Atena cuvinte ce zboară:
„Draga mea fată, tu l-ai oropsit pe-Ahile cu totul:
Nu mai vrei oare de dînsul să știi și defel nu-ți mai pasă?
Vezi-l acolo nainte la vase cu ciocuri înnalte

Stă și bocește pe dragu-i prietin, și-acuma cînd alții
Merg la prînzit, el rămîne și rabdă de sete și foame.
Du-te dar fuga la dînsul și picură 'n pieptu-i nectarul
Și ambrozia cea dulce ca nu cumva foamea să-l prindă".
Zice și'ntartă pe-Atena; dar ea și nainte sta gata.
Deci ca un șoim de ușor, cînd aripi distinde și țipă,
Zina se lasă din cer în văzduh, și în vreme ce-Aheii
Grabnici în tabără armele 'ncing, ea în piept lui Ahile
Toarnă pe gît picături de nectar și de dulce-ambrozie,
Doar ca să nu i se moae genunchii de foamea cea crudă.
Pleacă zeița pe urmă 'napoi spre Olimp, la palatul
Tatălui ei prea puternic. Intr'asta curgeau dela vase
Oștile. Cum îndesiți tot zboară din cer înghețații
Fulgi în văzduh repeziți în bătaia gerosului crivăț—
Multe și dese, tot astfel răsar dela vase ale oștirii
Chivere scînteetoare și scuturi rotunde, boltite,
Platoșe bine 'ncheiate și suliți de frasin; le-ajunge
Luciul până la cer, și rîde pămîntul de-atîta
Sclipet de arme și dudue de tropăitul
Pașilor. Iar pela mijloc în tabără-Ahile se'ntrarmă;
El, ca o fiară, din dinți scrîșnește, subt gene umbroase
Ochii ca jarul îi ard; nu mai poate să 'ndure necazul,
Care-i pătrunde'n adînc. Turbat pe Troeni, își încinge
Armele cele frumos făurite de zeul Hefestos.
Pulpile 'ntâiu înfășcară cu daibe pulpare de-aramă,
Bine 'ncheiate în copce de argint; după asta -și 'mbracă
Pieptul și spatele 'n platoșa cea strălucită și spada
Cea din aramă cu ținte de-argint și-o aruncă pe umăr;
Pavăza mare, năprasnică -apoi o ridică cu stînga:
Ea e rotundă și raze răspînde departe ca luna;
Cum luminos îi s'arată pe mare vîslașilor focul
Unui jăratic aprins în față pe-o coastă de munte
Pela vre-o strungă de oi, cînd viforul îi depărtează
Silnic de-ai lor și-i împinge pe marea cea plină de pește,
Astfel străluce și pavăza-i mîndră și meșteșugită,
Și strălucirea-i ajunge la cer. El în cap își mai pune
Zdravănul coif de metal; ca luceafăru 'n creștet îi luce
Coiful cu coama de cal și-i fîlfie 'n jur de pe creastă
Coama-aurie, stufoasă, lipită de zeul Hefestos.
Armele-și cearcă pe sine măritul Ahile, să vadă

Dacă-i șed bine și lesne le poartă pe mini și picioare,
Cași turnate-s pe el; parcă-s aripi ce'n slavă-l înnalță.
Trage din tocul părintelui său după asta și lancea
Mare, vîrtoasă și grea; nu poate s'o clatine nimeni
Dintre Ahei; unul singur, Ahile o 'nvîrte cu mîna-i
Lancea-i de frasin din plaiul Pelion; ea fuse la Heiron
Dată părintelui său ca să fie-a vitejilor moarte.
Automedonte și Alchimos se tot hărnicesc la 'njugatul
Cailor, trec peste dînșii curelele, 'nstrună'n zăbale
Fălcile lor, și'napoi spre teleaga cea bine 'ntărită
Frînele 'ntind. După-aceia deodată-apucînd sclipitorul
Biciu, care bine-i stă'n mînă, 'n teleagă s'avîntă
Automedonte, și 'n urmă 'narmat se repede și-Ahile
Strălucitor în găteli ca soarele'n bolta senină.
Țipă grozav la sirepii părintelui său și-i asmute:
„Breazule și tu Bălane, odrasle vestite-a Smeoaicei,
Seama voi bine luați ca pe cel ce vă mînă s'aduceți
Teafăr, în lagăr napoi, cînd fi-vom sătui de bătae;
Mort voi acolo să nu mă lăsați ca pe bietul Patroclu".
Dar de subt jug lui Ahile răspunde Bălanul cel vinteș,
Capul plecîndu-și în jos, de-i cade la vale subt perna
Jugului coama bogată ce pân' de pămînt îi ajunge—
Hera cea albă la brațe pe el îl făcu să cuvinte:
„Ba și acum izbăvi-te-vom noi, o năvalnice Ahile;
Dar ți s'apropie moartea, și nu din a noastră pricină,
Ci o vrea zeul cel mare și ne'nduplecata menire.
Nu fu din parte ne nici zăbovirea nici lenea de vină
C'au doborît și prădat pe Patroclu de arme Troenii,
Ci un fruntaș între zei, din Leto pletoasa născutul,
Il omorî pe viteaz și 'nvingerea-i dete lui Hector.
Chiar dacă noi am zbura ca zefirul de repede, vîntul,
Care se crede că-i cel mai ușor, ți-ar fi ție zădarnic;
Scris e să fii toropit de un zeu și-un oștean la bătae".
Asta-a vorbit, însă glasu-i pe loc năbușit e de Furii.
Mult supărat, îi întoarse cuvîntul șoimanul Ahile:
„Ce-mi proroceşti tu pieirea-mi, Bălane? E vorbă de clacă,
Știu doar prea bine și eu că-mi este menit să-mi dau duhul
Tocmai pe aicea, departe de dragii părinți. Dar înlături
Nu mă voiu da nicidecum, de nu-mi satur dușmanii de luptă".
Zise, și'n rîndul întâiu, chiuind, își mîna telegarii.

Traducere de **Gh. Murnu**

Note pe marginea cărților

„SCHIȚE ȘI AMINTIRI" DE D. PĂTRĂȘCANU

D. Pătrășcanu este un discipol—singurul discipol—al lui Caragiale. Ca și marele nostru scriitor satiric, în veci nemuritor, d-sa pune în lumină contrastul dintre formele occidentale ale civilizației noastre și fondul cel vechiu oriental: forme, care, aduse fără fondul pe care-l reprezentau aiurea, au nimicit aproape fondul cel vechiu, ce avea părțile lui bune și în orice caz era un tot armonic... Insă Caragiale e o fire abstractă, cerebrală, care exagerează și condensează realitatea, dîndu-i valoare de simbol; după cum Balzac în *Gobseck* n'a zugrăvit un avar, ci a expus filosofia avariției, tot așa maestrul Caragiale, în *O zi la Sinaia*, a vrut să ne schițeze în trăsături largi, schematice, „*barbaria rafinată*". Pătrășcanu e un sentimental; el nu se pune din punctul de vedere al unei înnalte filosofii sociale, ci din acela al bunului simț patriarhal; el nu condensează și mai ales nu exagerează realitatea, ci o redă cu fidelitatea cea mai desăvîrșită; el nu simbolizează vițíi ci descrie oameni; și nu-i biciuește cu cruzime, ci-i ia în rîs cu blîndețe; *eroii lui nu sînt răi ci numai naivi și rătăciți*. De aceia, în locul spiritului scînteetor cu care ne încîntă Caragiale, Pătrășcanu are humor: citindu-l nu te poți opri de a rîde din toată inima de apropourile lui glumețe, dar glumele acestea, scoase dela locul lor, din mijlocul situației pe care o caracterizează, își pierd adesea tot efectul,—ceia ce firește nu scade nimic din valoarea lor.

* * *

Am citit într'o seară interesantul volum de *Schițe și amintiri* al d-lui Pătrășcanu și am rîs din toată inima de trăsăturile

ridicole culese din viața noastră familiară, politică, școlară, socială, și subliniate discret printr'un fel de bonomie naivă pe care o afectează autorul... Mi-ar fi greu să mai uit pe cucoana care ese cu domnul la plimbare; pe Constantinescu Neculai, care se dă ca o veche cunoștință a povestitorului și se sustrage cu atita îndărătnicie, fără să-și dee seama, încercărilor modeste, umilite, desnădăjduite ale acestuia, de a-i afla numele („tot ocupația *asta* am avut-o în totdeauna"); pe zănatecul profesor Caranfil, care trezește din somn în puterea nopții pe amicul său Vasiliu, ca să afle numele învingătorului lui Napoleon; ori interogatoriile inchizitoriale la cari sînt supuși solicitatorii de audiențe în *Bastilia* ministerului de războiu; ori pe Vasile Onorofrei, care, în baza celor două palme mîncate la alegeri, cere să fie numit controlor la fabrica lui Grivel, măcar că nu știe carte:

— Bine cucoane, cît am umblat și am alergat eu pentru d-tră... că zicea Paloșanu... măi, nu fii prost și vină cu noi... uite cuconul Vasilică îți dă și-ți face... și eu nu m'am dus... că mă știi mata seu... pentru partidul matale am luptat în totdeauna... Și nu numai eu... dar și cu Gheorghe Cucul... și cela... cum îl cheamă... stă în colț, lîngă Vasile Butnaru... ă... ă... cum dracu îi zice?
— Lasă-l...

ori pe acel alegător, care, cu o perfectă cunoștință de lume, expune deputatului un plan pentru numirea fiicei sale la telegraf:

— „Ia pe Morțun și pe Stere—știu că ești prieten cu ei—și pe cine vei mai crede de cuviință, și duceți-vă cu toții la Ionel Brătianu acasă; Ionel Brătianu să cheme față cu d-tră pe Directorul poștelor, ca el să dee ordin șefului oficiului și... sigur c'o primește".

Și analiza metodică a autorului:

„Să ne oprim puțin, vă rog, la această rețetă".
„Ia pe Morțun și pe Stere, asta-i tot așa de ușor pentru dînsul casi cum ar zice „Ia-ți pălăria și bastonul"... Dar poate să-i spun că nu-i cunosc, ori că sînt sfădit cu unul dintr'inșii... nu... „*știe* că sînt prieten cu ei". Pentruca lucrul să fie sigur să mai iau „pe cine voi crede de cuviință", alegerea persoanelor și numărul lor fiindu-mi lăsată la discreție. Eu cred să mai iau pe Costinescu, pe Anton Carp și pe Haret. Să ne stringem pe urmă într'o ședință preliminară și să pornim apoi cu toții, în frunte cu... generalul Averescu... unde? La Ionel Brătianu... firește. Vodă nu se ocupă cu astfel de lucruri. Am putea să ne întîlnim cu vre-o ocazie... nu!... „Să ne ducem acasă". Aci Ionel Brătianu ar putea să ne spue că va vorbi cu Directorul poștelor... nu se poate... „*să-l cheme de față cu noi*"... Nici nu mai încape vorbă că Domnișoara Elena Ionescu va fi numită la telegraf.

ori pe celalalt alegător, care solicită pentru băiatul lui un loc în magistratură, dar în același timp cere deputatului să facă pe pețitorul, încredințat că procedează foarte diplomatic:

Să faci mata propunerea... să vie... ca din partea matale... știi... altfel vine...

ori pe institutorul care pe baza că a fost copist la tribunal 5 ani, institutor 16 ani, și 10 ani profesor de gimnastică și instructor militar la liceu, cere *recompensă națională*.

Eram cît pe ce să sar de pe scaun. Dar m'am reținut.
— Voiți recompensă națională? am întrebat, pentru a mă convinge că am auzit bine.
— Da... *se dă*...
— De dat se dă... dar cui s'a dat?
— Lui Cogălniceanu.

ori în sfîrșit pe acel țăran bătrîn, care contrastează în mod atît de desăvîrșit cu toți ceilalți clienți ai reprezentantului națiunii:

— Să trăiți Măria Voastră!
— Ia las' bre omule, zic eu, ce umbli cu fleacuri? Măria sa nu-i decît Vodă...
Și îmi păru bine că n'a mai fost cineva să-l audă. Moșneagul se uita fără să spue vre-un cuvînt.
— Ce-i moșule? Ia șezi colo și spune-mi cum e pricina?
I-am arătat un scaun să se așeze.
— *Ferrit-o Sfîntul*!... nu-i pentru mine.
Și moșneagul se apără cu mîna, casi cum într'adevăr i-aș fi spus să se așeze pe tronul lui Vodă.
— Bine, moșule, zic eu, stăi în picioare dacă nu vrei să te pui jos. Ce te aduce la mine?
— Cucoane, începu el, nu mai este chip de trăit... muncim până dăm în bot și... tot degeaba-i. Nu ne alegem cu nimica. Primaru' ne fură... notaru' ne fură... perceptoru' ne fură... jandarmii ne fură. Dările îs multe... pămînt n'avem... Pentru noi ori îi anul bun, ori nu-i bun... tot aceia-i. Mai gîndiți-vă și la noi, cucoane, că-i păcat de D-zeu.
— Moșule, ne gîndim...
— Știu că vă gîndiți... știu că sînteți o samă dintre d-voastră care vă uitați și la noi...
— Lasă, moșule, fii liniștit, guvernul are grijă de d-voastră...
— Să te-audă D-zeu, cucoane!
— Și de ce-ai venit la mine?
— Apoi... ca să știți și d-voastră cum trăim noi.
„Asta știu de mult", gîndesc eu. Altceva n'ai să-mi spui?
— Apoi... altceva, cucoane, ce să vă mai spun, nu-i deajuns?
Și moșneagul eși mulțămit, luîndu-și rămas bun dela mine tot ca și cum ar fi fost Vodă înnaintea lui.

* * *

S'a discutat mereu la noi, în ultimele decenii, raportul dintre civilizația străină și fondul cultural vechiu romînesc— cu mari exagerații într'un sens și într'altul.

De cîte ori se descriu în literatura noastră oameni care n'au altă lege decît aceia pe care le-o dictează poftele lor, unii

comentatori spun: „este barbaria orientală", „am rămas cu mult înnapoi", „abia am eşit de sub stăpînirea turcească", etc. Profundă erezie. Sînt *multe zecimi de mii de ani* decînd omul şi-a înlănţuit instinctele animalice, mărginindu-le în cadrul unor norme morale; şi de vre-o zece mii de ani, nici o schimbare *esenţială* nu s'a petrecut în sufletul maselor europene. Minciunile istoriei ne întunecă mintea. Cuceririle, migraţiunile, schimbările de limbă şi religie, sînt încreţiturile pe care le stîrneşte vîntul pe suprafaţa unui lac. Intîmplător ştim numărul Vizigoţilor care au cucerit Spania: 8000! Sînt dovezi că de 15—30000 de ani, rasa care locueşte insulele britanice a rămas aceiaşi [1]. Şi aproape tot aşa de statornic rămîne sufletul marei mulţimi. *Evoluţia morală este aşa de înceată, încît istoria nu-i în stare s'o înregistreze.*

Ţăranul romîn, care-ţi vorbeşte astăzi cu atîta cuviinţă, stăpînit, cum este, în toate manifestările lui de norme morale, vorbea acum două mii de ani limba dacă, dar în fizionomia lui, caşi în felul lui de a gîndi şi simţi, era puţin deosebit de ceia ce este astăzi. Şi de ne-am putea întoarce cu alte mii de ani în urmă, l-am găsi acelaşi! Nu romîn, nu dac, nu agatîrs, ci omul lœs-ului, *aurignacianul*...

Fireşte, a avea norme morale nu însamnă a le urma în totdeauna. In fiecare om se dă necontenit lupta între interesele lui egoiste pe deoparte, şi tradiţiunile sociale de alta, iar aceste interese găsesc multe sofisme pentru înşelarea conştiinţii. Dar moralitatea mijlocie, cum am spus, progresează neînchipuit de încet.

Cutare cucoană din Bucureşti, care n'are alt scop în viaţă, decît să se plimbe, gătită şi vopsită, pe Calea Victoriei, nu-i deci o fiinţă barbară; barbarul e un om întreg şi un om nu mai puţin moral decît cel civilizat. Este o fiinţă bolnavă sufleteşte. Este o fiinţă care a lepădat normele tradiţionale, pentru alte norme *neexistente, închipuite*, culese din cărţi proaste, din ziare de modă, etc. Sînt poate *norme* aduse de tineri dela demimondenele pariziene, adică dela fiinţi cu desăvîrşire... *anormale*.

Şi aici ajungem la exageraţia contrară, a acelora care pun toate ticăloşiile sociale în seama civilizaţiei: „străine", „îmbătrînite", etc. Imbătrînită, mai mult sau mai puţin, după cum e de mai mult, ori de mai puţin timp ajunsă la putere—este mica pătură stăpînitoare la toate popoarele şi în toate timpurile. Ea este aceia care-şi înfrînează mai puţin instinctele. Pe deoparte,

1) *Arthur Keith*, Ancient types of man, pg. 17.

din pricina luptei între membrii ei pentru avere şi putere, pe de altă parte, chiar din pricina acestei puteri şi averi, sentimentele sociale slăbesc şi sufletul se turbură, se îmbolnăveşte.

Să ne închipuim că un romîn—funcţionar, negustor, profesor, ar avea de vecin pe un francez din burghezia mică sau mijlocie, cum sînt atîţia la noi. Oare ar avea dela dînsul rele lucruri de învăţat? Dar cine e mai econom decît francezul din clasa mijlocie? Cine-şi împarte venitul cu mai multă chibzuială, prevăzînd boală, bătrîneţe, moarte, măritişul fetelor, învăţătura băeţilor, şi cîte toate? Cine-i mai duios faţă de copiii lui, cine-i creşte mai îngrijit, cu preocuparea de fiecare clipă de trupul şi sufletul lor? Cine ţine mai puţin la petreceri şi mai mult la siguranţa şi linişteа vieţii? Estetismul femeii franceze, departe de a păgubi celorlalte sentimente, le înfrumuseţează.

De amoralitatea unor anumite pături romîneşti nu sînt dar vinovaţi nici turcii, nici francejii, unii şi alţii nefiind nici mai mult, nici mai puţin morali decît este omenirea în general, de cînd o cunoaştem în manifestările ei sufleteşti; dacă administraţia turcească care dicta la noi era imorală, şi dacă anumite pături din Franţa de azi sînt imorale, boerii romîni din toate timpurile nu erau mai buni; desigur nu ezitau nici să siluească femeile şi fetele ţăranilor, nici să hrăpească pămînturile răzeşilor, nici să vîndă ţara la străini, pentru foloase individuale ori de clasă [1]). Pricina ticăloşiilor descrise de scriitorii noştri, trebue căutată în împrejurările noastre politice--adevăr repetat de atîtea ori şi totuşi iar şi iar trecut cu vederea—împrejurări de tranziţie, cînd lipseşte şi controlul de sus, şi cel de jos, şi cînd am lepădat normele de viaţă tradiţionale, pentru a le înlocui cu altele, care nu există nicăeri decît în închipuirea noastră.

* * *

Cucoana care ese cu soţul la plimbare, din prima schiţă a volumului d-lui Pătrăşcanu, mi-a sugerat o comparaţie cu aceiaşi pătură socială din Germania. Nemţoaica nu-şi insultă bărbatul, şi nici nu se ceartă cu servitoarea; nu caută mănuşile sub pat; nu ia trandafiri din grădina altuia; nu risipeşte banii pe nimicuri. Muncă, ordine, economie, sînt virtuţi banale în Germania. Copiii sînt cu îngrijire crescuţi. Până aici însă, n'am eşit încă din

1) Pe de altă parte însă, tot aristocraţiile au produs şi caractere ideale, hrănite de mîndrie, de estetism, de ideia abstractă a onoarei...

sfera egoismului luminat. Și exact aceleași virtuți le poți găsi la noi în familia unui răzeș care trăește în vechile obiceiuri patriarhale—virtuți cunoscute și prețuite de cînd lumea. Intre viața privată a unui profesor german din zilele noastre, și aceia a unui boer de țară de acum cîteva sute de ani, așa cum ne-o descriu unii din scriitorii noștri, nu văd nici o deosebire de fond, ci numai deosebiri foarte superficiale. Pentru a dezaproba viața privată de pură aparență pe care o duc unele pături ale societății romînești, e deci indiferent dacă te pui din punctul de vedere al apusanului de azi, ori din acela al romînului de altădată—în amîndouă cazurile dezaprobi boala, și dorești sănătatea, starea normală.

Dacă însă eșim din viața privată și din sfera egoismului larg, și presupunem că se înfățișează un prilej de îmbogățire ori de parvenire, prin mijloace josnice, imorale, pe care legea nu le prevede sau în care legea se poate eluda—atunci afirm cu hotărîre că în Germania sau în Romînia, de azi sau de altădată, vei găsi tot atîția oameni gata să recurgă la aceste mijloace. Deosebirea esențială e următoarea: în țările mai înnaintate *legile* sînt mai aspre și nu se pot *înfrînge*. Cel care ar cerca să le înfrîngă, ar găsi o piedică de neînvins în egoismul tare și luminat al tuturor celorlalți. Și presupunînd că cei din pătura conducătoare s'ar înțelege tacit să-și toiereze ilegalități—rămîne controlul energic al maselor organizate, apărute în viața publică odată cu slăbirea controlului de sus, tot atît de energic odinioară...

Control de sus noi n'am avut, din nefericire, niciodată; sîntem însă în așteptarea controlului de jos.

* * *

Cine a putut citi „Amintirile din copilărie" ale lui Constantin Casian fără a rîde cu lacrimi? Și cine, din cei care au fost prin liceu acum douăzeci de ani, n'ar avea de povestit întîmplări tot atît de hazlii, dacă ar fi înzestrați, ca d. Pătrășcanu, cu darul de a le colora printr'un deosebit sentiment al umorului? Parcă-l văd pe profesorul de muzică, gimnastică, scrimă și dans, un polonez de vre o 50 de ani, rătăcit cine știe cum prin orașul meu natal, care semna cu titlul de conte, și care din viața lui mondenă de altădată se alesese doar cu știința artelor cavalerești; nalt, cu trăsături regulate, cu tenul alb, de om subțire, dar cu părul și mustățile cafenii-albastre (le vopsea, și vopseaua pe

semne nu se perfecționase încă pe atunci), și cu un palton ciudat, împodobit la spate de o cataramă lată și de o glugă cu canaf!... Ci că explica—dar cine a înțeles vre-odată ceva din borboroseala lui de „gamă diatonică și cheie la portativ"?, „*Cine gacit* (gătit) *leză, ceialalți duce acasă*"!... Cetiam într'o zi „Regina țiganilor", cu imaginația fermecată de tablouri și patimi orientale, cînd simții ceva la picioare: mă uit: trei camarazi, șezînd sub bancă pe podea în atitudini contemplative, jucau cărți pe bani; unul din ei, Bobincă cel cu fruntea mare, gînditoare, ținea cărțile într'o mînă, iar cu cealaltă ducea țigara la gură, punea cartea și risipea fumul, ca să nu iasă deasupra băncii... Tocmai atunci, spre sfîrșitul orei, profesorul făcu ape'ul, și Bobincă, în distracția lui, răspunse de sub bancă, pe un ton care sună cavernos și păru a veni de departe... Și pe cînd rîdeam cu hohot de d. conte care venea ca uliul, și de camarazii mei care apăreau brusc la locurile lor ca niște scafandrieri din adîncul apei, maestrul zări scoarțele roșii ale romanului meu, și apostrofîndu-mă pe un ton teribil: „*Cum? Eu ți explica și mata ți citești romanțe?*", îl svîrli cu putere în sus, de se răspîndiră foile în toate părțile...

Uneori, în ora de geografie mai ales, ușa se deschidea cu sgomot, și cîte un coleg intra,—aproape pe sus, avînd aerul unui om care se 'ncearcă să sboare—proectat din sală de o putere nevăzută... Era maestrul de desen, care, în calitate de subdirector, îi culegea de prin pod, unde se retrăgeau să fumeze, și-i trimetea în clasă cu piciorul...

...Și o mai fi trăind profesorul de științi naturale, care întocmai ca dascălul lui Casian, trăgea cu coada ochiului la rîndurile din carte și 'ntreba cu convingere: „*Ce se 'ntîmplă din cînd în cînd?*"... Barem la dînsul, mai mult lipseam decît veniam; numai ce auziai cuvîntul de ordine: „*stergomen?*"... (chipurile, pe grecește...)

Dar profesorul de franceză, căruia-i mersese faima în toată Moldova:

— „*Ia-ți clic-clac* [1]) *a matale, dut la tata matale, spun la tata matale, de matale fiin!*"

Azi, profesorul secundar, un om cu alure simple, aproape camarad cu elevii, explică lecția pe un ton de convorbire fami-

1) Calabalîc.

liară, agramentind-o adesea cu felurite glume... Unde-i măreția, unde-i pitorescul de altădată?!... De citeori generațiile acelea, și altele de mai înnainte, ajung să povestească fiecare despre dascălii pe care i-a avut, nu se pot mira îndeajuns: de unde strinsese statul atiția oameni... interesanți? Și oare se mai găsiau de aceștia și 'n alte bresle?... Ei!.. avea școala de pe vremuri un mare bine: *nu nivela!* Fiecare rămînea nestingherit în înclinațiile lui... Bunăoară eu, citeam tot anul alte cărți decit cele de școală... Auziam sunind, eșia un profesor, altul intra,—habar n'aveam!... De asemenea și Bobincă: a ajuns mai tirziu un vestit jucător de cărți la București, de au vorbit la un moment dat și gazetele de dinsul...

Profesorul de azi e intelectualmente bine pregătit, dar din alte puncte de vedere mai lasă încă de dorit...

* * *

D. Pătrășcanu are humor, are sentiment, are stil plăcut, are darul însemnat de a-și reaminti în mod desăvirșit, nu numai întimplările, ci și sentimentele care l-au sbuciumat în fața acelor întimplări... Intr'un cuvînt, e un om de talent. Cu toate acestea, parcă nu-ți vine să-l pui alături cu nuveliștii și romancierii noștri, ca să zic așa, profesioniști... Fără să vrei, îi dai un loc aparte în literatura de astăzi... Pricina este că-i lipsește una din însușirile scriitorului de meserie: fantazia! D. Pătrășcanu nu-i în stare să invente. Cred că nu mă înșel, afirmind că tot ce povestește, sint lucruri văzute și întimplate, pe care aproape nu le schimbă, ci numai le colorează cu temperamentul d-sale.

Imi pare însă, că pentru subiectele pe care și-le alege, chiar cusurul acesta devine calitate. Cînd e vorba de a se satiriza lipsurile societății romînești, doresc să le văd așa cum sînt în realitate, și ideia că am înnaintea mea cazuri aproape individuale, deși tipice, îmi mărește interesul.

De asemenea, în „episodul din tinerețea lui Constantin Casian". Multe povestiri de dragoste am citit, de scriitori de ai noștri mai reputați de cit d. Pătrășcanu. O bună parte din ele le-am uitat cu desăvirșire; dragostea lui Casian pentru d-ra Albertini nu o voi uita niciodată. Și asta din pricină că e povestită cu simplicitate, fără nici o stilizare intr'un sens sau în altul, intr'un amestec de trăsături de naivitate comică, de brutalitate naivă și de pasiune duioasă... Pentru a face să trăiască intens oameni și întimplări închipuite, trebue talent extraordinar. Realitatea însă, trăește de sine. E destul să fii om simțitor, cu suflet bogat, și să-ți reamintești amănunțit, atit evenimentele, cit și simțirile care te-au sbuciumat în fața lor. Și mai trebue firește, ca aceste evenimente să fie tipice.

Ori, cit de tipică este dragostea lui Casian!... In naivitatea ei elementară, e caracteristică pentru vrîsta adolescenții, cînd nici o umbră de scepticism nu tae avinturile sufletului spre ideal. Și mai ales e caracteristică pentru atmosfera *de atunci!...* Atmosfera de romantism exaltat, care în faza ei junimistă a produs pe Eminescu, iar în faza socialistă a inspirat pe d. Vlahuță în „Dan", și pe atîțea alți scriitori de talent. Am regretat în totdeauna, după cum regretă mulți din cei care au trăit cu sufletul în curentul acela,—și cu trecerea anilor vor regreta din ce în ce mai mult,—că atmosfera căreia îi datorim pe Eminescu, singurul scriitor *de geniu* al literaturii romînești de până acum (și prevăd că nu va fi egalat de nici unul din scriitorii veacului în care trăim) nu este fixată prin întregi serii de episoade, narate de cei care o au cunoscut și înțeles. Fie-mi ingăduită bănuiala, că *Junimea* descrisă de inteligentul dar pozitivul Gheorghe Panu, e un fluture căruia îi lipsesc aripile... N'am recunoscut în *Amintiri*, pămîntul din care au putut răsări capodoperile lui Eminescu...

...Oare mișcarea „socialistă", în care d. Pătrășcanu și-a petrecut anii cei mai frumoși din viață, nu oferă episoade demne de pana unui observator, a unui psiholog și a unui om de inimă ca d-sa?...

* * *

Felul în care e povestită dragostea lui Constantin Casian, e original.

Faptele și vorbele eroului, ca ale oricărui adolescent amorezat, sînt comice; însă eroul e, firește, foarte grav,—tragic chiar. Și cu cît e mai tragic, cu atît manifestările lui sînt mai ridicole: ironia naturii... Povestitorul, ca om matur, își dă seamă de ridicolul lor, și totuși le narează serios; seriozitate, care pe de o-parte e în acord cu starea sufletească a eroului, iar pe de altă parte accentuează discret, prin contrast, nota umoristică a întregei acțiuni. Dar în același timp povestitorul e adînc emoționat: regretă tinerețea și iluziile ei!... Iar situațiile umoristice, departe

de a distruge emoția cetitorului, o hrănesc, fiindcă pricepem cu toții, că aceste situații nu sînt decît manifestări exterioare ale celei mai nobile și mai serioase puteri sufletești : năzuința spre ideal!.. Următoarea convorbire, de pildă :

— Azi dimineață am întîlnit pe D-șoara Albertini...
— Unde? întrebam nerăbdător.
— Eșea dela Babeta.
— Era singură?
— Da. Avea un pachet alb, pe care-l ținea în deget.
Aici, cădeam în reverie, căci *ce se putea mai frumos decît un pachet în degetul Luizei?*
— Pe la cîte ceasuri?
— Pe la zece și jumătate..
— La zece și jumătate?... Unde eram la zece și jumătate?... A! mi-aduc aminte. Ce păcat!...
Și localizînd evenimentul în timp, mi se părea că am suferit o mare nenorocire.
— Cum era îmbrăcată?
— Cu rochia albă cu care era Duminica trecută. Niciodată n'am văzut-o mai frumoasă...
Mă plimbam enervat prin casă...
— Ce păcat!... Ce păcat!

ne face să zîmbim, dar în același timp ne emoționează,—căci e așa de caracteristică pentru acel fetișism al înamoraților, care dela ființa iubită se extinde asupra tuturor obiectelor ce vin în atingere cu dînsa!...

Ca 'n muzica lui Wagner, disonanțele contribue la armonie...

Iar nota care m'a captivat cu deosebire în povestirea lui Casian, este că nu amorul, fericit sau nefericit, este propriu zis subiectul ei, ci *nostalgia după trecut*, după iluziunile tinereții, după timpul cînd credeai în amor, în glorie, în marile *absoluturi* ale vieții!...

Pănă astăzi, cînd aud Mira o Norma sau Stephanie Gavotte, Cavatina din Lucia de Lammemoor sau Dichter und Bauer, Frumoasa Dunăre Albastră ori valsul à Toi, îmi vine ca o adiere din acea vară de altădată, și sufletul mi-l simt mișcat de farmecul primei mele tinereți!

Nostalgia aceasta, colorează melancolic toate impresiunile estetice din viață...

Era atunci așa cum îi acuma. De aceia pănă azi, la prima ninsoare care se așterne, o melancolie duioasă mă cuprinde, un sentiment vag și nedeslușit ca un răsunet depărtat îmi umple sufletul după ceea pe care simt că l-am pierdut pentru totdeauna...

...Și culminează în exclamația așa de caracteristică: „*Ah! unde mai sînt frumoasele mele insomnii de atunci!*"

Ce frumoasă era pentru fiecare din noi, vremea cînd eram tineri și nenorociți!...

Imi povestea un prieten :

Am iubit—platonic în totdeauna : sufăr din naștere de *imperativ categoric*—și am fost iubit de femei inteligente și frumoase; dar nu voi uita niciodată patima cea mare, dela 19 ani!...

Avea ten urît, și—mă vei crede?—era încrucișată... O văd vioaie, inteligentă și nu lipsită de grația tinereții—dar cine mai știe! Judecata mea de atunci!...

La început ne 'ntîlneam ca prieteni și o măsuram cu o privire lucidă și rece... Mă aflam însă în preziua acelui moment mare, cînd puterile adunate în sufletul adolescentului se pregătesc pentru primul lor avînt... Iarna se apropia de sfîrșitul ei. Mi-aduc foarte bine aminte, că'n fundul conștiinții mele, o voce pe care n'o băgam în seamă, îmi șoptea stăruitor: „păcat că-i urîtă... i-ai închina o pasiune byroniană!... Mistuiți de aceiași flacără, v'ați ridica deasupra omenirii comune!." După teoria lui Stendhal: „pune o ramură uscată și neagră în apă sărată; la un moment dat, sarea se va precipita și va acoperi lemnul cu mii de diamante" — simțeam cum imaginația mea lucra surd, să șteargă asprimile de pe fața domnișoarei, și să-i redea cu generozitate paralelismul vederii... Și cînd veni primăvara—fui pierdut! In fermentația pe care o provoacă luna lui April în sufletele tinere—sarea se precipitase, și 'n obrazul alb ca zăpada, Cupidon îmi surîdea atît de galeș prin cei doi ochi încrucișați!... Au urmat nopți de sbucium grozav, alternate cu zile de teribilă luciditate, cînd o chinuiam cu ironii și sarcasme... Ah, noaptea de 9 Mai!...

Domnișoara era cochetă : se uita c'un ochiu la mine și cu celălalt la un amic al meu. Ne despărțisem pe la miezul nopții, într'o relațiune încordată și *neclară*... Pe drum și acasă, mii de gînduri și hotărîri contrazicătoare se ciocniau furioase în mintea mea. In zadar cercai să dorm ; trebui să mă 'mbrac, și după ce-mi descărcai sbuciumul într'o lungă scrisoare, pornii spre locuința *ei*. Era trei după miezul nopții, cînd am ajuns în mahalaua depărtată ; cînii de pe maidanuri, urmărindu-mă cu lătrături furioase, îmi apăreau ca un singur cerber cu multe capete, pus să apere pe noua Proserpină de stăruințile mele indiscrete... Fereastra era deschisă ; aruncai scrisoarea cu băgare de seamă și o luai încet spre casă, pe cînd o liniște provizorie se așeza

in sufletul meu... Trecînd prin Calea Griviţei, intrai într'o *tavernă* — înţelegi toată poezia acestui cuvînt?... — „o scundă tavernă mohorîtă, în care pătrunde ziua prin ferești murdare, și unde pe lîngă mese lungi, stăteau posomorîţi, copii săraci și sceptici ai plebei proletare...“ Sprijinit cu cotul pe masă și sorbind dintr'o cafea, privii multă vreme prin fumul gros feţele suspecte ale flașnetarilor pletoși care jucau cărţi c'un aer desnădăjduit, și imaginaţia mea, fermecată de icoane nelămurite, îmi șopti cu o nespusă voluptate: „Ce frumoasă și tragic de interesantă e viaţa!..“

*

Iluziunile tinereţii!...

Cea dintâiu și mai însemnată, e că viaţa îţi pare vecinică... Teoreticește știi bine că n'ai să trăești decît vre-o 70 de ani, dar în aritmetica specială a vrîstei, acest număr îi egal cu infinitul... Ei, tinere!... Așteaptă să măsori viaţa, uitîndu-te în urmă: îţi va părea o clipă, numai o clipă!...

A doua iluzie, strîns legată de întâia, e că identifici fericirea cu ajungerea la anumite ţinte: „de acolo înainte, drumul e drept și neted, ca tras pe hârtie“... Te'nșeli: așa *pare* de departe... Privești viaţa prin prizma dramelor sentimentale, în care eroii, după ce înving nenumărate piedici, își cad în braţe unul altuia, în aplauzele publicului—„pentru a fi de acum încolo fericiţi“. Fericiţi?!... Ar trebui scrisă o continuare pentru fiecare din aceste drame... Cîte probleme, cîte scopuri, cîte lupte, cîte înfrîngeri, cîte decepţiuni!... Un singur desnodămînt definitiv: cele patru scînduri! Fericit?!... Cum ai putea fi fericit, cînd până și concepţia ta despre fericire se schimbă de mai multe ori!... Și dacă cum-va ești din acei extrem de rari privilegiaţi ai soartei, cărora nu le lipsește nici unul din bunurile obicinuite ale vieţii și care pentru a învinge zădărnicia existenţii, și-au umplut sufletul c'un ideal pe care după grele și îndelungate lupte sînt aproape de a-l realiza—nenorocitule, e zădarnic! Nu vezi cuta ceia de sub ochi cum te strîmbă din oglindă și-ţi vorbește de moarte?!...

Tragedia fundamentală a existenţii omenești stă în însăși mărginirea și scurtimea ei, nu în loviturile pe care ţi le dă soarta. Te sbuciumi mulţi ani ca să-ţi alcătuești într'un anumit fel „eternitatea“ aceasta pe care-o ai de trăit; și iată, cît te-ai șterge la

ochi, eternitatea a trecut. Te 'ntrebi atunci: pentruce atîta sbucium?!... Adică dacă viaţa ta n'ar fi trecut tocmai *așa*, ci ceva mai altfel, nu era să fie tot aceia?...

...D. Pătrășcanu a ajuns la vrîsta cînd pricepi marele adevăr; iată de ce povestirea d-sale e inpregnată de atîta melancolie... „Amintirile din copilărie“, care ne fac să rîdem cu lacrimi, d-sa le încheie cu aceste neînchipuit de triste cuvinte:

„De atunci au trecut ani mulţi. Unde mai sînt colegii noș„tri? S'a dus copilăria... S'a dus tinereţea! In zarea sură a „trecutului, se afundă tot mai mult, și dealurile verzi și podgo„riile vesele, și codrii umbroși, unde odată am fost atît de fe„ricit!“

Iar în „episodul din tinereţe“, povestind o noapte de insomnie, sfîrșește cu această reflecţie profund adevărată:

„Și zăbovind asupra fiecărui crîmpei de viaţă, simţeam vag, ceia ce am înţeles mai tîrziu: că *trecutul este singura realitate*“.

...Și mai reală încă, e moartea!.. Căci

Poţi zidi o lume 'ntreagă, poţi s'o sfarămi: ori ce ai spune,
Peste toate o lopată de ţărînă se depune.
Mîna care-a dorit sceptrul universului, și gînduri
Ce-au cuprins tot universul, încap bine'n patru scînduri.

T. Podriga

PE UN VOLUM DE EMINESCU

(Insemnări inedite și alte digresii, cu privire la „arta nouă“ indigenă).

S'a zis că, din punct de vedere artistic, opera poetică a lui Eminescu e imperfectă.

Acei cari cred astfel confundă perfecţiunea technică, cu perfecţiunea artistică.

Orice om inteligent, care a ţinut o prosodie în mînă, poate

face versuri perfecte. Semnatarul acestor rînduri nu e poet. Totuşi:

Asearā, fix la ora 9,
Trecînd aşa pe strada *Nouă*
Sau poate *Amzei*,--nu importă!
M'am pomenit cu o escortă
De oameni beți ca nişte bestii
Vorbind—pe lingă alte chestii—
Că monoplanul n'are cirmă,
Dar totuşi dacă tragi de-o sirmă
Virează scurt,—şi prin urmare
Aici e lucru foarte mare!

Toate rimele sînt bogate sau rare şi vă desfid să găsiți o singură greşală de ritm sau de măsură.

Nu oricare om inteligent însă, poate face versuri *artistice* (şi cu atît mai puțin *poezie*).

Aşa dar, încă odată, una e perfecțiunea technică şi alta e perfecțiunea artistică. Ele se condiționează poate reciproc, dar nu se pot confunda.

Eminescu a fost un artist tot atît de mare pe cît a fost poet.

Nici un critic însă nu a analizat definitiv structura intimă a poeziei sale; nimene nu s'a coborît în laborator să surprindă tainele acestui artist incomparabil.

*

Despărțind ad hoc forma de fond, observăm că la unii poeți de eri şi de astăzi, expresia formală întrece cu mult conținutul sufletesc.

Poetul are mania de a spune totul cît mai pe departe, cu ocol, cu diplomație parcă... E un labirint de întorsături precaute în care uneori te pierzi definitiv. Trebue să dai cuvintele la o parte cu lopata, ca să descoperi o idee liliputană, care de obiceiu nu merita osteneala:

Nu vezi tu că'n ințelesul cel zădarnic şi cuminte
Care tremură 'n bielşugul de zîmbiri şi de cuvinte,
E podoaba unei calde, dulci comori nerisipite
De dorinți pe care ochii nu le lasă tăinuite
Prin văpaia lor duioasă, rugătoare şi senină
Ca o rază ne 'ntinată de sfielnică lumină? *)

(* Compuse ad-hoc pentru edificarea cetitorului.

Toate acestea vor să ne spună: „Nu vezi cum te doresc?" !

Alte ori forma îmbracă exact, fără cute inutile, intenția poetului; e manifestarea onestă a talentului veritabil,—mic sau mare:

Greu mi-i dragă fără tine
Şi te chem de-atîtea ori,—
Nu din zori şi până 'n sară
Ci din sară până 'n zori... *)

In sfîrşit, cîte-odată, poetul face atita economie de material, încît ajunge la acest ideal de exteriorizare: exprimă direct numai o parte din ce are de spus, lăsînd pe cetitor să complecteze inevitabil restul. Acesta e Eminescu.

El spune întotdeauna mai mult de cît exprimă direct. Conținutul sufletesc întrece covîrşitor expresia formală. De aceia el a avut, într'o măsură unică la noi, puterea de a evoca.

Aleg, din epoca lui de maturitate artistică, două versuri—destul de simple în aparență:

Căci azi le sameni tuturor
La umblet şi la port..

Ideia exprimată de-a dreptul: „azi le sameni tuturor", cuprinde în sine ideia inevitabilă: „odinioară te deosebeai de toate". Aşadar, în cinci cuvinte două idei opuse, ca două fețe ale unui obiect luminat dintr'o parte; iar ideia subînțeleasă, provocată de un sigur cuvînt („azi").

Şi luați seama: convingerea că femeia iubită e singura pe lume (această iluzionare exprimată indirect prin subînțelesul „odinioară te deosebeai de toate") este ceiace Stendhal explică pe zeci de pagini prin fenomenul *cristalizației*; e cel mai caracteristic efect sufletesc al amorului; e însuşi Amorul...

La umblet şi la port..

Dece-a ales poetul (nu e vorba de-o alegere calculată) tocmai *umbletul* şi *portul*?

A ales „umbletul" pentrucă la ochi, la gură sau la frunte, se înțelege că nu ți-ar fi greu să faci deosebire între iubita ta şi celelalte femei, *chiar dacă n'ai fi aşa de înamorat*. Pe cîtă vreme ca să poți deosebi o femee de toate celelalte numai de pe umblet, de departe (să-i poți presimți apropierea), trebue să

*) Idem. Vezi nota dela pag. 80.

iubești într'adevăr. Numai amorul singur îți dă putința de a observa o deosebire, care scapă privirilor indiferente.

Tot așa în ce privește „portul". Ba încă aici poate fi vorba și de cunoscutul fetișism al înamoraților. Cine a iubit știe cît prestigiu capătă numai o panglică din părul iubitei. Rochia? Dar rochia ei nu samănă cu nici o rochie din lume! Tot ce a venit odată în atingere cu iubita nu mai poate fi banal; a împrumutat ceva tulburător din ființa ei unică...

(Ceiace a ajutat pe poet se găsească tocmai „umbletul" și „portul", e fără îndoială sinceritatea lui absolută, de care voi pomeni mai departe. Aici însă e vorba numai de procedeele artistice, iar nu de însușirile sufletești care au condiționat aceste procedee).

Așadar, la cele spuse în primul vers se alătură ceiace versul al doilea spune lapidar și indirect: „Te iubeam atît de mult, încît eram în stare să te deosebesc dintre toate celelalte femei, *numai* de pe umblet și de pe port".

Deci, ca să recapitulăm: primul vers indică un sentiment în cea mai caracteristică manifestare a lui, al doilea vers, concentrînd esențialul în două cuvinte, arată intensivitatea acestui sentiment,—și amîndouă la un loc stingerea lui.

Adăogați la acestea regretul după amorul dispărut, apoi *tonul* care dă acestui regret o nuanță de mîndrie și, fără să vă mai gîndiți la lumina care se răsfrînge în mod fatal din strofele anterioare asupra lor, vă puteți da seamă cît punea Eminescu numai în două versuri de cîte cinci cuvinte, atît de simple în aparență.

*

Darul de a suggera e deci, în parte, corolarul puterii de a găsi și de a exprima concis numai strictul necesar.

Dar acest strict-necesar,—această parte luminată a unui tot rămas în umbră,— e exprimat de-a dreptul cu toată claritatea permisă de subiect și posibilă mijloacelor artistului.

Se înțelege prin urmare, că nu e vorba aici de procedeul acelor poeți cari nu exprimă nimic de-a dreptul, ci vor să suggereze totul. Aceștia, fiindcă nu pot să ne comunice, prin procedee oneste și experimentate, ceiace simt și gîndesc (de gîndit mai ales, nici nu prea au obiceiu), își ascund neputința sufletească și artistică în cele mai nebuloase teorii estetice.

Ei au pretenția că ne pot suggera idei și stări sufletești, numai prin imagini și prin șiruri de cuvinte, reduse la rolul de sunete.

Și astfel, în loc să ne arate, de pildă, în lumină convenabilă cel puțin colțul unei săli ca să putem completa restul, poetul ne poartă prin întuneric sau prin odăile vecine! Decît așa, preferăm să ne lumineze cinstit toată sala dacă poate,—ori să ne dea pace.

In literatura noastră, acest poet există după cum vom vedea (ca un ecou tardiv al unor cenacluri literare din Franța) sub două aspecte diferite.

Cînd e sincer, el e victima unui bovarism inofensiv de care nu se va lecui niciodată.

Un soliloc. Singur el e în stare să și priceapă opera,—pe care totuși o oferă cetitorilor.

Procedeul lui însă, nu exclude posibilitatea unor imagini nouă și cîte odată admirabile. E și greu să bați cîmpii așa, fără să găsești din întîmplare cîte o floare rară, pe care n'ai găsi-o dacă ai fi nevoit să străbați drumul sever al unui șir de idei. Tocmai acestea deruteaza pe unii cititori. Oricum însă, cu toată aparența lui de farsor, poetul ni se pare, în fond, și mai naiv decît admiratorii lui...

In cele mai multe cazuri însă, poetul nu e sincer (al doilea aspect al «artei nouă» indigene). In obscuritatea sonoră a producțiilor sale, e o mare doză de șarlatanism literar. El încearcă să ne suggereze un fond care nu există, sau care se reduce în infinitul mic până la proporții atît de microscopice, încît dispare cu totul.

Pe un nor de ametiste luna grea, halucinantă,
Monoclează orizontul cu tergiversări de plantă.
Voluptatea sepulcrală distilează 'n mine seva
Vesperalelor litanii, templele lui Saki-deva,
Contureaza nostalgia de fenol și de mister
Și-mi pătrunde-acut în craniu, ca un vers de Baudelaire... *)

Iar exhibiția acestui vid sufletesc e colorată apoi, după gradul de inteligență al fiecăruia, de dorința de *a părea* original și mare cu orice preț.

Unul e diabolic, altul e macabru. Unul sufere de spleen și caută originalitate în oglinzi și 'n etajere, altul strînge în brațe

*) Idem. Vezi nota dela pag. 80.

schelete şi vrea să ne epateze prin imagini de o hidoasă pornografie, exagerînd o sensualitate de care nu e capabil.

Toţi cred că fug de banal, căutînd subiecte bizare, şi nici unul nu pricepe că adevărata originalitate, care se vede mai ales în tratarea unui subiect simplu, n'o poţi avea dacă nu te-ai născut cu ea. Şi astfel, printr'o ironie a soartei, ajung toţi să samene între ei fără să-i poţi deosebi; goana după bizar devine foarte banală.

Ce spectacol amuzant pentru cetitor!

Inchipuiţi-vă un om exasperat că s'a născut cu o figură de lacheu; în loc să se resemneze cu ce l-a hărăzit natura, el îşi pictează fruntea în verde şi obrajii în albastru. Nu e aşa că omul a devenit interesant?

Inchipuiţi-vă acum că nu unul ci mai mulţi au avut această tristă fantazie. Văpseaua le-a luat până şi cea mai săracă urmă de expresie individuală. Şi nimene nu simte ridicolul acestei originalităţi *en bloc*!

Dacă te-ai apropia de oricare dintre ei, să-i treci cu buretele ud peste faţă, ai vedea ce mutră banală de burghez ese la iveală...

Totuşi să nu te atingi cumva de Arta lui, de Principiile lui, de Teoriile lui estetice,—că devine agresiv şi rău ca un cîine de sex, care-şi apără puii ce n'au făcut încă ochi.

Originalitatea poeziilor lui Eminescu nu stă nici în bizarerie, nici în obscuritate. Subiectul celor mai bune poezii e luat din domeniul sentimentelor etern şi general-omeneşti.

Iar obscuritatea relativă a unora dintre ele nu e de loc voită ci e condiţionată de însuşi cuprinsul poeziei. Poetul a dat, pe cît i-a permis natura subiectului, cea mai clară expresie unor simţiri nelămurite sau unor stări sufleteşti complexe şi pline de umbră.

Deosebirea e evidentă:

Două ape cărora nu le vezi fundul. Dar una, deşi e limpede, nu poate fi străbătută cu privirea în întregime fiindcă e prea adîncă. Pe cîtă vreme alteia, deşi e numai de o şchioapă, nu-i vezi fundul,—fiindcă e tulbure.

*

Rar întîlnim la Eminescu neologisme sau cuvinte abs-

tracte şi generale. Cînd întrebuinţează de acestea, el le concretizează sau le personifică, dîndu-le viaţă poetică:

S'a dus amorul *un amic*
Supus amîndurora...

Uitarea *le închide 'n scrin*
Cu mîna ei cea rece...

Neologismul e necesar uneori şi e justificat de natura subiectului sau de gen.

Altminteri, neologismul e prozaic, sec, sclipitor şi sonor, ca o bucată de tinichea. El poate da unui vers mai multă lapidaritate: *primul* sau *prima* e mai sonor şi mai scurt decît *cel dintăiu, cea dintăiu.* Dar într'o poezie lirică, unde un singur cuvînt e destul ca să strice impresia totală şi efectul ţintit de autor, *primul* sau *prima* îmi aduc aminte proza presei cotidiane: prima sesiune, primele investigaţii, primul recensămînt, etc.,—şi ajunge această picătură de proză în cupa poeziei, ca să-i altereze tot conţinutul.

Neologismul e de obiceiu un cuvînt abstract şi general. El e lipsit de seva cuvintelor neaoşe, care de veacuri şi-au tot îmbogăţit cuprinsul şi s'au încărcat de acea tainică viaţă pe care nu o poate avea un neologism sfrijit. Sînt unele cuvinte vechi, care deşteaptă în sufletul nostru resonanţe atavice inexplicabile. Dacă au răsfrîngerea unui context potrivit, ajutorul unei vecinătăţi unice, abia atunci ele dau la iveală toată bogăţia lor nebănuită şi impalpabilă.

Iar Eminescu a avut, ca nimene altul, norocul să găsească asemenea geniale învecinări de cuvinte.

*

S'a spus că, în opera lui Eminescu, nu e aproape nimic ocazional şi special. Totul are o semnificaţie eternă.

El n'ar fi început niciodată cu: « Te-am văzut plîngînd aseară », ca să ne cînte un episod mărunt din epopeia lui sentimentală.

Chiar cind pleacă dela motive speciale, poezia lui se înnalță până la etern și general. « Pe lingă plopii fără soț » nu e numai un oarecare amor stins al poetului, ci e însuși Amorul: e aproape tot ce cuprinde mai semnificativ pentru noi acest cuvint scris cu literă mare.

Și această tendință de a se *desmărgini* face ca, în poeziile lui Eminescu, să întilnim de atitea ori și în atitea forme splendide ideia de infinit („sure văi de haos"; luna „vis al negurii eterne"; „vremea cearcă în zadar din goluri a se naște"; „din ce noian îndepărtat au răsărit în mine"; etc. etc.)

Chiar și în descrieri se observă uneori aceiași tendință:

Dar un luceafăr răsărit
Din liniștea uitării
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării...

Cine ar putea pune acest tablou în ramă?

*

Niciodată Eminescu nu sacrifică *termenul propriu* pentru frumusețea technică a versului.

Sinceritatea în artă e o însușire supremă. In ultima analiză, ea mi se pare chiar condiția unică a poeziei lirice.. Nu oricine însă poate fi sincer în versuri.

Eminescu avea această putere, unită cu o rară onestitate artistică.

El căuta cu patimă « cuvintul ce exprimă adevărul » și nu se putea hotărî să renunțe la el, atunci cînd necesitățile technice ale versului cereau *alt* cuvint. Ar fi înșelat pe cetitor; ar fi sacrificat o frumusețe sigură pentru alta dubioasă.

De aceia multe din versurile lui au greșeli de ritm, pe care le-ar putea evita astăzi oricare poetaștri de salon.

Aceasta a făcut pe unul dintre ei, pe cel mai ritos, să declare că Eminescu n'avea ureche muzicală!...

Dar ar fi să cerem prea mult aceluia care, pe cind literatura noastră răsuna încă de glasul dulceag al « filomelei », a făurit limbă literară și forme nouă, pentru un fond tot atit de uriaș pe atunci, cași munca istovitoare a acestui poet fără noroc.

*

Ce ar fi putut el să facă și pentru technica versului, ne-a dovedit-o cu prisosință în citeva bucăți, din care n'am nevoe să citez decit următorul exemplu de onomatopee fină:

Adormind de armonia
Codrului bătut de ginduri,
Flori de tei deasupra noastră
Or să cadă rinduri-rinduri.

N'avea ureche Eminescu? Grozav de lungi trebue să le aibă acela care a îndrăznit să afirme această... negare, — ca să zicem așa.

G. Topîrceanu

Neamul Șoimăreștilor

I.

In anul Mîntuitorului 1612, pe vremea cînd înfloresc teii, singurătățile Prutului, la cotitura care se chiamă Cornul lui Sas, vuiau de furtuna războiului.

Incă din zorii zilei se mișcase de deasupra Popricanilor Ștefan Tomșa, cu oastea lui amestecată, iar din susul apei vestitul șleahtic Potocki, cu Constantin Vodă Movilă și cu coconul Alexandru grăbeau cu Leșii și cu Cazacii lor și cu puțină oaste de țară.

Tomșa era nerăbdător. Pe harmăsarul lui alb, arăbesc curat, într'una se săita în șeaua adîncă și cerceta zarea malurilor Prutului. Apoi își întorcea căutătura încruntată, c'un ochiu ușor fugind în lături, spre șiragurile strînse de eniceri, de Tătari de Bugeac, de Munteni și de Moldoveni din Țara-de-Jos. Cercetașii Tătari tocmai aduseseră «limbi» dela dușman, tîrîndu-le în arcane.—Constantin Vodă cu ai lui veneau în Cornul lui Sas.

Din mersul domolit al calului, Tomșa mai întrebă odată pe cei doi Cazaci sîngerați și zdrențuiți cari umblau între Tătari:

«Vine într'acoace toată oastea?

— Vine...» răspunse răgușit unul dintre Cazaci, ridicînd spre Ștefan ochi alburii.

Celălalt, mărunt și spătos, rînji în barba-i mare:

«E oaste tare și creștinească!..»

Husein-Aga, trimisul Impărăției, care mergea alăturea de Tomșa, întrebă:

«Ce spun ghiaurii?

— Nu spun nimica... răspunse cu o prefăcută nepăsare Tomșa, și își puse c'o mișcare obișnuită mîna pe buzduganul cu măciucă de argint. Puteți să-i ridicați într'o creangă de copac!» adăugi el cu voce înăbușită spre călăreți.

Tătarii rămaseră în urmă cu prinșii. Husein și Tomșa dă-

dură pinteni cailor; apoi Turcul zise întorcînd privirea-i neagră spre tovarășul lui:

«Eri, Leahul cel fudul (era vorba de Potocki), a spus cuvînt prea cutezător omului meu. Dacă nu vă înturnați—a zis—cu veneticul vostru, va fi vai și amar de voi. Eri a fost Mahmud până la marginea taberei lor.

— Eu, venetic? strigă Tomșa scăpărînd din ochiu-i fugar. Ei sînt venetici, cu muerile și cu Movileștii lor, cu Leșii, cu *raiterii* și cu Franțujii lor! Au pustiit ș'au sărăcit biata țară! S'au așezat aicea ca un cuib de viespi, fără învoirea pămîntenilor ș'a Porții...

— Potocki e om vrednic, zise domol Turcul. El s'a oștit mult în Moldova; a pus în scaun pe Irimia și a răpus capul lui Răzvan.

— Ș'acuma, grăi scurt Tomșa, se amestecă iar în trebile țării din îndemnul muerii lui Irimia! Doamna Irimiei Vodă e mare aspidă. Ea ar trebui întâiu zdrobită în picioare. Dar îi va veni și ei rîndul. Acuma avem să frîngem cerbicea lui Potocki și să tăem ca pe niște miei pe coconii ei...

— Vom vedea, zise cu liniștit glas Turcul; în curînd vom vedea care este voința cea mare și neclintită a lui Alah!

— Dumnezeu e de partea noastră! strigă cu glasu-i repezit Tomșa; de partea celui pe care-l vrea norodul și cei mari...

— Ascultă prietine, grăi tot liniștit Husein; vezi barba asta căruntă? In ea sînt semnele trudelor și năcazurilor mele. De multe ori am biruit, de multe ori am căzut. Noi niciodată nu putem cerceta și bănui gîndurile Celui de sus.

— Husein Aga! vorbi însuflețit Tomșa; cel ce vine cu inima mea, e tare. Dar eu vin și c'un oștean ca tine; vin cu enicerii luminăției sale Sultanul; vin cu Cantemir bei și cu Tătarii lui, cari și ei știu seama Leșilor; vin cu pămînteni încercați în războae; am năimiți și pe căpitanii cei viteji rămași din oștirile lui Mihai Vodă: pe Mirza, pe Ghețea, pe Recia și pe alții.

— Localnicii sînt azi cu tine și mine cu dușmanul tău...

— Nu-i așa, Husein-Aga! Localnicii cari au mers după mine sînt oameni cari știu ce fac și cari, din vechi zile, știu seama războiului. Sînt oameni din Orheiu și Soroca, obișnuiți cu Leșii și cu Tătarii.

— Ce știu ei! mormăi Turcul, răsfrîngîndu-și buzele palide între mustața și barba tușinată.

— Știu și pot multe, Husein Aga! Le am dat căpitenie pe unul Tudor Șoimaru, care-i din neamul lor, însă a umblat pribeag prin lume și a slujit cu vrednicie în oștiri străine, la Nemți și la Unguri...

— Vom vedea.. vom vedea...» zise moale Husein. Apoi deodată, parcă i-ar fi străbătut un fior, se înțepeni în scările scurte și se înnălță în șea. Ochii i se făcură rotunzi și ațintiți supt sprîncenele păroase și nasul coroiat i se zbîrci la îmbinarea frunții.

«Ce este?» zise el repede.

Privea şi Ştefan Tomşa, aţiţat, în depărtare; deodată înegrise ceva pe zare şi se stîrniseră nouri uşori de pulbere din pămîntul ars de secetă.

«Duşmanii!» strigă înăbuşit Tomşa, şi-şi strecură privirea-i nesigură spre Husein.

Turcul tresărise deodată din moliciunea şi încetineala lui. Trase sabia încovoiată, o înnălţă drept deasupra capului şi slobozi un răcnet aspru. In tropotul de copite, în murmurul de valuri al oştilor, porniră îndată strigătele căpiteniilor care zăriseră fulgerul oţelului. Oastea împînzită în şes şi'n finaţurile şi imaşurile uşor ondulate, se opri şi-şi domoli frămîntările, ca apa în zăgaz. Dela aripa dreaptă, unde călăreau Tătarii, în preajma apelor cenuşii ale Prutului, cei doi zăriră cum vine în galop năprasnic un călăreţ: în soarele dimineţii, hainele lui aveau luciri, şi o piatră scumpă îi fulgera la cuşmă. Era o căpitenie.

«E Cantemir bei.., zise Ştefan Tomşa.

— A văzut şi el pe duşman; trebuia să vie...» răspunse repede Turcul şi ochii lui vii cercetau, parcă pipăiau împrejurimile şi depărtarea.

Turcul, încruntat, rumega un plan, clipind des din ochi. Tomşa, din ce în ce mai neliniştit, îşi pipăi zaua de sîrmă de supt haina-i de catifea înflorită cu noduri de argint, îşi îndesă în cap gugiumanul cu pene de struţ şi-şi strînse în cătărămi chimirul îngust de care-i era aninat paloşul scump de Damasc.. Se gîndi o clipă la Dumnezeu, şi se rugă în gînd, fără să-şi facă semnul crucii, căci Turcul era lîngă el. Cantemir, călăreţul Tătar, sosi ca adus de vînt pe calu-i scurt şi încordat tare şi strigă înnălţînd în sus braţul drept:

«Ce facem?»

Husein nu răspunse. Il salută numai cu mîna, la buze şi la frunte. Tomşa îi zîmbi cu prietinie. Cantemir îi privi pe rînd pe amîndoi şi nările i se umflară caşi fugarului său. Era călăreţ tînăr şi mîndru, palid la obraz, cu ochii foarte mici şi foarte negri.

«Dacă-i izbim în drumul pe care merg, chiar acuma, în cotitura apei,—zise iute beiul Tătarilor, îi covîrşim şi-i răpunem...

— Ai grăit cuvînt de înţelept, prietine... zise Husein.

— Atunci să pornim!» strigă Tomşa făcînd mişcarea de nerăbdare, atingînd adică repede de cîteva ori mănunchiul buzduganului atîrnat la oblîncul şelei.

După un sfat scurt şi grabnic, grăit caşi până acum în limba turcească, hotărîră tustrei rînduiala bătăliei: Tatarii la dreapta, pe malul Prutului, Turcii cu tunurile la mijloc, Muntenii şi Moldovenii la stînga, cu Tomşa. Intr'o mişcare iute de învăluire trebuiau să grămădească pe duşmani în cotitura Prutului.

Cantemir-bei îşi trase iataganul înflorit cu argint şi se repezi spre hoarda lui; Tomşa se plecă în şea şi se furişă în larg

printre rîndurile oştilor. Husein rămase tăcut un timp, apoi se întoarse domol şi solemn spre răsărit, spre Meca. Ianicerii, ca la o comandă, se întoarseră şi ei şi un răstimp se făcu în oaste o tăcere desăvîrşită. Numai dela aripa dreaptă, a Rominilor, din rîndurile boerilor, a mazililor, a prostimii, sosea un murmur greu, ca o vijiire de pădure.

II.

La ţipetele prelungi ale surlelor, la bătaia tîmpenilor, oastea care aducea în scaunul Moldovei pe Tomşa porni, cu călărimea din mărgini mai înainte, cu pedestrimea mijlocului şi cu tunurile ceva mai îndărăt; şi 'n cotul Prutului cu maluri joase, între luncile cenuşii, oştenii Movileştilor se opriră furnicînd, ca în faţa unei furtuni care se apropia repede.

Tomşa, tinzînd să ajungă a învălui aripa dela deal a duşmanilor lui, îşi ducea din ce în ce mai repede pîlcul lui de călărime, spionînd cu ochiu-i neliniştit pregătirile repezi ale lui Potocki. Cu dinţii strînşi, cu buzele lipite în barba-i scurtă, neagră, aştepta ceasul hotărîrii lui Dumnezeu. «Movileştii au oşti mai puţine; cele pe care le au sînt strînse în pripă... Aşa cum au pornit lucrurile, se pare că izbînda e apropiată. După zdruncin şi umiliri, va da Dumnezeu să ajungă în scaunul pe care-l rîvnise cu chinuit dor». Ş'atunci, va şti el să facă dreptate în ţara boerilor moldoveneşti,—cum de multe ori spusese c'un zîmbet soţilor lui.

O bubuire de puşcă mugi în tabăra lui Potocki, şi Tomşa tresări cu sîngele fierbînd în vine.

«Ne apropiem!...» strigă el c'un zîmbet silit spre bătrînul căpitan Recia, care călărea aproape.

— Pornesc Cazacii!... zise şi oşteanul. Ce porunceşti, măria-ta?

— Să ne aşteptăm rîndul şi vremea...» grăi înăbuşit Tomşa.

Fumul intâii puşti se pierdea în vazduhul plin de soare; a doua năvală de fum acoperi o parte din oştile duşmane, şi 'n adevăr, în curînd, începu a se prevedea prin el ca printr'o pînză rară îmbulzeala căzăcimii. Pe caii lor mici şi iuţi, Zaporojenii se repeziră cu două mii de suliţi în vînt. Un freamăt sălbatic de glasuri porni, se înnălţă ca un huruit de tunet, scăzu şi iar se înnălţă umplînd cîmpia Prutului; şi 'n faţa năvalei care se îndrepta spre ei, Tătarii din Bugeac, la glasul lui Cantemir şi la semnul steagului lui de cozi de cal, îşi strunîră caii şi se plecară pe oblîncuri. Cînd porniră ei, sosiră şi Cazacii ca o vijelie şi izbitura lor fu ca trăsnetul. Cu suliţele şi cu săbiile Zaporojenii bătură în rîndurile necredincioşilor; o clipă se risipiră, apoi se adunară pîlcuri-pîlcuri şi prinseră a se înşira înapoi; războinicii beiului Cantemir puseră zimţii în coastele cailor şi eşiră cu ropot greu în cîmpie. Cu blănile lor de oi, de urşi şi

de lupi, cu cișmele buhoase, fugind pe sirepi, Tătarii scoteau țipete ascuțite. O fugă ș'o invălmășeală cumplită lega acuma cele două oști.

Potocki dăduse drumul altui pilc: acum venea in strae viu colorate călărimea leșească. Dar steagurile Turcilor se închinară spre Prut și porniră enicerii cu armele fulgerind in soare. Și, dela cele dintăi izbituri ale pedeștrilor, Leșii și Cazacii prinși in cotloaul Prutului, mai puțini la număr, simțiră groaza aceia nebună a bătăliei pierdute. In ramăt nesfirșit de țipete de invinși, de răcnete de biruitori sălbatici,—dădură toți indărăt, și pilcul moldovenesc al Movileștilor, pornit aprig in harț, cel dintăi aruncă armele..

Atunci c'un zimbet straniu pe buze își porni și Tomșa trimba lui de călăreți.

In straele lor mohoite, cu sănețe și suliți, răzeșii dela Nistru se zvirliră la năvală. Cele trei pilcuri biruitoare se amestecau acuma. Asupra Moldovenilor Domniei căzură insă intăiu săbiile oamenilor lui Tomșa. Glasuri spăimintate strigau, după ce biruiții înțelegeau ce mină-i lovește: «Nu dați, fraților, nu ne omoriți! ne dăm prinși!...» Dar Tomșa, cu ochii incruntați, striga innălțind pala: «Nu erta! ucide!»

In invălmășeala din ce in ce mai strinsă, singele curgea ca o ploae; in curind se prefăcu in bălți care sclipeau ca rubinuri mari in lumina soarelui.

Husein-Aga privea țintă cu ochii lui rotunzi și pătrunzători invălmășeala cea mai strinsă. Ca o grămadă de prund bătută de apă minioasă, se frămînta, se risipea chiagul oștirii lui Potocki. Tomșa trecu pe lingă el cu zimbet biruitor; il intrebă din fuga calului:

«De ce nu vii cu noi, Husein-Aga?

— Acuma m'am liniștit iar, zise Turcul. Aici nu-i războiu; lucruri de acestea am văzut multe...»

Dar Tomșa nu-l auzea; năvălise asupra unui Leah, cu sabia innălțată. Cel urmărit, cu straiu roș și cu platoșă, deodată se intoarse și-i puse innainte o sabie grea și dreaptă. Tomșa se opri și se cumpăni indărăt pe cal; Leahul, tinăr fără de mustață, ridică cu amindouă mînile, ca pe o secure, sabia grea. Dar nu lovi. Venea un dușman mai primejdios și tinărul șleahtic poate-l cunoștea: era Cantemir, care minuia cu agerime o suliță ușoară cu virful inroșit de singe. Lăsă in jos sabia, își intoarse calul și porni in fugă prin invălmășeală, cotind in zigzag, printre pilcurile de luptători. Cu calul lui alb, in curind il ajunse Tomșa și-l tăie supt grebăn. Capul Leahului se frinse intăiu scurt innainte, apoi trupul se prăvăli in lături și calul se opri tremurind și sforăind.

Un țipet grozav intimpină pe cei doi urmăritori: Tomșa se abătu in lături; Cantemir Tătarul se găsi față în față cu alt Leah, un uriaș cu obrazul roș, ras peste tot. Răcnea cumplit și invîrtea pe deasupra capului o sabie care-și însuțea fulgerele in soare. Tătarul își găti sulița care singerase in ziua aceia multe trupuri. Atinse cu ea pe Leah, dar o trase inapoi grăbit; lovise 'n zale. Iși feri calul și capul lui cu obraz palid și cu ochi mici se cufundă aproape intre umeri. Ca o fiară sprintenă stătu o clipită la pîndă, ațintind obrazul stacojiu al dușmanului, parcă 'n el voia să lovească cu virful de singe al suliței lui. Dar in virtejul ei, sabia Leahului ii izbi calul. Cantemir simți subt el golul, dădu drumul scărilor, și sări in picioare, tocmai cind calul i se prăvălea. Sabia Leahului ca o morișcă ascuțită de fier se apropie indată, il grămădi, il făcu să dea indărăt. Scrișnind, Tătarul se repezi in lături, apoi se năpusti cu sulița in coasta vrăjmașului. Dar Leahul ridea c'o gură mare și știrbă și-i făcu față; și 'ntr'o clipă de cumpănă, Cantemir-bei se simți pierdut. Uriașul ridicase într'o parte sabia și cu răsuflarea oprită voia să dea lovitură năprasnică, așa cum dau tăietorii de lemne, cind despică butuci.

Dar in clipa de primejdie, un călăreț, care se oprise aproape și privea in juru-i cercetind invălmășeala, il zări și-l cunoscu. Alt călăreț venea in goană strigind: «Vină după mine, Șoimarule!» Amindoi, ca 'ntr'un fulger de înțelegere, se abătură cu paloșele asupra Leahului. Singerat, omul cel roș și știrb se bătea incă retrăgindu-se, strigind și înjurind in limba lui. Apoi căzu; și cel intăiu dintre călăreți, căruia al doilea îi zisese Șoimare, îi dădu lovitura cea din urmă. «Asta-i lovitura cea mai dulce; n'o mai simte...» zise el către Cantemir-bei.

«Să mergem că se isprăvește, zise iar cel de al doilea... Mi se pare că unde se mai bat haiducii leșești avem să găsim pe Potocki și pe puii lui Irimia Movilă...»

Cantemir se luă după ei. In urmă-le, Husein-Aga, cu grosul oștii, inchidea ca un zid Cornul lui Sas. Haiducii, imbulziți intre carele lor, incepeau să se inchine biruitorilor. Dintre ei, c'o haină proastă aruncată pe umeri, eșea incet, palid și trist, mindrul Potocki. Tătarii și Moldovenii lui Tomșa, răpeziți cu caii și cu săbiile, se opriră. Bătălia se ogoia pretutindeni, și invinșii își plecau fruntea in pulbere.

«Acesta-i Potocki, zise tovarășul lui Șoimaru; subt mina lui se răsboesc copiii lui Movilă...»

Leahul își auzise rostit numele. Privi o clipă spre cel ce vorbise, cu puțin dispreț și nepăsare, apoi zise fără să privească pe nimeni:

«Să vie aici Husein-Aga. Sint prinsul lui...

— E și Vodă Tomșa aici...» strigă unul dintre călăreții noului Domn...

Potocki clătină cu dispreț din cap. Apoi ridică privirile și se văzu ațintit cu vrăjmășie de un om smead, cu gugiumanul scump aplecat pe sprincene. Il văzu că pune mina pe paloș și că se repede. Făcu un pas înapoi.

«Cine! îi strigă Tomșa. Iți arăt eu cum să vorbești de mine!..»

Dar, semeț și drept, i se puse lui Tomșa în cale Cantemir Tătarul.

«Robul e al nostru!...» zise el scurt și hotărît.

Ochiul fugar al lui Ștefan sclipi. Iși lăsă paloșul în jos. Nu zise nimic. Dar buza-i subțire parcă tremura de minie.

Un pilc de Tătari cu sulițele înnălțate își făcu loc. Oștenii Bugiacului, cu pleoapele numai pe jumătate deschise, salutară într'un glas pe beiul lor. Apoi, gîfîind încă, stropiți de pulbere și singe, așteptară.

«Ce este? întrebă Cantemir.

— Beiule, am prins pe Alexandru, fiul lui Movilă.. E între noi:...»

Dintre Tătari, împins de boturile cailor, eși la iveală un copilandru bălan și fraged. Era cu capul gol și pe jumătate dezbrăcat. Oamenii lui Cantemir îl despoiaseră de gugiuman, de contăș și de arme. Cu ochi cari cercau să pară dîrji, privea în juru-i. Potocki îi privi cu blîndețe și-i zîmbi. Ceilalți se uitau la el în tăcere.

«Ș'acesta e al lui Husein-Aga? întrebă Tomșa.

— Ș'acesta e al nostru...» zise cu mîndrie Cantemir.

Tomșa nu zise nimic; își tremură mîna pe lîngă buzduganul lui; apoi răsuflă greu pe nări.

«Dar celălalt frate, unde-i? întrebă beiul.

— Incă nu se știe...» răspunse unul din Tătari.

Unul dintre Cazacii robi strigă cu glas mare:

«L'au furat Tătarii tăi, beiule, să-l ducă plocon hanului... Am văzut eu...

— Ai văzut tu? strigă aprins deodată Cantemir.

— Am văzut».

Beiul se întoarse și ațînti mîn'os pe călăreții tătari.

«Ați auzit?...»

Nimeni nu răspunse.

«Ați auzit? strigă iar beiul. Cine-a îndrăznit să ne fure robul?...» Și puse mîna pe pumnalul care-i atîrna la coapsa dreaptă....

Tătarii rămaseră neclintiți.

«Să pornească o sută de oameni, cu Mahmud, după ei!...» strigă Cantemir.

Mahmud, un Tătar spătos și stricat cumplit de vărsat, eși cu calul înnainte și întinse brațul spre bei:

«Stăpîne, chiar acû pornesc c'o sută de călăreți...»

Intre acestea, biruitorii se așezaseră depiin asupra biruiților. Jefuiți de arme, scule și haine, robii stăteau îmbulziți între sulițele tătărăști... Carele de oaste și poverile erau încă cercetate și împunse pretutindeni. Intre arme, șuerau acum bicele cu șase și opt curele înodate. Prinșii se rînduiau cu sila, cu capetele plecate, pășind peste morți și lunecînd prin singe.

Husein-Aga venea liniștit, mîngîindu-și barba. Tomșa îi eși înainte.

«Ziua de azi, zise Turcul, ne-a fost într'ajutor Alah. Am avut o biruință ușoară și deplină.

— Am spus eu c'o să biruim... vorbi Tomșa rîzînd.

— Ai spus, dar nu puteai să știi... răspunse Turcul, privindu-l cu seriozitate. Acuma, cată să odihnim oastea în satele de-aproape; pe urmă mergem la Iași să împlinim poruncile măritului nostru Sultan...»

Cantemir încălecase pe alt cal; și, cași înnaintea bătăliei, căpiteniile, în șea stînd, se sfătuiră puțin cu privire la robi și la prăzi de războiu. In jurul lor se iscase acum un murmur de iarmaroc; parcă erau certuri și dezbateri de prețuri; nimeni nu mai lua în seamă pe cei căzuți în singele lor, grămădiți cu pieptul în pămînt, ori întorși cu ochii spre cer, zdrobiți, tăiați, împetriți în spasme. Plîngerile răniților parcă îngînau plîngerile de jale ale calicilor... Cei vii se pregăteau să lase singurătății și tăcerii pe cei căzuți. Tătarii începeau a mîna pe cei prinși, a-i sfîrcui ș'ai împunge; cu toții lunecau prin singe, săreau peste morți, peste răniți, într'o învălmășeală ș'o învăluire de lume nesfîrșită, amestecată cu cai și boi, cu chervane și care... In vremea asta țăranii lui Tomșa făcuseră voloc și cercetau prin zăvoaele Prutului pe fugari; împlinind o poruncă a lui, pe cei prinși îi tăiau pe loc cu topoarele. Puținii cari se lăsaseră înot pe apă și ajungeau la celalalt mal, cădeau între căruțele și străjile tătărăști... Moartea pîndea în toate cotloanele; și cele dintăi roiuri de muște și cel întăiu zbor de vulturi din Carpați, cunoscători ai bejeniilor și războaelor, se și arătară în limpezimea zilei îndată ce convoiurile se depărtară.

III.

Fiecare dintre biruitori își avu partea. Tătarii se mulțămiră cu robii și pleanul; lui Husein i se cuveniră prinșii domnești și obrazele alese; Tomșa se bucură de boerii Movileștilor căzuți în mînile lui. Cum se întoarseră în tabăra de deasupra Popricanilor, Aga ceru să vadă pe Potocki și pe Alexăndruț; îi privi îndelung și prin dragoman le spuse aceste vorbe:

«Sînteți în mîna și la voia măritului Padișah...»

Potocki răspunse cu mîndrie:

«Sîntem prinși nobili, și trebue să te porți cum se cuvine cu noi!

— Fiecare dintre voi e un dram de pulbere, pe care va călca piciorul Sultanului... zise Husein c'un fulger în privire. Poate te voiu mai întîlni, pan Potocki, în Turnurile Mării Negre...»

La un semn, zidul de ieniceri cu cușma înnaltă de pîslă albă îi închise. Intre corturile taberei și carele de războiu, tre-

cură robii, cu ochii speriați, cu capetele goale, zbîrlite și plecate. Vremea de masă și de hodină se apropia; la porunca lui Husein-Aga, mare ciorbagiu al oștenilor Porței, ortalele de eniceri se strînseră la sfat și rugăciune, cu căpiteniile lor, în jurul cazanelor. Tabăra întinsă, plină de murmur greu și de furnicar pestriț, se liniștea încet-încet în soarele fierbinte.

Husein își mîngîie barba căruntă; apoi întinzînd o mînă către marginea taberei, de unde veneau prinșii, închinîndu-se ușor cu cealaltă la piept, zise lui Tomșa c'un zîmbet:

«Mărite Doamne, boerii moldoveni sînt ai tăi... Înțelege-te cu dînșii...»

Tomșa începu a rîde ascuțit, arătîndu-și dinții.

«Eu mă duc între oștenii mei, zise cu glas grav Aga. Soldații lui Alah trebue să mă vadă în mijlocul lor... Chiar Sultanul cel mare e ostaș al nostru, e scris în terfeloage și primește leafă de ienicer... Eu mă închin și mă oștesc și mînînc cu ei...»

Făcu cu dreapta salut, la piept, la gură și la frunte, și intră între calpacele albe și șiragurile lungi de sănețe.

Tatarii mîncau grăbiți lîngă capetele cailor, c'un dărab de pîne neagră într'o mînă și cu ciosvîrta de oae pîrpîlită în alta. Erau grăbiți să-și pornească robii la răsărit, pe drumul pulberei de stele, spre amara robie a Bugeacului.

Domnul nou al țării privi în juru-i și chemă cu glas scurt:

«Simion Bîrnovă, aici ești?

— Aicea sînt, măria ta, răspunse tovarășul lui Șoimaru, și se înfățișă înaintea lui Tomșa.

— Unde-i Tudor Șoimaru?

— Și el e aici, măria ta!..»

Șoimaru își făcu loc cu coatele printre curteni.

«Astăzi v'ați purtat vrednic, zise cu glas moale și repezit Tomșa, și-i privi o clipă numai. V'ați bătut lîngă Domnia mea... Și ceilalți toți, adăogi el ridicînd glasul, aveți să vă bucurați de mila Domniei.. Și voi, căpitanii cei bătrîni, ați fost ca lupii între oile cele proaste... Pe toți am să vă plătesc cu dreptate!...»

Și fulgeră scurt cu ochii spre oștenii cărunți ai lui Mihai-Vodă, pe care-i avea în leafă. Ei îl priveau nepăsători și trudiți pe supt chiverele de fier, cu mînile sprijinite în săbii.

«Voi ce-mi cereți?» zise iar Tomșa către cei doi dintăiu.

Oștenii, tineri și bine legați, stăteau drepți înaintea Domnului, privindu-l. Amîndoi purtau haina de-atunci a călărimii boerești: cercheșcă cu brandemburguri de fir de argint și căciuliță de blană mai eftină ori mai scumpă, după puterea pungii. Tudor Șoimaru se deosebea numai prin cizmele nalte, până la genunchi, așa cum se purtau în țările străine ale Nemților.

Simeon Bîrnovă, din neam vechiu de țară, cuvîntă cu îndrăzneală:

«Eu, măria ta, nu cer nimica; aștept numai dreptate în țara Moldovei...

— Ai spus cuvînt bun, îi tăie vorba repede Vodă, și-l privi c'un zîmbet îndoelnic. Du-te, Șoimarule!

— Eu sînt venetic în țara mea, Doamne, și 'ntâiu n'ași cere să-mi văd neamurile, pe care dela Aron Vodă nu le-am văzut...

— Cum văd, nimene nu cere nimica, strigă Tomșa. Dar are să mi se umple visteria și inima, și o să vă dau la toți după cuviință... Căci eu pe dreptate sînt venit. Țara-i spircuită și geme din pricina ticăloșiilor, a împărecherilor... Au sărăcit-o ș'au spircuit-o... Movileștii ș'o samă de boeri. Acei cari m'au făcut pe mine venetic!...»

Deodată ochii i se înflăcărară de mînie. Și Nicoriță Armașul, om sprinten deși era în vîrstă, cu nasul ascuțit și privirile iscoditoare, se înfățișă grăbit.

«Măria ta, întrebă el iute, să aducem pe boerii prinși?

— Să mi-i aduceți!» grăi brusc Tomșa întorcînd capul peste umăr spre Nicoriță.

Oștenii și boerii domniei nouă se feriră în laturi. Bîrnovă strecură cîteva vorbe la urechea lui Șoimaru: «Să știi: Nicoriță Armașul a simțit că Vodă se aprinde... Îi scapără ochiul și are o vînă în frunte care i se umflă...»

Cîțiva boeri cu privirile înegurate pătrunseră până la Tomșa mînați din urmă de darabani.

Domnul îi privea în tăcere, cu barba în piept, pe supt sprincene.

«Voi dușmanilor! mi-ați căzut în palmă! strigă el deodată. Oameni nevrednici, lingăi ai muerii lui Irimia... Aicea ești, hatmane Balica... și tu, postelnice Chiriță... Aha! și Miron stolnicul e aici... Sînteți cîțiva; am prins destui... Aha! berbecilor... am eu un casap bun, un Țigan dintre robii mei, care știe să zugrume, știe să tae!...»

Întoarse capul spre Nicoriță:

«Să-i tae chiar astăzi Iancu Țiganul! Să-mi aduci capetele... să văd dacă s'or uita tot așa la mine!»

C'o mișcare fulgerătoare, desprinse dela brîu buzduganul și izbi cu el în boerul cel mai de aproape. Apoi răcni: «Duceți-i!»

Se făcu tăcere deodată în juru-i.

Tomșa întrebă ridicînd capul: «Dar Vasile Stroici unde-i? l-am văzut între prinși. Pe acesta îl ert... E tînăr, ș'am avut legături prietinești cu bătrînul. Unde-i logofătul Stroici?...

— Îl aduc și pe el, măria ta...

— Să-l duci, armașe, să vadă pedeapsa celorlalți, ca să i se sue mintea la cap...»

Darabanii aduceau între sănețe pe Stroici, legat și stropit pe obraz de sînge.

«Măria ta! zise un ceauș. Boerul acesta a apucat o sabie, să ne răpue...

— Am vrut să-mi vînd scump viața!...» strigă Stroici privind cu ură spre Tomșa.

Domnul tresări cu minie şi bătu cu piciorul în pămînt:
«A! şi tu, cine? Ai vrut să mori cu soţii tăi?... Să-i răpuneţi şi lui capul! duceţi-l! Unde-s prinşii? Vreau să-i văd... Să-i tae şi să-i spînzure pe toţi!... Curăţ eu ţara de hoţi şi de vicleni... Unde sînt? Să-i tae, să-i tae!...» Avea un ţipăt zugrumat, şi ochii îi ardeau ca doi cărbuni. Cu curtenii după el, porni strigînd şi clocotind de mînie, spre şiragurile de robi. Paloşul trebuia să cadă pe grumazurile lor plecate.

Şoimaru şi Bîrnovă, rămaşi mai în urmă, voiau să pornească şi ei, cînd un ostaş tatar se opri lîngă ei şi le zise:

«Staţi...»

N'avură vreme să mai întrebe ce este. Văzură numai cum vine spre ei repede, cu figura veselă, Cantemir, beiul tătar Ajuns în faţa lor se opri şi, cu căutătura-i ageră, îi cercetă din cap până în picioare.

Il priveau şi ei neclintiţi, înţelegînd întrucîtva despre ce-i vorba, după obiceiurile vremii. Tătarul era un războinic de vîrsta lor, trecut de treizeci de ani. Nu purta straiu turcesc. Ca beiu, umblat printre limbile Apusului, îndrăznise să pue pe el haină sprintenă de atlaz strînsă pe şolduri. Un brîu albastru de matasă îi încingea mijlocul numai odată şi de supt el eşeau lanţugurile de argint ale pumnalului şi iataganului. In cap purta căciula rotundă ca un ceaun, de vulpe albastră dela mările îngheţate, c'o piatră de olmaz în frunte. Avea pe el numai lucru scump, ca adevărat fiu al hanilor crimleni.

După ce cercetă cu deamănuntul pe cei doi tovarăşi, le zise într'o moldovenească destul de bună:

«Voi sînteţi. Mi-aţi scăpat viaţa şi vă găsesc după placul inimii mele. Să ne facem fraţi de războiu...»

Supt mustaţa-i rară, buzele subţiri zîmbeau cu bunătate.

Bîrnovă şi Şoimaru întinseră mînile, şi Tatarul, făcînd un pas, căzu între ei cuprinzîndu-i pe amîndoi cu braţele. Apoi, în fierbinţeala tinereţii şi a începutului lor de prietinie, Tătarul trase jungherul dela coapsă şi se crestă la braţ; cu cuţitele lor se sîngerară şi Moldovenii, şi-şi atinseră pe rînd buzele de picăturile rubinii de sînge. Se priviră apoi cu voe bună caşicum s'ar fi întîmplat ceva mare şi deosebit, caşicum lumina lui Cireşar se datora prietiniei lor legată într'o clipă; şi Tătarul, apucîndu-i de mîni, le zise repede:

«Haideţi cu mine!»

IV.

Cantemir îi duse în cortul lui de mătase de coloarea cerului. Se aşezară pe covoare de Samarcand, se rezimară cu coatele pe coltuce vişinii, între arme înflorite cu argint şi între stofe scumpe.

Beiul îi privea cu prietinie, începea să-i întrebe despre

viaţa lor; apoi întinse mîna şi trase dintr'un colţ două junghiuri cu mănunchele frumos lucrate, păreche cu cel pe care-l purta el la coapsă.

«Primiţi darul acesta, zise el, pentru frăţia noastră...»

Bătu din palme apoi şi se înfăţişară doi slujitori cu meşi galbeni în picioare şi cu capetele rase. La un cuvînt al stăpînului, se închinară, eşiră, şi în clipă intrară iar, cu tablale încărcate de mîncare: pilaf şi friptură de batal.

«Luaţi şi ospătaţi, zise Cantemir; luaţi ca dintr'al vostru... Intîmplarea de azi, adăogi el, e cea dintâiu cumpănă din viaţa mea. Eu, de crud am eşit la războae; până astăzi însă n'am simţit înfiorarea morţii. Alah m'a păzit.

— Sînt asemenea veşti în viaţa omului... îl întrerupse Simeon Bîrnovă.

— De ce veşti? Crezi că trebuia să mor? In cartea cea mare de sus este scris că trebuia să simţesc o lovitură, o umilinţă, fără să fiu sîngerat; dar este pusă şi rînduiala ca să mă apere braţul vostru...

— Aşa este, vorbi iar Simeon, nici un fir de păr nu se clăteşte în lumea asta fără ştirea celui de sus.

— Cine spune asta?

— Aşa e scris în cărţile noastre sfinte.

— Foarte adevărat e scris...»

Apoi Tătarul îi apucă de mînă şi-i privi în ochi pe rînd:

«Voi nu vă miraţi de frăţia noastră? Doar nu sîntem de o lege.

— Nu mă mir, răspunse Şoimaru, privindu-l cu ochii căprii înfundaţi supt o frunte adînc boltită. In pribegiile şi întîmplările vieţii mele, am văzut de multe ori asta... Ş'apoi voi, Tătarii, sînteţi mai aprigi în trebile legii, decît noi.

— Aşa este. Dar eu unul ştiu să preţuesc omul. De aceia v'am privit în delung şi v'am cercetat înainte de a vă îmbrăţişa. Pe un om drept la înfăţişare şi la suflet l-a zidit acelaşi Dumnezeu care m'a zidit pe mine. Aşa socot eu. Eu am avut dascal în Lehia, fraţilor, pe un om foarte învăţat şi el mi-a spus aşa: că legea lui Mahomed, a lui Isa şi a lui Moise sînt date tot de un Dumnezeu. El la fiecare a spus: A ta-i legea bună... Dar care-i cea mai bună numai el ştie. Toate-s bune toate, şi el a înzestrat pe fiecare seminţie cu legea care i se potriveşte.

— Cum văd, beiule, tu eşti om învăţat, zise Şoimaru rîzînd.

— Am învăţat şi eu ceva în zilele mele, am învăţat mai ales cu hogii noştri, şi chiar ei m'au deprins să înţeleg cum trebue învăţătura Coranului. Să nu rîdeţi de mine, adăogi beiul arătîndu-şi dinţii ascuţiţi: eu am învăţat ş'a gusta vin de Moldova, de aceia mai puţin să vă miraţi că am buni prieteni moldoveni...»

Frăţiile de războiu se leagă repede; dar prietinia mai do-

mol își face loc, după potriveala sufletelor. Incet, încet, gustind din mîncări și din mied, și vorbind, se deprindeau unul cu altul și se cunoșteau. Cei doi șerbi cu capetele rase aduseră ciubuce lungi și cafele în felegene mari de argint; și din vorbă în vorbă, inimile li se încălziră cași cafelele și începură a privi cu ochii umezi de duioșie prin fumul albastru al tutunului, care se răsfira domol deasupră-le, supt pînza cortului. In fumul acela, îndestulați de hrană, cu oasele trudite pe perine moi, sălbatica lor fire de oșteni făcea loc razei de lumină care totdeauna a stat ascunsă în sufletul omului. Cei doi Moldoveni ascultau cum le povestește Cantemir despre tainicele seraiuri din Crim, despre bogățiile hanilor cu bărbi mari, în mijlocul cărora crescuse el. Le spunea și despre tinereța și despre dorurile lui de vitejie, și despre moliciunea bătrînilor. Privind ariile Mării Negre, avea dorința să plutească cași păsările vîntului spre vestitul Țarigrad, ori spre Caucazul cel întunecos. Și ca să-și poată face și el un nume ș'un drum în lumea aceasta, ceruse învoire dela hanul cel mare al Nohailor să se strămute c'o samă de războinici în Bugeac, mai în calea războaielor, mai aproape de prăzi, de Cazaci și de Leși.

— Și de Moldoveni... zise Bîrnovă.

— Cu Moldovenii am fost și dușmani și putem fi și prietini...» răspunse rîzînd Cantemir. Apoi întrebă pe Șoimaru: «Dar tu pe unde ți-ai trăit viața?

— Ei, eu am umblat pe depărtate locuri... îngînă Șoimaru lăsîndu-se cu totul pe perine, cu fața în sus, și punîndu-și mînile supt ceafă... Eu sînt de locul meu de aproape de Bugeac, sînt dintr'un sat de pe apa Răutului, sînt adică Orheian. Și într'o cumpănă mare, cînd s'au ridicat toate neamurile mele răzășești, a fost tăiat tatăl meu; ș'un frate mai mare m'a luat cu el peste hotare, în pribegie. Am trăit o vreme la Kiev, eram un copilandru. A murit bădița, ș'am rămas singur pe lume; și m'am ridicat și eu ca ucenic la un meșter de săbii. Ș'apoi am deprins meșteșugul armelor și m'am făcut oștean, ș'am slujit între Leși; pe urmă, cu *raiterii* nemți, am fost până'n țara Talienilor ș'a Franțujilor. Am văzut cetăți și castele cum nu se află prin părțile noastre. Pe acolo este multă oaste care se bate în fier, cași husarii Leșilor, și ei cred că ținuturile noastre sînt la marginea pămîntului... Hei, cîte-am văzut, ș'am îndurat numai inima mea și cel de sus știu! Am zăcut de răni și de friguri rele; dar, ca soiul cel rău, nu m'am dat, n'am pierit. Și pe urmă am slujit și'ntre Unguri... Ș'acolo, la Buda, după atîtea rătăciri, am auzit eu între oșteni graiu romînesc, ș'am înțeles că mă apropii de pămîntul nostru...»

Șoimaru se opri cu ochii visători.

«Și ce-ai făcut? întrebă beiul.

— Apoi am auzit că Tomșa-Vodă chiamă oaste ș'am venit și eu. I-am spus cine sînt și unde-am slujit și m'a bătut pe umăr... Eu la toate stăpînirile am slujit cu credință. Am să-l slujesc și pe el. Dar Tomșa-Vodă nu știe de ce m'am tras eu într'acoace... Eu numai lui Simeon Bîrnovă i-am spus, căci numai cu el m'am împrietenit dintre toți oștenii lui Tomșa. Nu știu de ce, în anii aceștia în care mă aflu, după atîta pribegie, m'a pălit așa un dor să-mi văd neamurile și pămîntul în care am cunoscut lumina soarelui... Vreau să mă duc la apa Răutului... sfîrși c'un glas blînd Șoimaru, ridicînd capul și privind pe Tătar...

— Atunci trebue să te duci... murmură Cantemir, cîștigat de mișcarea sufletească a lui Șoimaru.

— Să vezi, beiule, cum își aduce el aminte de toate... zise Bîrnovă.

— Firește că-mi aduc aminte, răspunse Tudor, cu privirile învăluite de amintiri. Imi aduc aminte de codri fără sfîrșit... Intr'un rînd, m'a luat cu el taica, ș'am umblat mult prin pădure și eu stăteam în șea dinaintea lui. Și eșind la amurgit într'o poiană, am văzut zimbrii pentru întâia oară... I-am auzit mugind, i-am văzut răscolind pămîntul cu coarnele și s'au năpustit în cîmpie... Pe urmă parcă văd și-acuma între păduri multe, iazurile de pe Răut, cu nuferii cei albi și galbeni... Și 'ntr'un rînd mi-a spus taica așa: Ține minte, băete, că pămînturile noastre sînt cele mai frumoase din Basarabia... Apoi el a pierit, și eu pămînturile noastre nu le-am mai văzut...

— Căpitanul Șoimaru-i bolnav aici... zise Tătarul zîmbind și bătîndu-se cu mîna pe piept.

— Uite, așa îmi povestea și mie, grăi Bîrnovă; parcă plîngea, ori cînta.

— Poate-i cere inima sîn și glas de femee... zîmbi Tătarul.

— Femeile nu m'au oprit mult în viață! răspunse Șoimaru. Mie mi-i dor să văd apa Răutului și mormintele părintești...

— Asta-i boală moldovenească, zise iar Tătarul rîzînd. Dece? N'ai cer necuprins până la Dumnezeu? n'ai stepă fără hotar? Omul trebue să fie ca paserea văzduhului, și ochiul lui nu trebue să încremenească asupra unei pietre... Mormintele noastre tătărăști, dela hanul nostru cel mare Tiraur, au rămas prin toate pustiurile lumii, și noi ne-am mișcat ca pulberile pămîntului... Ne-am pus roabele cele frumoase în chervane, am încălecat pe cai ș'am adulmecat vînturile...

— Fiecare cu sufletul lui... grăi domol Bîrnovă, așa cum i-a fost împărțit dela Dumnezeu. Eu parcă l-ași înțelege puțintel, măcar că toată viața mi-am petrecut-o la moșia bătrînească... Omul dorește mai cu seamă ce-i lipsește...

— Se poate, zise și beiul, fiecare seminție cu blestemul ei. Nouă ni-i scris să rătăcim...

— Moldovenii, adăogi Simeon, sînt blăstămați să nu se poată despărți de moșia lor...

— Așa este, frate Simeoane!» răspunse ca un răsunet răzeșul dela Răut.

Tăcură un răstimp. Se gîndeau tustrei fumînd iarba cea nouă și mirositoare, adusă de peste mări.

Cantemir întrebă încet:

«Ș'acù ce-ai să faci, frate Tudore?

— Trebue să mă răpăd la Orhei...

— Și pe urmă te'ntorci la Domnie?

— Poate m'oiu întoarce...

— Atuncea om face un drum frățesc într'acolo și 'napoi... zise cu voe-bună Tatarul. Merg cu tine, nu ne putem despărți așa de curînd. Îmi ești drag, ai un suflet ciudat și o limbă dulce... Un drum până la Nistru îl facem ca vîntul!

— Dar pe mine unde mă lăsați? strigă Bîrnovă, ridicînd în sus brațul drept. Mergem în trei!»

Iar Șoimaru, sculîndu-se repede din perini, cu ochii umezi, îmbrățișă pe păgîn și pe boer, frații lui.

(Urmează) **Mihail Sadoveanu**

Din lumea balcanică

Sforile Rusiei și Bulgaria în actuala criză.

În cartea mea: „*Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie, en liaison avec la Question macédo-roumaine*", apărută 'n Fevruarie 1912, ziceam (la p. 79) următoarele: „La începutul anului 1911 puterea e, în Bulgaria, în mînile guvernului partidelor național cu cel progresisto-liberal coalizate între ele subt președinția lui Gešov, avînd președinte al Sobraniei pe Danev, amîndoi cunoscuți și recunoscuți rusofili. Gešov, primul ministru, în toate comunicatele, interviewurile și discursurile sale spune că scopul politicei externe a guvernului său de coaliție este: de a renunța la zăngănitul amenințător al săbiilor, cu care pin-acum amenințau mereu pe Turcia, pentru Macedonia, atît guvernele stambuloviste din 1906 (adică dinainte de venirea la cîrmă a lui Gešov, în 1911). Totuși e interesant a observa că, cu tot spiritul împăciuitor arătat de Gešov, nici el nu renunță la Macedonia decît vremelnic, până cînd îi va conveni din nou Bulgariei să reînceapă, *fără să se teamă de Europa*, politica agitată de smulgere a Macedoniei. Probă e discursul politic pronunțat de Gešov la 22 Mai 1911 înnaintea alegătorilor din orașul Vratca în Bulgaria. Vorbind de Macedonia, el zice acestora: „Un popor practic și sănătos la minte, cum e al nostru, nu poate cere *acum* lucruri imposibile, nu poate să fantazeze ca să înfăptuiască idealuri nerealizabile în acest moment.... căci noi sîntem adînc convinși că aceasta e singura politică posibilă *acum*... singura politică înțeleaptă, care să facă din patria noastră un element de pace, într'o vreme cînd toți au nevoe de pace." Deci, politica de pace față de Macedonia, urmărită de actualul minister coalizat din Bulgaria, nu e o *renunțare* la gîndul de a smulge cel puțin această provincie a Turciei, ci numai o amînare pînă ce vor veni vremuri mai bune, cînd Europa nu va căuta așa de mult ca acum pacea.

Acestea le spuneam eu în acea carte.

Mai în urmă, ziarul oficios al guvernului, *Mir* dela 7 Octombrie 1911, destăinuia, într'un articol de fond, și alte dedesubturi ale acelei

amînări şi politice pacifice a lui Geşov. Răspunzînd presei de opoziţie stambuloviste, radoslaviste, democrate şi chiar unei părţi din socialişti, cari mereu cereau, încă atunci, guvernului să pornească acţiune împotriva Turciei, *Mir* spunea următoarele: „De ce ne ocărăşte opoziţia că nu facem războl Turciei? *Situaţia conaţionalilor noştri*, cu toate că nu e foarte strălucită, dar, în orice caz, *e mai bună de cum a fost în trecut*. Situaţia ar fi fost şi mai bună, dacă ici-colo nu s'ar fi ivit cete cari să irite administraţia şi să despoaie populaţia... Acest argument al opoziţiei care cere războiu e că, de oarece Turcia e acum ocupată în războiul cu Italia, Bulgaria ar trebui să se folosească de aceste împrejurări *favorabile*—şi dacă nu să înfăptuiască *Bulgaria tractatului dela San-Stefano*, dar cel puţin să întemeeze *autonomia Macedoniei* şi A-drianopolului. Aci însă,—continuă *Mir*—deja avem afacе cu oameni neserioşi. Lăsînd chiar la o parte interesul marilor puteri în chestia Orientului, apetiturile şi scopurile *vecinilor noştri* şi toate celelalte *complicaţii pe cari pot să le aducă o acţiune războinică a noastră*,—totuşi ne întrebăm: însuşi războiul italo-turc, ce forţe turceşti a angajat el, ca să ne putem gîndi că împrejurările sînt favorabile pentru o victorie lesne dobîndită şi pentru a se dezlega o aşa grea chestie ca aceia a Macedoniei? Nu e oare naivitate, nu e uşurinţă să se afirme că Turcia e acum mai slabă decît a fost în 1903 [cînd erau la putere stambuloviştii] şi 1908 [cînd erau democraţii lui Malinov]? Toţi cari cunosc lucrurile din Turcia unanim recunosc că, din vremea revoluţiei tinerilor Turci încoace, Imperiul a progresat în ceia ce priveşte oştirea lui; nu numai că şi-a îndoit cadrele, formînd 14 corpuri, dar încă şi-a îmbunătăţit ofiţerimea şi a dat insufleţire şi credinţă gradelor inferioare. Turcia e acum aproape *de două ori mai tare ca înainte*."

Aşa spunea acel număr din *Mir*.

E însă interesant a arăta că, pe cînd Geşov şi guvernul său căutau să lase astfel aparenţa că nu voeşte dela Turcia altceva decît reforme pentru Bulgarii din cuprinsul ei şi Macedonia, şi pe cînd, la fel, spunea d-lui Dr. A. D. Dam anoff (care scrie în *„Noua Revistă Romînă"* dela 30 Sept. 1912) că „Bulgaria nu poate urmări cuceriri teritoriale", ceia ce ar fi împotriva intereselor Rominiei; tot atunci, socialiştii din Bulgaria învinuiau guvernul lui Geşov împăciuitorul—cum mărturiseşte chiar *Mir* dela 5 Octomvrie 1912—că „din pricina alianţei bulgaro-ruse, vrea războiu cu Turcia, însă aşteaptă *ca aceasta să-l înceapă*. Dedesubtul acestui plan, zic socialiştii, stă Rusia, care a rămas dezgustată după ce Anglia a zmuls Egiptul, Franţa—Marocul, Austria—Bosnia şi Herţegovina, Italia—Tripoli. *Bulgarii* cu pofta lor de războiu sînt pur şi simplu *instrumente ale Rusiei*."

Prin urmare, în chiar mărturisirile guvernului actual al lui Geşov, care se pretinde pacific, se vede că: deoparte teama de vecini, de alta teama de forţele înseşi ale Turciei făceau pe Bulgaria să nu în-

drăznească încă, ci să *amîne* de a ataca pe Turcia. Dar la spatele acestor motive era încă unul de seamă: că Rusia, „liberatoarea", nu credea venit momentul prielnic. Ceia ce trebuia Rusiei, pentruca Bulgaria să poată intra în acţiune 'mpotriva Turciei, era îndepărtarea mai întăiu a primejdiei *vecinilor*, de care pomeneşte *Mir*. De aceia, de atunci încoace, toată diplomaţia ei caută să înfăptuiască o legătură a celorlalte state balcanice cu Bulgaria. Şi aici diplomaţia rusească a eşit biruitoare; căci, în adevăr, e fapt împlinit înţelegerea Bulgariei, a Sîrbiei, Muntenegrului şi Greciei împotriva Turciei. Această alianţă balcanică e primită cu atîta entuziasm de Bulgarii filoruşi, încît B. Conev, profesor la Universitatea din Sofia, scrie (în *Mir* din Septemvrie 1912) un articol plin de avînt pentru ea, numind „bărbat genial" pe acela (nu spune cine) care a realizat-o acum, pe cînd, veacuri întregi mai nainte, nimeni n'a putut-o înfăptui.

De aceia acum, cînd această alianţă există, guvernul pretins pacificator al lui Geşov uită ce spusese în ziaru-i oficios *Mir*: că astăzi „situaţia conaţionalilor lui din Macedonia e mai bună decît a fost în trecut", devine agresiv, războinic, provocator. Iar Muntenegrul, al cărui rege Nicolae declarase, la sfîrşitul lui Septemvrie c., că el nu va începe nici o acţiune care nu-i va fi recomandată de Rusia care urmăreşte pace în Balcani, acum cel dintăiu declară războiu Turciei,—evidentă dovadă, fireşte, că aşa îi „recomandă" Rusia cea „doritoare de pace" ca şi Bulgaria „împăciuitorului" Geşov!

Rusia şi Bulgaria ca şi ceilalţi aliaţi ai lor gîndesc (cum văd în ziarele lor) că dacă, învingînd pe Turcia, vor izbuti să ocupe diferite ţinuturi din ea, această ocupare va fi considerată, apoi, de concertul european, drept fapt împlinit, şi că, deci, declaraţia contelui Berchtold şi a lui Poincaré—că, oricare va fi învingătorul, tot statu-quo va rămîne în Balcani,—este numai o vorbă, fără realitate în fapt.

Decît, eu recunosc dibăcia, dacă voiţi chiar şi genialitatea de acum a diplomaţiei ruseşti, care a ştiut să înfăptuiască alianţa statelor balcanice, pe care veacurile trecute nu le-au putut uni,—cum zice profes. Conev,—dar tăgăduesc că această diplomaţie a văzut bine în viitor, dacă socoate că concertul european va recunoaşte (cum a recunoscut la 1885 cu Rumelia orientală) ca fapt împlinit ocuparea teritoriilor de către aliaţii ei în Turcia, la o eventuală înfrîngere a acesteia, în lupta cu ei. Şi îi tăgăduesc aceasta, întemeindu-mă, atît cît se poate cineva întemeia, pe fapte şi consideraţii cari apar pozitive.

Prin ocuparea Rumeliei Orientale, la 1885, nu se aducea nici o perturbare intereselor vreunei mari puteri,—această ţară fiind la o parte din drumul afacerilor şi aspiraţiilor lor. Cu ocuparea de Slavi a Macedoniei sau a Albaniei de Albanezi ar fi cu totul altceva,—acestea fiind chiar în drumul afacerilor şi năzuinţelor Angliei, Austriei, Italiei. Şi iată cum:

Prin stăpînirea de către Bulgari (la o eventuală împărţire a Turciei)

dacă nu a Constantinopolului cel puțin a Salonicului și imprejurimilor macedonene ale lui, s'ar intări și ar deveni serios amenințători slavismul și Rusia, nu numai în Europa ci mai ales în Asia. Profesorul de Geografie dela Universitatea din Sofia, Išírkov, intr'o carte ce a scos în anul trecut, în bulgărește, despre „orașul *Salonic, note politico-geografice și de economie-națională*" (și despre care am vorbit in No. din Dec. 1911 al *V. R.*, pg. 449), scrie că: „acel stat sau popor care va stăpini Salonicul va domni peste Pen. Balcanică întreagă, fiindcă acest oraș e punctul de necesară legătură intre Europa apusană (prin Durazzo, valea Vardarului, a Moravei și Belgrad) și Asia și Africa prin Constantinopol". Această mare însemnătate a Constantinopolului și Salonicului a ințeles-o și Anglia; de aceia ea, nu voește cu nici un preț, și desigur că nu va voi nici atunci cind popoarele balcanice aliate acum ar birui pe Turcia în războiu, ca să lase slavismul, care-i tot una cu Rusia, să ia această parte a Macedoniei, căci atunci puterea Angliei nu numai că s'ar reduce foarte mult, dar ar fi chiar primejduită în existența ei în Asia. De aceia—cum constată și prof. Perić dela Universitatea din Belgrad în studiul său despre care am vorbit în No. trecut al *V. R.* (pg. 407)—Anglia a inventat o „alianță balcanică", pentruca să nu se mai poată amesteca altă mare putere în Balcani și, deci, pentruca Turcia să nu poată fi impărțită. Tocmai acest plan al Angliei ințelegîndu-l, prof. Perić atrage atenția Europei și statelor balcanice asupră-i, îndemnind să se lucreze împotriva realizării lui și pentru împărțirea Turciei.

Cit pentru Austria, știut e că ținta intregei politici balcanice a ei e „Drang nach Osten", prin Novibazar și Salonic la Mare; ea are chiar în Balcani angajate foarte multe interese economice. Cind Bulgaria și slavismul ar pune mîna pe această parte a Turciei, ele ar deveni o statornică primejdie atit în Europa cit și în Asia, nu numai pentru Austria ci și pentru năzuirile de expansiune economică ale germanismului (deci ale Germaniei) în deobște. Așa că niciodată nu vor consimți Austria și Germania ca statele aliate balcanice, intre cari cele slave au rol precumpănitor, să ia Turciei Macedonia cu Salonicul ei.

De altă parte Anglia nu va lăsa nici ca Austria, cu germanismul ei, să ia Salonicul, fiindcă atunci aceiași primejdie, cași cu Rusia, ar amenința-o și din partea aceleia în Asia. Se știe lupta mare care se dă astăzi intre Anglia și expansiunea germanismului în Europa, dar mai cu seamă în celelalte continente.

Iar Italia n'ar îngădui nici o clipă ca cineva să ia Albania, unde ea face propagandă de ani de zile și de unde nădăjduește să stăpinească viața economică a mării Adriatice și coastelor ei. Nu numai că n'ar lăsa vreunuia din aliatele state balcanice să ia Turciei Albania, dar nici chiar autonomia acestei provincii n'ar admite-o, cu toate că se tot face soră de sînge cu Albanezii și deși pune pe Muntenegreni să răscoale pe Albanezii Malisori împotriva Turciei. Am dovadă despre aceasta un prea interesant fapt nou. In Iulie trecut a inceput să apară la Roma 'n italienește o revistă cu titlul: „*La Rivista dei Balcani*", care mi se trimite și mie; ea e scoasă de Albanezii cari locuesc în Italia, dintre cari unii sînt colonizați de veacuri acolo.

Scopul acestei reviste este, cum spune chiar în frunte-i: „*diffendendo il Principio di Nazionalità*, interessandosi, con equi et onesti intendimenti, di generosi *popoli* trascurati o fraintesi—difonde il culto d'Italia". Dar „principiul de naționalitate", pentru care luptă acum împotriva Austriei și grație căruia cere, cum spune, *autonomia Albaniei*, nu poate conveni Italiei, care s'ar slăbi mult cînd nu ar mai putea avea trecere și raporturi economice pe coasta balcanică a Albaniei. De asta, în No. 6, dela 30 Sept. 1912, al acestei „*La Rivista dei Balcani*" asistăm la un fapt prea interesant. Are, chiar în frunte, un articol cu titlul „Senza Titolo", adică „Fără Titlu", în care, intre altele, scrie următoarele:

„Văzînd și considerînd că „Rivista dei Balcani" luptă pentru Principiul de Naționalitate, care-i sfînt pentru toți oamenii liberi și cinstiți de pe pămînt și interesează pe popoarele apăsate; că arată planurile Austriei în Balcani și apără latinitatea mării Adriatice; că combate pe tinerii și bătrînii Turci, asasinii Albanezilor; că susține ca toate chestiile din Balcani *să se rezolve intre popoarele balcanice;* de aceia să se știe că cu No. 5 au refuzat de a mai primi revista aceasta următorii domni: Gregorio, *deputat* în Parlamentul italian, Carlo Dell' Acqua, deputat, Francesco Faustin, deputat, Av. Ottorino Nava, deputat, Conte C. deputat, Antonio D' Ali, deputat, profesor Michele Pietravalle, deputat, Avv. Felice Paniè, deputat, Avv. Giacinto Gallina, deputat, Dottore Paolo Fabrizi, *senator*, Conte Alceo Massarucci, senator etc."

Și tot așa, în această listă înșiră încă pe alți *senatori*.

Refuzul acesta al atitor deputați și senatori italieni de a primi „Rivista dei Balcani", care cere ca chestia balcanică *să o rezolve popoarele balcanice intre ele*, fără a se mai amesteca Italia în Albania (sostiene doversi risolvere ogni questione *fra le genti balcaniche)*, refuzul acesta, zic, arată în chip evident că și Italia s'ar opune hotărît ca, în cazul unei eventuale infringeri a Turciei, în războiu, micile state aliate să ia ceva din Albania.

De altfel, numai teama de o rupere a Turciei de cătră aliații beligeranți poate explica serios de ce Italia făcu pace cu Turcia, pentru Tripolitania, tocmai cînd statele balcanice o atacaseră pe aceea; dacă nu ar fi fost o așa teamă, Italia ar fi căutat desigur să profite de noulle încurcături ale Turciei, spre a-i zmulge acesteia nu numai puținul ce i-a zmuls. Dar Italia însăși avea interes să lase putere și mînă liberă Turciei, ca aceasta să-și apere teritoriile din Balcani, la cari rîvnește și Italia, să nu-i fie luate de aliații dușmani.

Și pe cită vreme Anglia s'ar opune hotărît ca slavismul, deci Rusia, să ia Salonicul cu Macedonia, din pricina primejduirii inte-

reselor ei mari, evident că nici Franța nu va putea cere decit tot ceia ce vrea Anglia, adică statu-quo; fiindcă numai așa s'ar putea păstra tripla înțelegere (între Rusia, Anglia și Franța), care s'a înjghebat cu atita trudă 'n vremea de pe urmă, și pentrucă această triplă înțelegere și menținerea lui statu-quo paralizează, în acelaș timp, primejdia expansiei germanismului, care amenință deopotrivă și pe Anglia și pe Franța, în Asia și în Europa.

Așa dar, diplomația rusească care a eșit biruitoare în ce privește realizarea alianței statelor balcanice împotriva Turciei, după toate probabilitățile nu vede bine mai departe, dacă crede că concertul european ar lăsa statelor aliate părțile Turciei pe care le-ar putea zmulge acesteia în cazul unei eventuale victorii a lor.

Zadarnice vor fi dar sforile pe cari le-a tras și le trage Rusia: pe de oparte prefăcîndu-se că e alături de Austria și Franța pentru menținerea lui statu-quo, iar pe de alta îndemnînd guvernul lui Gešov al Bulgariei sau pe al regelui Nicolae al Muntenegrului să stîrnească turburări și războiu împotriva Turciei. Zadarnic, fiindcă altele erau situația și împrejurările Rumeliei Orientale la 1885, și cu totul altele cele ale Macedoniei cu Salonicul și ale Novibazarului cu Albania astăzi.

Iată de ce eu cred că, față de evenimentele războinice cari se vor desfășura în Balcani, cea mai cuminte politică a Rominiei este aceasta de expectativă; căci, statu-quo va trebui să rămînă, oricare ar fi rezultatul războiului între Turcia și statele balcanice aliate de diplomația rusească. Sau, chiar în cazul ruperii statu-quo-ului, această rupere desigur că nu se va face după dorințele și ambiția statelor balcanice aliate, cari nu sînt mai civilizate decît Turcia, ci potrivit cu marile interese economice și ale civilizației, pe cari le reprezintă marile state ale Europei lîngă cari se găsește sufletește și Romînia.

Ilie Bărbulescu

Scrisori din Bucovina

Situația politică.—Jurnalistica.—Numire la universitate.

Cînd vor apare rîndurile acestea, soarta dietei provinciale a Bucovinei va fi hotărîtă. Fie că fracțiunile romîne, zise și partide—căci de ele depinde de astădată tot bunul mers al dezbaterilor dietale—vor ajunge la convingerea că, în aceste timpuri grele, reprezentanții unui neam trebue să aibă alte griji decît cearta sterilă, și atunci dieta va lucra votînd reformele și legile cele mai necesare; fie că timpurile grele și groaznica criză economică prin care trece țara întreagă nu vor putea opri pofta de răzbunare și patima personală încuibată de ani de zile, și atunci dieta va fi închisă îndată după cele dintăi ședinți și poporul se va putea pregăti de pribegie.

De fapt în țară domnește o criză de nedescris. Cinci ani de-arîndul grosul populației, pătura producătoare, are de suportat lovituri grele de tot. După un an de secetă, o criză de bani, apoi lipsă de nutreț, inundații, și anul acesta, punînd vîrf tuturor nevoilor, ploi care țin de săptămîni și au compromis toată recolta de porumb și cartofi, alimentele principale ale țărănimii și pe deasupra inundațiile care au pricinuit pagube deosebit de mari inundînd ogoarele, stricînd comunicația.

Porumbul parte e verde și parte, dacă e și pe jumătate uscat, nu se poate culege din cauza ploilor; cartofii putrezesc, tot așa legumele. La primăvară vom avea o nouă izbucnire vehementă a pelagrei, căci poporul neavînd ce face va consuma popușoiul stricat.

La sate, hienele, care s'au fost retras măcar în parte, se pregătesc să-și înceapă operațiile netulburate de nimeni. Căci în fața acestei crize reprezentanții neamului chemați să caute mijloace de salvare, se *ceartă*. Aceasta e unica chestiune în care sînt uniți. Luați jurnalele de partid și frunzăriți-le dela Ianuarie înainte, și vă veți convinge. Din fiecare șir vorbește patima, ura, dorul de răzbunare, de distrugere. Se aruncă conducătorilor poporului învinuirile cele mai grave și replicile sînt la înălțimea atacului.

La început cearta s'a purtat în jurul crizei economice și în această

ceartă cit pe ce—şi până la urmă nu se ştie încă—era să fie nimicită organizaţia economică, toată munca de zeci de ani pe terenul economic.

Pe urmă s'a discutat chestia bisericească şi din toată discuţia, unii trăgind la dreapta şi alţii la stinga, chestia bisericească a eşit compromisă.

Intre Rominii bucovineni, judecind după jurnalele de partid, nu mai sînt oameni cum se cade. Toţi sînt *criminali*, *vinzători de neam*, *trădători*, iar partidele sînt bande organizate în vederea prăzii.

Mai interesant e că tribunalele din Bucovina nu mai cercetează de un an de zile decît aproape numai afaceri romîneşti. Doi judecători de instrucţie cercetează gestiunea tovărăşiilor de lemn, a prăvăliei romîneşti şi a Centralei însoţirilor economice romîne. E drept că şi Centrala nemţească şi cea ruteană sînt în criză, ba stau mult mai rău decît cea romînă, dar acolo se fac lucrurile în linişte şi nici un judecător nu cercetează gestiunea lor.

Rominii, ca popor autohton, au singuri privilegiul ca afacerile lor economice să fie rînduite înaintea judecătorilor. Dar în afară de aceste procese, mai sînt o serie întreagă de procese personale care se tratează înaintea Curţilor cu juraţi din Cernăuţi şi Suceava.

Lista proceselor dela Curtea cu juraţi din sesiunea ce s'a deschis acum cîteva zile arată cît de romînească e încă Bucovina. Până acuma s'au prezentat trei procese de presă romîneşti şi au fost aminate. Înaintea juraţilor străini, aproape toţi Evrei, a judecătorilor iarăşi străini, a advocaţilor evrei, Rominii din Bucovina, reprezentaţi prin unii din fruntaşii lor, se străduesc să-şi dovedească trădarea de neam, vinzarea intereselor naţionale. Căci pe lingă învinuiri de natură personală, învinuiri atît de grave că trebue trecute subt tăcere, se mai discută şi chestiunea care din partidele romîne e trădătorul intereselor naţionale, care din ele a luat bani dela Ruteni şi Evrei ca să combată partidul contrar.

Pe cînd foile apărăriste („Viaţa Nouă" şi „Vremea Nouă") publică pentru a nu ştiu a cîtea oară în original şi traducere scrisoarea d-rului Fl. Lupu, adresată rabinului din Sadagura pe timpul campaniei electorale din 1907, cînd era vorba de salvarea mandatului din cercul Cernăuţi, asupra căruia se aruncaseră şi Rutenii, şi tipăresc şi retipăresc scrisorile lui Lupu, dîndu-le şi în facsimile pentru candidatura lui *Spenul* contra lui *Mintencu;* organul democraţilor („Foaia Poporului") publică depoziţia făcută la tribunal de deputatul rutean Coco Wassilko, în care acesta declară că a dat la 1907 partidului contrar fie direct, fie prin oamenii săi, suma de 60.000 coroane.

Interesant om e acest Coco Wassilko! Unde te întorci, dai de el. El stăpîneşte în Bucovina, în jurul lui se învirte toată politica. Naţionaliştii romîni, care în jurnal tună şi fulgeră împotriva „renegatului" şi care la fiecare dejun devorează o bucată de Rutean, aleargă la el pentru intervenţii de natură personală ca să poată pune mina pe ceva şi el le face; partide al căror unic rost e şovinismul naţional capătă subvenţii dela el, şi le primesc.

Scurt, Coco Wassiko—„renegatul"—face şi desface politica bucovineană.

Sesiunea dietei din anul acesta ar putea fi una din cele mai bogate, dacă fracţiunile romîne şi-ar călca pe inimă şi ar găsi calea care duce la muncă pozitivă.

Actuala dietă, aleasă în primăvara anului trecut, s'a adunat numai pentru două zile acum un an ca să aleagă comitetul ţării, şi de atunci solii poporului aşteaptă să fie chemaţi la muncă. Aşa dar dieta nu s'a adunat de trei ani. Urmările se arată. Situaţia financiară e dezastruoasă. Ţara se apropie de faliment; cheltuelile administraţiei cresc, dar veniturile rămîn aceleaşi. Din cauză că dieta n'a votat de trei ani subvenţiile ce se acordă regulat instituţiilor culturale, în primul rînd internatelor, acestea sînt periclitate în existenţa lor.

Deci, dacă dieta ar avea de rezolvit numai afacerile curente, n'ar fi nevoe decît de o sesiune de cel puţin patru săptămîni.

De fapt însă se îngrămădesc pe lîngă afacerile curente şi o mulţime de alte probleme care trebuesc discutate.

Programul actualei sesiuni cuprinde, pe lîngă chestiuni de ordin politic, ca socoteala ce vreau s'o facă cele două fracţiuni romîne încordîndu-se să arate care sînt trădătorii neamului şi care n'au încrederea poporului, o serie de probleme de ordin economic şi cultural.

Nenorocirea ce-a căzut din nou pe capul populaţiei prin inundaţiile din ultimile săptămîni a pus pe tapet cu toată vehemenţa *chestiunea regulării rîurilor*.

Imense sînt daunele cauzate de inundaţiile rîurilor Prut, Sirete, Suceava, Moldova şi afluenţii lor. O jale a cuprins întreaga ţară, dela un capăt la altul. Ţi se strînge inima cînd treci de-alungul satelor şi vezi prăpădită munca unui an. Oamenii cu judecată cumpătată se întreabă care deputat va putea purta răspunderea zădărnicirii discuţiilor din dietă în faţa acestei stări disperate.

Acţiunea de sanare a băncilor săteşti e altă problemă care nu sufere nici o aminare. Toţi recunosc necesitatea unei acţiuni de sanare; asupra felului cum să se facă această sanare părerile sînt divergente.

Tot aşa de urgente sînt şi chestiunile de ordin cultural.

Pe *terenul şcolar* lupta dintre Romîni şi Ruteni a ajuns într'un stadiu de tot grav, *chestia bisericească* ameninţă să tulbure şi de acum înainte relaţiunile dintre aceste două popoare, *limba noastră* este neglijată chiar şi în birourile administraţiei ţării.

Toate aceste chestiuni sînt la ordinea zilei şi n'am amintit decît chestiunile mari, care nu se repetă an de an. Mai rămîne budgetul şi în legătură cu acesta subvenţiile pentru instituţiile culturale şi starea financiară a ţării; mai rămîne reforma dreptului electoral pentru capitala

Cernăuți, care e pentru noi de interes mare; mai rămin multe chestiuni de o importanță mai mică, dar care trebuesc rezolvite.

Evident, deci, că cele două fracțiuni romine ar comite o sinucidere, dacă, neținînd samă de starea in care se află țara, ar împiedeca prin discuțiile și certele de natură personală, care ușor ar putea trece, ca acum doi ani, într'un scandal, realizarea acestor reforme de interes vital pentru țară și neam.

Dacă o astfel de eventualitate, împiedecarea activității dietei, ar însemna o mare pierdere momentană pentru țară, ea ar contribui la limpezirea situației care a devenit insuportabilă. Căci sau partidele actuale au dor de muncă și înțelegere pentru nevoile poporului și atunci pot să trăiască, sau nu sint capabile de o muncă serioasă și atunci trebue înlăturate.

*

Nimic nu caracterizează mai bine, în afară cel puțin, starea critică în care ne aflăm ca *jurnalistica noastră*. Că sintem robii unei culturi străine și că vom fi încă multă vreme, s'a dovedit din nou in zilele aceste. Chiar acum cele două cotidiane nemțești au făcut un pas mai departe.

„*Tagblatt*", care își are palatul său redacțional lîngă Teatrul Municipal, atelierele sale cu cele mai moderne mașini, și-a mărit formatul și apare obicinuit în 6 și 8 pagini, iar duminicile și sărbătorile în vre-o 20 de pagini, cu o serie de suplimente, literar, cultural, economic, comercial, etc.; iar „*Allgemeine*" apare de două ori pe zi, într'o ediție antimeridiană și o ediție de sară, iar dela Noembrie va avea săptăminal un mare supliment literar, în care vor intra productele literare nemțești, franceze, romine, rutene și polone. Și noi, poporul băștinaș, avem 3 gazetuțe săptăminale, din care două innoată în datorii.

Pe acest teren nu numai că nu facem nici un progres, dar mergem rău înapoi.

*

Pe la sfîrșitul vacanțelor a sosit numirea profesorului dela școala reală din Cernăuți, dr. *Iancu I. Nistor*, ca profesor extraordinar pentru catedra de istorie sud-europeană la facultatea de litere din Cernăuți.

Catedra de istoria Europei de sud-ost e o catedră nou creată și subt această numire se ascunde mult dorita catedră de istoria Rominilor. Deși nu în forma dorită, Rominii își au catedra și și-au realizat această dorință, căci e lucru ușor de presupus că noul profesor va ținea lecții din istoria Rominilor și lecții din istoria popoarelor balcanice.

Noul titular e fiu de țăran din Vicovul-de-Sus, și-a făcut studiile la liceul nemțesc din Rădăuți și universitatea la Cernăuți. A fost profesor

la liceul No. 1 și III din Cernăuți, la liceul romînesc din Suceava și la școala reală din Cernăuți. Și-a luat doctoratul la Viena, cu teza „Die moldawischen Ansprüche auf Pokutien"; pe urmă a studiat la universitățile din Viena, București, München, Berlin și s'a abilitat la Viena cu scrierea „Die auswertigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhundert", premiată și de Academia Romînă. Partea a doua a acestei scrieri a apărut în editura „Societății pentru cultura și literatura romînă în Bucovina" sub titlul „Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16 Jahrhunderts". Dr. Nistor redactează împreună cu G. Tofan revista literară „Junimea Literară", în care a publicat o serie de articole istorice și culturale. Alte articole au fost publicate în „Școala", în Anuarul Muzeului și în Anuarul Școalei Reale Gr.-Or.

In anuarul acestei școli pe anul 1911 | 12, dr. Nistor a publicat un interesant articol: „Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukovina" (Un istoric al școlilor din Bucovina). Inaugurarea noului curs, care se va face deocamdată în nemțește, pentru a nu știrbi caracterul nemțesc (citește: evreesc) al universității, va fi la începutul lui Octombrie și va însemna o biruință a ideii romînești în Bucovina.

* * *

Expunerile din partea politică a acestei corespondențe se pare că au pierdut toată actualitatea prin faptul că decind au fost scrise și până la apariție s'au petrecut unele lucruri care desființează multe din presupunerile de mai sus și răstoarnă multe din constatările făcute. Dacă totuși se publică, se face numai fiindcă ele arată situația țării într'un moment deosebit de important.

Dieta țării a fost convocată, după multe tratative, care n'au reușit pe deplin, pentru ziua de 8 Octombrie. Nici cînd n'a avut o adunare legislativă *mai mult de lucru* ca dieta Bucovinei din anul acesta. Și nici cînd nu i s'a dat unei adunări a reprezentanților poporului mai puțin timp—dieta a fost adunată dela 8—20 Oct., deci *12 zile* și a ținut 6 ședinți plenare deosebit de lungi—pentru lucru ca dietei Bucovinei. Și să nu se uite în ce dispoziție se aduna această dietă, copie fidelă a Babilonului de pe malul Dunărei, cu reprezentanți a 6 naționalități și cu vr'o 20 de fracțiuni politice.

Numărul actelor intrate la dietă în sesiunea aceasta se apropie de cifra *1.500*. Te înspăimintai văzînd pe pupitrele deputaților mormane uriașe de rapoarte, dări de samă, proiecte de legi, etc. Nici în luni de zile de studiu adsiduu nu puteai străbate prin mulțimea de hirtie tipărită și ingrămădită în vrafuri înspăimîntătoare.

Care e partea pozitivă și folositoare a acestei sesiuni și care e cea negativă și ce s'au împlinit din profețiile, presupunerile și temerile exprimate în expunerile de mai sus?

Obstrucția anunțată cu ani și luni înainte nu s'a arătat, cel puțin nu în forma ei periculoasă, și desbaterile dietei—dacă desbateri se pot numi puținele cuvintări ținute în plenul dietei, căci desbaterile din co-

misiuni, unde a zăcut de astă dată greul lucrului, se sustrag în mare parte controlului public—care nu s'au distins totdeauna prin formă şi fond, s'au depănat fără împotrivire. Dealtmintrelea a domnit în sesiunea actuală cea mai clasică confuzie în ce priveşte gruparea partidelor şi programul lor.

Din marea programă de lucru o parte mare a fost detaşată şi rezervată pentru o scurtă sesiune în luna lui Decemvrie. Primul punct din programa acestei sesiuni va fi *sanarea băncilor săteşti*, care a fost scoasă dela ordinea zilei a sesiunei actuale, după ce s'a dat în jurul ei o luptă foarte înverşunată. Majoritatea dietei a încercat să treacă acest proiect, dar s'a lovit de rezistenţa înverşunată a partidului apărărist (naţionalist-romîn), sprijinit de încă doi-trei deputaţi, care stau în afară de partide, care cereau ca înainte de sanare să se stabilească de o comisiune imparţială care sînt activele şi pasivele celor 3 case centrale, şi cine poartă vina deficitelor. In sfîrşit s'a ajuns la un compromis ca sanarea să fie aminată pentru Decembrie, dar toate partidele se obligă s'o voteze. Proiectul de sanare va fi prezentat dietei de guvernul ţării, care a primit din partea dietei şi mandatul ca să compue şi comisia de cercetare.

Tot în sesiunea din Decembrie se vor discuta şi proiectele privitoare la limbă, biserică şi şcoală.

Din proiectele votate în sesiunea aceasta cel mai de samă priveşte *regularea rîurilor*, un postulat de decenii al ţării. De importanţă e *noua lege electorală pentru oraşul Cernăuţi* şi votarea budgetului pentru anii 1911, 1912 şi 1913.

O impresie deosebit de favorabilă au făcut în intreaga ţară declaraţiile clare, precise, pline de sinceritate ale prezidentului ţării, contele Meran, care s'a prezintat dietei pentru prima oară. In situaţia extrem de critică, în care se află ţara, ţinuta şefului suprem al administraţiei ţării a fost foarte corectă. Au aflat răsunet viu în ţară declaraţiile lui hotărîte privitoare la *obiectivitatea* funcţionarilor administrativi şi la drepturile limbilor autohtone.

Un cuvînt ar mai merita partidele dietei. Şi nu ştiu cum să încep. Cea mai dureroasă impresie ne-a oferit şi de data aceasta tot partidul romîn, vorba vine, căci aşa Romînii sînt în dietă gruparea cea mai numeroasă; ei au 23 mandate din cele 62. Tot Romînii au în actuala dietă şi cele mai de samă personalităţi politice, adevărate talente împrăştiate în toate fracţiunile politice, oratori excelenţi, parlamentari distinşi dispunînd de cunoştinţi vaste şi capacitatea de a se folosi de ele.

Din acest punct de vedere nici un alt partid din dietă nu se poate pune alăturea de Romîni. Nici Rutenii, care au cea mai solidă organizaţie politică, nici Nemţii, care se prezintă destul de mizerabil. Nici Coco Wassilko, care de fapt a condus dieta Bucovinei, nu-i un mare talent politic. El e însă un mare *tactician*, un politician rutinat şi un profund cunoscător de oameni, ştiind să menajeze slăbiciunile omeneşti.

Dacă Romînii cu tot numărul mare de mandate de care dispun şi cu toate talentele politice n'au rolul ce li s'ar cuveni în politica ţării, aceasta se explică prin desbinările dintre ei, care azi sînt mai adinci decît oricînd.

Romînii s'au prezintat în sesiunea aceasta în *5 partide*: clubul conservator, centrul, naţionaliştii, democraţii şi „sălbaticii".

A fost destul de tristă această privelişte, dar n'a fost scris ca să rămînem numai cu ea.

Innainte cu doi ani, deputaţi romîni din cele două partide au provocat un mare scandal aruncîndu-şi în plină dietă invectivele cele mai grave şi compromiţîndu-se înaintea străinilor. De astă dată au mers mai departe. In una din şedinţi pe cînd vorbia un deputat democrat, alt deputat „fost democrat" s'a aruncat asupra vorbitorului, l-a dat jos de pe tribună, a aruncat peste dînsul pultul. Şedinţa a fost întreruptă şi vorbitorul scos de alţi deputaţi afară din sală. Iar galeria s'a împărţit în două părţi: una care aplauda şi alta care huiduia. Şi aceste în plină dietă înaintea străinilor. Să mai amintim sumedenia de interpelaţii şi propuneri de urgenţă de natură personală şi am ajuns la capătul „activităţii" partidelor romîne.

O stare mai nesănătoasă a vieţii publice din Bucovina nu cunoaşte istoria acestui popor.

O jale te cuprinde văzînd ruinile vieţii publice din ţară şi te întrebi:

„Unde ni's sămănătorii...."

Bilanţul activităţii publice la Romînii din Bucovina se închee cu deficit enorm, care e mult mai greu de sanat decît toate dificitele materiale despre care s'a vorbit în timpul din urmă.

A cerceta cauzele acestei stări e mai puţin rentabil, decît a încerca să arăţi pe care drum s'ar putea ieşi din această grozavă încurcală. Dar despre aceasta poate altă dată.

* * *

Inaugurarea catedrei de istoria popoarelor din sud-ostul Europei s'a făcut Sîmbătă în 19 Oct. în faţa unui public foarte numeros şi distins, avînd în frunte pe Mitropolitul Repta, cele mai distinse personalităţi culturale ale ţării, delegaţii de profesori din provincie, studenţi, etc.

Titularul catedrei, d. *dr. Nistor* a rostit un splendid discurs de deschidere, dovedind îndreptăţirea catedrei şi schiţînd programa prelegerilor. Publicul l-a aclamat călduros.

Gh. Bucovineanu

Cronica teatrală

BUCUREŞTI

Stagiunea din anul acesta se anunţă ca o victorie şi sînt semne că se va încheia cu dezastru. Războiul din Balcani monopolizează atenţia publicului, a căruia curiozitate se mărgineşte la lectura telegramelor peninsulare. In împrejurări în care viaţa ia forma unei supreme tragedii şi popoarele se prăvălesc unele peste altele, teatrul devine într'adevăr, neglijabil şi meschin.

La răceala publicului n'a contribuit poate puţin nici genul reprezentaţiilor. Teatrul Naţional s'a distins printr'o varietate de piese al căror singur şi grav defect a fost dela o seară la alta, un contrast uimitor. Dar toate teatrele, trebue să spunem, joacă în faţa unor săli de o potrivă de goale şi în aplauze gratuite.

In schimb spectacolele cinematografice nu se pot plînge de criză. Concentrat şi rapid, filmul triumfă tot mai mult asupra scenii. Inşişi actorii, dezinteresaţi de obiceiu de spectacolele în care nu se produc, sînt clienţii lui stăruitori.

Mai curînd sau mai tîrziu desechilibrul acesta trebue să se transforme în conflict. De o parte vor fi în cele din urmă actorii, autorii şi teoreticianii artei în teatru, care vor cere intervenţia şi ocrotirea statului, ca în negoţul farmaciei. De altă parte se va găsi filmul şi... publicul întreg.

Până una-alta a intervenit schimbarea direcţiunii Teatrului Naţional. Innalte raţiuni de artă, desigur, cer ca odată cu ministrul de Culte să cadă şi directorul teatrului de stat. Numai edificiul e mai statornic. Cel puţin până în momentul cînd scrim, clădirea Teatrului Naţional nu s'a mutat din dreptul lui Riegler, nici nu s'a întors cu faţa spre Cişmigiu.

Directorul de azi al scenei noastre principale este d. Davila, cel mai meşter din directori şi un excelent fabricant de talente. O trupă înjghebată oricum, se transformă în minile d-sale, numaidecît. Popescu, Ionescu sau Tartampion ajung dramaturgi şi comediani. O spunem, se şi vede, fără nici o ironie, ca un elogiu desăvîrşit.

Cetitorii îşi mai aduc,—totul e posibil,—aminte că în cronica noastră trecută doream reîntoarcerea d-lui Davila în teatru. N'aş putea spune, aşa pe nepregătite, pentruce. Poate că era o formă cerută de sentimentul nostru de regret, fiindcă d. Davila părăsise definitiv teatrul, şi care se adapta mai mult cu o gîndire optativă. In orice caz se pare că articolul nostru n'a sunat destul de muzical auzului d-lui Davila, căci noul director, îndată ce a consimţit să ia purpura şi sceptrul direcţiunii, a suprimat illico intrarea revistei *Viaţa Romînească* în sală.

Fără să fie peste măsură de mîhnit de un procedeu atît de sumar, neînsemnatul cronicar al acestei singure reviste mari şi cu autoritate culturală occidentală din ţară s'a întrebat, totuşi, dacă o publicaţie este admisă la critică în schimbul unei prosternări evlavioase în faţa persoanei directorilor, care trebue să dicteze impresiile, şi dacă un director de teatru, şi în special de teatru subvenţionat de către aceiaşi autoritate care subvenţionează şi şcolile, îşi poate însuşi dreptul ca să alunge presa de la spectacol.

Evident că moravurile orientale, ce par a intra în favoare la direcţia Teatrului Naţional, nu vor influenţa părerile foarte libere grupate şi de aci înnainte în această rubrică, independent de sfintele sfintelor.

Teatrul Naţional: 1) Năpasta de Caragiale. 2) Un duşman al poporului de Ibsen.

1. Din toate piesele reprezentate până azi, reţinem, pentru armonie, mai ales pe aceste două. Ne place să rostim laolaltă: Caragiale şi Ibsen. Apoi nici nu ne simţim obligaţi să dăm la finele lunilor, într'o publicaţie ce nu mai e ziar, lista tuturor pieselor jucate, bune sau rele. Libertatea impresiilor admite libertatea preferinţelor, greşite poate dar sincere desigur.

D. Bacalbaşa a ţinut să aducă un omagiu de şapte zile Maestrului, pierdut pentru oameni, de curînd, şi odată „Săptămîna lui Caragiale" mîntuită, piesele lui au revenit şi după aceia ca o prelungire a unui regret de toţi încercat, şi se mai reprezintă şi acum.

Povestea cu *Năpasta* se petrece, pe scenă, într'o circiumă de sat, la vre-o nouă ani după crimă... Dumitru, care zace de-atunci într'un pămînt, undeva, departe, în dosul bisericii, e totuşi de faţă, în umbra odăilor şi 'n sufletul celor vii. Unul din aceştia e nevasta lui, Anca, femee crîncenă şi frumoasă, care-a urmat să-l iubească şi mai dîrz, ca o fiară, cu amintirea morţilor. Cellalt e soţul ei de azi şi ucigaşul lui Dumitru. Dragomir e un ţăran pasionat şi violent, în care remuşcarea s'a 'ngropat şi se clatină, ca un stîlp.

El a ucis pe Dumitru într'o zi de dragoste şi de nădejde, ca să-i răpească femeia ce-i era scumpă şi lui. In lupta cu el, îngenunchiat şi'n agonie, Dumitru l-a muşcat de-o mînă. Tăvălit în somn de remuşcarea furioasă şi disperată a nopţii, Dragomir visează adeseori de-atunci în-

coace că un cap de mort, în dinții căruia se zbate și strigă, îl mai mușcă din nou, de rana veche.

Timp de nouă ani de zile iubirea Ancăi și iubirea lui Dragomir au viețuit la un loc, ea iubind pe mortul, el iubind-o pe dînsa, cu o putere identică. E în această depărtare și izolare tainică, a doi inși culcați alături, cu capul pe-aceiași perină, o dramă uriașă. Bărbatul nu se poate bucura de posesiunea întreagă a femeii pentru care, ca să fie a lui, a și ucis. Dragomir nu-i un asasin, un cinic, e un om cu frică de Dumnezeu și de sufletul său, tîrît în beznă de-o năzuință amoroasă irezistibilă. Intre acești soți, cari luptă, unul cu altul, în două feluri deosebite, se strecoară, noaptea, și Dumitru... Anca știe cine a omorît pe Dumitru, dar așteaptă, de nouă ani în șir, prilejul cel mai bun ca să-și răzbune. In circiuma lor, Anca își surprinde bărbatul întrebînd pe învățător cum e legea; căci lui i se pare că o crimă, mărturisită după zece ani, se iartă. L-o ierta ea, legea, Anca însă nu vrea și nu poate să-l ierte. O altă femee, mai subțiată, care ar fi citit romane și ceva literatură, nu numai c'ar ierta pe Dragomir, dar tocmai în numele jertfei săvîrșite pentru dînsa, l-ar iubi mai mult decît pe un bărbat normal și temperat. Egoismul Ancăi, țărancă și primitivă, e mai sălbatec și mai mare și pare aproape moral.

După o scenă de remușcare agresivă, bărbatul pleacă într'o seară să bea la „circiuma popii" și Anca, rămasă singură, aude în oblon o bătaie străină. Intră Ion nebunul, de scăparea căruia, din ocnă, citise mai devreme învățătorul și despre care Dragomir afirmase că zădarnic fusese bătut până la nebunie și închis, căci n'are, știe el, nici o vină. Ion ispășea, vezi bine, crima lui.

„Mi-e foame", se plînge nebunul,—„dă-mi ceva să mininc". Tonul cu care rostește d. Brezeanu aceste cuvinte și se mărturisește nebun e de-o intuiție genială.

Ion povestește cum plecase din ocnă cu donițile la apă, pe care le uitase la izvor. O veveriță, trimisă de Maica Domnului, îi ieși cu ochii jucători înnainte, făcîndu-i semn să vie și Ion se luă după dînsa, hipnotizat de chemarea cerească, o urmă toată vremea până ce veverița pieri și el rătăcind drumul se întoarse în satul lui, fără să știe, și'n circiuma de pe vremuri, a mortului Dumitru.

Anca pricepe intențiile destinului; oprește pe Ion acasă, îl culcă într'o odaie din fundul circiumei. Ea își va ucide la noapte soțul,—a venit ceasul,—și vina va cădea iarăși pe nebun, cere tot e nebun și la ocnă... După întoarcerea lui Dragomir beat, acasă, care mai bea o oală cu vin și mărturisește Ancăi, că într'adevăr o să plece a doua zi dis de dimineață în lume poate pentru o lună, poate pentru două sau trei și poate pentru un an, și după culcarea lui, Anca se pregătește să-l ucidă. Și poate că l-ar fi ucis în somn cu toată hotărîrea ei din urmă, care adaogă la plăcerea răzbunării și la greutatea pedepsii, de a-l face mai bine să sufere întâiu și să-și dee seamă că are să moară treaz, cum murise și Dumitru, cu sufletul plin de văpăile vieții. Dar Dragomir se deșteaptă și fuge din pat în circiumă strigînd, unde-l așteaptă ironia rece și sfîșietoare a Ancăi. O senzație mare de singurătate și de blestem. Năpasta nu e a lui Ion, sau a lui Dumitru, sau a lui Dragomir, sau a Ancăi. Năpasta e-a tuturora; e atmosfera totală a împrejurărilor; jugul comun. Atunci iese din odaia lui și Ion, căruia-i este foame... și dă cu ochii de Dragomir...

Subiectul e de altfel prea cunoscut și descrierea noastră nu urmărește atît scopul de-a face un rezumat cît de-a sugera oareșicare nuanțe, cu neputință de cuprins în adîncime. Pe temeiul *Năpastei* mai e loc de-o carte întreagă, interpretări, note psicologice și digresii. Să ne mulțumim a ne aduce aminte că Ion nebunul se omoară halucinat de Maica Domnului și că Anca, subit inspirată, își învinovățește, de moartea nebunului, bărbatul, pe care îl dă pe mîna justiției.

Pe lingă multe lucrări plăcute și bine închegate, este cîte-o scriere, nu știu cum am putea zice, centrală. E-o categorie de asemenea scrieri. Caracterul lor comun pare a fi o viață înzecită decît în realitatea literară.

Cercetarea lor e singură profitabilă, dar profitabilă oricînd și ori și cui. Scrieri generatoare, ele determină o calorie intelectuală intensă. In ele nu mai interesează faptele, desfășurarea lor și nici chiar, aș cuteza să spunem, ideile: și niciodată nu ți-ar veni gîndul să le judeci; chiar simplul act al aprecierii entuziaste se pare a fi în afară de metodologia lor, dacă se poate spune. Acestea se suferă, nici nu se admiră. Ele apelează parcă la niște facultăți chintesențiale străine și desvoltă dimensiunile secrete ale percepției. Oricum, sînt multiple, varii și pline de resorturi. Impresii de felul acesta ne face și *Năpasta*.

Interpretarea scenică a celei mai puternice drame romînești, a fost în ce-l privește pe d. Radovici, numai admirabilă. Foarte rar se poate intîlni pe-o scenă de teatru, un talent atît de inteligent, atît de neconvențional, atît de felurit. In rezervoriul temperamentului său sînt profunzimi pentru un viitor excepțional de darnic.

Dragomir a mai fost jucat, bine, neapărat, de d. Petrescu. In ce privește pe d-na Bîrsan, în rolul Ancăi, foarte multiplu și compus din neașteptări disproporționate cu puterile femeești din teatrul nostru actual, nu ne putem împiedeca de-a felicita-o pentru voința și studiul amănunțit al personagiului său.

2. Satisfacerea cu care părăsești spectacolul ibsenian e asemuitor cu sentimentul de înnaltă putere morală, după o contemplare de-o Duminică, între fîntînile și rîpile naturii. Marele număr al scriitorilor își caută inspirația în matca de șes, liniștită și sigură; puțini întreabă chiar izvorul gîndirii. Ibsen pare că-l captează. In literatura lumii acest norvegian, aspru ca un sfirc de pisc, e un fel de Evanghelist. De-o măduvă de aur îi sînt cuvintele pline, iar tăcerile lui au obscuritatea străvezie a unor mistere. La vocea lui de zeu muncitor, cu palmele împietrite, imaginile trezite în universul sufletesc sînt nenumărate.

Cu Ibsen teatrul ia o înfățișare de catedrală. Cît sîntem de departe de-așa numitul teatru modern și de bibelourile lui, de sufletele lui mărunțaie, de domnii și doamnele lui, de-atîtea stafii mici ale vieții falșe și maladive din capitalele mari, pline de-altmintreli de biserici. Această lume liliput mișună la picioarele cîteunui Christ izolat.

Pentru cei cari sînt la friu par aduși să pue piciorul pe cîte un vierme și totuși il cruță, spectacolul de astăseară, *Un dușman al poporului*, este o recompensă și un îndemn viguros.

Din zori și până noaptea tîrziu, sunetul aurului ne umple auzul. Viața noastră ajunge un fel de aparat de tipărit bancnote. Unii trebuie să cîștige ca să se hrănească; alții averi și moșteniri. O piesă de Ibsen îți aduce aminte că omul mai poate lupta și pentru altceva și că în loc să fie expresia unei efigii scobite pe metal, poate fi edificiul unui curaj, forma unei idei, semnul unei năzuințe. Iți amintește, oricîtă jertfă ți s'ar cere, că neatîrnarea poate fi și un scop în viață, că e în orice caz un mijloc de energie și o școală de superiorizare.

Se pare că gîndirea politică se face din ce în ce mai democratică și-i un efect, probabil, al vulgarizării culturii. Poporul vrea să inunde monarhiile și să le răstoarne; monarhiile se democratizează în același timp și ele, și adoptă un nivel. Ibsen nu-i un democrat. Cu toată desfășurarea lui revoluționară el proclamă superioritatea de fapt a minorităților, și în *Un dușman al poporului*, cînd închee cu ultima lui „descoperire", că omul singur e și cel mai puternic și că oricum învinge, încrederea lui o are monarhia, o monarhie valoroasă de bună seamă, prin intelect.

Puterea singuraticului e de altfel reală și fraza lui Ibsen poate fi dată, în individualismul ei fermecător și tenace, ca un axiom. Cel singur economisește de altfel tot ce pierd ceilalți, toate aceste vase comunicante, toți cei grupați ca niște afluenți. Apoi singurătatea e o îngrășăminte a gîndirii, e noaptea caldă a solului, în care poate germina pădurea, concentrată într'o singură sămînță.

Lucrurile se petrec într'o societate civilizată, sub regimul proprietății mici, o societate în care oamenii sînt cetățeni egali și deliberează laolaltă. Distanța dintre autoritate și popor s'a micșorat. E momentul social în care proletarii de ieri, victorioși, s'au instalat la burghezie. Alianța lor inevitabilă, cu adversarii de păn' atunci, s'a cimentat. O societate prosperă, aducătoare de parale, o viață de solidarizare prin alișveriș... Morala firească a inșilor care o compun este: cît mai multe beneficii prin toate mijloacele.

Primăria orașului patronează niște stabilimente de băi, cît se poate de vizitate și de productive pentru acționari. Din firimiturile acestor bucăți grase trăiesc însă și proprietarii, gazdele, și în sfîrșit mai tot orașul. Strîns legați prin aceleași interese, cetățenii și bogați și mai săraci, formează o lume supusă unei discipline comune și dogmei „Taci din gură".

Băile sînt însă otrăvite de scurgerile și infiltrațiunile murdare ale tăbăcăriilor dimprejur. Doctorul băilor, Stockmann, un idealist și un naiv, prinde de veste și comunică municipalității primejdia la care sînt expuși vizitatorii. Primarul e frate cu dînsul. Unul din tăbăcari, Morten Kül, e însuși tatăl soției sale. Băile trebuesc refăcute, cere Medicul. Băile sînt excelente, răspunde Primarul și prin gura lui înțelepciunea, adecă interesul localității. In loc să se înțeleagă, frații se desbină. Luat de un avînt de cinste, care contrastează cu sentimentul mediului său, și mai puternic decît necesitatea vieții și a legăturilor de familie,—școală de prudență și lașitate,—doctorul pregătește un raport ce se va publica în *Curierul Poporului*, organ al democrației și nădăjduiește să tragă lumea în partea onestității lui și-a interesului moral. Siguranța cu care iesă la luptă împotriva chiar a neamului său, îl face să se bucure și să spere ca un copil.

Intr'un act petrecut în redacția ziarului democrat, ni se dă imaginea sufletească justă a demagogilor politici și-a pigmeismului de presă. Redactorii răsvrătiți, ai cotidianului popular își datoresc ființa ideilor, dar de fapt așteaptă slujbele și sinecurile pentru care s'au înregimentat într'un partid de rectificare. Entuziasmul redacției la sosirea doctorului Stockmann, care își dă raportul la tipar, nu are margini. Campania de presă ce-are să urmeze în ziarul lor, plin de idei dar fără colaboratori de valoare, înebunește pe director de bucurie, politician mărunt, în căutarea unei situații bănoase.

După plecarea doctorului, vine în redacție fratele lui, primarul. Onoarea ce îi se face redactorilor întrece speranțele lor. Cutremurați pe scaune, ei sar întru întîmpinarea primarului, lingușitori și domestici. Cinstea de-ai lua bastonul și șapca din mînă și-a rezervat-o directorul, un bun valet la toate. Efectul acestei vizite este că articolul doctorului va fi aruncat la coș, pentru a se publica în locul lui, a doua zi, un comunicat cu care părintele orașului venise în buzunar...

E prima decepție a luptătorului. Decepțiile se vor înmulți numai decît, însă nu ca să-i doboare energia dar ca s'o alimenteze, până ce însfîrșit savantul și vizionarul se va găsi singur în fața orașului întreg, cu care va avea să lupte. E poziția clasică a viitorului față de prezentul realităților.

Medicul va vorbi însă poporului cu orice preț. Dacă niciun tipograf nu primește să-i tipărească raportul, ei bine! va face o întrunire publică. El e sigur că poporul îl așteaptă și că-l va înțelege. Dar pretutindeni i se refuză o sală pentru adunare. Intrunirea are loc în casa căpitanului de vapor Hörster, unde sînt convocați cetățenii. Printre dînșii vine și... primarul, care, firește, ia comanda manifestației și previne pe cetățeni că fratele său, doctorul, nu merită încrederea lor. Intrunirea se sfîrșește cu huiduirea oratorului, care-i declarat de către toți concetă-

ţenii lui de „Duşman al Poporului". Părăsind sala, mulţimea manifestează sub geamurile doctorului şi i le sparge cu pietre.

Momentul pe care Otto Stockmann il suportă neclintit este cel mai penibil pentru un om conştient şi cinstit. Denaturarea cu intenţie şi mai ales cu sinceritate, a gindirii, e desnădăjduitoare; te vezi în faţa unor oameni cu totul în nestare morală de-a te putea crede şi pricepe. E un moment suprem în viaţă şi care te poate decide brusc la o conduită viitoare în contradicţie absolută cu principiile ce ţi-au fost sfinte până atunci.

Doctorul biruieşte însă încercarea şi va lupta de-acum împotriva tuturora—şi va invinge.

Sala Teatrului Naţional, lucru excepţional, era plină. Se vedeau mulţi ofiţeri în public. Simptomatice au fost aplauzele cu cari primea sala invectivele doctorului împotriva politicianismului şi a mijloacelor de-a demoraliza şi minţi poporul.

In interpretare s'au distins, d. Radovici în rolul primarului Peter Stockmann, d. Belcot (Thomsen), care a redat prudenţa şi inţelepciunea pompoasă şi falşă a burghezului intelectualizat pe sfert, admirabil—şi orice ar fi putut spune presa, d. Sturdza, în dr. Stockmann, cu convingerea şi sinceritatea tonului, cu statura şi mimica sa, ibseniene. D. Sturdza dispune în dauna multora din camarazii săi de scenă, de o cultură de stil, şi de priceperea substanţială a unui personagiu.

*

In ce priveşte celelalte două teatre, ne vedem siliţi să rezumăm aproape telegrafic.

Teatrul Modern, al d-nei Voiculescu, a reprezintat între altele *Seara de Pomină*, asupra căreia am dori să revenim mai pe larg, din pricina atmosferii speciale din subterana Rusiei, redată întrucitva în această piesă. Ea ne-a amintit de mulţi tineri ruşi, adevărate sensitive, pe care i-am cunoscut în ţări unde reveria entuziastă şi jalea poporului nu sînt socotite primejdioase, şi prin ochii cărora, deschişi ca nişte lucarne, în marea lumină, am avut uneori sensaţia că văd până 'n fundul Rusiei autocrate. *Seara de Pomină* mi-a adus aminte de unii camarazi de ospătărie, plini de o văpaie dumnezeiască, cu care am prinzit la aceiaşi masă, într'o Marţi, şi care, reintraţi în patria lor pentru o propagandă întreprinsă cu un spirit de sacrificiu necunoscut în timpul nostru aiurea, aflam într'o Duminică, ziua Domnului, că fuseseră executaţi lingă graniţă.

Pentru toţi aceşti Vasiliefi şi Teodorofi blonzi a cărora fire delicată am cunoscut-o şi iubit-o şi pentru toate aceste Sonii şi Saşa aş fi ţinut să împletesc, cu regrete, o coroană de amintiri. Dar argumentul spaţiului tipografic fiind mai puternic, deşi mai falş decît dorinţa, sînt silit să mă mărginesc la complimentarea artiştilor, care au interpretat, doamnele *Tina Barbu*, *Chrisenghi*, Vecera Ionescu, Elvas, Stănescu; *Maria Voiculescu*, etc.; domnii: Florea Simionescu, *Manolescu*, Constantiniu, *Storin* şi ceilalţi. O menţiune specială trebue făcută pentru d. T. Călin, cel mai tînăr şi mai nou venit, asupra talentului căruia nu credem să ne inşălăm.

*

In Teatrul **Comoedia** s'a jucat cu mare succes *Le Petit Café*, de Tristan Bernard, un umorist sentimental, ca de astă dată, al literaturii franceze contemporane. Prilej pentru d. Achile Popescu de-a fi ciştigat cu Albert, intr'o singură seară,—au fost de fapt vre-o două zeci şi cinci,—gradul de fruntaş în rîndurile teatrului romînesc. Nu prea în rol, d. Mărculescu (Philibert); bine, credem, d-nii Şt. Decu în Bigredon şi *G. Niculescu* (Veauchenu) pe care-l subliniem cu o intenţie secretă. De-asemenea nu trebue lăsat în umbră d. I. Brătulescu, un tînăr de tot, a căruia mobilitate simpatic de impertinentă în „Băiatul de bufet", cum s'a trecut pe program rîndaşul de bucătărie, denumire probabil prea precisă,—ne face să credem că avem de-a face cu un comic de viitor.

Printre doamne, vădit că e mai greu de ales, doamnele bucurindu-se în deobşte de calitatea desgustătoare, a farmecului special; ca să nu ne atragem reproşurile şi ameninţările de altădată, le vom cita pe toate: Olga Culitza, Ecaterina Vigny, Şeitănescu, Aura Mihăilescu, Anna Luca, Lily Negură şi mai rămîn citeva pe cari sintem nevoiţi să ne oprim ca să le salutăm.

Trupa Teatrului *Comoedia* este însă pe cale de-a se risipi pentru a lăsa sala pe seama proprietarilor.

T. Arghezi

IAŞI

Deschiderea Stagiunii. Săptămina Caragiale

D-l M. Sadoveanu, directorul Teatrului Naţional deschide stagiunea, în sara de 18 Octombrie, printr'o cuvîntare festivă despre Caragiale. D-sa evocă în citeva cuvinte calde figura şi opera marelui dispărut, şi mulţumeşte publicului ieşan, care întotdeauna a iubit şi a preţuit pe Caragiale, că a venit şi de astă dată în număr mare ca să sărbătorească nişte piese atît de cunoscute.

Publicul acopere cu aplauze entuziaste cuvintarea d-lui Sadoveanu, căruia i se fac ovaţii de simpatie, ca director şi ca scriitor,—şi pînza se ridică asupra primului act din *Scrisoarea pierdută*.

Pristanda şi cu Tipătescu, vorbesc.

Avem în faţa noastră două personagii foarte deosebite între ele mai ales prin modul cum le-a zugrăvit Caragiale. Prefectul Tipătescu e un om modern. Lustrul manierelor îi acopere fondul de necinste şi-i dă aproape aparenţa unui occidental. El e mai cult şi mai inteligent decît toţi oamenii din *Scrisoarea pierdută* S'a mai spus că el singur dintre toţi e 'n stare să-şi dea samă de situaţie. El e acela care 'ntr-un moment se ia cu mînile de cap şi exclamă: „Ce lume, ce lume!" In lumea aceasta el pare un expatriat.

Tipătescu e mai general, mai puţin local şi tocmai de aceia mai puţin intens decît Pristanda.

Vechiul poliţaiu e o figură atît de populară, în cît nici n'a deschis bine gura şi lumea începe să rîdă.

Poliţaii de astăzi însă, nu mai sînt aşa.

Pristanda nu mai există. De aceia publicul a găsit că piesele lui Caragiale nu vor putea trăi, că ele sînt deja demodate, fiindcă *tipurile* lui au dispărut...

S'ar părea că marele Caragiale trebue să se supună acestei fatalităţi. Că opera lui pierde în durată, ceiace a cîştigat în intensitate. S'ar părea că Tipătescu trăeşte şi astăzi, tocmai pentrucă are prea puţină viaţă personală. Că Pristanda a murit, tocmai pentrucă a fost odinioară prea viu. Că un personagiu viu, foarte viu dacă pot zice astfel, tot atît de viu cum sîntem noi, împărtăşeşte şi soarta noastră: moare.

Să nu ne înşelăm însă.

Pristanda a murit ca *tip*, dar trăeşte şi va trăi ca *om*.

Strigătul lui „famèlie mare, renumeraţie mică" e atît de *omenesc*, atît de puţin special! Grija lui pentru soarta acestei „famèlii", dragostea lui mişcătoare pentru cele „paispce" suflete, pentru care fură şi minte şi-şi încovoae spinarea, e atît de etern-omenească!

Pristanda niciodată nu m'a făcut să rîd.

El nu e numai un tip de comedie de moravuri. Sub cuvintele lui obişnuite Caragiale a pus o profundă tristeţe. Pristanda se încovoae şi rîde prefăcut, Pristanda e mincinos şi laş, fiindcă nu poate trăi altfel. Dacă nu s'ar purta aşa, el ar fi aruncat pe drumuri împreună cu cele „paispce" suflete. Cinstea sau „famèlia"! Din această dilemă, cred că 90 la sută dintre oameni n'ar eşi mai curaţi decît bietul Pristanda.

Iată pentruce cred că el are destul fond general-omenesc, ca să poată trăi.

Şi tot astfel şi celelalte personagii din comediile lui Caragiale (afară de două-trei excepţii),—oricît de locale şi de speciale ne-ar părea ele.

Cavaleri medievali nu mai există de 5 veacuri, dar Don Quijotte trăeşte. Doctori ca Argan nu mai sînt pe nicăiri, dar Argan trăeşte. Tipuri ca exageratul Tartarin sînt foarte speciale şi se găsesc numai într'o provincie din Franţa, dar Tartarin trăeşte...

Aceştia, fireşte, nu sînt tipuri din „comedii de moravuri"; dar nici

eu nu vorbesc de opere, ci de personagii izolate. Intenţia autorului de a zugrăvi mai mult caracterul sau sufletul decît moravurile mi-e indiferentă, întrucît nimene nu poate determina cu siguranţă proporţia în care trebue să se îmbine trăsăturile generale cu cele locale şi speciale, pentruca un tip să trăiască în veci şi să poată fi înţeles pretutindeni.

Moravurile dispar. Dar întotdeauna ne va interesa o comedie de moravuri care *au fost* odată, dacă oamenii cu care au fost zugrăvite aceste moravuri, au un fond general şi etern sub pulberea specială a timpului şi a locului în care au trăit.

Şi personagiile principale din teatrul lui Caragiale, au acest fond.

Jupîn Dumitrache Titircă *inimă-rea*, din Noapte furtunoasă, nu e numai un personagiu tipic social, reprezentantul unei clase; el e din întîmplare şi tipul bărbatului pe care nevasta îl înşală chiar sub nasul lui, cu acela în care el are mai multă încredere.

Coana Veta, e nu numai mahalagioaica tipică, dar e şi *femea* sentimentală, foarte puţin svăpăiată, care a trecut de prima tinereţe şi, în urma unui adulter îndelungat şi comod, îşi iubeşte amantul cu o iubire aproape conjugală.

Chiriac e nu numai sergentul din Garda civică, dar şi tipul şarlatanului aciuiat în casa omului căruia a reuşit să-i cîştige toată încrederea şi pe care-l înşală fără ruşine.

...Toate acestea vor să vă spună că, chiar dacă comediile de moravuri sînt menite să aibă în mod fatal, numai o anumită durată; chiar dacă pentru comediile lui Caragiale, am crede că această durată e relativ scurtă, întrucît el nu a zugrăvit nici măcar moravurile unei societăţi definitiv clarificate ci numai pe acele dintr'o epocă de transiţie,—tot putem afirma că opera teatrală a marelui nostru scriitor va trăi, deoarece tipurile lui au destul fond general omenesc.

*

Deşi distribuţia rolurilor a fost cea mai fericită din cîte se puteau face, totuşi, în general, interpretarea comediilor lui Caragiale în această săptămînă închinată lui, n'a întrecut aşteptările.

S'a impus cu putere însă, un nou element cîştigat pentru Teatrul nostru: d. Vernescu-Vîlcea. E un actor de mîna 'ntîi, cu un joc sigur şi foarte personal, care a cîştigat dela început pe toţi spectatorii.

D-sa a fost, din plin, un Jupîn Dumitrache violent, credul şi mai ales vădit amărît cînd povesteşte lui Ipingescu manoperile moftangiului dela „Inion". Aşteptăm cu încredere şi curiozitate apariţiile d-sale în alte roluri viitoare.

Năpasta a fost un succes pentru interpreţii ei principali.

Montarea pieselor se face cu o extremă îngrijire, iar decorurile cele nouă (ale pictorului Alexandrescu) sînt admirabile.

G. T.

MISCELLANEA

Războiul.

Primim din partea unui ofițer următorul articol asupra căruia atragem atențiunea cetitorilor noștri:

Situația Europei orientale e tulbure; a bubuit în Balcani tunul; patru popoare mici, aliate, au biruit în lupte foarte sîngeroase pe Turci, cari odinioară dictau Europei; interesele vecinilor noștri dela răsărit și dela miază noapte sînt de așa natură încît nu ne prea zîmbește liniștea zilei de mîne. Ce-am făcut, ce facem noi, Romînii, în împrejurările dramatice prin care trecem?

Dobîndim poate învățături?

Ne dovedesc vecinii noștri de peste Dunăre, Bulgarii mai ales, că trebue să știi a îndrăzni cînd a sosit momentul?

Ne dovedește poporul bulgar că un stat țărănesc, în care se lucrează de treizeci și mai bine de ani pentru luminarea și înălțarea economică a poporului, a putut ridica, cînd a bătut ceasul istoric, o armată vrednică de cetățeni conștienți, însuflețiți de un ideal național?

Poate. După războiul dela 1877, s'a creat un stat bulgăresc. Patru sute de ani, după ce fusese zdrobit de Turci, poporul țarului Șișman a gemut supt călcăiul musulman. Pămînturile națiunii bulgare erau pașalîc turcesc. Veacuri de umilință au trecut; asupra țărănimii semibarbare apăsa ca o negură. Bulgarii n'au avut conducători,—pentrucă cei mari dispar ori cad în brațele stăpînului învingător; n'au avut istorie, n'au avut conștiință. Ș'acum treizeci de ani deodată a reînviat la poalele Balcanilor un stat de țărani. O lege, care hotăra că nimeni nu are drept să stăpînească mai mult de 500 de hectare, sfărîma latifundiile vechi din vremea stăpînirii turcești și garanta întărirea micei proprietăți. Votul universal chema la afacerile publice pe orice cetățean oricît de umilit.

Începutul de reprezentare proporțională a exclus compromisurile meschine și a dat putința ca toate curentele țării să fie reprezentate în parlament. Mii de școli rurale s'au creat, pentru a împrăștia binefacerile luminii. În cîțiva ani sumbrii cultivatori de zarzavat au îndrăznit, împotriva voinții Europei, să anexeze Rumelia orientală. Au îndrăznit, cu un budget care în ultimul timp n'ajunsese nici la o treime dintr'al nostru, să cheltuiască aproape tot pentru armată și pentru școala poporului. Au lăsat tot la o parte pentru o aspirație aspră, sălbatică, însă îndreptățită. Ca o fiară au stat la pîndă, urmărind slăbirea treptată a Turcilor, și, cînd a sosit momentul, tot fără asentimentul și știrea bătrînei și diplomaticei Europe, s'a strîns poporul întreg ca 'ntr'un pumn formidabil care a lovit năprasnic. Sălbaticii de eri au știut să facă și puțintică diplomație: au înjghebat o confederație balcanică care mîni va fi a șaptea putere, înlocuind Turcia sfîșiată, zdrobită, respinsă în Asia. Popoarele mici de robi și de țărani, popoare democratice, sărace, au realizat în 1912 un fapt istoric: alungarea Turcilor din Europa și au dus un războiu fulgerător și crîncen cum nu s'a văzut de un veac. Care e partea baionetei și a tunului? Care e partea conștiinței și a idealului pentru care de zeci de ani lucrează, în Bulgaria mai ales, comitetele revoluționare? În oastea bulgară a luptat o generație întreagă, dela copiii de 17 ani până la bărbații de 45 de ani. S'a sacrificat o generație pentru un ideal. E adevărat că fenomenul la care am asistat și care ne-a uimit se datorește pe jumătate și neînchipuitei slăbiciuni și putreziciuni a Otomanilor. N'au venit la războiu oșteni organizați, ci adevărate oarde care nu știau să se servească de arme, care, dacă aveau arme, n'aveau munițiuni, care, dacă aveau munițiuni, n'aveau arme, oarde conduse de ofițeri bezmetici cari, cu cartea în mînă, atunci, în focul inamicului, cercau să învețe mecanismul tunului. Dar asta nu va scădea nimic din realitatea biruinței și din legitima mîndrie care înalță pe Bulgari, lîngă noi, deasupra noastră...

Intr'adevăr, se pare că învățăm ceva.

Noi, ofițerii, cu ardoare dorim s'avem a instrui fiii unui popor bogat și conștient. Oștenii de azi, așa de buni, de disciplinați și de inteligenți, atunci ar fi cei mai buni din lume! Numai noi, cei cari sîntem în contact necontenit cu dînșii, cari știm că un flăcău dela țară artilerist montează și demontează tunul cu tragere repede și știe să se slujească bine de el, cari știm că, cu instrucția nouă, ne putem în totul bizui pe inițiativa personală a infanteristului în vederea unui scop pe care i-l împărtășim,—numai noi ne putem da seamă de forța uriașă pe care ar reprezenta-o elementele acestea, cînd puterea lor ar fi înzecită de împrăștierea deplină a culturii, de înălțarea economică, cînd în sfîrșit acest admirabil element ar fi cu desăvîrșire scos de supt tutelă, ar fi conștient și tare prin drepturile și aspirațiile lui.

Dar mai învățăm ceva.

Situația Europei răsăritene se schimbă. La sudul Dunărei rămîne alcătuită, după un războiu glorios, o confederație tare și mai ales îndrăzneață. Deodată regatul nostru, care eri era cel întăiu între micile regate balcanice, rămîne grămădit, înăbușit între o putere la sud, una la nord și alta la răsărit. Deschiderea noastră la mare, deci calea bogăției noastre, mîni poate fi amenințată. Fără Dobrogea, însemnează că trebue să ne săpăm singuri mormîntul. Murim asfixiați.

Nu se înțelege oare din aceasta că pentru ziua de mîni trebue să luăm o măsură grabnică? Din avuția noastră națională trebue să cheltuim mult, cît de mult, pentru școlile poporului și pentru armată! In adunări poporale și cercuri culturale, să se urmărească un țel anumit, să se pregătească sufletul poporului pentru drepturile și aspirațiile noastre ca națiune. In cîmpuri naționale de tir, să se desăvîrșească instrucția militară. Să devenim în sfîrșit un popor luminat, un stat militar!—Dacă Bulgarii, săraci față de noi, și cu o populație pe jumătate cît a noastră, au izbutit să vîre în războiu o forță de 300 de mii de oameni,—atunci noi putem ușor avea o oaste de două ori mai mare. Cu șase sute de mii de oameni și c'un popor viguros, luminat și bine hrănit, nu ne vom teme de nimeni! Atunci în cumpăna răsăritului, sabia noastră va cădea foarte greu!

Asta nu e numai o dorință pusă pe hîrtie, nici ceva care să rămîie închis în foile acestei reviste. Militarizarea noastră este o condiție a existenții noastre. Dacă nu mișcăm poporul și nu-l înarmăm pentru mîni, înseamnă că ne sinucidem!

Dar astăzi? Ce facem astăzi?

Războiul balcanic se sfîrșește. Pacea însă nu se vestește hotărît; neliniștea începe din nou a fierbe la miazănoapte. Sînt din nou sorți de războiu.

Se pare că neutralitatea noastră și a Austriei față de măcelul de la sud n'au fost o pură întîmplare. Monarhia habsburgică are în Balcani și la marea Adriatică interese cu mult mai mari decît noi. Dacă s'a stăpînit o clipă, ori a amînat o mobilizare, asta a făcut-o poate din pricina Rusiei, ori din pricină că nu e sigură de acțiunea Germaniei, care e amenințată de un războiu naval cu Britania. Englejii, urmînd o politică seculară și o necesitate inexorabilă, cată să zdrobească marina întărită a Germaniei. Ce complicații pot eși de aici? Austro-Ungaria numai în urma unui războiu cu Rusia, ar putea să dicteze în Balcani condițiile ei.

Iarna, cu asprimile ei, împiedică o ridicare momentană a oștilor. Dar primăvara va sosi poate în zăbranic de doliu și atunci vom fi chemați și noi să ne măsurăm puterile și să începem împlinirea sfioaselor visuri de eri.

Desigur că putem aștepta cu încredere evenimentele de mîni. Avem o armată bine disciplinată, bine instruită, bine înarmată. Nu greșesc cînd afirm că armatele cari au zdrobit pe Turci în Balcani nu se pot compara cu a noastră. Intr'o comunicare la Academie, d. general Crăiniceanu, arată că forțele noastre pot trece de 400.000 de oșteni.—Superioritatea artileriei noastre e cunoscută; valoarea trupelor de infanterie, probată altădată, astăzi e nediscutabilă: de cîțiva ani infanteristul nostru primește o *educație* militară specială care face dintr'însul o individualitate de valoare, nu un număr din turmă.

Dacă vom avea războiu, ne vom dovedi energia. Liniștea noastră față de războiul din Balcani se va adeveri ca o măsură înțeleaptă, care rezervă puterea de care dispunem pentru împrejurări ce încep a se simți.

Dacă totuși pacea va liniști pentru un timp lucrurile, ziua cea mare a viitorului trebue s'o așteptăm cu toată energia aspirațiilor noastre, ridicînd, deșteptînd și pregătind necontenit poporul și instruind o armată cu care să facem față celui mai puternic inamic de azi și de mîne!

S. Mehedinți — «Cătră noua generație»

Gelos de laurii d-lui Iorga, d. Mehedinți s'a hotărît cu orice preț să-l concureze, candidînd și d-sa la onorifica funcție de educator al națiunii. Un sentiment de equitate trebue să ne facă însă să recunoaștem că pretențiile sale sînt ceva mai reduse decît acele ale neobositului apostol dela Văleni. Pe cînd acesta dictează totdeauna, neamului romînesc de pretutindeni, sentințele lui fără drept de apel, d. Mehedinți nu s'adresează decît tinerei generații, administrîndu-i „pilule de moralină" cu gesturile grave ale unui om de ordine pe care spectrul anarhiei sociale îl neliniștește.

Vremile în care trăim sînt tulburi, începe d-sa cu o solemnă grandiloquență. Ne aflăm într'un moment de reflux al vieții naționale. Epoca noastră nu se remarcă, ca acea anterioară, prin nici un geniu și e trist, „căci viitorul poporului nostru ca și al oricărui popor, atîrnă de marea taină ce se numește geniu". Totuși, neamul nostru, și d. Mehedinți o dovedește cu exemplul lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și cu alte ilustrații în text, nu e lipsit de genialitate latentă. Cauza acestei vremi de scădere trebue dar căutată în altă parte.

In găteala încărcată a frumosului său stil, bogat în imagini căutale, în flori retorice și în citații din clasici vechi și moderni, care nu pot masca îndeajuns o remarcabilă lipsă de cugetare personală, d. Mehedinți declamă, cincizeci de ani după d. Maiorescu, împotriva formelor eftine, cărora nu le corespunde un fond serios și repetă c'o nobilă emfază acuzațiile acestuia, împotriva modernizării pripite a societății noastre. Dar pentru a fi în spiritul vremii, d. Mehedinți care va rămînea veșnic elev și nu se va putea mișca niciodată decît în spatele unui magistru, a intrat la școala altor profesori la modă, dela care a îmbrățișat unele dogme

pe care nu ştiu să le fi avut conservatismul mai modern de altădată, dogme care au repugnat cel puţin totdeauna, acelei libere inteligenţi care a fost d. Maiorescu.

Noii profesori ai d-lui Mehedinţi sint: d. Aurel Popovici, vajnicul teoretician reacţionar, dela care a adoptat ura împotriva raţionalismului şi a spiritului critic şi tradiţionalismul său mistic, clerical şi obscurant şi d-nii Iorga şi Cuza dela care, de pe cind erau tovarăşi, a primit lecţii de şovinism brutal şi de xenofobie intolerantă.

Cu tirade sonore împotriva „imitatorilor formelor străine", a „robiei neobabilonice a Parisului" şi a „fantomei omenirii abstracte" elaborate în „bilciul internaţional" de acolo, dispensîndu-se de dovezi pe care nu le-ar fi putut aduce, cînd cu insinuări, cind cu calomnii, d. Mehedinţi se sforţează să pue în circulaţie ingenioasa şi comoda formulă inventată de d. Aurel Popovici, formulă după care naţionalismul adevărat e „incompatibil cu democraţia" şi, după care, cine nu e conservator e internaţional. Dacă ar fi să credem pe aceşti reprezentanţi ai demagogiei albe care au impertinenţa să se erijeze în depozitari unici ai sufletului ancestral al neamului, oamenii care au făcut revoluţia cea mare în Franţa sau acei care au făcut revoluţia dela 1848 la noi, fiindcă au avut îndrăzneala să dorească ceva mai multă libertate şi dreptate subt soare, au fost nişte înstrăinaţi care nu ş'au iubit pămîntul şi ţara, căci sentimentul naţional ar fi după aceşti domni monopolul exclusiv al partidelor conservatoare!

Ca un tradiţionalist doctrinar şi consequent, pe aceste timpuri de clericalism militant şi ipocrit, d. Mehedinţi nu putea să nu aibă la inimă chestia religioasă şi organizarea bisericii ca stilp de rezistenţă al autorităţii.

Arătînd obişnuitul şi formidabilul său dispreţ pentru nevoile materiale ale ţărănimii, acele vulgare funcţii digestive, care nu merită nici o minută de interes, cu o eloquenţă onctuoasă de predicator bine hrănit care vorbeşte în faţa societăţii doamnelor ortodoxe, d. Mehedinţi suspină pentru nevoile ideale ale sufletului, lăsate în părăsire.

Am sălbătăcit sufletul poporului nostru, exclamă d-sa, descoperind în scăderea sentimentului religios la ţară motivul principal al răscoalelor agrare. Cauzele stării de plins în care se află biserica astăzi nu trebue căutate după d-sa în cler, ci „în acei mireni cari aiuriţi de un ieftin liberalism au privit batjocoritor biserica şi s'au împărtăşit din gunoaele Parisului aduse în mode, cărţi, legi şi în alte articole de import". Foarte indignat se arată d. Mehedinţi împotriva unui parlament care alege pe înalţii demnitari ai bisericii numai dintre „rurali" şi „dintre umiliţii dela marginea oraşului" şi nu din aristrocraţie. Dacă arhiereii s'ar alege numai din vlăstarele familiilor nobile, ca în vechime, lucrurile s'ar petrece altfel. D-sa are însă toată speranţa că partidul conservator care s'a preocupat totdeauna de chestiile religioase va transforma în realitate acest deziderat.

Raporturile existente la noi, intre politică şi şcoală, îngrijesc pe d. Mehedinţi care se ridică nu numai împotriva ingerinţelor politice înăuntrul şcolii, dar şi a dreptului profesorilor de a face politică în afară de şcoală şi de a ocupa funcţii la stat. Nimic nu-l indignează mai mult de cit cazul unui profesor universitar, prefect, şi a unui docent, subprefect, în urma răscoalelor din 1907. D-sa ar fi dorit desigur, în interesul superior al neamului, ca funcţiile acestor doi intelectuali să fi fost îndeplinite în acel grav moment de doi proprietari devastaţi!

Azi, cînd institutorii şi învăţătorii reclamă cu insistenţă dreptul de a putea fi aleşi în Cameră, în consiliile judeţene şi comunale, d. Mehedinţi cere ca profesorilor secundari să li se ia acest drept. Dacă el trebue luat şi universitarilor, nu spune nimic d-sa, îmi pare însă că nu ar fi împotriva menţinerii acestui drept pentru universitarii de nuanţă conservatoare; oricum, sint şi aceştia un fel de aristrocraţie, dacă nu prin naştere, cel puţin prin adopţiune.

Dar ceia ce neliniştește mai ales pe omul ordinei şi al raţiunii de stat e acţiunea acelor spirite primejdioase care samănă „neghina vrajbei" în sufletul tinerimii, asmuţind satele împotriva oraşelor: „Lipsa noastră de cultură temeinică, precum şi atmosfera demagogică a vieţii noastre politice a lăsat să iasă la iveală în anii din urmă o seamă de oameni neisprăviţi. Cu porniri generoase în unele momente, dar în esenţa lor făpturi condamnate la o veşnică invidie (şi de aceia la o veşnică mişcare şi schimbare), oameni de flacără, capriţioşi ca şi flacăra care, în loc de lumină, orbeşte. Suflete zdruncinate. Ceva mijlociu între sănătate şi nebunie. Lipsiţi de orice fir logic, în gindire caşi în fapte, formula vieţii lor e un perpetuum mobile. Trăiască flacăra, trăiască cutremurul, trăiască haosul, numai mişcare să fie şi, dacă se poate, ei pe un piedestal în mijlocul agitaţiei". (Nu vă spuneam că d. Mehedinţi vrea să răstoarne pe d. Iorga de pe piedestal?)

„Alături de aceştia sint şi neisprăviţi de alt gen: genul rece. Reci fiindcă sint străini de noi şi de ale noastre. Edecuri greco-evreo-muscăleşti, inteligenţi obtuze, fără pic de lumină; suflete fără scîntee de entuziasm. Lumea pentru ei are o singură culoare—cea mohorîtă. Această speţă—şi mai detestabilă—propagă ura sadea; distilează conştient veninul, după cum neamul rece al unor tîrîtoare secretează zi cu zi picătura fatală, pe care o strecoară în rana victimei imprudente ce trece pe delături. Mai ales aceştia sint cei care cultivă şi împrăştie sămînţa de vrajbă în inimile tinerilor ce n'au încă simţul vieţii reale. Ce le pasă acestor anarhişti—reci sau înflăcăraţi—şi cum ar putea să le pese, cînd lipsa de judecată—la unii, de suflet—la ceilalţi îi împiedică de a prevedea catastrofa, pe care totuşi o pregătesc?"

Admirînd gongorismul stilului şi sumbra imaginaţie care se revelează în acest pasaj, nu ne putem opri de a nu face cîteva observaţii asupra acestui mod civilizat de a discuta cu adversarii. A face analiza chimică

a sîngelui aceluia pe care-l combaţi, e în ţările cu un anumit nivel intelectual un argument decisiv în discuţie, mai cu samă atunci cînd resursele intelectuale de care dispui nu-ţi permit, cu toată bunăvoinţa, să mai descoperi altele. De acest argument au uzat cu profuzie şi vor uza probabil în totdeauna corifeii naţionalismului de pretutindeni. Pe cînd aceştia însă, insultînd, au curajul să-şi numească totdeauna, personal, adversarii, impersonalului domn Mehedinţi îi lipseşte acest curaj căci în acest reprezentant „pur sang" al rasei latine a rămas ceva din psicologia prudentă a ajunşilor.

O telegramă a studenţilor către rege, telegramă în care aceştia vorbesc de vitejia ţărănimii care i-a pus corona pe frunte, tulbură nopţile d-lui Mehedinţi. E o dureroasă rătăcire şi o nedreptate strigătoare exclamă d-sa. Cum, în războiu nu s'au luptat decît ţăranii? Nu s'au luptat şi de acei cari au lăsat dalta, mistria, ferăstrăul, compasul inginerescr, codicele de legi, catedra, moşia, fabrica etc.? Se vorbeşte prea mult de ţărani, scrie d-sa, această clasă intră prea mult în preocupările tinerimii şi după cum a compătimit pentru aristocraţia ameninţată de ignobilul val popular, d. Mehedinţi varsă lacrimi amare gîndindu-se la soarta bieţilor orăşeni. Studentului romîn d-sa îi vorbeşte astfel: „Dacă elementelor chaotice şi anarhice nu le e ruşine să ducă patima până la infamie, tu nu te lăsa ameţit; nu amesteca cu ambiţiile lor dreapta ta generositate faţă de fraţii şi de toţi cosîngenii tăi din oraşe. Faţă de săteanul care se sprijină la nevoe pe toţi cei din sat, Romînul dela oraşe, asediat uneori de străini până la uşa şi ferestrele casei e mult mai primejduit".

Aşa dar pentru acest domn, originar din Soveja, ţăranii sînt nişte privilegiaţi pe care proprietarii sau administraţia îi ocroteşte, faţă de sărmanii tîrgoveţi pe care statul vitreg îi lasă în voia soartei!

Un om care pornind din pătura de jos şi ajungind la o situaţie înnaltă, devine din mobile interesate avocatul claselor superioare împotriva acelora din rîndul cărora a plecat, e un spectacol care se repetă. Şi dacă acest spectacol nu impresionează îndeajuns pe unii, în sufletul altora stîrneşte totdeauna dezgustul.

Dulce beatitudine

Revista Generală a Invăţămîntului, din această lună, cuprinde o dare de seamă despre *„Congresul Jubilar al Societăţei Institutorilor şi Institutoarelor din Romînia"*. Congresele au un rost, nu acela însă de a inova sau de a naşte idei originale în direcţia organizării ramurilor de muncă omenească. Ideile nouă, direcţiile nouă pornesc modest din alte locuri, nu iubesc solemnitatea congreselor şi gravitatea preşedinţilor. Cu toate aceste congresele contribuesc la închegarea legăturilor profesionale, care, cînd nu degenerează în inţepeniri obtuse a spiritului strimt de corp, sînt un nou impuls la muncă rodnică. Apoi, pentru

observator, congresele sînt cel mai bun prilej pentru a cunoaşte mentalitatea *breslei*, şi deci un isvor de indicaţii pentru acei în a căror cădere şi putere stă posibilitatea dării de noi direcţii. Psalmodiarea, indecentă aproape, pentru cei *mari*, şi *curbarea*—ofensătoare a demnităţii omeneşti—din partea celor *mici* sînt de obiceiu din caracteristicele congreselor noastre, după cum, în general, ele caracterizează întreaga noastră viaţă publică, şi dau astfel încă tonul oriental societăţii noastre. Acest colorit nu putea dar cu totul lipsi nici din acest congres jubilar. Un om însă, care nici într'o ocazie nu pierde din vedere problemele mari, a ridicat în acest congres poate cea mai fundamentală problemă socială la noi, care aşteaptă de multă vreme rezolvarea, şi a cărei dezlegare întîrzie şi din cauză că ea nu e privită în adevărata ei perspectivă istorică. Omul e d. Haret; problema e cea a învăţămîntului rural şi a învăţătorilor săteşti.

Pe răspîndirea culturii la sate se sprijină succesul tuturor legilor făcute pentru propăşirea acestei ţări; şi lărgirea vieţii publice tot această bază are: căci din 7,000,000 de locuitori din Romînia liberă, 6,000,000 sînt săteni,—adică un procent de 82%. Şi astăzi, cînd—cu toate că statul a decretat învăţămîntul primar obligator încă dela 1864—numărul analfabeţilor la sate ajunge la 65%, această bază de propăşire naţională e desigur foarte şubredă. In afară de Rusia şi Turcia, *noi* ţinem recordul analfabeţilor în Europa. Cei care se gîndesc neconteniţ la sporuri bugetare pentru Universităţi să nu uite acest *fapt* istoric.

La 1896 s'a înfiinţat „Casa Şcoalelor", care azi are un somptuos palat cu o galantă „sală de recepţie". Statul trebuia să înzestreze această instituţie cu 30.000.000 lei, iar activitatea ei trebuia să fie consacrată răspîndirii învăţămîntului rural, în special. Până azi acele 30.000.000 n'au fost încă vărsate de stat, şi biata „Casă a Şcoalelor" e mărginită numai la veniturile ei pentru a *plăti*, la „serate", pe „distinşii conferenţiari" şi pe „gentilele concertiste" care delectează „societatea selectă invitată în saloanele ei". A introdus şi cinematograful, pentru a servi bine publicul, care, după cum ne ţin în curent ziarele, petrece foarte bine şi-şi arată recunoştinţa cu aplause.

Citeam în statistica oficială a Ministerului de Instrucţie că între alte venituri „Casa Şcoalelor" a încasat, numai în cei şease ani dela întemeiere, suma de 1,170,792 lei din amenzile şcolare ale fiilor de săteni, iar „Casa Şcoalelor" în curs de 13 ani n'a ajutat şcoala rurală decît cu un *împrumut* de 8,591,649 lei acordat comunelor; că din 800,000 copii de săteni, 330,229 n-au loc în şcoală; că din numărul aflător de învăţători, 27% sînt suplinitori fără nici o pregătire specială,—pe unul din ei, un inspector l-a descoperit că fusese în puşcărie; că n-avem, în total, decît vre-o 8.000 de învăţători şi ne trebuesc 17.000; că clădirile şcolare rurale sînt şi proaste şi insuficiente, iar cererile ţăranilor pentru înfiinţare de

școli stau teanc, ne spune d. Arghirescu in prefața statisticei oficiale, fără să fie satisfăcute; că.... Ar face bine „Casa Școalelor“ să reprezinte aceste lucruri pe filmurile ei cinematografice.

O nouă direcție

D. Alex. Davila, noul director al teatrelor, a fost mai deunăzi amenințat de un ziar că va fi combătut, dacă nu va încuraja, ca predecesorul d-sale, literatura dramatică indigenă.

A încuraja această literatură înseamnă a da acces tuturor imitațiilor mediocre scrise în romînește, a cheltui zeci de mii de lei cu montarea unei singure piese slăbuțe pentru a-i asigura un succes lăturalnic, a face experiențe patriotice pe socoteala Teatrului și a împărți apoi premii autorilor romîni, cari le merită mai mult ca romîni decît ca autori.

In artă, numai mediocritățile simt nevoe de încurajare. Talentul real perseverează și răzbate fără sprijinul nimănui. Lucrările lui se impun dela sine directorilor de teatru, care au tot interesul să primească piese bune.

Dacă s'ar naște la noi un Dumas, el n'ar avea nevoe de sprijinul ostentativ al d-lui Bacalbașa, ca să scrie piese bune. Și credem că nu protecționismului oficial se datoresc comediile lui Caragiale, iar Ronetti Roman n'a fost „încurajat“ de nimeni.

Incurajarea mediocrităților aduce mai multă pagubă de cît folos. Ea deprinde chiar pe cei care au un pic de talent, să producă mult și fără control; apoi, prin efectele ei, scade prestigiul teatrului și, ce e mai grav, strică gustul publicului.

Se știe că publicul condiționează în bună parte apariția și existența marilor scriitori. Trebue să avem un public priceput, ca să putem avea autori dramatici buni.

Dar gustul publicului nu se formează nici cu imitații anemice după dramele moderne din apus, nici cu piese spectaculoase în care introduci balet și cinematograf, ca să mergi la sigur. Asemenea reprezentații sînt menite numai „să desfunde mahalalele“, să stabilească faima și să umple buzunarele unor mediocrități incapabile de a face artă serioasă și onestă.

Cu asemenea producții și prin încurajarea unor autori fără scrupule, literatura noastră dramatică pierde,—oricît de mare ar fi succesul lor. Noi știm că *Fata aerului*, *Ocolul pămîntului* sau cutare adaptare grosolană după Faust, cu trăznete și foc bengal, au un și mai mare succes. Totuși nu acestea sînt piesele care fac mîndria literaturii dramatice a unui popor. Nici nu cunoaștem măcar numele autorilor lor. Iar publicul pe care-l hrănești cu asemenea producții, ajunge cu timpul să nu mai poată aprecia o pură capodoperă clasică, cu un singur decor, sau o sobră dramă psihologică modernă.

Așadar, nici succesul avut sau prevăzut al unei piese, nu trebue

să fie criteriul după care să se conducă Directorul ca să încurajeze pe junele autor romîn. Acest criteriu trebue să fie numai dorința de a înfăptui o literatură dramatică romînească, formînd și desvoltînd gustul publicului, prin piese *bune*. Și cum, afară de Manasse și de comediile lui Caragiale, noi nu avem teatru romînesc, vom căuta acele piese bune în repertoriul străin,—clasic și modern.

D. Davila care e atît de priceput în ale teatrului, a înțeles de mult lucrul acesta. De aceia sîntem convinși că d-sa va lua-o mai domol cu încurajarea autorașilor romîni, care au și 'nceput să-l cirie prin ziare.

O scrisoare a d-lui Lovinescu:

Stimate domnule Redactor,

In numărul de Septemvrie al revistei dv. amintiți de un articol al d-lui M. Dragomirescu ce mă privește. Acest articol, publicat în Iunie, îmi scăpase, fiind scris într'o revistă pe care n'o citesc de obiceiu, și într'o epocă în care nu eram în țară.

Văzînd că dv. arătați o nedumerire sinceră față de afirmațiile d-lui Dragomirescu și crezînd că țineți ca această nedumerire să fie risipită, v'ași fi foarte îndatorat dacă ați binevoi să publicați lămuririle ce mi se cer din mai multe părți.

După cum am mai scris-o de mai multe ori, mi se întîmpla foarte des să nu am aceleași păreri cu d. Dragomirescu, după cum era și firesc. Nu am împărtășit până acum niciodată *în întregime* părerile vreunei reviste la care am scris, nefiind robul nimănui și ne luînd răspunderea decît a lucrurilor pe care le semnez. Astfel se explică de ce polemizam adese cu d. Dragomirescu sub învelișul aceleiași reviste, și, trebue să recunosc, în chipul cel mai urban cu putință. D. Dragomirescu numește această polemică, în care mă înnăbușea sub flori stilistice, *a censura*... Se înșeală. A censura înseamnă a suprima... Și doar știe bine că nu mi-a suprimat nici măcar o virgulă...

Cît despre afirmația că d-sa mi-ar fi impus să scriu un anumit articol despre d. Em. Gîrleanu, nu o pot privi decît ca o impostură. E singurul cuvînt mai civilizat pe care îl găsesc deocamdată.

Imi pare rău că d. Dragomirescu nu se respectă în de ajuns pentru a nu luneca la afirmații deopotrivă de injurioase și pentru d-sa și pentru mine, ținînd seamă mai ales că nu le poate dovedi cu nimic.

Primiți, vă rog, domnule Redactor, expresia sentimentelor mele de considerație.

București, 1 Noembrie, 1912 E. Lovinescu

O carte la timp venită:

E—după cum arată titlul—lucrarea d-lui Ilie Bărbulescu: *„Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croa-*

tie, en liaison avec la question Macédo-roumaine", despre care revista noastră va publica o dare de seamă mai tîrziu.

Pănă acum „Viața Romînească" a publicat mai multe articole datorite colaboratorului nostru asupra culturii Muntenegrului, — articole care au fost traduse în limba muntenegreană și scoase într'o broșură, de către d. George Stefaneli.

Dela redacție

Colaboratorul nostru d. D. D. Pătrășcanu a pus sub tipar un nou volum de schițe și povestiri, intitulat *Timotheiu Mucenicul*. Acest volum va cuprinde, pe lîngă bucăți publicate în V. R. și Luceafărul, și alte bucăți inedite.

P. Nicanor & Comp.

RECENZII

Alexandru Lupeanu. *De vorbă cu sătenii*. Cluj. Tipografia „Carmen", 1912. Prețul 70 bani.

Citeam zilele trecute în „Transilvania", revista „Asociației" Romînilor din Ungaria, o listă a conferințelor ținute, pentru săteni, de către membrii societății, în cursul anului 1911, și nu puteam să-mi stăpînesc un sentiment de adîncă nemulțumire pentru noi, ceștia din Regat. Cele 714 conferințe ținute în diferitele comune de peste munți, pentru luminarea sătenilor romîni, erau tot atîtea bine meritate mustrări care se revărsau dureroase peste conștiința nepăsării noastre vinovate.

Și e cu neputință să nu ai acest sentiment dacă cunoști ceva-ceva din ceia ce se face dincolo în această privință, dacă îți cade sub ochi măcar cît de puțin din mulțimea de reviste, gazete, volume, broșuri, etc., ce se tipăresc mereu pentru popor la frații noștri din Ardeal.

E o mișcare acolo, căreia în zădar i-am căuta vre-o asemănare cît de mică în lipsa de interes, în nepăsarea desprețuitoare pe care o arătăm aice față de cultura sufletului și minței aceluia pe care, la ocazii, îl numim talpa țării.

Și dacă semnalăm aice apariția volumașului d-lui Al. Lupeanu, nu o facem atîta pentru a face cunoscut cetitorilor noștri conținutul acestei cărți simple, de „gînduri și îndemnuri", închinate unui public înapoiat, ci mai mult pentru a ne folosi de acest prilej, ca să stăruim puțin asupra vinovăției noastre față de păturile de jos.

Lucrarea d-lui Lupeanu e una din acele zeci și sute de cărți pe care tipografiile romîne de peste munți le aruncă anual în masa cea mare a poporului. Cîteva sfaturi asupra învățăturii, asupra economiei ori asupra curățeniei: cîteva considerații asupra credinței ori hărniciei: cîteva date și aprecieri asupra activității unui George Barit ori Cuza-Vodă; cîteva lămuriri asupra Basarabiei cu ocazia centenarului răpirei ei,—și volumul e gata. Cel ce l-a scris nu urmărește nici glorie, nici răsplată. El știe că nici nu a făcut cine știe ce descoperire, nici nu a făcut creațiune literară. Dar și-a făcut datoria către ai săi. A cunoscut cîteva lucruri pe care cei mulți și simpli nu le cunosc, ori nu le cunosc îndestul, și le-a scris pentru ei. Iar mulțumirea lui? O spune foarte bine d. Lupeanu: „dacă cetitorii dela sate.. se vor alege cu vre-un grăunte de învățătură ori de îndemn,—mi-am plinit gîndul și datoria".

Da, domnule Lipeanu, ți-ai plinit datoria. Ai scris o carte simplă, într'o limbă ușoară și curată; cetitorii d-tale dela sate o vor ceti cu plăcere și le va fi de folos. Și ca d-ta mulți vă pliniți acolo datoria. Iar noi cești de dincoace, ți-o spun cu durere, tare nu ne plinim datoria,—și tare mă tem că vom plăti odată scump.

*

I. Enescu. *Cooperativele sătești*. Sibiu. Tipografia Arhidiecezană, 1912. Prețul 1.50 cor.

Lucrarea d-lui I. Enescu e ceia ce se numește în genere o „călăuză": e călăuza cooperatorului.

In adevăr, în cele peste 150 de pagini ale volumului său, autorul expune toate sistemele și felurile cooperativelor, și se ocupă de diferitele probleme ce sînt în legătură cu această formă a activității economice.

In cartea aceasta, fondatorul ori con-

ducătorul unei cooperative sătești va găsi nu numai normele generale de organizare și de funcționare ale cooperației in diferitele ramuri de producțiune in starea de azi, ci și o expunere a multiplelor și variatelor incercări făcute în această direcție la diferite popoare și în diferite timpuri, cu indicarea pricinelor pentru care acele incercări au fost incoronate de succes, ori au căzut. El va avea astfel putința de a-și da sama, prin sine insu-și, de condițiile în care va trebui să organizeze și să pue în acțiune cooperativa sa, pentru ca, folosindu-se de experiențele altora, să ducă la bun capăt intreprinderea sa.

Mai mult. Expunerea teoretică a d-lui I. Enescu e insoțită de numeroase observații practice, critice, sfaturi și îndemnuri, care nu pot decit să ajute și să lumineze pe acei ce-și iau sarcina de a intemeia ori de a conduce o cooperativă.

Iată de ce credem de datoria noastră să semnalăm apariția cărții d-lui I. Enescu, recomandind-o acelora cari doresc să aibă într'un tot cunoștințele generale relative la problema cooperativelor.

Pentru d. I. Enescu însă am avea de făcut o observație.

E regretabil că d-sa, care a scris cartea aceasta ca să folosească mai ales elementelor dela țară, nu a căutat să intrebuințeze o limbă mai potrivită cu această țintă, ferindu-se cît mai mult de neologisme. Dar și mai regretabil încă e că d-sa poate întrebuința, în limba literară romînă, cuvinte ca: a revidă, muncă răbdurie, producenți, consumenți, și o mulțime de alți termeni barbari, cari fac neplăcută cetirea cărții d-sale.

Nu sintem oare datori cu toții să tindem, cind scriem cel puțin, către o limbă care să devie cît mai mult una și aceiași pentru toată suflarea romînească?

M. C.

* * *

Mariu Teodorian. *Maica Sofia*, roman. Biblioteca pentru toți. București, 1912.

Romanul d-lui Teodorian e scris în formă de autobiografie și ne povestește viața unei călugărițe tinere, Maica Sofia, care moare de oftică, în urma unor peripeții foarte interesante și atît de capricioase cum numai viața singură poate să le combine. Episoadele povestirii d-lui Teodorian, prin însăși singularitatea lor și prin precizia amănuntelor, au caracterul de cazuri speciale și-ți fac impresia unor fapte petrecute intr'adevăr, nu scoase din închipuirea autorului.

Ne-au interesat cu deosebire copilăria eroinei, viața părinților ei (care, dintr'un anumit punct de vedere, e o digresie prea mare pentru economia romanului) și partea unde ni se vorbește despre spitalul de răniți, din timpul războiului. D. Teodorian se vede că știe atîtea lucruri interesante, pe care ar fi păcat să nu le povestească, chiar dacă ele n'au nimic comun cu tendințele d-sale religioase.

Descrierea vieții sau a comunității mănăstirești e prea sumară. Dar toate tipurile schițate sînt vii.

Ne-a surprins mai ales un tip de călugăriță—vicleană, perversă, care în urma unui trecut murdar, are multe cunoștinți în lumea laică de sus, și profită de ele: scapă tineri de armată, fură avutul mănăstirii în calitate de econoamă, face negoț și umblă mai mult afară din mănăstire după afaceri, înșală și conrupe anchetele, face avere și-și crește copii naturali în sat, etc. Tipul e atît de bine schițat, încît sîntem convinși că autorul a avut un model viu inaintea ochilor,—și ne mirăm cum e tolerată prezența unui asemenea... model, într'o mănăstire de-a noastră.

Cînd însă autorul e și *vrea* să fie tendențios, atunci ni se pare că... trage

de păr realitatea. Ne gîndim mai ales la zugrăvirea episcopului ortodox și la cîteva amănunte neverosimile asupra purtării sale.

In total autorul a vrut să ne arate cum o ființă care părea destinată catolicismului a ajuns călugăriță ortodoxă, modul de recrutare a călugărițelor noastre (să nu uităm însă că Sofia e un *caz special*), convingerea șubredă cu care ele îmbracă haina monahală, și viața de păcate pe care o duc în mănăstire. A reușit sau nu? Noi credem că numai în parte.

Deși romanul acesta e un debut literar al d-lui Mariu Teodorian, d-sa vădește frumoase calități de observator, multă îndemînare în trucuri tecnice de compoziție pentru verosimilul faptelor, și un stil foarte nervos și vioi, dar pe alocurea cam uscat, și adeseori pătat de unele expresiuni prea prozaice.

G. Z.

* * *

D. Russo. *Critica Textelor și Tehnica Edițiilor.* Extras din Buletinul Comisiei Istorice a Rominiei. București, Socec, 1912, 1 vol. in 8° de 107 p., fără preț.

Cu cît studiile de istoria limbii și literaturii romîne progresează mai mult, cu atît se simte mai mult și nevoia de ediții critice a vechilor autori.

Este adevărat că s-aŭ făcut și la noi cîteva edițiuni care pretind a fi „critice", dar aceste edițiuni arată tocmai cum nu trebue să se procedeze intr-o ediție cu adevărat „critică": s-a luat ca bază un manuscris la intîmplare și s-a tipărit cu greșeli de tipar și lacune, alteori s-aŭ colaționat manuscrise dar intr-un mod oarecum analfabet, s-a alterat intenționat stilul autorului, s-a tipărit copia în loc să se tipărească originalul, etc!

Era deci vremea să se isprăvească odată cu astfel de edițiuni. Insă cum? După ce călăuză?

D. R. și-a luat deci însărcinarea de a publica un manual de „critica textelor și tehnica edițiilor". Manualul săŭ, inspirat de filologii străini cei mai autorizați in materie, îmbrățișează toate problemele respective cu o claritate și cu o siguranță de om perfect stăpîn pe materia pe care o tratează.

Iată pe scurt cuprinsul: prefață, bibliografie, critica textelor, nașterea și înmulțirea greșelilor, critica autenticității și a provenienții, importanța edițiilor critice, recensiunea textului și tehnica edițiilor, aparatul critic, textul, edițiunile de texte romîne de până acuma, titlul, marginile paginilor, indicele, introducerea, diferite observațiuni mărunte, epilog.

Manualul D-lui R. este menit a aduce cele mai bune servicii viitorilor editori, și se citește cu cel mai viŭ interes grație exemplelor din literatura romînă aduse în discuție.

Cîteva observații.

Unele note, ca d. p. cele dela p. 19 și 62, sînt prea lungi pentru „note",— se întind pe cîte trei pagini!

Autorul nu dă exemple de emendări greșite în literatura noastră. Sînt totuș două care merită să devie clasice.

1. *Casele cele cuciniĭ* din Miron Costin însamnă 'casele cele *de bucătărie*' (*cuciniŭ* 'de bucătărie' <*cucina* 'bucătărie'). V. A. Urechia, care a editat pe Miron Costin, emendează '*cu cinci grădini*'! (v. A. Philippide, Principii, 184, și ZRPh. 1907, p. 308).

2. Un pasaj din Alecu Russo sună: „Poezia adevărată este și aŭ fost răsuflarea națiilor, inima popoarălor; fiiștecare nație are organizația sa; în acé organizație intră limbă, haine, tradiții istorici saŭ casnice, obiceiurile care dizvoltesc plecările bune sau rele, *înfibce* tăria lor pe un pămînt, și cu înriurirele sufletești și soțieale să numește naționalitate."

Pasajul este perfect clar. *Înfibce*= *înfipge*, *înfige*. D-n Haneș, care a e-

ditat pe Russo, n-a înțeles pe *înfibce* (p. 15). Pentru a-și lămuri pasajul, D-n Haneș a pus punct și virgulă înainte de *înfibce*, a suprimat virgula de după *pămînt*, și a emendat pe *înfibce* prin *'în timp ce'*!

G. P.

* * *

Paul Boyer. *La Russie et les nationalités.* Paris, Léopold Cerf, 1912, Prix 1 fr.

Politica internă a Rusiei în cei din urmă cinci ani se caracterizează prin apariția și desvoltarea unui naționalism strimt, agresiv, intransigent.

In micul său studiu, Paul Boyer își propune să arăte care sînt pricinile acestui naționalism, care sînt principalele lui manifestări și care sînt primejdiile cărora el le poate da naștere.

Pentru națiunea rusă (mai ales profesiile libere, negustorii și proprietarii) naționalismul e un fel de revanșă a războiului ruso-japonez: o compensațiune a umilirii suferite de țară în afară. Pentru guvern și camarilla rusă, acest naționalism e tot un fel de revanșă, dar—contra revoluției interne: în mare parte naționalitățile fusese acele care urzise și primise cu entusiasm mișcarea revoluționară.

De altfel și între naționalități s'a făcut în ultimul timp o redeșteptare mai vie a sentimentului național și s'a început o mai bine condusă acțiune națională: Polonii renunțînd la vechea utopie a separației revendică numai autonomia administrativă, dreptul la self-gouvernement; Finlandejii se opun cu îndîrjire politicei de rusificare a lui Plehve; Caucazul își afirmă cu tărie revendicările sale naționale, iar în provinciile baltice, Esthonii și Letții mai ales reacționează violent contra încercărilor de rusificare ale guvernului.

Iată pentruce, odată revoluția înfrîntă, guvernul caută să exerciteze toate represaliile contra naționalităților, ale căror aspirații la autonomie sînt taxate de „visuri nebune."

Iar naționalismul rus, întreținut cu îngrijire de oamenii guvernului, nu e decît pretextul acestei politici.

Cuvîntul de ordine al naționaliștilor a fost „Rusia a Rușilor," adică heghemonia națiunii ruse și a religiei ortodoxe. Și potrivit acestor principii, guvernul n'a mai arătat, în toate actele sale față de naționalități, decît neîncredere și dușmănie. Așa a făcut în chestia introducerii zemstvourilor în guvernămintele de vest, unde a înlăturat cu totul pe Evrei dela drepturile electorale și în mare parte și pe celelalte nationalități, pentru a asigura preponderența elementului rus, mai puțin numeros; așa a făcut în chestia guvernămîntului Kholm, cînd a rupt o parte din provinciile polone pentru a le alipi la Rusia; și tot așa a făcut în afacerea guvernămîntului Vyborg, unde a luat dela Finlandeji a 20-a parte din teritorul lor și a 16-a parte din populație, pentru a le încorpora guvernămîntului rus St. Petersburg.

Firește că astfel de procedee nu au putut decît să nemulțumească adînc naționalitățile vexate și să le facă și mai ostile guvernului rus. De aceia unele, ca Rușii-mici, își îndreaptă ochii către Austro-Ungaria și agită astfel idei separatiste; altele ca acele din provinciile baltice își ațintesc ochii către Germania; iar altele, ca Polonii, Finlandejii, etc., se simt tot mai străine de Rusia și se pretează cu ușurință la tot felul de influențe străine. Cît despre Evrei, situația acestora e și mai tristă, dar regulamentele de excepție nu-și ajung scopul lor, persecuțiile guvernamentale împing pe Evrei spre revoluție și-i fac propagandiștii cei mai înverșunați ai acesteia, iar îngrămădirea celor 7 milioane de Evrei, pe care îi are Rusia, în cîteva teritorii foarte restrînse, nu poate fi de loc privită ca o măsură înțeleaptă.

Iată pentruce, cu drept cuvînt spunea autorului un savant rus că în Rusia cine e patriot adevărat și își dă samă de adevărata stare de lucruri nu poate și nu trebue să fie „naționalist."

M. C.

* * *

Nicolas Erémie. *Les associations paysannes de production en Roumanie.* Paris, Jouve et C-ie, 1912.

Un studiu interesant asupra obștiilor de arendare. Autorul bine documentat asupra acestei chestiuni expune în capitole succesive forma și clasificarea economică a acestui nou gen de cooperație, originile și organizarea legală a obștiilor, modul lor de funcționare și în sfîrșit rezultatele pe care le-au dat ele până acum. Fără să rezumez aici această lucrare, mai ales că o schițare a dezvoltării obștiilor la noi însoțită de date statistice s'a făcut în Cronica internă a numărului precedent din revista noastră, voi insista asupra unor puncte, care mi s'au părut mai interesante, complectîndu-le cu cîteva observații personale.

Cartea fiind scrisă pentru străini—dacă nu ne înșelăm e chiar teza de doctorat în drept dela Paris a autorului—acesta a fost nevoit, pentru a explica originile acestei interesante și originale forme de cooperație, specială țării noastre, să facă un scurt istoric al evoluției raporturilor țăranilor cu pămîntul și a actualei repartiții a proprietății rurale în Rominia. Este cunoscut faptul că cooperativele de producție agricole s'au dovedit, din diferite cauze, superioare celor industriale. In Apus însă prin cooperative de producție agricole nu se înțeleg acele cooperative care tind la procurarea de pămînt, pe care apoi să-l lucreze în mod individual membrii cooperatori, cum e cazul obștiilor noastre. Cooperativele de producții agricole în Apus sînt cu totul de altă natură. Ele au ca scop mai ales ușurarea și perfecționarea culturii, sau prelucrarea și vinderea în comun a produselor agricole. Așa sînt de ex.: lăptăriile cooperative, cooperativele de vînzare în comun a vitelor de măcelărie, paseri și ouă, morile cooperative, etc. Obștiile de arendare însă sînt o formă nouă de cooperative de producere agricole, formă specială țării noastre. Ele s'au născut, la țară, s'ar putea spune dela sine, fără model imitat nici inițiativă a cercurilor conducătoare, din nevoile adînci și reale ale țărănimii. Ceia ce caracterizează obștiile noastre este cooperarea țăranilor nu pentru a *lucra* pămîntul în mod cooperatist, ci pentru a și-l *procura* numai prin cooperație, urmînd apoi ca pe domeniul procurat fiecare să-și lucreze lotul său ca mic cultivator individual și autonom. In această fază de producție individuală spiritul cooperatist prezidează doar numai pentru a regulariza și a coordona activitatea producătorilor autonomi. Dezvoltarea uriașă pe care au luat-o cooperativele la noi se datorește faptului că ele puneau la îndămîna țăranului un mijloc de a eși din o condiție economică foarte păgubitoare lui. In adevăr, repartiția proprietății rurale era în 1903, cînd obștiile încep să apară, și e și astăzi de așa natură, încît țăranii, în marea lor majoritate, nu sînt nici adevărați lucrători agricoli, dar nici mici cultivatori autonomi, de oare-ce mica proprietate pe care o au nu le ajunge ca să-i hrănească și ei trebue în o formă sau alta să închirieze pămînt dela marii cultivatori. In această situație care nu le permite nici să producă bine pe seama lor, nici să fie pur și simplu lucrători agricoli, țăranii sufăr neajunsurile amîndoror acestor condiții. Era firesc dar, că atunci cînd obștiile le dădeau mijlocul de a deveni mici cultivatori autonomi pe domeniile arendate în comun dela proprietari, ei să intre cu hotărîre în această nouă formă de cooperație, în-

locuind în cele mai multe cazuri pe arendașul intermediar.

După această parte de introducere, din care capitolul cel mai slab e un rezumat confuz și necompleet după Radu Rosetti, al raporturilor țăranilor cu pămîntul din timpul cnezatelor și până la legea din 18?4, autorul examinează origina și legile care au dat ființă legală obștiilor, cum și modul lor de funcționare. Interesante sînt observațiile culese de autor din o anchetă personală făcută la numeroase obștii relativ la modul lor de funcționare.

Partea de sinteză cu care se închee studiul și în care se expun rezultatele date de obștii și importanța lor economică e mai puțin reușită. Examinînd după cifrele date de Anuarul Băncilor Populare dezvoltarea enormă a obștiilor, autorul se arată plin de încredere în viitorul acestei sănătoase forme de cooperație. In afară de rezultatele materiale el semnalează, fără însă a insista îndeajuns, marele folos pe care îl aduc obștiile ca instrument de educație economică și socială. In ceia ce privește criticile aduse obștiilor, autorul deși le combate cu un zel lăudabil, pare totuși impresionat de autoritatea acelui care le-a formulat în majoritatea lor, sau de forma savantă în care ele au fost prezentate. Aceste critice însă nu rezistă unei analize mai strînse pentru cei ce cunosc bine faptele. Pentru a nu cita decît două care s'au părut mai serioase, s'a zis în primul rînd că obștiile nu profită decît unei mici minorități care are direcția cooperativei, adevărată burghezie sătească care exploatează țăranii și profită aproape singură de foloasele obștiei. Această critică sprijinită pe unele abuzuri explicabile făcute de unii conducători puțin scrupuloși este totuși mult exagerată. Măsurile de control foarte severe luate de Casa Centrală au făcut să dispară în cea mai mare parte aceste neregularități. E însă un alt control, pe care autorul trebuea să-l semnaleze, și anume că pe măsură ce membrii obștiei se vor emancipa și se vor deprinde cu acest instrument economic, controlul de sus va fi înlocuit cu unul mai sever și mai sigur din partea celor direct interesați. S'a mai zis că foloasele pe care le aduc obștiile țăranilor nu vor dura decît scurt timp și anume atît cît primul contract, de oarece proprietarul profitînd de faptul că țăranii nu pot merge aiurea le va impune un preț de monopol. Așa dar singurul rezultat al obștiilor ar fi să transforme în venit al proprietarului profitul intermediarului dispărut. Această critică nu cunoaște starea reală de lucruri la țară. Obștea e o adevărată forță tratînd dela egal la egal cu proprietarul, care nu-i poate impune prețuri arbitrare, căci riscă să rămîie cu pămîntul nearendat. De relevat este faptul care îi scapă din vedere autorului că aceste două obiecții formulate de acelaș critic se exclud în realitate una pe alta. Voind să dovedească mult, criticul a dovedit prea mult! Căci din două una: sau obștiile aduc un folos țărănimii, fie numai acelei burghezii sătești conducătoare, și atunci argumentul că tot profitul intermediarului dispărut revine proprietarului și că obștiile nu cîștigă nimic, nu e just; sau arendarea la obștii profită numai proprietarului, dar atunci toți țăranii, fie ei conducători sau nu ai obștii, nu profită nimic.

Concluzia cu care se închee cartea e că „obștiile marchează o mare schimbare în viața agricolă romînească. Ele procură țăranului prin dispariția arendașului intermediar posibilitatea de a redeveni un mic cultivator autonom și emancipează în acelaș timp cea mai numeroasă și mai productivă clasă de muncitori din Rominia".

E. T.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare, *No. 9*. D-l St. Sterescu publică o poveste populară din Gorj („Nărojii") plină de humor sănătos și specific. Povestea e redată chiar în forma în care a fost auzită,—într-o limbă foarte interesantă nu numai pentru specialiști: „Cică pe vremuri, cin' n'ar fi fost cășî d'eștea marile, dar-însă numa bordee d'ele mici, săpate 'n pămînt, ar fi trăit nu știu un'e niște creștini de oameni, adică bărbatu cu muerea lui și cu fiu'-su și fi'-sa. Și 'n bordeiu-ăla pusasă fata războiu și, azi o țirișică, mîne o țirichiță, țesase ea, mache, f'o șase coți de pînză în v'o noauă zile".

Luceafărul. *No. 29 și 30*. In privința literaturii noastre dramatice actuale (Vezi „Miscellanea" din acest No.) cetim și în „Luceafărul" următoarele constatări:

„De cîtăva vreme, de cînd se de„pun stăruitoare silințe pentru înfăp„tuirea unui progres dramatic, nu pu„tem înregistra decît aproape tot că„deri. Căderi mai mult sau mai puțin „glorioase. Și ne doare această lipsă „de noroc, ca să-i zicem așa. Nici u„nul dintre scriitorii noi, cari s'au a„propiat de muza dramatică, n'a reușit „să ne dea o operă mulțumitoare sub „toate raporturile, și promițătoare. In„cercări și iarăși încercări".

Aflăm, din acelaș No., că „maestrul decadenții romîne (Macedonsky) își reneagă efebii și arată circumspecte simpatii față de „țărănism".

„Intr'un articol din *Rampa*, făcîndu-și oarecum apologia, le trage o șarjă efebilor, cari nu știu ce e poezia, iar pe d. Iorga îl măgulește cu vorbe pline de laudă."

D-l Macedonsky iar a început să facă sgomot în unele cercuri. Credeam că d-sa se cunoaște mai bine acum și a trecut de vîrsta cînd omul nu poate vedea zădărnicia sfîrîiacului și a procedeelor extra-literare...

Pe zi ce trece ne convingem tot mai mult că talentul veritabil *nu se poate* să nu fie întovărășit de o anumită mîndrie sufletească și de o fatală inaptitudine pentru mijloacele obișnuite de „lansare" proprie.

Simbolul, *No. 1*. In vremurile astea de zbucium și de preocupare generală acută, cînd scade chiar interesul pentru literatura serioasă, apare ca niciodată ridicolul literaturiștilor decadenți, cari nici acum cînd „satul arde" parecă n'au altă grijă decît... să se pieptene.

Iată satul încă aburit de ceață
Luna tot mai palidă se descompune
Pîn'ajunge violetă ca un cap de mort.

In literatură, cașî pe terenul financiar, îndată-ce orizontul se 'ntunecă și situația devine tulbure, nu se mai pot

menține și nu mai au credit decît Băncile mari: Eminescu, Coșbuc, etc.

Cele fără capital și mai ales cele care au trăit din expediente, dau faliment.

Eminescu place și acum, pentrucă oricit de tulburi ar fi vremurile, omul nu incetează de a iubi, de a gindi, de a fi pesimist, etc.

Dar cind preocupări innalte frămintă sufletele, cind zguduiri profunde amenință siguranța generală,—omul, trezit parcă, incetează cu desăvirșire a se mai ocupa de ceiace nu e intr'adevăr sincer și omenesc, de ceiace e numai *pozi* și pretenție goală. Atunci nimene nu se mai gindește la „temple cu trepte de agată", la „autumnale vesperate", la „distilări de visuri roze și halucinante" și la toate elucubrațiile versificate care au devenit atit de banale de o vreme 'ncoace.

Acest fel de literatură, care in timpuri de beatitudine socială cind omului îi e ingăduit să sburde, ne amuză sau ne lasă indiferenți,—In vremuri de frămintare obștească ni se pare de-a dreptul odioasă.

E o lipsă de solidaritate umană, o culpabilă *înstrăinare* prin sentimente de restul celorlalți oameni, un fel de dezertare morală care, la noi in țară, nu credem să poată avea nici măcar scuza unei originalități fatale, a sincerității desăvirșite.

Totul se reduce la incercarea fiecăruia, de a-și pune in evidență mica lui personalitate...

Foaia decadentă pe care o avem acum dinainte, e o probă mai mult a celor ce afirmăm.

In ea găsim insă și exhibiții de altă natură.

Un domn Emil Isac, de pildă, iși incepe articolul astfel:

„E lucru știut, că in familia mea sint mai mulți protopopi *ca* fraze cuminte într-un articol al d-lui Iorga.

„Sunt fecior de casă bună, părinții mei au fost innainte cu două sute de ani foarte bogați—am mătuși bogate..." și continuă cu astfel de informații până la sfirșit.

Am mai intilnit numele acestui domn, ni se pare, dar nu știm unde. Seria atunci, tot despre persoana lui, intre altele: „nici eu, nici Caragiale nu ne ducem prin saloane..."

...E greu de inchipuit mai multă neobrăzare, unită cu o mai banală sărăcie intelectuală.

Și e semnificativ faptul că la noi in țară sint reviste care nu aruncă la coș asemenea lucruri.

La Nouvelle Revue (Octombrie, 1912).

Jean-Jacques Rousseau și educația individuală de *A. Faure*. Dintre adevărurile esențiale și noutățile durabile pe care Rousseau le-a adus in știința educației, cea mai originală este aceia că el a pus bazele educației individualiste. Dela cele dintăi vorbe din opera sa „Emile", preocuparea de a distinge relativul, individualul se vădește. Individualul e ceia ce preocupă pe Rousseau. El crede că totul degenerează in mina omului, pentrucă omul ca ființă socială se ocupă să educe pe alții pentru societate, iar nu pentru individ. In potriva acestei tendințe Rouseau susține, pentru copilul dela cinci la doisprezece ani, educația negativă, „cea mai genială parte a sistemului său": educatorul trebue, după el, să se mulțumească a observa natura și a veghea ca elevul să nu scape influenței sensibile a realității. Numai in a doua fază a educației, in faza inteligenței, dela 12 la 15 ani, educatorul trebue să intervie și să caute a inlocui natura in tendința ei de a căuta diferențele. Dar tocmai aice vine și eroarea lui Rousseau, determinată de credința epocei in egalitatea inteligențelor: Rousseau pune toate inteligențele in aceiași moară și săvirșește astfel un act impotriva naturii. In lipsă

de consecvență insă, care e caracteristica acestui mare cugetător, el revine de mai multe ori la adevăr, după ce etalează cele mai paradoxale teorii. Acei insă care au căutat să aprofundeze pe Rousseau și să aplice părțile bune ale concepțiilor sale, au tras mare folos din scrierile lui. Astfel lui Rousseau îi datoresc Germanii ridicarea lor după Iena, cind patria germană aproape nu mai exista: sufletul german a fost regenerat prin educația preconizată de J. J. Rousseau.

Cu prilejul depunerii la Opera Comică din Paris a idilei in două acte, „L'Amour au faubourg" de **Gustave Charpentier**, *Henri de Curzon* ne dă o schiță biografică și o analiză sumară a operelor marelui compozitor francez. Caracteristica lui Charpentier, al cărui roman muzical „Louise" a avut un mare răsunet nu numai in Franța, ci și in celelalte țări, este: pasiunea pentru umanitate și iubirea de poezie, iar intreaga lui operă se poate defini prin două cuvinte: realism și lirism.

Revue de Synthèse Historique (Număr special, 1912).

In articolul său **Romanul rus contemporan**, *Myrrha Lot-Boradine* iși propune să arăte tendințele care domină literatura marelui imperiu al Țarilor in epoca dela 1900 până astăzi. Renaşterea romanului și preponderența lui asupra nuvelei, trezirea poeziei lirice și ridicarea ei la cele mai inalte forme, iată primele lucruri ce se observă. Ca produs social, literatura acestei epoce e rezultatul frămintărilor care au sguduit Rusia, deci opera unor artiști cu o sensibilitate mărită prin suferință, cu o imaginație surexcitată, care se apropie de coșmar; pesimism și misticism sint cele două cuvinte prin care mișcarea literară se poate caracteriza pentru epoca 1900—1912 din Rusia. Iar dacă e vorba de deosebit curente in această mișcare literară, apoi scriitorii respectivi se pot grupa in două școli: neo-realiști mistici și idealiști esteți. Intre romancierii cei mai de samă ai acestei opere se pot cita: *Teodor Sologoub*, autorul romanelor „Visuri penibile", „Spirit imund" și altele, in care intuiția răului se vădește ca insușirea dominantă a talentului său; *Alexis Remizof*, care cași Gogol iși ia materialul din viața mizerabilă a celor de jos, și care se distinge prin frumusețea și puterea expresiunii sale literare; cunoscutul *Maxim Gorki*, a cărui operă e deja de domeniul intregei omeniri culte; talentul viguros și sobru al lui *Kouprine*, autorul „Micei garnizone ruse"; senzaționalul *Artzybachef* care a stirnit o mare vilvă prin războiul deschis pe care l'a declarat contra prejudițiilor și ipocriziei sociale; *Leonida Andreef*, scriitorul cel mai popular azi in Rusia: mare talent, dar foarte inegal, și adesea lipsit de sinceritate și de simplicitate, și in sfirșit contele *Alexis N. Tolstoi*, rudă cu genialul Leon Tolstoi, un tinăr care ca și Tourghenef e cintărețul induioșat al nobilimei degenerate și tot odată un colorist distins și un stilist plin de nuanțe și de finețǎ. La acești scriitori ale căror opere mai insemnate autorul articolului le analizază, se mai pot adăuga o sama de scriitori cari sint pe cale de a se ridica, cum sint impresionstul *Serguief-Tsenski*, visătorul *Zaitsef*, decadentul *M. Kouzmine* și alții, pentru a avea un tablou aproape complect, in liniile lui mari, asupra romanului rus contemporan in perioada celor 12 ani din urmă.

Mercure de France (Octombrie, 1912).

Intr'un articol intitulat **Tschaikowsky după corespondența sa**, *Henry Gaudhiervillars* aduce citeva date, foarte puțin favorabile, asupra caracterului compozitorului rus. In lumina corespondenței lui cu protectorul său de Meck, autorul „Damei de Pică"

și al lui „Eugeniu Oneghin", ne apare ca un om rău, invidios, pornegritor al compozitorilor mai bine apreciați decît el de cunoscători. Nu numai contemporanii săi: Borodine, Moussorgsky și Balakirew, dar chiar compozitori ca Wagner, Berlioz și insuși Beethoven nu au parte, in scrierile lui Tschaikowsky decît de aprecieri defavorabile. Numai unele bucăți ale lui Massenet il impresionează bine cîtva timp. Dar, neurastenic și alcoolic, om cu o ereditate nefericită, Tschaikowsky se plictisește in curind și de Massenet care ii pare fad, și ajunge la un mare desgust de viață. Autorul articolului caracterizează viața și activitatea lui Tschaikowsky numindu-le chinurile unui om „mediocru adulat de public și desprețuindu-se pe sine".

Cea din urmă operă a lui William Morris nu e, după cum am fi inclinați să credem, vre o lucrare artistică, necunoscută incă, a marelui scriitor englez, ci e pentru *George Vidalenc* o latură puțin cunoscută, dar foarte interesantă a activității lui. E vorba de Imprimeria Kelmscott pe care William Morris a intemeiat-o și a condus-o dela 1890 pănă la moartea sa (1896). El și-a propus să ridice, cași marii lui inaintași din secolul al XV-lea și al XVI-lea, Caxton și Wynkyn de Worde, imprimeria la rangul de artă și să scoată ediții cît se poate de perfecte și mai artistice din operele cele mai remarcabile. Edițiile pe care el le-a scos in Imprimiria Kelmscott au fost foarte mult gustate, deși, bine înțeles, numai de un public restrins, pentrucă prețul lor ridicat le făcea inaccesibile marelui public.

Les Documents du Progrès. (Octombre 1912).

Rolul violenței in conflictele vieții moderne. Revista a adresat mai multor personalități din toată lumea un chestionar care se rezumă la următoarele trei intrebări: „1) Violența (războiul, revoluția, greva, legea lui Lynch, duelul, etc.) vă pare cel mai bun mijloc de a tranșa conflictele economice, politice și personale? Dacă da, 2) Care 's avantagiile care compensează perderile materiale și daunele evidente pe care actele pomenite fac colectivitatea ori individul să le sufere? Dacă nu, 3) Ce forme de arbitraj sau ce alte măsuri legale propuneți pentru a inlocui aceste mijloace violente?" Răspunsurile primite până acum sint datorite parte la persoane cunoscute in mișcarea culturală a omenirii, ca, de pildă: Charles Richet, Gumplowicz, J. Novicow, parte unor persoane al căror nume sint mai puțin răspindite. Pentru unele persoane, răspunsul era de așteptat: Richet, Novicow — mari luptători pentru arbitragiul universal — nu puteau fi decît contra violenței sub toate formele ei. Pentru altele răspunsul e surprinzător, iar pentru altele explicabil. Astfel nu ne miră de loc că doctorul Osman Ghaleb bey crede că „violența e pentru moment singurul factor eficace pentru elaborarea progresului organismelor sociale prezente și viitoare și mai ales pentru soluția problemelor mari, ca emanciparea popoarelor aservite" (Dr. Osman Ghaleb e din Egipt). Ceia ce e mai curios e că se găsesc intre cei consultați oameni cari... nu răspund la ceia ce li se cere, ci vorbesc pe dealături de chestiune, — și doar revista s'a adresat numai unor personalități mai distinse. Dar seria răspunsurilor de-abia a inceput.

Numărul acesta e consacrat in mare parte problemei femeești, avînd nu mai puțin decît pentru articole in chestiune: „Femeia in fața științei" de Fernand Mazade, „Ridicarea condiției femeii in America și in țările de nord" de R. Broda, „Sfîrșitul lui Gretchen german" de Erich Lilienthal și „Psihologia femeii ruse" de Aline Furtmüller, — cum și diferite notițe informative cu privire la votul femeilor in Boemia, protecția maternității in Colorado, asistența femeilor in poliția finlandeză, etc.

Nuova Antologia (Octombrie 1912). Intr'un articol intitulat **„Italienii in străinătate"**, *Filippo Virgilii*, profesor la universitatea din Siena, se ocupă cu datele statistice privitoare la Italienii ce trăesc in afară de regat, fie in Europa, fie in celelalte continente. Cele două recensăminte din 1871 și 1881, care au cuprins și pe Italienii plecați din patrie, ne arată următoarele cifre: in 1871 un total de 455,000, din care 187,502 in țările europene și 216,030 in America — restul in celelalte continente. In 1881, un total de 1,032,392, din care 380,552 in Europa, 579,235 in America. Se poate vedea din aceste cifre, cum a crescut curentul pentru America, care absoarbe 56% din toată emigrația. Dela 1881, până astazi cifra emigranților a crescut enorm; ea atinge astazi un total de 6,557,746, repartizați: 900,562 in Europa, 191,919 in Africa, 12.500 Asia, 7,079 Oceania și 4,445.056 America. In acest din urmă continent partea medie arată cea mai ridicată cifră (2,638,952 fața de America de nord 1,601,623). Repartiția după țară e următoarea: in Europa, dacă se lasă la o parte țările septentrionale, găsim 4,769 italieni in Rusia, 8,000 in Grecia, 6,000 in Romînia, 5,038 in Spania; in Turcia, inainte de războiu erau aproape 26,060. Partea cea mai mare in Europa o absorb țările occidentale și centrale: Franța singură găzduește peste 40,000, Germania 180,000, Elveția 135,000 și Germania 80,000. In America de Nord, majoritatea se găsește in Statele-Unite; in Canada nu trăesc decît vre-o 20,000 și in Mexic 2,564; restul 1,726,835 sint repartizați in Statele-Unite. Numai in statul New-York sint 700,000, 237,000 in Pennsylvania (100,000 numai in orașul Filadelfia) 117,000 in New-Yersey, 84,000 in Illinois, 45,000 in Luisiana și 74,000 in California. In America de Sud se disting două „mici Italii" bine delimitate geograficește: 1,500,000 in Brazilia și 1,000,000 in Argentina, pe lingă care mai adaogă vre-o 100,000 in Uruguay. Aceste cifre au mare însemnătate politică și socială: in Argentina Italienii reprezintă o șesime din intreaga populație și centrele lor sint: Buenos-Aires cu 250,000 de italieni, Santa-Fè cu 230,000 și Cordoba cu 150,000. In Brazilia, statul San Paolo, care are o populație de 3,400,000 de locuitori, registrează 800,000 de italieni, adecă o pătrime din intreaga populație; statul Rio Grande del Sud are 250,000 italieni.

In celelalte continente emigrația italiană nu are nici pe de parte aceiași extindere. In Africa se găsesc 100,000 in Tunisia (din care 52,000 numai in orașul Tunis); 45,000 in Algeria, 35,000 in Egipt; iar vre-o 11,000 se găsesc in coloniile engleze din Sudul Africei, in Eritrea, in Madagascar. In Tripolitania nu se găsesc decît 636 de Italieni.

Deutsche Rundschau (Octombrie 1912). *Emil Ermatinger*: **Gottfried Keller și Casa Duncker din Berlin.** Autorul cercetează in acest studiu, bazat pe material in parte inedit, raporturile personale dintre poetul Gottfried Keller și familia librarului-editor Franz Duncker din Berlin, căutind să stabilească originalul acelei *Dortchen Schönfund* din romanul „Der grüne Heinrich", in care Keller și-a povestit prima sa tinerețǎ. Keller a venit in Berlin, din Heidelberg, in April 1850, unde mai intăi trăi retras, fără a se amesteca in cercurile literare și artistice ale Berlinului. O jumătate de an mai tirziu avu ocazia să fie introdus in casa lui Duncker, care trebuia să-i editeze și unele scrieri. Această casă era pe atunci un centru al oamenilor de litere cu tendinți li-

berale și democratice; sufletul acestor intruniri era soția lui Dencker, Lina, născută Tendering. In această societate făcu cunoștință poetul cu aceea care avea să-i insufle o adincă dragoste: Betty Tendering, sora cea mai mică a doamnei Duncker, născută la 1831. Răsunetul acestei pasiuni se găsește numai in romanul său și in unele insemnări făcute de poet pe diferite hirtii, găsite intre manuscrisele sale; nu există insă nicio scrisoare sau vre-o mărturie directă, căci poetul, in timiditatea sa n-a avut nici odată curajul să-și declare dragostea. Timp indelungat, cit a stat in Berlin, a luptat el cu această pasiune, până cind in iarna anului 1856 se intoarce in patria sa, in Zürich. Deatunci el nu a mai văzut-o niciodată pe Betty. Din coorespondența urmată insă intre el și Lina Duncker, se poate vedea că depărtarea nu-i adusese așa de curind uitarea. Timpul in-ă, ca intotdeauna, își făcu efectul. A iubit Betty Tendering pe Gottfried Keller, așa cum in roman Dortchen Schönfund iubește pe Heirich? Nimeni nu poate răspunde la această intrebare. Betty a distrus scrisorile—daca Keller ii va fi scris vreodată, și atit ea cit și sora sa Lina, au păstrat totdeauna cea mai mare rezervă in privința raporturilor ei cu poetul. Din roman nu se poate trage o concluzie asupra realității; se poate chiar admite că poetul a permis visătoarei sale fantazii ceiace aspra realitate i-a refuzat. Betty Tendering s-a măritat mai tirziu in Wesel cu Heinrich Trigel și a murit in April 1902. Și relațiile dintre Lina Duncker și Keller s-au intrerupt, reducindu-se numai la salutări trimese prin prieteni comuni, care aveau ocazia să vie din Berlin prin Zürich.

Deutsche Revue (Octombrie 1912). *V. Görz*, locotenentgeneral: **Ce poate aștepta Anglia dela armatele aliate de pe continente?** Ocupindu-se cu o broșură anonimă, scrisă de un ofițer de stat major francez, de curind apărută supt titlul de „Invazia engleză in Germania", și in care se discută eventuala debarcare in caz de războiu in Germania a unui corp de 160,000 englezi, autorul acestui articol, analizează armatele de uscat ale Franței și Rusiei. In Franța chestia principală este descreșterea cifrei nașterilor. Dela 494,481 in anul 1872, nașterile de copii de sex bărbătesc au scăzut la 428,152 in 1890, astfel că numărul celor ce trebuiau să se prezinte la recrutare a fost in 1893 de 343,651, iar in 1911 numai de 301.467, iar din aceștia au putut fi inrolați numai 215 mii, adecă 52.2 procent din cei născuți.

Trégnier calculează că in 1917 până la 1921, nu vor putea fi inrolați decit 212,000 annal. Arma care perde prin această scădere este infanteria. Din această pricină Francezii se gindesc la „armata neagră" din Africa: impreună cu aceasta organizația armatei s-ar ridica la 1200 de batalioane. Instrucția armatei, așa cum se poate vedea la manevre, e destul de bună; in ce privește tirul și marșurile, zice autorul, trebue să fim cam sceptici. Corpul ofițeresc, in lunga perioadă de pace, a imbătrinit: sublocotenenți in vristă de 40 de ani, sint cam indoelnici. Dese schimbări in reglemente și salariile mici au produs o depresiune morală și materială. Corpul subofițeresc se găsește in o criză asemănătoare. Cavaleria sufere pe urma serviciului de doi ani. Noul proect de lege al d-lui Benazet prevede 81 regimente de cavalerie in 10 diviziuni de 6 regimente a 4 escadroane și 21 regimente cavalerie de corp a 6 escadroane. Pe lingă acestea se mai adauga artileria călăreață și bicicliștii, 10 regimente vinători de Africa a 4 escadroane și un număr de regimente de spahii a 5 escadroane. Artileria, care trece ca mai bună decit cea germană, cuprinde 619 baterii de cimp, 16 baterii călărețe și 21 baterii de obuziere. Arma infanteriei, pușca Lebel nu e tocmai la inălțimea cerințelor moderne; Millerand a recunoscut in Cameră, că cel puțin 300,000 de țevi trebuesc schimbate. O chestie foarte delicată o formează pulberea B. Nu trebue scăpat din vedere și mișcarea antimilitaristă: in 1909 au avut loc 17,782 de dezerțiuni și in 1910—1911 s'au intimplat in Germania 0,13 procent dezertări, in Franța 6 procent.

Cum stau lucrurile in Rusia, a arătat războiul ruso-japonez. Pentru Franceji principalul este ca Rusia să poată repede mobiliza; după mărturisirea insă a colonelului Brusher, in scrisoarea sa deschisă către Poincaré, Rusia nu poate să-și termine mobilizarea decit in 20 de zile și grosul trupelor nu pot fi la graniță decit in 30 de zile. Astfel timp de o lună Francejii ar trebui să lupte singuri contra Germanilor.

Sozialistische Monats-Hefte (Octombrie 1912). *Wolfgang Heine*, **Insemnătatea excluderii lui Hildebrand.** Congresul dela Chemnitz a hotărit excluderea din partidul socialdemocrat a lui Gerhard Hildebrand pentrucă ideile sale exprimate intr'o lucrare științifică nu sint de acord cu principiile fixate in programul socialist. Autorul acestui articol, care l-a apărat pe Hildebrand și innaintea congresului, ia din nou cuvintul pentru a protesta impotriva acestei excluderi. Mai intâiu, zice el, procedarea in contra lui H., a călcat in picioare cele mai elementare regule ale dreptății: oameni care n'au citit o lucrare, s'au grăbit s'o condamne. Autorul a trimis ziarului *Vorwärts*, cu citeva zile innaintea congresului, un rezumat al lucrării lui H., pentruca cei ce aveau să-l judece, să cunoască cel puțin in rezumat ideile ce erau chemați să le condamne; — ziarul a refuzat publicarea.

Nici raportorul comisiei de judecată, dr. Süssheim, nu s'a crezut dator să citească cartea. Mai mult: apărarea a fost oprimată, ne acordindu-i-se un timp egal cu acel al acuzării. Față de un partizan deci, nu s'au observat măcar formele imparțialității, care se datoresc oricărui adversar politic. Din punctul de vedere al fondului, excluderea e in contrazicere cu statutul de organizare, care prevede excluderea pentru *acțiuni* in contra hotăririlor partidului, iar nu pentru *convingeri și păreri*. Pe cită vreme un membru se mărginește de a cere numai schimbarea programului și a tacticei politice, el nu păcătuește impotriva statutului de organizare a partidului. Nu se poate invoca nici acel paragraf care hotărăște că „aparține partidului oricare persoană, care recunoaște principiile programului partidului", căci acest paragraf nu insamnă decit adoptarea practică a programului—altmintrelea n'ar mai trebui să rămină niciun membru in partid, căci chiar și aripa conservatoare a partidului, așa numiții socialiști radicali, nu mai indrăznește să afirme că admite programul in totalitate. Intreaga procedare insă stă in contrazicere cu principiile democrației și tinde să paralizeze libertatea internă a partidului și capacitatea lui de a evolua. Este un sofism argumentarea lui *Kautsky*, din *Die Neue Zeit*, că statul n'are drept să persecute opiniile, findcă el e bazat pe constringere, pe cind partidul are acest drept, findcă el e o formație de bună voe a tuturor acelora care au aceleași păreri. Un fenomen de importanță istorică a socialdemocrației nu poate fi considerat supt șablonul unei asociații private—asta ar fi putut-o susținea doctrinarismul dreptului natural al secolului al XVIII-lea. După con-

cepția lui Marx și Engels, socialdemocrația, ca orice alt fenomen social, e un produs al necesității economice, o formă a luptei de clasă, și atunci asupra faptului de a-i aparținea ori nu, nu hotărăște capriciul, ci poziția socială, caracterul și aplecarea.

Knjizevni Prilog kluba hrvatskih knjizevnika u Osijeku („Supliment literar al clubului literaților Croați din Osijek") No. 6, anul 1912.

Această revistă apare in limba croată de aproape doi ani in orașul Osijek (ungurește Esseg) din Slavonia, adică din regiunea dintre riurile Sava și Drava ale Banatului Croației de astăzi. Numărul acesta cuprinde, intre altele, o mică nuveletă de două pagini, cu titlul „Necazurile lui Ionescu" (adică, in limba croată: („Jadi Jonescua"), dată cu insemnarea că e „povestire din Rominia" („povjest iz Rumunjske"). Autorul ei e un Dragan Melkus, despre care, in altă parte a acestui număr al revistei, se spune ca ar fi un sculptor de talent și profesor in Osijek.

In nuvelă, Melkus descrie mai intăiu Carpații, iarna, cu brazii lor invăluiți in uniformitatea albă a zăpezii. Ramurile copacilor se incovoaie sub greutatea zăpezii, plecindu-și capetele, „cași cum nu se mai pot uita la sărăcia și necazurile poporului său". E intr'o fabrică, nu se poate distinge, după povesitre unde, dar se pare că in Aruga. Ionescu, șeful unei secțiuni din fabrică, Simbătă seara, „iși adună sărăcia intr'un săculeț și se indreaptă de aci spre casă in Kéresteny-Falva". Pe drum se intilnește cu Dumitrescu, cu care merge impreună. Ajunși in sat, amindoi se opresc intr'o circiumă, să se cinstească cu un pahar. Ionescu bea mult și repede ajunge la al 30-lea pahar. Dumitrescu il fericește ca are și o nevastă, pe Marița, „frumoasă și fragedă ca o zi de primăvară". Atunci Ionescu, amărit, ii răspunde că așa ar fi, „Marița e frumoasă, dar nu pentru mine, ci pentru altul". Și incepe să povestească prietenului său Dumitrescu „necazurile" lui cu Marița. Că a luat-o de nevastă cind ea avea numai 17 ani. Au avut un copil și a trăit bine cu dinsa până acum 2 ani, cind, copilul imbolnăvindu-se, le-a murit. De atunci Ionescu, de supărare, s'a apucat de băutură. Iar Marița, neglijată de el, s'a indrăgostit de Petre, vecinul casei lor. Odată a prins-o cu acesta; a luat pușca să tragă, dar amantul a fugit pe fereastră. Pe ea a iertat-o, fiindcă n'ar putea trăi fără această femee, care il ingrijește, ii curăță și coase hainele, ii trimite de mincare, il spală și „cu minușițele ei fine ii desface opincile lui murdare" cind vine, dese-ori, beat acasă. Știu, continuă Ionescu, că și acum Petre are intilniri cu Marița, pe ascuns; dar n'am ce face, nu pot s'o las.

Și povestind aceste „amărăciuni, Ionescu și Dumitrescu beau mereu până la miezul nopții, cind apoi, beți, se ridică și pornesc spre casă.

Calități literare nu are această nuvelă. Ea insă e interesantă prin tendința cu care e scrisă. Sculptorul Melkus, autorul, are aerul, parcă, să spue, prin ea, că „necazurile" lui Ionescu și slăbiciunea de suflet a lui față de infidela-i nevastă, ar fi ceva specific și general rominesc. De aceia și-o intitulează că e „povestire din Rominia". Dar tocmai aceasta scade chiar și valoarea de informatoare a novelei.

Srpski knjizevni Glasnik (1 Octombrie 1912).

Un studiu cu titlu „Victor Hugo in literatura sirbească" arată cind a inceput acest șef al romantismului să fie tradus, ce anume s'a tradus din el și de către cine in limba sirbească. Spune că tinerii Sirbi, incă dela inceputul secolului al XIX-lea iși fac studiile și cultura in lumea și atmosfera germană.

„Cu toate acestea de vreme s'au apucat ei să facă cunoscut neamului lor și literatura franceză. Atunci incă au inceput să traducă 'n sirbește pe Le Sage, Lamartine, Voltaire; tot atunci pe Victor Hugo; iar pe Marmontel incă la sfirșitul veacului al XVIII-lea.

Ideile politice de libertate ale lui Hugo, pe care acesta le desfășură in romanele ca și in poeziile sale, iși găseau răsunet și aprobare și in sufletele Sirbilor dela inceputul secolului al XIX-lea; căci și ei incepuseră să lupte 'mpotriva tiraniei *Principelui* lor, intocmai cum Hugo și alții blestemau și căutau să dărime tirania tendințelor republicane din Franța. De aceia scrierile acestui mare romantic le slujeau Sirbilor nu numai ca hrană estetică ci și ca educatoare și propoveduitoare a ideilor de dezrobire. Și tot de aceia, incă din anul 1837 incep ei să traducă 'n limba lor romanele lui Hugo. Cei mai buni dintre literații Sirbi continuă apoi să le tot traducă până tirziu incoace: in 1837 pe „Claude Gueux", in 1867 pe „Les Travailleurs de la mer", in 1872 pe „Les Misérables", pe „Quatre-Vingt-Treize" in 1885. Tot așa au tradus Sirbii pe „Notre-Dame de Paris" și alte din proza lui Hugo.

Dar nu numai din proza lui s'a tradus la Sirbi, ci și poezii. La anul 1847, adică 10 ani după ce au inceput să traducă proza lui Hugo, s'au apucat sa traducă 'n limba sirbească și poezii din ale lui: „Contemplations", „La légende des siècles", „Les Orientales", „Feuilles d'automne" etc.

Dar traducerile versurilor sint slabe, in deobște; căci ele nu redau mai nimic din poezia curată a originalului franțuzesc. Această slăbiciune are desigur drept pricină faptul că cei ce le-au tradus nu erau talente poetice, cum erau scriitori de mina intăi cei cari au tradus romanele lui Hugo, ale căror traduceri sirbești redau mult mai bine originalul. Deși slăbiciunea lor se poate pune in parte și pe socoteala faptului că e in deobște mult mai greu a traduce poezie decit proză.

Studiul acesta e interesant pentru noi, mai cu seamă dacă comparăm cu ceia ce vedem la Sirbi inclinările literare ale noastre și traducerile din franțuzește pe cari și noi le faceam in intăia și chiar la inceputul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea.

The Contemporary Review (Octombrie, 1912).—*D. E. C. Everard Owen*— „**Partea literară in secția modernă de educație in școlile publice engleze**"—compară valoarea educativă a sistemelor clasice și moderne și conchide pentru un sistem mixt in școlile secundare: un sistem modern cu studiul profund al Latinei. Sistemul vechiu de educație avea ca bază Greaca și Latina; astăzi, prin inlocuirea limbilor clasice prin limbi moderne, de multe ori s'a introdus numai o altă listă de obiecte de studie, fără să se inchege un nou sistem. Un sistem e ceva mai mult decit o sumă de obiecte. Sistemul clasic era intr'adevăr un sistem cu coheziune internă, sistemele moderne insă, de multe ori, sint conglomerate numai. Un sistem de educație trebue să urmărească: 1) darea de cunoștinți, fie pentru scopuri practice ori de altă natură; 2) exercitarea minții, astfel ca toate puterile ei să se desvolte și să ajungă mai agere,—gimnastica mentală; 3) cultura spirituală, in cel mai larg ințeles, cuprinzind aprecierea frumuseții literare, formarea stilului și formarea caracterului.

In ce privește dobindirea cunoștințelor e greu de facut bilanțul celor două secții, clasică și moderna, in școlile secundare. Se pot cita insă cazuri concludente: in general se cons-

tată că, la concursuri pentru aceleași obiecte, elevii din secția clasică înving pe rivalii lor din secția modernă. Experiența a fost făcută în mai multe școli, la obiectele: Engleza, Istoria, Geografia, Franceza. Intr'o mare școală secundară, în care cele două secții sînt reprezentate printr'un număr egal de elevi, premiile dobîndite de elevii din secția clasică, pentru subiecte din Engleză, sînt de două ori mai numeroase decît cele obținute de elevii din secția modernă pentru aceleași subiecte.

In ce privește „gimnastica mentală", clasicismul se dovedește de asemenea superior. Traducerea din Latină și Greacă în limba maternă, și invers, îl *silește* pe elev să gîndească. Această *sforțare intelectuală* e extrem de redusă pentru traducerile din Franceză în Engleză, și invers. Analiza propoziției engleze e foarte ușor învățată de elevii din secția clasică, și foarte greu de acei cari nu știu Greaca și Latina. In școlile franceze se constată în clasele superioare, că elevii din secția clasică sînt mai tari la compoziția franceză decît cei din secția modernă.

Nu e nevoe de insistat asupra influenții culturii clasice, în ce privește educația intelectuală propriu zisă și formarea caracterului, deoarece autorul nu susține că *numai* clasicismul poate atinge acest scop al educației: el susține numai că elevii care, pe lîngă alte obiecte, învață serios și sistematic una măcar din limbile clasice, dobîndesc o educație mai temeinică, din toate cele trei puncte de vedere ale unei educații complecte: de aceia propune introducerea studiului serios al Latinei în secția modernă.

The North American Review (Octombrie, 1912).—Directorul revistei, analizînd lupta între cei trei foști candidați la președinția republicei Statelor-Unite, constată că succesul lui *Wilson* împotriva lui *Roosevelt* și *Taft* este triumful complect al democrației: o guvernare *prin*, *din* și *pentru* popor,—așa cum a preconizat-o cel dintăi în America *Thomas Jefferson*, care a fost cel întăi democrat *adevărat*.

Wilson a învins pentrucă el e bine pregătit, din punct de vedere intelectual și moral, prin naștere, educație și experiență. O descendență din strămoși *bărbați* e un mare lucru; banii sînt deasemenea folositori, mai cu seamă în America; titlurile nu sînt disprețuite în alte țări; *rasa* însă este de preferat ori unde pe lume. *Wilson* a moștenit crier, conștiință, convingeri, caracter.

Programul lui e *inteligent* radical vrea să sporească puterea conservativă a poporului prin măsuri radicale. Vrea *vindecări* nu paliative.

Programul lui e constructiv și efectiv, căci ignoranța poate fi distructivă, pasiunea adeseori este, inteligența însă niciodată. Țara e plină de resurse, de energie, îndemînare, hărnicie, guvernul însă nu e la înălțimea ei astăzi: Wilson a venit la timp. Wilson e liber și hotărît: el nu va sluji la doi stăpîni deodată,—stăpînul său va fi Democrația.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, și a face angajamente în privința anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească,* sînt rugate să se adreseze Admnistrației prin mandat postal.

A apărut:

ASPECTE

DIN

CIVILIZAȚIA ENGLEZĂ

DE

I. BOTEZ

PREȚUL 3 LEI

PREȚUL 2 LEI

Au apărut în editura revistei „Viața Romînească" și se află de vînzare la principalele librării din țară, precum și la administrația revistei:

I. Al. Brătescu-Voinești. *In lumea dreptății.* Nuvele. Un volum, in 8°, de 290 pagini.—Prețul 2 lei.

I. Al. Brătescu-Voinești. *Nuvele și schițe.* Un volum de 213 pag. Pr. 2 lei.

I. Botez. *Aspecte din civilizația engleză.* Un volum de 347 pag. Pr. 3 lei.

A. Philippide. *Specialistul Romîn.* Contribuție la istoria culturii romînești din sec. al XIX-lea. Un volum in format mare, de 96 pagini.—Prețul 1 Leu 50 Bani.

Gh. din Moldova (George Kernbach). *Versuri și Proză.* Un volum de 266 pagini.—Prețul 2 Lei.

M. Lermontov. *Demonul.* Poemă tradusă de Ioan R. Rădulescu, precedată de o notiță privitoare la „Poetul Caucazului". O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 64 pagini.—Prețul 1 Leu.

St. O. Iosif și D. Anghel. *Legenda Funigeilor,* Poem dramatic, in trei acte. O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 60 pagini.—Prețul 1 Leu.

G. Ibrăileanu. *Spiritul critic în cultura romînească.* Un volum, in 8°, de 267 pagini.—Prețul 2 Lei.

G. Ibrăileanu. *Scriitori și Curente.* Un volum in 8° de 320 pagini.—Prețul 2 Lei.

D. D. Pătrășcanu. *Schițe și Amintiri.* Un volum in 8 de 292 pagini.—Prețul 2 Lei.

[illegible] (Versuri). Prețul 2 Lei.

1912. ANUL VII — NOEMBRE, DECEMBRE. No. 11 ȘI 12.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă 52.
1912

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 150 de pagini. — Abonamentul în

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul in mod direct vor trebui să plătească in plus **4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7,50.—(Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cîte cinci coroane, din patru in patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble pană la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se innapoiază; in schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice in revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; in caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească" strada Golia 52, Iaşi.**

Numai articolele ştiinţifice (ştiinţi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Ştirbey-Vodă, 111 bis, Bucureşti.**

Neamul Şoimăreştilor

V.

Soarele asfinţise cînd eşiră din cort, şi împrăştia o lumină dulce pe întinderile nemărginite de peste Prut. Apa curgea lin printre zăvoae; la vadul Popricanilor călărimea eşise cu caii la adăpat, şi'n soarele pieziş scînteiau arme de fier şi alămurile şelelor. Tabăra, aşezată pe spinarea unui deal, îşi întindea pînă'n marginea satului de pe coastă corturile şi carele de războiu. Printre ele porniră; un Tatar venea după ei ducînd de căpăstru un cal înşăuat pentru stăpînul lui.

Cantemir zise:

«Să mergem, să-mi văd ostenii; să fac rînduială pentru lipsa mea. Am un mîrzac cuminte, pe Gherei cel bătrîn; îi spun lui două vorbe şi n'am nici o grijă.

— Nici n'o să lipsim decît trei zile cel mult... vorbi Tudor Şoimaru.

— Nu se ştie, îi răspunse serios Bîrnovă; calea, Dumnezeu are să ne-o rînduiască...

— Hm! fîrtatul acesta al nostru trebuia să se facă popă...» zise Tatarul zîmbind.

Trecură pe lîngă corturile enicerilor. Copiii de suflet ai lui Alah îşi curăţeau armele şi chingile, stînd adunaţi roată; căpiteniile umblau cu luare-aminte printre ei, cercetîndu-i; cazanele de hrană ale ortalelor luceau cu fundul în sus, curate, ca nişte adevărate lucruri de cinste pentru eniceri.

In tabăra lui Tomşa, boerimea era adunată în jurul cortului lui Vodă. Era vorba de plecarea la scaunul domniei, şi un arhimandrit se înfăţişase cu adîncă închinăciune din partea înalt prea sfinţiei sale mitropolitul. Pe pămîntul bătătorit din preajma cortului, cursese mult sînge; Tomşa se liniştise şi'n cort un diac scria după cuvîntul lui porunci ţinuturilor. Darabanii dela intrare opriră în loc o clipă pe Şoimaru. Nicoriţă armaşul scoase îndată lîngă umărul unuia din ei obrazu-i zîmbitor, cu nas ascuţit. După ce figura lui dispăru, se auzi glasul lui Tomşa chemînd cu voe bună:

«Intră, Şoimarule, şi-mi cere ce pofteşti!...»

Cantemir trecu înainte; Bîrnovă se duse să-și caute calul și armele; Tudor intră în cortul rotund al lui Tomșa. Diacul sta neclintit la pămînt, lîngă măsuța joasă înflorită cu sidef, ținînd în dreapta ca pe-un lucru scump pana de gîscă. Trei dintre boerii cei mai de credință ai lui Vodă stăteau în picioare. Tomșa ședea pe-un scaun scund peste care era aruncat un covor de preț.

«Spune, Șoimarule... zise Tomșa, grăbit și vesel.

— Măria ta, mă duc să-mi văd neamurile, la Orhei.

— Slobod! grăi Domnul ridicînd mîna. Apoi întoarse capul spre boerii dindărătul lui: să dee Serghie, căpitanului Șoimaru doi zloți; bani de drum, dar dela domnia mea, căci se duce omul să-și vadă ocina părintească...

— În trei zile mă 'ntorc la sărbătoarea măriei tale...

— Atunci să-i dee trei zloți de aur, ca să se vadă cum știe prețui Ștefan Vodă braț de voinic...»

Cînd Șoimaru sărută dreapta lui Vodă, Tomșa, cu stînga, îl bătu pe umăr. Eși vesel și grăbi spre corturile călărimii moldovenești... Prin zarva plecării, își căută calul și slujitorul, un flăcău tînăr, cu fața veselă și rotundă, pe care-l chema Dumitru Lie. Întrebă apoi de Bîrnovă. Boerul îl aștepta, gata; și sluga lui, un om mititel c'o mutră de vulpe, purta două sănețe.

Călări pe cai, trecură spre marginea din sus a taberei...

Acolo Cantemir făcuse rînduială între Nohaii lui; hotărîse cu robii și cu pleanul în două vorbe; și mîrzacul lui, Gherei cel bătrîn, îl asculta cu capul plecat.

Cantemir-bei n'avea, cel puțin în vremea aceasta, înfățișarea grozavă pe care i-au dat o unii zugravi și cronicari leși mai tîrziu, cînd înfricoșase hotarele Craiului. Era însă aprig, temut și iubit de oamenii lui, și hoarda Bugeacului se mișca la porunca lui ca un singur om.

Porniră îndată, cu cei doi oameni și c'un slujitor tatar, care ducea arcul și săgețile beiului.

Trecură prin vad în amurg și luară șleahul spre răsărit.

Vremea era lină și nu aburea nici vîntul. Ca un văl fumuriu cuprindea încet-încet depărtările, și o liniște nesfîrșită plutea pe 'ntinsele fînațuri. Parcă niciodată nu sunase în preajmă sălbaticul orcan al războiului; numai după călăreții cari treceau din cînd în cînd pe șleah, se înțelegea că sînt aproape oști; și se vedea că cursese și sînge: căci cei trei prietini întîlniră doi ori trei țărani cari se strecurau prin umbra înserării cu coasă ori topor pe umăr, tîrînd după ei strae leșești, cu fireturi.

«Vremea-i bună de plimbare și de zburdăciune, vorbi Cantemir după un timp de tăcere. Cînd am răzbit cu Tomșa într'acoace, erau niște ploi de credeam c'au să ne înece puhoaele și glodurile...

— Cine-a murit alaltăeri, azi îi pare rău... zise Șoimaru rîzînd. Unde mai pui că și nopțile încep a fi luminate de lună. Sîntem miluiți cu toate, din pricina lui Bîrnovă care-i bisericos și bun la Dumnezeu...

— Toate sînt bune, cînd este voe bună... răspunse Bîrnovă cu tact.

— Asta e prea adevărat, zise Tatarul. Viața noastră-i plină de cumpene. Războiu-i meșteșug greu și trudnic. Și eu cu oamenii mei am mult de lucru, căci trebue să-i port... Noi decînd lumea ne-am cîștigat pînea și traiul cu sulița și cu săgeata. Voi iarăși ați avut ale voastre. Acum cată să ne destindem mădularile... Dormim un somn fără grijă și călărim în voe ca la o petrecere...

— Omul gîndește și Dumnezeu hotărăște... grăi cu grozavă liniște filosoful Simeon.

— Cum? strigă Cantemir, te mai îndoești, omule al lui Alah? Ce'nevoe avem? În ungherul de azi, Leșii și Cazacii au fost zdrobiți. Au scăpat puțini tare și cred că amarnic se grăbesc spre casele lor. Acolo și Voevozii Craiului au să-i mustre c'au urmat pe Movilești și pe Potocki: Sultanul azi se află în prietinie mare cu Craiul Lehiei. A fost un nour de ploae și s'a spart; acu-i bine.

— Pe urmă unde mai pui, Simeoane, vorbi și Șoimaru, că țara-i împănată cu oșteni de-ai noștri. Vodă îi trimite în tîrguri cu porunci...

— Și după aceia, adăugi beiul, o parte din oștenii mei pleacă pe drumul nostru cu dobînda în Bugeac, să bucure pe cei cari au rămas în tabunuri și 'n aule... Le-am dat poruncă.

— Dar afară de asta,—și Șoimaru începu a rîde,— dacă vine o întîmplare ș'o greutate, vin la cunoștință veche... Cine se teme?

— Nu se teme nimeni, răspunse liniștit Bîrnovă. Eu cuget numai.

— Așa este, îi răspunse Șoimaru; cînd n'ai ce face, cînd nu strunești calul și nu învîrtești sabia, cugeți. Asta e meteahna ta cea veche. Și scoți o carte ferfenițoasă, scrisă de mînă, și citești într'însa...

— În cartea mea sînt scriși psalmii pe romînește... Eu îi citesc și-i cînt.

— Apoi cînd om pieri, are cine mormăi la căpătăiul nostru.

— Dumnezeu să ne ferească, căci sîntem încă tineri!...» mormăi Simeon.

Tustrei se priviră și începură a rîde; apoi grăbiră caii.

«La cel dintăiu han ne oprim, grăi într'un tîrziu Cantemir. Dormim un somn pînă ce se ridică luna și pe urmă pornim întins mai departe, să văd și eu domniile lui Tudor Șoimaru...

— La noi, pămîntul dela strămoși se chiamă *bătrîn*,» vorbi visător răzeșul.

Noaptea se lăsase pe cîmpii; cerul era spuzit de stele, și

calea alburie de ele era luminată. Roua căzuse; ş'o adiere de răcoare le mingîia feţele. Tropotele cailor sunau subţire pînă la mari depărtări.

Tîrziu, cînd luna în creştere începu să răsară drept înaintea lor, rumenind o zare de dealuri moale trăgănate, îşi lăsară caii la pas şi începură a vorbi iar, de data asta cu glas scăzut, parcă-i îndemna la un sfat încet lumina tainică ce se revărsase în nemărginire.

O baltă neclintită, lucie ca un argint nou, se descoperi deodată într'o văiugă, la dreapta drumului, şi pe urmă se desluşi o dumbravă, apoi un fînaţ în care ţîrîiau neîntrerupt şi stăruitor mii de cosaşi; ierburile revărsau pînă la ei o mireazmă dulce de flori care se deschideau ori mureau...

«Pe aicea cred că n'am fost niciodată... zicea Şoimaru; dar parcă aşi cunoaşte locurile. Aşa, îmi aduc aminte că am văzut locuri pe la noi, cînd eram de zece ani şi tatăl mamei venea cu mine dela făcut fin, de pe cohalmuri... Era un loc care se chema iazul lui Isac şi am văzut acolo fînaţuri ca acestea...

— Simioane frate, mormăi Cantemir, pe Limbă-dulce iar îl apucă boala lui... Nu ştiu ce-om face cu el...

— I-a trece lui, răspunse Bîrnovă. Şi mie îmi era odată aşa dor cumplit de-o fată frumoasă, cît am stat departe de dînsa, şi pe urmă, după ce am cunoscut-o ş'am iubit-o, m'am alinat...»

Limbă-dulce nu răspunse; îşi ducea calul agale, fermecat de slaba lucire a lunei şi a amintirilor.

VI.

Era la o aşezătură, între dealuri şi între nişte sate, la locul care se chema Fîntîna lui Albotă, un han pe şleah. Pădurea era mai apropiată decît satele; pe lîngă marginea ei cotea o bucată de vreme drumul. Un han lîngă o pădure şi lîng'un şleah însemnează lucru mare. E ca o moară: aduce uium bun. Ziua poposesc în bătătura lui cărăuşii,—şi noaptea hoţii, în celarul de piatră a lui moş-Chirilă, vestit de multă vreme şi 'n multe părţi. Il cunoşteau toţi cei cari băteau drumul cel mare basarabean.

Aici poposi Şoimaru cu prietinii lui; şi Chirilă, moşneag vesel, c'un pîntece mare şi c'un nas grozav de roş, cunoscînd că are de-a-face cu feţe alese, îi primi cu căciula pînă la genunchi. Ii cinsti cu pită de secară şi cu cîte-un caras din rîmnicul lui. Apoi îi pofti să se hodinească.

Era luna sus şi lumină ca ziua, cînd se treziră într'o larmă năprasnică. Săriră în picioare de pe laiţile lor. Erau nedumeriţi şi ameţiţi de somnul cel întăiu care e zdrobitor şi vecin cu moartea. Pe fereastra cu zăbrele lumina lunei intra ca un fum.

«Ce este? întrebă scurt Tatarul.

— Să vedem dacă se împlinesc vorbele mele,» răspunse Bîrnovă rîzînd înăbuşit.

Stătură neclintiţi, ascultînd. Se auzea un glas mare, mînios, la care răspundea vocea adîncă şi groasă a hangiului. Un cal părea că se frămîntă în zăbale, bătînd pămîntul uscat cu copitele.

O ciocănitură scurtă sună în uşă şi oşteanul lăcut şi subţire al beiului se strecură în odae. Rosti din gît şi repede cîteva vorbe, se închină şi eşi.

«Ilun e ca cînele, zise Cantemir, doarme în curmezişul pragului şi urechea lui e deşteaptă la toate. A eşit repede să vadă ce-i. Zice că nu-i nimic. Un boer moldovan se sfădeşte cu hangiul...

— Să eşim, să vedem ce este... îi îndeamnă Şoimaru.

— Bine, să mergem; eu zic că nu-i lucru bun...» mormăi înţeleptul Simeon.

Intăiu dădură de întuneric, apoi în bătătură se aprinse deodată parcă lumina lunei. Hangiul, într'un cămeşoiu mare pînă la glesne, făcea semne felurite c'o ghioagă ţintată.

«Jupîne! urla el gros. Mie să-mi dai pace să-mi ticnească hodina!... De unde să-ţi dau eu cai? De unde să-ţi dau eu haidăi şi şpăngi?... Eu pe dumneata nici nu te cunosc, jupîne!...

— Măi mişele! îi răspundea un glas aprig şi mînios, ai să-ţi dai tu samă cînd a veni vremea... Eu sînt boer mare şi te răsplătesc... Ce ţi-i voia, măi? Pe urmă să iau pielea de pe tine şi s'o umplu cu pae?...

— Ce, jupîne? care voe, care pae şi care piele?... Ce vii ca hoţul la casa omului? Dacă nu-mi dai pace, eu te lovesc cu ghioaga!»

Un cal icni şi sări din umbra streşinei în două picioare în faţa hangiului. In juru-i se arătară cîţiva slujitori, şi boerul călare arătă luminii un obraz mare şi bărbos şi plete acoperite c'o căciulă scînteetoare de jder. Hangiul izbise ghioaga în pămînt şi cu mîna o cumpănea din coadă: voia să plesnească cu dînsa.

Şoimaru îi puse mîna pe umăr şi strigă:

«Ehei, meştere Chirilă, prea uşor îţi aduci aminte de tinereţe!...»

Boerul cel călare ţipa plecat spre un slujitor:

— «Unde-i buzduganul? Care mi-a luat buzduganul? Să-l bat peste gură pentru vorbele-i proaste; să-i fac măselele grăunţe!

— Staţi, oameni buni, staţi! zise şi Bîrnovă. Ce este, cinstite jupîne?»

La glasul lui Bîrnovă, boerul cel bărbos se plecă pe oblînc repede şi privi să vadă cine-i vorbeşte.

«Sîntem boeri caşi domnia-ta! zise Simeon.

— Cum se poate! atuncea s'a milostivit Dumnezeu către mine, boeri dumneavoastră!...» strigă străinul cu aprindere.

Şi descălecînd cu oarecare greutate de pe cal, îşi puse pe pămînt un trup gros şi mare.

«Boeri dumneavoastră! strigă el întinzînd mînile; poftiţi

şi-mi ascultaţi focul.—Cei trei prietini păşiră în lumină.— Cine sînteţi domniile-voastre ? Poate sînteţi boeri de ţară ? Veniţi dela războiu ? Oricine-aţi fi, aflaţi ce cumpănă mare am tras... Ceream mişelului de hangiu să-mi dea cai şi ajutor să urmăresc pe hoţi. Cazacii mi-au furat fata, boeri dumneavoastră !...

— Cînd şi cum ? întrebă Şoimaru.

— Vă spun, vă spun! gîfîia boerul. Dumnezeu v'a scos în calea mea ! Vă rog, nu mă lăsaţi, daţi-mi mînă de ajutor !

— Cu cine sînteţi dumneavoastră ? întrebă deodată boerul cu glas schimbat.—Apoi iar începu să se tîngue.—Treceam pe marginea pădurii... Aveam în căruţă pe fată-mea Magda şi stofe grele cumpărate la Liov. Dar m'au pîndit Cazacii. Veneau dela harţ, din cornul lui Sas. Veneam şi eu dintr'acolo... Era un Cazac Vataman, zicea că mi-i prietin, îl chiamă Vasca... parc' aşa-i zice... Stă de vorbă cu mine, vede fata şi la popas mi-o fură cu oamenii lui, bată-l Dumnezeu să-l bată !... Nu mă lăsaţi ! Fata mea e ca o stea, frumoasă şi curată, ş'am purtat-o şi'n ţara leşească la o leacă de învăţătură...

— Boerule, întrerupse Şoimaru, dumneata ai venit cu Movileştii şi cu Potocki, ai scăpat peste Prut, şi prietinii dumneavoastră Cazacii, ca să nu fugă cu mîna goală, te-au păgubit pe dumneata !...»

Boerul cel bărbos făcu un pas înapoi şi puse mîna pe dîrlogii calului ; apoi deodată păru a se hotărî, se apucă cu minile de tîmple şi începu iar a se tîngui.

«Vai mie ! nu mă luaţi drept duşman... Eu veneam din Lehia, bucurîndu-mă de domnie nouă... Eu sînt prietinul dumneavoastră... Ş'am dat aici, lîngă Fîntîna lui Albotă, peste această întîmplare năprasnică... Şi sînt singur, cu trei slujitori proşti şi n'am putere să-mi scot odorul din ghiara hoţilor... Fie-vă milă, boerilor, nu mă lăsaţi !..»

Străinul se apropie de ei cu mînile întinse, şi parcă-i tremura în lacrimi glasul.

Şoimaru zise deodată :

«Boerule, conteneşte puţin... Lămureşte-ne».

In lumina lunei stăteau faţă în faţă, privindu-se cu agerime. Dumitru Lie, cu Tatarul cel subţire şi cu Ispas, slujitorul lui Bîrnovă, eşiseră cu caii şi cu armele. Chirilă hangiul ascunsese ghioaga după cămeşoiu-i de cîlţi şi asculta şi el.—Boerul cel bărbos tăcu.

«Intreabă !..» şopti Cantemir.

Şoimaru făcu un pas spre străin şi zise repede :

«Jupîne, sîntem ostaşi şi la nevoe putem da ajutor. Cînd ţi-au furat fata ?...

— De un ceas de vreme, prietinilor... Am venit într'o întinsoare aici... pe drumul pe care au apucat ei...

— Intr'adevăr, se amestecă Chirilă, a trecut un pîlc de călăreţi acù un ceas...

— Vra să zică au apucat drumul cel mare.

— Aşa cred. La o vreme aşa de tîrzie, ţin şleahul.

— Şi de ce-au furat pe copila dumitale, boerule ?

— Prietinilor buni ! nu-i o copilă, e o domniţă ! E copila mea şi nu trebue s'o laud ; dar şi Leşii, la Liov şi la Varşovia, se uitau la ea cu gura căscată... Aşa ca un prost se uita şi Cazacul la dînsa cînd am stat în popas.

— In pădure ?

— Da, în pădure... Şi-mi spunea că-i Vataman şi are sate şi avere, da' eu nu voiam să înţeleg ce voia el să-mi spue... Asta-i copilă scumpă, pan Vasca... îi zic eu.

— Vra să zică eraţi o leacă de prietini.

— Eram prietini de popas, boerule.

— Şi cum s'a întîmplat furtişagul ?

— Cum să se'ntîmple ? Hoţii lui pan Vasca mi-au pus suliţele la beregată, mi-au luat fata şi ce aveam cu ea şi s'au dus... Dacă nu-mi daţi sprijin, eu sînt bun să-mi iau viaţa ! strigă boerul.

— Conteneşte, jupîne...» zise iar Şoimaru.

Apoi, întorcîndu-se în loc, îşi apropiè capul de capetele prietinilor lui.

«Eu cred, şopti el, că-i boer de-ai Movileştilor. Au stat ascunşi în pădure, el şi Cazacii, dar pare-mi-se că domniţa e prea frumoasă... aşa cum spune şi bătrînul...

— Pe Vasca îl cunoaştem noi... răspunse Cantemir, e Cazac îndrăzneţ. Ne-am întîlnit de două ori cu el în Ucraina.

— Ce facem ?

— Să vă spun eu ce facem, grăi liniştit Bîrnovă. Ni-i rînduit să ne fugărim după Cazac şi după copilă. Nu putem lăsa suflet nevinovat pe mîna hoţului...»

Boerul străin îşi plecase urechea, asculta. Cînd înţelese cam stă sfatul, se repezi în genunchi şi împreună mînile cu un strigăt de adevărată durere :

«Pentru numele lui Dumnezeu, fraţilor, nu mă lăsaţi !...»

Cantemir apucă mîna lui Şoimaru :

«Mergem, Limbă-dulce ?...

— Mergem ! răspunse răzăşul.

— Atunci să încălecăm şi să plecăm ! Trebue să-l ajungem...»

La aceste vorbe, într'o clipită, hangiul Chirilă se înfăţişă ploconindu-se adînc, ca să-şi primească plata. Slujitorii aduseră caii şi cei trei oşteni se zvîrliră în şele.

Cantemir zise către Tatarul lui : «Ilun, tu pleacă înainte. Trebue să găsim un pîlc de Cazaci, cari au trecut pe aici. I-ai auzit ?

— I-am auzit !» răspunse încet servul ; după aceia, încălecînd sprinten, trecu un arc ş'o tolbă de săgeţi la oblîncul lui Cantemir, dădu pinteni calului şi se strecură pe şleah ca o arătare.

«Boerule, încalecă, și să mergem !...» strigă Șoimaru.

Străinul se repezi spre cal și slugile lui pedestre îl aburcară în șea.

«Doamne! ajută-ne! gemu el din greu; și după ce se așeză în șea, își făcu o cruce repede. Iar ție, calic bătrîn, am să-ți arăt eu !... lasă c'am să-ți arăt eu ție...» scrîșni el spre hangiu, arătîndu-i pumnul. Moș-Chirilă, c'o mînă își feri mai bine ghioaga, iar cu cealaltă se scărpină în capu-i pleșuv.

Porniră întâiu domol. Simeon Bîrnovă mormăi mai mult în sine o frîntură de psalm, cașicum ar fi vrut să amintească fără de cuvinte că drumurile și întîmplările oamenilor dela Dumnezeu cel din cer sînt rînduite.

Luna era sus și lumină ca ziua; la han, în dos, izbucni bătae de aripe și cîntec de cucoș, și de departe răzbăteau trîmbițări slabe, pierdute. Deodată boerul cel bărbos, care mergea pe laturea drumului, dădu drumul unui răcnet răgușit; calul i se poticni și se prăvăli. «Doamne Dumnezeule! Doamne Dumnezeule! gemu el, zvîrcolindu-se în pulbere.

— Ce-ai pățit, boerule? întrebă Simeon, rămînînd mai în urmă.

— Ah! jupîne, m'au ajuns blestemele bătrîneții... Să vie oamenii mei să mă ridice, văd că amarnic ceas am ajuns, și-mi rămîne pierdută copila...»

Simeon răcni la argați, cari veniră în goană. Boerul gîfîia și pufnea în barba-i zbîrlită... «Rămîi, jupîne, îi zise zîmbind Bîrnovă, și cere pat și prietinie lui Chirilă, pe care-ai vrut să-l jupești și să-i umpli pielea cu pae... Pe lumea asta și mișeii ne sînt de ajutorință... Noi mergem și fără dumneata după domniță !...»

Certîndu-și slugile, străinul se ridica de jos și pornea spre han, cu calul după el, alicnind. Iar Bîrnovă, ajungîndu-și tovarășii, le spuse rîzînd: «Boerul doarme în patul nostru și noi îi căutăm copila. Și aceasta este o rînduială dreaptă !» Și porniră repede prin răcoarea miezului nopții.

VII.

La Nistrul îndepărtat, în răsărit, se ivea o geană de lumină și luna se făcea alburie în urmă, la asfințit. Vasca Vatamanul, între cei patru Cazaci ai lui, își conteni galopul calului, apoi își aplecă obrazul cu barbă bălae spre copila pe care o ducea dinaintea lui în curmezișul șelei, învăluită într'o blăniță subțire și scumpă. Văzu o față albă ca floarea omătului, buze strînse și ochi închiși. Odrasla boerească parcă era moartă; prin blănița de sobol însă Vatamanul simțea tremurînd inima, ornicul vieții. După zbucium și țipete înăbușite c'o palmă mare, aspră, copila căzuse într'un leșin; pe urmă se deșteptase în umbletul calului, cu puterile sleite. Nu mai avea putere și voință să strige; obrazul Cazacului privit de jos în sus i se părea peste samă de groaznic și urît: sta cu ochii închiși să nu-l mai vadă, simțea rușine în suflet și mare nenorocire și spaimă, după ce socotise că va muri.

«Porumbițo, zise Vasca cu glas pe care cerca să-l facă blînd; deschide ochii și nu te teme... Noi nu-ți vrem răul... Nouă ne ești dragă și te-am furat, după obiceiul Ucrainei...»

Îi vorbea în limba leșească, cași în ascunzișul din pădure, unde puseseră sulițele în gîtul boerului bărbos.

Fata nu răspundea. Cazacul începu a rîde cătră tovarășii lui:

«E speriată, zise el în graiu ucrainian. Dar are să-i treacă. Femeia se'mpacă cu vorba și cu podoaba.

— Poate doarme... răspunse unul dintre Zaporojeni.

— Se poate. Dar mai de grabă cred că se preface. S'o lăsăm. Are să aibă vreme să se uite la mine. Nopțile și chiar zilele sînt făcute și pentru dezmierdări...»

Vasca își scutură capul și făcu din ochiu cătră tovarăși, în lumina sporită a zorilor. Vatamanul era un om cu mijlocul subțire, cu pieptul lat, vînjos și închegat ca din coarde de oțel. Figura lui tînără avea ceva șiret și șăgalnic. Era unul dintre vestiții luptători ai Ucrainei, iubitor de petrecere, disprețuitor de trudă și moarte.

Cel mai bătrîn dintre tovarășii lui, Alioșa Popovici, îl mustrase pe drum pentru lovitura pe care o făcuse.

«Vatamane, ai făcut o prostie. Femee îți trebuia? Nu-ți cad destule cînd biruim și dăm foc satelor? Acuma sîntem fugari și trebue să scăpăm noi singuri. Ai mai luat greutate.

— Nu-i nimic, răspunse vesel Vasca, atuncea oricine poate răpi. Acuma am prăpădit totul, și măcar cu atîta să mă aleg...»

Alioșa scosese un «Hm !» plin de multe înțelesuri. Acuma, în revărsatul zorilor, zise iar:

«Vatamane, ce facem? Mergem pe drumul mare, așa, fără grijă? Crezi că sîntem pe meleagurile noastre?... Aici e țară umblată și dăm de dracul!

— Ba nu, Alioșa, eu pielea știu să mi-o păzesc, răspunse Vatamanul. Sînt păduri, ne odihnim în ele, la răcoare. Căutăm ceva mîncare, și ceva băutură. Pe urmă, cum dăm în larg, mergem fără grijă...

— Hm !» murmură iar Alioșa. Apoi deodată ridică dintre umeri capul, își aținti urechea și strigă înăbușit:

«Stați!

— Ce este? șopti Vatamanul, oprindu-se încordat.

— Ascultați! zise Alioșa. Eu sînt lup bătrîn de stepă: cunosc bine glasurile nopții... Auziți?

— Aud, îi răspunse Vasca. Bătrînul are ureche bună !» îngînă el clătinînd din cap. «Ne urmărește cineva !»— Supt brațul lui vînjos simți deodată pe fată răsărind. «Ce este? ce este? zise el rîzînd. Ai auzit ceva? Ori înțelegi puțin ce spu-

nem noi... Ai văzut că ne-am oprit şi ascultăm... Nu te teme, din mîna noastră nu te poate fura nimeni, noi sîntem oameni tari, obişnuiţi cu de-acestea...»

O roşaţă uşoară eşi ca un abur în obrajii fetei.

«Frumoasă drăcoaică! rînji mai mult în sine Vasca.

— Ce facem, Vatamane? ce facem? gemu cu mustrare Cazacul cel cărunt.

— Ce facem? Tu crezi, Alioşa, că eu, dacă vorbesc, nu bag sama, şi nu cuget? Iată ce este, Alioşa. Vine cineva în urma noastră. Dar calul nu tropotă pe drum. Cel ce vine a trecut în fînaţuri, ori a înfăşurat copitele cu peteci... Prin urmare, oameni buni, vine un duşman după noi... Nu-i aşa? Sîntem urmăriţi!

— Ei, vezi? ei, vezi?

— Poate să-şi fi strîns tovarăşi prietinul nostru cel bărbos. —Inainte! strigă subţire Vasca. Daţi drumul cailor la vale. Vine ziua şi sîntem urmăriţi. Trebue să ne gîndim la adăpost. Tu să nu crezi, Alioşa, că eu nu mă gîndesc ce avem să facem. Uite, tovarăşilor, pădurea se apropie de drum. Intrăm în marginea pădurii. Aşteptăm să vedem ce este. Pe urmă ne căutăm şi vizunia. Este un drum care trebue să aibă destule ascunzişuri. In fundul văii curge un pîrău... Dacă vedem că trebue, ne suim pe rîpa pîrăului... Nimene nu ne mai găseşte urma... Tu, Alioşa, să păzeşti puţin dinapoia...»

In lumina revărsatului de zi cei cinci Cazaci se aşternuseră într'o fugă nebună. Dar Alioşa deodată îşi opri calul, coti în loc şi se întoarse călărind cu iuţeală înapoi, abătîndu-se din drum prin iarba moale a fînaţului. Către fundul văii, ceilalţi se abătură în frunzişul unghiului de pădure. Alioşa dispăruse în zarea apusului. Şi locul rămase dintr'odată pustiu.

Dincolo de mladă, între stejari tineri, unde abia acum răzbătea lumina zorilor, Zaporojenii descălecară. Vasca luă în braţe pe fata cea albă şi o aşeză cu grijă în iarba umedă de rouă. Ea deodată deschise ochii mari albaştri, tiviţi cu gene negre, şi-l privi ţintă. Il privea c'un fel de bolnavă nelinişte.

«Ce faceţi cu mine? scînci ea ca un copil. Ce este?

— Nu-i nimica, porumbiţo, îi răspunse Vasca cu prietinie. Te-am aşezat jos în blăniţa ta, să te odihneşti puţin».

Ea deodată se ridică, parcă atuncea îşi dădea sama unde se află, cu cine este şi ce-o aşteaptă.

«Ce-ai făcut cu părintele meu? unde mă duci?» ţipă ea cu lacrimi. Şi cu palmele pe pămînt, cu capul ridicat, aţintea înfricoşată pe Vataman.

Vasca bătu cu piciorul în pămînt şi încruntă din sprîncene.

«Nu ţipa! zise el scurt. Am un ac cu care-ţi cos gura dacă nu taci!» şi se bătu cu palma peste jungherul subţire, care-i atîrna în lungul pantalonilor roşi, largi şi încreţiţi. Apoi îşi dădu căciula pe ceafă şi-şi muiè glasul: «Dulceaţă a inimii mele! grăi el privind-o galeş. Nu te uita aşa de spăimîntată la mine.

Fetele la noi sînt deprinse cu hrăpirea. Noi asta numai din dragoste o facem, şi tu ai obraz şi ochi frumoşi şi trup gingaş de domniţă... In toată Ucraina nu este fată ca tine.. De aceia te duc ca pe o floare, să te răsădesc în pămîntul nostru...»

Cazacul o privea dulce, cu ochii lui negri şi umezi. Figura lui frumoasă şi bărbătească era pătrunsă de patimă şi de dorinţă,—ca de fiorul frigurilor.

«Uită-te la mine, urmă el zîmbind, nu-s sluţenia pămîntului şi am mai fost drag multor fete...»

Fata închise ochii şi obrajii iar i se rumeniră. Vasca clătină din cap şi şopti:

«Dacă n'ai fi aşa de frumoasă şi nu mi-ai fi dragă cu adevărat, te-aşi supune şi te-aşi zdrobi eu îndată...»

Fata se întoarse cu faţa în jos şi-şi cuprinse obrazul cu palmele. Deodată începu a plînge cu disperare. Vasca întinse mîna ş'o atinse; ea se zgudui şi-l izbi cu palma.

«A, ai şi ghiare? zise Vasca rînjind. Ţi le tai îndată. Şi dacă nu taci, îţi pun căluş!...»

Cînd o cuprinse de umeri, fata tăcu deodată şi se grămădi mai tare asupra pămîntului. Işi înghiţi plînsul cu sughiţuri şi i se zbătea numai trupul ca sub lovituri dureroase.

Vatamanul o privi îndelung; apoi clătină din cap cum îi era obiceiul şi se întoarse spre tovarăşi. Ei îl aţinteau întunecaţi şi nemulţămiţi.

«Ce este? zise dîrz Cazacul, şi ochii i se aprinseră. Dacă vă temeţi pentru pieile voastre, sînteţi slobozi, fraţiorilor. Dar dacă-mi daţi mînă de ajutor, acasă vă dau din hainele şi sculele mele ce v'a pofti inimioara...

— Vatamane, stăm pe drum pentru o mueruşcă! zise cu părere de rău unul dintre cei trei, uriaş, cu numele Colpac. Dar ce să facem? şi uriaşul ofta. Noi din dragoste te-am ales Vataman, şi te urmăm, chiar dac'a trebui să ne lăsăm capetele în Moldova...

— Doamne, Colpac fraţioare, şi voi, dragii mei, dac'ajungem noi cu bine acasă, desfund o bute umplută de bunicul cu hidromel, şi facem o nuntă cu sacaluşuri şi cu lăutari s'audă şi păginii din Crîm!...»

Vasca vorbea fără grijă şi glumeţ ca totdeauna, şi pentru asta totdeauna era iubit de Zaporojeni.

«Să fie cum zici tu, Vatamane... răspunse cu nepăsare uriaşul Colpac. Poate ni-i dat să mai bem multă apă tare şi să ne mai ascuţim de multe ori paloşele...»

Deodată se auzi un şuerat scurt, depărtat.

«Vine Alioşa», zise repede Vasca, şi trăgînd dintre fireturile tunicii un flueraş de argint, răspunse c'o îngînare uşurică şi dulce.

Unul dintre Cazaci eşi la marginea desişului, şi în curînd se întoarse cu cercetaşul.

«Ei? ce-ai descoperit?» întrebă Vatamanul.

Alioșa își scutură inelele cărunte de păr care-i scăpătau de supt cușmă.

«Am cercetat totul, nu este nimica.

— Alioșa știe ce spune, vorbi cu voe-bună Vasca Vatamanul; atunci va fi fost un cerb care intra în codri la păscut...»

Intrase înadevăr ceva în pădure odată cu ei, și se furișase aproape, și-i asculta; dar nu era cerb; era Tatarul cel subțire, tăcut și palid al lui Cantemir-bei.

VIII.

Cazacii mîncau zoriți și cu urechea la pîndă pîtan greu de orz și grîu cu pastramă tare, și-și treceau unul altuia o ploscă de bostan, care se chiamă tatarcă, în care era rachiu de tescovină. Fata boerului sta ghemuită în blănița ei, cu spatele întoarse. Dăduse din cap cu scîrbă parcă la întrebările Vatamanului: nu-i trebuia nici mîncare, nici băutură. Îi era numai sete.

«Așî vrea să beau puțintică apă...» îngînă ea cu trudnic glas.

Unul dintre Zaporojeni se'ntorcea dela cai, pe care-i priponise aproape, la luminiș; venea să-și ia partea lui de mîncare și băutură. Era oșteanul cel mai tînăr dintre cei patru tovarăși ai lui Vasca.

«Hrișa, îi zise Vatamanul, caută tu puțintică apă pentru domnița noastră... Pîrăul curge mai în vale, la doi pași...»

Cu pînea și cu carnea uscată într'o mînă și c'o ploscă în alta, Hrișa lăsă caii deoparte, tovarășii deoparte, și, prin stejăriș, cobori la pîrău. Tocmai atunci răsărea soarele, și luceau ca unși c'o vopsea trandafirie lăstarii tineri din vîrfurile stejarilor. O liniște adîncă domnea în pădure; cîteva mierle negre trecură în zbor prin lumina aurie de deasupra. Un duruit de ciocănitoare, un țiriit de pasere măruntă, un muget dulce de căprior se deșteptau parcă din somnul pădurii.

Trecu un răstimp. Din haina și broboada neagră de mătase, obrazul fetei parcă se arăta mai alb; blănița îmbrăcată cu postăvior albastru, îi căzuse de pe umeri. Cu capul puțin întors, cu gura ușor deschisă, spiona cu coada ochiului pe Vataman, care mînca cu lăcomie.

Dintr'odată în desiș se auzi un nechezat de cal ș'o zmunciturå. Apoi frunzișurile începură a fîșîi ș'a se bate. Vasca sări în picioare și ochii îi scăpărară. «Ce este, Alioșa? șopti el șuerat. Ai spus că nu-i nimic!»

C'un salt năprasnic Zaporojanul cel cărunt dispăru în tufe. Frunzișurile fîșîiau ca purtate de vînt. Ceilalți, își strînseseră repede chimirurile și traseră săbiile. Fata se zvîrli și ea în sus, blana-i căzu; mlădioasă își pleca urechea și asculta.

«Te bucuri, porumbițo! zise rîzînd Vasca; apoi parcă-i trecu o umbră de mîhnire prin ochi. Te bucuri c'au să mă tae».

Fata îi aruncă o privire repede și nu-i răspunse. El făcu un pas, îi apucă brațul. Răsucindu-se, cu țipăt de durere, fata boerului căzu în genunchi și-și lovi fruntea de pămînt. «Omoară-mă!» strigă ea c'un glas metalic și îndărătnic.

«Stai liniștită și taci» îi zise poruncitor Vasca.

Dar ea scoase un țipăt prelung de ajutor și iar se ghemui la pămînt. Vatamanul ridică paloșul. Dar în clipa aceia izbucni o bătae de săneață ș'un clocot de ecouri se prelungi pînă departe. Cu capu 'nainte, ca un taur mînios, Alioșa se năpusti prin mladă și strigă cu ochii crunți:

«Ne-au furat caii!

— Cum? urlă sălbatec Vatamanul. Ce facem noi fără cai?...»

Apoi scurt, ca prin farmec se liniști. Întrebă cu glas șuerat:

«Cine?

— Nu știu! răspunse Alioșa și-l privi cu sălbătăcie. Am vrut să mă răped, dar au tras cu săneața. Cîți sînt? Nu știu. Cine sînt? Nu știu!

— Sînt dușmani cari ne cunosc, grăi repede Vatamanul; n'au îndrăznit să ne izbească în față...

— Nu, răspunse hotărît Alioșa, eu cred că fac asta din pricina fetei... Asta-i pacostea noastră...»

Fără să mai stee o clipă în cumpănă, Vatamanul Vasca se plecă; cu mișcări iuți învăli în blăniță pe fată care se zbătea; cu ștergarul în care fusese învălit pîtanul o înfășură peste gură, ș'o luă de subsuoară.

«Veniți după mine! porunci el. Eu fata n'o dau decît moartă...»

Zaporojenii îl urmau tăcuți, intrară în tufe și răzbătură spre pîrău, oprindu-se din cînd în cînd și ascultînd. În pădure se făcuse iar liniște și soarele lumina vesel.

Cînd ajunseră la pajiștea verde de lîngă pîrău, găsiră pe Hrișa cu fața în sus, cu brațele în lături, sîngerat la gît. Îi privea cu ochii spăimîntați, nu mai putea spune ce ar fi voit să spună; o mînă nevăzută îi dăduse moartea.

Vasca pufni și privi repede în juru-i cu ochi în cari lucea spaima, ca o fiară încolțită. Apoi gemu repede asvîrlindu-se în rovina pîrăului: «După mine; găsim noi un cotlon din care să ne vindem scump viața...»

Albia adîncă a pîrăului era presărată de lespezi văroase, ș'o dungă de apă se strecura în liniște, înțepată ici colo de raze subțiri de lumină. Cu prada pe brațul stîng, cu paloșul în dreapta, urmat de cei trei tovarăși, Vasca se năpusti la deal. Nu știa unde merge. Dar fugea de o primejdie mare. Se năpustise spre un hotar al umbrei ș'al întîmplării. Mai nădăjduia în brațul lui, cît îl simțea tare, și 'n cele trei sănețe ale Zaporojenilor.

Malurile prăpăstioase se 'nălțau acum drept și gorunii cei străvechi se suiau parcă pînă la cer. Vasca pășea acum pe pietrele albe ca pe niște trepte și începea să gîfîie. În urma lui dintr'odată, un Cazac slobozi un țipet, și fata se zbătu în brațele lui. Vatamanul se opri și întoarse capul. Din cei trei tovarăși unul căzuse.

«E străpunsă de săgeată!... zise Alioșa c'un glas minios. De-acuma Vatamane, aici e sfîrșitul nostru !...»

Cazacul lovit horcăia aspru, cu fața în jos, în apă. Vasca întoarse capul spre fată, apoi hotărît, cu sprinceana încruntată, ridică fruntea și privi din nou pe maluri, de unde căzuse lovitura morții. Atunci își văzu dușmanii. Erau șase; umblau repede și-l urmăreau cu ochii; erau cu arcuri și sănețe. Poate erau Moldoveni, poate erau Tatari.—C'o mișcare ușoară, Cazacul trase la piept pe fată, și făcu doi pași îndărăt, într'o adîncătură a malului. «Treceți înapoi! avem scut!» zise el către tovarăși.—Cei doi Zaporojeni se strecurară supt mal și-și înălțară sănețele pe lingă ceafa Vatamanului lor. Vasca începu a rîde cu răutate. «După asta vom vedea ce-om mai face...» zise el răsuflînd adinc.

Pe jumătate înăbușită de ștergar, fata din brațele Cazacului tremura răcită de un fior de frig. Cu ochii ei albaștri, măriți și rotunjiți din pricina răsufletului silnic, privea și ea în sus, căci văzuse de unde putea să-i vie scăparea. Dar nu văzuse nici pe tatăl ei, nici pe vre-un slujitor, nici o față cunoscută. Erau figuri străine.

La urechea ei, izbucni glasul lui Vasca, puternic și răsunător, cu o veselie ș'o nepăsare care parcă nu displăcură fetei; căci ea înțelegea și asta, că Vatamanul care o ținea la piept era aproape de moarte pe cît era aproape și de ea. Vasca striga către cei de sus în limba leșască:

«Oameni buni! ce poftiți voi dela mine?...»—Nimeni nu-i răspunse deocamdată.

Cînd se înălțaseră sănețele la spatele Vatamanului, cei șase urmăritori se trăseseră îndărăt. Dar prin rîpa dela deal se auzi ciuruit de pămînt mărunt, și Zaporojenii pricepuseră că dușmanii s'au coborît în albia pîrăului. Dar așa cum erau așezați, nu-i puteau vedea.—Prin rîpă, veneau cu sănețele gata Șoimaru și Bîrnovă. Cantemir se arătă și el o clipă cu arcul încordat sus pe mal,—și dispăru iar.

«Acesta-i răspunsul...» mormăi Vatamanul către tovarășii lui.

Cei trei ușor înțelegeau că dacă s'ar fi întors spre cei ce veneau prin rîpă, se descopereau celui cu arcul care îi pîndea de sus.

«Apoi e greu de noi, Vatamane... șopti cu mînie și cu umilință parcă, Alioșa.

— Taci, bătrînule, ș'așteaptă voia lui Dumnezeu...—îi răspunse cu nepăsare Vasca.

— Apoi tu și cu moartea vrai să șuguești, Vatamane, dar eu cu asta nu mă mîngîi...»

Din rîpă, dela deal, venea glas. Cazacii întinseră urechea.

«Vatamane Vasca! striga Șoimaru, care vorbea ca apa leșește, să ne dai prada!

— Mai degrabă am să vă iau capetele! strigă cu îndrăzneală Cazacul. Nu vă dau nimic. Cine ești tu?

— Eu sînt oștean al lui Tomșa. Mă chiamă Șoimaru.

— Să fii sănătos pînă ce te-oi prohodi eu! răcni Vatamanul. Drumul pînă la pieptul meu e greu: am platoșă bună: o fată mare, a boerului Orheianu...»

În rîpă, Bîrnovă zise lui Șoimaru: «Auzi! Vra să zică pe boerul cel bărbos de astă noapte îl chiamă Orheianu...

— Tot am aflat ceva...» zise zîmbind Șoimaru; apoi, alăturea de Simeon, făcu doi pași și se opri. Cazacii erau aproape, la zece pași. Fata înfășurată în blăniță din brațele lui Vasca îl zărise și-și ațintea asupra lui ochii rotunzi: numai capul ei îl puteau zări, și umărul lui Vasca. Restul era acoperit de adîncătura malului.

«Apoi, frate Bîrnovă, zise repede Șoimaru, are fată frumoasă boerul Orheianu!... Hm! de aceia-și pune Cazacul viața pentru dînsa!...»—Fata-l privea țintă și parcă-l străbătea cu lumina ochilor... Parcă-l chema, parcă-i cerea ajutor, cu ochii, cu toată ființa ei, și-i făgăduia cele mai dulci răsplăți.—Făcu un pas înainte și strigă:

„Vasca! ascultă ce-am să-ți vorbesc!

— Ce este? urlă Cazacul.

— Ascultă, Vasca. Pune jos pe fata Orheianului, neatinsă, cu toate armele voastre și vă ertăm... Aici nu-i război pe viață și moarte. Ertat să fii pentru ce-ai făcut...

— Il erți, căci îl înțelegi... murmură lîngă Șoimaru înțeleptul Simeon.

— N'o pun! răspunse Cazacul.

— Vasca! strigă iar Tudor Șoimaru. Dacă nu pui pe fată jos, îți iau umărul, ș'ai s'o lași de nevoe...»

Vasca începu a rîde cu disperată veselie, iar Șoimaru, deodată hotărît, parcă de ochii fetei, ridică la umăr săneața. Cînd bubui împușcătura, Vatamanul își simți brațul drept ca rupt din umăr, mîna-i căzu moartă și fata-i lunecă din brațe. În aceiași clipă, apăru Cantemir pe mal sus, și dădu drumul din arc unei săgeți care țipă scurt. Lîngă Alioșa, cellalt Cazac îmbrîncă, lovit de moarte. Și ca'ntr'o mută înțelegere, în fața morții fără cruțare, Vasca și Alioșa, singuri rămași în viață, zvîrliră lîngă fată, unul săneața și cellalt sabia. Bătrînul ridică amîndouă mînile în sus, răcnind un singur cuvînt de deznădejde: „Rob!", și Vatamanul făcu semnul de supunere deplină cu brațul sănătos; din cellalt izvora sînge îmbielșugat, care se prelingea pe blana scumpă a fetei. Și cu ochii închiși, domnița care uimise într'o clipită pe Șoimaru, căzuse iar în zdrobirea unui leșin, decînd izbucnise gura sănețel îndreptată asupra ei.

Cantemir își dădu drumul de sus, Șoimaru și Bîrnovă se repeziră la vale și puseră tălpile picioarelor pe armele învinșilor. Dumitru Lie și Ispas, coborîți și ei, la poruncă, ridicară pe brațe pe copila leșinată; iar de pe mal, între capete de cai, privea c'un zîmbet liniștit Ilun Tatarul, cu fața palidă și cu ochii tainici...

Șoimaru se plecă cu grijă și ascultă răsuflarea fetei; apoi

punînd mîna pe jungherul dăruit de bei, aruncă o privire crudă asupra Cazacului. Avea fața crîncenă și mînioasă.

«Șoimarule! zise Bîrnovă. L-ai ertat!...

— L-am ertat?» întrebă c'un glas tremurător de întărîtare răzășul.

Cazacul îl privea cu ochi neclintiți. «Dacă nu mă lovești, zise el, avem să ne'ntîlnim altădată! Ori dacă vrai, ucide-mă, căci eu n'am să te cruț!...»

Parcă nu-și simțea brațul împușcat și privea cutezător spre cei trei prieteni.

Șoimaru stătea în cumpănă; izbucnise în el o mînie repede; voia să lovească fără milă. Dar fata deschisese deodată ochii și-l privea neclintită. Cînd o văzu, apăsă jungherul în teacă și se repezi spre ea, să-i desfacă legătura dela gură. «Ai vrut să te dezleg, domniță, zise el cu grabă. Poruncește ce să facem și unde să te ducem!»

Fata era zdrobită, nu putea răspunde cu glas; își adună numai blănița pe umăr și-și potrivi la tîmplă o șuviță de păr, cu degete subțirele și albe. Apoi zîmbi obosită, cu zîmbetul care știa ea că-i șade bine.

Alioșa lega rana lui Vasca și mormăia în barbă: «Iaca vezi tu, Vatamane? S'au împlinit veștile inimii mele. Deacuma ca fiarele, fără cai și fără arme, avem să rătăcim pînă ce-om ajunge în Ucraina noastră».

Dar Cazacul cel tînăr nu-i răspunse; oftă numai și privea cum se depărtează blănița cea albastră pentru care era el să moară.

(Urmează). **Mihail Sadoveanu**

Cîteva observații asupra inteligenții animalelor

Nici una din problemele naturii nu escită mai mult curiozitatea omului decît aceia de a ști: Ce este inteligența? Cînd și cum a luat ea naștere? Cum se desvoltă? Cum se exercită? Ignoranța noastră asupra tuturor acestor întrebări este așa de deplină, încît gîndindu-ne la ele simțim nu numai părerea de rău a celui care nu știe, dar și un fel de temere, ca în fața absolutului necunoscut.

Singura portiță pe unde s'ar putea pătrunde în această cetate ascunsă este observația îndelungată și stăruitoare. Dar din nenorocire ideile preconcepute care până dăunăzi considerau pe om ca pe o ființă aparte și care denegau animalelor orice urmă de inteligență, au făcut să se piardă atîta vreme în care s'ar fi putut acumula multe fapte prețioase pentru cunoașterea problemei.

Azi însă nu mai e așa. Numeroasele observații care se fac mereu asupra societăților animale, precum sînt furnicile și albinele, precum și asupra a tot felul de viețuitoare, dovedesc pe fiecare zi că inteligența este departe de a fi apanagiul exclusiv al omului, și au relegat în arsenalul vechiturilor născocirile ca teoria instinctului și altele ca aceasta, întrucît nu aveau de scop decît de a înăbuși evidența.

Pe mine m'a interesat totdeauna chestia aceasta; și deși mi-a lipsit și timpul, și poate și aptitudinea de a face observații sistematice, mi-am format convingerea deplină că viața sufletească a animalelor, mai ales a unora din ele, este cu mult mai complexă și mai desvoltată decît ne-o închipuim noi.

Se înțelege că această complexitate este ceva cu totul relativ. Nu putem aștepta dela un cine să frămînte aceleași idei complicate cași un om, tot așa precum nu putem cere unui săl-

batec din Țara de Foc să filosofeze ca Socrate. Cinele nu face industrie, nici comerț, nici politică; dacă chiar ar vrea să organizeze oarecum societatea canină, nu ar putea, din cauza dependinții în care trăește ea față de societatea umană; și multe alte lucruri nu poate face cinele, fie din cauza felului cum e organizat, fie din a condițiilor în care trăește. Așa fiind, este natural ca în crierul lui să nu apară noțiunea acestor lucruri pe care el nu le cunoaște și nu le înțelege, și prin urmare ca viața lui intelectuală să fie mai puțin variată și mai puțin complicată decît a omului.

Această împrejurare este favorabilă pentru studiul prin observație a fenomenului inteligenții în seria animală, pentrucă mai lesne se studiază un fenomen mai simplu decît unul mai complicat. Dar cu toate acestea greutăți tot sînt, și destul de mari.

Cea mai mare din toate este aceia că animalele nu vorbesc. Și nu înțeleg cu asta orice fel de vorbire, ci anume vorbirea articulată. In adevăr, noi sîntem atît de deprinși a ne împărtăși gîndirile și impresiile mai mult printr'însa, încît cu greutate consimțim și la alte feluri de comunicări. Mimica cea mai expresivă a unui mut nu ne face atîta impresie cît cîteva vorbe; iar mila noastră mai greu se deșteaptă cînd e solicitată într'o limbă necunoscută. Nu e dar tocmai de mirare că Montaigne, deși filosof, se arăta nesimțitor la țipetele unei nenorocite cățele însărcinate pe care o lovea cu piciorul, și zicea că animalul e o mașină care nu simte. Și cu atît mai rău este dacă bietul animal nu știe nici măcar să țipe. Mi 'nchipuesc că barbarii căruțași care-și torturează caii și boii ar fi ceva mai omenoși, dacă acești tovarăși ai muncii lor s'ar pricepe să-și exprime durerea măcar prin țipete.

Dar dacă animalele nu pot să vorbească, în cîte alte feluri nu știu ele să arăte ceia ce simt, și ce expresiv este de multe ori felul lor de a se exprima! Ochiul rugător al cinelui amenințat cu bătaia, privirea desnădăjduită a calului sau a boului înjugat la o povară mai presus de puterile lui și bătut cu sălbătăcie, sînt lucruri care nu se mai uită cînd au putut pătrunde prin pătura groasă a nesimțirii noastre până la părticica de bunătate care se află ascunsă în fundul sufletului nostru. Ele vorbesc acelui care știe să le înțeleagă cu mai multă putere decît un discurs întreg al unui demagog lipsit de convingere.

Animalelor nu le lipsesc mijloacele de a-și exprima sentimentele, dar trebue să știm să le înțelegem, și nu ne este spre laudă că, cu toată suficiența noastră, nu am ajuns încă până acolo. Un prieten îmi spunea într'o zi, și cu oarecare aparență de dreptate, că omul este mai puțin inteligent decît animalele, de oarece un animal care trăește cîtăva vreme pe lîngă un om ajunge să-l înțeleagă foarte bine, pe cînd omul, după atîtea mii de ani, nu a ajuns încă să priceapă nimic din viața sufletească a animalului.

Animalele își exprimă sentimentele prin semne cărora, deși uneori foarte aparente, noi nu le dăm nici o atenție. Darwin este primul care, în o carte celebră a sa, s'a ocupat de această chestie, și ce lucruri minunate a văzut el acolo unde alții nu văzuseră nimic, căci în toate zilele trecem fără băgare de seamă pe lîngă atîtea lucruri interesante și ușor de observat.

Iată o dovadă: cînii știu să rîdă. Nu e așa că propoziția aceasta va face să rîdă pe cei mai mulți, și că formulată acum trei secole ar fi expus pe autorul ei să facă cunoștință cu rugurile Inchiziției? Și cu toate astea e un fapt așa de curent, așa de ușor de observat, pe care eu unul îl cunosc încă de cînd eram copil, pentrucă l-am observat însumi la un cățel pe care-l aveam în casă. Dar puterea prejudițiilor e așa de mare, încît nu știu de aș fi avut curajul să fac această afirmație, de frică să nu mă fac ridicol, sau cel puțin să fac o reputație îndoioasă veracității mele. Din norocire se întîmplă că chiar acum de curînd un profesor dela Facultatea de Științi din Lyon, d. dr. Raphaël Dubois, publică în *Bulletin de l'Institut Psychologique* un studiu în care arată că spasmul risului se poate observa și la animale (vezi *Convorbiri Literare*, No. 9 din Septembrie 1912, pag. 1060).

Nu știu pe ce dovezi întemeiază d. Dubois afirmația sa. Cît pentru mine, după cum spun, sînt peste 50 de ani de cînd am văzut lucrul cu ochii mei. E adevărat însă că atunci cînd, peste măsură de surprins, am strigat că rîde Azor, cei din casă m'au poftit să nu mai spun prostii, ceia ce nu m'a încurajat să mai comunic și altora observația mea.

Dar dacă nu va fi văzut toată lumea cînii rîzînd, cine nu va fi băgat de seamă că sînt unii cîni a căror figură este foarte expresivă, pe cînd alții din contra? Nu vorbesc despre mișcările corpului, sau ale cozii, prin care animalul își manifestează bucuria sau nemulțumirea; ci expresia ochilor, dispoziția gurii, mișcările urechilor, felul căutăturii, schimbă cu totul expresia capului, așa că cunoști îndată dacă animalul e mulțumit sau nu, dacă e iritat, dacă așteaptă o mîngîiere, dacă solicită iertare pentru o greșală, dacă e cuprins de temere, dacă cere ceva. Cine trăește mai multă vreme în apropierea unui cine inteligent, mai ales dacă cinele nu e maltratat, dacă are încredere în stăpîn așa ca să și manifesteze sentimentele liber și fără frică, are la tot momentul ocazia să se convingă, nu numai de existența unei vieți psihice desvoltate, dar și de mijloacele foarte variate prin care ea se manifestează.

Ar fi multe de zis asupra acestui subiect, și s'au și scris deja lucruri însemnate asupra lui. Cred însă că chestia ar merita un studiu sistematic și amănunțit, care, cu mijloacele de investigație pe care ni le pun la dispoziție cinematograful și fonograful, socotesc că ar da posibilitatea de a se alcătui un fel de

dicționar care ar înlesni mult cunoașterea vieții psihologice a animale și a limitelor ei.

Dar acestea sînt chestii cam depărtate de aceia cu care vreau să mă ocup în acest articol. Scopul meu este numai de a pune la dispoziția celor care se ocupă mai de aproape cu chestiile acestea, cîteva observații sigure, din care pe cele mai multe am avut ocazia să le fac chiar eu, iar altele mi-au fost comunicate de persoane de toată încrederea, așa că pot fi considerate ca neîndoioase. Voiu căuta ca pentru fiecare să dau toate informațiile care ar putea fi necesare pentru buna utilizare a faptului povestit.

*

Voiu începe cu vre-o două întîmplări care vor veni în sprijinul tocmai a ceia ce spuneam mai sus în privința putinții animalelor de a-și exprima sentimentele și de a se înțelege între ele.

La mine în casă mai totdeauna se află cîte un cîne, doi; mai ales de cînd posed o vie, numărul lor ajunge uneori destul de mare. Prin urmare ocaziile de a face observații interesante nu-mi lipsesc.

Dar dintre toți, a fost unul care a fost cu deosebire interesant, și de aceia în cele ce vor urma deseori va veni vorba despre dînsul.

In 1905, am căpătat un cățel St. Bernard de rasa cea mai curată. Cînele acesta, căruia i am dat numele de Dago, a trăit în casa mea cinci ani, în cea mai mare intimitate cu toți ai casei, favoare pe care o merita pe deplin, între altele prin excepționala lui inteligență, care adeseaori ne punea în mirare pe toți; și nu odată ni s'a întîmplat să vedem pe lucrătorii noștri dela vie parcă sfiindu-se de dînsul, ca de o ființă care ar fi în stare să înțeleagă și să se poarte întocmai ca un om.

Dago avea masca foarte expresivă, însușire pe care, lucru curios, nu o are de loc singurul lui urmaș, deși de altfel a moștenit dela tatăl său unele din celelalte însușiri ale lui, și între altele o inteligență destul de desvoltată.

Cu deosebire era expresiv Dago cînd voia să se facă plăcut sau să facă să i se ierte vre-o greșală. Avea atunci o manieră deosebită de a se uita; noi ziceam că „face ochi dulci".

Innainta legănîndu-se ușor pe picioarele de dinnainte; surîdea, pleca puțin capul pe partea dreaptă; în fine își depărta puțin în lături largile sale urechi, făcîndu-le să semene cu niște urechi de elefant. Cînd îl vedeam pe Dago făcînd așa, nu puteam să ne înșelăm în ce sentimente se află.

Dar tot așa de limpede exprima el și alte sentimente. Voiu povesti aci un caz.

Intr'o vară, aflîndu-ne la vie, Dago își avea culcușul în o

sală în care dă camera de culcare, iar ușa dela mijloc rămînea deschisă peste noapte. Intr'o noapte tîrziu, mă pomenesc deșteptat din somn de țîrîiala nesuferită a unui greer, care se adăpostise în perdea, tocmai deasupra ferestei. A trebuit o întreagă expediție ca să scap de dînsul. Dar pe cînd eu mă necăjiam, cățărat pe un scrin înnalt, înarmat cu un baston într'o mînă și cu o lumînare în cealaltă, văd în cadrul ușii capul lui Dago, uitîndu-se în sus la mine în tăcere, cu niște ochi așa de rotunziți de stupoare, încît nu cred că mimica cea mai expresivă a unui artist ar fi putut arăta mai lămurit ceia ce simția. Era în uitătura aceia și mirare, și surprindere, și zeu poate și oarecare îngrijire dacă nu cumva stăpînul său nu-și va fi pierdut busola. Nu s'a liniștit bietul cîine decît după rîsul nebun care m'a apucat cînd am văzut figura ce făcea el; atunci doar i s'a întins gura până la urechi, și-mi vine a crede că a rîs și el cu poftă de priveliștea pe care o avuse.

— Acum vre-o douăzeci de ani, aveam doi cățel: unul, mai măricel, de rasă foarte ordinară, și altul, un ratier. Acesta din urmă, pe care-l chema Schips, nu prea era inteligent, ceia ce nu se prea întîmplă cu cățeii de rasa aceasta; celălalt era tocmai contrariul. Intr'o zi servitoarea vine în casă, plină de mirare și de oarecare grijă, să ne spue un lucru cum nu mai văzuse ea. Asistase la o lecție în toată regula pe care Minorică o dedese lui Schips, ca să-l învețe cum să deschidă ușa dela bucătărie. S'a dus la ușă, s'a ridicat pe picioarele de dindărăt, și cu una din labele de dinnainte a apăsat clanța; pe urmă a împins ușa și a eșit până în sală, uitîndu-se să vadă dacă elevul lui a înțeles; și fiindcă acesta nu înțelesese, s'a întors din nou, și de trei-patru ori a repetat învățătura, apăsînd la fiecare dată pe clanță, deși ea era deja deschisă, pentruca lecția să fie completă. In cele din urmă școlarul greu de cap a priceput, a repetat și el după maestru, și atunci acesta, mulțumit, s'a dus să se culce. Servitoarea, povestindu-ne acestea, adăuga îngrijată: „Cînele ăsta trebue să aibă pe Antihrist!"

Consider exemplul acesta, nu numai ca o probă de inteligență care trece peste mijlocia obicinuită, dar și ca o confirmare a celor ce am spus asupra mijloacelor ce au animalele de a se înțelege între dînsele.

— Cea dintâiu dintre manifestările inteligenții este surprinderea în fața necunoscutului, dorința de a cerceta, curiozitatea de a găsi explicația faptului neobicinuit. Toate acestea se observă și la animalele inferioare, și exemple se citează multe. Am observat și eu cîteva, care poate merită să fie povestite.

Dago trăise în casa noastră și se făcuse mare, fără să fi avut ocazia să fi văzut niciodată un copil. Cînd a văzut pe cel dintâiu, a fost la el o surprindere mare, însoțită de oarecare frică: lătra, rotunzia ochii și nu îndrăznea să se apropie; pe

urmă, după ce a prins curaj, l-a ocolit, l-a mirosit, l-a măsurat din ochi. Era evident că-și bătea capul să înțeleagă ce rost să aibă ființa aceia care semăna a om, dar nu era om, de vreme ce era așa de mică. I-a trebuit multă vreme până să se deprindă cu copiii.

— Unul din tovarășii de curte ai lui Dago era un cine alb, lățos și creț (pudel). Blana lui cea deasă, care-i acoperea și ochii într'atita incit nici nu-l lăsa să vadă, era o suferință netolerabilă pentru dinsul pe căldurile de vară. De aceia într'o vară, o servitoare, de milă, se apucă să-l tundă; neavind însă vreme să termine operația într'o zi, a rămas bietul animal tuns numai pe-o jumătate a capului și pe-o parte din corp. De felul lui nu era frumos, dar în starea aceia mai ales era de un efect comic nerezistibil. Insă surprinderea lui Dago cind l-a văzut în halul acela nu se poate descrie: era la dinsul și mirare, dar parcă mai multă indignare de a vedea batjocorit astfel neamul cinesc în persoana prietenului lui; și, lucru curios! însă-și victima avea conștiință deplină că este obiectul risului tovarășilor lui de curte, căci cele citeva zile care au mai trecut până ce servitoarea să aibă vreme să-i termine toaleta, ea a păstrat o atitudine nespus de umilită, stind mai mult ascunsă prin colțuri și necutezind să se amestece cu ceilalți cini.

— Mai interesante sint cazurile in care animalele dau dovadă de chibzuință, de calcul, de cugetare combinată.

Pe cind era încă tinăr, Dago descoperi într'o sară, atirnind de tavanul camerei unde stam mai mult, cordonul soneriei, și-și puse în minte să-l apuce cu dinții. Era însă atirnat prea sus, și deși cind se ridica în două picioare cinele era înnalt cit un om, nu a putut să-l ajungă, oricit s'a innălțat. A sărit, dar nu l-a nimerit. Atunci a început să chibzuiască, și mai multe zile am asistat la combinațiile ce imagina ca să-și ajungă scopul. Intre altele, a voit să se serve de mobile. Se urca pe fotolii, dar acestea neaflindu-se dedesubtul cordonului, nu i-au servit la nimic. S'a invirtit vre-o două zile pe dinnaintea mobilelor, aruncind mereu priviri spre cordon: calcula distanțele. In cele din urmă încercă să împingă un fotoliu acolo unde-i trebuia; însă nu a știut cum să facă, căci l-a impins cu coasta, și fotoliul a mers în altă parte decit unde voia el. Atunci, descurajat, a renunțat la combinații, și s'a întors iar la mijloacele lui naturale: a sărit atita până ce într'o zi a nemerit cordonul, l-a apucat și l-a făcut bucăți.

— Intr'o zi la vie, aflindu-mă în balcon, văd în mijlocul curții o mogildeață pe care nu o înțelegeam ce este. Uitindu-mă mai bine, am văzut că era Hoțu, cinele unui fost servitor concediat de cităva vreme. Se vede că pe unde umblase nu-i plăcuse, și se întorcea la noi, atras de amintirea deliciilor Capuei. Dar știa că la noi nu mai avea drepturi, și că alți congeneri de ai lui, — aveam atunci vre-o opt, — nu erau dispuși să permită înmulțirea părtașilor la strachina cu mincare. De aceia Hoțu păzise prin vecini și nu intrase în curte decit la un moment cind ceilalți cini nu erau pe acolo. Se tirise până în mijlocul curții, și rămăsese acolo lipit la pămint, tremurind să nu fie descoperit de vrăjmași și implorind dela mine o privire binevoitoare care să-i permită să rămină. M'am dat jos și l-am chemat lingă mine. Asta a stirnit pe ceilalți, care au alergat din toate părțile, înconjurind pe noul venit cu țipete și lătrături. Știam însă că era deajuns să arăt eu că-l adopt, pentruca ei toți să primească hotărirea mea și să i se supună. De aceia am început să netezesc pe Hoțu și să-i vorbesc blind; și în adevăr, ceilalți cini se mulțumiră să latre de prinprejur, dar fără minie și fără să încerce să-l atace.

Iată însă că vine și Dago, atras de sgomot, vede pe străin, vede cum îl primesc eu și înțelege situația. Asta nu-l mulțumește. Pe cind eu continuam să mingii pe Hoțu, care sta culcat la pămint și tremurind de frică, Dago se învirtea prin prejur, mormăind cu supărare și parcă căutind ceva în mintea lui. Și am văzut îndată ce-l frămînta: se apropie încet, apucă binișor cu dinții pe Hoțu de pielea dela ceafă, îl trage cițiva pași mai încolo, îl lasă și se întoarce la mine, făcindu-mi ochi dulci, legănindu-se și prezintindu-mi capul ca să-l mingii.

Cum putea să-mi spună mai limpede decit așa că la mingieri numai el are drept, iar nu vagabondul acela venit din lume?

Cit pentru Hoțu, el a rămas în curte nesupărat de ceilalți; dar bucuria lui nu a durat mult. A treia zi a venit stăpînu-său de și l-a luat înapoi, și deatunci nu l-am mai văzut.

— Cind locuim vara la vie, afacerile noastre ne chiamă deseori în București. Cind plecăm amindoi de acolo, avem obiceiul a încuia camerele de locuință ale noastre. Dago, se înțelege, totdeauna lua parte la călătorie, și aceasta era una din bucuriile lui cele mari. In asemenea ocazii, i se punea zgarda, de care trebuia să-l țin cit mergeam în trăsură până la gară, pentrucă, mare cum era, mereu risca să cadă din trăsură.

Intr'o zi ne pregătiam de plecare. Toate erau gata, trăsura la scară, nevastă-mea se și urcase într'însa. Eu luam ultimele dispoziții, pusesem pe un scaun în balcon citeva obiecte ce trebuiau luate, între altele și zgarda, și umblam revizuind ce trebuia, închizind ferestrele, aruncind cite-o ochire ici și colo. Dago ședea lingă scaun și mă urmărea cu privirea. Dela o vreme, pierde răbdarea, se duce la scaun, alege zgarda dintre celelalte lucruri, o ia în gură și vine de mi-o prezintă. Vedea că fac toate pregătirile, dar că lui nu-i pun zgarda, și știind că el nu pleacă decit cu zgardă, a ținut să-și iee precauțiunile el singur.

— In vremea aceia eram ministru, și de multe ori eram silit, cind călătoream, să lucrez în tren, ca să nu pierd vremea. In asemenea caz, conductorii care mă cunoșteau, dacă aveau

un compartiment liber, mi-l puneau la dispoziţie. In acele zile, dacă se întîmpla ca Dago să călătorească cu mine, el se culca pe una din banchete, unde-i era mai bine decît jos, fiindcă îl supăra trepidaţia vagonului. Intr'o zi însă, nefiind nici un compartiment liber, am intrat împreună cu el într'unul în care se afla deja un domn, instalat lîngă fereastră. Se înţelege că am făcut lecţie lui Dago să se poarte frumos, şi i-am arătat să se culce jos.

Nu i a plăcut: a pus o labă pe bancheta pe care stam eu şi s'a uitat la mine; cu alte cuvinte mă întreba: „Nu e voe nici aici?" I-am spus că nu. A oftat şi s'a culcat jos. Dar trepidaţia nu l-a lăsat să stee acolo multă vreme. Se scoală, întoarce capul şi se uită la tovarăşul nostru de compartiment; îl vede uitîndu-se pe fereastră şi nefăcînd atenţie la noi. Atunci binişor, ca să nu-i deştepte atenţia, pune pe bancheta de lîngă mine numai labele de dinainte şi capul, îndesîndu-se la spatele meu; spera, se vede, că, ascuns aşa, nu l va vedea tiranul care i strica obiceiurile.

Cîtă cugetare denotă actele acestea ale unei fiinţi necuvîntătoare! In călătoriile trecute, el se deprinsese să mă privească pe mine ca fiind cel mai mare, a cărui permisie era deajuns ca să se poată culca pe banchetă. In ziua aceia însă s'au schimbat lucrurile, şi el îşi da bine seama că asta este din cauza străinului care ne însoţia; de aceia înnainte de a pune labele pe banchetă, se uită întâiu la el, şi nu şi permite a comite delictul decît cînd crede că nu e văzut de dînsul.

— Intr'o zi umblasem prin vie, însoţit de Dago. Plouase şi era noroiu destul de mare, aşa că la întoarcere încălţămintea mea şi labele lui Dago erau încărcate. Ca să nu intru în casă în starea asta, am chemat o servitoare ca să mă curețe. Dago, aşezat lîngă mine, urmăria operaţia cu mare interes, şi probabil şi-a dat seamă de rostul şi utilitatea ei, căci cînd servitoarea a terminat cu mine, i-a întins şi el enorma lui labă, ca să-l şteargă şi pe el. Asta a provocat protestarea indignată a servitoarei, pentrucă-i murdărise şorţul, dar eu mi-am mîngîiat mult prietenul pentru această nouă dovadă de deosebită inteligenţă.

— Dago era un animal foarte afectuos, şi-i plăcea şi lui mult să fie mîngîiat. In deosebi seara, cînd mă vedea aşezat pe scaunul meu de lîngă lampă ca să citesc gazeta, deseori venea de-şi punea capul pe genunchii mei, ca să-l mîngîi. Uneori însă, cînd avea bale la gură, îl refuzam şi-l depărtam, ca să nu mă murdărească. Aceasta întrista în mod evident pe bietul cîne, care multă vreme nu a înţeles cauza acestei răceli nemeritate. Dela o vreme însă a înţeles-o, şi într'o seară cînd i se întîmplase acelaşi lucru, îl văd că se pune pe brînci, se şterge bine la gură pe covor pe amîndouă părţile, şi pe urmă se întoarce iar la mine, *en faisant le beau* şi solicitîndu-mi din nou mîngîierile. Nu-mi venea a crede ce văzusem; dar scena

aceasta a repetat-o şi alte dăţi, uneori faţă cu mai mulţi martori.

— Toate aceste dovezi de inteligenţă şi multe altele pe care ar fi prea lung şi fastidios a le mai înşira aci, ajunseseră cu încetul a ne face să ne deprindem cu ideia că Dago nu trebuia privit ca animal, ci ca o fiinţă înţelegătoare, care ne pricepea gîndurile şi pe care şi noi o înţelegeam foarte bine în multiplele manifestări ale unei vieţi intelectuale destul de complexe. Intr'o zi am făcut socoteala că el avea un dicţionar de cel puţin 40 de cuvinte pe care le cunoştea. E adevărat că orice cîne ajunge să cunoască unele cuvinte, al căror număr poate să devină considerabil, atunci cînd inteligenţa lui se ascute printr'un contact mai de aproape cu stăpînii lui. Dar la Dago am observat uneori că ştia, nu numai să cunoască sensul cuvintelor individuale, dar să facă şi legătura între ele şi să priceapă frazele. Voiu povesti numai două cazuri.

Intr'un rînd avea o durere la articulaţia de sus a unui picior de dinainte. Stăpînă-sa, văzîndu-l fără chef, îl întreabă, mai mult în glumă şi fără să se aştepte la un răspuns: „Unde te doare, Dago?" El însă îndată se întoarce cu partea bolnavă şi ridică laba care-l durea. Evident, era aci mai mult decît dovada înţelegerii sensului unui cuvînt: intervenea noţiunea de durere, acea de loc, şi acea a răspunsului cerut de o întrebare.

— Intr'o zi stăpînă-sa, fiind la vie, se gătia se facă un drum la Bucureşti. In asemenea cazuri, Dago înţelegea mai dinnainte, pentrucă vedea pregătirile, şi se bucura, ştiind că nici el nu va lipsi din călătorie. In ziua aceia, plecarea trebuia să aibă loc la ora unu ziua. Innainte de a servi dejunul, servitoarea a chemat pe Dago, ca să-i dea de mîncare lui. Pe cînd el era la masă, servitoarea-i zice în glumă: „Vezi, Dago, cuconiţa pleacă la Bucureşti şi pe tine nu te ia". Cînd a auzit asta, cînele a lăsat mîncarea şi a alergat la trăsură, care era încă sub şopron, s'a urcat într'însa şi nu a mai voit să se dee jos cu nici un preţ până la plecare.

Aşa dar această fiinţă pretinsă neînţelegătoare, nu numai a ştiut foarte bine că, rămînînd în trăsură, stăpînă-sa, vrînd nevrînd, îl va lua şi pe el, de vreme ce nu putea pleca decît cu trăsura; dar a mai ştiut să înţeleagă sensul unei fraze întregi, operaţie intelectuală care este desigur cu mult mai grea decît aceia de a recunoaşte cuvintele izolate, cu atît mai mult că în fraza ce i se zisese se aflau cuvinte de acelea care nu se prea întrebuinţează cînd vorbim cu cînii.

— Mărginesc aci ceia ce voiam să spun despre Dago, pentrucă nu mi-am propus să fac aci numai elogiul lui, ci să povestesc cazuri cunoscute de mine privitoare la inteligenţa animalelor în genere.

Tot cu privire la cîni, merită să fie cunoscute şi cele următoare.

D. G. C., fost elev al școlii de agricultură dela Grignon, mi-a spus că în fiecare an, cînd se hotărăște care parte din moșia școlii trebue să fie păscută cu oile, ciobanii își adună cînii și-i duc de le arată hotarele până unde va fi permis oilor să umble în anul acela. Și atîta ajunge: tot anul cînii păzesc cu severitate hotarul ce li s'a arătat. Cum vor fi înțelegînd ei despre ce este vorba și ce li se cere?

— Unul din cei mai înnalți și mai cunoscuți din administratorii noștri îmi povestea că, vizitînd o fermă mare de lîngă Arad, s'a întîlnit pe cîmp cu ciobanul unei turme de oi care pășteau la oarecare depărtare, pe o coastă de deal. Dorind să le vadă de aproape, a cerut ciobanului să-l ducă până la ele. „Nu e nevoe", îi răspunde acesta; și, scoțînd un fluer dela brîu, dete cîteva semnale. Îndată cînii săriră în picioare, luară oile din urmă și le porniră la vale; și părîndu-i-se ciobanului că nu vin destul de repede, i-a mai iuțit dîndu-le un alt semnal.

Orice s'ar zice, ar fi greu de admis că o simplă mașină, după vorba lui Montaigne, s'ar putea înțelege astfel cu oamenii.

— Iată două întîmplări care mi-au fost povestite de mult regretatul N. N. Hîrjeu, inginer, care a fost intimul meu amic o viață întreagă, și care a fost martor la dînsele.

După anexarea Dobrogei, statul romîn a trimis acolo un număr de funcționari însărcinați să organizeze noua administrație. Printre ei era și Hîrjeu, împreună cu un alt inginer tînăr care azi, dacă nu mă înșel, figurează încă în serviciile superioare ale Ministerului Lucrărilor Publice.

O bucată de vreme, amîndoi prietenii au trebuit să stee la Tulcea, unde pe atunci mai puțin încă decît azi existau mijloace de distracție. Amicul lui Hîrjeu era vînător, și avea un excelent cîne, de care nu se despărțea. Serile însă nu aveau alt chip de a mai trece vremea, decît la o grădină-berărie, unde Romînii mai ales se întîlniau și stau de vorbă până tîrziu.

Cînele, se înțelege, trebuia să stee și el la berărie cît sta stăpînu-său. Se culca, cînd sub un scaun, cînd sub o masă, mereu deranjat cînd de un chelner, cînd de un consumator. Era un chin pentru dînsul lungile ceasuri pe care le petrecea astfel fără voe, și mai ales că chinul acesta se repeta în toate serile. În cele din urmă, într'o seară, se hotărî să-i spue verde stăpînului său că nu mai merge așa: se duse de-i luă în dinți pălăria care se afla pusă pe un scaun, mai la o parte, și i-o aduse de i-o prezintă frumos. De sigur că stăpînul a înțeles că asta era o invitație să meargă acasă ca să se culce.

— Altădată amîndoi inginerii, împreună cu cînele, ajunseseră la Cernavoda. Se întorceau la București; dar fiindcă pe atunci alte mijloace de comunicație nu erau, trebuiau să aștepte sosirea vaporului, care să-i aducă până la Giurgiu. Era toamna tîrziu, pe Dunăre începuseră cețele, și din cauza aceasta vapoarele circulau foarte neregulat. Cel așteptat, care ar fi trebuit să

sosească de cu ziuă, încă nu venise seara tîrziu. Așa fiind, amîndoi inginerii se duseră la un mic otel și se culcară, dînd de grijă otelierului să-i deștepte dacă cumva se va anunța vaporul. Pe la miezul nopții, iacă vine să-i scoale, că se apropie vaporul: grabă mare să se îmbrace, să-și adune lucrurile, iar cînele sculat și el de zor, și bombănind probabil în mintea lui că i-au stricat somnul. Știrea însă nu se adeveri; vaporul nu sosia, și toată lumea se culcă din nou.

Dimineața, cînd să se îmbrace, inginerul constată că una din ghetele lui nu se află nicăeri. Abia după multă căutare o găsește: o luase cînele și se culcase peste ea. Socoteala lui era foarte bună: să se mai fi întîmplat încă odată cum se întîmplase peste noapte, și să te pomenești că stăpînul în graba lui, pleacă și îl uită acolo, ce se făcea el? Dar să poftească să plece numai cu o gheată, dacă poate.

— Cunosc și altă întîmplare, care amintește pe aceasta.

Reprezentantul uneia din Puterile cele mari europene, care în cursul unui ș r de ani destul de lung a fost oaspetele și amicul nostru la București, avea un cîne fox-terrier la care ținea foarte mult, și despre care mi-a povestit un fapt care arăta deosebita lui inteligență.

Ministrul și cu soția sa făcuseră acum cîțiva ani o călătorie la Londra, și cu ocazia aceia cumpăraseră acest cîne. La întoarcerea spre București, s'au oprit pentru vre-o două zile la Stuttgardt la un otel. Bagajele cele mai voluminoase de care nu aveau nevoe în timpul acesta le-au lăsat într'un vestibul al otelului; erau niște cufere și o colivie în care sta închis cînele în timpul călătoriei cu trenul. Într'o zi stăpînii eșiră să se preumble prin oraș, și luară și cînele cu dînșii. Dar în timpul preumblării cînele se rătăci, și toate căutările stăpînilor săi ca să-l găsească fură zădarnice. Îl socoteau deja pierdut și renunțaseră la el, cînd, întorcîndu-se la otel, ce văzură? Cînele lor, care regăsise drumul otelului, se întorsese deja, și ca să fie sigur că stăpînii lui nu vor putea părăsi otelul fără dînsul, se urcase peste grămada de cufere și se așezase tocmai pe acoperișul coliviei lui, într'o poziție destul de incomodă, pentrucă acoperișul era rotund.

Oare e sigur că orice om ar fi fost in stare să dee dovadă de atîta chibzuială și prevedere?

— Cînii în genere sînt considerați ca animale inteligente. Dar sînt altele care nu se bucură de asemenea reputație, și la care cu toate acestea tot se pot constata manifestații intelectuale, uneori surprinzătoare. Voiu cita cîteva observații de acest fel.

La vie am o pereche de cai romînești de munte, cu care fac drumurile până la gara vecină, situată la vre-o 5 kilometri. Drumul, dela un loc, se bifurcă, așa că poate cineva ajunge la gară ori prin stînga, pe unde e mai lung, dar mai bun, ori prin dreapta, pe unde deși mai scurt, era în stare rea până acum doi ani, cînd s'a pietruit.

Acum cîțiva ani, înainte de pietruire, eu mă duceam odată la vie. Trăsura venise se mă iee dela gară, și anume venise pe drumul cel mai scurt; de oarece însă plouase zilele acelea, era noroiu și drumul fusese greu. Caii observaseră aceasta, și își făcuseră socoteală că drumul prin stînga era mai avantajos pentru ei la întoarcere. De aceia, înainte de a se urca vizitiul pe capră, ei se grăbiră se apuce la stînga, avînd poate și ei o vagă idee de puterea faptului împlinit. Iată o observație interesantă pe care aș fi pierdut-o dacă vizitiul ar fi apucat să se sue pe capră mai curînd și să pună mîna pe hățuri.

— Acum vre-o 20 de ani mă aflam la Călimănești, în județul Tutova. Intr'o zi străbătînd o frumoasă livadă, mă întîlnesc de odată față în față cu un splendid bou alb care paștea singuratec. Surprins, el ridică capul și se uită la mine, cu niște ochi și cu o expresie de inteligență neobișnuită; pe urmă puse iar capul la pămînt, și prefăcîndu-se că continuă să pască, dar uitîndu-se mereu la mine cu coada ochiului, execută o adevărată manevră pentru a se pierde printre copaci.

Seara, povesteam cu oarecare mirare întîmplarea aceasta arendașului, la care mă aflam în gazdă.

„Asta este Joian, zise el fără ezitare.

— Dar cine e Joian?

— A, Joian e un bou năzdrăvan. Bouarii nu pot niciodată să-l păzească; el știe totdeauna să scape de privigherea lor, și să umble și să pască singur pe unde-i place lui. Intr'un rînd i-am pus talangă la gît; dar el o apăsa cu capul pe piept ca să nu o lase să sune, și după ce se depărta cît voia, făcea tot cum știa el. Acum îl las în voia lui".

Ar fi crezut cineva că un bou, al cărui nume este sinonimul prostiei, să fie capabil de atîta pricepere?

— La vie am o vacă de rasă moldovenească, care, fie pentrucă așa e felul ei, fie pentrucă este tratată bine de toată lumea, este foarte blîndă.

Anul trecut într'o zi ea se afla legată sub niște copaci din curte și rumega liniștită. Deodată un enorm scandal se ridica: doi din cei opt cîni ce erau atunci, cei mai voinici din toți, se luaseră la bătae. Pe lîngă țipetele lor se adăoga ale celorlalți șase, precum și ale oamenilor care săriseră din toate părțile ca să-i despartă. Dar totul era în zădar: cu nici un chip nu putea nimeni să pue capăt luptei.

Dela locul ei, vaca privea scena aceasta, și se vede că în mintea ei plănuia ceva; căci deodată, luînd o hotărîre, rupe cu ușurință funia slabă cu care era legată, mai mult ca un simbol de sclavie decît ca mijloc de siguranță; pe urmă cu pași rari și în deplină liniște vine până în fața luptătorilor, care continuau să se muște și să se tăvălească cu furie; îi privește cu atenție cîtva timp, își alege momentul, și deodată, cu o mișcare neașteptată, bagă un corn printre corpurile lor încleștate, ridică capul, îi scu-

tură cu putere și asvîrle cît colo pe cei doi vrăjmași care, surprinși și îngroziți de această intervenție neașteptată și brutală, au fugit chelălăind care încotro a apucat. Iar vaca, care cu atîta autoritate pronunțase pe *Quos ego*, făcu stînga 'mprejur, și cu aceiași pași măsurați se duse să-și reiee locul, fără să mai întoarcă măcar capul ca se vadă ce se mai petrece.

Orice s'ar zice, mintea mea refuză cu totul de a considera aceste acte ca provenind din orice altceva decît dela o inteligență foarte caracterizată.

— Voiu încheia acest șir de povestiri, care mă tem că este deja prea lung, prin una relativă la un animal exotic, dar bine cunoscut și foarte simpatic.

In 1885, am avut ocazia să fac prin Moldova de sus o călătorie de vre-o trei zile în compania foarte plăcută și interesantă a d. S., care mulți ani a împlinit cu distincție funcția de consul-general al Angliei la Galați, și pe urmă pe aceia de membru al Comisiei Europene a Dunărei. In tinerețea sa, d. S. își începuse cariera ca ofițer în armata Indiilor, și în cursul călătoriei noastre îmi spuse multe lucruri foarte interesante, văzute și trăite de dînsul. Intre altele mi-a povestit o întîmplare petrecută sub ochii săi.

Regimentul de artilerie din care făcea parte d. S. își schimba garnizoana. Lunga coloană de oameni și de tunuri înhămate cu cîte doi elefanți era în mers, cînd deodată ea se oprește; vine vestea dela capul coloanei că elefanții nu mai vor să înainteze. Aleargă ofițerii să vadă ce s'a întîmplat, și constată că drumul era tăiat de o mocirlă adîncă, în care elefanții nu cutează să între cu tunurile. Pe cînd ofițerii se consultă ce să facă, iacă aleargă un tînăr sergent, inimos și bun de gură, care cu strigăte și amenințări cere să fie siliți elefanții să înainteze. Elefanții, cu ochii lor mici și șireți, observau cele ce se petreceau și... nu ziceau nimic; dar se vede că aveau ce spune, căci la un moment, cînd i-a venit bine, unul din ei apucă frumos cu trompa pe mărețul sergent, îl ridică pe sus, îl afundă bine de două-trei ori în mocirlă, pe urmă îl scoate de acolo, ciuruind de pe el apa și nămolul, și-l așează politicos iar pe mal. Și așa l-a făcut să înțeleagă situația.

*
* *

Imi dau seama că expunerea de mai sus ar comporta, ca încheere, o analiză mai de aproape a faptelor arătate. Nu este, pot zice, nici unul dintr'însele care să nu denote la animal existența unei activități intelectuale în toată puterea cuvîntului și a unei stări sufletești cu totul deosebită de aceia pe care oamenii au convenit să binevoiască a o recunoaște animalelor. Spre exemplu, care a fost mobilul care, în exemplul citat mai

sus, a îndemnat vaca să intervină ca să pună capăt bătăliei între două animale de speță deosebită de a ei? Nu a fost interesul, nici un sentiment de vrăjmășie, ci din contra; și dacă e așa, cum se poate tăgădui că acea ființă trebue să fi gîndit, în mintea ei obtuză, că e mai bine ca cei doi cîni să trăiască în pace decît să-și facă rău? Nu este acesta semnul unei concepții morale a cărei existență la animale cei mai mulți o contestează?

Eu mă mulțumesc aci a pune la dispoziția psihologilor aceste cîteva observații sigure, și sper că acest material nu va fi inutil pentru acei pe care-i interesează problema evoluției vieții intelectuale în lumea animală.

Spiru C. Haret

PELAGRA

(Din notele unui medic rural).

Dogma academică, în materie de Pelagră, ne spune, că ea este boala populației *rurale*, *agricole* și *sărace*. Cercetările și statisticile din țara noastră ne arată, că și *urbanii*, și *profesiile neagricole* se îmbolnăvesc de Pelagră, mai rar, dar se îmbolnăvesc. Așa statisticile oficiale[1]) pe anii 1896—1907 ne dau următoarele cifre de pelagroși *urbani*:

anul 1896— 462;	anul 1902—1178;
1897— 517;	1903—1450;
1898— 882;	1904—1603;
1899—1634;	1905—1948;
1900—1602;	1906—1626;
1901—1075;	1907—1242;

Statistica oficială pe *profesii*, singura mai mare, existentă în literatura noastră asupra Pelagrei [2]), pe anul 1888 ne dă următoarele cifre: 7542 țărani agricultori, 2132 țărani muncitori, *19 meseriași*, *28 comercianți*, *4 funcționari*, *15 preoți* (cu toate praznicele), *5 cîntăreți de biserică*, 20 servitori și 831 copii.

Asupra *stării economice a pelagroșilor* avem următoarea statistică [3]), singura găsită în literatura noastră asupra Pelagrei. S'au cercetat 716 pelagroși din care:

138, sau 19.28% n'au ogor, sau au numai cîteva prăjini în jurul casei;

578, sau 80.72% au ogoare și pămînt în jurul casei.

Din cei cu pămînt:

365	au dela 10	până la 80	prăjini	(până la o falce);
112	„ „ 80	„ „ 160	„	(„ „ 2 fălci);
69	„ „ 160	„ „ 320	„	(„ „ 4 „);
3	„ „ 320	„ „ 400	„	(„ „ 5 „);
1	cu	6 fălci;		
1	„	7 „		
1	„	8 „		

1) *Dr. Felix*. Raport general pe 96—97. *Dr. Obreja*. Raport general 98—904. *N. T. Ionescu*. Buletinul Direcției Generale Sanitare. 1906, 1907, 1908. București.

2) *Dr. Sergiu*. Raport asupra Pelagrei. București 1888.

3) *Dr. Vasiliu*. Pelagra în România. Roman 1907.

1 cu	10	„
1 „	6	„ şi 11 fălci luate cu arendă ;
1 „	50	„
1 „	4	pogoane vie ;
3 cu cîte	2	hectare „
5 „ „	3	„ „
6 „ „	4	„ „
11 „ „	5	„ „

5 ţărani bogaţi evaluaţi la cîte mai mult de 100.000 lei;
1 comerciant ;
1 tîrgoveţ.

Distribuţia *între sexe* a Pelagrei după statistici se prezintă aşa :

An. 1888	la un tot. de	10.626	pelagr. sînt:	4.976	barb. şi	5.650	fem
„ 1896	„ „	17.912	„ „	7.739	„ „	10.173	„
„ 1897	„ „	19.796	„ „	9.132	„ „	10.664	„
„ 1898	„ „	21.282	„ „	9.012	„ „	12.270	„
„ 1899	„ „	32.271	„ „	14.034	„ „	18 237	„
„ 1900	„ „	40.786	„ „	16.348	„ „	24.438	„
„ 1901	„ „	34.776	„ „	14.788	„ „	19.998	„
„ 1902	„ „	36.239	„ „	15.228	„ „	21.011	„
„ 1903	„ „	40.660	„ „	16.157	„ „	24.503	„
„ 1904	„ „	43.687	„ „	16.362	„ „	27.325	„
„ 1906	„ „	56 282	„ „	21.389	„ „	34.893	„

Adică din 100 pelagroşi, 41 ar fi de sex bărbătesc şi 59 de sex femeesc [1].

Asupra distribuirii Pelagrei *după vrîstă* găsim o singură statistică în literatura [2]) noastră, din 1888 ; ea ne dă următoarele cifre :

dela 0 la	12 ani	456 băeţi	375 fete ;
„ 12 „	20 „	292 „	417 „ ;
„ 20 „	40 „	1.631 bărbaţi	3.357 femei ;
„ 40 ani în sus		2.417 „	1.681 „ ;

Adică din o sută pelagroşi am avea după *vrîstă* şi sex distribuţia următoare : [3])

1) *Dr. Neagoe,* Studiu asupra Pelagrei. Bucur. 1900, ne dă o statistică din Italia, după care acolo raporturile la sută ar fi 54 bărbaţi şi 46 femei. pag. 67).

2) *Dr. Sergiu.* Raport asupra Pelagrei. Buc. 1888.

3) *Prof. G. Proca* (Cercetări asupra Pelagrei, Bucureşti 1903) asupra vrîstei şi sexului în pelagră ne dă următoarele cifre din focarul Dolgeşti (Roman) cu 124 pelagroşi : 43 bărbaţi şi 78 femei

dela 0—10 ani	pelagroşi	9.7	la 100 bolnavi
„ 11—20 „	„	12.0	„ „ „
„ 21—40 „	„	36,3	„ „ „
„ 41 ani în sus		42.0	„ „ „

4 băeţi	şi 3 fete	*până la 12 ani=7%* ;
3 „	„ 4 „	dela *12 „ 20 ani=7%* ;
15 bărbaţi	32 femei „	*20 „ 40 ani=47%* ;
23 „	16 „ „	*40 ani în sus=39%* ;

Observaţii autentice ale diferiţilor autori ne arată cazuri de Pelagră la copii de ţiţă.

* * *

Afară de Romînia şi Italia, unde este mai răspîndită, Pelagra se mai găseşte în Austro-Ungaria, Rusia, Spania, Portugalia, Egipt, Algeria, Statele-Unite, Mexico, America centrală [1]), cazuri rare se găsesc în Grecia, Asia mică, Turcia, Serbia, Bulgaria [2]) şi au fost şi în Franţa.

La noi *în ţară, distribuţia Pelagrei* este neegală. Raportul prof. Sergiu o distribue astfel pentru 1888 :

1 92	la mia de locuitori, în regiunea muntoasă	a ţării
2,38	„ „ „ de deal	„
1,63	„ „ „ de cîmp	„

In anul 1906 s'a făcut o statistică a Pelagrei, după judeţe, în raport cu media pelagroşilor la mia de locuitori, pe anii 1898—904. Iată cum s'ar distribui Pelagra după această statistică [3]).

Roman	cu media	45.08	la 1.000	locuitori
Covurlui	„	23,02	„	„
Tutova	„	14,66	„	„
Dorohoi	„	11,00	„	„
Brăila	„	10,61	„	„
Botoşani	„	9,37	„	„
Fălciu	„	8,82	„	„
Neamţ	„	8,63	„	„
Dîmboviţa	„	8,02	„	„
Tecuci	„	7,43	„	„
Bacău	„	7,02	„	„
Teleorman	„	6,70	„	„
Vaslui	„	6,69	„	„
R.-Vîlcea	„	6,65	„	„
Ilfov	„	6,45	„	„
Buzeu	„	6,44	„	„
Suceava	„	6,30	„	„
Vlaşca	„	5,92	„	„
Iaşi	„	5,44	„	„

1) *Funk Cazimir* The journal of State Medicine Vol. XX No. 6. Iunie 1912, London.

2) *Dr. Procapiu.* La Pellagre. Paris 1913. *Dr. Neagoe* şi *Dr. Vasiliu,* op. cit.

3) *Dr. Obreja* Raport General. Buc. 1907.

Muscel	„	5,39	„	„
Prahova	„	5,17	„	„
Putna	„	5,07	„	„
Ialomița	„	4,92	„	„
Mehedinți	„	4,88	„	„
Romanați	„	4,83	„	„
R.-Sărat	„	4,43	„	„
Argeș	„	3,92	„	„
Olt	„	3,42	„	„
Dolj	„	2,51	„	„
Gorj	„	2,47	„	„
Tulcea	„	0,54	„	„
Constanța	„	0,53	„	„

Cu foarte mici modificări harta distribuirii Pelagrei rămîne și în 1906. [1])

* * *

Toate publicațiile noastre asupra Pelagrei spun, că boala începe „primăvara", sau la începutul primăverii, fără să stabilească în mod mai precis *raporturile ei cu lunile și anotimpurile anului*. Acest lucru se poate face foarte ușor. Dacă luăm consultațiile date de medicii primari și medicii de circumscripții pentru Pelagră pe luni și pe județe, avem, după cifrele brute, următoarea tabelă de maximum de consultațiuni pentru Peagră:

	1907	1908	1909	1910	1911
Argeș	— Mai	— Iunie	— Iunie	— Mai	— Mai
Bacău	— Mai	— Mai	— Mai	— Mai	— Mai
Brăila	— Mai	— Aprilie	— Mai	— Mai	— Mai
Buzeu	— Mai	— Mai	— Iunie	— Aprilie	— Mai
Botoșani	— Mai	— Iunie	— Iunie	— Mai	— Mai
Constanța	— Mai	— Mai	— Mai	— Martie	— Aprile
Covurlui	— Mai	— Mai	— Mai	— Aprilie	— Mai
Dîmbovița	— Mai	— Mai	— Mai	— Mai	— Mai
Dolj	— Mai	— Aprilie	— Mai	— Mai	— Mai
Dorohoi	— Mai	— Iunie	— Mai	— Mai	— Mai
Fălciu	— Mai	— Iunie	— Mai	— Mai	— Mai
Gorj	— Aprilie	— Mai	— Aprilie	— Aprilie	— Aprilie
Iași	— Mai	— Aprilie	— Mai	— Mai	— Aprilie
Ialomița	— Mai	— Mai	— Iulie	— Aprilie	— Mai
Ilfov	— Mai	— Mai	— Aprilie	— Mai	— Mai
Mehedinți	— Mai	— Mai	— Aprilie	— Mai	— Mai
Muscel	— Mai	— Aprilie	— Iulie	— Mai	— Mai
Neamț	— Mai	— Iunie	— Mai	— Iunie	— Mai
Olt	— Aprilie	— Mai	— Aprilie	— Aprilie	— Mai

1) *I. Ionescu* Bul. Dir. Gener. Sanit. 1907, No. 5.

	1907	1908	1909	1910	1911
Prahova	— Mai	— Iunie	— Mai	— Iunie	— Mai
Putna	— Mai	— Mai	— Iulie	— Iunie	— Mai
R.-Sărat	— Mai	— Mai	— Aprilie	— Mai	— Mai
R.-Vîlcea	— Iunie	— Aprilie	— Mai	— Mai	— Mai
Roman	— Mai	— Iunie	— Iulie	— Mai	— Mai
Romanați	— Mai	— Mai	— Mai	— Mai	— Mai
Suceava	— Aprilie	— Aprilie	— Mai	— Mai	— Mai
Teleorman	— Mai	— Mai	— Mai	— Aprilie	— Aprilie
Tecuci	— Mai	— Mai	— Aprilie	— Mai	— Mai
Tutova	— Mai	— Mai	— Mai	— Mai	— Mai
Tulcea	— Mai	— Iunie	— Mai	— Martie	— Martie
Vaslui	— Mai	— Iunie	— Iunie	— Mai	— Mai
Vlașca	— Aprilie	— Aprilie	— Mai	— Mai	— Aprilie

Vedem că maximum de consultații pentru Pelagră cade din 32 județe:

în 1907: 27 jud. pe l. Mai, 4 pe Aprilie, 1 pe Iunie
„ 1908: 16 „ „ „ „ 7 „ „ 9 „ „
„ 1909: 18 „ „ „ „ 6 „ „ 4 „ „ și 4 pe Iulie
„ 1910: 21 „ „ „ „ 6 „ „ 3 „ „ și 2 pe Martie
„ 1911: 26 „ „ „ „ 5 „ „ și 1 pe Martie

In total din 160 ori: 108 ori cade pe luna Mai, 28 ori pe luna Aprilie, 17 ori pe luna Iunie, 4 ori pe Iulie și 3 ori pe Martie.

Din tabelele statistice anexate, în care s'a consemnat pe luni și pe județe: totalul consultațiilor date de medicii rurali și totalul consultațiilor date de ei pentru Pelagră în cursul anilor 1907, 1908, 1909, 1910 și 1911, atît din totaluri, cît și din raporturile la sută, se vede că pentru țara întreagă maximum de Pelagră cade pe luna Mai. Și mai bine se vede acest lucru din curba grafică, reprezentînd raportul între consultațiile generale și consultațiile pentru Pelagră, date de medicii rurali în cursul celor cinci ani din urmă. Dacă stabilim o medie anuală vedem: că lunile Ianuarie, Februarie, Martie, August, Septembrie, Octombrie, Noembrie și Decembrie dau un număr de consultații pentru Pelagră cu mult sub medie, iar lunile Aprilie, Mai, Iunie și Iulie cu mult deasupra mediei, în mod constant și foarte regulat. Luna Aprilie e lună de ascensiune, luna Mai este de maximum, lunile Iunie și Iulie de descreștere până la medie și sub ea, iar lunile următoare descreșterea continuă regulat în ordinea lunilor. E o regularitate perfectă în acest mers an cu an, parcă ar fi copiat unul după altul, variind numai nivelul mediei și nivelul de maximum.

* * *

Pelagroșii, după *descrierea clinică*, clasică, *prezintă mani-*

festațiuni de trei feluri: din partea pielei, din partea tubului digestiv și din partea sistemului nervos.

Ca să zicem că este Pelagră în cazul dat, bolnavul trebue să prezinte, sau să fi prezintat, leziuni a pielei, localizate: fie pe dosul mînilor, sau a picioarelor, fie pe piept, gît, față, urechi. Nici într'o publicație romînească asupra Pelagrei nu se găsește o descriere sistematică a tuturor formelor de leziuni pelagroase a pielei. Rîndurile de mai jos ar fi o încercare în acest sens. Avem două tipuri principale de leziuni cutanate în Pelagră: tipul inflamatoriu și tipul scleros. In tipul inflamatoriu găsim: 1) forma eritematoasă, adică roșață, umflare și îngroșare a pielei în locurile atinse, cu sensații de căldură și arsură, 2) forma impetiginoasă, în care, pe lîngă eritem, se observă suprapuse vezicule și pustule, 3) forma buloasă, unde, pe lîngă eritem, se observă bule cu liquid alb, sau citrin. In tipul scleros găsim: 1) forma atrofică, piele subțiată, parcheminată, neelastică și colorată diferit de regiunile vecine cu piele sănătoasă, 2) formă atrofică-descamativă, unde pe lîngă fenomenul atrofiei și colorației diferite a pielei se observă descamație solzoasă, sau făinoasă (rar), 3) forma cornoasă, unde pielea este aspră, uscată și cu escrescențe cornoase, turtite, la periferia placardului. La același individ se pot afla combinațiuni, mai des succesiuni din diferite forme descrise. Sînt cazuri excepționale de descamație generalizată. Pentru leziunile cutanate în Pelagră este caracteristic faptul localizării și împrejurarea că ele nu sînt de loc, sau sînt foarte puțin, pruriginoase, adică bolnavul nu simte mîncărime mare la locul atins și nu se scarpină.

Atît în dogma academică, cît și în publicațiile romînești asupra Pelagrei, se repetă că pelagroșii au manifestațiuni gastro-intestinale. Or fenomenele gastrice la pelagroși nu sînt de loc caracteristice Pelagrei: „lipsă de poftă de mîncare, greață, sensație de greutate, sau arsură la stomac" și altele asemenea— sînt fenomene dispeptice, care se întîlnesc foarte des la mulți din acei din care se recrutează majoritatea pelagroșilor, fără ca ei să fie pentru aceasta pelagroși,—ci pur dispeptici, din cauza alimentării rele, și apoi niciodată nu s'au descris leziuni anatomopatologice de stomac, caracteristice Pelagrei. In realitate caracteristice Pelagrei din manifestațiunile tubului digestiv sînt fenomenele bucale și intestinale. De obiceiu se constată o stare de congestie pe gingii, limbă, și cerul gurii, cu pierderi foarte mici și foarte superficiale de epiteliu; caracteristic e faptul, că bolnavul se plînge mult de dureri și arsuri, deși aspectul leziunilor nu ar îndreptăți intensitatea plîngerilor. Se întîmplă că această formă, obicinuită de leziuni bucale, să-și schimbe aspectul și intensitatea: se văd atunci mici ulcerațiuni, fenomene supurative, miros din gură și durerile, însoțite de protestările bolnavilor, sînt proporțional mărite. De cele mai multe ori starea bucală inflamatorie se observă dela începutul bolii, cîte odată, chiar înaintea apariției eritemului cutanat.

Fenomenele intestinale se observă într'un stadiu mai înaintat al boalei, sub forma de diarhee cu scaune frequente, abundente, cîte odată sanguinolente; diarhea aceasta uneori este foarte rebelă la tratament.

Sub numele de fenomene nervoase se descriu, de obiceiu, următoarele, de care se plîng pelagroșii: „amețeli, dureri de cap, vîjîituri în urechi, nod în gît, dureri și amorțeli în membre și tot corpul, lipsă de inițiativă, lipsă de poftă de muncă, extremă oboseală, lîncezeală în funcțiile intelectuale". Intensitatea fenomenelor enumerate și numărul lor variază dela pelagros la pelagros, extrem de mult. Dela individul cu mînile și fața, acoperite cu eritem, culcat imobil pe laviță, deabea răspunzînd la întrebări, și până la acel care, cu eritem, muncește și glumește, este o întreagă gamă de gradațiuni. Nu cred că denumirea de: „nervoase", a acestor fenomene,—întrucît această denumire ar indica leziuni ale sistemului nervos, care în acest stadiu al boalei nu s'au constatat—este îndreptățită și fericită. Este evident, că pelagrosul cu aceste fenomene se prezintă (mai mult, sau mai puțin, dar întotdeauna) anemiat, slăbit, cachectizat; și acestui factor, cred că trebue atribuite fenomenele de mai sus, cu atît mai mult, că ele prezintă o perfectă analogie cu fenomenele, de care se plîng cei anemizați și slăbiți din orice altă cauză: hemoragie, impaludism, etc. etc.

Starea generală a pelagroșilor variază extrem de mult: dela individul slăbit ca un fakir, până la cârciumarul gros, gras și buhăit, dar și el slăbit, se întîlnește toată scara intermediară.

Fenomenele nervoase adevărate sînt întotdeauna tîrzii: ele se prezintă sub forma de zăpăceală, obsesiuni, fobii, tendinți la sinucidere, depresiune psihică, greutate în mers, melancolie, manie, delir, în majoritatea cazurilor observate nefurios, rar și scurt timp furios.

* * *

Mortalitatea datorită *Pelagrei* în țara noastră *este extrem de mică*, aproape neglijabilă. Dacă nu avem o statistică completă pe țara întreagă în această privință, din cauză că verificarea deceselor nu se face la sate de medici, avem însă date foarte precise din care tragem această concluzie.

In Pelagrozeria (spital special pentru pelagroși) Pâncești-Dragomirești (Roman), dela înființarea ei (1896) până în anul 1906 inclusiv, din 3772 pelagroși căutați au murit 75, adică 19,87‰ [1]).

Mai avem date precise asupra bolnavilor de Pelagră, căutați în spitalele din țara întreagă și morți acolo din cauza acestei boli [2]):

1) Citez după *Dr. Vasiliu*, op. cit., care însă din greșală de tipar sau calcul a pus 44,77‰.

2) *Dr. Felix* op. cit.; *Dr. Obreja* op. cit.

In an.	1892	s'au căutat în spit. pelagr.	3.714	din care au murit	64
„	1893	„	3.208	„	63
„	1894	„	3.004	„	68
„	1895	„	3.769	„	61
„	1896	„	4.438	„	66
„	1897	„	4.257	„	71
„	1898	„	5.121	„	84
„	1899	„	6.750	„	117
„	1900	„	7.135	„	106
„	1901	„	5.222	„	68
„	1902	„	6.569	„	109
„	1903	„	6.625	„	124
„	1904	„	7.359	„	86
		Total	67.171	„	1.087

Ceia ce ne dă o mortalitate de 16,18 la mia de pelagroși internați în spitale. Deosebirea între mortalitatea mai mare dela Pelagrozeria Păncești și acea mai mică dela spitale, se explică prin faptul că la pelagrozerie se internează bolnavii mai înaintați și mai gravi. Dacă pelagroșii internați în spitale dau o mortalitate de 16,18‰, evident că cei neospitalizați dau o mortalitate minimă. In orice caz, fie coeficientul de 19,87‰, fie cel de 16,18‰ mortalitate pentru grupul social, în care se întîlnește maximum de Pelagră, n'are absolut nici o importanță, dacă ținem, bine înțeles, socoteală că mortalitatea generală a țării se prezintă:

In anul	1895—28,49‰	In anul	1900—24,72‰
„	1896—28,98‰	„	1901—26,54‰
„	1897—30,10‰	„	1902—28,07‰
„	1898—26,39‰	„	1903—25,20‰
„	1899—27,91‰	„	1904—24,79‰

Fenomenul că mortalitatea pentru Pelagră este mai mică decît mortalitatea generală se explică foarte ușor, ținînd socoteală că mortalitatea mare a țării ține de mortalitatea mare a copiilor, iar aceștia până la 12 ani în grupul pelagrei nu intră decît cu 7%. Astfel fiind, mortalitatea între Pelagroși trebue să corespundă exact mortalității generale pentru vrîsta și clasa socială, din care ei se recrutează—și pare că nu o mărește. Prin urmare sîntem în drept, în interpretarea tabelelor statistice de pelagroși aici anexate, să nu ținem cont de mortalitatea specială, ea confundîndu-se cu acea a populației normale de aceiași vrîstă, și atunci creșterea coeficientului pentru consultațiile date pentru Pelagră ne arată înmulțirea cazurilor, iar micșorarea ne arată vindecările (sau cel puțin starea cînd suferințile care l-au determinat să recurgă la consultații au încetat, căci altfel nimic nu-l împiedeca să vie la consultații cum a venit) și astfel putem stabili *durata* boalei.

Intr'adevăr, dacă luăm cifrele consultațiilor pentru Pelagră pe luni vedem că:

		Consultații pentru Pelagră	se petrec în Aprilie, Mai, Iunie, Iulie	iar în celelalte luni
In anul	1907	din 16.792	11.970 (71%)	4.822 (39%)
„	1908	„ 25.133	16.597 (66%)	8.536 (34%)
„	1909	„ 30.066	19.484 (65%)	10.582 (35%)
„	1910	„ 36.648	22.812 (63%)	13.836 (37%)
„	1911	„ 31.489	20.183 (64%)	11.301 (36%)
	In total	140.123	91.046 (65%)	49.077 (35%)

Putem spune, prin urmare, că în 65% de cazuri *vindecările* se produc în mai puțin de 4 luni și numai 35% de cazuri durează mai mult, putînd fi și de ani.

Tabelele anexate mai au importanță și din alt punct de vedere. „Autorii vechi susțineau că Pelagra este incurabilă[1]) și unii autori moderni sînt de aceiași părere[2]). Strambio Junior, Morelli, Lombrozo, Belmondo, Tuczek și Neagoe susțin că e o cronică cu exacerbațiuni. Profesor Proca socotește că aceste exacerbațiuni sînt îmbolnăviri din nou" [3]). Vindecările cazurilor de Pelagră, dar fără arătarea duratei boalei, mai sînt arătate și de dr. Vasiliu în lucrarea sa asupra Pelagrei. Din 135 bolnavi, până la vrîsta de 60 ani, constatați de d-sa în 1900, peste 7 ani a găsit: vindecați 85 (62%), morți 22 (16%), bolnavi 28 (22%); din 312 bolnavi de Pelagră până la vrîsta de 60 ani, constatați de d-sa în 1893, la 1907 a găsit: 141 (45%) vindecați, 137 (36%) morți și 34 (19%) bolnavi.

Este important de a preciza, că vindecările fără recidive se produc și în cazuri de stări pelagroase grave și durabile. Stările pelagroase mai ușoare—și acestea sînt cele mai multe—se vindecă mai repede fără schimbări însemnate în condițiile de traiu și alimentație a bolnavilor—adesea fără nici o schimbare [4]).

* * *

Cercetările anatomo-patologice în Pelagră nu au dat rezultate, care să stabilească specificitatea leziunilor. S'a găsit cîte odată o stare turbure și o îngroșare a piamaterului și a arachnoidei (învelișurile creerului), edem cerebral, edem la cerebel;

1) *Grisolle* Tome, II pag. 14. 1846.
2) Semaine Medicale 1895.
3) *Dr. Vasiliu*, op. citat. *Prof. Proca*, Cercetări asupra Pelagrei. București, 1903.
4) Vezi *Dr. Vasiliu* op. cit., pag. 11: „neîndoios că Pelagra se vindecă și încă în mod spontaneu, fie bolnavii supuși la un regim alimentar deosebit, fie lăsați la regimul lor obișnuit."

s'a găsit mai totdeauna o îngroșare a păreților vaselor creerului. Lombrozo a găsit odată o scleroză a cordoanelor laterale a măduvei spinării. Cercetările lui Tuczek conchid că în Pelagră am avea o degenerare sistematică a cordoanelor lui Gall din cordonul posterior al măduvei spinării. La noi în țară, singurul care s'a ocupat de această chestiune, a fost profesorul Sion în colaborare cu V. Babeș. In leziunile pielei s'a găsit afară de iperhemie și exudație, la început, în stările mai înaintate: epiteliul proliferat în mai multe straturi, papilele îngroșate, glandele sudoripare proliferate, cele sebacee dilatate, între elementele autohtone întrepus un țesut din multe fibre hyaline groase. In intestinul gros s'a găsit o ușoară necrobioză granuloasă (poate cadaverică) a epiteliului superficial, cu atrofia tunicei musculare (poate din cauza vristei). Nu s'a găsit nici o leziune în nervii mici periferici; ganglionii simpatici și plexul lui Auerbach sînt sediul unei iritațiuni. In cordoanele posterioare ale măduvei ar fi o perinevrită parenchimatoasă. S'a găsit o continuare a alterației rădăcinilor posterioare în coarnele posterioare (substanța cenușie a măduvei). In creer s'au găsit leziuni a celulelor mari piramidale, anume în lobulul paracentral. Profesorul Marinescu a studiat leziunile substanței cenușii a creerului, creerușului, bulbului și măduvei. El a găsit o degenerare a celulelor nervoase: cromatoliză totală sau parțială, până la achromatoză complectă. In toate celelalte organe nu s'a găsit nici atît[1]).

* * *

Asupra mersului Pelagrei la noi în țară avem următoarele date[2]). Primele cazuri sporadice, după arătarea d-lui dr. A. Teodori (senior) s'ar fi observat la 1820—33. Prima înregistrare de Pelagră în spital s'a făcut în 1846 la Roman. Prima menționare în literatură despre Pelagra din Moldova o găsim la dr. Cihac în Rudimentum Physiografiae Moldaviae, Buda, 1836. La 1852 s'a înființat la Darabani în Dorohoi un spital temporal pentru pelagroși. La 1858 dr. Iuliu Teodori susține teza de doctorat în Medicină la Berlin: „die Pellagra". In Muntenia primul autor, care vorbește despre Pelagră, este St. V. Episcopescu în Practica doctorului de casă. In 1859 dr. I. Felix constată în Muscel (Podgoria) epidemia Pelagrei și o descrie în Monitorul Medical din 1862. Până la 1887 boala este semnalată—întinderea ei se constată din registrele ambulanțelor militare rurale, care în acest an dau 19,000 consultații pentru Pelagră. Primul recensemînt se face de dr. Sergiu la 1888: atunci se constată 10.626 bolnavi de Pelagră.

Datele ulterioare sînt următoarele: [3])

1) Pentru detalii vezi Teza *dr. El. Manicatide*, București, 1908, (Etiologia Pelagrei) după care s'a rezumat acest capitol; și *dr. I. Iliescu*, Teza, București (Etiologia Pelagrei).

2) Vezi *Felix*. Istoria hygienei—de unde se împrumută aceste date.

3) Felix op. citat.; *Obreja*, op. citat.; *N. I. Ionescu*, op. citat.

Anul 1892	16,488	Anul 1897	19,796	Anul 1902	36,239
„ 1893	7,091	„ 1898	21,282	„ 1903	40,660
„ 1894	6,694	„ 1899	32,271	„ 1904	43,687
„ 1895	7,531	„ 1900	40,786	„ 1905	56,637
„ 1896	17,912	„ 1901	34,776	„ 1906	56,282

Diferiți autori și diferiți oratori au susținut întotdeauna, că cifrele acestea nu reprezintă realitatea, ci sînt cu mult mai prejos de ea. S'au pronunțat cifre de 100.000 și mai mari, în raport cu cauzele pentru care se serveau de aceste cifre. Cred că este adevărat că cifrele oficiale nu reprezintă realitatea, dar în sens invers. Această credință o deduc din două dovezi:

In anul 1896, din 113.006[1]) ospitalizați în toate spitalele din țară, nu au fost decît 4.438 pelagroși, adică 3.9%.

In anul 1897, din 124,712 ospitalizați în toate spitalele din țară, nu au fost decît 4.257 pelagroși, adică 3.4%.

In anul 1896 s'au dat 837,308 consultații: în spitale 580745, din care pentru pelagroși 11,312 sau 1.9% și de medicii rurali 256,563, din care pentru Pelagră 9,488 sau 3.6%. Total pentru pelagră 20,800 sau 2.4%.

In anul 1897 s'au dat 1,053,431 consultații: în spitale 744,485, din care pentru Pelagră 10,517 sau 1.4% și de medicii rurali 308,946, din care pentru Pelagră 7.258 sau 2.3%. Total pentru Pelagră 17,775 sau 1,6%.

Așa dar, pe cînd în cifre absolute și proporționale frequența ospitalizării și consultațiilor generale cresc dela 1896 la 1897 (ospitalizarea cu 11,606, consultațiunile cu 215,123), numărul ospitalizărilor și consultațiunilor pentru Pelagră scade (ospitalizarea cu 181 dela 3.9% la 3.4% și consultațiunile cu 3,025, dela 2.4% la 1.6%), ceia ce denotă evident scăderea numărului pelagroșilor. Cu toate acestea tabela pelagroșilor arată între anii 1896 și 1897 o înmulțire de pelagroși cu 1814 (dela 17.902 la 19.796). Frica de a călca consemnul dogmei academice, care nu spunea, precis și clar, că Pelagra se vindecă, a făcut că dintre pelagroșii vechi din 1896 nu s'au scăzut cei vindecați, ci numai cei morți din orice cauză, și s'au adăogat înbolnăviții din cursul anului, din care mulți până la publicarea statisticii erau vindecați. Evident că acumulînd greșeli peste greșeli, s'a ajuns de sigur la cifre fantastice.

A doua dovadă, că statisticile pelagroșilor sînt greșite în plus, rezultă din următoarele date. Dacă punem pe o coloană numărul pelagroșilor dați oficial pe ani, pe alta numărul Pelagroșilor ospitalizați și pe a treia numărul morților din cauza Pelagrei în spitale, avem:

1) Toate cifrele acestea sînt luate din raportul dr. Felix.

Anul	pelagr.	din care p. ospit.	din care morți
Anul 1892	16,488 pelagr.	din care 3714 p. ospit.	din care 64 morți
„ 1893	7,091	„ 3.208	„ 63 „
„ 1894	6,694	„ 3.004	„ 68 „
„ 1895	7,531	„ 3.769	„ 68 „
„ 1896	17,912	„ 4.438	„ 61 „
„ 1897	19,796	„ 4.257	„ 66 „
„ 1898	21,282	„ 5.125	„ 71 „
„ 1899	32,271	„ 6.750	„ 84 „
„ 1900	40,786	„ 7,135	„ 117 „
„ 1901	34,776	„ 5.222	„ 106 „
„ 1902	36,239	„ 6.569	„ 68 „
„ 1903	40,660	„ 6.625	„ 109 „
„ 1904	43,687	„ 7.359	„ 124 „
			„ 86 „

Cifrele din prima coloană ne arată, că Pelagra a crescut enorm, cu 164%, cifrele din a doua coloană arată că ospitalizarea pentru pelagroşi a crescut în acelaşi timp cu 98%, a devenit mai frequentă, de sigur în aceiaşi măsură cu mărirea numărului paturilor din spitale şi a numărului spitalelor, iar colona a treia ne arată şi ea creşterea Pelagrei, dar deabea cu 33%. De sigur, că din toate cifrele cele mai exacte sînt acele din ultimele două coloane: acea a ospitalizării, pentrucă coastă parale şi banii se numără mai bine, şi acea a morţilor, pentrucă priveşte starea civilă, pe moştenitori şi moştenirile, care iarăşi se socotesc şi se urmăresc mai exact. Aceste cifre ne arată creşterea Pelagrei în Rominia, nu însă în măsura pe care ne o arată numărătoarea oficială a pelagroşilor.

4.

Cînd medicina, în persoana lui Caspar Cazal, a făcut prima cunoştinţă cu Pelagra, în Spania la 1725, imediat s'a născut şi *prima teorie asupra cauzei ei*—a fost socotită ca o formă de Lepră, şi mult timp a existat sub această etichetă. Fără îndoială, că astăzi această teorie nu se mai poate discuta, întrucît Lepra, şi ca mers clinic, şi ca leziuni anatomo-patologice specifice, şi ca agent patogen bine fixat—se distinge precis şi de Pelagră şi de alte boli cu care s'ar asămăna. A doua teorie, tot veche, asupra Pelagrei a fost aceia, care o socotea drept o formă de Sifilis. De mult nici nu se mai discută această teorie. De asemenea nu se discută contagiozitatea, sau transmiterea hereditară a Pelagrei, strîns legate de concepţiile că Pelagra ar fi Lepră sau Sifilis. A treia teorie a fost acea a lui Frapoli din Italia (XVIII), care învinuia soarele ca producător al Pelagrei. A patra teorie a lui Gaetano Strambio-senior (1785, Italia), că alimentaţia proastă şi insuficientă este cauza Pelagrei. A cincea teorie a lui Giambatista Marzari (1810, Italia), care acuza alimentaţia cu porumb ca pricină a Pelagrei. A şasea teorie ea lui Vincenzo Sette (1826): porumbul stricat este cauza Pelagrei. Toţi autorii, veniţi după aceştia, până astăzi au susţinut cu diferite argumente şi cu diferit succes ultimele patru teorii. Soarele s'a scos repede din discuţie; din cînd în cînd, dupăce se mai uita teoria soarelui pelagrogen, cîte un autor nou şi tînăr îl descoperea din nou. De asemenea şi insuficienţa alimentară, aşa de răspîndită în biata omenire şi nedînd Pelagra decît în unele ţări. Porumbul, chiar bun, dar în alimentaţie exclusivă şi porumbul stricat—aceste două teorii, devenite dogme academice, împart şi astăzi pe pelagrologi în două tabere duşmănoase. Reprezentant al teoriei porumbului stricat, după Vincenzo Sette, care stabilise, pentru scurt timp, că: „Mucor, Uredo, Licoperdon şi Reticularia“ (ciuperci de pe porumb) îl strică şi provoacă Pelagra—a fost Ballardini. Acesta a găsit o nouă ciupercă, Verderame (Sporizorium maidis), stricătoare de porumb şi producătoare de Pelagră. In curînd însă (1869) Lombrozo detronează Verderamul şi întronează altă ciupercă: Penniculum glaucum. Ca dovadă aducea experienţe făcute pe epuri, şoareci şi găini. Se vede că aceste experienţe n'au convins în deajuns nici pe autorul lor, căci mai tîrziu (1872) Lombrozo susţine, că în genere porumbul stricat, prin orce fel de împrejurări, produce Pelagra. Supune boabele de porumb la diferite fermentaţiuni, care le descompun, din masa descompusă extrage o substanţă, pelagrozeină sau maizină, cu această substanţă produce experienţe pe animale. In sfîrşit se parea că s'a pus mîna pe cauza Pelagrei. Dar o comisie de medici, instituită pentru controlul experienţelor lui Lombrozo cu pelagrozeina-maizina—nu se arată convinsă (1875). Lombrozo polemizează foarte mult şi foarte energic cu adversarii săi, dar timpul scoate din discuţie pelagrozeina—ea este uitată cu totul [1]). La 1882 toată lumea a crezut, că un anume bacil (Bacilus maidis Cuboni) produce Pelagra. Bucuria a fost de scurtă durată. Paltauf a dovedit în curînd, că acest bacil nu e patogen şi e cunoscut sub numele de Bacilul cartofului. De atunci au rămas faţă în faţă tot numai cele două teorii primitive: otrăvirea organizmului prin alimentare exclusivă cu porumb bun, otrăvirea organismului prin alimentare cu porumb stricat (acum fără pelagrozeină). Afirmarea pur şi simplu, sau argumentele vechi, nu păreau acum suficiente—era nevoe de argumente mai moderne. Şi s'au pus să le fabrice chimiştii. Ei trebuiau să arăte: 1) ce îi lipseşte porumbului bun, ca să fie aliment bun şi să nu otrăvească în alimentarea exclusivă, 2) ce otravă conţine porumbul stricat. La prima întrebare chimişti reputaţi, serioşi şi conştiincioşi, aproape unanim au recunoscut că porumbul bun este un aliment bun. La a doua întrebare nu a răspuns afirmativ nici un chimist serios

1. Ciotto reproduce experienţele, pe care le-a făcut Lombrozo cu extrase din porumburi stricate, cu extrase din grîu tratat identic cum a tratat Lombrozo porumbul.

—nu s'a găsit otrava din porumbul stricat, care după teorie produce Pelagra.

Susținătorii teoriei, că porumbul și bun produce Pelagra, clasează această boală printre otrăviri, produse prin insuficiența alimentară (Deficiency Disease), cum e de exemplu Beri-beri. Această boală este produsă prin alimentare exclusivă cu orez decorticat (în Japonia, Statele Malaeze, Philipine, Indo-China), care, după cum se știe, nu conține decit relativ foarte puține materii azotoase (5,5 până la 8,82%), și se previne foarte ușor, introducînd în alimentație pe lîngă orez decorticat substanțe bogate în materii azotoase (Takaki a reușit să izgonească Beri-beri din marina comercială japoneză introducînd în alimentația marinarilor carnea). Eykman și Vorderman au demonstrat că boala apare numai cînd se consumă orez decorticat (lipsit de pericarp, episperm și de pătura cea mai exterioară, bogată în gluten), și nu apare, cînd se consumă orezul ușor fiert, adică lipsit numai de pericarp. Funk a extras din rezidurile decorticării orezului o substanță, pe care o numește vitamină pentru Beri beri, ea este curativă în doze minime și face se dispară repede simptomele nervoase (contracții, paralizii, anestezii) ale boalei. Nenorocul acelor, care transpun etiologia lui Beri-beri la Pelagră, este că nu au făcut niciodată demonstrația și dovada cum s'a făcut pentru cea dintâiu boală, iar chimiștii (Rubner) ne arată comparativ:

Făina de porumb conține subst. azot. 14, grăsimi 3,8, amidon 67,62, apă 10.

Făina de griu conține subst. azot. 10,18, grăsimi 0,94, amidon 73,23, apă 13,30.

Făina de secară conține subst. azot. 11,82, grăsimi 2,08, amidon 69,66, apă 13,71.

Susținătorii [1] teoriei porumbului stricat clasează Pelagra între otrăvuri, fără să fi extras în curs de 40 ani, de cînd se ocupă de acest lucru, otrava,

1) Dacă s'ar admite porumbul stricat ca producător de Pelagră, ar trebui să se admită și următorul raționament de bun simț, care duce această teorie la-absurd. Pentru a da Pelagra unui individ ar trebui să-l hrănim cu cel puțin un kilogram de porumb stricat pe zi, timp de cel puțin trei luni, ceia ce ar face aproximativ 90 kgr. porumb de fiecare pelagros. (Lombrozo și i rba afirmă că dintr'un quintal de porumb stricat au scos deabea 800 grame pelagrozeină, din care dădeau oamenilor în experiență 150 grame zilnic timp de mai multe zile până la 6 luni). Pentru a produce 50,000 pelagroși se cere 4,500,000 kgr. porumb stricat, cum însă tot acest fel de porumb îl mănîncă, fără să se îmbolnăvească, familia pelagrosului, socotind că ea este numai din trei membri (în realitate întotdeauna sînt mai mulți) ne ar trebui 13,500,000 kgr. sau 1.350 vagoane porumb stricat; este din cale afară de mult ca să treacă neobservat chiar în țara noastră. In Italia unde se numărau peste 100,000 pelagroși, ar fi trebuit 2.700 vagoane cel puțin. Să admitem că și acolo administrația ar fi așa de rea că n'ar putea prinde aceste 90 trenuri a 30 vagoane fiecare; ar trebui să prindă măcar a zecea parte pe an, 270 vagoane în Italia și 135 vagoane la noi,—și niciodată nici într'o țară nu s'a găsit atita porumb stricat.

Și la noi în țară s'au susținut amîndouă aceste teorii. Reprezentantul cel mai convins al teoriei porumbului bun, dar exclusiv în alimentare—ca provocator de Pelagră—a fost dr. Neagoe, care s'a ocupat în mod asiduu de Pelagră [1]. Reprezentanți convinși ai teoriei porumbului stricat—producător de Pelagră—au fost frații profesori d-ri V. și A. Babeș [2]. Experiențele și argumentările lor sînt, în cea mai mare parte, neoriginale—s'au reprodus argumentele, și experiențele lui Lombrozo, aproape fără nici o schimbare, dar cu mai multă confuzie. Deabea la 1900 apare o notă originală: cu extracte de porumb stricat s'a reprodus Pelagra la epuri, cobay, șoareci, și, în plus, la șoareci s'a vindecat Pelagra cu ajutorul serumului, luat din sîngele unui om vindecat de manie pelagroasă. Incontestabil că lucrul era foarte important și lumina întreaga chestiune a Pelagrei. S'a comunicat Academiei din Paris, dar bătrîna instituție franceză nu s'a arătat entuziasmată de marea descoperire a savantului academician romîn. Probabil, după cum se promitea atunci, experiențele acestea au fost urmărite, dacă nu de străini, cel puțin de autorul sau de autorii lor. Nu s'a mai publicat nimic în chestiunea acestor experiențe. Desigur că autorul lor *astăzi* nu mai este îndeajuns de convins de vechile sale experiențe, întrucît la 1912 îl vedem scriind: „*malgré la littérature assez riche sur la Pellagre, c'est a peine s'il existe une autre maladie aussi importante sur laquelle nous soyons si peu orientés que la Pellagre* [3]"

Tot în această ordine de idei vom cita cuvintele regretatului profesor I. Felix, care s'a ocupat mult de Pelagră: „sînt 33 de ani, de cînd diferiți învățați caută cu diferit succes probe ale existenții acestei materii toxice (producătoare de Pelagră), care până astăzi n'a fost izolată; precum și cercetările bacteriologice ale porumbului stricat și ale omului bolnav de Pelagră n'au dat până astăzi rezultate capabile a confirma etiologia Pelagrei" [4].

Teoriile zeiste asupra originii Pelagrei nu mai stăpînesc astăzi mințile, ca altă dată. Fapte vechi uitate (conștient sau inconștient) dar reamintite, și fapte noi, pe zi ce trece, tind a trimite aceste teorii la arhiva greșelilor omenești. Aceste fapte sînt: 1) de Pelagră se îmbolnăvesc copii, care sug țîță (alimentația exclusivă nu încape aici), 2) Landouzy [5] și alții au studiat

1) *Dr. Neagoe.* Raport asupra misiunii sale în chestia Pelagrei. București, 1889. *Dr. Neagoe* Studiu asupra Pelagrei, premiat de Academia Romînă. 1900, București.

2) *Prof. dr. V. Babeș*, membru al Academiei Romîne, de curînd a premiat o lucrare asupra Pelagrei a fratelui seu A. Babeș, care nu e încă membru al Academiei.

3) *Prof. V. Babeș* .Etudes sur la Pellagre. Revista Știinților Medicale. Anul VIII, No. 1, Ianuarie 1912, pag. 1, rîndurile de jos.

4) *Dr. I. Felix*, Istoria igienei

5) Afară de Landouzi (1860), Teilleux (1860), Bouet 1861) (Paṭu (1863), Hardi (1863), Bollat (1864), Leulet (1864), Linley (1873), Babinsky (1884), Goucher et Barbe (1894).

cazuri de Pelagră la oameni, care nu că n'au mîncat, dar n'au văzut porumb [1]), 3) nimeni n'a văzut niciodată (cel puțin nu există în literatură) o intoxicație acută cu porumb bun sau stricat, și regulă generală de patologie este și rămîne în materie de otrăviri: pe lîngă stări de otrăviri cronice trebue să fie și stări acute; 4) nici o otrăvire, cunoscută în patologie, nu se vindecă continuînd să te otrăvești; iar Pelagra se vindecă de cele mai multe ori și fără schimbarea mediului și a condițiilor de traiu a pelagroșilor; 5) nici o otrăvire, care se face în toate zilele, nu apare la termen fix primăvara și de cele mai multe ori în Mai; 6) orice otravă eliminîndu-se din organism strică, într'un mod mai intens, sau mai puțin intens, rinichii, la pelagroși nu s'au constatat rinichii atinși de Pelagră, nici nu s'au descris leziuni renale la cadavre.

Cum aceste argumente pentru mulți sînt suficiente pentru a condamna teoriile zeiste la depunere în arhivă, am risca să rămînem fără teorie; dar natura nesuferind golul și mintea omenească neputînd probabil suferi lipsa teoriei—apare una nouă de astădată din Anglia. Dr. Sambon afirmă, că Pelagra este produsă de niște musculițe numite Simulia. Distribuția lor geografică ar corespunde cu distribuția geografică a Pelagrei. Deocamdată atîta se știe asupra teoriei celei mai noi. Că Simulia o fi producînd Pelagra sau nu, deocamdată nu este dovedit. Sigur însă este că o boală de sezon, ca Pelagra, cu luni de maximum și luni de minimum, cu luni de maximum calde, cu luni de minimum reci, cu luni de maximum în momentul înfloririi rozelor, a învierii și înmulțirii întregei firi vii—trebue să fie în legătură cu o ființă vie. Analogia cu frigurile palustre, tot boală cu maximum în lunile mai calde, se impune să fie făcută. Sambon a făcut analogia; nu însă și dovada. Așa stăm cu teoriile asupra Pelagrei.

* * *

Dacă teoriile asupra Pelagrei n'au fost niciodată la înnălțime, practica în această chestiune a fost în genere bună și a dat și rezultate bune [2]). Bolnavilor li s'a prescris și li se prescrie tratament tonic (Fer, Arsenic, injecții cu ser artificial, Kola, Quinquina etc. etc., în ultimul timp un ser cu pretenții de a fi specific) supraalimentare și repaos (bolile debilitante, unele chiar specifice, afară de lene, se vindecă prin repaos și supraalimentare). Organismul întărit învinge boala. *Măsurile* generale, ce se luau și se iau *contra* endemiei *Pelagrei*: 1) selecționarea porumbului pentru a fi copt mai de vreme, 2) conservarea lui în condiții bune, 3) uscarea în cuptoare, urmărirea pentru denaturare a porumbului stricat,—toate acestea sînt foarte utile; chiar dacă porumbul stricat nu produce Pelagra, nu înseamnă că trebue să tolerăm să se dea ca mîncare porumb stricat. Bucătăriile comunale (cu cina economică), brutăriile cooperative de asemenea sînt foarte bune: orice om și în special populația muncitoare—indiferent de Pelagră—trebue învățat și mai cu seamă ajutat să se hrănească bine. Măsurile generale pentru îmbunătățirea stării materiale și culturale a păturii din care se recrutează cei mai mulți pelagroși, ar fi fost și mai bune, și cînd s'au produs, și în măsura în care s'au produs, au diminuat Pelagra. Dovada o avem chiar la noi. In urma răscoalelor din 1907 s'a modificat legea tocmelilor agricole, s'a instituit Casa rurală, s'au arendat moșiile așezămintelor de binefacere obștiilor sătești, s'au instituit izlazuri comunale, s'a îmbunătățit serviciul medical rural, și în plus au fost și cîțiva ani agricoli buni. Efectele tuturor acestor sforțări spre bine, și ale oamenilor, și ale naturii, au trebuit să se resimtă și asupra Pelagrei, nu imediat desigur, ca orice factori de acest fel, lucrînd asupra unei societăți întregi, ci mai tîrziu. Intr'adevăr din cifrele din tabelele anexate se vede că deși numărul consultațiilor, date de medicii rurali, au crescut foarte mult (nu în raport cu morbiditatea, ci cu numărul crescut al medicilor rurali și cu deprinderea populației rurale de a-i găsi la zile fixe la locuri fixe), consultațiile pentru Pelagră au crescut și ele dar nu în raport cu creșterea consultațiilor generale:

anii:	avem:	creștere:	din care:	
1907	535,657 c. gen.,		16.792 p. Pelag.	
1908	595.241 „ „	(11,12%)	25,133 „ „	(creșt. 50,98%)
1909	678.400 „ „	(13,97%)	30,066 „ „	(„ 19,61%)
1910	932.920 „ „	(37,31%)	36,648 „ „	(„ 21,89%)
1911	971.322 „ „	(4,11%)	31,484 „ „	(scade 14,09%)

Cu alte cuvinte anul 1908 ne arată o creștere și a consultațiilor generale și a celor pentru Pelagră, dar pe cînd cele dintăiu cresc numai cu 11,12%, cele de a doua cresc cu 50,98% față de anul precedent; în anul 1909 consultațiile generale cresc cu 13,97%, iar cele pentru Pelagră cu deabea 19,61%,—ceia ce comparativ este un progres; progres mai însemnat este 1910, cînd consultațiile generale cresc cu 37,31% iar cele pentru Pelagră scad cu 21,89%; progres evident este anul 1911 cînd consultațiile generale cresc cu 4,11%, iar cele pentru Pelagră scad cu 14,09%,

1) Pentru trebuințele cauzei s'au declarat aceste cazuri drept pseudo-pelagra, sau pelagroid, cum se vorbește acum de starea pelagroasă latentă, desigur tot pentru a întuneca chestiunea.

2) Unii pelagrologi din rezultatele practice obținute vor să tragă argumente în favoarea teoriei zeiste. Incontestabil că în Italia Pelagra a diminuat din cauza: 1) industrializării țării, 2) intensivării agriculturii, 3) îmbunătățirii stării economice și culturale a locuitorilor. Desigur că aceste medicamente tonice și preventive contra oricărei slăbiri a poporului au micșorat nu numai Pelagra, ci în general morbiditatea și mortalitatea, deci și de Pelagră. In Anglia (London) a diminuat tuberculoza prin distrugerea caselor rele și clădirea caselor igienice pentru lucrători, de aici nu rezultă de loc că bacilul Koh nu produce tuberculoză.

Tablou de consultaţiile date pentru pelagră în raport cu totalul consultaţiilor date de medicii rurali pe luni şi pe judeţe în cursul anului 1907

NUMELE JUDEŢELOR	Ianuar		Februar		Mart		April		Mai		Iunie		Iulie		August		Septemb.		Octombre		Noembre		Decembre		Totalul anual al consultaţiunilor	Totalul anual al consult. pentru pelagră	Consultaţiunile pentru pelagră % de consult.
	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră			
Argeş	579	1	490	3	611	12	857	31	823	61	667	35	568	21	636	16	476	10	661	2	629	5	661	5	7658	202	2.6%
Bacău	1184	22	1452	31	1252	40	1537	147	1834	250	1668	137	1694	138	2186	127	1693	70	1445	33	1220	17	1397	12	18562	1024	5.5%
Brăila	520		798	2	704	22	809	76	866	105	719	14	600	29	560	10	484	5	648	5	589		408		7655	268	3.5%
Buzeu	1600	5	1469	7	1360	15	1341	129	1947	253	1580	84	1578	97	1579	69	1113	20	1450	12	1224	28	1529	5	17751	724	4%
Botoşani	1010	18	1044	20	860	15	1014	69	1325	99	1246	60	1209	45	1329	32	1021	8	989	5	975	1	1085		13107	372	2.8%
Constanţa	585		596		972		725	2	1034	4	836	3	1098	2	947	4	820	3	642		637	1	950	2	9782	21	0.2%
Covurlui	564	10	523	7	531	15	640	67	815	91	875	74	965	54	849	24	725	16	560	8	477	20	565	26	8089	406	5%
Dimboviţa	786	9	1192		974	18	10 0	143	1537	303	461	92	1468	51	1182	23	1304	10	1257	10	1576	19	1690		14470	690	4.7%
Dolj	3014	1	3568	18	2758	26	42 6	150	5727	414	2596	55	3717		2622	20	3498	50	3156	31	3036	46	3147	25	41076	836	2%
Dorohoiu	846	47	805	61	787	45	1158	143	1477	201	112[illegible]	1[illegible]4	1156	122	1 76	50	1091	45	1657	38	1406	23	1036	26	13622	935	6.8%
Fălciu	1715	[illegible]	1754	1	1648	9	20[illegible]	58	2793	200	2228	136	2244	76	2111	20	1660	10	2094	13	1569	8	1778	15	23631	547	2.3%
Gorj	2128	1	1965		1570	1	2459	209	2638	84	2268	88	2026	16	2565	4	2026		2057	3	1868		1854		25234	406	1.6%
Iaşi	2256	210	2308	30	2208	44	2733	163	325[illegible]	236	2515	178	2776	153	2878	110	2541	67	1899	39	1695	27	1874	35	28840	1292	4.4%
Ialomiţa	1062	4	1148		1192	4	1644	30	1599	52	1494	36	161[illegible]	17	1561	31	1607	33	1496	32	1714	33	1939	28	18074	330	1.8%
Ilfov	4[illegible]39	4	5148	9	5[illegible]47	11	2959	71	7089	3[illegible]0	5313	170	6355	104	6088	39	5209	14	2940	5	2800	12	4080	18	25054	183	0.7%
Mehedinţi	1980	13	2077	15	1993	12	2061	16	2602	29	21[illegible]1	22	2173	13	2171	12	2105	19	2098	11	1965	11	1648	10	11798	150	1.2%
Muscel	789		773		858		926	26	938	53	89[illegible]	35	900	21	1129	7	1111	1	1012		1284		1180	7	19103	754	3.9%
Neamţ	1847	10	1780	8	1679	133	1679	18	2335	18[illegible]	1808	79	1989	110	1358	63	1006	7[illegible]	1247	36	1417	15	1058	17	5383	132	2.4%
Olt	424		483	1	451	2	441	25	460	25	492	21	545	20	351	5	478	16	417	2	321	8	418	8	25717	779	3%
Prahova	1593	14	1745	13	1873	24	1699	93	2178	225	2394	153	2415	99	2648	65	2384	28	1986	28	2495	29	2397	12	12960	388	2.7%
Putna	651		900	1	836	6	1109	44	1474	115	1411	26	1464	22	1544	70	1420	63	1174	37	918		999	5	7825	107	1.3%
R.-Sărat	619	1	596		441	1	6[illegible]5	17	682	38	638	15	678	10	678	7	743	5	733		742	1	652	12	14651	239	1.6%
R.-Vilcea	850	5	720		763	5	794	25	792	51	1581	79	1842	15	1842	17	1312	9	1403	7	1692	16	1060	10	11284	1769	15.6%
Roman	683	42	834	50	640	53	1[illegible]37	217	1746	430	1172	195	1241	325	675	120	735	115	722	73	811	76	785	64	1626[illegible]	148	0.9%
Romanaţi	1166	3	1194		1380	3	1768	23	2194	50	1647	33	1360	13	1351	4	1089	7	1081	1	1079	2	1019		13443	477	3.5%
Suceava	924	9	763	13	540	5	1980	141	1162	13	808	41	1675	148	1599	54	847	19	1308	14	991	11	837	9	16547	286	1.7%
Teleorman	821	1	987	5	850	4	991	28	2431	151	2099	52	2213	34	1747	9	1338	1	1149		914	1	1124		8923	718	8%
Tecuci	373	9	551	7	495	12	691	105	925	276	970	152	822	99	604	25	756	14	892	11	913	8	931	2	9151	763	8.3%
Tutova	490	6	518	15	454	16	948	166	1139	289	809	107	1059	92	616	18	922	25	673	5	558	11	855	13	6944	31	0.4%
Tulcea	458		670		50[illegible]		476	6	673	8	931	5	739	5	645	2	581	5	348		429		453		8084	481	5.9%
Vaslui	563	2	638	7	421	4	758	76	964	159	710	72	925	83	886	40	703	13	591	14	458	6	467	4	14676	514	3.5%
Vlaşca	798	28	1070	37	706	43	1254	97	1581	27	971	40	1548	23	1831	30	1546	55	1001	60	1147	46	1219	28	535657	16792	3.1%
Total	37050	479	49539	370	37505	596	44284	2609	58777	4851	47114	2421	52597	2087	50135	1126	44344	831	41710	548	40499	481	41093	391			
	1.2%		0.9%		1.5%		5.8%		8.2%		5.1%		3.9%		2.2%		1.8%		1.3%		1.1%		0.9%				

N. B. Cifrele din aceste tablouri miau fost puse la dispoziţie prin amabilitatea d-lui N. T. Ionescu din Direcţia G-lă Sanitară, de către d-nii Medici Primari de Judeţe.

Tablou de consultaţiile date pentru pelagră în raport cu totalul consultaţiilor date de medicii rurali pe luni şi pe judeţe în cursul anului 1908

NUMELE JUDEŢELOR	Ianuar		Februar		Mart		April		Mai		Iunie		Iulie		August		Septemb.		Octombre		Noembre		Decembre		Totalul anual al consultaţiilor	Totalul anual al consult. pentru pelagră	Consultaţiile pentru pelagră % ce consult.
	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră			
Argeş	728	10	875	9	1073	57	848	62	957	87	566	154	427	88	449	4	648	4	988	58	621	14	580	1	8760	548	6.2%
Bacău	1480	8	1277	14	1396	36	1365	23	1756	209	1778	194	1441	96	1853	34	973	11	1049	5	1442	1	1247	2	17037	633	3.7%
Brăila	326		395	5	452	1	568	94	721	56	701	33	819	27	781	30	898	11	937	5	1018	4	868	3	8487	269	3.1%
Buzeu	2161	9	1776	12	2270	71	1323	123	1906	170	2508	98	1706	17	1342	75	1422	29	1501	48	1304	15	1202	14	20421	681	3.3%
Botoşani	1001	17	931	13	1001	17	1001	67	1010	111	1354	180	875	28	1299	109	1401	104	968	14	919	2	944		12504	662	5.2%
Constanţa	1188		1076	1	969	2	879	2	873	8	682	4	1055	3	816	2	760	1	645		622		601		10166	23	0.2%
Covurlui	576	4	895	20	696	37	483	69	1275	128	970	106	1056	122	1075	35	1136	42	1081	34	1127	45	1203	21	11573	663	5.7%
Dimboviţa	1343	5	1676	10	1042	40	1695	177	1585	275	1450	120	1514	92	1659	103	1096	32	1346	15	1404	17	1701	28	17511	914	5.2%
Dolj	3681	14	3181	49	2852	43	2056	120	1647	63	1657	48	3262	74	2754	57	1852	12	1774	8	1766	20	1061	8	27542	511	1.8%
Dorohoiu	1048	32	1271	42	1513	57	621	85	1532	172	1528	183	986	116	1048	89	694	43	609	25	624	26	587	19	12061	889	7.3%
Fălciu	1858	29	2339	66	2403	70	2641	69	2423	234	3005	405	2971	218	2791	116	1870	48	1773	40	2364	33	2397	22	28835	1350	4.6%
Gorj	1508		1754		2189	3	1882	64	2177	267	2690	186	1976	34	2697	8	2084	2	1846	9	1605	2	1392	1	23798	574	2.4%
Iaşi	2037	41	2261	37	3132	84	3234	254	2994	199	3233	196	2631	99	3205	110	2269	100	2160	95	2388	83	2308	56	31912	1356	4.2%
Ialomiţa	1843	18	1996	34	1836	90	1910	200	2408	225	2234	182	2572	141	2184	106	1451	89	1388	80	1251	48	1274	66	22347	1279	5.7%
Ilfov	5282	6	5053	21	5779	40	5705	239	6073	522	5294	242	5511	195	6254	84	3910	20	2566	14	2965	80	2755	27	57147	1488	2.6%
Mehedinţi	1543	17	1928	16	1758	31	1969	33	2298	81	2573	67	2835	68	2561	64	2490	22	2243	19	2026	6	2007	10	26282	434	1.5%
Muscel	1306		1076	2	731	17	750	43	572	41	676	15	530	5	1076	21	1669	20	2053	6	1738	7	1808	6	13985	183	1.3%
Neamţ	1457		1758	29	1273	60	1584	53	1794	167	1578	215	1490	197	1607	85	1327	25	1628	25	1968	18	1990	21	19444	895	4.6%
Olt	772	4	798	19	657	35	705	123	890	156	722	104	797	70	889	54	715	38	742	95	700	9	626	10	9015	717	7.9%
Prahova	1989	29	1973	29	1930	52	1935	129	2353	124	1862	157	1723	50	2264	108	1743	29	1699	29	1319	18	1744	33	22624	787	3.4%
Putna	934	19	960	122	1159	107	980	166	1195	168	1160	141	1399	164	1192	78	835	58	758	64	909	60	950	86	12430	1233	9.9%
R.-Sărat	692	3	718	4	641	15	706	27	735	39	541	21	607	10	598	7	424	11	542	3	539	1	440	2	7183	143	1.9%
R.-Vilcea	1558	4	1082	7	2891	67	1477	128	1370	79	963	47	1062	35	1068	19	1047	17	1039	13	1122	5	810	2	15489	423	2.7%
Roman	756	24	918	54	1136	120	1106	139	1337	257	1494	728	767	154	993	130	728	64	623	31	716	33	819	35	11393	1769	15.5%
Romanaţi	1227		1075		1112	9	1225	98	1578	105	1277	41	1412	15	1205	1	980	4	901		944		887		13818	273	1.9%
Suceava	1054	10	1197	9	1450	44	1136	59	882	45	1001	44	1857	93	2155	64	1390	22	1298	10	1343	5	1276	10	16009	415	2.5%
Teleorman	1243	2	1402	9	1286	17	1352	111	1782	212	1026	111	1847	61	1931	81	875	11	913	6	1153	1	917	1	15727	623	3.9%
Tecuci	2487	55	2412	63	2652	120	2717	243	3974	567	2851	398	3094	271	3266	189	2612	89	1848	67	2180	34	1808	49	31921	2145	6.7%
Tutova	562	20	1083	17	1156	57	866	116	1447	250	1276	175	912	93	703	36	642	23	506	19	385	9	477	10	10015	825	8.2%
Tulcea	450		779	2	732	3	711	4	250	4	659	9	510	2	763	4	388		777		311		545		7195	28	0.3%
Vaslui	433	25	672	28	767	30	576	42	1436	275	2374	470	2150	304	2415	119	1807	405	1444	93	1678	118	1554	90	17306	1999	11.4%
Vlaşca	2396	34	2403	35	2748	27	2687	40	3585	29	2571	24	2985	35	3678	36	2589	35	3492	52	2970	28	3098	32	35196	407	1.1%
Total	46918	439	48990	778	52702	1459	48684	3202	57090	5325	54414	5098	54838	2972	58574	2051	44519	1418	43157	982	43119	742	41556	567	595241	25133	
Media	0.9%		1.5%		2.7%		6.5%		9.3%		9.3%		5.4%		3.5%		3.1%		2.2%		1.7%		1.5%		4.2%		

Tablou de consultaţiile date pentru pelagră în raport cu totalul consultaţiilor date de medicii rurali pe luni şi pe judeţe în cursul anului 1909

NUMELE JUDEŢELOR	Ianuar: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Ianuar: Total. consult. date pentru pelagră	Februar: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Februar: Total. consult. date pentru pelagră	Mart: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Mart: Total. consult. date pentru pelagră	April: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	April: Total. consult. date pentru pelagră	Mai: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Mai: Total. consult. date pentru pelagră	Iunie: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Iunie: Total. consult. date pentru pelagră
Argeş	1196	9	1561	29	1407	28	1280	118	1197	131	1086	139
Bacău	653		693		745	2	773	38	868	46	776	38
Brăila	824	6	789	6	868	39	987	77	1168	111	961	61
Buzeu	970	4	1691	[illegible]	644	4	732	43	850	93	1220	101
Botoşani	1943	6	957	12	1000	28	1210	59	1352	120	1307	165
Constanţa	593	4	739		621	1	782	34	1186	48	1005	13
Covurlui	1356	9	1425	26	1429	24	1938	76	2483	218	2462	170
Dimboviţa	1970	38	2968	52	2775	94	2787	391	2797	498	2519	344
Dolj	1433	13	1734	49	1904	87	1686	71	3392	282	4042	244
Dorohoiu	567	85	490	24	547	53	1024	74	1282	209	1041	187
Fălciu	2592	49	2141	34	2472	64	2598	193	2800	363	2081	215
Gorj	1274		1317	1	1009	58	1069	75	1691	60	1166	41
Iaşi	2325	54	1873	46	2599	79	3048	151	3738	269	3877	209
Ialomiţa	697	56	865	36	829	48	1335	220	1298	241	1230	210
Ilfov	3555	7	3357	7	3616	47	5435	446	5682	401	6190	407
Mehedinţi	1485	4	1658	31	1776	65	1790	83	2003	68	2978	64
Muscel	1913	6	2309	12	1897	26	2159	144	2210	134	2609	121
Neamţ	1609	16	1292	2	1362	112	1307	43	1910	259	1604	215
Olt	683	9	617	6	694	35	701	107	858	77	840	77
Prahova	1963	13	1740	24	1902	5	3070	386	2444	294	2494	240
Putna	1040	6	1252	4	1272	4	1334	26	1585	68	1789	63
R.-Sărat	460	4	421	4	495	8	398	21	381	13	331	14
R.-Vâlcea	1224	4	982	4	867	19	1096	92	1185	96	640	65
Roman	917	27	648	20	702	42	1136	104	1550	212	1226	226
Romanaţi	854		1006	2	878	2	1054	44	1479	157	1580	64
Suceava	1157	6	1188	6	1284	22	1514	66	1914	252	1951	236
Teleorman	1048		826		741	10	740	74	1142	176	1128	164
Tecuci	1652	26	1927	17	2263	104	2615	414	2891	397	2977	304
Tutova	504	1	473	2	673	20	1097	94	1606	253	1127	126
Tulcea	581	1	540		520	1	1152	13	1475	21	811	19
Vaslui	1796	202	1860	114	2020	158	2479	119	3891	371	3647	447
Vlaşca	3037	34	2832	22	2191	43	3499	24	3719	97	3804	78
Total	43841	644	44171	595	43898	1356	52843	3920	63823	6008	61949	5067
	1.4%		1.3%		3%		7.4%		9.4%		8.1%	

NUMELE JUDEŢELOR	Iulie: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Iulie: Total. consult. date pentru pelagră	August: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	August: Total. consult. date pentru pelagră	Septemb.: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Septemb.: Total. consult. date pentru pelagră	Octombre: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Octombre: Total. consult. date pentru pelagră	Noembre: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Noembre: Total. consult. date pentru pelagră	Decembre: Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Decembre: Total. consult. date pentru pelagră	Totalul anual al consultaţiunilor	Totalul anual al consult. pentru pelagră	Consultaţiunile pentru pelagră % de consult.
Argeş	1491	49	1489	78	1731	42	1447	59	1752	38	2405	62	18042	782	4.3%
Bacău	759	33	915	9	517	7	513	5	821	2	627	3	8660	183	2.1%
Brăila	1137	69	1438	41	1381	26	1142	5	744	6	811	15	12250	462	3.7%
Buzeu	1582	31	1054	37	990	15	826	8	730	8	1100	19	12389	366	2.9%
Botoşani	1708	122	1442	66	1503	25	1462	22	1560	6	1860	4	17504	635	3.6%
Constanţa	1049	5	742	5	768	2	704	2	574	2	589		9351	116	1.2%
Covurlui	2650	113	2663	65	2728	30	1895	33	2166	28	2290	31	25485	823	3.2%
Dimboviţa	2683	221	3834	153	3047	70	2254	36	2352	58	3281	66	33267	2021	6%
Dolj	5303	185	4446	56	4756	68	5159	48	3859	80	3756	96	41470	1279	3%
Dorohoiu	1074	177	1350	119	1007	63	1133	53	933	21	940	23	11468	1031	9%
Fălciu	2490	233	3993	150	3258	99	2365	92	2910	86	3153	142	32933	1719	5.2%
Gorj	1419	2	1297		1470	2	1258	1	1373	4	1172		15816	244	1.5%
Iaşi	4318	381	4668	237	4451	183	3658	97	3424	46	2561	43	40530	1795	4.4%
Ialomiţa	1479	263	1301	82	1047	58	967	56	908	21	909	19	12845	1304	10.1%
Ilfov	6359	191	6429	55	4996	45	3643	12	3506	6	4152	11	56620	1635	2.8%
Mehedinţi	2106	55	2023	50	2163	19	1926	15	1835	7	1843	6	22686	467	2.5%
Muscel	3073	188	2812	134	2519	98	2698	56	1911	32	2951	41	30061	992	3.2%
Neamţ	1545	148	1653	121	1384	41	1309	172	1233	12	1295	5	17306	1126	6.5%
Olt	841	80	681	37	773	17	486	9	442	4	643	8	8259	466	5.6%
Prahova	2725	264	3002	119	2036	73	1611	68	2061	17	1830	34	25678	1582	6.1%
Putna	1820	77	1735	22	1541	105	1512	8	1416	8	1201	5	17495	396	2.2%
R.-Sărat	436	11	540	7	585	8	377	2	334		462	4	5180	91	1.7%
R.-Vâlcea	714	5	574	15	496	37	675	4	951	10	653	4	10047	355	3.5%
Roman	1823	378	1866	213	1797	102	1481	97	1878	53	1556	106	16580	1580	9.5%
Romanaţi	1772	49	1451	47	1321	7	1522	4	1264		1234	1	15415	377	2.4%
Suceava	1763	222	1972	90	1639	21	1370	11	1784	15	1359	7	18895	954	5%
Teleorman	1046	125	947	76	837	2	845	3	508	16	1004	4	10771	650	6%
Tecuci	2718	219	3099	88	2350	90	2138	13	2495	8	2584	73	29753	1693	5.6%
Tutova	1294	164	1201	61	940	106	783	95	1600	120	829	10	11527	1052	9.1%
Tulcea	3065	4	2127	3	1457	11	2149	1	500		2171		15548	74	0.4%
Vaslui	3806	356	3991	272	3769	279	3603	239	4326	389	4593	378	39781	3325	8.3%
Vlaşca	3256	69	3287	27	2554	19	2123	27	2165	55	2320	16	34789	491	1.1%
Total	68294	4483	70025	2535	61781	1705	54829	1353	54713	1158	58212	1233	678400	30066	
	6.5%		3.6%		2.7%		2.4%		2.1%		2.1%		4.4%		

Tablou de consultațiile date pentru pelagră în raport cu totalul consultațiunilor date de medicii rurali pe luni și pe județe în cursul anului 1910

NUMELE JUDEȚELOR	Ianuar		Februar		Mart		April		Mai		Iunie		Iulie		August		Septemb.		Octombre		Noembre		Decembre		Totalul anual al consultațiunilor	Totalul anual al consult. pentru pelagră	Consultațiunile pentru pelagră % de consult.
	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră			
Argeș	4653	29	5585	23	6010	99	5001	293	6925	342	5823	202	5895	22	4868	21	4209	95	4939	49	5326	83	5091	74	65225	1332	2%
Bacău	559	1	664	4	781	11	672	47	1045	100	827	21	1106	27	1274	25	1232	15	1090	3	756	8	1088	12	11934	274	2.4%
Brăila	1228	3	1182	8	1586	38	1637	71	2193	93	2039	59	1993	15	1761	10	1621	10	1337	1	1654	4	1368	4	19659	316	1.6%
Buzeu	840	5	829	8	835	16	1225	197	1122	70	855	28	892	14	807	19	860	12	797	9	786	2	786	11	10634	391	3.0%
Botoșani	1683	16	1735	29	1753	66	1345	216	1545	226	1479	84	1476	87	1402	60	1290	22	1294	38	1071	22	1154	13	11147	889	5.1%
Constanța	637	5	541		883	8	409	3	476	2	536	5	671	2	678	1	661		607	2	633	2	739	5	7468	3.	0.4%
Covurlui	1853	21	2290	30	2805	109	1961	196	2703	175	2414	24	3031	151	2779	115	2398	77	2283	88	2347	47	1865	51	28729	1086	3.8%
Dimbovița	3659	128	3837	78	4574	151	3858	339	5897	446	3067	206	3459	127	2787	44	2601	13	2894	30	2806	12	2980	34	40419	1608	3.9%
Dolj	3603	82	3653	56	3544	57	3523	116	4371	275	4062	123	6116	102	4746	40	4576	25	4284	10	4374	24	4264	11	51116	920	1.7%
Dorohoiu	974	16	1275	35	1695	103	1260	99	1495	225	1057	159	1164	80	1271	35	1074	69	815	39	768	32	735	30	13578	922	6.7%
Fălciu	4818	129	5156	92	5795	290	4564	396	6671	846	2276	434	6117	226	5273	154	4001	102	3576	98	3249	42	3328	96	54824	2925	5.3%
Gorj	1256	2	1506	2	1743	5	1447	31	1633	22	1388	12	1598	8	1575	3	1675	7	1776		1628		1267		18492	90	0.4%
Iași	2872	55	3279	88	4098	197	3505	335	4837	431	4265	301	4365	309	4361	201	5286	140	2345	68	244	4	2308	33	44984	2198	4.8%
Ialomița	885	20	825	23	1182	85	1453	214	1654	188	1391	94	1720	82	1559	41	1147	46	1309	19	1259	24	1365	15	15751	852	5.4%
Ilfov	4982	16	5264	61	6260	93	6482	452	10513	771	8393	434	11679	260	9784	150	7854	101	7129	73	7308	92	8065	55	93221	2518	2.7%
Mehedinți	2802	8	2551	7	1766	41	2059	49	2122	119	2155	83	2419	91	2268	36	1658	6	1618	6	1706	6	1664		24788	472	1.9%
Muscel	4075	27	4120	44	4256	163	3431	224	4015	271	4041	135	3624	104	3020	36	2668	12	2801	16	3912	24	3950	16	44089	1072	2.4%
Neamț	2020	40	1718	41	1045	76	1457	40	1074	138	2321	167	2456	107	2208	66	1791	18	1559	5	1512	6	1801	9	25762	713	3.%
Olt	724	5	552	12	610	36	496	64	577	58	467	30	515	49	552	35	463	14	501	19	51	20	605	11	16574	354	5.3%
Prahova	1822	42	2301	50	2556	137	1791	153	2218	198	2296	207	2420	116	2222	99	1959	22	2393	23	1875	16	3094	29	26947	1022	3.8%
Putna	1722	5	1567	7	2110	18	2242	107	2748	143	2961	158	3257	77	2746	48	2365	24	2357	4	2169	5	2143	5	28387	601	2.1%
R.-Sărat	357	4	377		494		417	8	604	9	445	1	460	4	550	4	425	1	893		437		392		5351	31	0.5%
R.-Vilcea	708	10	694	16	851	30	748	43	1038	101	709	96	654	23	715	20	719	6	537	10	535	1	628	10	8617	356	4.2%
Roman	3058	115	3538	165	3183	254	2007	268	2342	379	2321	223	2117	159	1799	132	1525	82	1349	75	1677	62	2121	71	27047	1935	7.3%
Romanați	1290		1381	2	1342	15	1476	45	1644	45	1472	28	1717	7	1646	18	1457	3	1261		1527	2	1121	1	17345	165	0.9%
Suceava	1687	9	1336	17	2473	59	2042	100	3065	259	2276	212	2193	123	2209	95	1891	36	1878	24	1659	8	1688	21	24387	963	3.9%
Teleorman	1436		1342	12	1456	122	1595	282	1417	98	1233	75	1354	59	1621	25	1774	6	1396	10	1159	7	1005	3	16088	699	4.3%
Tecuci	3350	29	3565	28	4424	189	4030	413	5007	660	4224	284	3930	230	4179	104	3292	69	2898	34	2496	20	3305	79	44709	2148	4.8%
Tutova	882	22	1012	24	1261	90	1240	192	1998	268	2052	216	2141	175	1910	72	1657	34	1761	21	1134	17	1133	17	17666	1147	6.4%
Tulcea	1796	4	1802	2	2355	28	2153	10	2385	23	2503	14	2768	8	2278	10	2025		1634	3	1810		1848		25967	101	0.3%
Vaslui	5558	478	4862	508	5841	509	4232	737	7192	1010	6205	962	6397	799	5854	646	4402	554	3977	569	3019	519	3589	514	61918	7805	12.0%
Vlașca	2427	29	3279	58	3899	12	3552	54	3974	145	3298	98	3908	38	3883	31	3021	46	2655	56	3065	51	3260	20	40131	638	1.5%
Total	70171	1358	73616	1530	83591	3107	73399	5814	95005	8145	80602	5172	93412	3668	84405	2297	72687	1674	67924	1492	6760	1217	70635	1251	932038	36048	
	1.9%		2.%		3.7%		7.9%		8.5%		6.4%		3.9%		2.7%		2.3%		2%		1.8%		1.7%		3.9%		

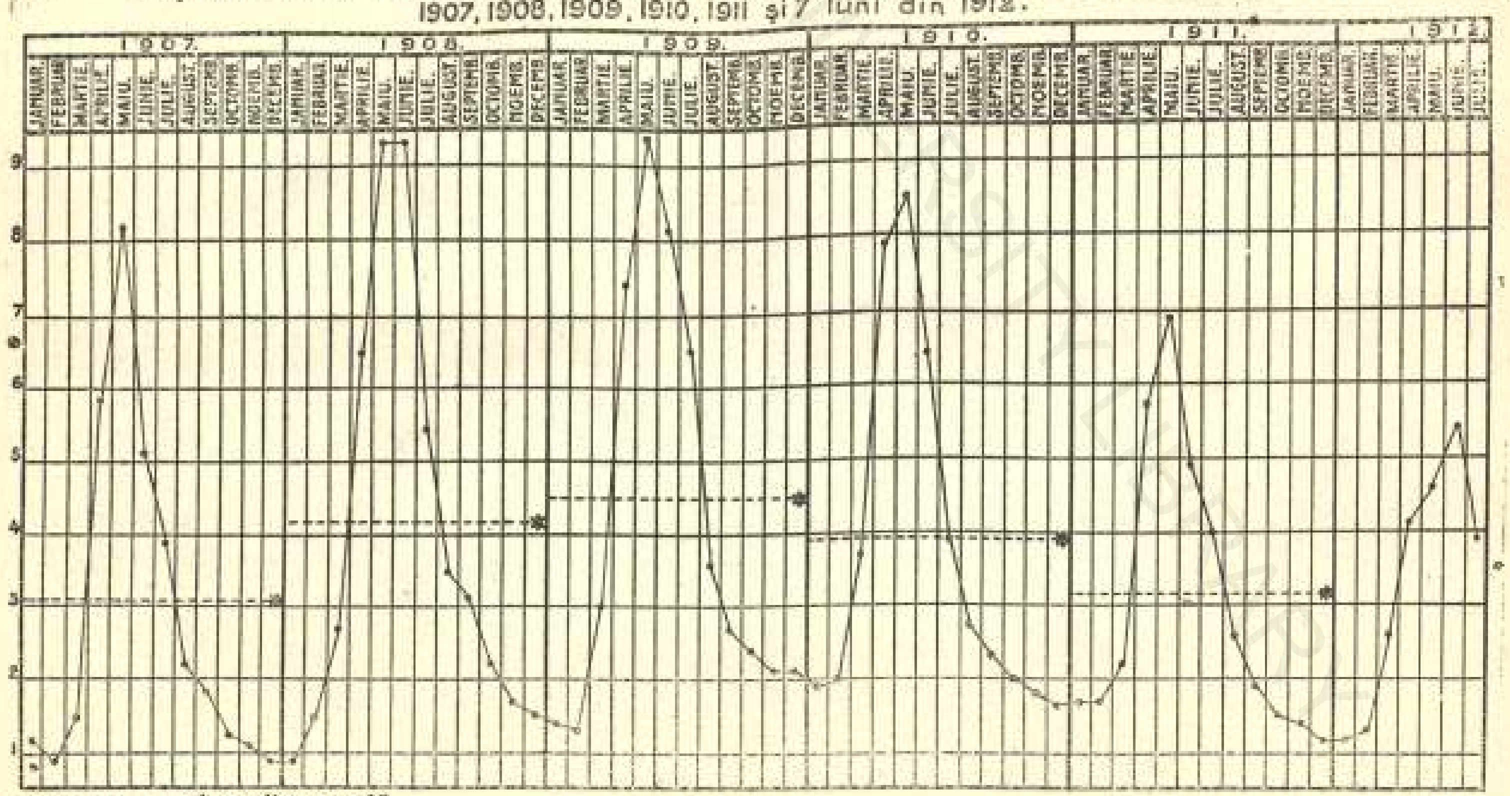
Tablou de consultațiile date pentru pelagră în raport cu totalul consultațiilor date de medicii rurali pe luni și pe județe în cursul anului 1911

NUMELE JUDEȚELOR	Ianuar		Februar		Mart		April		Mai		Iunie		Iulie		August		Septemb.		Octombre		Noembre		Decembre		Totalul anual al consultațiilor	Totalul anual al consult. pentru pelagră	Consultațiile pentru pelagră % de consult.
	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultațiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră			
Argeș	8528	104	9093	113	9226	294	7442	612	7120	742	6762	306	6672	241	6538	185	5757	[illegible]	5877	56	5531	93	5021	55	83967	2837	3.3%
Bacău	539	3	753	10	826	28	918	66	1131	88	1110	75	1093	72	1451	54	1226	[illegible]	1252	18	1175	31	835	12	12229	486	3.9%
Brăila	1333	2	1481	6	4794	8	1545	46	2068	63	2218	37	2135	18	1923	11	1368	[illegible]	1132	4	1146	3	1075		19258	202	1%
Buzău	800	5	980	13	694	5	764	11	1082	70	1014	40	972	28	1627	27	1640	17	1521	21	1593	18	1369	9	14054	264	1.8%
Botoșani	1498	10	1577	20	1680	50	1860	162	1934	192	1817	66	2119	60	2063	87	1675	54	1413	50	1570	26	1278	23	20490	800	3.9%
Constanța	475	2	600	1	661	3	646	10	567	8	649	14	517	4	[illegible]	18	705	[illegible]	870		532	2	616	3	7282	69	0.9%
Covurlui	2469	32	3194	36	2990	116	2520	152	2484	173	2519	116	5665	65	2182	18	1178	37	1561	25	1702	38	1545	18	27009	826	3%
Dimbovița	3219	41	3055	24	3941	119	4073	323	3489	265	3123	132	3742	101	3574	92	4047	64	3799	57	3598	27	3741	15	43321	1260	2%
Dolj	4749	26	4998	7	5458	37	5744	207	5475	212	4573	50	5671	32	4958	21	4544	13	3746	13	3842	7	4769	26	58307	651	1.1%
Dorohoiu	539	35	741	51	986	56	1169	130	1529	152	1406	127	1336	144	1276	81	1161	37	1068	41	1143	38	1011	29	13425	921	6.8%
Fălciu	4364	126	3716	66	4578	113	4704	424	4986	559	3989	355	4451	252	4098	138	3370	132	3478	108	3005	42	2886	63	47626	2368	4.9%
Gorj	1329		1555	12	1854	11	1426	58	1188	27	1105	60	1518	91	1605	12	1455	10	1427	2	1404	2	1361	3	17323	218	1.2%
Iași	2042	46	3129	55	3216	97	3294	320	4048	297	3596	292	4264	279	4221	198	3573	71	3427	60	2626	44	2476	36	39918	1797	4.5%
Ialomița	1325	14	1582	48	1913	55	2406	156	2339	234	2016	121	2148	199	1948	106	1620	[illegible]	1548	15	1524	25	1603	24	21975	1021	4.6%
Ilfov	9196	38	9380	61	10646	103	9662	826	10235	478	5586	189	7142	209	6614	94	5008	[illegible]	5079	43	4427	32	4319	41	87473	1612	1.8%
Mehedinți	1614	32	1829	58	1746	53	1575	54	1794	68	1893	60	2380	114	1950	45	2764	[illegible]	1773	28	1922	50	2408	16	23650	642	2.8%
Muscel	5291	19	4328	30	4706	54	3027	200	3879	214	3874	105	3665	83	3752	46	3284	[illegible]	3236	5	3238	14	3299	23	45713	844	1.8%
Neamț	1722	16	2205	24	2216	72	2150	33	1431	86	1373	53	1565	65	1103	35	834	[illegible]	698	8	1001	7	1060	2	17358	417	2.5%
Olt	660	52	1046	59	1157	29	1013	82	1879	182	1196	117	1809	137	1364	61	1215	[illegible]	1018	7	831	10	878	19	14062	776	5.5%
Prahova	2672	51	2800	30	3301	78	3001	332	3330	359	2945	199	3651	134	3647	115	2520	[illegible]	2584	25	2786	18	2850	17	36087	1394	3.8%
Putna	2282	6	2420	10	2724	12	2789	114	3453	200	2727	115	3092	120	2983	67	2593	[illegible]	3136	30	2698	32	2153	27	33050	765	2.3%
R.-Sărat	492		456	3	491	1	417	8	475	9	545	2	422	3	638	1	527		647		501		448	3	6059	30	0.4%
R.-Vâlcea	734	26	973	1	1058	19	1425	56	2042	61	1828	37	1644	24	1481	17	1843	[illegible]	1037	17	843	6	936	10	15324	292	1.9%
Roman	2106	58	2106	105	1937	115	1755	237	2184	264	1600	152	1607	159	1698	102	1454	[illegible]	1328	73	1065	65	1401	39	20241	1447	7.1%
Romanați	1663		1887	1	2237	10	2010	18	2162	57	1799	43	2546	15	2174	7	1696	[illegible]	2013	5	2054	3	1844		24083	165	0.6%
Suceava	1467	10	1896	26	2041	47	2349	226	3141	274	2817	202	2564	164	2529	84	2138	[illegible]	2521	48	1957	23	1708	30	27128	1184	4.3%
Teleorman	1264	6	980	14	1291	25	1217	139	1182	91	1134	64	959	39	847	4	1001	[illegible]	955	4	798	7	902	5	12528	362	2.8%
Tecuci	2881	15	3921	31	3746	72	3996	339	5320	419	4180	301	5169	256	4280	105	3652	[illegible]	3328	30	2024	10	2204	9	44701	1676	3.7%
Tutova	1540	11	1359	14	1694	61	2142	187	2058	325	1423	137	1794	121	1421	63	1405	[illegible]	1577	61	1234	19	1129	32	18771	1076	5.7%
Tulcea	2027	2	1836	8	1983	32	1810	16	2434	12	2937	5	2856	8	1965	3	1323	[illegible]	1362		1668		1728		23932	88	0.3%
Vaslui	4194	523	5153	498	5295	383	5162	548	5594	621	5162	439	6454	495	5834	312	4858	242	4933	290	3823	195	3901	224	60463	4716	7.7%
Vlașca	3234	21	3980	31	3630	43	3191	41	3702	19	2898	18	2504	33	3012	33	1912	[illegible]	2167		2067		2181		34511	278	0.8%
Total	78328	1332	85618	1469	91565	2100	86974	5835	95875	6622	82212	4029	91035	3699	85238	2233	72774	1384	70997	1081	65458	696	65838	806	971322	31481	
Media	1.7%		1.7%		2.2%		6.7%		6.9%		4.9%		0.4%		2.6%		1.9%		1.5%		1.3%		1.2%		3.2%		

Tablou de consultaţiile date pentru pelagră în raport cu totalul consultaţiunilor date de medicii rurali pe luni şi pe judeţe în cursul anului 1912

NUMELE JUDEŢELOR	Ianuar		Februar		Mart		April		Mai		Iunie		Iulie		August		Septemb.		Octombre		Noembre		Decembre		Totalul anual al consultaţiunilor	Totalul anual al consult. pentru pelagră	Consultaţiunile pentru pelagră %, de consult.
	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră	Totalul consultaţiunilor date de medicii rurali	Total. consult. date pentru pelagră			
Argeş	5482	34	6126	81	6031	214	7388	311	6198	367	5518	286	7225	266													
Bacău	1042	25	1176	17	1099	23	1326	48	1378	62	1389	104	1290	70													
Brăila	1057	3	1751	8	1733	25	2120	30	1967	53	1560	35	1766	14													
Buzeu	1307	2	1456	22	1459	8	1338	49	1779	82	1671	79	2762	95													
Botoşani	1550	26	1646	16	1600	54	2167	85	1881	67	1649	104	2231	74													
Constanţa	519	4	401	6	342	5	452	4	609	2	401	4	590	7													
Covurlui	1682	63	1919	59	1666	66	2657	93	2307	95	2320	71	2589	62													
Dimboviţa	3783	46	4459	46	4166	120	3755	183	3905	163	3446	124	2817	99													
Dolj	4208	10	5026	18	4621	25	5144	83	5241	187	4953	156	4868	245													
Dorohoiu	862	28	728	31	805	33	1456	87	1549	99	1751	163	1626	110													
Fălciu	3290	59	3359	70	3465	73	4259	300	4068	220	3639	274	3317	175													
Gorj	1381	3	1401	3	970	5	1395	27	1396	45	1452	23	1707	18													
Iaşi	2481	52	2733	65	2771	77	4175	233	3728	247	3818	322	4205	244													
Ialomiţa	1307	21	1772	37	2126	47	1715	18	2470	54	2301	65	2167	43													
Ilfov	4345	22	5340	21	4806	53	5861	105	5706	160	5892	123	7135	98													
Mehedinţi	1643	55	1737	22	1530	37	1562	45	1620	96	1646	82	2073	60													
Muscel	3606	16	4229	50	3235	84	4147	102	3565	88	3785	141	3482	58													
Neamţ	1100	18	1349	42	2176	86	1559	33	1845	79	1535	108	1620	85													
Olt	861	16	936	20	981	53	1173	74	1461	129	1188	100	1212	90													
Prahova	2603	42	3267	33	2588	80	3135	138	3277	131	3097	160	3046	130													
Putna	2243	21	3048	38	2496	54	3008	135	3198	193	3050	244	3681	219													
R.-Sărat	418		385		303	6	449	4	451	3	629	27	828	19													
R.-Vilcea	1007		1442	4	1084	6	765	5	954	19	1068	70	2930	84													
Roman	1436	49	1644	61	1272	69	1735	131	1860	147	1821	227	1690	175													
Romanaţi	1735	54	1907	15	1286	27	2302	137	2580	65	1764	39	2306	74													
Suceava	1836	26	2434	51	2539	60	2895	127	2926	157	2554	276	2656	184													
Teleorman	885	7	910	8	873	59	890	51	1133	47	1231	117	2906	108													
Tecuci	2720	12	3076	26	3085	117	4561	335	4352	322	4112	309	4437	290													
Tutova	1338	43	1535	51	1362	75	1519	169	1935	222	1680	205	1385	79													
Tulcea	1978		2418	1	1861	1	2289	60	1936		3053		3264	3													
Vaslui	4123	71	4954	133	4532	194	6002	360	5847	317	5634	410	6189	473													
Vlaşca	2326		2688		2039	10	2570	24	2933	60	3021	71	3404	91													
Total	66114	828	77297	1055	70900	1846	85789	3519	88100	3978	82628	4499	93734	3732													
	1.2%		1.3%		2.6%		4.1%		4.6%		5.4%		3.9%														

Curbă reprezentativă a frequenței consultațiilor pentru Pelagră,
față de toate consultațiile date de medicii rurali pe luni în cursul anilor:
1907, 1908, 1909, 1910, 1911 și 7 luni din 1912.

NOAPTE

Răspuns unui poet

Ploae, vînt. Se bate 'n umbră frunza plopului din vale
Cînd, furiş, tîrziu în noapte bat la uşa casei tale..
Dungă 'ngustă de lumină se strecoară pe sub chee,
Lămurind în întuneric ochiu de apă ce scîntee.
Să mă uit?...
In sobă focul moare 'n pîlpîiri încete.
Umbra ta s'aşterne neagră în ungher şi pe părete.
Şi sub lampa micşorată
Faţa ta s'alege 'n umbră tristă şi îngîndurată.
Tu asculţi cum ploaia 'n geamuri monoton îşi cîntă cîntul,
Cum se 'ngînă 'n noapte streşini şi se tîngueşte vîntul—
Şi din vreme 'n vreme pieptul ţi-l ridică un suspin...
—Uită 'n noaptea asta rară că norocul ni-i străin!
Tu zîmbind alungă gîndul şi durerile departe,—
De norocul vieţii noastre numai uşa ne desparte!...

Uşă tu, hotar vremelnic între vis şi întrupare,
Dă-te 'n lături, ochii negri să-i închid c'o sărutare!

Otilia Cazimir

Relațiuni între Dalmați și Romîni

Limba dalmată este singura dintre limbile romanice care astăzĭ nu maĭ există. Ea a fost desmormîntată de curînd de tînărul învăţat italian Bartoli în lucrarea sa Das Dalmatische, 2 vol., Wien, 1906, lucrare care în romanistică desigur „se poate considera ca una dintre cele maĭ importante ce-aŭ apărut dela Gramatica luĭ Diez încoace" (A. Philippide, Viaţa Rom., Ianuar 1908).

Izvoarele de care s-a servit Bartoli în reconstituirea limbiĭ dalmate sînt: 1. izvoare scrise (în cea maĭ mare parte manuscrise). 2. izvoare viĭ, cîţiva Dalmaţĭ care n-apucase a-şĭ uita cu totul limba, printre care maĭ ales Anton Udina.

Cum însă textele sînt foarte sărace şi adeseorĭ conţin greşelĭ, ĭar Udina, fără a maĭ vorbi de ceĭlalţĭ cîţiva, era „ein schlechtes Subjekt", în mod fatal limba dalmată a trebuit să fie reconstituită în chip fragmentar şi imperfect.

Acuma, Dalmaţiĭ, ca orice popor, pe de o parte aŭ primit în limba lor cuvinte dela popoare învecinate, ĭar pe de alta aŭ dat şi eĭ. Cum însă limba dalmată ne este cunoscută fragmentar, este de aşteptat ca anumite cuvinte dalmate trecute la popoarele învecinate să lipsească în glosarele luĭ Bartoli. Singurul mijloc prin care am putea recunoaşte dalmatismul unuĭ cuvînt oarecare dintr-o limbă străină este fonetismul. In adevăr, în lucrarea sa Bartoli a stabilit cîteva fonetisme caracteristice limbiĭ dalmate.

Graţie poziţieĭ lor geografice Dalmaţiĭ aŭ trebuit să fie în continue legăturĭ cu Romîniĭ şi să facă schimburĭ de cuvinte. Şi în adevăr eŭ am constatat, printre altele, următoarele elemente dalmate în dialectele macedo- şi megleno-romîne.

(A)γizmari 'vendanger' (Dal. Pap.B. Pap.S.) < dalm. *vedmuar*.- Pentru γ < v cf. *γistére* 'vestiaire' (Mih.) < it. *vestiario*; -z < d prin δ.—Ngr. βεντέμα 'vendange', βεντεμίζω 'vendanger' < ven. *vendema*=it. *vendemmia* (G. Meyer, Ngr. St. IV 17).

Aruiğeaŭă 'cicric cu doŭă roate, rodan; rouet' < dalm. *rioda*

'roue'. — Bulg. *rudan*, ngr. ῥοδάνι, alb. *rodán* 'rouet' < ven. *roda* 'roue' (G. Meyer, Alb. Wört. și Ngr. St. IV 77).

Bulvură, *vâlvură* (Mih.), ngr. πούλβερη, πούρβερη (G. Meyer, Ngr. St. IV 73) 'poudre à canon' < dalm. *pulvro, pulver*.

Curaĭ 'courage' (Dal.) < dalm. *koraĭ*.

Făsuliŭ (Pap.B.), *fîsuliŭ* (Dal.), ngr. φασούλι 'haricot' < dalm. *fasul* pl. *fasuli*.

Pulmă, *pulm* (megl.), *pulm* (Dal.) 'poignée' < dalm. *pulma* 'paume'.

Șumuroniŭ 1. 'mușuroiŭ; taupinière' (Pap.B.), 2. 'cîrtiță; taupe' (Dal. Pap.B.). — Formă metatetică din *mușuroiŭ, mușunoiŭ, moșunoiŭ* (dr.) < dalm. *moșun, moșuna* 'casetta di campagna per ricoverarvi le pecore, etc; mică colibă pentru adăpostitul oilor, etc.' + *-oiŭ*. — Pentru înțeles observ că fr. *taupinière* însamnă 1. 'petit monceau de terre qu'une taupe élève en fouillant' și 2. fig. 'maison de campagne basse et sans apparence'.

Paitone 'voiture' (Pap.B.) < fr. *phaéton* 'voiture découverte à quatre roues, haute et légère', ven. *faetòn* („E un gallicismo"). — Schimbarea lui *f* în *p* nu este însă un fonetism romînesc, ci tocmaĭ unul dalmat, cf. *fintastra* și *punastra* < lat. *fenestra*. Cuvintul francez *phaéton* a trecut deci maĭ întâiŭ la Venețienĭ, apoĭ dela Venețienĭ la Dalmațĭ, și în fine dela Dalmațĭ la Macedo-romînĭ.

Tot prin acest fonetism dalmat se explică: serbo-croat. *pasul'* alăturĭ cu *fasul', fasol', fasol* (Bartoli, I 261), vban. *păsulă*, alăturĭ cu *făsulă*; — alb. *pogače, pugače* 'breiter Kuchen', bulg. *pogača* 'fouace, pain azyme; gâteau au beurre', mr. *bugace* (Pap.B.), *buɣaci* (Dal.) 'gâteau', ngr. μπογάτσα 'galette' turc. *buɣača* 'pâté gras' < it. *focaccia* 'fouace', galette, gâteau' (de unde direct ngr. φογάτσα 'Brot, das in der Kirche zur Erinnerung an einen jüngst Verstorbenen vertheilt wird', G. Meyer, Ngr. St. IV 97); — mr. *buharé* 'hotte de cheminée' (Pap.B.) < ven. *fogher*, nordit. *fogara, fugaro* (de unde direct ngr. φουγγάρος 'hotte de cheminée', φουγγαρία 'foyer, cheminée', G. Meyer, Ngr. St. IV 97).

Plup (Dal.) = dr. *plop* < lat. **plopus* = *populus*. — Fonetismul *u* < *o* nu este însă un fonetism romînesc, ci tocmaĭ unul dalmat. În adevăr, în dalmata un *o* închis accentuat și în silabă deschisă se preface de obiceiŭ în *aŭ*, dar sporadic și în *u*, cf. *nepaŭt* (Veglia) și *neput* (Ragusa) < lat. **nepotus*.

În satul Nănta din Meglena se zice **puerc** și **snuep** în loc de *porc* și *snop*. Fonetismul *ué* < *ó* nu este însă un fonetism romînesc, ci tocmaĭ unul dalmat. În adevăr, în limba dalmată *o* deschis accentuat latin în silabă închisă se preface în *ŭe, ue*, și apoĭ în *ŭa, ua*; lat. *porcus* > dalm. *pŭark*. Bartoli nu cunoaște forma dalmată primitivă **pŭerk*, **puerk*, dar că această formă a trebuit să existe o probează dalm. *nŭastro, nuastro, nŭestr, nuestro* < lat. *noster*.

Limba dalmată cuprinde și elemente slave. Unul din elementele slave necunoscute luĭ Bartoli a trebuit însă să fie și

bulg. *snop* prefăcut regulat în **snŭep*, **snuep*. Această formă s-a transmis dialectuluĭ megl., care a păstrat-o până astăzĭ.

Fonetismul *ue* < *o* este caracteristic și spanioleĭ; lat *porcus* > sp. *puerco*. Dar maĭ întâiŭ dialectul megl. nu cuprinde elemente spaniole, — cele cîteva elemente spaniole din dial. mr. sînt introduse prin italiana orĭ neogreaca; apoĭ ar fi inutil să explicăm pe megl. *puerc* prin spaniola, cîtă vreme îl putem explica foarte bine prin dalmata. Dar chiar dac-am admite că megl. *puerc* < sp. *puerco*, în niciun caz n-am putea explica prin spaniola pe slavul *snuep*.

Fonetismul *ue* < *o* din megl. *puerc* și *snuep* este deci un fonetism dalmat.

Mirlă (trans.), *ńirlă* (Mih. Dal.) 'merlă; merle' < **mirulă* = lat. *merula* cu fonetism dalmat: în dalmata *e* deschis accentuat în silabă deschisă se preface în *i*. — Forma dalmată atestată *miarla* cere, cași rom. *mierlă*, it. *merla*, fr. *merle*, sp. *mierla*, o formă sincopată, **merla*, — în dalmata *e* deschis accentuat în silabă închisă se preface în *ia*.

Pociŭ 1. 'pot' (Mih.), 2. 'cruche' (Dal. Pap.B. Pap.Megl.), 3. 'enfant' (Mih.), alb. *poč* 1. 'pot, calebasse', 2. 'nature de la femme', *poče* 'pot, pot de chambre' < fr. *pot* cu fonetism dalmat. În adevăr *pot* a trebuit să facă în dalmata pl. **poč*. Forma de plural s-a putut apoĭ introduce prin analogie la singular, cf. dalm. *tot* pl. *toč*, fem. *tota* și *toča* pl. *toče*. Megl. *poteț* 'petite cruche' cuprinde forma primitivă *pot*.

Puplu (Dal.), ngr. πούπουλου (Thumb, Handbuch) 'norod, mulțime de oamenĭ; foule' < lat. *populus* cu fonetism dalmat: în dalmata *o* deschis accentuat în silabă deschisă se preface în *u*. — Mr. *poplu* (Mih.), dalm. *poplo*, ngr. πόπολος, (G. Meyer, Ngr. St. IV 72), alb. *popul* < it. *popolo*.

Ploscă (Dal. Pap.B.), slov. srb. bulg. *ploska*, alb. *plotskă* 'cruchon plat à eau-de-vie', ngr. πλόσκα 'bouteille de bois' < lat. **flasca*, cf. vfr. *flasche*, retor. *flascha*, it. *fiasca, fiasco*, lat. *flasco, -onis*, cu dublu fonetism dalmat: *p* < *f* și *(ŭ)o* < *a* accentuat în silabă deschisă. — Din **flasca* avem direct ngr. φλάσκα 'bouteille' (G. Meyer, Ngr. St. III 70).

Sazmă 'tapis de poil de chèvre' (Mih. Dal. Pap.B.) — sicil. *saccósima* 'corde de poil de chèvre', alb. *sakózmă* 'petite corde', cu fonetism dalmat: în dalmata *c* intervocalic cade uneorĭ, cf. dalm. *pira* 'brebis' < lat. *pecus, -oris*.

Șalîră 'salamură; saumure' (Dal.) < serbo-croat. *șalitra* 'salpêtre' cu fonetismul dalmat *r* < *tr*, cf. dalm. *pitra* și *pira* 'piatra' < lat. *petra*, *anera* 'rață' < it. *anitra*. — Forma *șulîră* (Mih.) < **șîlîră, șalîră*. — vban. *șalitră* 'salpêtre' este direct serbo-croat.

Țupată (Mih. Dal.), alb. *săpătă, sopătă* 'topor; hache'. — Gustav Meyer, Alb. Wört. propune pentru cele două forme albaneze un lat. **sappata* = *sappa*, primit însă indirect, dupăcum arată neprefacerea luĭ *s* în *ș*.

Cele două forme albaneze sînt romanice nu numaĭ din cauza neprefacerii luĭ *s* în *ș*, ci și din cauza părțiĭ finale.

In adevăr *toporul* poate fi considerat ca o *sapă mică*. Deschizînd pe Bartoli (II 334) aflu că, tocmaĭ, în dalmata există sufixul diminutiv *-at, -ata* (=it. *-etto, -etta*).

Conform fonologieĭ dalmate din lat. *sappa* a trebuit să căpătăm **süapa*, din care apoĭ, prin adăugirea sufixuluĭ diminutiv *-at, -ata*, s-a născut **süapata*. Acest cuvînt a trecut la Albaneji sub formele *sâpată, sopată*.

Dupăce Dalmațiĭ aŭ pierdut pe scoborîtorul direct al luĭ *sappa*, eĭ aŭ introdus în limba lor pe scoborîtorul italian al aceluiaș prototip,—*zappa*, schimbîndu-l natural în **țüapa*, de unde, prin adăugirea aceluiaș sufix diminutiv *-at, -ata*, a produs **țüapata*. Această nouă formă dalmată a trecut apoĭ la Macedo-rominĭ sub forma *țupată*.

Guneală 'sarică ; manteau d'hiver à longs poils' (Dal.), ngr. γουνέλλα 'petite pelisse' (G. Meyer, Ngr. St. III 20).—G. Meyer, Alb. Wört. sub *gunë* și Ngr. St. III 20, derivă pe ngr. γουνέλλα din it. *gonnella*. Această etimologie, care ar putea fi justă pentru ngr., nu se potrivește însă pentru mr. *guneală*, din cauza diftongăriĭ luĭ *e*. In adevăr toate cuvintele italiene în *-ella*, cîte aŭ trecut în mr., păstrează pe *e* intact: *canelă* 'scorțișoară' (Dal.) < *cannella*, *capelă* (Mih. Pap.S. Pap.B.), *cipelă* (Dal.) 'pălărie' < *cappella*, *caselă* (Pap. B.), *ciselă* (Dal.) 'casetă' < *cassella*, *curtelă* 'cuțit mare' (Dal.) < ven. *cortèla*, *fanelă* (Dal.), *flanelă* (Mih.) < ven. *fanèla*, it. *flanella*, *manelă* 'manivelă' (Dal.) < ven. *manoèla*, *sardelă* (Dal.) < *sardella*, *umbrelă* (Mih. Dal.) < *ombrella*, *varelă* (Mih.), *vurelă* (Dal.) 'butoiaș' < *barella* (*bizelă* 'mazăre' (Dal.) < *pisello*, *videlă* (Mih.), *vuĕelă* (Dal.) 'piele de vițel argăsită' < ven. *vedelo*, *vițeală* 'colă' (Dal.) < ven. *vassèlo* ;—*papardele* 'palavre, fleacurĭ' (Pap.B.) < *pappardelle* 'lasagnes cuites au jus de lièvre' este întrebuințat numaĭ la plural).

Guneală cere deci un dalm. **gunïala*, provenit din lat. **gunnella*=*gunna* 'peau, comme vêtement', orĭ it. *gonnella*, cu prefacerea luĭ *ę* accentuat în silabă închisă în *ïa*.

Observ că acest diftong *ïa* a provenit maĭ întîiŭ din *ïe* : lat. *agnellus* > dalm. *agniel*, *agnial*. Dalm. **gunïala*, cerut de mr. *guneală*, a trebuit deci și el să sune maĭ întîiŭ **gunïela*, **guñela*. (Pentru *ñ* < *nï*, cf. *finiastra*, *fiñastra* < lat. *fenestra*). Această formă este într-adevăr atestată la Bartoli sub forma plurală *guñele* (scris *gugnelle*, II 270).

S-ar putea deci spune că dalm. **gunïala* este atestat pe jumătate.

Mr. *guneală* fiind așa dar de origină dalmată, este foarte probabil că și ngr. γουνέλλα să provie din dalm. **gunïela*, **guniella*, și nu din it. *gonnella*. Această etimologie explică maĭ bine pe *u*.

Pentru cuvintele următoare ne mulțămim numaĭ a constata potrivirea cu formele corespunzătoare dalmate.

Iu *(iu)* 'unde ; où' (Mih. Dal. Pap.B. Pap.S.), *iuvă* 'undeva' (Dal. Pap.B. Pap.S.), cu negațiune 'nicăirĭ (Mih. Dal. Pap.B.), *iuțidó* 'orĭunde' (Mih. Dal. Pap.B. Pap.S.), *iŭfisĭ* 'orĭunde' (Dal.), *iuvoșuvă* 1. 'nicăirĭ', 2. 'cu niciun chip, absolut deloc' (Pap.B.), vr. *iŭo* 'unde' (Vor.).

In limba dalmată găsim adverbul *io, iu* 'unde', care derivă desigur din lat. *ubi* pe care Bartoli nu-l explică decît în ce privește căderea luĭ *b* intervocalic. Noĭ îl explicăm în chipul următor; lat. *ubi* > lat. pop. *uŭi*, prin vocalizarea luĭ *b (v)* intervocalic, de unde apoĭ, prin schimbarea luĭ *-i* în silabă deschisă în *o* (II 346) și apoĭ *u*, s-aŭ născut dalm. **uŭo*, **uŭu*, **ŭo*, **ŭu*, **o*, **u* (*u* acc. în silabă închisă se păstrează în dalmata, II 353). La formele **o*, **u* s-aŭ adăugit apoĭ un *i-* protetic, fenomen iarăș caracteristic dalmateĭ (II 358), și aŭ rezultat astfel formele *io, iu*.

Adverbul dalmat *io, iu* se explică deci perfect prin fonologia dalmată.

Acuma, adverbul romînesc *iu(o)* se derivă și el de obiceiŭ direct din lat. *ubi* > rom. **ue*, **uă*, *uo* plus *i* protetic. Pentru *i* protetic în dr. și mr. nu se maĭ aduce însă un alt exemplu, iar pentru megl. cunosc eŭ două: *idripĭ*=dr. *dripĭ* și *ișli* 'așchie' < lat. **usclu*. Pentru acest de al doilea exemplu observ însă că și forma dalmată corespunzătoare conține deasemenea pe *i* protetic: *iuska*.

Adverbul *iu* a trebuit să existe și în dial. megl., cf. megl. *iun*, *iundi* 'unde' < *iu* + *unde* (dr.), *iundiva* 'undeva' < *iu* + *undeva* (dr.).

Tut 'tot ; tout' (Dal. Pap.B.)—dalm. *tut*.

Lumache (Obed. Mih.), *lumachiă* (Dal.), *alumachiă* (Dal. Pap. B.), *ulumachiă* (Dal.) 'branche, rameau', ngr. λουμάκια 'branches, rameaux' (Aravantinos, Ipirotikòn Glossárion, Atena, 1909), alb. *lumuke* 'végétation, germination' – dalm. *rüoma* 'branche, rameau'.

Dărmă (Mih.), *dremă* (Pap.S.) 'branche, rameau', *dîrmă* 'perche' (Dal.)—dalm. *dermun, dermone, dermüon* 'bois, forêt'.

Cercetarea de față am mărginit-o la dialectele mr. megl. Necesitatea discuțieĭ m-a silit însă să citez și cîteva cuvinte din dial. dr., dintre care unele variante ale cuvintelor mr. (*moșunoiŭ*, *mirlă*, apoĭ *ploscă*). Aceste variante sînt cu deosebire importante. Ele probează că atît Rominiĭ din nordul Dunăriĭ cît și ceĭ din sudul acestuĭ fluviŭ aŭ trebuit să locuiască cîndva împreună și în masă compactă într-o regiune din apropierea Dalmațiilor. Această regiune nu poate fi căutată decît prin Serbia de azĭ. La această concluzie ajunge, pe altă cale, și Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, Wien, 1902.

In altă ordine de ideĭ observăm că limba romînă (împreună firește cu celelalte limbĭ balcanice), prin elementele sale dalmate neatestate la Bartoli, devine astfel un *izvor* pentru limba dalmată însăși.

G. Pascu

Note pe marginea cărților

PRINTRE TOMURI BRĂCUITE

I. **Sonetele lui Mihail Codreanu** — Deabinelea printre tomuri brăcuite, zăcea până mai deunăzi în rafturile mele un pac patrat. Erau nişte foiletoane strînse în patru pe care mi le dăduseră, cu mult îndemn să le citesc, doi buni amici ai mei, soț şi soție. In aceste foiletoane erau sonetele lui M. Codreanu. Oprit de treburi, nu le-am citit decît tîrziu şi am făcut rău. Azi nu mai pot să împărtăşesc impresiile mele decît unuia dintre cei doi soți, admiratori ai poetului, fiindcă celălalt (soția) a trecut în altă lume mai frumoasă şi mai bună ca a noastră.

Impunerea unui nume literar seamănă cu formarea stalactitelor. Cîte picături trebue să lăcrameze bolta peşterilor calcaroase, ca să crească, în taina veacurilor de întuneric, acele conuri bizare ce se vor uni într'o zi şi vor face o columnă? Decîte ori trebue să pice în ochii şi în urechea d-tale numele unui scriitor, până să te hotărăşti să-i citeşti prima bucată? Şi cît trebue să mai treacă până cînd să-i citeşti pe a doua!... Urmează apoi un timp de confuziune şi de gestație, în care tot citind pe acest scriitor nou, nu ştii dacă va avea norocul să ți se impună şi să-ți placă, ori dacă vei rupe cu el orice prieteşug. Şi într'o bună zi, întîlnind încă o bucată, proză, ori poezie, ți se pare că e minunată, că e cea mai bună din cîte ai citit! Scriitorul nostru şi-a cucerit un loc în academia ta personală. Bucata lui de azi poate este mai slabă decît cea dintîi pe care ai citit-o, dar—stalactitul nu se face cu o singură picătură!

Numele poetului Codreanu plutea, pentru mine, între numele haiducului omonim şi numele altor scriitori de versuri, unii poeți adevărați dar cei mai mulți, haiduci. Imprejurarea mărturisită a grăbit momentul clarificării. Am luat cele 16 foiletoane şi le-am citit cu sîrguință. Sînt numai sonete, cîte 5 pe foileton! $16 \times 5 = 80$. Şi cu alte vre-o 10, pe foi răzlețe, pe care mi le-am procurat în urmă, fac 90. Poetul are astăzi 90 de sonete şi nu se va opri decît cînd va avea 100.

Prima impresie pe care mi-o fac atîtea sonete este o impresie de copleşire. Risipindu-le înaintea mea, pare că aş risipi dintr'o cutie 90 de monede, toate cu acelaş diametru. Este o ambiție, este poate o vitejie literară să cultivi atît de exclusiv şi de bogat această formă de poezie. Nemuritori maeştri în timpul renaşterii şi alți maeştri în timpul nostru au iubit cu fidelitatea lui Codreanu elegantul şi dificilul sonet. Preferința aceasta are desigur motivele şi frumusețea ei. După ce am citit o primă dată sonetele lui Codreanu, biruind oboseala acestei uniformități de înfățişare, am înțeles că acele 90 de monede egale, din comparația mea, erau 90 de medalii, cîteva de argint, cîteva de bronz, dar cele mai multe de aur. Dela bucată, la bucată, inscripțiile şi formele gravate sînt mult variate şi distinse. Ca într'un adevărat tezaur de medalii antice, te cufunzi în pipăirea acestor medalii literare, admirînd dela sonet la sonet frumuseți mereu deosebite şi o artă generală într'adevăr siracuzană.

M. Codreanu este un poet de neam şi un rar meşteşugar. Cu nimic nu pot să comentez mai bine ideia mea şi să vă fac să simțiți subt degete parcă relieful delicat al unei medalii, decît cu acest sonet, *Somnul Rozelor*:

Dorm trandafirii, dorm... O violină
Ingînă dulci preludii de iubire;
Iar noaptea-şi țese negura subțire,
Pe care-o arginteazā luna plină.

Din înstelarea cerului senină
Cad stropi de diamante'n licărire
Şi trec prin crengi în aurite fire
Ce pe cărări fac pete de rugină.

Iți pare noaptea ca din crini sculptată,
Atît de fină e și de curată
Aroma ce din sinu-i se ridică!...

Dorm trandafirii, dorm... pe cînd zefirii
Adie 'ncet, încetinel, cu frică,
Din somn să nu mi trezească trandafirii.

Cum a ajuns Codreanu la această treaptă de măestrie? Deși nu cunosc mai nimic din trecutu-i literar, până la aceste 90 de sonete, răspund cu siguranță: muncind ziua și noaptea. Adevărata școală unde se formează scriitorul este școala sîrguinței ascunse. Cînd o pagină de poezie ori de proză te mulțumește în chip deosebit și te chiamă să o recitești, este semn negreșit că pagina aceia înfățișează multă muncă prezentă și trecută. Printr'o pagină măiastră trebue să vezi, ca printr'o oglindă de vrăjitor, un șir nenumărat de ore petrecute pe file mereu scrise, mereu șterse și multă vreme aruncate în foc. Știința formelor literare onduloase se cîștigă cu greu și după multă luptă cu elementul lexical, așa după cum meșteșugul vîslitului frumos se cîștigă după mult războiu cu apele. E netăgăduit că mai 'nainte de orice trebue talent, talent și iarăși talent. Dar e o copilărie să-ți închipuești că acest talent n'are decît să țîșnească în lume, pentruca stropii lui să fie mărgăritare, iar meandrele lui rîuri de argint. Așa cred acei frumoși imberbi, care pe la 20 de ani, biruind orice sfială și asediind cîteva luni coșul unei redacții literare, ajung să copleșească pe director și să invadeze paginile revistei. Dar aceștia vor fi pedepsiți mai tîrziu chiar de conștiința lor. Dacă au într'adevăr talent, după mai mulți ani de producțiuni acide—fiindcă sînt necoapte—vor ajunge să-și dea seama ce este o pagină într'adevăr bine scrisă și vor regreta amar graba lor literară. Atunci va răsări pentru ei lumina adevărului că tot ce au scris până aci trebuia să scrie acasă, pe caete, iar aceste caete să fie nimicite. Sînt însă alții care scriu din vițiu necombătut la vreme—tulburi, abondenți, supărători, ca gîrlele după ploae. Aceștia nu se mai pot vindeca! Ei nu au talent și vor muri fără să fi văzut o singură zi din viața lor lumina adevărului, că adică ei n'ar fi trebuit să scrie niciodată. Mihail Codreanu este dintre aceia care au cîteva volume nu pe conștiință, ci în cenușa din sobă.

Acest poet e un parnasian. Vor zice unii: prin urmare, Codreanu este un poet înnapoiat. Harfa lui nu interceptează din atmosfera ceasului de față tumultul, stridențele și măreața dezordine a poeziei revoluționare. Oricît aș admira pe superbii condotieri ai versului emancipat, nu pot să refuz stima mea metricei celei vechi. Dacă aș fi poet, aș fi poate și eu intolerant și exclusivist. Dar în modesta mea situație de prozator cred că-mi este ertat să citesc și să iubesc deopotrivă și pe Leconte de Lisle și pe Verhaeren și tot așa și pe emulii lor din țara romînească. Mai cred că-mi este ertat să spun că un robust talent poetic, prin urmare bogat în idei, puternic în simțire, poate să-și aleagă ca să exprime ce-l frămîntă și ce-l doare și formele tradiționale și pe cele secesioniste.

Au mult mai mare importanță timbrul, forța, profunzimea și transparențele vieții sufletești, pe care o închizi în versul tău parnasian sau liber. Ce viață sufletească, ce gînduri și ce preocupări a închis Codreanu în sonetele lui o spune el însuși în sonetul *Flori de Seră*, menit să închee viitorul volum:

Cules-u-v'am sămînța de prin stele
Și am răsădit-o 'n brazdele durerii;
V'am încălzit cu razele Himerii
Și v'am stropit cu lacrimile mele.

....Și-ați străbătut așa prin zile grele,
Crescute în singurătatea serii
Și 'n veci rîvnind seninul primăverii
Și soarta liberelor viorele:

Căci am înfrînt a voastră 'nsingerare;
Iar dac'am plîns și eu ca fiecare
Pe lumea asta plină de suspine,

N'am vrut să gem în jalnice cuplete,
Ci vrut-am să rămînă după mine
O rece armonie de sonete...

Ceia ce însemnează că acest poet este în cele 90 de sonete ale lui—100 cînd vor fi complete—un discret și un mandarin. Poezia lui este, după cum ca formă: ciocănită, dăltuită, tot așa, ca fond, mîndră și strînsă în friu. Mare izvor de fru-

museți dar și de neajunsuri. Această atitudine aleasă (și oarecum prețioasă) în fața vieții iți aduce armonie și prestanță, dar iți micșorează căldura și avintul. Așa este soarta, acesta este semnul școalei parnasiene. Cu toate acestea recunosc cu plăcere că în multe din sonetele lui Codreanu—deși într'o unitate îngustă ca niște cești japoneze—fierbe mustul unei simțiri nedomolite. Vezi: *Sturzul*, *Satan*, *Fulgerul*, *Statua lui Miron Costin*, *Statua lui Ștefan*, *Statua lui Alecsandri*, *Patria*, *Marea* și altele.

Sonetul este formă rigidă și avară. In 154 de silabe trebue să spui tot ce ai de spus și trebue să-ți stringi ideia în chingi, ca nimic să nu rămină umflat sau de prisos. Intr'un poem, într'o poezie cu strofe numeroase, ai cu totul altă libertate decit în carcera unui sonet. Dacă nu cu dreptate, cel puțin cu spirit, poetul M. Sevastos îi spunea deunăzi lui Codreanu:

> Sonetul e o cușcă suspendată
> De-un fir de aur, unde zbuciumată
> Privighetoarea își zugrumă trilul.
>
> Sonetu-i racla strimtă și rigidă
> In care un nebun și-a 'nchis copilul—
> Subt tirania formei să-l ucidă.

Tocmai de aceia, e mare meșteșug și un merit special să scrii sonete—cind sint bune. Un sonet magistral îi șade bine poetului ca un diamant prins în cravată. Insă din nevoia aceasta să acumulezi și să comprimi ideia, ca s'o faci destul de sprintenă și de scinteetoare, cum se cere într'un sonet, mie unuia mi se pare că rezultă iarăși un neajuns. Trebue să fii de multe ori luminos fără multă căldură și virtuoz pe nemincate. O spun aceasta în general, fiindcă Mihail Codreanu e o inimă prea aprinsă și un cuget prea legat durerii ca să invirtească în gol morișca lui de aur. Sint puține sonetele-i în care impresiunea să obosească după cițiva pași dela pornirea cuvintului și în care să ne găsim stind placizi, ca pe o bancă, înaintea unei grile familiare. Mai totdeauna Codreanu este ori plin de comunicativă simțire, ori filosof—și anume pesimist—ori înamorat—și anume platonic. Iată-l pe Codreanu, încă odată, artistul simțirilor fecioare, maestrul armoniilor auguste (sonetul *O noapte*):

> S'apropie cu umbre ușurele,
> De-a lacului oglindă și, senină,
> Iși svirle 'n apă diadema fină
> Bătută numa 'n prețioase stele.
>
> Cad plete negre-atunci în bucle grele
> Și-ascund în ele tainica lumină
> A undelor, ce 'n liniște deplină,
> Inmărmuresc în cercuri de dantele.
>
> Cit de solemnă-i despletita noapte!
> N'auzi în jur nici freamăt și nici șoapte,
> Nici tresăriri de sălcii, nici de valuri.
>
> E par'c'un vis, un ultim vis, ce piere...
> Și peste-un gol de stinse idealuri,
> Aruncă 'ncet suprema lui tăcere...

După cum această rară delicatețã de evocație și de expresiune, tot așa caracteristice sint la M. Codreanu o filosofie întunecată și un sentimentalism înnalt platonic. *Eterna Trinitate*, *Dura Lex*, *Atotputernicul*, *Dumnezeul Aleului*, *Rigoletto* și altele încă mărturisesc cum că poetul a detronat pe Dumnezeu din scaunu-i de slavă și a stins această slavă subt draperii de doliu. Codreanu a mers departe pe calea cugetării și a întrebării. E frumos și semnificativ sonetul *Poem feeric*. Ultima lui strofă sună:

> Și-i ceasul îndoelilor de sine
> Cind te frămintă tainele întrebării:
> In lume ești, sau lumea e în tine?..

Acest frumos copil al muzelor a hoinărit prea mult, a auzit și a citit prea multe lucruri, ca să mai pot să-l pun la catechism. Totuși nu pot să-mi țin pe loc regretul că pe aceste culmi descununate și cernite n'a mai coborît nici o divinitate, nici un fel de ideal, care să-i dea poetului tablele vreunei alte legi entusiaste și fecunde. Iremediabila tristețe a lui Codreanu trebue să aibă cauze mari, cauze profunde, pe care le las pe seama criticilor. Mie îmi pare rău că attea pietre scumpe stau mereu închise pare-că în scrinul unei văduve./

Vei căuta zădarnic în sonetele lui M. Codreanu ceva care să aibă asemănare de pildă cu:

Pe genunchii mei ședea-vei,
Vom fi singuri-singurei,
Iar în păr, înfiorate,
Or să-ți cadă flori de tei.

Fruntea albă 'n părul galben
Pe-al meu braț încet s'o culci,
Lăsînd pradă gurii mele
Ale tale buze dulci.

Poetul Codreanu este poetul cel mai cast pe care l-am citit vreodată, e aproape monastic. Un călugăr, privind din întîmplare pe o seducătoare fiică a Evei, n'ar putea să se laude cu niște sentimente mai suprapămîntești decît ale lui Codreanu:

Adeseori, cînd te privesc, îmi pare
Că ești sculptată 'n marmora din care
A fost sculptată Venere Astarte...

Și-atunci, slăvindu-te ca pe-o scînteie
Din flacăra nepieritoarei arte,
Eu nu cutez să te iubesc, femeie...

In sonetul *Poem liric*, poetul ne spune lămurit cîtă rezervă, cîtă timiditate și cîtă simțire adîncă, dar cu mască de ghiață, e în atitudinea lui sentimentală:

Lirismul meu e stăpînit și rece:
Nici un surîs măcar nu vă cerșește...
Și-adeseori în drum de vă 'ntîlnește,
Nepăsător pe-alăturea vă trece...

. . . .

Iar de-ați trecut... cu fruntea abătută
Intr'un sonet umil îngenunchiază
Și urma voastră, doamnă, v'o sărută...

Dacă am numărat bine, între cele 90 de sonete ale lui Codreanu deabia patru sînt închinate iubirii. Din sonetele *Unei femei* și *Poem liric* am făcut citațiile de mai sus. *De Profundis* e un sonet straniu. Iubirea mărturisită în el pare a fi ceva mai pămîntească. Dar tocmai din această pricină, sonetul se sfîrșește ca subt pana unui monah căzut în păcate grele:

...Și te iubesc cu 'nfiorarea vagă
Pe care-o dă presentimentul morții...
Și te urăsc că-mi ești atît de dragă!...

Mai este sonetul *Călărețul*, cu dedicația „frumoasei mele", dar pe acesta îl exclud, fiindcă este prea căutat și rece. Sonetul (și cu acesta facem patru) caracteristic simțirii lui Codreanu— acestui călugăr apostat, pare-că fugar dintr'o mînăstire creștină și azi rătăcitor în preajma unei mînăstiri budiste—este *Mi-aș pierde Paradisul*. Acest sonet este un capdeoperă:

Privirea ta e trandafir în floare...
Și fruntea, crin... și zîmbetele, miere...
Și trupul, val... și mersul, adiere...
Și glasul, cîntec de privighitoare!

Tu ești a vieții mele sărbătoare
Și-a bietului meu suflet, re'nviere,—
Căci mă renaști cu alba mîngîiere
Din grațiile tale 'ncîntătoare.

Dar, de-aș atinge scumpa ta ființă
Cu cea mai mică umbră de dorință,
Aș profana iubirea mea curată:

Căci mi-aș mușca pe-a tale buze, visul...
Și 'n sărutarea mea necumpătată,
Ca 'ntăiul om, mi-aș pierde paradisul...

*

Mihail Codreanu trăește în Iași. Poate că și acest oraș, plin de amintiri istorice, plin de biserici și de pătrunzătoare melancolie a țesut ceva din zăbranicul de jumătate doliu pe care-l

poartă muza poetului. Codreanu trăește între „poporaniștii" dela *Viața Romînească*, el, poetul parnasian. Și—în treacăt—mi se pare că faptul acesta constitue cel mai bun răspuns la acele învinuiri de exclusivism și de sectarism literar, pe care unii și alții le-au adus prietenilor mei. Codreanu trăește deasupra lumii, deasupra gălăgiei și a prozei, trăește așa cum scrie. Silueta lui, ușor donchișotină cînd îmi apare, spre bucuria mea, în indecisul serilor de revedere, îmi poartă gîndul spre cel mai nobil, spre cel mai idealist copil al geniului literar universal, spre fiul lui Cervante.

Viitorul volum al lui M. Codreanu, cele 100 de sonete, se va intitula: *Statui*. E un titlu prea vag și prea vast. În locul lui Codreanu, eu aș pune titlul: *Statui de Tanagra*.

G. Galaction

Note pe marginea cărților

Alexandru Macedonsky, *cu prilejul ultimului său volum: „Flori sacre"*.—

Alexandru Macedonsky.

Numele acesta răsună pentru unii cu nuanțe de nedrept martirologiu și deșteaptă ideia unui apostolat al culturii franceze și al noilor ei forme de originalitate; alții găsesc aici o simplă afirmație care jignește atît de mult adevărul în cît surprinde cum a putut atita timp să dăinuiască. Nimeni însă nu s'a ostenit să cerceteze cu deamănuntul faptele; ele dezmint din plin o legendă și arată lămurit că niciodată un scriitor romîn n'a fost mai străin de spiritul adevăratei culturi franceze, a cărei înrîurire se zărește mult mai tîrziu, subt forma măruntă și incidentală a paștișurilor din lecturile momentului, și numai la epidermă. În schimb întîlnim, puși la bir, pe Bolintineanu, Deparațianu, Grandea, Grigore Alexandrescu, mai puțin pe Alecsandri și într'un fel, pe Eminescu.

Intr'adevăr!...

Intiiul volum de poezii al lui Macedonsky apare, deadreptul subt înrîuirea lui Bolintineanu, cu titlul de *Prima verba*; nu mă voiu ocupa de el pentrucă nu mi a căzut în mînă deci

odată, întîmplător, și nu se găsește nici măcar la Academie. E posibil să fie publicat cam pe la 1870 și e sigur că a trecut neluat în seamă. Al doilea volum e tipărit în 1882 și se numește *Poesii*. Tînărul autor încearcă cu el o eșire împotriva spiritului vremei și, în prefață, insistă asupra faptului că adevărata poezie este cea socială, spre deosebire de poezia dragostei pe care o privește ca mult inferioară și ca pe singura poezie a predecesorilor și a contimporanilor săi. Insinuează astfel un soiu de despărțire de cei dimprejur și ia atitudine de îndrumător. Macedonsky nu s'a putut însă niciodată sustrage influențelor și niciodată nu s'a putut ridica până la născocirea unei formule personale. Pe vremea aceia nimic nu era mai curent decît poezia socială. Ea începe cu mult înnainte, cu Momuleanu din faimoasele sale *Caracteruri* și cu Cesar Boliac; începînd cu acești doi care stăruesc în aceleași lucruri cu care Macedonsky, în urma lor, caută să-și înjghebeze o originalitate, poezia socială se afirmă.

„Poezia socială este, după mine adevărata poesie a inimei și, acestui gen aparțin o mare parte din poeziile cuprinse în volumul de față".

(*Macedonsky: Prefață la Poesii*).

Deparațianu însă întrupase deja din plin toate tendințele acestea care au fost, pentru autorul *Poesiilor*, un nesecat izvor de penibilă inspirație; Deparațianu, de altfel, în chiar încercarea de teoretizare a poeziei sociale e pus la contribuție astfel: „Gură de om, gură de cîine, cere pîine".

Poezie socială, totuși, au scris toți clasicii noștri din pleiada din urma și din naintea anului 1848. Nici unul din ei nu „s'a redus numai la poezia dragostei"; alăturea însă de poezia dragostei, inevitabilă, ei scriu satire, meditații filosofice, fabule, iar existența cenzurii dovedește că poezia socială era puternic reprezentată. *Anul 1840* de Gr. Alexandrescu e, în genul acesta, o bucată cu care nici o alta de Macedonsky nu se poate măsura nici pe departe.

Influența lui Deparațianu însă e covîrșitoare față de celelalte și intră cu cel puțin 90%, atît în privința facturii versurilor și a tonalității, cît și a motivelor de inspirație. O primă pildă ne-o dă poezia *Plapumă și căpătîi*:

Unul naște, altul moare, unul rîde, altul plînge
Insă-al omenirii noastre lung și nesfîrșit alai
Se 'nvîrtește împrejurul unui singur scop în lume:
Bunul trai.

Bestia, după atîtea veacuri cîte mai trecură,
Peste spirit predomnește cași 'n ziua cea dintîi;
Ce-mi tot spuneți verbe late: Patrie și Libertate!...
Plapumă și căpătîi!

(*Macedonsky: Poesii*)

Nu e nou nimic sub soare,
Nu e nou nimic;
Bea, mînîncă, doarme, moare
Și mare și mic.
. . . .
Dincolo vezi sărăcia
Trențele-și cîrpind,
Și'n gunoi filosofia
Cinic aromind...

Sau în altă parte:

Gură de om, gură de cîine
Cere pîine

(*Deparațianu, 1861*)

Găsim aici parafrazată bucata *Nihil nove sub sole:*

Prefața volumului acesta de *Poesii* vorbește și de motivele de inspirație și, făcînd aluzie la Bolintineanu, afirmă că o fată tînără care cade din pricina mizeriei e mai „atingătoare decît una care moare negreșit din pricină că a răcit la bal".

Intr'o poezie însă, a XIII-a, întîlnim și sentimentul acesta:

Oh, și cînd biata virtute
Bătea 'n porțile avute
Vocea care-i zicea: du-te—
O, tot ea,

Vocea rea
Zicea: du-te iar, gonește
Pe copila ce găsește
Pîne 'n viciu și... trăește!...

(*Deparațianu*)

Pe Deparațianu îl găsim astfel pretutindeni:

...Cîștigă pînea lor prin trude;
Nenorociții le sînt rude,
Copiii le sînt orfanii;
Ii recunoști fiindcă-i latră
Toți cînii ce-au hrănit în vatră,
Toți cînii—toți dușmanii
Cu cerul care le zîmbește
Sînt curcubeul ce unește
Sărmana noastră lume;
„Poeți" în valea cea de plîngeri,
Lor li se zice însă îngeri
Și 'n ceruri e-al lor nume!

(*Macedonsky: Poesii*)

Strofele acestea rimează în deajuns cu altele similare din *Doruri și amoruri*:

....Iar omul, cea mai vilă și basă creatură
. . . .
Văzînd tot ziuă 'n juru-ți și 'n jurul lui tot ceață,
Atunci chiar cînd în sînul lui spirit de viață
Suflai ca un profet,
Content mai bine 'n lume cu morții să rămîie,
Zicea, fugînd de tine ca dracul de tămîie,
Zicea: el e poet.

(Deparațianu, LXIV)

Citațiile sînt făcute strict in marginile în care încep să dovedească spusele noastre, lăsînd cititorului sarcina să se convingă singur mai departe și scutindu-ne astfel de a reedita operele complecte ale autorilor împricinați. Spiritul de imitație al lui Macedonsky însă nu se oprește numai la ideile generale și curente ale timpului, ci merge chiar retrospectiv la împrejurări anumite. Așa, la scriitorii generației de pe la 1848 întîlnim cîntat sentimentul de nostalgie patriotică. Crețianu, bunăoară, publică, în *Melodii intime*, *Cîntecul străinătăței*, Grandea scrie *Hoc erat in votis*, Bolintineanu deasemenea scrie lucrări de felul acestora și însuși Alecsandri scrie în acelaș sens poezia *Țara*. Lucrul acesta este explicabil cînd ne gîndim că fiecare din acești poeți, exilați, au fost siliți să stea vreme îndelungată departe de țară. Macedonsky însă, care nu face parte din aceiași generație și care niciodată nu a fost silit să stea departe de plaiurile romînești, scrie totuși în acelaș sens bucata *Reîntoarcerea*:

...Colo 'n zare se ivește
O clopotniță lucind
Și pe culmea depărtată
Vezi o casă înnălbind;
Acea culme înverzită
O revăd precum o știu...
Mi-a văzut copilăria....
Mînă, mînă surugiu

(Macedonsky, 1872).

Vezi o culme muntenească
Și-o căsuță dedesupt?
Este vatra părintească
Unde laptele am supt:
Fie pînea cît de rea
Tot mai bine 'n țara mea.

(Crețianu: Melodii intime, 1854)

Ah, nava zboară ca rîndunela
Valul se sparge 'naintea sa,
Austrul bate, îi umflă vela
Și zboară, zboară spre țara sa.

(Grandea, 1863, publicată în Miosotul din 1880).

Explicația că Macedonsky, în 1872 și fără nici o pricină, scrie bucăți ca acestea, se găsește în spiritul lui de imitație. Lucrul acesta se vede și mai tîrziu, în timpul activității sale din preajma războiului nostru de independență. Entuziasmul războinic pătrunsese adînc în literatură și toți scriitorii vremei făceau în sensul acesta; Macedonsky a urmat și el, și încă deaproape, drumurile bătute de contemporani și a scris *Stegarul* în genul *Unui Dorobanț* de Nenițescu, sau în genul *Odei ostașilor romîni* de Alecsandri a scris *Armatei romîne*. Acest spirit de imitație se mai afirmă, în afară de fond și de motive de inspirație, și în factura de versificație cu care deasemeni imitează ritmul și dispoziția lui Bolintineanu și Deparațianu. Atitudinea lui însă față de versificație este complicată de un fapt agravant. În prefața de care am mai vorbit urmărește cu deamănuntul greșelile de ritm ale unui Eliad, Bolintineanu etc., și declară că va căta să le ocolească „aceste greșeli ce formează niște atît de urîte distonări". Greșelile acestea vin din conflictul dintre accentul tonic al cuvîntului și accentul ritmic al versului; ar fi fost poate ceva pe vremuri un vers corect dacă Macedonsky, fără să facă atîta caz de el, l-ar fi realizat. Nu a făcut însă nici asta și greșeli de versificație găsim în deajuns; așa, bunăoară, în *Meditație*:

Tăcut mă urc pe colină
Soarele s'a înălțat,
Cîmpul se scaldă 'n lumină,
Aerul e parfumat;
Văd raze, schintei și rouă,
Petale de flori ce plouă...
Fii Doamne glorificat

(Macedonsky: Poesii)

Găsim aici, acumulate sintetic și numai în cîteva rînduri, toate greșelile de ritm cu putință. Am schițat până aici influențele *Poesiilor* apărute până la 1882 și am arătat că ele nu înseamnă de loc un pas înainte, nici ca fond, nici ca formă, în poezia romînească de până atunci. Influențele pe care le întîlnim în acest volum însă nu sînt numai romînești, cu toate că cele străine sînt incidentale sau direct inspirate din lecturile momentului. Iată bunăoară că în 1872 apare ediția II din *Les Chatiments* de V. Hugo și face zgomot asurzitor.

Subt această influență scrie și el; iată bunioară *Ocnele*:

Aici fumurile lumei nu pot să se mai coboare
Și nici vaete, nici lacrimi nu pot să reurce-afar,
Iar pe ceruri de-arde încă bine-făcătorul soare
Pentru cei ce sînt năuntru strălucește în zadar.
Scările în lungi spirale tremură și-abea te poartă,
Pasul ți se 'nțepenește, spiritul e 'ncremenit;
De te uiți în jos pe gură, ca l'a iadurilor poartă
La privire ți se-arată un abis nemărginit.
. . . .
Eu m'am coborît în ele plin de-a lor imensă taină...
Și ca într'un vis fantastic le-am parcurs și le-am văzut.
. . . .
Zgomotul de voci confuze pare și-azi că-l aud încă,
Cîte inimi sfărîmate, Dumnezeule-am văzut!
Cîte chipuri sigilate de o suferință-adîncă,
Umbre sarbede și triste, pe la ochi-mi au trecut

(*Macedonsky: Poesii*).

Misère, l'homme songe en regardant la femme,
Le père, autour de lui sentent l'angoisse infâme
Etreindre la vertu,
Voit sa fille rentrer sinistre sous la porte
Et n'ose, l'oeil fixé sur le pain qu'elle apporte,
Lui dire: d'où viens-tu?
. . . .
Là, quand j'entrai, farouche...
. . . .
J'ai vu, vu de mes yeux pleurant sous ma poupière
Raler l'aieul fletri,
La fille aux yeux hagards de ses cheveux vetue,
Et l'enfant spectre au sein de la mère statue,
O Dante Alighieri!

(*V. Hugo. Joyeuse vie*).

Pricina acestor incursiuni prin toate formele de succese ale timpului și prin toate influențele accesibile unei culturi restrînse se găsește în goana cu orice preț după vîlvă precum și într'o nemăsurată ambiție. In sensul acesta e semnificativă dedicația volumului acesta. Sîntem în 1882, adică cînd *Junimea* era o forță vie; sufletul acestor mișcări de regenerare literară era Maiorescu. Macedonsky a simțit lucrul acesta și în fruntea volumului său de *Poesii* a pus următoarea dedicație: *Cu înnaltă stimă, autorul închină Domnului T. L. Maiorescu*, care, însă, a rămas rece la această apostrofă și a urmat să nesocotească astfel veleitățile de notorietate literară ale tînărului autor.

Rezultatul se știe. Macedonsky a luat aproape brusc poziție potrivnică și, exact în măsura în care celălalt susținea cultura germană, s'a improvizat în campion al culturii franceze. In același timp a scos revista *Literatorul* cu care a început o serie de cabale mărunte și de neizbutite atacuri.

Să trecem însă la restabilirea faptelor privitoare la volumul următor și să urmărim astfel atmosfera din care s'a format.

Excelsior prin urmare și data apariției lui: 1895; aici găsim activitatea lui Macedonsky dintre 1882 și până la tipărirea acestui volum.

Sîntem cam pe vremea cînd Alecsandri stăpînea încă în mare parte cu influența lui literatura noastră. Atmosfera schinteia de concertele date de ciripitul pasărelor prin lunci. Ușurința poeziei acesteia, însă, prepara, pe cale de reacțiune firească, spiritele pentru mai noi și mai grave sonorități.

Eminescu scria pe tăcute; scrisele lui însă, deși foarte frumoase, nu reușiseră să se impună în afară de cîteva cercuri restrînse. Iată însă sfîrșitul acela penibil, nebunia lui Eminescu, și renumele neașteptat la care s'a ridicat dintr'odată în sufletul contemporanilor, mai întâiu intrigați de soarta poetului și, apoi, subjugați de frumusețea versurilor lui. Maiorescu publică în 1883 colecția frumoasă de poezii ale lui Eminescu și dă, astfel, putința unei cunoașteri mai de aproape a operei poetului. Cele mai de seamă bucăți din aceste poezii sînt alături de cele lirice *Satirele* și, de fapt, ele au și avut și cel mai cald succes. Succesul acesta, și mai ales al *Scrisorilor*, a determinat pe Macedonsky să scrie și el la fel *Nopțile*. In această privință este curios cum acest om a tras, toată viața și totdeauna împotriva propriei lui voințe, la carul tuturor influențelor dimprejur, și cum a rămas încătușat chiar și de acelea contra cărora lupta cu înverșunare. Sîntem dar în vremea cînd publicarea *Satirelor* determina plămădirea *Nopților*. In asemenea condiții e firesc ca cele din urmă să se simtă de înrîurirea celor dintîi.

Așa bunăoară întreaga *Noapte de Noembrie*, până la un punct, e grea de ecouri din *Satira I și III*. Mai departe, cine nu vede, cu tot tonul lor învechit, în aceste versuri, de pildă, dintr'o altă noapte, *Noaptea de Ianuarie*:

M'am născut în niște zile cînd tîmpita burghezime
Din tejghia făcînd tarabă, legiune de coțcari,
Pune-o talpă noroioasă pe popor și boerime;

Zile cînd se 'mparte ţara în călăi şi în victime
Şi cînd steagul libertăţei e purtat de cîrciumari.

(Macedonsky)

Cine nu vede, zic, influenţa *Scrisorilor* lui Eminescu.

Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii şi Irozii...
. . . .
Au de patrie, virtute, nu vorbeşte liberalul
De ai crede că viaţa-i e curată ca cristalul?
Nici visezi că înainte-ţi stă un stîlp de cafenele...

(Eminescu, Scrisoarea III).

De altfel în *Nopţi* întîlnim tot materialul rulant din *Scrisori*; aceiaşi revoltă care vrea să fie sarcastică, acelaşi avînt romantic pus în acelaşi contrast cu brutalitatea realităţii. Deosebirea dintre ele e numai o chestiune de talent.

Lucrurile însă nu s'au oprit aici. Gloria lui Eminescu, devenise, pe semne, supărătoare. Aşa se explică acea faimoasă epigramă care a sfîrşit printr'o prăbuşire definitivă a autorului ei. De-atunci loviturile de tot felul au venit de pretutindeni. Macedonsky, subt greutatea împrejurărilor a pierdut astfel cumpătul şi pornind pe un drum de aventură literară mai mult, şi-a rotit privirile pretutindeni unde credea că va putea găsi o formulă menită să-i justifice existenţa. Simbolismul tocmai începea să se înfiripeze prin Franţa. Macedonsky s'a silit atunci să facă simbolism, dar a rămas numai la suprafaţa trecătoare şi mastocă din acest curent de reînnoire a poeziei. In *Excelsior* nu există nici-o strofă de citat ca o dovadă de mentalitate simbolistă; decadentism însă găsim şi iată cum: In 1883 apar les *Nevroses*. Figaro, nu ştiu de ce, începe o campanie zgomotoasă în favoarea autorului, iar Sarah Bernard, cu furia ei obişnuită, îşi face din saloane templul de oficiare al acestui improvizat idol ce se ascundea subt numele de Rollinat. Ecourile acestei întreprinderi au ajuns şi până la noi, iar amestecul acela de zădarnică poezie macabră şi de anatomie eftină, de morgă şi de ospiciu, îşi face repede cuib în Macedonsky care traduce prompt două bucăţi: *Năluca crimei* (Le fantôme du crime) şi *Putrezirea* (La Putréfaction); mai mult chiar, în genul acesta scrie singur *Răzmeriţa morţilor* şi *Ospăţul lui Pentaur*.

Excelsior, deci, se compune din cîteva *Nopţi* făcute din inspiraţii din *Satirele* lui Eminescu, din poezii în genul Alecsandri, ca cea intitulată *Pe sub frunze* după *Lunca din Mirceşti*, din încercări hibride de a imita simbolismul, din traduceri şi imitaţii după Rollinat, precum şi din cîteva jocuri personale de versificaţie.

Apariţia volumului acesta a fost pentru autor o nouă şi dureroasă deziluzie.

De-atunci încoace activitatea lui literară e cunoscută şi cunoscute sînt şi părerile lui asupra literaturii romîne. A căutat să reformeze ortografia şi a scris, bunăoară, *cellui* în loc de celui sau *litterat* în loc de literat. In Caragiale a găsit un plagiator, în Eminescu un nimic, Maiorescu a fost privit drept o nefericire a ţării, iar Coşbuc o negare a talentului.

In răstimp a scris şi a publicat cîteva poezii pe care le adună azi într'un volum cu titlul de *Flori Sacre*.

E ultima lui lucrare; ea a pus din nou în circulaţie numele lui Macedonsky. Volumul are 150 de pagini şi cuprinde 34 de bucăţi, dintre care 3 sînt traduceri. Influenţele sînt şi aici covîrşitoare; nu mai sînt însă, cele dinnainte. Practicarea satanismului vulgarizat din Rollinat a făcut, oarecum, accesibilă şi influenţa lui Baudelaire. Volumul începe printr'un sonet intitulat *Avatar*, a cărui idee o găsim la fel şi în *La vie antérieure* de Baudelaire. Tot din Baudelaire e inspirat şi în *Imn la Satan*:

Satan, fermecător Satan, proteu ce eşti ascuns în toate,
In iadul tău primesc să ard, fiindcă altfel nu se poate;
Te-ador Satan, fiindcă tu eşti zîmbet, rază şi culoare,
Eşti cugetări şi eşti simţiri, eşti aur, vin, cîntare, floare,—
Eşti tot ce e ispititor: plasticităţi de corpuri goale
Şi zbor spre cer—şi...

(Macedonsky)

O Prince de l'exil, à qui l'on a fait tort,
Et qui, vaincu, toujours te redresses plus fort,
O Satan, prends pitié de ma longue misère
Toi qui sait tout, grand roi des choses souterraines,
Guérisseur familier des angoisses humaines,
O Satan, prend pitié de ma longue misère!... etc.

(Baudelaire: Les Litanies de Satan).

Sînt şi influenţe mai vechi, ca de pildă *Mănăstirea* după *Umbra lui Mircea la Cozia* de Gr. Alexandrescu. Nu e nevoe să mai citez întrucît volumul acesta de poezii al lui Macedonsky se găseşte, iar poezia lui Alexandrescu e destul de cu-

noscută, așa că fiecare poate controla ușor afirmația, și de altfel e penibil să tot copiezi. In afară de astea mai sint o mulțime de bucăți scurte de 8 până la 12 rinduri, ca următoarea de pildă:

CUVÎNTUL

Cuvîntul nu costă nimic...
Pe om poți ușor să-l supui,
Promite orice și oricui
Și fă-ți din dușman un amic.
Cu vorbe un Wertheim descui:
Fii mare dar zi că ești mic:
Cuvîntul nu costă nimic!

Sint iarăși exerciții de puerilă versificație în genul „Vieții în galop" de Ranetti:

Șireți
Băeți
La porți
Ca morți
Sosesc...
etc.

Incercările de poezie populară din capitolul „*Mărgele de Olt*" sint jignitor de nereușite și dovedesc, într'un grad nepermis pentru un scriitor romîn, lipsa de intuiție a geniului nostru popular:

Oh, de ce n'avui noroc
Să mă nasc un dobitoc,
Să mă ducă unde-or vrea
Făr' să știu de soarta mea,
Să mă ducă la tăere
Făr' să știu de junghiere.
(Doina sărăciei).

sau:

Zori de zi s'au revărsat,
Toba bate, bate 'n sat,
Că Christos a înviat
Toba bate, bate 'n sat.
(Hora de Paști)

Singura bucată mai reușită din volum e *Levki*, și cîteva părți din *Noaptea de Decembrie*.

Opera de distrugere înseamnă astăzi singurul fel de a clădi. Fastul nedeslușit și nesigur al legendelor ne ține pe loc și, deci, cade-se să fie dat la o parte; cînd însă se mai întîmplă ca legenda să fie vădit neîndreptățită, lucrul e cu atît mai firesc.

Alexandru Macedonsky, deci!...

Citirea, mai ales în bloc, a scriselor lui lasă o impresie penibilă de sărăcie mozaicată și nedumerește asupra drepturilor pe care și-a rezemat pretențiile. Niciodată un mînuitor al condeiului nu a fost mai lipsit de personalitate și în același timp mai zgomotos. Poezia e nu se mai poate mai departe de calchiarea pe geam a modelelor. Poetul sufere personal, gîndește personal, și trăește în funcția unui ideal personal; Macedonsky însă a suferit la modă, a gîndit oportun, și a trăit în funcția unui negativ ideal de ură. Atmosfera eroică și de reformatoare porniri a timpului s'a răsfrînt în el în chip de invidie și l-a preschimbat într'un răzvrătitor perpetuu. Tovarășii lui au fost Caion, Const. Cantilli, și mulți alții la fel, și cu ei a pornit împotriva lui Eminescu, împotriva lui Maiorescu, împotriva lui Caragiale, împotriva lui Coșbuc, împotriva Romînilor de peste munți, până cînd a sfîrșit prin a porni chiar împotriva întregei suflări romînești. Pentru el puținul talent pe care l-a avut a fost un simplu mijloc de zgomot, întîmplător venit; ar fi rămas același însă și ca om politic sau ca militar, de pildă. Lucrul de căpetenie nu era cine știe ce ideal îndepărtat, cît era:

1) Să treacă drept cel mai...
2) Să treacă drept cel mai...
3) Să treacă drept cel mai...

„Fiecare soldat își are în ranița lui bastonul de mareșal". Sint cuvintele unui om genial în luptă cu toată Europa; ele au răsunat, probabil, încă mult timp după formularea lor în urechile tineretului de pe vremuri, și mai ales au răsunat simbolic și cu multe și deosebite tîlcuri. Pentru unii au însemnat poate visuri de fantastice domnii, pentru alții profunde perspective de apostolice îndrumări și, pentru toți laolaltă, au însemnat setea stăpînirilor amețitor de atotputernice. Macedonsky a fost astfel un simplu glas din mulțime; lucrurile însă au fost ca să fie învins și ca victoria să rămînă definitiv de partea celor chemați. Rezultatul acestei înfrîngeri este că cel înfrînt a fost prăbușit într'o desăvîrșită uitare; rezultatul acestei înfrîngeri este ca cel înfrînt, trebuind să-și tipărească versurile cu 20-

de ani mai tirziu, ne-a dat putinţa să privim cu lupa timpului trecut peste ele valoarea ce li se cade. Cu Cincinat Pavelescu s'a 'ntimplat, din pricini contrarii la fel.

Astăzi ne putem dumiri deplin asupra poetului. Volumul lui ultim reproduce cu fidelitate sintetică felul său de a fi şi reabilitează, astfel, valabilitatea sentinţelor date împotriva lui. Situaţia lui literară rămîne deci neschimbată. Singura schimbare făcută vine tot de la el şi stă în atitudinea cu care ni se prezintă. Invăţăturile vieţii sint hotăritoare. Macedonsky se prezintă de data asta discret şi străin printre ai lui. Odinioară era asurzitor de zgomotos; astăzi însă calcă lin ca ispăşirea unei greşeli. Odinioară, dornic de laurii imediaţi ai succesului, se ţinea strîns de urmele înnaintaşilor lui în ale scrisului şi, mînat de oportunism, rînd pe rînd, a ieşinat cu Bolintineanu şi cu Grandea, pozat cu Deparaţianu, declamat cu Hugo, sau rînd pe rînd s'a strîmbat cu Rollinat, revoltat în *Nopţi* cu *Satirele* lui Eminescu şi de nostalgia ţării duios a fost cu Creţianu; astăzi însă se mulţumeşte să sfideze succesul, apărînd în afară de orice improvizaţii de muzică mare şi numai aşa cum se desprinde din înfăţişarea *Florilor sacre*. Incursiunile de odinioară se zăresc deplin, rău sudate într'un mozaic multicolor de materii deosebite, şi ne înjghebează astăzi pe un Macedonsky tip. Decorul e susceptibil să devină astfel shakespearian.

Maurul şi-a făcut datoria.

Cortina se lasă, deci, peste actul al III-a, iar îndoiala începe să cadă picătură cu picătură, până cînd se face stalactită. Reflexul coifurilor strălucitoare de odinioară şi zgomotul asurzitor al luptelor pricinuite de ambiţie nu se mai simt nici pe departe. Maurul rămîne să-şi roadă singur durerile îndoelei şi să se culce în patul ajuns nesigur al dragostei lui îngropate. Decorul e susceptibil să devină astfel shakespearian.

Maurul poate să plece!

N. Davidescu

TOAMNĂ

Străbatem iarăş parcul la pas ca mai'nainte.
Cărările 'nvelite-s de palide-oseminte.
Aceiaş bancă 'n frunze ne-aşteaptă la fîntîni;
Doi îngeri duc beteala fîntînilor pe mîni.

Ne-am aşezat alături şi braţu-i m'a cuprins.
Un luminiş în mine părea că s'ar fi stins.
Mă 'ndrept încet spre mine şi sufletul mi-l caut
Ca orbul, ca să cînte, spărturile pe flaut.

Vreau să-mi ridic privirea şi vreau să-i mîngii ochii...
Privirea-mi întîrzie pe panglicile rochii.
Vreau degetul uşure să-l iau, să i-l desmierd...
Orice voesc rămîne de 'ndeplinit pe sfert.

Dar ce nu pot pricepe, ea pricepu de plînge?
Apusul îşi întoarce cirezile prin sînge.
O! mă ridic, pe suflet s'o strîng şi s'o sărut—
Dar braţele, din umeri, le simt că mi-au căzut.

Şi de-am venit ca 'n timpuri, a fost ca înc'odată
S'aplec subt sărutare o frunte vinovată,
Să 'nvingem iarăş vremea dintr'o întărire nouă
Şi să 'nviem adîncul izvoarelor de rouă.

Şi cum coboară noapte, alt' dată aşteptată
Imi pare veche luna şi steaua ce se-arată
Ca un perete de-arme cu care-aş fi vînat.
Şi fără glas, cu luna şi noi ne-am ridicat.

T. Arghezi

IRIMIE HONCU

Bunicului

La un lasat de sec, părintele Grigore, după un păhărel de vin vechiu mănăstiresc, se descinse de taltur, își trase de citeva ori cu mina prin barbă și începu să ne povestească despre un om de altădată.

— Măi băieți, mă, rosti el, trăește și azi în sat la noi, unu, Irimie Honcu; trăește acolea 'n Tazlău, în casa cea cu prispa lată, cu stilpii vechi de brad, care deabea-deabea mai sprijină acoperișul nalt de draniță brăcuită de vremuri.

Totu-i pe ducă acu; și casa, și poarta, și gardul, care s'a lăsat trudit pe-o coastă și moș Irimie, care s'a strimbat, s'a ingheboșat, s'a istovit... Și ce om era odată!... Nu mai găseai altul ca dinsul prin meleagurile Tazlăului; nalt de parcă nu se mai sfirșea cind se ridica 'n picioare, îmbrăcat întotdeauna cu haine curate, albe, încins peste mijloc c'un briu roș și peste briu c'un chimir lat bătut în alămuri, încălțat cu cizme brașovenești... avea chip de primar, nu șagă. Doar nu degeaba a fost primar douăzeci și șase de ani. Și 'n vremea asta, n'a fost treaz douăzeci și șăse de zile, dar nici beat nu l-a văzut nimeni; ci numai așa... tămiet cum îi șade mai bine Rominului: cu pălăria pe-o ureche și cu Duminica 'n față; îi ședea bine cu pălăria pe-o ureche! O pălărie mare, c'un șmoc de siminoc de o parte, aruncată peste pletele-i negre, lăsate pe umerii largi... bărbat,— închipuit parcă, nu din carne și din oase ca toți oamenii, ci cioplit din stincă pustie, în care se frămînta duh prins din duhul pustiu al Tazlăului.

Așa era pe-atunci Irimie Honcu, vecinul casei noastre, *moș Irimie* cum îi ziceam eu,—pe-atunci, cind eram eu ceva-ceva mai răsărit decit tureatca cizmei lui; cind mă prindea uneori între minile-i vînjoase ca de carpin, mă ridica în sus, deasupra capului și-apoi mă lasa 'n brațe și mă săruta lung, pe git, subt bărbie, gidilindu-mă cu musteţile-i aspre, retezate, de mă sfirșeam rizind. Pe vremea aceia, era el om cuprins, avea vite, avea turmă de oi, avea cai, avea gospodărie mare, nevastă harnică,—parc'o văd pe femeia-sa, așa: oacheșă, durdulie, blindă la căutătură și cu frică de bărbat; odată n'ar fi lăsat să nu-l aș-

tepte la cheutoarea casei, până noaptea tirziu, pe uriașul acela, care venea călare cintind amarnic, cumpănindu-și viersul pe călcătura domolită a calului și doinind:

> Foae verde de măr dulce
> Mă suii în deal, la cruce;
> Prăvălii ochii pe vale,
> Văzui mindra 'ntr'o carare...
> Olio! Maică Născătoare!
> Să mor nespăvăduit,
> De-a scăpa, de ce-am gindit!...

Alteori venea tăcut, necunoscut decit de pe țăcăneala măruntă a calului grăbit la umblet și deodată se oprea la poartă ca un zmeu întrupat din întunericul adinc al nopții și striga din răsputeri: „Marghioală, hee, tu bre fumee! Unde ești Marghioală?"—Așa-i era gustul lui, să-i iasă nevasta întru întimpinare, să-i deschidă poarta, căci de nu... el jos de pe cal nu se dădea, ci ori făcea înapoi, ori stringea calu 'n călcăe de sărea peste poartă de călare. Avea un cal după inima sa; cal de soiu bun, negru la păr, iute ca fulgerul, semeț la înfățoșare, cu niște plete revărsate pe din-a-stinga gitului până 'n furca pieptului,—nici n'avea cum să-i zică altfel decit Pletosu și-așa-i zicea. Ținea la calul ista moș Irimie ca la viața sa și-l cinstea ca pe-un frate; de se nimerea între oameni, la o cinste, nu arare trăgea și calul după dinsul și poruncea o ocă de vin de i-o turna pe bot cintîndu-i: „bea, bea, bea, guriță gură!"...

Hei, erau alte vremuri și alți oameni pe-atunci,—urmă părintele Grigore după o scură oprire,—și zău, mi-i și drag dar mi-i și jele acu, cind m'ascultați povestind despre moș Irimie din zilele acele, cind parcă umbla s'apuce luna cu mina!...

Era odată, cum vă spun, pe timpul cositului. In poiana Preluncilor, în vestita poiană a Preluncilor de pe valea Tazlăului, unde se făcea iarba la briu,—zvonise Irimie, decuseară, clacă de-adunatul finului. Așa era pe-atunci datina 'n poiană: muncă 'n devălmășie și 'mpărțeala frățească. Și parcă văd în zorii zilei aceleia de clacă, cum se strinsese satul întreg în ograda lui moș Irimie. Femeile cu furcile albe, fetele cu greblele pe umere, copiii cu trăiștile de mincare, flăcăii cu țăpoaele lucii și cu virfoarele lungi de-aruncat finul pe stoguri, gospodarii cu tînjelile, propind boii în juguri, potrivind cu minile lor vînjoase cirligele de tras căpițele, legînd în funii circeile de măstacin, care scirțiau prelung la răsucirea greoae a grindeiurilor. Și era un gust de treabă și-o voe bună, și risete de femei și vorbe de șagă,—dar din cind în cind, mai presus de horhotul mulțimii, se'nalțau cuvintele lui moș Irimie, care umbla trebăluind încoa și 'ncolo; acu căutînd niște restee, acu suduind, acu întrebînd de n'o mai venit finu-su Ilie, acu scoborîndu-și țepoaele din podul casei de subt căpriorii negri de funingină, dînd

deacolo în grijă femei-sa să nu uite din cele cite trebuiau la o aşa porneală. „Măi, nevastă mă,.nu uita ciaunul şi făina; măi Marghioală mă, plosca cea cu rachiu dă-o, bre, în sama lui Ciocirlă." Şi iar risete de femei şi răgete de boi în juguri şi vorbă ca 'ntr'un sat de oameni, până ce-au purces gospodarii înnainte cu boii de funie grăind vorbe aşezate şi mulţimea după dinşii ţinînd tot valea Tazlăului în sus, pe cărarea din pădure, pintre rugii aplecaţi de mure, prin rărişurile de pe plaiuri de unde zăream codrii de brad, în depărtările alburii, ca nişte spinări negre de urieşi, spărgînd cu crestele de cucuruz nesfîrşitul văl de ceaţă albă.

Dragi îmi erau clipele acele, măi băeţilor, şi doară eram numai un pumn de om; dar alături de Irimie, cu furca 'n spate caşi dînsul, cu pălăria tot aşa dată pe-o ureche, mă simţeam om în tot locul, barbat ca toţi barbaţii. Ascultam cu luare aminte graiul barbaţilor, rideam cu gura largă, dădeam să scuip printre dinţi caşi dînşii şi din mers, întocmai caşi Honcu, cu nepăsarea acea firească a lui mă sileam s'arunc şi eu tot numai cite-o privire fugară la apa Tazlăului, care alerga nebun, dîndu-mi fiori, căci venea de prin jgheaburile de stîncă, de pe unde auzeam eu povestind că se scaldau urşii; şi cu groaza deabea stăpînită, cu inima strînsă de frică îl vedeam curgînd cînd în şuhoae gureşe de spumă, cînd mut şi limpede ca seninul, simţindu-l rece şi tăios ca sticla, la trecut prin vadurile line, laolaltă cu boii albi, care aplecau grumazurile puternice sorbind din apa ce se frîngea la boturile lor în nenumărate creţuri mici de undă.

Şi parcă-mi răsună şi azi în minte cîntecul ce-l cîntau atunci nevestele venind în urmă, pe cărare, un cîntec jalnic pe viers trăgănat de doină:

Codrule măi codru rar,
Frunza ta mă duce val,
Val mă duce, val mă 'ntoarce
Şi din om neom mă face!...

Şi-aşa ziceau de duios, că-l făcură pe moş Irimie să-şi curme vorba 'n ascultare aplecîndu-şi acru pălăria pe-o sprinceană, schimbînd priviri repezite la cei de pe delături: „Măi fraţilor măi,—grăi el,—ţărna lor de fumei... cu căuşul scot dela inimă!"—şi iar îşi urmă povestea mai departe; spunea el de-o întîmplare a lui cu popa Ghiţă cu care umbla după milostenie pentru o biserică.— „Şi aşa mă,—zicea el,—cum vă spuneam, pe înserate ne oprim într'un sat... la Vultureşti. Şi cum s'o făcut, cum s'o întîmplat.. am nimerit la o vadană. Nu era nici trecută, dar nici tînără.

— Buna sara, lele... gospodină.

— Bună să vă fie inima şi d-voastră, drumeţilor. Da, de unde şi până unde pe la noi?

— Umblăm şi noi după milostenie pentr'o sfîntă biserică, şi fiindcă am înoptat pe-aici pe la 'mnevoastră, de nu vă este cu supărare să ne găzduiţi în noaptea asta.

— Dă, cinstite părinte şi 'mneta om bun, eu îs femee vadană, năcăjită ca vai de mine... dă, am numai lăiţuca cea din casă unde dorm şi eu şi pătişorul cel din tindă,—dacă vi-i vrerea să mineţi aici, îţi dormi cum îţi putea.

— Cum de nu?.. zice Irimie, cum de nu? D'apoi doar n'avem să dormim un an; iaca eu oiu dormi pe laiţă cu 'mneta în casă şi părintele pe pat în tindă că-i mai grosuţ".

Şi până s'o învîrtit ea încoa-încolo să le caute ceva de-ale gurii, popa se ruga ca la Dumnezeu de Honcu să-l lese pe dînsul să se culce 'n casă,—că el n'ar să aibă somn în tindă.

—„Părinte, zice Irimie, Sfinţia-ta fă o cercare şi de-i vedea că nu-ţi prieşte hodina să tuşeşti, s'înţăleg eu şi ţi-oiu face rost de laiţă,—că doar numai pragul ne desparte.

Ei mă credeţi, oameni buni, zicea abraşul de Irimie c'o tuşit popa toată noaptea, n'o închis ochii o picătură; tot chiha-chiha, chiha-chiha, până dimineaţa... răguşise popa ca gînsacul. A doua-zi cînd s'o crăpat de ziuă, am luat-o, zice, după milostenie truditi mâr,—popa de tusă şi eu de răul popii".

N'apucă să isprăvească Irimie de spus şi se porniră oamenii pe-un rîs, cum rîd ţăranii cînd îs mulţi, sgomotoşi, ca un rostogolit de pietre; şi-aşa din vorbă în vorbă ne-am trezit în poiana Preluncilor. Acolo, cît prindeam cu ochii numai poiană, şi brazdele de fîn cosit se'ntindeau în şiruri lungi, dintr'o poală într'alta a pădurii: şi 'n căldura veselă a dimineţii aceleia cu soare mult şi fierbinte, plutea un miros năprasnic de fîn cosit, de rîşină, de frunză verde, de sălbătăcie crudă, umplînd văzduhul de tăria aceia ce parc'o simţi că te pătrunde, te învălue, te ripeşte, te îmbată, te doboară.

Un popas scurt, cu cîte-un gît bun de rachiu din ploscă şi s'a pornit satul pe treabă. Flăcăii puneau fînu 'n căpiţi; nevestele şi fetele greblau în urmă, iar gospodarii trăgeau căpiţele cu boii spre mijlocul poenii, unde avea să se clădească stogul. Se 'ntreceau unul pe altul din hărnicie. Ici un flăcău trecea cu adunatul înnaintea fetei celei dealăturea, dincolo două fete nu-şi dădeau rînd la strînsul brazdelor, mai dela vale Irimie ridica căpiţa întreagă dintr'un ţăpoiu şi-o ducea ca pe-o nimica toată cine ştie unde, de se uita la el cu ochii înfriguraţi vadana lui Răspinte; iar mai la deal nişte neveste rîdeau de se stricau de furca lui moş Vasile Măgălie, că cică se'ndoia cînd dădea moşneagul s'o împlînte în strînsură. Dar cu rîs, cu spus treaba mergea strună, aşa că până la vremea amezei mai tot fînul era strîns şi carat la locul lui.

După prînz veni vremea clăditului.

— Cine clădeşte măi băeţi mă, întrebă răguşit, scăpărînd, moş Măgălie.

— Cine-o mai clădit și 'n dealt an, răspunse după ce mai trase un gît din ploscă Irimie.

— Ba i-a mai veni și altuia rîndul, ninașule, făcu răstit la dînsul finu-su Toader Cremene, un om stricat de vărsat și cu cercel într'o ureche.

— Da da, strigară toți ceilalți, mai știu și alții să clădească, mai vie rîndul și la alții; nu tot 'mneta.

— Și eu zic tot așa,—grăi, frecîndu-și mînile de mămăligă, Grigore al lui Ciocîrlă.

— Ia, ascultați măi băeți mă,— grăi iar moș Măgălie cu rostul lui rășchirat,—ce tot fiorcăiți ca niște vadane? Aici mă, de cînd țin eu minte n'o clădit cine-i mai tare de gură; aici o avut cătare cine-i mai tare de vîrtute. Nu vă împăcați voi-indevoi și nu socotiți că tot Irimie a Honcului îi mai tare, atunci să vă puneți la cercare.

— Daaa da, la cercare,—făcură unii.

— Ba nu, nici la o încercare, nu-i pe dreptate, strigară alții. Că de ce? Adecă numai cine-i mai tare clădește ales?

— Se'nțălege, răspunse apăsat și din cale afară de înciudat moș Măgălie. Așa-i detina la clădit aici în poiană, măi ouaților... Apăi să nu fie pe asta socoți tu, măi voinicule, că nu m'ar împinge și pe mine inima să clădesc, să mă sui și eu colo sus și să se minuneze fumeile cum alduesc stogul?... Hee, bine mi-ar ședea, dar hm!... Iaca nu mai pot! Scuipă din colțul gurii pe lîngă ciubuc. Cine-i om, mă, să s'aleagă colo... la trîntă dreaptă.

— Daaa da, primim să ne alegem, rosti ridicîndu-se țanțoș Toader Cremene.

— Să ne-alegem strigară într'un glas, mai înnălțîndu-se încă vr'o patru oameni tot unu și unu.—Ia să vedem, ninașule, poate ți-o mai slăbit bălămălile".

Irimie Honcu cum stătea culcat pe pîntice își ridică ochii în sus spre dînșii, petrecîndu-i c'o privire de mare neîncredere. Hm!—făcu el,—dînd din cap. Măi Cremene, de te-oiu dobori... păcat i-a fi nevestii-ta să nu te lese.

Se stîrni rîsul între femei. „Fa Ileană fa, pune-l pe omul tău la cale să s'astîmpere, că mă tem fa, că-i rămînea vadană cași mine, grăi Anica lui Răspinte.

— Tu fa, ține-ți gura,—zise Cremene cătît de mînie,—și 'mneta, ninașule fă-te 'ncoa mai la larg; nu mai purta grija nimănui că nu știi ce ți se poate întîmpla".

Honcu rîse în batjocură pe sub musteață și clătină iar din cap. „Măi finule, rău ar să rîdă muerile de tine, mă!...

— Mă rog om vedea, fiștecare cu norocul lui.

— Ei dacă-i așa, dă-te încoa la loc drept, zise Irimie sărind în tălpi și făcînd cîțiva pași mai la o parte.

— Trîntă dreaptă, ninașule,—îngăimă Toader.

— Dreaptă, finule".

Zvîrlind pălăriile în lături, scuipară 'n palme și îndoiți de

șele se repeziră unul către altul; se înșfăcară de mijloc și 'n încleștarea de fier trosniră într'amîndoi ciolanele. O clipă se opriră încătușați, ca un singur trup cu două capete pe patru picioare înțepenite. Gîturile roșii li se încordau puternic, umerii li se ridicau fioros într'o opintire uriașă. O smuncitură într'o parte și alta dimpotrivă, și se prăbușiră amîndoi c'un vuet surd de dudui pămîntul. Cremene zăcea doborît subt genunchii lui Irimie.

— M'ai doborît, ninașule.

— Doborît, finule". Se ridicară amîndoi răsuflînd adînc cu duh cald din piepturile lor late. „Nu-ți spuneam eu, mă, că tu-ți prăpădești fumeia?

— Da, zău, omule! La ce, Doamne iartă-mă, te mai apuci, dacă nu te știi în putere, grăi roșie de rușine nevastă-sa. Trîntă ți-o trebuit?"

Cremene o privi lung mușcîndu-și musteața. Se 'ntoarse apoi către Irimie: „Ei dă, ninașule, ești om în putere... sui pe stog, că nu-i de chip cu 'mneata,—zicînd își ștergea fața de sudori cu mîneca cămeșii.

— Halal om ești vere Honcule—grăi bucuros moș Măgălie. Vrednic bărbat ești, dragul moșului... Hă teleș, ai văzut cum mi l-o trîntit hoțul! Și doar și tu, măi Toadere, ești voinic nu șagă; voinic zău! Da... mai ai până-i clădi stogul.

— Ia să mai luăm cîte-un gît de rachiu, oameni buni, strigă Irimie,—ori stați, parcă mai erau vr'o trei cu gustul clăditului.

— Da ni-o pierit gustul, cumătre, răspunse unul dintr'înșii scărpinîndu-se după cap;—las'... cu noi ți-i cerca puterile la anu". Cinstiră toți la rînd, bărbații închinînd ridicau plosca aplecîndu-se pe spate, gîlgîind cu pumnul după cap și-apoi s'au împînzit din nou la treabă: femeile la adunat, fetele la greblat, iar bărbații la pus stog. Ii rîdea inima lui moș Irimie, cînd se vedea tot el pornind stogul, după inima lui. Il vedeam din ce în ce mai sus, la tot minuntul. Descins, cu capul gol, cu stroh de fîn în plete, cu mînile-i groase ruginii, suflecate până 'n umăr potrivea din țăpoiu fînul aruncat năvalnic de brațele flăcăilor, care dădeau zor, doar l-or copleși, aruncînd cu sîrg din vîrfarele lungi mormanele de fîn, la picioarele voinicului, care într'asfințitul soarelui alduia vîrful stogului, mișcîndu-și chipul aspru cu sclipiri reci de aramă în lumina de stoge a soarelui rotund și mare ce scăpăta în apus trăgînd cu 'n roșiu-siniliu peste stog, peste clăcași, peste codrii nalți din culmile asfințitului.

Tîrziu, după faptul amurgului, se'ntorcea satul dela clacă pe cărarea din pădure, bătrînii sfătuind și tinereța mai în urmă rîzînd și chiuind de bine.

Altădată, îmi mai aduc aminte de *moș Irimie*,—la un Armin-den, la o petrecere de ziua lui, căci tot atunci pică și proorocul Eremia. Se făcea chef în tot anul la ziua asta,—chef mare, ca la

o zi de nuntă. Satul întreg s'aduna în ograda lui Irimie; şi cîţi fini şi cumătri, atîţea miei intrau în tîrla Honcului, care punea de-i junghea, tocmea pe Manolache lăutarul şi aducea băutură de venea mai de fiştecare om cîte-o vadră.

Şi 'ntr'un an, îi de mult deatunci, se nimeri la o zi ca asta vreme bună şi inimă plină, de se strînsese lume... mai-mai să nu mai încapă în ogradă. „Oameni buni, ia ascultaţi,—strigă Irimie de pe prispă,—eu socot aşa, că de acu să eşim la corhană, că doar azi nu-i zi de înghesuială, ci de petrecere.

— D'apoi aşa-i, măi frate, să ieşim la toloacă, că-i loc mai larg, răspunse Ion a Proţăpoaei,—ia faceţi loc, oameni buni, să pornească băutura".

Pe poarta larg deschisă a purces scîrţîind carul cu poloboçul de vin anume adus pentru ziua asta din Ţara de jos, şi'n urma poloboçului împodobit cu frunzari de măstacăn păşeau încet moşnegii proptindu-se în beţe albe de răchită şi după dînşii suflarea toată dela mic până la mare. Cînd am ajuns în poiana din poala Măgurii s'au oprit pe loc de aşăzătură, lăutarii au pus căciulele la picioare şi au prins a suna din lăute ca la vrana poloboçului. Moş Măgălie, care purta la brîu o fierărie întreagă, ca din partea scăpărătorilor, a bătut cu amnarul în cremene şi, vîjîind iasca într'un şomoiag de frunze uscate, a durat un foc în mijlocul poenii de se înnalţa fumul la vămile văzduhului şi apoi izbucni para în vîlvătăi cît culmile, căci nu se topeau în jăratec vreascuri şi lemnişoare, ci butuci cît omul aduşi la întrecere de oameni ca de alde Honcu, tocmai din inima pădurii. Şi cum se făcu ceva jăratec, unde nu se dădură nevestele cu mînecele suflecate, cu obrajii roşi ca mărul la pregătit de ale mîncării; unele făceau mămăligi în ceauoanele ce forfoteau atîrnînd de crăcănile aplecate, umplînd poiana şi pădurea de un abur de mămăligă caldă şi de mirosul pătrunzător de grăsime de miel ce picura sfîrîind în spuză.

Bătrînii de pe lături aşezaţi pe iarbă verde la umbra de huceag spuneau polojenii şi minuiau oalele nouă de lut, roşii, închinînd băutura înspre lungirea veacului lui Irimie, care de cîteori ducea oala la gură îi îndemna cu vorba lui cea bună: „Hai noroc şi nimeni dimpotrivă!" Şi cum au început ei să dea de gustul vinului, gospodinele au şi întins mîncarea la pămînt pe frunze mari de căptalan,—de fiştecare om cîte un pătrar de mămăligă şi o jumătate de miel, iar la mijloc un căuş de usturoiu de cel de toamnă să le dea gust la băutură. Şi s'au dat cu toţii roată făcîndu-şi cruci mari ca după datină şi au prins a sfăşia în mîni mădulare de miel fierbinte, mestecînd cu gura plină carne fragedă cu mămăligă răcorită, ronţăind la fiecare îmbucătură şi cîte un căţel de usturoiu.... de nu mai dovedea potop de vin să-i stingă. Şi cheful creştea cu vorbă multă, cu pocnituri din frunză ca la arminden, şi ţiganii cu ochii albi, cu gîturi lungi cîntau cîntecul cel drag lui Irimie, care gemea în oală fă-

cînd din ochi la vadana lui Pintilie, cînd zicea Manolache scripcarul din gură:

> Dă-mi Doamne moarte să zac,
> Pe braţele cui mi-i drag,
> Dă-mi Doamne moarte să mor
> Pe braţele cui mi-i dor.

„Zii măă, zi că mă răcoreşti"—striga Honcu la ţigan, iar Manolache se'nălţa în vîrful picioarelor aplecîndu-şi urechea pe scripcă şi cu ochii aproape închişi zicea într'un glas duios de strune, ca de-o inimă albastră, ca de-o zi de patimă, de dor, de chef, de bucurie ţărănească, înfiorîndu-se oarecum şi crîngul şi valea şi plaiurile şi codrii până 'n zări de zări de chiuitul Honcului, care se'npieptoşa voinic ca din poveste cu pălăria-i mare pe-o ureche, cu ochii aţintiţi acu asupra lui Manolache, care-i rîpea minţile cîntînd:

> Dorul dela inimioară,
> Nu mi-l poate stinge-o ţară.
> De dorul dorului meu,
> Plîng brazii de pe Tazlău.

Şi n'apucă ţiganul să sfîrşească de zis: „De dorul puicuţei mele, plîng pietrele 'n vădurele", căci moş Irimie nebun de dragul cîntecului se repezi, smunci cobza din mîna unuia şi o trînti în capul lui Manolache, de nu-i puteau scoate ţidva, din burduful cobzei, toţi ţiganii dintr'o şatră.

— Să trăieşti, voinicule, cît hău şi Tazlău şi sa te trasneasca Dumnezeu cu noroc cum m'ai trasnit dumneata pe mine cu cobza în cap. Sa te manînce sanatatea şi cînd ai amplini veacul sa nu ştii ce-i leacul.

— Să te-audă Dumnezeu, măi Manolache, răspunse Irimie, cuprinzîndu-l cu braţul pe după gît,—un braţ greu de se'nghebоşa ţiganul,—şi să mori, cînd te-oiu omorî eu! Mă balaure, mă! Tu eşti inima mea, mă!... Ţine de ici oala plină şi bea mă, că-i noroc şi nimeni dimpotrivă! Şi fiindcă eşti vrednic lăutar să ştii că ai în dar o pereche de juncani dela mine; ţi-i dau eu. Hai, să trăeşti şi să-ţi trăiască! Da să-mi cînţi să joace şi proorocul Irimia. Manolache prostit de făgăduiala cu boii căta, cînd la Honcu, cînd la oameni; dar cînd a înţeles el că nu-i vorbă de şagă, a scuipat în gîtul scripcei, încordîndu-şi strunele pe genunchi, a tras de trei ori încoa şi 'ncolo cu arcuşul şi a prins a zice „Sisliacul" un fel de cîntec cum nu mai era lăutar şi n'a mai fost altul să-l cînte până la Manolache şi nici deatunci încoace,—un cîntec de joc pentru bărbaţi ca de pe vremea aceia. Şi aşa joc s'a pornit că dintr'o vreme parcă se hurduca pămîntul; bîzîiau toţi, chiuiau, băteau pe îndesate de rupeau

brazdele în călcâe, erau fioroşi cu pletele în vînt, cu ochii tulburi de frămîntare, vărsînd sudori de sănătate, împrăştiind un iz de bărbaţi stîrniţi la joc nebun.

De pe delături se uita cu jind la ei tot satul. Moşnegii se opriseră cu oalele în mîini căiînd cu ochii înviorați de un vînt de tinereţă şi prin oseminte li se strecura parcă un val de viaţă nouă, furnicîndu-i un îndemn nestăpînit să se dea laolaltă cu Irimie care-i punea pe gînduri săltăreţe, cînd îl auziau acum strigînd: „Citi-i omu de bătrîn, tot ar mînca măr din sîn". Oftau moşnegii cu inimă de jale după tinereţele trecătoare şi răzleţe după vremurile acelea demult petrecute, cînd nu-i răbda inima să stea la umbră de codru şi să 'nsemne jocul numai din degete şi din călcâe.

— Hei măi Irimie, ciudă-ni-i nouă c'am ajuns pe propele, d'apoi ţie ce-ar să-ţi fie, rosti moş Măgalie curăţîndu-se de un paingăn ce i se suia pe mînă. Ia cîţiva ani să mai treacă şi-i vedea tu ce cătare ai să mai ai la joc şi la neveste".

Dar mai auzea Irimie ce mai bodogănea moşneagul? El rămăsese acu de juca numai singur, c'o mînă după cap şi cu alta plescănind în slavă; ceilalţi se răcoreau gîfîind, la vrana polobocului, aşteptînd să li se umple oalele.

— Ţine mă, ţine Manolache,—striga Honcu,—ţine ha, ţine ha! bizz, ciz, bizzz... Iote ia! Iote ia!... Sună mă!... Heee!...

Baa-te-mă, Doamne cu bî-ta!—Nu-u mă ba-te cu uri-ta!

....Şi-i umblau picioarele în joc năprasnic, de-l asămuiau babele grăind, cu mîna la gură, c'un vîndalac de cei ce pişcă luna.

— Zău Marghioală, puica bătrînii, zicea Lăstoana, barbatul ista al tău, îi cu necuratul într'însul. Ii vîndalac; ian cată, gura mătuşii, cum ţi-l fierbe fără apă. Ptiu, ducă-se pe pustii, îi farmacat; vin la mine într'o Marţi să-i dau pe sită".

Honcu însă juca; juca plesnind din ce în ce mai tare în cizme şi chiuia de clocotea poiana; şi un rînd de oameni s'au mai prins şi alt rînd s'a lăsat; şi alţii hodiniţi s'au apucat din nou şi s'au lăsat; lui Manolache însuşi i-a căzut scripca de trudă,—Honcu însă ţinea înnainte rupînd pămîntul în călcâe, jucînd c'o mînă după cap cu alta în vînt, era doar ziua lui şi făcea chef.... nemăsurat.

Şi-mi mai vine chipul lui Irimie, în lumina aducerilor aminte,—urmă iar părintele Grigore, după un răstimp de tăcere, —dintr'o noapte, la păscut caii în poiana Nucului. Eram un băeţel ca de vre-o treisprezece ani, cînd într'asfinţitul unei zile de vară se opri Honcu în poarta noastră de mă ceru dela mama să mă iese cu dînsul în poiană, să-i ţin de urît. Se ducea în poiana Nucului, c'un cîrd de cai de-i păştea zi şi noapte ca s'a-

rate mai chipeşi la iarmarocul dela Caşin, ce urma să fie peste vre-o săptămînă.

Şi aşa cum mă găseam, m'asvîrli Irimie pe-un cal roib, îmi hotărî să mă ţin strîns de coamă şi apucarăm pe-un drum deadreptul, prin lunci, prin pohoare, pe suişuri grele, pe plaiuri lungi până'n poiana Nucului; o poiană mare rotundă c'un nuc bătrîn scorburos drept în mijloc. Era o minune de frumuseţe în locul ceala, căci venea pe-un vîrf înnalt, de unde se vedea cît puteai cuprinde cu ochii înspre cele patru stihii, numai munţi şi iar munţi până'n fundul zării unde-şi zugrăviau crestele negre pe-un cer spoit de lumina scăzută a soarelui ce scoborîse de mult după culmea cea din zarea apusului, lăsînd pe cer o pată roşie, lucie şi nemăsurată. Ne oprirăm subt nucul vechiu, cu scorburi multe şi adînci; subt crengile-i dese şi aplecate era un adăpost bun, mai ales la o vreme de noapte. O cruce cioplită în coaja nucului şi crescută în scoarţă, însemna un loc cunoscut, ferit de duhuri rele, încă din vremuri îndepărtate. Pe vatra împrejmuită de cîteva pietre arse mai rămăsese nişte capete de tăciuni stinşi dintr'un foc nu tocmai vechiu şi un hîrb de oală spartă.

— Aici ni-i masul, în noaptea asta, măi ţicule, zise Irimie, dupăce se scobori de pe cal; na-ţi amnarul şi iasca şi pune-te de fă focul, să avem oleac' de fum să nu ne mînînce ţînţarii".

Până ce-am aţîţat eu focul, *Moş Irimie* a pus piedica în picioarele lui Tătaru, un cal bătrîn, care purta înnainte pe toţi ceilalţi. Intunerecul se lăsă repede şi într'o linişte desăvîrşită; era una din nopţile acele fără lună, fără stele. Nici o adiere, nici o suflare, nici un murmur nu tulbura faptul înserării; doar în poiană, cînd şi cînd, cîte-un cal se tăvălea cu picioarele în sus, răsturnîndu-se şi pe-o parte şi pe alta şi pufnea puternic pe nări, cînd se ridica în picioare într'un tremur scurt, apucîndu-se iar de păscut. Rupeau cu lăcomie din iarba înrourată ronţăind din fălci ca'n nişte rîşniţi. Dela focul de subt nuc nu se mai zărea acum prin umbrele înoptării, decît nedesluşit chipul cailor, ce se mişcau ca nişte năluci de întuneric prin întuneric; la vatră, în lumina roşie e vreascurilor ce zăboveau să s'aprindă, se deosebea faţa de sînge a lui *moş Irimie*, care sufla de zbura şperla în sus, până ce izbucni o pară lungă cu scîntei nenumărate ce se strecurau şerpuind luminos printre ramurile nucului, murind apoi în întuneric.

— Şezi colea dela vale, măi ţicule, să nu-ţi dee fumul în ochi, zise moş Irimie întinzînd sumanul drept aşternut; dă-te pe lîngă foc să nu te ia frigul".

Mă dădui dela vale pe suman tolănindu-mă şi priveam ţintă la chipul lui moş Irimie, care în lucirea trezită a focului se'mbina din linii de lumină şi de întunerec, şi îmi părea aşa de fioros, de-am început să tremur un răstimp, căci mi se înfăţoşa ca un om străin, un urieş cu care mă lăsase mama să-mi fac o noapte în singurătate.

— Hei, păi ție, măi țicule, n'ar să-ți șadă tocmai bine cu frigul în noaptea asta, urmă iar *moș Irimie*; ia s'abat eu după niscaiva lemne mai acătării, că ție... nu-ți priește focul de vreascuri.

Zicînd își luă toporul subsuoară și porni în adîncul pădurii; nu l-am mai văzut, nu l-am mai auzit. Rămăsesem singur în poiana Nucului, la o vreme de noapte!... Mă cuprinsese un tremur de groază nestăpînită; întunerecul de pe delături mi se păru mai întuneric, mai negru, mai nepătruns. Focul ardea cu pară pocnind din cînd în cînd și la lumina neastîmpărată mi se păreau scorburile negre din trunchiul nucului ca niște guri mari deschise; îmi venea să strig după moș Irimie, însă îmi înghețase glasul, îmi lipsea puterea. Dar dintr'un timp o piatră parcă mi se ridică de pe inimă; *moș Irimie* tăia într'un copac undeva pe aproape. În izbiturile rari ale securii sbîrnîia pădurea îngrozitor, prelung, tremurîndu-și strigarea pustie, ca o cumplită mustrare din fundurile întunericului. Cătam acum cu inima ușurată înspre partea de unde auzisem tăind; *moș Irimie* se'ntorcea și-i deosebisem lămurit pașii greoi, trosnind pe crengile căzute subt povoara unui trunchiu de fag uscat ce-l aducea pe umăr; cînd mi se desluși și mai limpede chipul lui îmi veni inima la loc, mi se schimbă căutătura.

— Ți-a fost frică ori nu, măi flăcăule ?", mă întrebă el trîntind fagul jos din spinare.

Eu tăcui cu ochii aplecați în jos, ca de rușine.

— Ia să dăm la foc și buturuga asta,—feri tu oleacă mai deoparte". Și-așa mai mult din vîrful degetelor opinti fagul întreg în vatra de jăratec și-apoi s'așeză în preajma focului de-și mai făcu o țigară. Trăgînd cu urechea înspre întuneric ca să afle de nu s'au îndepărtat prea tare caii, își scoase legătura cu tutun din sîn, o deslegă cu băgare de seamă desucind dintr'un mototol de hîrtie o foiță de țigară, pe care o întinse fișiindu-i între degetele-i noduroase și cu mișcări domolite își potrivi țigara răsucind-o pe genunchi, cum fac țaranii, cu gîndul cine știe unde. Dupăce și-o așeză în colțul gurii se'nălță puțin de mijloc aruncîndu-și legătura în sîn. Dînd fumuri groase pe nas și pe gură își făcu iar rost de vorbă.

— Și vra să zică,—grăi el,—cum te văd eu, măi tovarășe, noaptea asta, ai să te 'ntinzi ca rîma pe lîngă foc. Ți s'o cam subțiet pielea decînd te-ai dus prin școli. Hm?—Așa cu pumnul subt cap n'ai dormit tu cam demulțișor? Mi se pare că'n noaptea asta au să te vadă toți sfinții dela școala cea de popie. Mă rog, cum se chiamă acolo unde înveți tu acu?

— La Huși, la seminar, moș Irimie.

— A haa... La Huși, laa... Da, vra să zică, și acolo-i tot ca din partea preoției.

— Da, ieși preot.

— Da, în cîte glasuri ești tu acu?

— Am intrat acu în clasa a doua.

— Așa-i? Ei, ai prins a ști rînduiala în biserică?

— Am început acu la psaltichie.

— Și mă rog, cîți ani ai să înveți acolo?

— Mai am făr' de-aista încă patru ani.

— Ei, da. Mai ai! Socot că nu te-or face popă până n'a prinde a-ți crește oleac' de barbă..." Zvîrlind capătul de țigară mai răscoli focul c'un tăciune și scuipă într'o parte clipind des din ochi.—Mă rog, da până acolo la Huși te duci cu *trinu* tot într'o întinsoare, ori mai mergi vre-o bucată și cu căruța?

— Ba mă duc și cu trenul și cu căruța, respunsei eu.

— Și nu ți-i frică că s'a prăvăli *trinu*?

— Cum să se prăvale, doar îi pe șine.

— Știu eu că-i pe șine, că doar n'ar să fie pe pîrte, dar cică la o vale, ori la o cotitură, de nu l-a duce cu cumpăneală, nu s'alege nici țărna de dînsul.

— Dă...

— Da' cînd te-ai dus tu întăia oară, ai tras la han ori la vre-un om gospodar?

— Ba nu, am tras la școală.

— Cum la școală? D'apoi de mîncat, de dormit?.. Unde?..

— Tot la școală.

— Și cîți erați acolo?

— Eram peste o sută.

— Peste o sută?.. Tii! Și toți la un loc dormeați, la un loc mîncați?!

— Acolo toți.

— Mă, mă, mă!—D'apoi dar, voi aveți praznic în fiecare zi. Da' mîncare vă dă de vă săturați?

— Ne dă.

— Știu că vă dă și rachiu la tot prînzul.

— Nuu; nu se pomenește. Moș Irimie rămase uimit cu ochii măriți.

— Nici macar așa de un dor?

— Nuu, nici de loc; ferească sfîntul.

— Da' pîne vă dă vr'o dată?

— Cum nu? Pîne ne dă în toate zilele. Mămăliga n'o gustăm cu lunile.

— Ei taaci! Asta încă-i una! D'apoi cum trăiți? Așa numai cu pîne și cu udătură și mămăligă de loc?

— Așa.

— Hm! Dă-o naibii de popie, măi băete, că canonită-i! Sărăcuțul de mine! Dar nu ți-ași trăi făr' de măliguță, batîr aur să-mi dee. Mă mier eu, ce i-o intrat în gînd lui tătîni-tu să te mai dea tocmai pe la Huși, la popie? Leag'o de gard, măi băete, că nu-i de tine. Asta n'am auzit-o de cînd mama m'o făcut. Auzi? să nu mînînce omul mămăligă. Asta, zău, n'am mai auzit... Și pustnicii că-s pustnici și tot mănîncă mămăligă. Măi băete, de asta ești slăbuț; spune lui tată-tu să nu te mai chinuiască, că-i apuca vr'un beteșug de nu-i mai fi om toată

viața. Rău o făcut Ion, că s'o potrivit altora și te-o trimes pe la Huși, pe unde o înțărcat dracul copiii, să te facă popă. Iaca de asta se bocește mini-ta o săptămînă după ce pleci tu. Adecă ce n'ar avea tată-tu minte mai multă, de te-ar ținea pe lîngă dînsul și te-ar scoate un gospodar de frunte? Dar dă, te vrea popă, canonește-te de ieși popă, căci n'ai încotro". Sfîrșind, oftă, își făcu două cruci mari, își așeză cotul subt cap și se lungi pe lîngă foc cu picioarele încolo devale în burueni. Mai căscă odată într'un fel de chiuitură de tresări pădurea și pe nimica pe cias adormi horăind; dormea dus într'un somn adînc și fără visuri. Eu mă învîrteam ca 'n frigare cînd pe o parte cînd pe alta; pe de o parte mă frigeam și pe alta înghețam; în vreme ce moș Irimie mă înfiora uneori, așa horăia cu gura cascată, trîmbițînd pe nasul lui mare cît un băltag un fel de cîntare gîjîită ca de cucoș.

Focul ardea pîlpîind, iar jăratecul topit subt spuză, se'nviora în treacătul vîntului, care începuse dela un timp a trage din ce în ce mai tare, pornind din codrii de brazi, din depărtările negre,—la început ca o șoaptă, ca o suflare crescînd din ce în ce, ca un șuet de rîu, ca o frămîntare năilngă a valurilor de cetină trecînd prin poiană peste nucul ce-și tremura frunzele, peste focul nostru din care zmulgea un val de scîntei îndepărtîndu-se iar ca o frămîntare, ca un șuet de rîu, ca o suflare uriașă, ca o șoaptă ce se sfîrșea undeva, pe plaiuri departe. Urmau apoi cîteva clipe de tăcere, în care parcă nu se mai clintea o frunză, un fir de cetină. Tăcea pădurea!—Cîte-un răstimp părea că doarme întinsul fioros al singurătăților. Și cum ascultam așa,—dintr'odată se porni un duduit năprasnic dinspre marginea de dincolo a poenii, un ropot cumplit, o năvălire nebună de copite. M'aruncai fără de seamă peste moș Irimie, care sări în tălpi cu toporul în mînă, repezindu-se în întunerecul unde străluceau în bătaia luminii dela foc ochii speriați ai cailor ce sforăiau cu capetele subt poalele nucului. Un șuerat din deget se auzi departe, un răcnet și mai departe și apoi nu se mai auzea decît vîntul trecînd în răstimpuri. Nu mai mișcam nici dintr'un deget; caii strînși roată nechezau din cînd în cînd, tăind întunericul în hohotele lor frînte; dihăniile despărțise pe vr'unul dintre dînșii. Nu mult și auzii iar pașii lui moș Irimie; cînd s'apropie de tot, caii se porniră din nou pe sforăituri și'n ropote de fugă.

— Nee, hoo, haramuri, fire-ați ai naibei, că doar nu vă mai mănîncă deacu". Zicînd s'arătă 'n bătaia focului c'un lup în spinare, pe care-l lepădă jos cum lepădase și butucul cel de fag. Era cît mi ți-i dihania cu colții rînjiți, cu limba de un cot scoasă afară printre dinți, spart într'o parte de-o tăetură de topor pe unde-i eșeau bohiltăile roșii vinete.

— Iaca, mă țicule, ți-am adus păr de lup să te afum de spărietură. Ptiu, bată-l Dumnezeu cum mi-o stricat calul cel mai bun. Din fugă l-am trăsnit și eu cu toporul;—zicînd îl apucă de-un picior și-l răsturnă pe ceia parte. Da' tu, știu că ești spăriet

de-ar să te apuce lungoarea. Ha?—Ian cată, tremuri cum îi varga. Hm!... Mi-oiu face bucluc cu tată-tu. Zicînd luă toporu'n mînă și reteză coada lupului drept din rădăcină, o pîrli în para focului și m'afumă pe la nas, peste trup, din cap până'n picioare ca să nu-mi vie rău din spărietură; pe urmă îi zdrobi colții tot cu muchea toporului, legîndu-i în peteca cea din sîn colți buni de leac, de vr'o vătămătură, și apoi se lungi iar pe lîngă foc cu picioarele tocmai în colo, în buruene și adormi tot așa de ușor cași mai înainte, horăind fără grijă, și fără visuri.

De atunci... sînt ani la mijloc și 'ncă mulți! urmă cu vocea scăzută părintele Grigore. Dumnezeu mi-a ajutat și întîmplarea a făcut s'ajung popă în satul copilăriei mele, unde am păstorit între oamenii cu care m'am trezit și le-am fost duhovnicul zilelor din urmă. De-atunci sînt patruzeci de ani și în vremea asta subt ochii mei s'a petrecut o lume și-a venit alta în loc. Din oamenii de sama Honcului n'a mai rămas nici unul; rînd pe rînd s'au dus în lumea drepților, ducînd cu dînșii cîte-o părticică din viața deatuncea, lăsînd locul altora cu altă pornire. De cîteori însă se călătorea vr'o unul dintr'aceia de altădată în inima mea se deschidea o rană, căci de viața lor se'nlănțuia povestea întreagă a copilăriei mele. Și de cîteori venea vremea să citesc prohodul, mă cuprindea jale de lăcrimi, căci îmi prohodeam începuturile vieții mele și eram sortit să glăsuesc „veșnica pomenire" a Tazlăului de altădată. De aceia azi mă mîngîie neînchipuit de mult aducerile aminte despre moș Irimie,—iar cînd îl văd întineresc, căci parcă-mi văd trăind aevea copilăria. Azi Honcu în sat e ca un drumeț străin; e un om singuratec uitat cu zile, nu se mai potrivește cu nimeni și n'are nici o căutare decît la vr'o nevoe de leacuri pentru vr'o vită bolnavă. Trăește însă în casa lui și din munca lui, așteptînd să-i vie ceasul cel din urmă; dar până la vremea aceia își poartă grija că 'n fiecare primăvară, cînd trec ursarii prin sat, pe vremea cînd îmboboceşte lunca, se pune de-l calcă ursul să i se poarte sîngele mai ușor prin vine.. Iar de ziua lui, la proorocul Iremie, de mult nu mai petrece, ci se învrednicește de vine până 'n ușa altarului, dă o leturghie întru pomenirea morților și aprinde luminări în țintirim unde odihnesc de vreme îndelungată subt brazde de mohor și nevastă-sa și Măgălie și Cremene și Ilie și vadana lui Pintilie și Manolache lăutarul și... tot neamul Tazlăului de altădată, cărora le-a fost el primar și au petrecut dimpreună zile bune... pe vremuri!...

Ioan I. Mironescu

Romînia și monopolul petrolului în Germania

Intr'o serie de articole publicate acum doi ani în coloanele acestei reviste *), arătam că comerțul petrolului era predestinat prin însăși firea lucrurilor să devină o marfă de monopol.

Limitarea surselor de producțiune, generalizarea din ce în ce mai întinsă a consumațiunii și sistemul special de transport al petrolului—sistem, care spre deosebire de cel al altor mărfuri reclamă enorme aglomerări de marfă și enorme investiri de capital în instalațiile speciale necesare,—iată cauzele principale pentru care industria și comerțul acestui produs au putut să scape unei leale concurențe și prin o concentrare industrială dusă la exces să devină patrimoniul unui număr restrîns de societăți private.

Am văzut că, în Europa, comerțul petrolului era stăpînit în ultimul timp de trei mari întreprinderi:

„Standard-Oil“ cu diversele sale filiale, care se alimentau cu petrol din Pensilvania (America).

„Societatea Regală Olandeză“ (Koninklijke Petr. Maat.) care stăpînea, în Europa, în special comerțul benzinei și se aproviziona din regiunile petrolifere ale Indiilor, și *„Europäische Petroleum Union“* (E. P. U.), care întrunea subt forma unei coalițiuni o serie de întreprinderi în special germane în frunte cu „Deutsche Bank“ angajate în exploatările europene din *Romînia*, Galiția și Rusia.

Scopul acestei din urmă întreprinderi, constituite din îndemnul și subt fățișa protecțiune a guvernelor europene, în special a celui german, era de a opune rezistența tendințelor monopolistice a celorlalte două întreprinderi, în special lui „Standard-Oil“ care stăpînea comerțul petrolului în Germania în proporție de 80%.

Dată fiind însă eterogenitatea și diferența de interese a diferitelor grupuri și bănci, ce compuneau organizația lui E. P. U., aceasta se prezenta lipsită de unitate și coheziune, față cu cele-

*) No. 2 și 3/1910: Organizația comerțului mondial al petrolului.

lalte două instituțiuni comerciale înființate anume în scopul afacerilor de petrol și ca atare nefiind finanțate de diverse bănci private ci avînd propriile lor resurse financiare.

De aceia ne exprimam *) atunci îndoiala asupra realizării planurilor ce-și pusese guvernul german în coalițiunea europeană de petrol și prevedeam că mai de vreme sau mai tîrziu această coalițiune va fi nevoită să cedeze terenul celorlalte două instituții, cărora țările europene vor continua a fi tributare, până cînd acestea se vor decide să opună acestui monopol privat un monopol de stat.

In adevăr lupta dusă de organizația europeană de petrol (E. P. U.) a fost tot timpul, spre deziluzia guvernelor ce-i acordaseră protecțiunea, mai mult o tactică de înțelegeri și coalițiuni cu celelalte două mari întreprinderi concurente, decît o luptă independentă.

Lupta acerbă ce s'a dat în anii 1910 și 1911 între „Standard-Oil“ și „Societatea Regală Olandeză“ pentru predominarea piețelor europene și în special acea de pe piața germană între „Standard-Oil“ și petrolul austriac, au provocat o scoborîre neobicinuită a prețurilor, ceia ce a adus în mod indirect o grea lovitură coalițiunii europene de petrol, cauzîndu-i perderi considerabile și îndepărtînd-o de pe piețele ce erau teatrul acestor lupte.

In 1911, coaliția europeană slăbește și mai mult prin faptul trecerii întreprinderilor controlate de băncile „Diskonto și Bleichröder“ la o nouă organizație *„Deutsche Erdoel A. G.“*

Divizată și lipsită de unitate în acțiunea ei, neavînd la dispoziție rezerve financiare disponibile și neputînd să-și asigure stocuri suficiente de petrol din regiunile petrolifere europene, coaliția europeană putea fi considerată ca eșuată.

Guvernul german este cel dintâiu care, văzînd că toate încercările de până acum ale societăților create din inițiativă privată spre a ține cumpănă lui „Standard-Oil“ au eșuat și că nici nu se poate spera ca, după ce Americanii au întărit tot mai mult organizațiile lor de desfacere, să se mai poată face cu succes o nouă încercare,—se gîndește în mod serios la introducerea monopolului de stat.

Chestiunea acestui monopol se discută de mult timp în Germania și a dat nu odată ocaziune la diverse anchete și discuțiuni în Reichstagul german. Data aceasta însă guvernul german e ferm hotărît în urma moțiunii primite aproape cu unanimitate în ședința Reichstagului dela 15 Martie 1911, de a înființa monopolul și, anunțîndu-l în oficiosul său „Nord Deutsche Allgemeine Zeitung“, declară că acest monopol, a cărui preparare din motive pur comerciale a fost ținut secret până acum, este astăzi o necesitate impusă de cerinți politico-sociale de o natură destul de urgentă.

Introducerea acestui monopol în Germania este de o netă-

*) No. 3 din 1910 pag. 400—404.

găduită importanță pentru țara noastră din un îndoit punct de vedere:

1) *Ca experiență*: de oarece pentru prima oară se încearcă, în țara cu cea mai mare consumație de petrol în Europa, înființarea monopolului de stat, nu cu intențiuni fiscale *), ci în scopul de a apăra interesele comerțului și a consumatorilor naționali.

2) *Ca debușeu*: de oarece sîntem chemați ca producători de petrol printre cei dintâi, atît prin relațiunile noastre politico-economice cu Germania, cît și prin situația geografică a țării noastre de a colabora la organizarea acestui monopol, prin aprovizionarea unei însemnate cantități a petrolului necesar pentru acoperirea consumațiunii totale.

De aceia nu trebue să perdem din vedere nici-un moment din fazele acestei însemnate modificări în viața economică a Germaniei, spre a putea trage la timp potrivit toate avantagiile ce ni s'ar cuveni și a ne apropia tot ceia ce va consfinți practica lucrurilor, din realizarea acestui monopol.

In aceste împrejurări, deci, expunereaproectului, prin care guvernul german arată motivele care l-a determinat, scopul ce urmărește, precum și modul cum intenționează a organiza acest monopol, prezintă un interes deosebit pentru noi și nu ne putem abține de a nu reproduce aci punctele esențiale ale expunerii de motive la proectul depus acum de curînd pe biuroul Reichstagului:

In cursul ultimelor decenii, spune expunerea de motive, vînzarea de produse petrolifere și în special de petrol lampant, a trecut tot mai mult în mînile cîtorva societăți capitaliste cu tendinți de monopolizare.

Formațiunea de monopol s'a săvîrșit mai ales pe piața germană printr'o activitate necontenită și metodică din partea societății „Standard-Oil & Co." Această societate a reușit să subjuge comerțul en gros de petrol lampant, parte prin eliminarea întreprinderilor anterioare, parte prin transformarea lor în societăți pe acțiuni dependente de dînsa.**)

Formele subt care „Standard-Oil" exercită controlul asupra acestor societăți afiliate sînt diferite: în cea mai mare parte, toate sau mai toate acțiunile societăților afiliate sînt în posesiunea lui „Standard"; în alte cazuri cel puțin majoritatea acțiunilor. Stăpîni pe această situațiune, „Standard" a reușit să lovească și independența micului comerț de petrol, obligînd pe negustorii detailiști să cumpere, pe un număr anume de ani, petrol exclusiv numai dela dînsul.***) Numeroși voiajori controlează exacta împlinire a acestei obligațiuni. Pentru a stăpîni și mai mult consumul și pentru a înlătura orice alt furnizor, „Standard" a început să se debaraseze de negoțul în detail furnizînd consumatorului petrolul lampant acasă (comerțul cu bidoane).

Pentru aceasta a înființat o mulțime de mici întreprinderi, societăți pe acțiuni cu răspundere limitată, și în ultimii cinci ani a desființat în cîteva centre cu modul acesta aproape întreg comerțul în detail.

Față de această situațiune, nu se mai poate repeta, ceia ce s'a zis cu ocazia trecerii în posesiunea statului a altor ramuri industriale, *că statul trebue să evite orice intervenție în comerțul liber, căci aici nu mai poate fi vorba de un comerț liber, ci numai de înlocuirea unui monopol particular printr'o organizație de stat.*

In privința posibilității ca Germania să se aprovizioneze cu petrol independent de „Standard-Oil", expunerea de motive urmează:

Cercetările au dovedit că „Standard-Oil" urmărește să ajungă la un monopol mondial, dar că acesta încă nu există. In Anglia, de pildă, „Standard" nu a ajuns să înființeze monopolul; de altfel ea nu stăpînește producțiunea, ci mai mult organizațiile de vînzare. Innainte de toate s'a dovedit că „Standard-Oil" nu posedă nici în Statele-Unite această putere exclusivă asupra comerțului cu lampant și în consecință va fi cu putință să se acopere o parte însemnată din consumul german dela societățile americane independente, care n'au devenit până acum de vre-o importanță pe piața Germaniei, fiindcă nu dispuneau de o flotă proprie de vapoare-tancuri. Indată ce însă se vor lua dispozițiuni ca să se ia cu vapoare-tancuri proprii lampantul din porturile americane, aceste societăți *) vor putea fi puse în stare să ia parte la aprovizionarea Germaniei.

Astfel că nu mai poate exista nici temerea că prin intervenția imperiului se vor ivi dificultăți în comerțul cu Statele-Unite ale Americei,**) căci nu este vorba de izgonirea petrolului american ci numai de înlocuirea petrolului furnizat de trustul petrolifer prin acela furnizat de societăți independente.

Dacă se trece în revistă celelalte regiuni de producție, care pot juca un rol la aprovizionarea pieții germane, atunci nu se poate presupune că producția internă va avea o influență însemnată în scurt timp. Oricît de îmbucurătoare ar fi producția de țițeiu din provincia Hanovra (Wietze, Hänigsen) și Alsacia (Pechelbronn) nu se poate aștepta în anii următori la o producție mai mare decît 20 până la 30.000 tone de petrol lampant.***)

Importul rusesc, care a jucat un rol atît de important în tîrgul german, nu mai poate avea azi mare însemnătate pentru aprovizionarea Germaniei, pe de o parte din cauza scăderii producției și a creșterii cererii în Rusia, pe de alta de oarece prin intermediul grupului „Europäische Petroleum Union", a căutat alte piețe. Va fi posibil însă să se sporească subt regimul monopolului de stat importul de petrol din Rusia.****)

---

*) Un monopol al petrolului există până acum în Serbia și Grecia, el fiind însă înființat în aceste țări în scop exclusiv fiscal; experiența făcută în aceste țări nu poate avea nici-o însemnătate pentru monopolul ce urmărește o emancipare economică.

**) Vezi „Viața Rom." No. 2 din 1910: „Organizația comerțului mondial al petrolului" pag. 262—263.

***) Vezi No. 3 din 1910 „Organizația comerțului mondial al petrolului" pag. 397 și 398. Vezi în special contractul tip impus de Americani detailiștilor, p. 398.

*) Este vorba de societățile americane „Pure Oil Co.", „Gulf Refining Co.", etc., cu care guvernul german ar fi și încheiat deja contracte preliminare în vederea realizării monopolului.

**) Se zvonea la început că Statele-Unite ar fi gata să ceară explicațiuni guvernului german pentru această lovitură ce se aduce comerțului american, uzînd de toate mijloacele diplomatice pentru a para lovitura.

***) Ori consumul german este de circa un milion tone.

****) Producția de petrol în Rusia n'a mai ajuns la nivelul anului 1904, cînd a fost de 10 milioane tone, dar săparea de noi sonde lasă să se întrevadă că în scurt timp se va apropia iarăși de acel nivel. Actualminte ea este de 9 milioane tone. Vezi „Viața Romînească" No. 10 din 1909. Situația petrolului în industria și comerțul lumii, pag. 64.

Producția romînească crește într'un mod constant. In intervalul 1904—1911 ea a sporit dela 0,5 milioane la 1.54 milioane tone; iar in primul semestru din 1912 producția a fost de 850.000 tone. In 1911, Romînia a exportat 323.000 tone, din care 39.000 tone în Germania. Marile interese pe care capitalul german le posedă în industria romînească de petrol, fac ca Romînia să fie în special ținta pentru acoperirea cererii germane. Intreprinderile germane din Romînia, care se desvoltă în mod satisfăcător, produc acum anual circa 200.000 tone petrol lampant.

In fine ne vom putea sprijini pe producțiunea de petrol a Galiției, care și așa este avizată, grație pozițiunii ei geografice, la piața germană. Este în interesul propriu al imperiului german ca să întărească industria de petrol a țării amice. Ce e drept, industria de petrol galițiană a suferit mult în ultimul timp,*) dar și aici se fac sondaje noi într'o mare măsură. Exportul de petrol lampant din Austria a fost în perioada 1908—1911 în medie de 260.000 tone din care mai mult de 100.000 s'a exportat în Germania.

Administrația imperiului să asigure aprovizionarea pieții germane cu lampant prin încheerea de convențiuni preliminare.

Prin importul din *Romînia*, Galiția, Rusia, precum și dela societățile independente americane, va fi posibil să se acopere cererea germană de petrol lampant și fără ajutorul lui „Standard-Oil".

Prin urmare procedarea legală a imperiului nu se îndreptează de loc contra petrolului american ca atare, *ci numai contra faptului că acest petrol să fie furnizat de o singură societate*. Și nici măcar această societate, adică „Standard-Oil", nu e vorba cituși de puțin să fie exclusă dela aprovizionarea pieții germane, ci se așteaptă din contra de la inteligenta conducere a acestei societăți, care și ea la rîndul ei are nevoe de piața germană, ca, renunțînd la pozițiunea ei monopolistă de până acum, să continue a participa și ea la aprovizionarea pieții germane.***)

*) Vezi „Viața Romînească" No. 10 din 1909: „Situația petrolului în industria și comerțul lumii". Galiția pag 82—98.

**) Intocmai acelaşi punct de vedere l'am acceptat și noi acum 2 ani cînd discutam eventualitatea monopolului de stat în țările europene, în special Germania.

Iată textual părerea noastră de atunci care astăzi nu e prin nimic lipsită de actualitate:

„Se naște întrebarea însă: Putea-va „Standard-Oil" să renunțe la furnitura cerută de piețele europene, să renunțe la marile ei organizații și instalații, la lupta ce a dus-o aproape un sfert de veac pentru cucerirea acestor piețe și să se retragă din comerțul european, pentru ambițiunea de a face să zădărnicească noua organizație a statelor europene, bazată pe *monopolul de stat*?

„Noi credem că nu. Bazați pe politica dusă până acum în mod consequent de către compania americană „Standard-Oil", care a exclus totdeauna orice considerent de ordin moral și sentimental, sîntem convinși că *„Standard-Oil" va continua a furniza petrol pe piețile europene, oricare ar fi organizația țărilor consumatoare*, atîta timp cît aceste țări nu-și vor putea acoperi consumul din altă parte și cît prețurile oferite vor realiza un cîștig pentru „Standard-Oil".

„Nu ne putem închipui că „Standard-Oil", astăzi cînd producțiunea cîmpurilor petrolifere americane este în creștere, va părăsi pe o chestie de ambițiune o furnitură atît de însemnată, într'o regiune pentru care s'a pregătit și organizat zeci de ani de zile, fiind forțată astfel a-și plasa această cantitate de petrol disponibilă în regiuni cu totul nouă și neorganizate, acum mai ales cînd „Standard-Oil" își dispută cu cealaltă mare firmă „Koninklijke" cea mai mică furnitură de petrol, și care, în caz de refuz a Americanilor, ar fi gata desigur să răspundă ea.

Vedem deci, că este inadmisibilă obiecțiunea cea mai însemnată făcută de cei ce se opun înființării monopolului de stat în țările europene."

Viața Romînească No. 3 din 1910, pag. 403.

Privitor la chestiunea dacă monopolul trebue înființat subt forma unei exploatări în regie sau dacă trebue concesionat unei întreprinderi private, expunerea guvernului continuă astfel:

Nu poate fi vorba de a se crea o instituțiune condusă de funcționari și finanțată de imperiu, de oarece un asemenea monopol de stat ar reclama o considerabilă înmulțire a funcționarilor și ar elimina totdeodată libera acțiune a comerțului și capitalului.

Afară de aceasta comerțul de petrol din cauza naturii sale speculative, nu e propriu pentru a fi aplicat de funcționari.*)

De aceia nu e vorba de a înființa un institut imperial, *ci o societate pe acțiuni, care să aibă privilegiul exclusiv al comerțului en gros cu lampant și al cărei capital să fie subscris, parte de societăți financiare mari, parte, prin intervenția lor, de piața capitalistă.* Această societate de desfacere ar fi condusă de comercianți: forțele proprii pentru aceasta sînt la dispoziție.

Societatea de desfacere va fi supusă *controlului permanent al administrației imperiului.* Statutele și fiecare modificare a lor vor avea nevoe de aprobarea cancelarului: direcțiunea și consiliul de administrație se vor numi deasemenea cu aceiași aprobare. Afară de aceasta, un comisar imperial va supraveghea conducerea afacerii în amănuntele ei și va avea dreptul de veto pentru unele tranzacțiuni mai importante, cum ar fi de ex. încheerea unor contracte de furnituri mari și cu termene lungi.

Se vor mai lua măsuri pentruca acțiunile societății să nu încapă pe mînile unor societăți străine, creîndu-se acțiuni nominale cu un drept de vot mai larg și care să rămînă în mînile unui consorțiu compus din marile societăți financiare germane.**)

Dacă însă cu toate aceste măsuri de prevedere, societatea de exploatare ar abuza totuși de dreptul ei exclusiv de a face comerț en gros cu lampant, se va prevedea ca și înainte de expirarea duratei concesiunii, fixată la început la 30 de ani, guvernul imperial să-i poată retrage acel drept.

Societatea se va mărgini la *comerțul en gros cu lampant*, pecînd comerțul în detaliu va rămîne neatins. Ea va stabili cam la fiecare trei luni prețul unitar pe care se poate lua marfa dela instalațiile de tancuri.

Celelalte ramuri ale comerțului și industriei petrolului în Germania, precum aprovizionarea detailiștilor prin trăsuri-tancuri, desfacerea celorlalte uleiuri minerale în afara lampantului, ca benzină, gazoil, și uleiu pentru motoare, rafinarea petrolului care se face numai în mod izolat, precum și micile exploatări de

*) Este adevărat, spuneam noi în „Organizația comerțului mondial al petrolului", că un monopol de stat funcționează mult mai greu ca cel privat și numai o întreprindere de stat condusă în adevăratul sens *comercial*, eliberată pe cît posibil de acel spirit îngust al *funcționarismului*, va putea să aibă sorți de reușită. Viața Romînească No. 3 din 1910, pag. 404.

**) La început vor fi emise acțiuni pentru 60 milioane mărci, din care 10 milioane vor fi nominative și vor avea cîte 5 drepturi de vot.

petrol brut din regiunile petrolifere ale Germaniei, rămin neatinse de această intervențiune, întrucît aceste ramuri nu sînt amenințate de pericolul vre-unui monopol străin.

Intervențiunea în viața economică se va mărgini deci la cîteva întreprinderi de comerț de lampant en gros. Toate instalațiile și depozitele lor vor fi preluate, și anume se va recurge la *expropriere*, dacă nu se va putea stabili aceasta prin bună înțălegere.

Intreprinderile expropriate vor fi pe deplin despăgubite, printr'un tribunal arbitral. Deasemeni proectul prevede despăgubiri pentru acei funcționari ai societăților petrolifere actuale, care nu vor fi angajați de noua organizație.

In privința *fixării prețului* expunerea continuă astfel:

Fără prescripții speciale, ar exista primejdia ca societatea de desfacere să întrebuințeze dreptul ei exclusiv pentru a scumpi lampantul. Această primejdie e înlăturată prin limitări bine definite și cumpănite ale prețurilor și beneficiilor. Se stabilește un preț maxim, care îndată ce ar fi depășit, ar avea ca urmare limitarea beneficiilor la suma necesară pentru a asigura capitalului pe acțiuni dobînda obișnuită. Numai cînd prețurile sînt subt acel maximum, societatea poate avea beneficii care să depășească dobînda, și numai în măsura în care prețurile scad. Prin această măsură, societatea e forțată a căuta prin toate mijloacele să *ефtenească lampantul*, pe cît aceasta e cu putință față cu costul de cumpărare pe piața mondială.

Asupra întrebuințării veniturilor rezultate, expunerea de motive zice:

Dacă întreprinderea va da vr'un *beneficiu* și cît de mare va fi acesta, nu se poate prezice cu oarecare siguranță, de oarece prețurile oscilează foarte mult pe piața mondială. Dacă se va obține un beneficiu care ar trece peste dobînda capitalului de acțiuni,—va participa la dînsul și imperiul, de oarece nu există nici-un motiv de a lăsa un asemenea beneficiu exclusiv pe seama capitalului privat, ci, dimpotrivă, el trebue pus în serviciul scopurilor generale. De aceia există intențiunea de a se prevedea o dispoziție în sensul ca societatea de desfacere, dacă ar rămîne subt limita prevăzută a prețului, să verse patru cincimi din beneficiu imperiului. In schimb, statul nu ar primi nimic, dacă prețul ar depăși această limită. Căci e vorba *ca cu nici-un preț să nu se creeze un nou impozit de consumație*, ci ca imperiul să participe la beneficiul care ar rezulta din avantagiile viitoarei exploatări concentrate, dar fără o împovărare a consumatorului.

Cu chipul acesta, dacă întreprinderea se dezvoltă în mod favorabil, se va crea un nou izvor de venituri pentru imperiu și totodată se va utiliza marile puteri capitalistice ale vieții noastre economice pentru imperiu, fără ca să se mai sporească aparatul de funcționari.

De oarece veniturile totale ale întreprinderii sînt nesigure, nesigure sînt și veniturile imperiului. In tot cazul, există intențiunea de a nu se

întrebuința veniturile*) pentru o îndreptare a situațiunii financiare generale, de oarece după votul unanim al consiliului federal și al Reichstagului, aceasta e vorba să se facă printr'un impozit pe proprietate, ci numai pentru rezolvarea diferitelor probleme sociale, care vor folosi claselor sărmane și care până acum au trebuit să fie neglijate din motive financiare.

După cum vedem, acest monopol, pe care noi l-am prezis acum doi ani chiar în detaliurile sale, după cum se vede din adnotațiile comparative ale cîtorva puncte ale expozeului,—urmărește nu atît înlăturarea lui „Standard-Oil" dela furnitura de petrol necesară consumului general al Germaniei, ci salvarea comerțului în detaliu, amenințat prin organizația plănuită de „Standard-Oil" de a furniza lampant direct consumatorilor, după deviza comercială cunoscută a Americanilor: „dela puț la lampă", precum și eftenirea în marginile posibilității a acestui produs de prima necesitate, prin renunțarea la o parte din veniturile extraordinare ce se realizau de către Americani în acest comerț.

Dar în afara acestor motive economico sociale, mai este și un motiv politic, care îndeamnă guvernul german la realizarea cît mai urgentă a acestui monopol, creîndu-și prin aceasta un caracter de independență și statornicie aprovizionării acestei mărfi de prima necesitate și nerămînînd astfel în cazul unui războiu la discreția unui furnizor străin.

Nimeni nu va tăgădui importanța națională și economică a acestui proect, care pentru prima oară deschide în mod practic orizonturi nouă politicii de municipalizare în domeniul necesităților publice de prima ordine, și desigur că el va găsi aprobarea cercurilor celor mai largi ale opiniei publice. Trebue însă să recunoaștem că guvernul german va întîmpina la realizarea acestui proect serioase dificultăți, nu atît din punctul de vedere al aprovizionării stocului de petrol necesar întregului consum, cît mai cu seamă din acel al organizării interne a monopolului. Deja avem de înregistrat neînțelegeri ivite între băncile germane, care joacă rolul cel mai principal în industriile europene de petrol: „Deutsche Bank" și „Diskonto Ges", și care deși au colaborat în bună înțălegere la elaborarea proectului, în timpul din urmă însă nu s'au mai găsit de acord și „Diskonto Ges", împreună cu grupurile financiare subordonate ei, au refuzat colaborarea pe motiv că nu s'a aplicat un tratament de paritate față de aceste două bănci mari.

Se pare însă că aceste neînțelegeri se datoresc mai curînd intervențiunilor ascunse ale lui „Standard-Oil," de oarece din politica generală a lui Diskonto, chiar la noi în țară, s'a demon-

*) Statul va trebui să renunțe pentru moment la beneficii directe, care să rezulte din această întreprindere, el va trebui să învețe a nu privi toate lucrurile numai prin prizma îngustă a fiscalismului, căci orice urmă a fiscalismului în această materie dărîmă ceia ce zidește ideia sănătoasă a „monopolului de stat". Viața Romînească No. 3 din 1910: Organizația comerțului mondial al petrolului, pag. 404.

strat că au existat totdeauna oarecare relaţii mai mult sau mai puţin oculte între Diskonto şi compania americană.

Aceste dificultăţi însă sînt de natură pasageră şi pot întîrzia, însă nu împedica realizarea monopolului proectat.

Să vedem acum ce influenţă poate avea acest monopol german asupra industriei romîneşti de petrol.

Dată fiind situaţia noastră geografică şi putinţa transporturilor pe Dunăre până la Regensburg, date fiind relaţiile politico-economice între noi şi Germania, precum şi faptul că în industria de petrol romînească sînt interesate capitaluri germane într'o măsură foarte mare, o colaborare între producătorul romîn şi consumatorul german e tot ceia ce poate fi mai legitim.

De aceia din punctul de vedere al debuşeului petrolului nostru, nu putem privi decît cu satisfacţie introducerea monopolului în Germania. Nu doară că petrolul romînesc ar fi lipsit de debuşeuri, mai ales acum cînd piaţa Orientului ne deschidea orizonturi nouă, dar monopolul german, care a comptat la înfiinţarea lui pe cea mai mare parte din producţiunea noastră, ne-ar elibera de subt influenţa oscilaţiunilor capricioase ale preţurilor de pe piaţa mondială şi ne-ar garanta o siguranţă şi o stabilitate prin contractarea unor însemnate furnituri pe termene lungi.

De această stabilitate avem nevoe ca industrie tînără pentru a ne dezvolta în mod continuu, fără a fi expuşi tuturor fluctuaţiunilor şi crizelor ce ne-au bîntuit mai cu seamă în ultimii ani, crize provocate nu atît prin împrejurări naturale, cît prin manoperele artificiale adoptate de societăţile concurente pentru acapararea pieţelor de desfacere. In special pe piaţa Germaniei, către care ne îndreptaserăm privirile acum 10 ani, lupta a fost aşa de violentă încît am fost nevoiţi, dupăce ne cîştigasem cu multe sacrificii un loc destul de însemnat, s'o abandonăm aproape în întregime şi să ne îndreptăm spre alte pieţe ca Anglia şi Franţa, care deşi mai depărtate şi mai străine relaţiunilor noastre comerciale, ne permiteau însă a eşi din sfera luptelor de concurenţă ruinătoare ale marilor întreprinderi. Astfel, de unde înainte de anul 1907 exportul nostru de petrol în Germania ocupa un rang primordial, în anii următori acest export scade din ce în ce din cauza concurenţii petrolului american, iar în anii 1908—1910, cînd se da pe piaţa germană lupta de exterminare între „Standard-Oil" şi petrolul austriac, petrolul nostru se retrage aproape de pe piaţa Germaniei, găsind în Anglia şi Franţa şi mai cu seamă pe pieţele orientale (Egipt, Turcia, Indii) condiţiuni de desfacere mai prielnice.

Actualminte Germania ocupă al patrulea loc în exportul ţării noastre cu 53.000 tone, adică după Anglia cu 180.000 tone, Franţa cu 120.000 tone şi Egipt cu 120.000 tone.

Dacă studiem în general mersul exportului romînesc, constatăm o vădită nestatornicie atît a debuşeurilor—raportul între cantităţile exportate în diferite ţări variind simţitor din an în an—

cît şi a preţurilor, care oscilează fără cauze reale în cele mai scurte perioade de timp. Acest fapt se datoreşte pe de o parte lipsei unei organizări sistematice pe pieţele de desfacere, iar pe de alta, cum am văzut, manoperelor exercitate de concurenţa neleală a întreprinderilor acaparatoare. Şi oricît am căuta şi organiza pieţe nouă de desfacere, ele pot fi oricînd expuse influenţii nefaste a societăţilor acaparatoare şi pierderile rezultate vor fi cu atît mai însemnate, cu cît sacrificiile făcute pentru cîştigarea acestor pieţe nouă au fost mai mari.

Iată pentruce nu putem în deajuns să preţuim avantagiile ce ar decurge pentru noi din înfiinţarea monopolului german, care ar da industriei noastre o bază de permanentă stabilitate şi ar pune-o la adăpostul fluctuaţiunilor pieţelor universale.

Şi cu atît mai mult noi vom putea să profităm de aceste avantagii, cu cît celelalte ţări producătoare de petrol din Europa, ca Galiţia şi Rusia, traversează actualminte o grea criză prin descreşterea producţiunii, care, fiind aproape în întregime absorbită de consumul lor intern destul de mare, nu ar mai putea să ne concureze decît cu cantităţi neînsemnate la acoperirea furniturii necesare consumului german. Guvernul german, la rîndul său, va fi mulţumit să ne preia întreg excedentul exportului nostru în condiţiuni avantajoase, rămînînd ca restul să fie acoperit de celelalte ţări şi chiar de Americani, care, după cum am spus, n'au înţeles niciodată a face chestiuni de ambiţiuni în materie de comerţ şi n'au neglijat a culege beneficiile subt orice formă, acolo unde le-au întîlnit.

Există însă şi aici, ca în toate lucrurile, un dos al medaliei.

Trebue să fim circumspecţi şi să nu ne lăsăm a fi amăgiţi de avantagiile ce ni se vor oferi prin înfiinţarea monopolului german, pentru a ne da legaţi Germaniei de mîini şi de picioare.

Să luăm aceia ce ne poate folosi dela Germania, dar să ne păstrăm independenţa noastră economică şi să nu ne îndepărtăm dela o linie de conduită conştientă şi bine hotărîtă. Nu o contopire, *o infeudare a intereselor noastre* la cele germane, căutăm noi, ci o siguranţă şi o emancipare economică însoţită de o libertate complectă de acţiune, iată ce urmărim noi.

Dacă Germania fuge de jugul unui singur furnizor, noi să căutăm a nu cădea subt jugul unui singur cumpărător.

Pentru aceasta va trebui, din motive de prevedere, să nu ne lăsăm a fi seduşi de situaţia avantajoasă oferită de Germania, pentru a abandona pieţele solide cîştigate cu atîtea sacrificii, ca acele din Anglia, Franţa şi Orient. Nu se ştie viitorul ce surprize ne poate aduce. O întorsătură politică poate desfiinţa monopolul german ori poate întrerupe sau zdruncina relaţiile noastre cu Germania. In ce situaţie precară ne-am găsi, dacă vom fi lăsat să pierdem pieţele celelalte. Dar chiar în condiţiuni normale, este clar că Germania, văzîndu-ne mai tîrziu fără altă piaţă de desfacere decît a ei, va căuta să tragă toate foloasele unicului cumpărător, dictîndu-ne condiţiile.

De aceia nici nu trebue să ne gindim a abandona şi nici măcar a neglija pieţele ciştigate, chiar dacă desfacerea s'ar face acolo in condiţii mai inferioare din punctul de vedere al profitului, ci vom căuta să afectăm Germaniei numai acele cantităţi din marfa destinată exportului, care nu aveau până acum debuşeuri fixe, precum şi sporul ce fatalminte vom avea din dezvoltarea progresivă a industriei noastre.

Şi astfel păstrind, cu oarecare sacrificii chiar, pieţele ciştigate in diferite ţări, vom putea totdeauna să ne păstrăm deplina libertate in acţiunea noastră comercială şi să discutăm condiţiunile de desfacere in Germania,—dela egal la egal,—cu demnitate şi fără nici o constringere.

In al doilea rind, trebue să avem in vedere că industria noastră de petrol este incă in majoritate condusă de bănci germane, in frunte cu „Deutsche Bank" şi „Diskonto", care, după cit se vede, sint chemate a juca un rol primordial in organizarea acestui monopol. Ori monopolul, după cum o declara expozeul guvernului german, urmăreşte in definitiv protecţiunea consumatorilor germani.

Trebue deci să ţinem in deaproape supraveghere toate mişcările lui „Deutsche Bank" şi a firmelor aliate, pentruca interesele economice ale ţării noastre să nu fie subordonate celor germane. Protejind prea mult pe consumatorul german, să nu păgubim pe consumatorul romin. Trebue să avem in vedere, la calcularea rezervelor pentru consumaţia internă a ţării noastre, nu numai capacitatea actuală de consumaţie, care, in starea rudimentară de azi a organizaţiunilor de desfacere internă, este foarte redusă (5—7 kg. anual pe cap de locuitor faţă cu 15—20 kg. in Germania), ci să luăm in seamă sporirea progresivă a consumului nu numai in raport cu sporirea populaţiunii, ci chiar pe cap de locuitor. Căci este o ironie ca intr'o ţară producătoare de petrol ca a noastră, populaţia săracă să fie lipsită de petrol, din cauza scumpetei exorbitante a acestui articol indispensabil vieţii civilizate, pentruca acelaşi petrol să fie aruncat peste graniţă cu preţuri pe jumătate. Căci, pecind consumatorul romin plăteşte 25 şi 30 bani litru de lampant (care nu costă in realitate decit 5 parale), acel german cu tot monopolul american il plăteşte 15—20 bani litrul.

Chestiunea răspindirii luminii săracului prezintă o insemnătate neinchipuită pentru ridicarea culturală şi chiar economică a poporului de jos, şi de aceia trebue să ne gindim odată in mod serios la rezolvarea complectă a acestei chestiuni.

Iniţiativa privată, pusă in condiţiunile cele mai avantajoase, cum a fost prin legea de contingentare şi prin suprimarea taxei de consumaţie de 5%, s'a arătat neputincioasă sau rea-voitoare pentru indeplinirea acestei opere. Căci preţul petrolului nu s'a eftinit şi consumaţia pe cap de locuitor nu a sporit cu toate degrevările făcute prin aceste legi. Comercianţii şi intermediarii s'au mulţumit să-şi impartă intre ei sporul, beneficiile rezultate din degrevările făcute de stat, iar consumatorii nu s'au ales cu nimic.

Este acum rindul statului a interveni direct pentru indeplinirea scopului propus.

Şi nu vedem altă măsură mai eficace şi mai imediată decit monopolul vinzării de stat a lampantului, a cărui intirziere nu poate decit să ne surprindă.

Dacă până acum monopolul consumului intern la noi in ţară era mai indicat decit in Germania, căci pe de o parte pe noi nu ne putea ingriji dificultatea aprovizionării, fiind o ţară producătoare, iar pe de alta consumatorul nostru plătea de două şi uneori de trei ori mai scump aceiaşi marfă ca cel german, apoi acum cind monopolul de stat se infiinţează in Germania, comptind in primul rind pe producţia ţării noastre, pentru noi acest monopol devine o necesitate care nu se mai poate ocoli.

Experienţile triste făcute de Germania cu infiinţarea organizaţiunilor private, ca „Europ. Petr. Union", care n'au stat mult la indoială cind interesele lor erau in joc, pentru a ocoli scopul bine determinat pentru care guvernul german le acordase protecţiunea sa, trebue să ne fie de lecţie şi să nu mai comptăm pe asigurările ce ni se dau de organizaţiunile străine, in cazul nostru, ce stăpinesc azi comerţul petrolului. Intreprinderile comerciale, chiar cind sint naţionale, caută nu atit consumatori, cit buni cumpărători. Ele se indreaptă in mod fatal, fără nici o altă consideraţie de ordin moral, spre cele mai bune pieţe, intocmai după cum apele se indreaptă spre locurile cele mai joase.

Să nu uităm că in Irlanda, pe timpul foametei, negustorii exportau griu in cantităţi mari, şi că in Rusia, pe vremea groaznicilor famine, care bintuiau ţara, capitaliştii ruşi n'au putut fi impiedecaţi să exporte griul decit prin o lege de prohibire a exportului de grine.

Iată pentruce credem că monopolul consumului intern in Rominia nu mai poate fi intirziat, avind la bază o exploatare, fie in regie, fie pe cale de concesiune, a terenurilor petrolifere ce aparţin statului. *)

Iar mai tirziu, cind vom avea asigurat un debuşeu stabil şi solid al producţiunii noastre prin introducerea monopolului de stat in citeva ţări consumatoare principale, vom putea aşterne bazele unui monopol care să imbrăţişeze şi celelalte ramuri ale industriei şi comerţului nostru de petrol, căci este drept, credem noi, ca această bogăţie hărăzită ţării noastre in mod neaşteptat şi excepţional să nu folosească numai citorva inşi, chiar cind aceştia s'ar deosebi prin calităţi alese—prin inteligenţa, hărnicia sau prin alte insuşiri şi imprejurări, dar mai cu seamă intimplări fericite—ci să sporească rodnicia muncii naţionale şi să se reverse asupra intregei societăţi şi mai ales asupra claselor de mijloc şi celor de jos.

C. Hoisescu

*) Monopolul consumului intern poate fi infiinţat şi fără această exploatare proprie a terenurilor statului, bazindu-se pe redeventele in natură ce statul are a primi dela exploatatori, precum şi pe cantităţile micilor exploatatori şi rafinori care nu au organizaţii de desfacere.

Post-scriptum.

Proectul de lege al monopolului de petrol a fost depus pe biuroul Reichstagului și, în ședința dela 24 Noembrie (7 Decembrie) curent, s'a început prima sa cetire.

Raportorul legii, secretarul de stat Kuehn, într'un discurs documentat și excepțional de lung, a ținut să semnaleze gravele conflicte ivite între grupurile financiare americane și germane ce dețin actualminte comerțul petrolului în Germania și să răspundă pe larg la critica cu care proectul a fost întîmpinat de o bună parte a presei și a opiniunii publice.

Intre altele d-sa a spus în introducerea discursului său următoarele:

Proectul pe care vi-l prezentăm astăzi se deosebește cu mult de altele cu care vă ocupați de obiceiu. Nu este un proect pentru acoperirea unei lipse de bani, nici o lege cu caracter politic, astfel că partidele Reichstagului să poată lua dinnainte poziție pentru sau contra; ci este o măsură economică cu scopul de a apăra pe cumpărătorul german de un eventual monopol străin.

Discutînd până în detalii toate părțile proectului și insistînd cu stăruință asupra părților criticate de unele cercuri politice, d-sa închee spunînd celor ce atacă însăși ideia monopolului:

Atunci cînd în viața economică a popoarelor au loc transformări profunde, cînd mai ales se formează organizațiuni economice așa de puternice încît gradul lor de dominațiune întrece cela ce cu o generație înnainte ne-am închipuit ca posibil, atunci trebue să luăm măsuri moderne de apărare. Statul modern nu mai este în stare să se apere cu mijloacele întrebuințate în trecut, el trebue să recurgă la mijloacele de apărare potrivite cu timpul și cu împrejurările în care trăim.

La discuția ce a urmat au participat toate partidele Reichstagului.

Pentru lege s'au pronunțat liberalii și partidul poporului, cu singura condiție ca monopolul să nu aducă o nouă grevare traiului celor săraci.

Partidul socialist—care este cel mai numeros—ar fi dorit ca monopolul să se înfăptuiască fără ajutorul băncilor, înlocuindu-se societatea de desfacere cu drepturi regaliene prin un adevărat monopol de stat. In această privință chiar conservatorii înclină de partea socialiștilor.

Numai partidul centrului (catolic), susținut de Camera de comerț din Berlin, a declarat dela prima cetire că va respinge proectul, căci orice altă combinație în afara companiei „Standard-Oil" nu va putea vinde petrolul în Germania cu prețul redus cu care l-au vîndut Americanii în ultimii ani.

Această atitudine ostilă și neașteptată a centrului, care cu

ani în urmă era contra trusturilor și pentru introducerea monopolului, este discutată cu aprindere de presa germană și grave acuzațiuni au fost ridicate chiar în dezbaterile din Reichstag împotriva bunei credinți a partidului catolic. Se pune în legătură această atitudine a centrului cu faptul că Riedeman, directorul marei societăți de desfacere a lui „Standard-Oil" în Germania este camerier papal și un membru influent al partidului.

Pe de altă parte catolicii aduc acuzații reprezentanților guvernului, că ar voi în mod interesat să protejeze prin acest monopol anume grupuri financiare (aluzie la „Deutsche Bank" care, cu puțin timp înnainte ca guvernul să-și însușească proectul, a rupt contractul ce-l avea cu „Standard-Oil").

Este clar că această atmosferă de neîncredere și suspectare reciprocă e creată de politica corupătoare prin tradiție a marei companii americane, dar nu e mai puțin adevărat că această atmosferă înăbușitoare este în defavorul proectului, care în principiu este pornit din cele mai bune intenții.

Discuțiunea s'a închis cu o cuvîntare finală a secretarului de stat Kuehn, care, după cît se pare însă, nu a reușit să împrăștie pe deplin atmosfera defavorabilă proectului creată de partidul centrului. Proectul e trimis în discuțiunea unei comisiuni compuse din 28 membri.

Nu se poate prezice care va fi soarta acestui proect. Nu e exclus ca să se înlocuiască—așa cum o cer socialiștii—antrepriza particulară a monopolului prin un adevărat monopol de stat. In tot cazul, după prima ședință a Reichstagului, s'a dovedit că proectul va suferi schimbări radicale înnainte de a fi votat.

MOȘ ILIUȚ

Bădicul Ionaș are casă de piatră, totdeauna văruită proaspăt, cu geamurile luminoase prin care rid, iarna, vara, florile roșii de mușcată. Are ogradă largă, in care intră in fiecare seară cu pasul greu patru boi mari și albi ca de zăpadă. Are feciori juni și fete măritate, și totuși lelea Nuța se 'nvirte ca un prisnel și acum. Harnic om, dar parcă tot mai harnică nevastă!

Nu se pot plinge nici de boale, nici de sărăcie, nici de copii neascultători.

Trăesc bine, și ar trăi și mai bine dacă in casa asta luminoasă nu s'ar sălășlui și un moș bătrin, pe nume Iliuț. Moșul samănă foarte mult cu un goril. E adus de spate ca toți bătrinii. N'a fost niciodată innalt in trup, dar acum știu că nu lasă umbră mai mare ca un măgar. Pe grumazii imbrăcați cu piele arămie, plină de dungi adinci și groase, cit par o tureatcă de cizmă roșie, se sprijinește, plecat innainte, un cap mare, lungăreț ca o lubeniță, plin de păr alb și aspru, tuns totdeauna scurt. Subt fruntea ingustă cit o muche de topor se ascunde, licărind din găvăuna lui, ochiul drept, ca un picur viu. De ochiul sting e orb. Adincăturile bătrineții pe obrazii lui au trăsături de goril și nu de om: curg orizontale și nu perpendicular ori curmeziș.

Cine-l vede nu crede că se ține de casa bădicului Ionaș. Și, totuși, moș Iliuț e tatăl acestui cinstit și harnic romin.

Moș Iliuț e cel mai bătrin om in sat; fusese, pe vremuri, in miliția de graniță. Chiar și acum mai stropșește citeva vorbe pe nemție. Ochiul sting i l-a scos un bou cu nărav, innainte cu vr'o patruzeci de ani. Până ce avuse bădicul Ionaș copii mai

mici, moș Iliuț era om ca toți oamenii: se juca cu nepoții, și-i invăța comanda nemțască. Bărbatul și femeia puteau merge la muncă in toată tihna: aveau in bătrin un paznic credincios al casei și un bun ingrijitor al copiilor. Dar decind au crescut nepoții, moș Iliuț se dădu la toate patimile. Văzu că nime nu-l mai ia in samă; pe toții ai casei ii invirte virtejul vieții, numai el stă deoparte și nu mai pricepe nimic. Cine se mai indreaptă c'o vorbă către el? Ia bădicul Ionaș, ori lelea Nuța, ori nepoții cind il cheamă la masă, ori ii lasă dimineața mincarea pe ziua intreagă. Din partea mincării ș'a ințolirii n'ar avea ce se plinge moș Iliuț. Oamenii lui Dumnezeu ii sprijinesc bătrinețele. Dar cu atita nu-i destul!

Aproape nu este dimineață in care moș Iliuț să nu inceapă a geme in păcel până a nu se crăpa de ziuă:

— Văleo-aio, tulai, sărac de mine, vai de zilele mele, mor."
Cei din casă se trezesc in gemetele lui.

— Ce ai, tată?" intreabă Ionaș.

— Ți-i rău, tătucă?" zice repede Nuța.

Dar moșul, cu ochiul spre părete: „văleo" și „aioo". Nu răspunde. Femeia gătește prinzul, toți se gătesc de ducă; ii arde o mulțime de trebi, finul, secerea, prășitul. Nu mai pot tăndăi pe-acasă.

Dar cind să plece, moș Iliuț incepe să horcăe ca de moarte. Ori de citeori să fi auzit cei din casă horcăitul acesta, cum moșul se apropia de nouăzeci de ani, totdeauna se temeau de moarte.

— Spune ce ai?" intrebau bărbatul și muerea zăpăciți, arzindu-le tălpile de ducă.

— Mor, astăzi mor de bună samă. Doar un păhărel de rachiu!" gemea Iliuț.

Cind i s'a iscat mai intăiu năravul acesta, Ionaș nu ținea rachiu acasă. Trebuia să fugă cineva până la crișmă, destul de departe, să vie pe nerăsuflate. Moșul bea, in vreme ce ochiul i se inchidea incet, de plăcere. Ofta ușurat.

— Ți-e mai bine?

— Mai bine, parcă!"

Sătui de fiertura ce le-a tras-o in zilele cele dintăi ale năravului, țineau acum rachiu acasă. De citeori moșul gemea dimineața, ii dădeau să inghită trei păhărele și se vindeca.

Dar cit putea ii zolea totdeauna, cerca să-i mai rețină, să-l

întrebe, să-l vaere. Nu se gîndea că munca, afară, țipă după brațele oamenilor. Erau dimineți cînd bătrînul, văzîndu-și sleite toate mijloacele de a-i ținea în jurul lui, se lăsa jos mort, în curte ori în casă. Nu deschidea ochiul până ce nu auzia lîngă sine glasul gros al popii, pe care bădicul Ionaș îl chema în grabă.

Atunci ofta și zicea popii, care-i cetia molitve:

— Parcă vin de pe lumea ceialaltă".

In multe dimineți le învenina inimile moș Iliuț. Nu doar că le-ar fi venit greu să-l îngrijească, ci pentrucă-i făcea să întîrzie mereu dela lucru, și nime nu știe mai bine ca țăranul că vremea i aur cînd are un porumb de prășit, o holdă de secerat. Apoi le mai era ciudă că moșul îi minte mereu. Bolnav cu adevărat nu fusese niciodată moș Iliuț, decît doar cînd i-a crăpat ochiul sting.

Nu trecu multă vreme de cînd începuse să se îmbolnăvească dimineața, și se ivi alt nărav.

Odată, la o pomană, unde fusese chemat ca cei mai mulți bătrîni, moș Iliuț, dupăce bău, dupăce mîncă și bău iar, tot clipind din ochiul lui suriu și tot stropșind o vorbă pe nemție, zise cu glasul tare:

— Să fie pomană morților și bucurie viilor. Că eu unul am pentruce mulțumi. De două luni de zile, acum mă satur mai întâiu".

Ochiul lui privi vioiu, bucuros pe la bătrîni, pe la bătrîne, și fu mulțumit de șopotul ce se născu în urma vorbelor sale. Dacă văzu că nu greșise, mai adăugă, zîmbind din gura largă:

— Vorba cîntecului: omul dacă 'mbătrînește, pune-i pae și-l pîrlește".

Cîțiva bătrîni sughițară afirmativ. Nime din cei de față la pomana aceia nu crezu că bădicul Ionaș ori lelea Nuța l-ar lăsa să flămînzească pe moș Iliuț. Dar aceasta nu'mpedecă pe nime să spună ce-a auzit la toată lumea. Astfel vestea veni până la bădicul Ionaș. Ii spusese un frate mai mare, care ținu să adauge din partea sa:

— Dacă v'ați urît să-l mai grijiți, lasă-l la mine".

Bădicul se mînie, îl certă pe bătrîn că poartă minciuni printre oameni.

— Bucatele ți-s mereu înnaintea nasului. Vina dumitale dacă nu mînci să te saturi.

— Hm!" răspunse moșul plecîndu-și ochiul în pămînt, cași cînd ar fi știut el ce trebue să înțeleagă.

Erau femei care începură să-l vaere, unde-l întîlneau.

— Vai de mine, moșule, cu averea dumitale să ajungi să rabzi de foame! Ce păgînie! Cum s'apropie sfîrșitul lumii".

El ridica ochiul mulțumit, vesel, la femeia ce-i vorbea așa, și dela o vreme se deprinsese să înceapă el vorba despre traiul greu ce-l trăește, cînd cel cu care se întîlnea nu amintea nimic.

Cerceta acum, chemat ori nechemat, toate pomenile și se înfrupta cu o lăcomie voită, că să-l vaere creștinii.

— Doamne, tată, se vede că dumneata chiar ți-ai pus în gînd să ne faci de rîs la lume! Să mergi și la pomenile țiganilor! N'ai dumneata acasă tot ce-ți trebuește? Dacă n'ai, ne spune, și-ți vom da.

— Hm!" făcea bătrînul cînd îl mustra așa feciorul.

Intr'o zi, cum era singur acasă, ce-i trăsni prin cap bătrînului? Luă o traistă lungă din cuer, și-o petrecu pe după gît, porni prin sat și începu să bată pe la ușile oamenilor. Știa el bătrîne, bătrîni care nu mai eșeau la lucru, știa maiștri care munceau acasă; la porțile acestora bătu.

Oamenii se mirară, dar îi dădură bucățele.

— Se duc și nu-mi pun nimic pe masă; se duc și-mi lasă o coajă de pîne. Omul dacă îmbătrînește, e prețuit ca ș'un cîne", le spunea moș Iliuț. Oamenii începură să creadă pe jumătate că-l țin rău copiii. Ii vorbeau cu milă lui moș Iliuț, îl îmbunau și-l văerau. Atunci în ochiul lui clipeau luciri de mulțumită, de bucurie.

Așa i se născu al treilea nărav, a treia patimă. Că dupăce umblase o zi la cerșit, nu se mai putea răbda, îndată ce rămînea singur, să nu pornească din nou cu traista prin sat. Bucățelele nici nu le-atingea, le arunca la porci, dar în ziua următoare pleca din nou.

Astfel casa bădicului Ionaș rămînea fără pază. Copiii ștrengari îi furau din grădină perele aurii, merele pîrguite, piersecile cu pufușor, îi prindeau un puiu, o găină.

Aflînd de noul nărav al moșului, îi porunci aspru să nu mai audă de-așa ceva.

— Vorbește lumea și ne judecă, și-i păcat, căci dumneata știi bine că nu sîntem vinovați".

Insă bătrinul nu mai putea trăi altfel. Veninul dulce al mingierilor, al văerărilor îi era acum de lipsă ca aerul. Şi el afla mereu mijloace să stoarcă milă tot mai adincă, văerare tot mai jalnică dela oameni.

Eşia îmbrăcat tot mai prost pe uliță. Afla în pod, în cămară, aruncate în vr'un ungher, haine, pălării vechi, căciuli roase. Azi lua un suman petecit tot, mîne o pereche de ițari care abia se mai țineau, poimîne o căciulă fără fund, spre spaima copiilor de pe drum. Vechiturile acestea le păstra lelea Anuța până va veni vr'un jidov de cei ce strigă pe drum, behăind ca caprele, şi adună zdrențe, să le dee pe nişte arnici, pe nişte blide.

— Mi se pare că s'a tulburat la cap", zise într'o sară, cu durere, nevestei bădicul Ionaş.

— Aşa se vede," răspunse lelea Anuța amărită.

Amîndurora le era greu şi ruşine de ce făcea bătrînul.

Insă moşul nu era de fel tresărit, ci urma cu viclenie să înşele mai departe satul, să fie mereu între oameni cărora li-e milă de dînsul şi-l vaeră. Părea că aceasta e singura plăcere ce-l ține pe lume.

Fratele mai mare al bădicului Ionaş veni mînios şi-l luă pe bătrîn.

— Ți-am spus, că de v'ați urît să-l mai grijiți, îl iau eu. Dar voi mai bine vreți să-şi bată satul joc de tot neamul nostru" zise el, abia stăpînindu-se.

— Cum să vrem! păcatele noastre, cum să vrem! suspina lelea Anuța. Dar se vede c'a ajuns în mintea copiilor."

Moş Iliuț le asculta în linişte cearta. Ochiul lui clipea bucuros, îi plăcea că feciorii se ceartă pentru el. Se duse la feciorul cel mai mare.

N'a trecut însă o săptămînă şi bătrînul eşi din curtea feciorului celui mai mare, sprijinit pe două cîrji, c'o traistă lungă pe spate. Cînd simțea că nu-l vede nime, tîra cîrjile după dînsul, căci nu le simțea lipsa, dar îndată ce zărea un om, se răzima gemînd în ele.

— Tot mai rău, moşule?" îl întreba cineva.

— Dac' a rînduit Dumnezeu aşa, începea el cu tristeță, înlăcrămîndu-şi ochiul. Dacă n'am avut parte de copii care să mă grijască la bătrîneță! Că altul în locul meu ar sta în pat ş'ar bea cîte-un păhărel de vin bun. Dar nu, olog, să umble la cerşit."

Feciorul cel mai mare dacă a văzut aşa, s'a 'nfuriat, că era cumplit la mînie, şi amenință pe bătrîn cu bătae. Moş Iliuț se înfricoşă, şi într'o sară, cînd veni dela hotar bădicul Ionaş, îl află pe vatră.

— Bună sara, tată.

— Bună sara.

— Văd că te-ai întors la noi?

— Intors, că tot aici îmi place.

— Bine, numai să laşi traista şi bețele.

— O să le las.

Şi s'a ținut de cuvînt trei zile 'n cap.

— Ce să ne mai ştim face?" întrebă într'o sară bădicul pe lelea Nuța.

— Eu cred să-l chemăm pe popa să-i facă vre-o slujbă.

— Să-l chemăm."

Şi dimineața veni popa. Moş Iliuț îşi plecă lubenița subt patrafir, dar n'auzi nimic din molitvele ce le cetea părintele. El se gîndea la altceva. Dupăce termină, popa începu să-i dee sfaturi.

— Dumneata păcătueşti greu înnaintea lui Dumnezeu şi înnaintea oamenilor, moş Iliuț. Dumneata să te laşi de ispitele satanei şi să nu-ți mai faci copiii de ocară. Ai din ce trăi, ai cu ce te îmbrăca; lasă traista şi zdrențele. Ai nouăzeci de ani fără unul, şi poți mulțumi lui Dumnezeu că te poți purta bine pân' acum; lasă bețele şi nu mai ispiti pe cel Atotputernic".

Moşul tot clipea din ochi şi mormăia cît l-a dăscălit popa. Dupăce termină, Iliuț îşi ridică privirea sură, în care zîmbea ceva.

— Popii care s'a dus dela noi îi plăcea să glumească cu mine," zise el.

— Şi cum glumia?" întrebă părintele.

— Zicea: moş Iliuț, dumneata ştiu că vei muri mai uşor ca alții: n'ai să închizi decît un ochiu.

— Aşa glumia?

— Aşa. Apoi era şi mai învățat ca dumneata, zîmbi moşul.

— Se poate," răspunse c'un fel de silă popa.

— Da, ştia nemțeşte. Amîndoi vorbeam numai nemțeşte.

— Adevărat că eu nu ştiu.

— Apoi ce cazanii spunea, cu pilde, cum au să se poarte copiii față de părinții lor bătrîni.

— Ei, moşule, zise popa cu firea turburată, dumneata n'ai

ce te plinge. Puţini copii vor griji de părinţii lor ca ai dumitale. Bagă de samă, să nu minii prea tare pe Dumnezeu acum la bătrineţă."

El porni să iasă, neplăcut atins de vorbele bătrinului. Din uşă mai auzi:

— Ş'acela avea un glas de răsuna biserica."

Moş Iliuţ se scărpină mulţumit în barbă, zimbi cu viclenie din ochiul lui sur şi, cum se duse popa, işi luă traista şi beţele şi porni prin sat.

I. Agîrbiceanu

Perspectivele războiului Austro-Rus şi Romînia

Acum aproape trei luni, în ajunul războiului balcanic, scriam chiar în acest loc: „Prezentîndu-se astfel acest «conflict local», subt aspectul unui războiu mare şi singeros, în care se vor ciocni peste un milion de combatanţi, cu peste două mii de guri de foc, e ridiculă prezumţiunea că rezultatele lui se vor putea canaliza după metodul din 1885 sau 1897. Rezultatele obţinute —oricare ar fi ele—în urma unui astfel de războiu, vor produce prin sine înseşi o aşa schimbare în raportul real de putere, încît o simplă ameninţare platonică din partea Marilor Puteri nu le va putea anihila."*)

Pe-atunci Europa aştepta încă răspunsul la nota colectivă a Puterilor, adresată Turciei şi celor patru state balcanice coalizate, prin care semnatarii luau un angajament solemn de a nu tolera, oricare ar fi rezultatul eventualului războiu, schimbări teritoriale în Balcani,—şi mulţi încă credeau în puterea magică a formulei de *statu quo*. Astăzi armistiţiul este încheiat în urma unui succes neaşteptat al coaliţiei balcanice; plenipotenţiarii statelor beligerante s'au adunat la Londra, şi tot acolo se ţin şedinţele conferenţei ambasadorilor Marilor Puteri. Europa e gata să sancţioneze revoluţionarea geografiei balcanice şi caută numai să găsească o nouă formulă ca să împace toate interesele contradictorii.

In tot timpul acesta, Romînia a privit desfăşurarea evenimentelor, dacă nu în linişte, fără însă a eşi din rezervă.

Atitudinea noastră a inspirat presei europene speculaţiuni mai mult sau mai puţin fantastice, asupra motivelor acestei rezerve. Cei mai mulţi atribuiau Romîniei planuri diabolice, dar n'au lipsit nici glasuri care vedeau în impasibilitatea noastră o ireparabilă greşală politică. Imi voiu permite să citez cîteva rinduri dintr'un ziar rus, care deci nu poate fi bănuit de simpatie pentru ţara noastră.

*) C. Stere, „Războiul din Balcani şi atitudinea Romîniei" *V. R.* No. 9, 1912, pag 383.

«Se poate ca Romînia să fi repetat astăzi greșala săvîrșită în 1866,—tocmai în anul urcării regelui Carol pe tron,—de către protectorul ei de-atunci Napoleon III, care s'aștepta la o altă durată a războiului între cele două puteri germanice rivale. Dar atunci Romînia n'ar trebui să scape din vedere că drept «compensație» pentru Franța, pentru stîngăcia diplomatică în fața Sadovei, a rezultat peste patru ani Sedanul. Dar se poate ca guvernul Romîn să nu fi fost liber să determine el însuși linia de conduită cea mai favorabilă pentru Romînia. Toate acestea sînt încă ascunse subt vălul negurii diplomatice. Însă, orișicum, nu ne putem aștepta ca Romînia să fie în stare de a privi la împărțeala Turciei cu brațele încrucișate. Succesul străin a atins dureros interesele ei fundamentale și aceasta face pe spectatorii dramei balcanice să urmărească, cu o atenție încordată, fiecare pas al Romînilor.» *)

Am citat acest pasagiu nu numai pentrucă, prin coincidență, în articolul meu menționat mai sus, cu mult înnainte, înnainte de începerea ostilităților, am invocat și eu greșala săvîrșită de Franța în timpul războiului austro-prusian.**) Dar, dacă primul act al dramei balcanice s'a sfîrșit fără participarea Romîniei,— și numai istoricul viitorului va putea judeca întrucît faptul că acest act s'a desfășurat *fără noi* nu înseamnă că el a fost încheiat *împotriva noastră*,—cortina n'a fost încă definitiv lăsată și putem întrezări peripețiile ce ne așteaptă.

Cel puțin acuma putem cere, atît opiniei publice, cît mai cu seamă celor ce poartă răspunderea destinelor noastre, să nu-și ascundă toate primejdiile situațiunii.

Care este situațiunea noastră în adevăr astăzi, și ce primejdii ne amenință?

* * *

In presa noastră și în discuțiunile publice, problema este pusă cu foarte multă simplicitate.

Pentru unii, întărirea Statelor balcanice și mai cu seamă a Bulgariei ne creiază dreptul la compensații, în forma unei întinderi teritoriale pe seama Bulgariei, și această extensiune teritorială ni se cuvine drept răsplată pentru „înțelepciunea" noastră,—răsplată pe care trebue să ne-o acorde Puterile Europei.

Pentru alții, astfel de năzuinți sînt considerate ca imorale și primejdioase, și ni se predică înfrățirea cu popoarele balcanice, și chiar intrarea noastră în Confederațiunea victorioasă, cu toate că n'am luat parte la biruințele ei, și nici nu sîntem invitați la banchetul învingătorilor.

Și pentru unii și pentru alții, toată chestiunea e considerată ca o problemă pur locală, și se crede că ea poate să fie rezolvită, fie chiar cu ajutorul binevoitor al „Europei", între noi și

*) „Russkia Viedomosti", numărul din 26 Octomb. st. v. 1912.
**) *Viața rom.*, No. 9, 1912, pag. 387.

statele balcanice, fără a se lua în considerație situațiunea generală a politicei internaționale.

Acest simplism ne expune la crude dezamăgiri și poate avea urmări fatale pentru acțiunea statului nostru.

Oricare ar fi rezultatul apropiat al conferințelor întrunite în Londra, trebue să ne dăm seama, pentru a ne putea apoi croi drumul nostru, de întreaga situațiune creată în urma războiului, din punctul de vedere al politicei europene, în toată complexitatea ei.

Voiu căuta să analizez această situațiune în mai-de-aproape.

* * *

Am încercat încă acum trei luni a lămuri, că conflictul din Balcani nu poate fi privit izolat, în afară de problemele mondiale care interesează toată lumea civilizată.

„Soluțiunea problemei balcanice locale,—scriam atunci,— „într'un sens sau într'altul, va avea fatal o înrîurire hotărîtoare „asupra Istoriei universale... Și dacă sorții războiului vor pu- „tea înclina cumpăna (în favoarea uneia din cele două direcți- „uni ireductibile ale Istoriei mondiale)... oricît de hotărîte ar fi „Marile Puteri de a amîna conflictul final în așteptarea unor îm- „prejurări mai prielnice, nu există nici o forță care ar putea „opri conflagrațiunea generală...» *)

Acum, cînd cunoaștem rezultatul războiului balcanic, totul atîrnă de răspunsul la întrebarea: acest rezultat a creat situațiunea pe care o prevedeam în rîndurile de mai sus?—Adică: în procesul secular ce se desbate între monarhia Habsburgică, pe deoparte, și Imperiul Rus, pe de altă parte,—aceste reprezentante ale celor două direcții ale Istoriei mondiale,—dispariția Turciei europene poate fi considerată ca un moment hotărîtor?

Cred că răspunsul la această întrebare nu este îndoelnic.

* * *

Imperiul Otoman, cu toată lipsa lui de vitalitate și cu toate că se ținea în afară de marile combinațiuni ale politicei europene, pe deoparte crea pentru Austro-Ungaria o siguranță desăvîrșită în ce privește granițele de sud ale Imperiului, iar pe de altă parte întărea situația statului romîn, îi ușura misiunea lui istorică—de a izola Rusia de Slavii din Balcani.

Și acest rol Turcia îl putea îndeplini cu toate că, sau mai bine zis, tocmai pentrucă ea n'a fost un element *activ* al politicei europene.

Confederațiunea Balcanică, luînd eventual locul Imperiului Otoman, schimbă radical situațiunea. Ea din capul locului promite a deveni un factor însemnat al politicei europene,—și foarte *activ*.

*) *Viața rom.*, No. 9, 1911, pag. 384.

Astfel, în primul rînd, Austro-Ungariei i se impune un alt front de apărare, spre sud, iar în al doilea rînd, Romînia—acest izolator natural între celе două masse de Slavi,—ne mai putîndu-se rezema pe puterea Otomanilor, nu numai că reprezintă o putere de rezistență mai redusă, dar însăși existența ei e primejduită. Nu este de mirare că, în urma războiului balcanic, chiar însăși orientarea politică a Romîniei a fost pentru primaoară atacată cu oarecare vigoare în lăuntrul ei, ceia ce poate deschide vecinei noastre din spre apus perspective dureroase.

Această situație impune Austro-Ungariei,—ea însăși mai mult decît pe jumătate slavă,—o datorie imperioasă de a-și asigura preponderența efectivă asupra Slavilor din Balcani.

Dar ca nu-și poate asigura această preponderență numai prin artificii diplomatice și nici chiar dacă ar putea ademeni pe înșiși Slavii din Balcani: împărăția Țarilor fatal va trebui să pună în joc toată puterea ei pentru a înlătura o astfel de eventualitate.

Mă aflu în posesiunea unui interesant memoriu, datorit unui publicist de frunte din Austria,—cu atît mai interesant, cu cît acest publicist e Polonez, adică aparține acelui popor care are un rol precumpănitor între Slavii din Austro-Ungaria. Acest publicist formulează astfel, fără șovăire, problema zilei de astăzi pentru Austro-Ungaria:

„Austro-Ungaria, în momentul de față, poate ajunge la un „echilibru politic numai prin activitate în Peninsula Balcanică; „*printr'un războiu împotriva Rusiei, prin îndepărtarea acesteia „din cea mai mare parte a teritoriului polonez, prin unirea „acestui teritoriu cu Galiția și prin crearea unui stat polonez „care să fie legat de Austro-Ungaria prin dinastie sau chiar prin „o uniune reală* (subliniat de autor)".

Și fiindcă memoriul este adresat bărbaților de stat unguri, autorul adaogă ceva mai jos:

„Galiția este un tampon care desparte Ungaria de Rusia. „In interesul Ungariei este ca acest tampon să fie mai tare și să „nu graviteze spre Rusia. In interesul Ungariei este ca teritoriul dela nord de Carpați să fie cît mai întins și să formeze o „apărare mai puternică pentru Austria și Ungaria." *)

Aceste preocupări suggerează de asemeni publicistului polonez necesitatea de a anexă Basarabia la Romînia, spre a mări puterea ei de izolare. **)

La prima vedere, s'ar părea că avem aface aici cu un motiv al „muzicei viitoare" („Zukunftsmusik"), dar puțină atențiune pentru ceia ce se petrece în jurul nostru ne poate ușor lămuri asupra gravității acestor împrejurări.

Zilele aceste, un mare ziar parizian, inspirat de obiceiu de

*) *Wladislaw R. V. Studnicki*, „Denkschrift für die ungarischen Staatsmaenner", Budapest 1912, pag. 4—5.

**) Ibidem, pag. 16.

Ministerul Afacerilor Străine, într'un lung articol, înșiră toate manifestările Austro-Ungariei, începînd din Iunie trecut până la recentele mobilizări, cari au pus pe picior de războiu o armată de 800.000, și chiar până la 950.000 de combatanți. Și ziarul francez se întreabă, ce rost au toate aceste manifestări, cînd Serbia, vădit, va fi silită să se supună Marilor Puteri și cînd din sferele diriguitoare ale Rusiei vin mereu asigurări de intențiuni pacifice. Și cu toate că astfel de asigurări nu lipsesc nici din partea Guvernului Austro Ungar, pesimiștii cu drept cuvînt pot pune aceste asigurări în fața realității, paralel cu manifestările diplomatice din ajunul războiului balcanic...

Din cele arătate mai sus, rezultă că pregătirile Austriei nu pot avea decît un singur înțeles: că ea cu nici un preț nu poate renunța la asigurarea preponderenții sale în Balcani. Portul sîrbesc pe țărmul Adriaticei, autonomia Albaniei sau „compensațiunile" Romîniei nu sînt decît arabescuri pe fondul acestei mari necesități istorice.

Austro-Ungaria n'ar renunța la acțiune decît în fața unei puteri irezistibile, adică, în cazul de față, dacă ea ar avea motive de a ceda în fața unui războiu cu Rusia.

Ca un simplu publicist, ne-inițiat în misterele zeilor, nu pot avea la dispoziție decît informațiile accesibile, la urma-urmelor, tuturor, dar am impresia că Monarhia Habsburgică nu numai că nu se dă îndărăt astăzi în fața unui războiu cu Rusia, dar îl crede inevitabil și chiar îl dorește.

Această impresie e întărită de cunoștința situațiunii interne din Rusia, care de sigur nu lipsește nici cercurilor conducătoare din Viena.

Am convingerea că Rusia astăzi nu poate rezista unei armate europene.

Sînt dator să lămuresc mai bine această afirmație.

*

Cînd este vorba de puterea militară a Rusiei, marele public este totdeauna impresionat de cifrele ce se pot găsi în toate anuarele, relative la elementele pe baza cărora sîntem deprinși să calculăm puterea militară a unei țări: 160 de milioane populațiune, armată în timp de războiu de 5 sau chiar mai multe milioane, un budget de aproape 6 miliarde!...

Dacă pe baza acestor date cineva ar fi voit să prezică rezultatul războiului Ruso-Japonez, la ce concluzie ar fi trebuit să ajungă?

Dar un războiu la granița apusană, cu toate că în aparență dispare un factor—distanța—, s'ar prezenta în realitate, pentru Rusia, în condițiuni încă mai puțin prielnice.

Am spus că chiar acel factor al distanței dispare numai în aparență.

In adevăr, din punctul de vedere al interesului strategic,

distanța este in funcțiunea desvoltării rețelei căilor ferate. Cum stau in această privință cele două țări care ne interesează aici, se poate vedea din faptul următor. Galiția e regiunea cea mai săracă in căi ferate din Austria, pe cind rețeaua cea mai deasă de căi ferate din Rusia se află tocmai in Polonia. Cu toate acestea in Galiția sint relativ de două ori mai multe căi ferate decit in Polonia,—și anume, pe o intindere de 1000 km. p. in Galiția există 50 km. de linie ferată, față de 25 km., in cifră rotundă, din Polonia rusească.

Iar pentru Austria și Rusia europeană intreagă, aceste cifre se urcă: pentru Austria la 70 km. de linie-ferată la o intindere de 1000 km. p., iar pentru Rusia scade numai la 10 km.

Situația este incă agravată din cauza organizațiunii militare insăși din Rusia. Se știe că acolo regimentele nu sint recrutate din populația locală ci, din considerații polițienești, sint aduse adesea din depărtări foarte mari: așa, de pildă, Basarabenii servesc in Polonia sau chiar in Caucazia; Polonejii, in Siberia și, in cazul cel mai bun, in provinciile de dincolo de Volga,—ș. a. m. d.

Față de massele ce trebuesc puse in mișcare pentru un războiu la granițele apusene, este ușor de constatat că in condițiunile de transport semnalate, mobilizarea nu se prezintă in condițiuni cu mult mai prielnice decit cele ce-au existat, mulțumită trans-siberianului, pentru războiul din Manciuria.

Dar toate aceste considerațiuni sint, la urma-urmelor, de ordine secundară.

Sint secundare chiar toate considerațiunile izvorite din cunoscuta destrăbălare a administrațiunii rusești. Un act oficial, de pildă, in timpul din urmă chiar, arată că in armata rusească ciubotele distribuite soldaților pot servi numai trei săptămini,— incit, *ca regulă generală*, soldații sint siliți să vindă aceste ciubote, care costă pe Stat 7 ruble părechea, cu 1—1.50 rublă, și să-și cumpere altele pe socoteala lor. Semnalind aceste abuzuri, senatorul Neuhardt a putut afirma, intr'un raport recent către Impărat, că intendența rusească are asupra soldatului rus o inriurire mai disolvantă decit orice propagandă revoluționară. Nu mai amintesc faptele cunoscute din războiul ruso-japonez, ca tunurile destinate pentru Port-Artur și plătite de visterie și cari au fost insă furnizate... Japonezilor. Atunci cind războiul aruncă pe cimpul de bătălie milioane de oameni, serviciul de intendență este un factor esențial pentru biruință,—dar pentru Rusia, in această privință, nu se poate avea nici o iluzie.

Mai presus de toate aceste considerațiuni, oricit de importante, războiul la granița apusană a Rusiei este dominat de faptul că, dela Nord, dela țărmurile Oceanului Glacial și până la Marea Neagră, la sud, toată marginea aceasta a Imperiului e locuită de o populațiune de aproape 50 milioane de suflete, dușmană statului rus, in forma lui actuală.

Socot necesare citeva lămuriri in această privință.

La nordul extrem Finlanda, o populație de 3½ milioane, la 1905 a fost in răscoală fățișă impotriva Imperiului și n'a putut să fie potolită decit in urma unui manifest care-i recunoștea autonomia completă și-i acorda o constituție din cele mai radicale (până la sufragiul universal, cu dreptul de vot al femeilor). Dar indată ce a triumfat asupra dificultăților interne, Guvernul imperial n'a șovăit să revină asupra acestor concesiuni, sădind sămința de revoltă in toate inimile.

In caz de războiu, Finlanda intreagă va fi de partea inamicului.

In provinciile baltice, cu o populațiune de alte 3½ milioane, in mare majoritate Lettoni și Estoni, situația nu este cu mult mai bună.

In 1905, in nici o provincie rusească n'a fost o răscoală mai singeroasă, care să necesite o represiune mai grozavă, ca in această regiune. Marele număr de Lettoni și Estoni in marina rusească explică, in primul rind, cunoscutele manifestări revoluționare de pe bordul vaselor de războiu. In caz de războiu, incercările de mobilizare aici ar fi inutile: am asista la dezerțiuni in massă.

In ce privește cele 10 milioane de Polonezi, lucrurile sint și mai lămurite.

Cu toate că puterea militară rusească a putut să inăbușe in singe șirul lung de răscoale și revoluțiuni poloneze, ea n'a reușit incă să strivească acest popor, să stirpească in el năzuințele de libertate națională. Rușii, ei inșiși, sint atit de conștienți de acest fapt, incit, nu mai departe ca in 1909, ziarul cu influență mare, *Novoje Vremea*, a lansat ideia vinzării Poloniei către Germania. Desigur, in realitate, acest ziar, inspirat adesea de sferele innalte ale Imperiului, nu se gindea la vinzarea efectivă a regatului Polon, ci voia numai să pregătească opinia publică rusă, pentru pierderea acestor provincii.

Astăzi Polonia se pregătește conștient pentru războiu. In țară, toate sforțările polițienești nu pot innăbuși agitația revoluționară, iar in Galiția, la graniță, mii de tineri intelectuali poloni fac exerciții militare spre a pregăti cadrele de ofițeri și subofițeri pentru viitoarea insurecție.

Trei milioane de Lituani (a nu se confunda cu Lettonii de mai sus), sint legați de Polonia prin tradițiile lor istorice. Ei au luat parte la toate răscoalele poloneze și deși, in timpul din urmă, guvernul rus a căutat să provoace un antagonism intre provinciile lituane și cele poloneze, această populație, fanatic-catolică și ajunsă la conștiința națională, a rămas ireductibil dușmană regimului rus.

Ucraina, locuită de peste 20 milioane de Ruteni, făcea și ea altădată parte din vechea Polonie. Din punctul nostru de vedere, această populațiune nu prezintă același interes in toată intinderea Ucrainei. Dincolo de Nipru, Rutenii formează o massă amorfă și lipsită de conștiința națională. Dar pe țărmul drept al acestui fluviu, unde există o puternică minoritate poloneză, care for-

mează pătura superioară a populaţiunii, şi unde în oraşe e concentrată populaţiunea evreiască, simţul naţional s'a deşteptat şi intelectualii ruteni duc o luptă stăruitoare împotriva dominaţiunii ruseşti. De aici au ieşit mulţi publicişti, oameni politici şi profesori ruteni cari, fiind siliţi din cauza persecuţiunilor să părăsească Rusia, au creat între Rutenii din Austria un puternic curent ruso-fob. Rutenii din Galiţia şi cei din Ucraina apusană sînt într'un continuu contact, şi pentru starea sufletească a acestei populaţiuni e caracteristică atitudinea, duşmănoasă faţă de Rusia, luată în timpul din urmă, tocmai în vederea eventualului războiu austro-rus, de către toate partidele rutene din Austria. Populaţiunea ruteană în regiunea ce ne interesează, hotărît ostilă supremaţiei ruse, ajunge la peste 7 milioane de suflete.

In aceiaşi situaţie se află şi cei 5 milioane de aşa numiţi «Ruşi-albi», grupare etnică intermediară între Polonezi şi Ruteni, aşezată şi geograficeşte între Polonia şi Ucraina. Ruşii-albi, în însemnată parte catolici, au fost totdeauna supuşi influenţei culturale poloneze şi gravitează spre Polonia.

La sud de vechea Polonie, dincoace de Nistru, populaţiunea de $2^1/_2$ milioane a Basarabiei, în majoritate covîrşitoare romînească de origină, cu toate că este lipsită de conştiinţă naţională, nu va putea servi de reazim acţiunii militare ruseşti, mai ales în faţa unei armate romîneşti,—ori cîtă paradă ar face de slugărnicia lor, «adevăraţii Ruşi» de soiul d-lor Crupenschi, Purişchevici, Cruşevan, et tutti quanti. La 1905, în mijlocul flacărilor de care a fost cuprinsă atunci Rusia, chiar păturile superioare rusificate din Basarabia începuse doar să manifesteze sentimente filo-romine.

In sfîrşit, în oraşele tuturor acestor provincii apusene, sînt îngrămădiţi peste 5 milioane de Evrei. Lipsită de elementare drepturi omeneşti şi prigonită cu ferocitate, toată această massă e însufleţită de o ură implacabilă împotriva Rusiei. Nu numai că intelectualii ei dau un contigent enorm grupărilor revoluţionare, dar mişcarea revoluţionară din 1905 a găsit sprijinul cel mai energic chiar în elementele cele mai sărace şi oropsite ale proletariatului evreesc. In cazul unui războiu, nu numai că toate elementele evreeşti vor fi pierdute pentru oastea rusească, dar pe ele va putea conta cu siguranţă armata de invaziune.

Astfel, plecînd dela golful finlandez şi urmînd cursul rîurilor Duna, Nipru superior şi Bugul, până la Marea Neagră, un teritoriu imens, cît toată Europa centrală aproape, cu o populaţiune totală de peste 40 milioane, nu numai că nu poate servi de reazim pentru împărăţia Ţarilor, dar dimpotrivă, cade cu toată greutatea lui în cumpăna inamicului care ar ridica steagul emancipării politice şi naţionale.

In adevăr, dela primele ostilităţi între Rusia şi Austria, armata rusească, cum ne arată o simplă privire pe hartă, va fi silită să se retragă din provinciile poloneze, pentru a nu fi lovită în coastă şi spre a nu fi tăiată dela bazele ei de mobilizare. Această retragere se va impune cu atît mai mult, cu cît mobili-

zarea în Rusia, în condiţiunile ce au fost semnalate mai sus, nu se poate face decît cu o extremă încetineală. Dar în toată regiunea părăsită de oştirea rusească, duşmănia populaţiunii faţă de asupritori asigură armatei de invaziune nu numai o primire entuziastă, dar şi sprijinul rezerviştilor polonezi cari vor întări imediat rîndurile năvălitorilor.

Dacă chiar în timpul războiului ruso-japonez, dezertorii polonezi din armata rusească se numărau cu zecile-de-mii, armata austriacă în fruntea căreia se vor afla regimentele poloneze şi rutene din Galiţia, va putea imediat creşte cu o massă de aproape 500.000 de ostaşi bine pregătiţi şi entuziaşti,—toate contigentele de rezervă din regiunea invadată. Am văzut că, tocmai în vederea acestei eventualităţi, tineretul polon din Galiţia austriacă se exercită pentru pregătirea cadrelor de ofiţeri şi sub-ofiţeri. Nu mai puţin preţios va fi şi concursul populaţiunii civile. In condiţiunile războiului modern, cînd oştirile sînt împrăştiate pe întinderi foarte mari, cînd organizaţia transporturilor şi a aprovizionărilor joacă un rol atît de însemnat, sentimentele populaţiunii pot avea o înrîurire hotărîtoare pentru beligeranţi.

In aceiaşi situaţiune se va găsi armata de invaziune pe întinderea întregului teritoriu descris,—fără să mai vorbesc în deosebi de primirea la care ar fi în drept să se aştepte regimentele romîneşti în Basarabia.

La aceste consideraţiuni trebuesc adăogate şi cele ce izvorăsc din situaţiunea internă a Rusiei propriu zisă.

Inăbuşirea mişcării revoluţionare din 1905 a asigurat ţarismului un triumf foarte îndoelnic. Ea nu numai că nu a adus împăciuire în suflete, dar a servit ca punct de plecare unui proces de disoluţie socială şi de dezagregare, care a pătruns în straturile cele mai adînci ale poporului. Măsurile agrare ale defunctului prim-ministru Stolypin au lovit în constituţia milenară a „Mirului" rusesc, au ruinat ţărănimea şi au aruncat-o într'o continuă fierbere revoluţionară. Intreaga Rusie trăeşte astăzi subt regimul stării de asediu. In timp de pace 25°/ din forţa armată a Rusiei e întrebuinţată în serviciul poliţienesc pentru menţinerea ordinei. Dar ordinea tot nu se restabileşte, cu toate cele 8—900 de execuţiuni capitale anuale şi convoiurile nenumărate de deportaţi spre Siberia.

Iar în timp de războiu, ce parte din armată va trebui să fie sustrasă acţiunii militare în interesul pur poliţienesc? Şi care este chiar spiritul ce domneşte în armata însăşi? Cine nu cunoaşte manifestările recente din Marină şi din garnizoanele cetăţilor? Ele n'au fost provocate de propaganda revoluţionară propriu-zisă, ci «pentru borş şi pită» cum spuneau soldaţii, dînd şi astfel dovadă că nici armata n'a rămas ferită de procesul general de disoluţiune. Să nu uităm că este aceiaşi armată, care în urma războiului ruso-japonez a silit pe generalii şi ofiţerii superiori să se întoarcă în ţară cu vaporul pe Ocean, fiindcă în trenurile mi-

litare, în trans-siberian, soldații năvăleau în vagoanele de clasa I gonind pe ofițeri.

Armata rusească este o armată de curînd învinsă și demoralizată, cu psicologia specifică a învinșilor. Bătăliile nu se pierd atît mulțumită numărului mare al celor căzuți în luptă, cît prin credința în fatalitatea înfrîngerii,—și armata rusească nu mai crede în victorie. Mai mult, se poate spune că nici nu mai vrea victorie. Astăzi armata nu poate să fie izolată de curentele adînci ale opiniei publice, și în Rusia pătura intelectuală, în majoritatea ei covîrșitoare, dorește o înfrîngere, fiindcă numai un războiu nenorocit poate da în Rusia, cași în trecut, un imbold pentru reformele cele mai urgente, iar victoria ar întări numai despotismul țarist.

În această stare sufletească, și dat fiind și antagonismul dintre soldați și șefi, pe care-l vădesc răscoalele „pentru borș și pită", mulțimea încazarmată nu mai constitue o armată. Ea nu mai poate fi un izvor de forță pentru un stat, ci numai un nou factor, și cel mai primejdios, de slăbiciune și de dezordine generală. Neajunsurile pur tecnice, totuși atît de însemnate, sînt din acest punct de vedere de un ordin cu totul secundar.

Pentru a complecta tabloul, ar mai fi trebuit să lămuresc situația Imperiului rus față de vecinii săi din Extremul Orient, față de populațiunile din Caucazia, care se află în vecinică clocotire și gravitează spre Turcia sau Persia, fără excepțiunea chiar a populațiunii armene, etc. Dar nu mai voesc să dau o dezvoltare excesivă acestei analize. Cele spuse ajung, sper, pentru a documenta convingerea exprimată mai sus, că Imperiul Rus, astăzi, nu constitue acea forță formidabilă ce i-o atribue legenda.

Această situație e de sigur cunoscută la Viena, cași la Paris și Londra. Și cei interesați vor ști să tragă din ea toate concluziile necesare.

Publicistul polonez, de ale cărui date m'am folosit și mai sus, spune în broșura citată:

„La 1905, două corpuri de armată austriacă ar fi putut ni-„mici puterea militară a Rusiei chiar mai ușor decît astăzi pe „a Serbiei. Atunci, slăbiciunea Rusiei ajunsese la culme". *)

Scriitorul acestor rînduri atrăsese pe vremuri atențiunea asupra situațiunii jalnice a „Coloșului dela nord". În adevăr, în toamna anului 1905, aproape două luni în Rusia n'au funcționat Căile ferate, Poșta și Telegraful, nu se încasau impozite; în Petersburg puterea era împărțită între comitetul revoluționar al lucrătorilor și Consiliul de Miniștri; în Moscova se duceau lupte pe baricade; fortărețele cădeau în mîna revoluționarilor, iar cuirasatele stăteau dezarmate sau vagabondau prin porturile străine. În toate orașele mari măcelurile de stradă ajunsese un spectacol obicinuit. Pe-atunci, chiar „adevărații Ruși" de astăzi, din

*) *Loc. cit.*, pag. 20.

Basarabia, erau gata să cheme pe „Regele nostru", înțelegînd astfel pe Regele Romîniei...

Totuși Europa nu a intervenit atunci. Austria nu s'a mișcat, Germania a concentrat chiar la granițe armata pentru a veni în ajutorul guvernului țarist, iar Franța i-a acordat un împrumut de două miliarde care i-a dat putința de a stăpîni furtuna.

Nu vom cerceta aici cum se explică această pasivitate sau chiar acțiunea de ajutor a statelor din Apus. Alta era „conjunctura" politicei internaționale de pe atunci, și apoi lumea nu voia încă să creadă în decăderea atît de adîncă a puterii rusești.

În momentul de față, în urma transformărilor din Balcani, se naște pentru Puterile Europei centrale datoria de a lichida această situațiune, cîtă vreme încă nu e prea tîrziu.

De acest lucru își dau seama și sferele diriguitoare ale Imperiului rus. Tot mai des se aude în Petersburg strigătul: „Noi sau Austria!" Cercurile influente ale Curții imperiale socot chiar că războiul cu Austria înfățișează ultima șansă de a birui haosul și disoluțiunea imperiului. Chiar ministrul Afacerilor Străine, d. Sasonov, în discursul „pacific" ținut de curînd în Dumă, s'a exprimat astfel:

„Rusia este o putere europeană; împărăția noastră nu s'a „născut pe țărmul Irtișului, ci pe malurile Niprului și ale Mos-„covei. Creșterea posesiunilor rusești, în Asia, nu poate consti-„tui scopul politicei noastre, fiindcă aceasta ar însemna o depla-„sare a centrului de gravitate a Imperiului spre răsărit; prin aceasta „însă s'ar slăbi situația Rusiei în Europa și în Orientul apropiat".

Descifrînd limbagiul diplomatic, nu putem vedea, în momentul de față, în aceste cuvinte decît afirmarea hotărîrii de a duce o politică activă în Balcani, pe seama sferei de interese ale Imperiului Austro Ungar.

Prin aceasta se precizează atitudinea celor două Puteri antagoniste.

În asemenea împrejurări, conflictul armat, chiar dacă nu va izbucni imediat, de sigur nu va putea fi amînat pentru multă vreme. Sîntem datori dar să lămurim rolul țării noastre în fața acestei situațiuni.

*

În pură teorie, Romînia ar putea lua trei atitudini deosebite:

În primul rînd, s'ar putea susținea că statul romîn ar trebui să păstreze cea mai strictă neutralitate. Dar ușor se poate vedea că această politică ne-ar duce numai la înjosire și la robie.

Atunci cînd Istoria ne-a pus în fața acestui conflict, a sta cu brațele încrucișate până la deslegarea lui, ca niște robi cari așteaptă dela soartă să le dea un stăpîn căruia să se închine, înseamnă a renunța la orice ideal, la orice rol istoric, demn de o națiune conștientă și de un popor liber. Triumfătorul, oricare ar

fi el, neavînd nici un motiv de cruțare pentru noi, ar putea dispune după plac de viitorul nostru, fără să întimpine vre-o opunere și din partea altora.

Această ipoteză trebue dar, dela început și hotărît, înlăturată.

Rămîn deci numai celelalte două: alăturarea la Rusia sau la Monarhia Habsburgică.

In urma însă a celor expuse mai sus, alăturarea la Rusia, nu numai că, întrucît omenește se poate prevedea, ne-ar expune la dezastrul înfrîngerii, dar chiar dacă am presupune contrariul, se poate vedea cu ușurință că triumful Rusiei, fie și aliata noastră, ar avea urmări mai fatale pentru viitorul statului și al neamului nostru, decît chiar o înfrîngere alături de Austria.

In adevăr, triumful Rusiei ar însemna în primul rînd libertatea pentru ea de a-și întinde stăpînirea asupra Balcanilor până la Dardanele, și toată experiența trecutului ne dovedește că nu sîntem în drept de a sconta sentimentele de dreptate sau delicateță ale acestui aliat, odată ce noi stăm în calea expansiunii sale. Doar la 1812 Moldova n'a fost în războiu cu Rusia, și nici Romînia la 1879. Cînd o mare putere cum este Rusia, ajunge prin forța armelor să-și desăvîrșească idealul său istoric, ea nu se va opri în pragul unui stat mic care, chiar din pricina alianței sale, n'ar mai avea nici măcar dreptul de a invoca sprijinul Puterilor apusene. Dupăce Rusia, în căutarea accesului la mare liberă, a trecut prin aventura dureroasă din Manciuria, dupăce cu atîtea jertfe a încercat să se apropie de Golful Persic, ea nu va putea fi silită, în urma unui războiu victorios, să scape din mîni Dardanelele, din considerațiuni sentimentale. Ajungînd prin sforțări uriașe în contact direct cu Slavii din Balcani, față de Romîni ea nu va putea să aibă decît o singură politică, — politica de desnaționalizare și anihilare.

Sînt silit să insist puțin asupra acestor considerații.

După un mileniu de dominațiune ungurească, Romînii din Ardeal au putut să-și păstreze individualitatea etnică și pot duce lupta cu toată nădejdea de biruință. Dar ce vor reprezenta cele 7—8 sau 10 milioane de Romîni, în mijlocul unei masse străine, în acel caz, de aproape două sute milioane?

Experiența Poloniei ne dă putința să prevedem tactica pe care, în asemenea împrejurări, ar avea o de urmărit guvernul Imperial.

Să ne închipuim că, în primele zile ale stăpînirii sale, Rusia ar lua în Romînia numai următoarele trei serii de măsuri:

O reformă agrară prin care latifundiile noastre să fie împărțite la țărani;

Decretarea introducerii limbii rusești în Școală, în Administrație și în Justiție;

Deportarea în Siberia a patruzeci-cincizeci de mii, maximum, din pătura intelectuală a țării (în urma revoluției din 1863, guvernul rus nu s'a sfiit să exileze aproape două sute mii de Polonezi).

Asupra urmărilor unei astfel de operațiuni sînt de prisos cercetări mai amănunțite:

Țărănimea, fericită de distribuirea pămînturilor, n'ar face caz, desigur, de dispariția școlilor naționale. In starea ei culturală de astăzi, ar fi poate chiar mulțumită de abrogarea obligativității învățămîntului. Iar dacă i se vor da judecătorii sătești sau comunale, după modelul celor din Rusia, pentru micile ei daraveri, ea nu se va resimți mult de rusificarea tribunalelor și a Curților de-Apel, unde și astăzi, fără ajutorul advocatului, țăranul se simte ca în pădure și nu înțelege limba păsărească vorbită acolo.

De unde ar putea porni rezistența națională? Să aruncăm o privire în jurul nostru și e ușor de constatat că nici nu e nevoe de a extrage patruzeci-cincizeci de mii, pentruca să nu mai rămînă în țară nici un element în măsură de a tulbura pacea de... Varșovia, stabilită subt oblăduirea rusească: Intreg colegiul I al corpului nostru electoral abia numără vre-o zece mii de suflete. Adăogați la acest număr pe toți magistrații, pe toți profesorii universitari, secundari și chiar institutorii și învățătorii, adăogați pe toți publiciștii, scriitorii, poeții, pe toți intelectualii neînhămați în slujba statului, pe toți oamenii politici, și încă nu veți ajunge la cifra arătată. In aceste condițiuni dominațiunea rusească își poate asigura pentru veacuri o tăcere mormîntală, și soarta ce-ar aștepta neamul nostru în fața valurilor triumfătoare ale slavismului, și dincolo de hotarele acestei țări, nu poate fi pusă la îndoială.

Față de această perspectivă, înfrîngerea chiar alături de Austria, cum am spus, e de preferit fiindcă înfrîngerea Austriei în războiu cu Rusia nu poate încă însemna nimicirea totală a puterii de rezistență a Europei apusene, și credința noastră către civilizația occidentală ne va da tot dreptul de a revendica intervenția cît de energică a Apusului în favoarea noastră.

Dar toate probabilitățile fiind pentru înfrîngerea Rusiei, cu atît mai netedă este calea pe care sîntem datori s'o urmăm.

Presa rusă, în ultimul timp, cu multă stăruință subliniază că Romînia ar avea revendicări de formulat în Ardeal și 'n Bucovina. (E caracteristic în același timp că se tace asupra Basarabiei, unde astăzi nu există nici o școală romînească și nu apare nici un ziar romînesc).

„Ajunge pentru fiecare zi răutatea ei" — zice cuvîntul Scripturii. In clipa aceasta, sîntem în fața unui conflict iminent între Rusia și Austro-Ungaria, și după înfrîngerea Rusiei, asigurați din spre nord unde n'am fi măcar în hotar cu împărăția moscovită, vom putea relua firul misiunii noastre istorice.

Acum, în lumina acestor considerațiuni, putem reveni în sfîrșit și asupra raporturilor noastre cu statele Balcanice cari, cum am spus mai sus, nu se pot discuta în afară de complexul întreg al împrejurărilor politice.

*

La începutul acestui articol am făcut aluzie la cele două curente contrarii ale opiniei noastre publice cu privire la raporturile noastre cu Statele Balcanice, şi în special cu Bulgaria: unul războinic, care cere „compensaţiuni" teritoriale şi revendică quadrilaterul; altul sentimental, care predică înfrăţirea şi intrarea noastră în confederaţiune.

Sper să dovedesc că pentru atitudinea războinică e astăzi prea tîrziu, iar pentru cea sentimentală e prea de vreme.

Atunci cînd cele patru state coalizate au decretat mobilizarea şi cînd toată Europa, fără excepţie, căuta să împiedice izbucnirea războiului, noi eram stăpîni pe acţiunea noastră.

Mobilizînd în 24 de ore, am fi putut opri declararea războiului, în aplauzele Europei întregi, făcînd cunoscut statelor coalizate că nu vom tolera o acţiune agresivă împotriva Turcilor, sprijinind în acelaşi timp energic acţiunea Puterilor pentru aplanarea paşnică a conflictului, şi în conformitate cu interesele noastre.

Puteam, în al doilea rînd, *în acel moment* să subordonăm neutralitatea noastră condiţiunilor dictate de interesele noastre şi prealabil stabilite cu Statele coalizate, declarînd cu hotărîre că fără acceptarea categorică a acestor condiţiuni nu vom admite nici o acţiune din partea Statelor balcanice, care ar putea să tindă la modificarea situaţiunii în defavoarea noastră.

Puteam, în sfîrşit, intra noi înşine în coaliţie şi lua parte la războiu împotriva Turcilor, cerînd, cu drept cuvînt, ca răsplată pentru ajutorul dat Statelor Balcanice, compensaţiuni pentru expansiunea lor teritorială pe seama Turciei, la care şi noi am fi contribuit cu forţa armelor noastre.

Nu voiu discuta pentru moment motivele atitudinei noastre. Dar n'am ales nici una din aceste trei căi; am stat la o parte, şi astăzi, cînd s'au întrunit la Londra plenipotenţiarii beligeranţilor pentru tratative de pace, noi nu avem nici o calitate pentru a participa la aceste tratative.

De sigur, întrucît situaţiunea politică din Balcani a fost izvorîtă dintr'un tratat internaţional, toate schimbările în această situaţiune vor avea nevoe de sancţiunea Marilor Puteri. Noi vom putea ridica glasul pentru apărarea intereselor noastre, dar nu mai putem invoca principiul compensaţiunilor: putem cere numai asigurarea principiilor de justiţie pentru conaţionalii noştri din Macedonia, putem cere asigurarea condiţiilor de existenţă pentru statul nostru, siguranţa gurilor Dunării, rectificarea graniţei Dobrogene, etc.

Aceste revendicări însă, adresate forului internaţional, nu mai pot justifica nici o atitudine războinică faţă de Bulgaria. Să presupunem, în adevăr, că oricît de raţionale şi drepte ar fi cererile noastre, marele Areopag european n'ar ţinea seama de ele. Starea de lucruri sancţionată de tratatul ce s'ar încheia între Marile Puteri, oricît de defavorabilă ne-ar fi, nu va mai putea motiva vre-o acţiune militară a noastră *împotriva Bulgariei*. De sigur, fiecare stat e singurul judecător al acţiunii sale naţionale şi, teoreticeşte, e oricînd în drept să recurgă la puterea armelor pentru apărarea intereselor sale.

Dar, în ipoteza noastră, conflictul, în urma atitudinii noastre de până acum, nu se mai poate mărgini la o ciocnire între noi şi Bulgari, el nu mai poate fi menţinut în marginile unei probleme locale şi fatal va fi subordonat situaţiunii politice generale şi rezolvit odată cu conflictul eventual între cele două mari Puteri europene, care se luptă pentru preponderenţa în Balcani.

Aşadar sînt în drept să conchid că, întrucît priveşte problema balcanică considerată izolat de situaţia generală, e prea tîrziu pentru a lua vre-o atitudine războinică faţă de Bulgaria. Iar marele conflict ce se va desfăşura pe alt teatru de războiu decît văile din Balcani, odată rezolvit, şi oricum rezolvit, lupta între noi şi Bulgaria va fi de prisos şi cu desăvîrşire inutilă.

Dar putem lua cealaltă atitudine, să ne aruncăm chiar în momentul acesta în braţele confederaţiunii Balcanice?

Dacă sîntem însă în faţa unui conflict între Austro-Ungaria şi Rusia tocmai în vederea rezolvirii problemei relative la orientarea Ţărilor Balcanice,—dacă obiectul luptei îl formează sfera de influenţe asupra Slavilor de peste Dunăre, în ce condiţiuni s'ar putea închega legătura noastră cu Confederaţia Slavă?

Am arătat că interesul nostru ne îndeamnă să ne alăturăm, în acest conflict, la Puterile Europei Centrale.

Se va supune Confederaţiunea Balcanică directivei noastre în această privinţă? Dar aceasta presupune triumful Austro-Ungariei, şi în orice caz, înainte de acest triumf n'am avea nici o garanţie pentru asigurarea acestei directive.

Dar dacă Slavii din Balcani n'ar voi să accepte directiva noastră? Am putea noi renunţa la ea, fără a pierde tot rostul nostru istoric? Şi ar putea chiar această renunţare avea loc, înainte de ceasul cînd soarta războiului austro-rus va fi fost hotărîtă?

Oricum am întoarce întrebarea, e vădit că toată problema viitorului pentru acest colţ al Europei e în strînsă atîrnare de rezultatele marelui conflict ce bate la poarta Istoriei.

După biruinţa şi împrăştiarea coşmarului panslavist, rămînînd noi în-de-noi, Rominii, Slavii din Balcani şi conglomeratul de popoare din Imperiul Habsburgic, vom putea, în deplină conştiinţă a idealului nostru naţional, să ne croim cărarea istorică după povaţa cugetului nostru şi în măsura puterilor noastre morale şi materiale,—cu toţii împreună, sau fiecare în deosebi. *Atunci* ne va servi şi realizarea în momentul de faţă a aspiraţiunilor naţionale ale Bulgarilor, pentru cari, în fond, nu putem avea decît adîncă simpatie, deşi nu sîntem în drept să nesocotim astăzi aspiraţiunile *noastre* naţionale.

Nu mă pot reţine aici să nu spun un cuvînt pentru profeţii noştri naţionali cari, de acord cu îndemnurile presei ruseşti, găsesc acest prilej prielnic, pentru a-şi afirma aspiraţiunile lor iredentiste.

De trei decenii, politica noastră își menține aceiaşi directivă. Toate partidele, toți bărbații noştri de stat, toți publiciștii susțin neclintit necesitatea imperioasă pentru statul și neamul nostru de a urma această directivă de gravitațiune spre Puterile Europei Centrale. Nu există curent iredentist nici în Ardeal, nici în Bucovina. Romînii de peste munți, prin glasul autorizat al fruntaşilor lor, de nenumărate-ori şi-au afirmat credința şi lealitatea față de Monarhia Habsburgică, pe care nu o socot necompatibilă cu solidaritatea națională a întregului neam romînesc. E destul să amintesc autoritatea, în această privință, a unui Aurel C. Popovici pentru Ardeal, sau a unui Aurel Onciul pentru Bucovina. Mai mult. Scriitorul acestor rînduri poate afirma că nu există Romîn, cu conştiință națională trezită, în Basarabia, care să nu caute scăparea neamului nostru în aceiaşi directivă. E destul să citez, dintre cei cunoscuți în țară, numele unui Hasdeu, sau, dintre cei aflători în viață, al d-lui Zamfir Arbore. Sîntem astfel în fața consensului unanim al gîndirii și al simțirii romîneşti. Prin ce hipertrofie de personalitate profetică, se poate dar ridica, tocmai în clipa aceasta, un glas în numele neamului romînesc întreg pentru schimbarea radicală de direcție a politicei noastre, subt pretext de iredentism, care nu împiedecă însă alurele de ruso-filism? Tocmai în clipa cînd ni se prezintă poate ultima şansă pentru mîntuirea Basarabiei răpite de despotismul rusesc? Iredentism, împotriva voinței celor patru milioane de Romîni din Ardeal, Ungaria și Bucovina? Iredentism, împotriva politicei tradiționale a Statului Romîn?...

Lăsăm viitorului să deslege această taină de psicologie profetică.

* * *

Pentru a încheia, socot necesar să spun încă două cuvinte asupra atitudinii statului nostru față de războiul din Balcani.

Am spus că nu voiu discuta pentru moment motivele acestei atitudini. Dar, deşi nu sînt în măsură de a şti aceste motive, cred că atitudinea noastră nu poate avea decît o singură explicare, şi că această explicare întăreşte şi mai mult argumentarea din acest articol.

Romînia a asistat la desfăşurarea evenimentelor din Balcani, fără a interveni pentruca aşezarea nouei stări de lucruri în Balcani să nu fie definitiv orînduită fără ea şi poate împotriva intereselor sale. Ipoteza de indolență sau de nepricepere fiind exclusă, singurul motiv, care poate justifica această pasivitate, ar fi numai în *siguranța* că cuvîntul din urmă nu va fi spus în Balcani, ci pe un alt cîmp de bătălie, pentru care trebue să păstrăm neştirbită toată puterea noastră de acțiune.

Altfel, răspunderea pentru această atitudine n'ar avea ispăşire...

Să ne înălțăm dar cugetul şi să ne întărim sufletul, în aşteptarea ceasului de cumpănă.

Iaşi, 10 Decembrie 1912.

C. Stere

Viața şi activitatea lui Gheorghe Barițiu *)

I

Noi Romînii avem în cuprinsul acestei țări foarte puține monumente, care să vestească meritele şi vrednicia oamenilor noştri mari din trecut. Sînt cincizeci de ani şi mai bine, de cînd a început a se simți şi la noi lipsa unor astfel de monumente. Şi s'au auzit glasuri cerînd ridicarea lor.

Astfel la începutul anului 1861, întrunindu-se la Sibiu conferența națională, 27 de membri ai acestei conferențe au cerut, prin un memoriu al lor, „*în interesul şi folosul națiunii romîne ridicarea unui monument național* în Blaj pentru nemuritorii bărbați Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, iar altul să se ridice pentru Gheorghe Lazăr în Sibiu sau în Avrig." Deşi dorința aceasta adresată conferenței naționale din 1861 nu s'a realizat nici până în ziua de astăzi, e totuşi semnificativ că în cea dintâi conferență națională a noastră s'au găsit 27 de fruntaşi, care pe lîngă chestiunile politice au aflat de cuviință a se gîndi şi la probleme de cultură şi educație națională. Adevărat că de atunci încoace conferențele noastre naționale n'au reuşit a descoperi căile şi mijloacele potrivite spre a da o soluție norocoasă acestui fel de probleme.

Din norocire, s'au găsit alte instituțiuni, care n'au pregetat a se jertfi pentru ridicarea unor monumente, menite a trezi conştiința şi a înnălța demnitatea națională a poporului nostru.

Metropolia Romînilor drept-credincioşi din Transilvania şi Ungaria a aşezat la 1909, întru amintirea nemuritorului său restaurator şi organizator, Andreiu baron de Şaguna, un frumos monument de marmură lîngă biserica din Răşinari.

*) Conferință ținută la 30 Sept. 1912, cu prilejul desvălirii monumentului lui Gh. Barițiu.

Și iată acum exemplul acesta îl urmează „Asociațiunea," așezînd în preajma pomposului său palat un monument de bronz în amintirea lui Gheorghe Barițiu—unul dintre cei mai devotați stegari și slujitori ai „Asociațiunii pentru literatura romînă și cultura poporului romîn."

Îndelungata și rodnica activitate literară și culturală a lui Gheorghe Barițiu merită, desigur, cinstea, ce i se aduce prin ridicarea acestui monument.

Pe de altă parte, slujitorii și membrii de astăzi ai „Asociațiunii" și-au îndeplinit în modul acesta o datorie de pietate și recunoștință pentru multele jertfe de muncă intelectuală, depusă de Barițiu pe altarul acestei instituțiuni culturale timp de 33 de ani, ca secretar și președinte al ei.

Ridicarea acestui monument mai însemnează și îndeplinirea unei datorinți față de noi înșine, față de problema educației naționale a generației actuale și a celor viitoare.

Se știe ce influență morală și binefăcătoare exercită exemplele de vrednicie ale înnaintașilor asupra urmașilor înțelegători. Deaceia s'a zis și s'a repetat de atîtea ori, că *istoria este morala care instruează prin exemple.* Nu sînt fără temeiu nici constatările filozofului August Comte, care spune că cei ce vieţuesc în prezent sînt din ce în ce mai mult cîrmuiți de cei morți, fiindcă zestrea intelectuală și morală, pe care o moștenesc oamenii, crește mereu cu cît se prelungește lanțul generațiilor trecute. „Venerația și recunoștința față de cei morți se mărește cu cît înnaintează civilizația. Ele sînt resfrîngerea tuturor silințelor ce au pus dînșii spre a face din noi ceia ce sîntem. Și vor fi cu atît mai mult răsplătiți, cu cît solidaritatea, ce ne leagă de trecut, va fi mai strînsă."

II

Barițiu a muncit o jumătate de veac neîntrerupt pentru a face să devină cît mai strînsă această solidaritate ce ne leagă de o parte de trecut, de alta, de toți contimporanii, care sînt de același sînge, de aceiași limbă și lege cași noi. Solidaritatea națională a tuturor Romînilor de subt diferitele stăpîniri a fost lozinca de căpetenie a întregei sale activități ziaristice.

Născut la 12 (24) Maiu 1812 în Jucul de jos, în comitatul Clujului, Gheorghe Barițiu a fost descendentul unei vechi familii de preoți. Tatăl său, Ioan Pop-Barițiu, dupăce 3 generații de înnaintași ai săi l-au precedat în slujba preoției, s'a dedicat și el acestei cariere. După terminarea învățăturilor în școalele din Blaj, Cluj și Arad, a luat de soție pe Ana Rafilă, fiica preotului gr.-or. Simion Cornea, de origine din Moldova,*) și a slujit timp de

*) Cf. schița autobiografică a lui *G. Barițiu* publicată în broșura: „*Academia Romînă* - Informațiuni asupra trecutului și membrilor ei", București, 1903, p. 19—20, precum și *Autobiografia* lui Barițiu, publicată în Sibiu la 1892, cu o prefață de dr. C. Diaconovich.

60 de ani la altarul Domnului (1809—1869), silindu-se a fi bun povățuitor al poporului și a da cea mai aleasă creștere numeroșilor săi copii, dintre care cel mai mare, Gheorghe, era menit să ajungă o podoabă nu numai a familiei, ci și a neamului întreg.

Gheorghe ne spune despre tatăl său că era „un adevărat Ardelean, concrescut cum am zice cu munții și cu văile patriei sale, astfel încît lui îi era peste putință, ca să-și facă idee de vre-o altă patrie, care să se poată asemăna cu Transilvania lui". Deaceia niciodată n'a încuviințat ca vre-unul din fiii săi să părăsească țara aceasta. Adeseori le vorbea cu însuflețire despre Gheorghe Șincai, care i-a fost profesor pe timpul, cînd învăța la școalele din Blaj. Și văzînd preotul Ioan aplicarea fiilor săi spre învățătură, le spunea adeseori, cît în glumă, cît serios: „Mă, luați-vă seama, să nu pățiți și voi ca Șincai. Știți voi ce vă zicea moșul vostru: Nu e bine învățătura multă fără minte și mai multă". *)

Însușirea de Ardelean adevărat o moștenise dela tatăl său și Gheorghe, care n'a putut fi înduplecat niciodată să părăsească Transilvania, deși i se oferise în Moldova și Țara Romînească situații cu mult mai favorabile și mai bine răsplătite, decum putea să le aibă aici în patria strămoșească.

El a ținut seamă de înțeleptele cuvinte și sfaturi bătrînești ale tatălui său și cu toate că soarta l-a împins adeseori în situații mai primejduite, decum au fost pățaniile lui Șincai, din vîrsta fragedă a tinereţelor și până la adînci bătrînețe, s'a silit necontenit să-și îmbogățească cu învățături folositoare și variate mintea multă și ageră, ce i-a dat Dumnezeu.

Gheorghe își petrecu anii copilăriei în evlavia și liniștea cuvioasă a casei preoțești, unde cea dintâi carte, ce i s'a pus în mînă, fu psaltirea, iar în loc de dascăl, care să-l învețe a scrie și a citi, bunicul său a fost acela care i-a descurcat rostul și taina slovelor bătrînești. La vîrsta de 8 ani fu trimis dimpreună cu fratele său Alexandru la Trăscău, să învețe carte ungurească și latinească. De aici ajunge peste 3 ani la Blaj, iar peste alți 5 la Cluj, pretutindeni fiind cel dintâiu în ale învățăturii.

După terminarea gimnaziului, cu toate că profesorii săi din Cluj îl îndemnau să studieze dreptul, Barițiu se întoarce iarăși la Blaj și intră în seminar cu gîndul de a se face mai tîrziu preot, după cum ar fi fost dorința părinților săi și după cum cerea tradiția familiară a caselor preoțești, ca darul preoției să nu se piardă, ci să se moștenească din tată în fiu.

Cei patru ani petrecuți în seminarul din Blaj au fost de o influență hotărîtoare pentru dezvoltarea ulterioară a tînărului Barițiu. Aici a început a-și cerca iscusința condeiului, compunînd ori traducînd și localizînd cîte-o piesă de teatru pentru reprezentațiile ce începuse a da cu colegii săi în sărbătorile Crăciunu-

*) Cf. „Transilvania", an. II (1869): Necrologul preotului *Ioan Pop-Barițiu*, scris de G. Barițiu.

lui, iar în ceasuri de avînt liric murmurînd, ca orice tînăr, sfioase șoapte în versuri, cărora nu le era dat să vadă lumina tiparului, căci, după propria mărturisire a autorului lor, din tot ce a scris până la vîrsta de 25 de ani nimic n'a păstrat, pentrucă „n'a meritat de loc".

O excepție formează totuși versurile intitulate *Instrăinații* „compuse de Gh. Barițiu și la anul 1835 cîntate de diletanții din clerul cel tînăr pe teatrul seminarului din Blaj".

Aceste versuri le-a publicat mai tîrziu, la anul *1838*, Barițiu în nr. 18 al *Foii literare* din Brașov, în forma următoare:

Un tînăr: „Murăș, Murăș apă lină
Prea de mulți streini ești plină,
Someș apa ta i prea rece
Ca de veacuri zece
Imprejurul tău n'am stare
N'am bine și 'ndestulare!
Oh, ce'nstreinare!
Arieșul sărăcește
Oltul tot se mai iuțește
Streiul seacă, ostenește
Nici una nu crește
Tîrnavele-s prea sărate
Turbure'n mol inglodate,
Oh, ce răutate!
Munții reci fără simțire
Cîmpii fără de rodire
Toate 'mbracă altă fire,
Oh, tristă privire!
Trecem, trecem frați dincoace
Unde cerul toate coace
Vîntul suflă pace."

Un bătrîn: „Anul trece, altul vine
Eu tot nu mai dau de bine
Cînd va fi să mi însărine
Zilele de dureri pline.

Șaptezeci de ani și șase
Fără țară, lege, casă
Nedreptățile m'apasă
Ah, sfărmate-a mele oase!"

Un înger: „Priviți, vedeți colo departe
Cum ceriu'n două se împarte,
Fiul timpului sosește
Și spre voi privește.

Treceți, mergeți înainte
Cererea voastră ferbinte
E luat' aminte!"

Din cuprinsul acestor versuri primitive se vede că tînărul de 23 de ani era muncit de gînduri serioase, îl neliniștea și pe el soarta tristă a neamului și căuta să se mîngîe pe sine și pe ai săi cu nădejdea într'un viitor mai frumos, pe care îl va aduce „*fiul timpului*"...

In aceste încercări modeste de versificație s'ar fi putut întrezări de pe atunci preludiul unei activități serioase și impunătoare, ce avea să urmeze în curînd.

După terminarea cursurilor seminariale, lui Gheorghe Barițiu i s'a încredințat catedra de fizică la liceul din Blaj, unde n'a rămas însă decît un an, căci, chemat fiind la la Brașov, ca profesor la școala neguțătorilor romîni, a venit în acest oraș, unde i se oferia teren de muncă rodnică și binefăcătoare. La 1836 deschise școala romînească din cetatea Brașovului numai cu 12 elevi, dar numărul acestora se urcă repede la 80, așa că în curînd trebui să cheme ca profesor ajutător și pe Andreiu Murășan, încruntatul cîntăreț al durerilor noastre seculare. Cu ajutorul acestuia organiză și conduse Barițiu școala neguțătorilor din Brașov timp de 9 ani, și ar fi rămas probabil și mai departe la această catedră ca profesor, dacă starea slabă a sănătății sale nu l-ar fi silit a o părăsi. Insuși ne spune că de nu s'ar fi lăsat de profesorat, l-ar fi costat viața.

La anul 1841 Barițiu se căsători cu Maria, fiica văduvei Sofia Belisar din Brașov. Nași i-au fost dr. Pavel Vasieni și soția sa Juliana. Viața lui familiară a fost la început tulburată întru cîtva prin purtarea arogantă și pretențioasă a soacrei sale, despre care Barițiu scrie, într'o însemnare din 1841, că era „o femee semismintită și rea, precum abia vor mai fi 10 în Brașov, au și început a face pretensiuni de acelea, cu care dusese pe bărbatu-său la desperanția și mormentu. Eu--continuuă Barițiu--deși mă costa mult, i-am înfrînt reiuța grecească; pentrucă pe cît fiie-sa are temperament ilar și flexibil, pe atît muma sa este furioasă și nebună, care i se trage dela o educațiune desmerdată peste măsură."

Cu soția sa Maria se înțelegea însă Barițiu destul de bine și pare a o fi iubit cu căldură nu numai înnainte, ci și după cununie. Aceasta ar rezulta și din poezia intitulată „La Maria"., publicată de G. B. în numărul 42 al „Foii pentru minte" din 18 Octombrie 1843, și în care sentimentele de iubire sînt tălmăcite în următoarele versuri cam noduroase și încîlcite:

„Nume, ființă din ceruri zîmbire
Nădejde, frumusețâ, a vieții delir,
Focul plăcerei născut din iubire
Prunca Minervei, fiiu de zefir,

Fulger ce-aprinzi atitea simțiri,
Nădejdea-mi nestinsă chiar a pruncíei
Term de ferice, gîndirea veciei
Templu sfințit în a mele priviri;
Singur cuvîntul în care minte
O mumă, un frate, o sor' și părinte,
Plăcerea'mi, viața, totul ce cer
Emblema iubirei minut din eter,
Tu ești Mariio scumpa ființă
A vieți-mi ferice, nume ce ador,
Aurora simțirei, întâiul amor." *)

Căsătoria lui Barițiu cu Maria Belisar a fost binecuvîntată de Dumnezeu cu 9 copii, dintre care 4 au murit în vrista pruncíei, iar 5 au rămas în viață: 1 fiu și 4 fiice.

Dar nu viața familiară a lui Barițiu ne interesează în primul rînd, ci mai ales activitatea lui ziaristică, literară și culturală. Căci viața lui dela 1838 înnainte este strîns legată de soarta foilor sale, și acestea iarăși sînt răsunetul zbuciumărilor prin care au trecut Romînii ardeleni de atunci până la 1893, anul morții lui Barițiu.

III.

Curînd după sosirea lui Barițiu la Brașov, în această cetate de întîlnire a Romînilor despărțiți prin hotare geografice și graniți politice, un drum nou se deschide vieții sale, drum greu și prea puțin umblat, pe care înnainte de Barițiu nici un Romîn ardelean și după el iarăși foarte puțini l-au putut străbate cu atîta cinste și ispravă.

In cartea sorții nu era scris ca glasul lui Barițiu să se piardă în fumul de tămîe al vre-unei bisericuțe de pe Tîrnave, nici în colbul școlii neguțătorești din Brașov. Un amvon, o catedră ar fi fost locuri cam înguste pentru acel belșug de energie, care sălășluia în inima lui, predestinîndu-l a munci pentru împlinirea unei misiuni mai grele, ale cărei binefaceri trebuiau să se resfrîngă asupra neamului romînesc întreg. Nu duhovnic al cîtorva sute de suflete, nu profesor de fizică ori de științi comerciale, ci un dascăl al mulțimii, marele și neobositul dascăl al neamului și al vremii sale: iată ce era să devină Gheorghe Barițiu, căruia i s'a zis mai tîrziu—și nu fără merit—Nestorul ziaristicei romînești din Ardeal.

Alături de catedra modestă, de unde glasul său de propovăduitor al culturii răsuna numai în auzul cîtorva zeci de elevi, Barițiu își crease încă din anul 1838 o catedră cu mult mai în-

*) Cf. și notița lui *Barițiu* din *Transilvania*, 1870, pag. *112*.

semnată. Intemeind la începutul acestui an, în tovărășie cu tipograful Ioan Gött *Foia literară* (intitulată mai apoi „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*"), iar cu două luni mai tîrziu „*Gazeta de Transilvania*", *) el a știut să întocmească și să conducă foile acestea cu deosebită iscusință, încît ele au devenit cea mai bună școală de redeșteptare a simțirii și conștiinții naționale nu numai la Romînii din Ardeal și Țara Ungurească, ci și la cei din Principatele Romîne.

In coloanele acestor foi dela Brașov s'au întîlnit aproape toți scriitorii mai de seamă ai Romînilor, contribuind cu scrisul lor la opera de cultură și educație națională, ce se îndeplinia printr'însele de amîndouă laturile Carpaților. Barițiu însuși ne spune că „toți cîți știau să poarte peana, simțiau plăcere a sta cu mica redacțiune în comunicațiune, și scopul tuturor era, ca pe lîngă înaintarea literaturei să ne dăm și educațiune politică, a cărei lipsă o simțiam foarte tare mai virtos cind reflectam în noi, că se poate să ajungem și epoce grele" *)

De și luptînd la început cu multe greutăți și dibuind pe cărări neumblate, Barițiu a reușit totuși mai tîrziu să dea foilor sale o direcție hotărîtă, îmbrățișînd cu egală solicitudine interesele Romînilor de subt oricare stăpînire și silindu-se a-i îndruma pe toți spre o țintă superioară: spre unitatea în simțire și cultură națională.

Vasta corespondență a lui Barițiu, care se păstrează la Academia Romînă, ne arată în mod destul de lămurit, cum înțelegea el să facă gazetărie romînească aici în Ardeal, totdeauna în sens național și educativ, chiar și în cele mai amenințătoare împrejurări. Sînt cît se poate de instructive acele scrisori, care ne reprezintă pe redactorul și colaboratorii foilor din Brașov la masa lor de scris: condeiul alergînd pe hîrtie și sămănînd în șire răspicate idei sănătoase, iar mintea lor cutreerînd neobosită prin toate colțurile locuite de Romîni, chemîndu-i pe toți la o viață națională conștientă, prin muncă și trezire!

Cu toată modestia puterilor și lipsa mijloacelor, este totuși măreț acest început de gazetărie, care a avut urmări atît de însemnate în viața noastră națională, reușind a înjgheba o solidaritate trainică și productivă a capetelor gînditoare, a condeelor mai de seamă și a cetitorilor cu sufletul cuprins de do-

*) Tovărășia cu Ioan Gött a fost necesară, căci un Romîn cu greu ar fi putut să obțină în acele timpuri concesiune pentru ziar politic, cum era „Gazeta". Concesiunea i s'a dat lui Gött numai în 8 Martie 1838, în următorii termeni: „Dignata est Sua Majestas Sacratissima virtute altissimae resolutionis regiae de dto 13 Ianuarie a. c. editae clementer indulgere, uti Ioannes Gött ephemerides, ad quas linguis germanica et hungarica edendas facultatem iam obtinuerat, lingua etiam valachica edere possit ea sub conditione, ut unum earum exemplar semper Cancellariae Regiae Transilvanico-Aulicae exhibeat, semetque censurae legibus stricte conformet" (Cf. „*Observatoriul*" din 1885, nr. 36).

**) *Gazeta Transilvaniei*, numărul jubilar din 1 Ianuarie 1888, pag. 4

rul de a-și cunoaște frații, de subt toate stăpinirile... Barițiu „a îmbrățișat în scrisul său pe Rominii din toate ținuturile și a contribuit, astfel, mai mult decît oricine până la dînsul, la pregătirea unității culturale a neamului, pe care întotdeauna a prețuit-o ca cel mai mare ideal".*) El devenise—cum zice d. G. B. Duică—creerul, care desăvîrșia aici acea îmbinare de influențe romînești și ardelenești apusene și populariza rezultatul prin gazetele sale" (*Libertatea*, an. II, nr. 6). Barițiu avea încredere nebiruită în puterea de viață și în destoinicia culturală a poporului nostru.

Aceasta îl făcea să privească cu destulă liniște încercările ostile naționalității și limbii romîne. Și îi da tărie să resfringă cu demnitate atacurile ce se deslănțuiau adeseori cu înverșunare asupra comorilor sufletești ale neamului nostru. La 1842, cînd dieta ardeleană se ocupa cu planul de a pune piedici artificiale în calea dezvoltării limbii și naționalității romîne, Barițiu scria într'un articol**) („discurs") că pretextele, prin care cearcă să și motiveze antagoniștii limbii romîne tendințile lor, sînt ca Rominii să poată înainta cu ajutorul limbii maghiare 1) în cultură, 2) la dregătoriile publice și 3) să devină patrioți buni („ca și cînd n'ar fi"...) Examinînd aceste chestiuni „sine ira et studio", Barițiu își punea următoarele întrebări: 1) oare în secolul al XIX-lea și în starea politică a Europei de azi o nație ca cea romînă se poate stinge și preface în nimic? și 2) dacă aceasta s'ar putea oarecînd, nimicirea Rominilor folosire-ar cuiva? Răspunsul la aceste întrebări, zicea Barițiu, că îl va putea da oricine, dacă va cunoaște elementele de viață ale Rominilor, și anume: 1) numărul lor considerabil; 2) vîrsta vieții lor naționale și cunoștința că ei au o limbă dulce și în stare cu mult mai ușor de a se îmbogăți și cultiva decît oricare alta de rangul și starea ei; tot astfel au o literatură, „deși pruncă, dar pornită pe cărarea sigură a perfecției"; 3) cel mai puternic zid apărător al naționalității Rominilor este biserica, este religia lor orientală, pe care ei *numai prin ajutorul limbii lor naționale învață a o cunoaște, încît acela care ar izbi în limbă, n'ar putea să nu izbească și în religie*... și afară de niște fanatici și nebuni, cine va cuteza în secolul al XIX-lea a izbi într'acestea? (se întreba atunci Barițiu, fără să poată prevedea că răspunsul la această întrebare a lui îl va da tocmai începutul secolului al XX-lea); 4) tot ca mijloc de apărare și rezistență mai amintește Barițiu și „strînsa comunicație" cu Rominii din Principate, iar la a doua întrebare răspunde Barițiu că nimicirea naționalității romînești, chiar de ar fi aceasta cu putință, ceiace nu este, nu numai n'ar aduce folos patriei și aristocrației maghiare, ci dimpotrivă scădere multă și împu-

*) N. Bănescu: *Gheorghe Bariț,—rolul său în cultura națională*, Vălenii-de-Munte, 1910, pag. 31.

**) „*Rominii și maghiarismul*", în *Foaia pentru minte*, etc., 1842, nn. 9—11.

ținare de puteri mai multă... „Cum că nația maghiară este seminție aziatică, izolată aici în Europa, aceasta o cunoaștem în toată întinderea cuvîntului. De se cuvine Maghiarilor a se întări prin topirea altor nații cu a lor, aceasta lăsăm altora să o judece. Iar, cumcă nația maghiară ar fi menită de către niște puteri nevăzute a sta ca zid apărător în contra unei emigrații despre Nord încoace, de aceasta ne îndoim foarte. Noi pe ungurime nu ni-o putem socoti de zid apărător, fără ca să nu fim siliți a o lua în strînsă legătură cu toate celelalte elemente ale monarhiei austriace.. Au nu cu acelaș, dacă nu cu mai mare drept poate striga nația romînească din toate puterile în auzul Europei întregi, cumcă pe dînsa atît prin poziția geografică dealungul Dunării și iarăș umbrită de Carpați, cît și prin deosebirea în naționalitate de către slavism și iarăș prin înrudirea națională cu Italienii, Francezii, Spaniolii, Portugalii (60 milioane cu totul) chiar provedința, chiar ursita națiilor a menit-o a se face păzitoare (neutrală măcar dacă vă place așa) de cel mai scump canal și drum de comunicație a Europei, pe Dunăre?"—

Asupritorilor de pe atunci le adresează următoarele cuvinte: „Rogu-vă, judecați înși-vă, sila morală sau fizică ce v'ar putea folosi față de acest sănătos popor... Vedeți, domnilor, în loc de a îngrețoșa și îndepărta pe Romîni cu astfel de pretenții, ați face cu mult mai bine, dacă uitînd toate spaimele veacurilor trecute ați da mînă frățească și ați încheia o prietenie, de care aveți trebuință. Pentrucă să știți d-voastră, că Dunărea sau niciodată nu o veți putea stăpîni sau numai în prietenie cu Moldovo-Rominii și chiar la întîmplarea din urmă iarăș numai sprijiniți de Austria și încurajați de Europa..."

Asupra acestor chestiuni revine Barițiu adeseori atît în foile dela Brașov, cît și în cele întemeiate mai tîrziu în Sibiu și conduse tot de el: în „Transilvania" și „Observatoriul". Astfel în numărul 1 al *Gazetei* din 1872 mărturisește aceiași convingere, scriind: „Văd și eu mai pe fiecare zi luîndu-se măsuri, care țin-teșc la omorîrea naționalității romîne; cu toate acestea fiindcă eu cred, precum am crezut totdeauna, în imortalitatea elementului național-romîn, nu mă tem, că vor fi în stare să sugrume națio-nalitatea romînă. Iară dacă totuș ar fi posibil vr'odată un asa-sinat ca acesta, atunci aceasta s'ar putea executa numai și nu-mai cu ajutor nemțesc; însă așa, că odată cu a Romînului, ar bate și oara ultimă a națiunei unguręști. Domnul cu sclavul în acelaș mormînt; așa ceva s'ar mai putea".

Barițiu era convins că activitatea sa ziaristică este de folos atît națiunii romîne, cît și patriei. Deaceia cînd s'a găsit la începutul anului 1843 un profesor Szilăpji, care a scris subt titlul *Panvalahism* în ziarul unguresc din Cluj *Mult ei Zelev* despre tendințile romînești, exprimîndu-și părerea de rău că în țara aceasta se tipăresc și gazete romînești, Barițiu nu întîrzie a combate rătăcirile acelui profesor ungur, arătînd că nu numai „romînimea, ci mijlocit și însăși patria *cîștigă foarte mult* prin o pu-

blicitate romineascǎ încǎ pe atita de subțirică. Căci să nu creadă cineva vreodată, că Rominului precum educația morală-religioasă și intelectuală, așa și o educație oareșicare politică i se va putea da în vre-o altă limbă, decît numai în limba maicei sale și orice altă încercare spre astfel de scop ar însemna a vrea să rempingi pe Romîn în veacul cel întunecos, în care lui îi erau ochii legați prin limba slavonă". Ca încheere, declară Barițiu autorului ungur că, dacă prin *panvalhism* vrea să înțeleagă o deșteptare a nației romînești *preste tot* către cunoașterea drepturilor sale omenești, patriotice și naționale, atunci Rominilor nu le poate fi rușine de această nouă caracterizare; iar dacă înțelege prin *panvalahism* altceva orice, atunci panvalahismul rămîne a fi o fantomă reprodusă prin felinarul magic al unor creeri exaltați".*)

„Deșteptarea națiunii către cunoașterea drepturilor sale" Barițiu era convins, că nu se poate mijloci în alt chip decît prin răspîndirea culturii naționale în straturi cît mai largi și prin trezirea unei iubiri conștiente pentru comorile limbii, în care trăește sufletul națiunii. Aceste mijloace de asigurare a viitorului național știa că sînt destul de puternice, ca cu sprijinul lor Rominii să poată înfrunta oricînd primejdiile ce le-ar aduce asupra vieții lor naționale diferitele schimbări politice ale patriei lor. Căci „viața genetică (a naționalităților din Transilvania) nici decum nu mai atîrnă dela schimbăturile instituțiilor politice, ci curat numai de la gradul culturii lor spirituale și dela păstrarea limbii lor în cărți, în jurnale, în școală, în biserică, în familie, încît aceia va fi mai văzută și mai respectată, care va ști arăta mai multe producte ale minții și ale spiritului" **). Deaceia Barițiu n'a încetat a propaga în toată viața sa necesitatea unei educațiuni curat romînești nu numai prin școală și biserică, ci mai ales în sinul familiei. Adeseori biciuește pe Rominii, care îngădue să pătrundă în sanctuarul familiei lor vre-o limbă străină.

Indignarea contra acestora îi stoarce într'un rînd mărturisirea, că de ar avea dînsul feciori cîți are patriarhul Iacob, nu ar suferi pe nici unul să-i gingie în limbă străină, ci mai întîiu în a mamei sale. ***) Iar într'un articol, intitulat „*Episcopul*", ****), vorbind despre traducerea cărților bisericești în limba națională, arată cît „de minunat este farmecul limbei naționale unit cu religia. Poate din această pricină zic cei mai ageri politici și filosofi ai zilelor noastre: Nații creștine pot fi apăsate, însă nicidată sugrumate". Și mai departe continuă: „In adevăr cea mai mare hulă și batjocură, ce poate face cineva Evangheliei lui

*) Cf. articolul: *Ce este panvalahismul?*, semnat de *G. Barit* profesor, *Foaia*, 1843, n. 6.

**) *Foaia pentru minte*, 1848, pag. 96.

***) *Foaia pentru minte*, 1843, pag. 407.

****) Ibidem, 1848 nr. 2 și 3, pag, 18—20.

Hristos, este a o predica pe aceia popoarelor în limba pe care ele nu o pricep nici decum sau a li-o propune în traducții rele, falșe, mincinoase. Au nu este aceasta tot atîta cași cînd ai zice acelor popoare: «Voi barbarilor, nu meritați a pricepe învățătura creștinismului; voi să rămîneți pururea mai aproape de vite ca de oameni; voi să vă ajungeți *) numai cu scoarța credinței, cu nește ceremonii care bat la ochi și vă fac să căscați gurile ca oricare sălbatici, ca fiarele. Iar limba voastră, voi popoarelor, nu e limbă, ci e o lătrătură, cu care nu trebue să se spurce sripturile.» Așa degradă Evanghelia, creștinismul și omenirea pe toți aceia, cari nu voesc a se predica cuvîntul lui Dumnezeu tuturor popoarelor în limbile lor materne; așa calcă ei în picioare poruncа lui Hristos: mergeți, învățați la toate popoarele, luați spirit sfînt, ca să vorbiți în toate limbile. De aci urmează că episcopul ca bun păstoriu care-și dă sufletul pentru oile sale, pe toți contrarii serviciului dumnezeesc în limba naționată îi privește de dușmanii religiei și ai omenirii, antichriști care nu voesc lățirea adevărului evanghelic, ci pretind repezirea popoarelor în baratrul **) neștiinții și al barbariei, pentruca cu atît mai ușor să le poată încăleca și călca; deci el îi mustră precum se cuvine a face un bărbat apostolic, păstîndu-i numai de adevăr, iar nu de periculoasa lor favoare, precum nici de răzbunarea lor.

Nici acelora nu dă episcopul cea mai puțină ascultare, care pretind ca popoarele spre a înțelege serviciul dumnezeesc să învețe cutare limbă străină; ci el pe asemenea pretendenți îi are cel puțin de oameni smintiți, cărora le cășună a contrage milioanele de suflete în prea îngustul spațiu al unei gramatice. Cuvintele îi sînt acestea: „Dumnezeu dacă voia a fi lăudat numai într'o limbă, lăsa numai una pentru întreaga omenime, plăsmuia organele vorbirii întocmai la toți oamenii cu o exactitate matematică de $2=2$. Insă Dumnezeu nu voi așa, ci puse naturei alte legi, de-a se forma sute de limbi, căci voi a fi lăudat într'o varietate minunată. Apoi oare n'ar fi o tiranie mai mult decît sultanică a pretinde ca sutele de mii și milioanele de oameni să-și piardă timpul învățînd cutare limbă stămpată ***) de sfîntă, legiuită sau prin unii egoiști sau prin fanatici? Varietatea popoarelor nu e lăsată de Dumnezeu, pentruca ele să-și petreacă viața învățîndu-și limbile unul altuia, și pentruca să se cultive fiecare mult-puțin în limba suptă dela mama sa. A învăța limbi poate numai o frunte, o lamură a popoarelor, nu și popoarele întregi, care în puținul timp ce le rămîne dela cîștigarea pînii de toate zilele abia pot învăța a-și cunoaște religia, patria (geografie și istorie), o aritmetică pentru viață, o meserie. Deci episcopul cu durere de inimă își aruncă a sa privighere mai vîrtos

*) Să vă mulțemiți.

**) Prăpastia.

***) Timbrată.

asupra școalelor elementare din diecesa sa, în care nu sufere a se amesteca alte învățături superflue, ci prescrie strîns învățătura celor neapărat trebuitoare, toate în limba poporului. Iar în seminarele clericilor, carii se prepară la preoție pune compunerea și rostirea predicelor și ale catehizațiilor în limba poporului de cea mai neaparată condiție spre a dobîndi parohii mai bunișoare; căci altminterea toată învățătura lor de atîți ani și toată deprinderea lor în dialectica sacră nu plătește nimic, dacă ei ca păstori nu știu vorbi cu oile lor într'o limbă înțeleasă de toți, ușoară, pătrunzătoare la minte și la inimă".

Barițiu era deosebit de darnic întru a da sfaturi și povețe tuturor tagmelor de oameni. Pe învățători și profesori îi îndemna să stăruiască pentru o îmbunătățire a creșterii morale a tinerilor noștri, ca aceștia să nu ajungă răsfățați, moleșiți și subjugați de patimi, ci să iasă din ei buni conducători și apărători ai poporului *). Iar cînd vedea că acești luminători ai tinerimii nu sînt destul de harnici și însuflețiți pentru misiunea lor, nu se sfia să exclame: „Strîngeți pe dascăli și profesori în curele, ca să nu fure timpul școlarilor!" **)

Precum școala trebue să fie ca o biserică pentru prunci, tot astfel și biserica trebue să fie ca o școală pentru oamenii în vîrstă. Arhiereii și preoții să-și aducă aminte, că Mîntuitorul le-a zis nu numai să boteze, ci și mai vîrtos să învețe. Iar într'un articol întitulat „Icoana preotului" ***) spune Barițiu, că „*înflorirea* unui cler apune numai prin *lenea* lui"; de aceia îndeamnă pe toți preoții romîni la mai multă învățătură și la muncă însuflețită pentru binele poporului nostru, căci altfel ni se prăbușesc toate ale noastre numai din cauza trîndăviei („Ruunt res nostrae sola inertia nostra" sau: „Prin multă lene se afundă clădirea", cum scrie Eclesiastul c. X, v. 18).

Tot asemenea îndemna Barițiu necontenit și pe omul din popor, pe neguțătorul, meseriașul și intelectualul romîn la împlinirea cît mai zeloasă și mai conștientă a datorințelor față de familia, biserica, neamul și patria sa.

Astfel a ajuns el din profesorul tînăr al școalei neguțătorilor brașoveni un neobosit povățuitor al tuturor Romînilor iubitori de carte și doritori de înnaintare, un adevărat educator al mulțimii.

Către sfîrșitul anului 1846 ****), cînd Barițiu era bolnav și avea de gînd să se lase de ziaristică, Aron Florian îl îndemna să

*) *Gazetă*, 1844, nr. 13—16 art.: „Sărăcia".

**) *Foaia*, 1848, pag. 94.

***) *Foaia* 1847, nr. 10.

****) La 1841, de asemenea voise Barițiu să plece din Brașov; Ioan Maiorescu a reușit însă a-l indupleca să rămînă.. „dacă a rămas, meritul este al lui I. Maiorescu; putem fi veseli, că mîna acestuia se identific-se atunci cu a providenței, cînd scria mereu scrisori pentru împăcarea certaților". (*G. B. Duică: Libertatea II, nr. 6*).

continue scriindu-i: „toți cei bine gînditori zic fără frică de a greși, că fără Gazeta Romînii nici în 50 de ani n'ar fi ajuns, unde se află astăzi". *)

Din această și din alte asemenea mărturisiri se vede că opera de educator a lui Barițiu începuse a fi înțeleasă și prețuită în mod favorabil din partea contimporanilor.

In curînd însă ea fu întreruptă prin anii de vijelie și sdruncinare politică-socială 1848—1849, cînd Barițiu fu silit a părăsi Ardealul, căutîndu-și adăpost în Țara Romînească. Casa lui fu atunci jăfuită, tînăra-i soție cu un copil la piept, cu altul de mînă, pribegi fără mîngîere. Barițiu ajunse în prinsoarea Muscalilor, fu purtat dela Cîmpina la Ploești, apoi la Cernăuți, și aici aruncat în fiare, de unde scăpă numai prin intervenția fraților Hurmuzaki, care știură să-l îmbrățoșeze cu toată căldura, manifestînd și mai tîrziu frumoase sentimente de prietenie pentru „acel bărbat cunoscut Romînilor prin genialele sale sîrguinți spre deșteptarea și întărirea spiritului național", cum scrie Doxachi Hurmuzaki într'o epistolă a sa **) dela începutul anului 1850.

După potolirea revoluției Barițiu se întoarce iarăși la Brașov și continuă cu redactarea foilor. Dar după 2 luni, la 25 Februarie 1850, i se interzice din partea guvernului a mai scoate foile sale, de oarece începuse a publica raportul lui Avram Iancu și ordinului de a suprima publicarea n'a voit să-i dea ascultare. Cînd apar iarăși foile, în toamna anului 1850, ele nu mai au pe Barițiu ca redactor, ci pe blajinul Iacob Murășan, numit din partea guvernului, care impuse Gazetei pajura cu două capete, chipul biruitor al stăpînirii austriace. Barițiu a rămas însă și mai departe cel mai de frunte colaborator al foilor, cărora dînsul le-a dat ființă, și urma să le imprime, la începutul erei constituționale, iarăși pecetea personalității sale de o tenacitate dîrză și neînduplecată. „Gazeta" cu pajura în frunte nu putea să fie pe placul lui Barițiu, care o numește mai tîrziu „oficiala lui Bach și slujnica absolutismului." ***)

IV

Pe lîngă activitatea sa ziaristică Barițiu a redactat între anii 1852—1864 și un calendar romînesc, a colaborat cu Gavril Munteanu la dicționarul german-romîn 1853—1855 și a compus un dicționar unguresc-romînesc (1869) nelipsind în același timp a-și îndrepta atențiunea și asupra unor însemnate probleme de economie națională.

*) Cf. „Neamul Romînesc", revista d-lui N. Iorga, - an. III, nr. 129.

**) cf. *N. Bănescu: „Corespondența familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Barițiu.* Vălenii de Munte 1911, pag. 64.

***) Cf. *Telegraful Romîn* 1876 pag. 352, articolul: „*Bucurie de frică*" reprodus din „Albina" și atribuit lui Barițiu. Articolul e îndreptat contra redactorului Iacob Murășan și semnat de: „*Cinci inși*".

In anul 1852 el stărui pentru înființarea unei fabrici de hîrtie la Zernești. In scopul acesta călători prin Austria, Germania, Belgia și Franța spre a procura cele pentru fabrica, al cărei director a rămas timp de 20 ani, până cînd întreprinderea „a trebuit să capituleze dinaintea teribilei concurențe străine.* *)

Pe timpul încercărilor constituționale dintre anii 1860—1867 și chiar în era dualismului Barițiu avu rol însemnat și în politica națională a Rominilor ardeleni participînd cu însuflețire și cu povață înțeleaptă la conferențele naționale din 1861 și 1863, la dieta ardeleană din Sibiu și la senatul imperial din Viena. Cum înțelegea lupta națională-politică și cum privea raportul dintre Romîni și celelalte naționalități ale Transilvaniei, arată în mod lămurit și răspunsul ce a dat Brașovenilor, care în 20 Ianuarie 1861 au aranjat în onoarea lui o impunătoare serbare ca semn de recunoștință pentru serviciile sale naționale.

„Cît pentru consolidarea fraternității între noi Romînii și națiunile surori—spunea Barițiu**),—neg în fața ceriului și a oamenilor, că ar exista vre-o ură între națiuni. Ura, urgia și frecările nu există între națiuni, ci între coterii, oligarhii și clase privilegiate.

Poporul unguresc a avut aceiași soartă ca noi; asemenea și Săcuii; iar așternutul poporului săsesc încă n'a fost de trandafiri. Să distingem deci bine între națiuni și coterii. Intre națiuni ușor se poate restabili fraternitatea. Romînul din partea sa, condus de interesul său sănătos și nestricat, își are scris pe flamură: solidaritate națională, libertate constituțională, scăpare de absolutism, de anarhie și ohlocrație, combaterea terorismului, ori de unde ar veni, și frățească conlucrare cu națiunile surori, spre fericirea patriei".

Cînd pronunța sau scria cuvintul *patrie*, Barițiu se gîndia mai ales la Transilvania, a cărei importanță pentru națiunea romînă el o înțelesese atît de bine.

In autonomia Transilvaniei vedea Barițiu un scut de apărare a naționalității romîne și un frumos teren de luptă pentru dobîndirea drepturilor ei politice. De aceia a fost totdeauna un ireductibil apărător al acestei autonomii, pe care a introdus-o ca postulat politic și în programul nostru național din 1881, după ce luptase timp de 2 decenii, zădarnic pentru apărarea și salvarea ei. Dacă autonomia Transilvaniei n'a putut fi salvată și dacă chiar legile, favorabile pentru Romîni, ale dietei ardelene din 1863—4 au fost mai tîrziu desființate, Barițiu era într'un timp dispus a crede, că aceasta s'ar fi întîmplat și din cauza unor greșeli ale conducătorilor noștri politici, care „puneau foarte mult pond pe promisiunile Vienei" și de aceia ar fi accelerat intrarea deputaților ardeleni în senatul imperial din Viena la 1863, pe cînd dînsul stăruia ca deputații ardeleni să între în senatul

*) cf. Autobiografia lui G. Barițiu, Sibiu 1892 p. 35.

**) cf. T. V. Păcățian: *Cartea de aur* vol. II. (1902) pag. 218.

imperial numai dupăce promisiunile făcute atît cu privire la autonomia Transilvaniei, cît și mai ales la asigurarea drepturilor politice ale națiunii romîne vor fi regulate mai întâiu în dieta ardeleană „sancționate de monarh și cuprinse în *diploma inaugurală* consacrată prin jurămînt" *)

Cu toate acestea a luat și Barițiu parte activă la ședințile senatului imperial din Viena, unde s'a convins și mai mult, că autonomia Transilvaniei nu era îndeajuns asigurată. Față de dieta din Cluj dela 1865, care avea să înmormînteze autonomia Transilvaniei, Barițiu îndemna pe Romînii ardeleni să observe tactica pasivității, cum a stăruit și mai tîrziu pentru pasivitate față de cea din Pesta, dupăce încercarea lui cu memorandul,—pe care l-a prezentat monarhului, la sfîrșitul anului 1866, dr. Ioan Rațiu în numele a 1493 de Romîni ardeleni,—a rămas cu totul zădarnică.

Pentru încercarea aceasta a avut Barițiu să îndure multe atacuri și ironii. Era învinuit că el „a stricat tot ce a fost solidar la Romîni", că „mai bine doria să fie primul în satul fracțiunii, decît al doilea în Roma" și că numai ambiția de a ajunge și el într'un rînd cu episcopii Cleim, Adamovici, Bob, Maga, Lemeini, etc. l-ar fi îndemnat să sfătuiască pe Romîni a înnainta acel memorand, care nu putea să aibă nici un rezultat, căci pecînd acțiunea amintiților episcopi se răzima pe milioane de Rotulni, Barițiu „numai cu o trupă ca a lui Epaminonda, șezînd frumos la Termopilele fabricei dela Zernești, a răzbit cu petițiunea până la tron". **) Barițiu firește nu va rămînea dator cu răspunsul la asemenea atacuri, ci răsplătea adeseori cu vorbe foarte aspre și usturătoare ironiile contrarilor săi.

In zilele bătrîneților sale, Barițiu putea să se mîngîe, că luptele lui pe teren politic și ziaristic i-au asigurat o mare influență asupra Romînilor ardeleni și au reușit să-i cîștige o mulțime de aderenți, care aprobau politica pasivității și o urmau, deși vedeau că nu vor ajunge la nici un rezultat cu ajutorul ei. Cei ce stăruiau pentru continuarea activității politice asemănau pasivitatea cu încăpățînarea unui călător, care pleacă la drum pe timp frumos și apucîndu-l un viscol mare, cu trăsnete grele, nu vrea să se refugieze la adăpostul din apropiere, ci stă în mijlocul drumului, protestînd contra cerului, care ar fi dator a se însenina de frica protestărilor lui.

Căpetenia activiștilor, mitropolitul Șaguna, acest „om politic din creștet până 'n tălpi",—cum îl caracterizează Eminescu ***) simțea și el ce întorsătură nenorocoasă a adus cu sine dezastrul dela Königgrätz pentru politica națională, dar înțelegea bine că a schimba această situație dificilă, nu stă în puterea Romi-

*) „*Părți alese din istoria Transilvaniei*" III. pag. 160.

**) *Tel. Rom.*, 1867, nr. 8.

***) Cf. *Scrieri politice și literare*. vol. I, pag. 196.

nilor. Barițiu aducea ca exemplu tactica politică a Croaților, care prin rezistență pasivă au reușit să asigure țării lor un cerc oarecare de autonomie și credea că, procedînd astfel, ar fi putut și Romînii ardeleni să împedece unirea definitivă a Ardealului cu Ungaria. Șaguna însă vedea bine că exemplul Croației nu se potrivește cu soartea Ardealului, care e o țară locuită de 4 naționalități, cu sentimente și aspirațiuni politice-culturale atît de diferite, pecînd Croația e locuită de o populațiune omogenă, slavă, care și în trecut și-a știut afirma independența față de Ungaria, iar acum avea și puterea necesară pentru apărarea dreptului istoric, care numai acolo poate să aibă o valoare practică, unde e sprijinit pe forțe reale. Romînii nu aveau însă nici pregătirea de lipsă, nici suficientă forță organizată, spre a salva numai ei de ei,—prin o politică de pasivitate, și chiar în opoziție cu celelalte naționalități ardelene—autonomia acestei țări. „Ca toți politicii de talent, Șaguna era pesimist și a calculat totdeauna cu împrejurările cele mai rele, nu cu cele mai bune. In dealtfel lipsa lui de încredere nu în energia, dar în judecata sănătoasă și oarecum realistă a conluptătorilor săi, a fost împarte adeverită de vreme" *).

Cu toate acestea direcția propovăduită de Barițiu a rămas biruitoare. La aceasta a contribuit, pe lîngă lipsa judecății realiste a contimporanilor, accentuată de Eminescu, în măsură însemnată și temperamentul vioiu și mintea ageră a lui Barițiu, care tocmai din aceste motive era apreciat de contimporani nu numai ca ziarist și bărbat de știință, ci și ca om politic. Aron Florian îi lăuda „agerimea de duh și tactul rafinat prin experiență" **), iar altădată îl numea într'o scrisoare ***) „sfredel"...

Ca un monument literar al direcției pasiviste trebue considerat *memorialul*, scris de Barițiu la 1881, tipărit în patru limbi****) și în care se motivează pe larg, cu o serie respectabilă de argumente istorice și politice, singuraticele puncte ale programului nostru național.

E poate un joc al dezvoltării istorice și al fluctuațiilor politice, că direcției, inaugurate și susținute cu atîta tenacitate neînduplecată de Barițiu, tocmai nepotul acestuia i-a dat lovitura de grație prin pășirea și reușita sa în cercul electoral Dobra. In mitologia grecească, Chronos își nimicea copiii; în dezvoltarea politică și culturală modernă lucrurile se petrec tocmai invers: copiii sau nepoții nimicesc tradițiile moștenite dela părinți și bunici.

V.

Dacă în cele politice activitatea lui Barițiu n'a putut fi încoronată de rezultate practice, cu atît mai fructuoasă și mai bogată în rezultate binefăcătoare a fost activitatea lui culturală și literară.

Stăruințile lui pentru înființarea „Asociațiunii", meritele lui ca secretar și președinte al acestei instituțiuni culturale sînt dintre acelea care nu pot fi niciodată trecute cu vederea. Alături de Șaguna, fără a cărui energică și înțeleaptă stăruință la curtea din Viena anevoe s'ar fi putut înființa „Asociațiunea", alături de savantul Timoteiu Cipariu și de îndrumătorul practic Ioan c. de Pușcariu, Barițiu a fost cel mai însuflețit și mai statornic sprijinitor al lucrărilor întreprinse pentru înființarea acestei instituțiuni culturale, pentru consolidarea și înflorirea ei.

Ca secretar al „Asociațiunii", el a redactat revista „Transilvania" dela 1868 înainte și mai tîrziu, alături de aceasta, ziarul politic „*Observatoriul*" (1878—1885).

Dacă la 1838, cînd a pornit să lumineze mulțimea prin foile din Brașov și să trezească în Romîni conștiința națională, împrejurările nu-i permiteau lui Barițiu să dea un program bine precizat, ci îl făcură să pornească acest drum greu cu inima îndoită între teamă multă și nădejde sfioasă, după patru decenii de activitate ziaristică, din bogatele sale experiențe pe acest teren știu să fixeze pentru „Observatoriul" următorul program, de un vădit colorit cultural:

„1. *Observatoriul* va trata chestiuni politice, național-economice și literare. 2). Va insista pentru egalitatea de drepturi și egala îndreptățire între toate împrejurările, fără distincțiune de clase sociale, de naționalități, de confesiuni și provincii, prin urmare va lucra pentru păciuita conviețuire a tuturor cetățenilor statului. 3). Chestiunile naționale-economice le va discuta în sensul și la înnălțimea știinților moderne. 4). Pentru înnaintarea învățămîntului și a culturei la connaționalii și compatrioții săi va conlucra cu diligință atît mai mare, cu cît lipsa lui se simte mai tare peste tot în patria noastră. 5). Evenimentele zilei le va înregistra după informațiuni cît se poate mai sigure și le va comenta în mod obiectiv." Se vede și din aceste puncte, cum considera Barițiu misiunea presei naționale. Cît timp a ținut pana de ziarist în mînă, el n'a încetat a fi un educator al cetitorilor săi, al națiunii sale întregi. Cînd observa că mai sînt încă multe scăderi de înlăturat, se mîngîia astfel:

„Ca să crești un individ bine și cum se cade, se cer 25 de ani; dară pe o națiune întreagă în cîți ani voiți să o creșteți, mai ales că aveți să o și emancipați politicește? Susținem cu tărie, că nici un popor nu a făcut în timp așa de scurt, progres așa frumos ca Romînii." *)

Ziaristica romînă începuse a răsuna atunci din mai multe coarde. Cînd a observat Barițiu rivalitatea ce începuse a miji între ziarele cotidiane, scria în „Observatorul": „Iată că apar

*) Eminescu, l. c., pag. 197.
**) i. f. „*Convorbiri Literare*" 1908 nr. 7, pag. 10.
***) „*Neamul romînesc*", an. III. nr. 93.
****) Romînă, franceză, germană și maghiară.

*) *Observatoriul* din 1884, pag. 22.

mai dintr'odată două ziare cotidiane „Gazeta" și „Tribuna", după care se produce în publicul surprins o bucurie turburată de unele conflicte momentane purcese din prepusuri și neînțelegeri cam romînești, o mică revoluțiune de spirite într'un pahar de apă;" *)—iar mai tîrziu constata, că toate ziarele noastre „apără cu devotament interesele națiunii romînești; toți redactorii și colaboratorii lor își sacrifică timpul, sănătatea și liniștea sufletească pentru acele interese. Din partea noastră—încheia sfătuitorul înțelept—avem o singură rugare cătră toți: Să nu facă adversarilor bucurie prin certe intestine. Subjugaților ne stau foarte rău certele, mai ales cînd nu avem nici o cauză de ajuns, care să justifice discordia". **)

Din ziarele redactate de Barițiu—după cum mărturisește însuși într'o schiță autobiografică—„cel puțin ¾ din suma publicațiunilor a eșit din pana lui, bine rău cum se vede. ***)

Cei ce își vor lua osteneala să cetească aceste publicațiuni, vor vedea că din pana lui Barițiu a eșit mai mult bine decît rău. Aici e potrivit să repetăm frumoasa asemănare, pe care o face d. Iorga, spunînd că „*scrisul lui Barițiu așa de îmbelșugat, a fost practic și trecător; el a fost ca acea parte din apa cerurilor, pe care pămîntul o înghite fără a mai da rîuri vecinice, dar din care se înnalță pe cîmpiile de catifea verde și de aur palid hrana miilor de oameni, care adesea uită să mulțumească*".****)

VI

Ceia ce a rămas totuși din scrisul lui Barițiu și este mai accesibil publicului cetitor, sînt studiile sale mai întinse din revista „Transilvania" și cărțile sale de istorie. Interesul pentru isteria națională se trezi în sufletul lui Barițiu de cînd era student în Cluj. Atunci auzind pe profesorii săi ce absurdități propagă despre originea și trecutul Romînilor, s'a apucat să traducă în limba maghiară istoria lui Petru Maior despre începutul Romînilor în Dacia. Traducerea aceasta însă n'a văzut lumina tiparului.*****) Mai tîrziu a tipărit diferite articole și studiii istorice în foile dela Brașov; iar ca redactor al revistei „Transilvania" a îmbogățit literatura noastră istorică cu multe studii și cercetări, năzuind să trezească un interes mai viu pentru istoria noastră națională, a cărei valoare practică-educativă o avea în primul rînd în vedere și o accentua de repețite ori cu deosebită stăruință.

„Mulți se plîng - scria Barițiu la 1873******)—că națiunea dacoromînă din imperiu și ar fi pierdut sau că ar fi în pericol învederat de-ași pierde firul sau mai rău a se pierde cu totul, a veni în confuziune deplorabilă pe terenul vieții publice politice-naționale. Lucru prea firesc acesta. Vai de acel om, care cînd se scoală dimineața, nu mai știe de loc, ce-a făcut ieri și alaltaieri, ce-i s'a întîmplat înnainte cu o săptămînă, cu o lună. Oameni de aceștia uituci sînt supuși pe toată viața lor la confuziunile cele mai neplăcute, până ce mai pe urmă ajung de rîsul și compătimirea celorlalți. Pentruce conducătorii și fruntașii celorlalte popoare se reculeg, se orientează mai iute și mai bine decît așa numita inteligență romînească; pentruce aceasta rămîne pictîită în atîtea cazuri și ocaziuni? Pentrucă alții își exercitează și memoria și judecata prin istorie și rămîn cu talentul în nex, în contact neprecurmat, ci noi ducem o viața publică efemeră, de Joi până mai apoi, trăim din mînă în gură; nu voim să învățăm din trecut, nici a ne prefige un scop clar, o țintă limpede, un plan anumit și bine precugetat. Și mai crede cineva, că aceasta se poate întîmpla fără ajutorul unei istorii critice... Dar... numai din atîta material, cît avem publicat până acum în limba noastră, în cauza și în interesul națiunii noastre, nu se poate scrie istoria noastră cea mai nouă așa, ca să fie demnă de acest nume, ci se mai cere, ca să adunăm la material, cît se poate mai mult și mai bun. Istoria noastră trebue să ne spună adevărul întreg, întru toată golătatea și, dacă voiți, splendoarea sa, fără ca istoricul să întrebe, dacă acel adevăr place cuiva, sa nu, dacă îl lumină sau îl și arde".

Iar cu privire la istoria noastră bisericească face Barițiu într'o ședință a *Academiei Romîne* *) următoarele constatări: „Nici o parte a istoriei poporului romîn din veacurile trecute nu a rămas până astăzi mai puțin cultivată decît este istoria sa bisericească. Avem încercări, avem fragmente din istoria bisericei, nu dăm însă nicăiri de o lucrare sistematică întreagă, care să se întindă și să curgă, precum curge rîul lin, peste toată lunga serie a veacurilor, de cînd se crede, că acest popor a primit religiunea lui Isus Christos de a sa. Și apoi mi-ar plăcea și mie să cunosc pe acel om genial, care să fie în stare a scrie istoria politică, cum și istoria literaturii romîne, fără ajutorul istoriei eclesiastice. Au fost cîteva veacuri, întru care o parte considerabilă a poporului romînesc nici nu cunoștea altă viață decît pe cea din familie și pe cea din biserică. Spre a-și conserva biserica așa, precum o moștenise dela protopărinți, el a renunțat veacuri întregi la viața publică-politică."

Prin mulțimea de documente, ce a publicat nu numai în revista „Transilvania," pe care o considera ca „un mic magazin de documente istorice", **) ci și în coloanele ziarului „Obser-

*) Ibidem, 1885, nr. 1.
**) Ibidem, 1885, nr. 46.
***) Cf. broșura „*Academia Romînă*", pag. 20.
****) Cf. revista „*Sămănătorul*", an. III, nr. 19.
*****) *Autobiografia*, pag. 4.
******) Cf. „*Transilvania*", VI, pag. 116.

*) În 1 (13) Aprilie 1888; cf. „Transilvania" din acest an, nr. 11—12, și *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I, pag. 121.
**) Cf. „Transilvania", 1885, pag. 58.

vatoriul," apoi prin scrierile sale ca „Istoria regimentului al II-lea romînesc grănițer transilvan," prin notele istorice, cu care a însoțit tipărirea catehismului calvinesc, prin desertațiile cetite în ședințile Academiei Romîne, prin studiile și amintirile publicate în foile ardelene—Barițiu și-a dat silința să împlinească măcar o parte din multele lacune ale istoriografiei romînești-ardelene.

Din mai multe părți se exprimase dorința, ca însuși Barițiu să scrie istoria națională, a cărei necesitate o accentuase de atîteaori. La sfîrșitul anului 1884 *) spunea Barițiu că s'a hotărît să mai poarte încă un an de zile pana de ziarist, ca să împlinească cu voia lui Dumnezeu 50 de ani ai activității sale pe acest teren. Tot atunci, spunea că mai are înnaintea ochilor și alte lipse arzătoare ale publicului nostru, despre care niciodată nu se poate scrie și vorbi de-ajuns... „Sînt chestiuni și ramuri de știință, fără a căror discusiune și propagare politica zilei este și rămîne stearpă, neînțeleasă și nefolositoare." Dar în anul următor, 1885, în ziua Sf. Apostoli Petru și Pavel, curmînd apariția ziarului său „Observatoriul," își ia rămas bun dela publicul cetitor, aducîndu-i la cunoștință că secțiunea istorică i-a încredințat o „misiune pe cît de frumoasă și onorifică, pe atîta de grea și răpitoare de timp; alăturea cu aceasta retragerea totală din luptele politicei militante este o consecință naturală, imperioasă" **)

După o activitatea ziaristică, culturală, economică și politică atît de intensivă și îndelungată, Barițiu ar fi fost în drept să îngăduie bătrîneților sale cîțiva ani de liniște și odihnă. El însă nu era omul care să poată odihni în lumea aceasta, unde secerișul e mult și lucrătorii atît de puțini. S'a apucat deci la adînci bătrînețe de o lucrare mai sistematică și mai cuprinzătoare, decît toate cîte scrisese până atunci, și in timp de 6 ani a dăruit neamului său cele 3 volume vaste, intitulate: „Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă." Ca să scrie întreagă istoria Romînilor ardeleni, Barițiu simția că îi va fi cu neputință, pe de o parte, fiindcă era *foarte „strîmtorat de timp"****)*, pe de altă parte fiindcă știa, că pentru o astf-l de lucrare nu este adunat încă materialul istoric necesar. Și de altfeliu Barițiu se gîndea mai mult numai la istoria mai nouă a Transilvaniei, după anii 1848—49, pe care o trăise însuși. Deaceia volumul I, cuprinzînd timpul dela 1639 până în preajma sguduirilor din 1848, era menit să dea numai o introducere amănunțită pentru cele două volume următoare de istorie contimporană.

Intr'un discurs ținut la Academia Romînă,****) indicase Barițiu încă la 1870 necesitatea de a se scrie această istorie în următorul mod: „Istoria e o condiție esențială de viață. Dacă

*) *Observatoriul*, 1884, nr. 100.

**) Ibidem, 1885, nr. 34.

***) *Părți alese*, etc., vol. I, pag. 291.

****) Cf. Analele Academiei Romîne, t. III, pag. 150: *Despre istoria mai nouă și mai ales despre istoria anilor 1848—1849*, de G. Barițiu; vezi „Transilvania", 1870, pag. 293 și urm.

limba unei națiuni se numește cu tot dreptul al ei suflet, apoi istoria ei este acel mijloc minunat, prin care se manifestă viața sa națională; ea este diploma de legitimațiune, cu care un popor se prezintă în societatea și în concertul celorlalte popoare... A scrie istorie nu este nicidecum lucru de toate zilele.—Comitele Iosif Kemény care muncise 35 de ani pe terenul istoriografiei și adunase mai multe mii de documente istorice, zise prietinilor săi: «Cu cît adun documente mai multe, cu atît văd că-mi lipsesc și mai multe.»"

„..Până cînd să ne avem istoria scrisă pe lungul ei de 1770 ani, ar trebui să avem mult mai curînd istoria celor 2 ani de eternă memorie, ani ai adevăratei regenerațiuni. In lipsa unei istorii specifice a anilor 1848 și 1849, scrisă sine ira et studio, precum zice Tacitus, din punct de plecare al națiunei romînești și cu respect la toată activitatea ei de atunci, vedem adesea cu destulă durere sufletească, cum fiii aceleiași națiuni din etatea juniei, din a bărbăției mature și din a bătrîneților conduse de lungă experiență, abia se mai pot înțelege unii cu alții asupra celui mai de aproape trecut. Credința mea este, că răul acesta la lumina istoriei va trebui să dispară în partea sa cea mai mare. Preste aceasta Romînii în acei ani s'au aflat în acțiune alăturea cu celelalte popoare ale Europei; dînșii sînt datori ca să probeze aceasta cu istoria lor și să nu sufere ca faptele lor, —bune, rele, mari sau mici, înțelepte sau eronate,—să fie cufundate în mormîntul uitării, precum din nefericire sau cufundat altele multe pe cîte un secol întreg sau și pentru totdeauna".

Pentru scrierea acestei istorii avea Barițiu mult material adunat în ziarele sale, precum și în seria respectabilă de corespondențe ale contimporanilor, lăsate în grija Academiei Romîne.

Aceste părți alese „din istoria Transilvaniei" le-a aranjat Barițiu după sistemul de biografii și monografii, despre care spunea d. Xenopol, în darea sa de seamă *), că „aduce neajunsuri grave în unele părți", fiindcă nu iesă în deajuns la iveală legătura firească dintre evenimentele ce se succedează izvorînd din una și aceiași sorginte. Insă lui Barițiu îi venea mai cu ușurință sistemul acesta, avînd el de mai înnainte cîteva biografii și monografii, pe care le-a putut transcrie de-adreptul în lucrarea sa. Valoarea singuraticelor părți din această scriere este, în mod firesc, inegală, deoarece autorul n'a avut la dispoziție nici timpul, nici mijloacele necesare spre a adînci de-opotrivă toate chestiunile istorice, care formau obiectul lucrării sale. In amintita dare de seamă, d. Xenopol înșiră ca scăderi ale acestei scrieri întâiu împrejurarea, că nu tratează deosebit și mai cu relief despre înnaintarea culturală dela sfîrșitul secolului al XVIII-lea, nici despre însemnătatea gazetelor din Brașov—aceasta poate dintr'un exces de modestie,—apoi în volumul al II-lea Barițiu e mai mult cronicar, decît istoric: evenimentele din anii 1848—49

*) *Arhiva*, an. II, pag. 751 sq.

se cufundă într'un nămol de fapte mărunte; autorul pune mare pond pe operațiile militare, înșiră o mulțime de numiri, care obosesc mintea cetitorului; nu urmează în expunerea sa nici ordinea cronologică, nici gruparea după localități. De altfel recunoaște și d. Xenopol că lucrarea lui Barițiu e din cele mai complecte: pe fiecare din capii mișcării îi desemnează și caracterizează în schițe biografice, deși ar fi fost de dorit să dea mai multe amănunte asupra conducătorilor romîni, decît asupra generalilor austriaci și unguri, de care, după părerea d-lui Xenopol, Barițiu se ocupă cam prea mult și prea puțin de Romîni. Patriotismul, ce răsare la fiecare pas, nu-l oprește însă pe Barițiu de a descoperi și scăderile Romînilor, nu ascunde prin o falșă rușine pierderile încercate de Romîni, nicăiri nu pune meritele Romînilor mai presus de ceia ce erau în adevăr.

În întregime, cele 3 volume de „Părți alese" cuprind o adevărată comoară de cunoștinți folositoare din diferite domenii ale vieții noastre naționale din trecutul apropiat. Cele două volume din urmă, în care Barițiu povestește evenimentele contimporane, în multe locuri fac impresia unor *memorii* scrise de o personalitate cu rol însemnat în viața publică. Autorul însuși pare a-și fi dat perfect seama de caracterul oarecum personal și subiectiv al expunerilor sale. Deaceia face, în legătură cu aprecierile sale despre dieta din Sibiu, următorul apel important către cetitori:

„...Nu cerem dela cetitoriu, ca să ne dea nouă crezămînt, dorim numai ca să nu-și pregete a se informa el însuși din izvoarele sus citate și să-și formeze judecata, iară nouă ne rămîne numai ca să-i aplanăm puțin calea și să-i punem unele semne sau așa numite țărușe dintr'un stadiu până la altul, mai vîrtos prin producerea de documente și de unele scene caracteristice ale epocei".*)

Înainte de a-și închide ochii pe vecie, neobositul moșneag, Gheorghe Barițiu, își încheia lucrarea sa istorică într'un ton de înnălțător optimism tineresc, constatînd că în mînia tuturor piedicilor firești sau măestrite, ce s'au pus în calea dezvoltării lor naționale, Romînii ardeleni au realizat totuși însemnate progrese pozitive dela 1850 încoace. „Nu-mi veți numi**)—încheie Barițiu—în sute de ani o singură epocă întru care poporul romîn, luat în totalitatea sa, să fie desvoltat atîta putere de viață, un progres atît de uimitor, precum este acesta percurs dela 1850 și mai de aproape dela 1867 încoace. Să ne mărginim însă la partea națiunei romîne, cîtă să află înrădăcinată din străvechime în aceste țări situate dincoace de munți. Lipsit prin legile statului de dreptul individualității naționale-politice, poporul romîn s'a retras sub scutul libertăților europene, care apără pe indivizi de asuprirea despotismului; retras la altarele bisericilor sale, conștiința sa națională în loc de a se întuneca și a se tîmpi, ea mai vîrtos s'a deșteptat și afirmat față cu Europa luminată în măsură, precum mulți din noi nu am fi crezut niciodată. Respinși din luptele politicei militante, Romînii s'au recules în puțini ani și, fără a renunța un moment la drepturile lor, care se pot confisca, nu însă a se și pierde, au știut să-și aleagă o mulțime de ramuri ale activității, fără care chiar de s'ar fi bucurat de autonomie națională și politică, oricît de largă, bună oară precum o avuseră Sașii, ori clasa aristocraților, ar fi fost peste putință să înainteze".

*) *Părți alese*, etc., vol. III, pag. 194.
**) Ibidem, pag. 494.

Cu conștiința împăcată, că la toate progresele acestea a contribuit și el, înmulțind talantul, ce i-a dat Dumnezeu, ca „o slugă bună și credincioasă" neamului său—s'a pogorît în mormînt Gheorghe Barițiu, la 2 Maiu 1893, în vîrstă de 81 ani.

Contimporanii l-au învrednicit de cele mai înnalte distincțiuni, pe care națiunea romînă le poate acorda scriitorilor și bărbaților săi de știință: l-au ales președinte al „Asociațiunii" și președinte al Academiei Romîne.

Este de datorința urmașilor, să pomenească cu laudă și cu cinste numele lui Gheorghe Barițiu, care „a fost mai mult decît un gazetar și un istoric: a fost un ferment de viață culturală și un model de viață închinată unui scop neschimbat: *ridicarea neamului prin conștiința sa*".*)

Viața lui de muncă nepregetată, de jertfă curată, de suferinți multe și de statornică însuflețire pentru cauza națională a Romînilor ardeleni, și chiar a romînismului întreg, poate servi timp îndelungat ca o îndrumare luminoasă pentru toți care simt în sufletul lor îndemnul puternic de a-și închina truda vieții în scopul operei mari de cultură și educație națională, ce este chemată a îndeplini presa, literatura și istoria noastră romînească.

Dr. I. Lupaș

*) N. Iorga: *Două aniversări*, in *N. R. L.*, an. V, nr. *18—19*.

Romanță

In lanțul legilor haine,
Zădarnic mînile se fring ; –
Cu fiecare zi ce vine
Se sting luminile... se sting !...

Iși ninge fulgii peste mine
Aripa unui mut blestem,—
Dar știu că sufăr pentru tine,
Și nu mă pling... și nu mă tem...

Se zbate tot mai stîns în vine
Al clipelor îndemn nătîng ;—
Și 'n umbra zilelor puține
Se sting luminile... se sting !

Iși ninge fulgii peste mine
Aripa mutului blestem ;
Mi-i dor... mi-i dor... și știu prea bine
Că nu se poate să te chem !

Cu fiecare zi ce vine
Sub greul lanțului mă sting,—
Dar știu că sufăr pentru tine,
Și nu mă tem... și nu mă pling !...

Elena Farago

Documente omenești

UN MORT CARE CĂLĂTOREŞTE

Satul Poiana își întinde livezile de pometuri pe coastele dealurilor, care se pierd în șiruri neguroase până spre apus, la matca Gilortului. Printre văile înguste, sînt pete negricioase, ici și colo, ca florile unui covor larg. Dar călătoria este neplăcută acum prin aceste locuri, din pricina ploilor care țin necontenit de trei luni : jos, în văi, sînt bălți late și mari, ape de potop, iar pe coaste— noroiu. Prin aceste părți drumurile au rămas ca și în vechime, drumuri de cară, nepietruite. Și noroiul e atît de mare, încît e peste putință să călătorești cu trăsura sau în car, iar călare sau pe jos e și mai rău.

La aceasta se gîndește și moș Ion Țuțuianu. Fecioru-său, Tudor, este chemat pe ziua de 1 Noemvrie la reghiment. Chemarea asta îl întristează și-l sperie pe bietul uncheș. El n'a făcut armată și nici așa umblat nu e ; a trăit ca și tatăl său. Și cine știe cum o fi în miliție și ce-o păți băiatul ! Și-a spus gîndul acesta unora, dar a fost luat la vale :

— Ce te vaiți, moșule, ca o muere ? O face și el ce-am făcut toți.

De atunci n'a mai îndrăznit de rușine să-și spună grija nimărui. Numai cu baba Catrina sfătuia despre greutăți pe care nu le cunoșteau.

Băiatul era însă de lumea nouă : știa carte, era frumos și vorbareț. Se ducea cu gîndul la galonul de sergent cînd vorbea cu alți răcruți.

Dar întîmplarea nu-i prevăzută de nimeni.

Pecînd stringeau bucatele, prin băltoace, prin vînt și ploae, a răcit băiatul ș'a căzut la pat. Mai erau numai opt zile până să plece, dar boala lui era de moarte.

A zăcut Tudor pân' au trecut cele opt zile. Moșul se gîndea cum, în alți ani, pe vreme frumoasă, plecau răcruții din sat chiotînd și cîntînd cu lăutari, până se pierdeau departe peste dealuri. Și-i sîngera inima la gîndul că feciorul lui, care-ar fi mers în fruntea lor, rămînea bolnav acasă.

— Pleacă răcruţii, maică! îi zicea mătuşa Catrina,—uite Ion al Floarei s'a gătit..." Dar băiatul era prăpădit şi nici că se uita. In dimineaţa zilei de plecare, moşul îi zise, cu curaj: —Scoal' Tudore, cum îi putea, să mergem cu carul, să nu rămînem de ruşine!..." Dar vorbea cu duşii de pe lume: Tudor n'auzea, nu vedea, ci numai sufla greu. Răcruţii au venit la el să-şi ia rămas bun, dar el nici nu i-a cunoscut. Numai cînd i-a auzind chiotind spre capul satului, cu lăutarii, s'a ridicat gîngăvind „mă duc!", şi-a căzut înapoi, cu ochii închişi subt fruntea plină de apă. Iar moşneagul s'a aşezat lîngă foc şi două lacrămi s'au scurs încet pe obrajii lui sbirciţi, până 'n barbă.

...Trecură şase zile şi Tudor e şi mai rău. Bătrînul s'a luat de gînduri. „— Mă duc la reghiment, zise el babei, să vestesc pe cei mari că Tudor e bolnav şi să-l aştepte."

Işi luă băţul şi traista şi porni departe, peste coline, peste valea Giiortului, spre oraş.

E acelaşi drum ca în vechime; sue şi coboară, cotind pe lîngă păduri şi sărind peste pîrae, peste coline şi prin lunci, până ce dă de şoseaua pietruită. Dar bătrînul nu-l simte; el se gîndeşte ce va spune celor mari.

După două zile unchesul ajunse la reghiment. Nu fusese niciodată pe-acolo şi nu ştia cu cine să vorbească. El zise soldatului de gardă: —«Nepoate, am un fecior bolnav,—n'a putut veni la oaste.»—«Du-te înăuntru; acolo să spui», i-a răspuns soldatul.

Unchesul a vorbit c'un ofiţer. Acesta l-a dat pe sama unui sergent dela depozit, care i-a luat în scris cererea.

Dar fie că hîrtia sergentului s'a pierdut, fie că el n'a putut vorbi cu cei mari sau că răcrutul era dat la alt reghiment, nu se ştie,—că după cincisprezece zile veni ordin la postul de jandarmi din Poiana să se prindă şi să se înainteze dezertorul Tudor Ţuţuianu din regimentul... etc.

Tudor era tot bolnav. Moşneagul adusese şi pe agentul sanitar şi băiatul luase doftorii, dar în zădar.

Intr'o dimineaţă iacă vine jandarmul căutînd pe dezertor, pe care «îl prinse» cu puţină trudă, bolnav de moarte în pat.

Execuţia ordinului se face imediat. Nişte juncani ai moşului sînt înjugaţi la car, dezertorul e pus în car şi moşneagul mînă boii. Iar baba Catrina rămîne jelind.

Până sara de-abia au trecut nişte coaste, pe drum greu, până la postul din Zorileni. Dimineaţa şeful de post de aici conduce pe dezertor cu carul până la postul de jandarmi din Chetroşi; de aici e pornit la Baia, unde ajunge sara; dimineaţa e dus la postul din Cucuteni, iar sara ajung la Cîlnicu; dimineaţa iar e dus, cu moşneagul, la postul din Bălţaţi şi sara la postul din Vereşti: aici e secţie de jandarmi; în sfîrşit de aici e pornit la oraş. Juncanii, de atîta drum, nemîncaţi, prin noroiu, slăbiseră grozav. Iar moşneagul, de inimă rea, de foame, de răceală şi oboseală se îmbolnăvise şi el. De-abia mergea carul, dar şi

moşul abia se mai ţinea de el. Şi parcă tot trăgea nădejde că-i vor da feciorul îndărăt, să moară acasă.

Ducîndu-l cu carul la reghiment, s'au strîns toţi ofiţerii mirîndu-se de această „comèdie", cum ziceau ei. Pe dezertor l-au luat soldaţii şi l-au dus la infirmeria regimentului. De acest lucru, moşneagul fu cuprins de o aşa descurajare, încît îşi băgă capul în cojoc şi se aşeză în locul băiatului, în car, gemînd. Cercară soldaţii să-l pornească îndărăt, cu carul, dar picioarele nu-l mai ţineau; nu mai scotea nici o vorbă; privea doar cu ochii şi nu putea vorbi.

Văzînd astfel, cei dela reghiment îl trimiseră cu un soldat la poliţie. Cei dela poliţie îl luară şi cu rău şi cu bine, dar nu putură scoate nici un cuvînt din gura lui, şi-l retrimiseră cu un gardist la secţia de jandarmi din Vereşti. De aici, cu un om de gardă la Bălţaţi. Dimineaţa e dus la Cîlnicu şi sara la Cucuteni. De aci încolo drumul e mai anevoios, căci a mai plouat şi boii sînt tot mai slabi. A doua zi, din greşală, e trimis pe o linie lăturalnică la comuna Porceni. Aici se îndreptăr greşala, şi moşneagul bolnav e trimis din nou la Baia. Insă la postul din Baia lipseşte acum şeful, din care pricină bolnavul e trimis pe o linie lăturalnică la comuna Măceşu, de unde e întors a doua zi spre a fi trimis la postul din Ariveni.

Moşul învineţise. Unii ziceau că de frig, alţii că de inimă-rea, iar alţii îl învinuiau că n'a vrut să trimită băiatul la oaste. Dar el tăcea; nu zicea nici *da*, nici *ba*.

In sfîrşit, sara pe înnoptat, a ajuns la postul din Ariveni.

De frig ori de foame, ori poate că aşa i-a fost ursita... unchesul a răposat peste noapte şi, dimineaţa, fu găsit ţeapăn în car. Fiindcă nu i se cunoaştea originea, puţin a lipsit ca mortul să nu fie trimis înapoi, la postul din Baia, de aici la postul din Porceni şi mai departe.

Dar s'a găsit un creştin al lui Dumnezeu, rudă de departe cu răposatul, care l-a luat în primire dela jandarmi şi l-a îngropat în lăcaşul de odihnă din Ariveni.

Şi cu asta moş Ion Ţuţuianu şi-a gătit călătoria prin această lume.

I. Brăilescu

Morala lui Félix Le Dantec

> Je trouve en plusieurs choses plus d'arrest et de regle en mes moeurs qu'en mon opinion, et ma concupiscence moins desbauchée que ma raison.
> (*Montaigne*, De la Cruauté).

Cu această observaţie personală, Montaigne exprimă un adevăr general: între cunoştinţile şi sentimentele noastre este o contradicţie veşnică. In adaptarea la mediul social cît şi pentru schimbarea acestui mediu, conştiinţa omului e un factor important; căci în faţa condiţiilor nouă, mintea trebue să hotărască conştient conduita noastră, luptînd astfel în orice moment cu sentimentele noastre, în care se rezumă concepţiile trecutului.

Contradicţia aceasta poate lua proporţii anormale în unele cazuri individuale, dar pentru unele epoci ea poate fi o caracteristică socială (şi în această privinţă, psicologia filozofului de care ne vom ocupa e destul de semnificativă). Aşa e cazul, cred, cu vremea noastră, cînd prefacerile sociale se succed cu aşa mare repejune, cînd întreaga viaţă socială are un tempo aşa de agitat, cînd la activitatea societăţii sînt chemate atîtea vieţi şi atîtea forţe nouă. „Sur un sol trépidant du souffle de la vapeur et des chocs de l'électricité, les nations immenses, naguère ennemies, rivales encore, prises toutes á la fois, irritées et en armes, dans le réseau d'acier dont la Science et l'Industrie ont enveloppé le globe, cités, peuples, races, un milliard six cents millions d'hommes travaillent les uns pour les autres et les uns contre les autres, s'ignorant ou se haïssant dans les liens qui déjà les unissent". *)

Prin specializarea împinsă până la cele din urmă margini, cercetările ştiinţifice se acumulează în aşa măsură, că teoriile ştiinţifice au o durată destul de efemeră. Am putea zice, para-

*) *Anatole France*, citat de *Le Dantec* în „L'Egoïsme base de toute société", pag. 227.

frazînd versul poetului, „ce-un deceniu o zice, ceilalţi o deszic," şi de aceia Rémy de Gourmont a putut afirma că adevărul constă în negare. Iar pe lîngă tabloul şi aşa destul de variat al timpurilor noastre, orizontul minţii mai e mărit prin toate cercetările istorice, arheologice şi geologice, şi în faţa unui material aşa de imens, se pierd justele puncte de vedere, justele unghiuri subt care trebuesc privite diferitele categorii de fapte; ceia ce se cîştigă în cantitate, se pierde în calitate. Mai adăogînd şi însuşirea de abstracţie şi generalizare a minţii noastre, am putea spune în termeni pedanţi că la fiecare pas mintea concepe o infinitate de posibilităţi (începînd chiar din domeniul geometriei cu spaţiul cu *n* dimensii) în dauna energiei noaste afective şi morale, — de unde criza ştiinţifică şi morală pe deoparte şi inferioritatea artelor din zilele noastre pe de altă parte.

In acest haos, unde găsesc loc tendinţile cele mai variate şi mai deosebite, şi cugetarea filozofică modernă va cuprinde direcţiile de gîndire cele mai variate şi mai opuse. Pe lîngă faptul că fiecărei discipline ştiinţifice îi corespunde o filozofie specială, dar sistemul fiecărui cugetător e mai mult sau mai puţin cuprinzător, după cum răspunde la una sau mai multe din problemele filozofiei: problema materiei, a vieţii, a spiritului, a moralei, teoria cunoştinţii. Iar subt influenţa turnurii de spirit dominante, ne place să repetăm că fiecare sistem filozofic e traducerea unui temperament, adică concepem şi aici „o infinitate de posibilităţi," căci doar cazurile individuale sînt infinite în varietatea lor. Cred totuşi că se poate găsi şi în domeniul filozofic o atitudine critică de orientare; cred anume că teoria cunoştinţii poate fi luată ca punct de plecare în clasificarea şi judecarea sistemelor, ea fiind piatra lor de încercare; mai mult, teoria cunoştinţilor momentului poate forma filozofia cea mai cuprinzătoare şi mai generală, după modelul filozofiei lui Kant faţă de cunoştinţile timpului său. Şi îmi place să apropii atitudinea neocriticismului german de concepţia acestei reviste, care a putut găsi înnălţimea justă din care trebuesc privite problemele politice cu toată varietatea lor în timp şi în spaţiu şi care în critica literară, fără a cădea în exclusivismul şcolilor literare, a putut să îmbrăţişeze fără contrazicere logică toate curentele.

Dar vom atinge aceste chestiuni numai întrucît vin în legătură cu subiectul ce ne-am propus să tratăm: Morala lui Le Dantec aşa cum reesă din ultimul său volum, **L'Egoïsme base de toute société**, *étude des déformations résultant de la vie en commun*.

Acum cîţiva ani, Le Dantec a publicat în *Bibliothèque de Philosophie Scientifique* două volume: „Science et Conscience" şi „De l'Homme à la Science", cu subtitlul: Filozofia secolului, al XX-lea. Atrag în treacăt atenţia că puţina modestie a acestui subtitlu trebue pusă pe sama încrederii neţărmurite ce are filozoful în ştiinţă; căci după cum ştiinţa se impune tuturor, tot aşa şi monismul — filozofia bazată pe ştiinţă — trebue să se impue

dela sine ca cea mai intemeiată. Altfel, curentul opus, care e reprezentat în Franța cu atita strălucire, ar fi mult mai îndreptățit să se proclame filozofia secolului. Căci într'adevăr se pot deosebi încă în cugetarea modernă două curente opuse, să le numim pentru prescurtare: raționaliștii de o parte, pragmatiștii de alta,—care în fond nu fac decît să continue subt alte forme vechile filozofii, ce au gravitat împrejurul acelorași poli: dogmatismul obiectivismului și dogmatismul subiectivismului.

Știința din toate timpurile, oricît de puțin înaintată ar fi fost, —începînd cu teoria numerelor a lui Pitagora,—a avut pretenția să explice totul. Față de îngustimea carteziănismului, care reducea toată știința la Matematica universală, definind materia „l'étendue en longueur, largeur et profondeur", și față de opoziția ce întimpină în lumea savanților*) Mecanica neutoniană din *Philosophiaenaturalis Principia mathematica,—Leibniz*, care luase parte la toate discuțiile asupra principiilor de atracție și noțiuni de forță din noua Mecanică, scrie:

„...mais peut-estre qu'on ne me condamnera pas légèrement, quand on sçaura que j'ay assez médité sur la philosophie moderne, que j'ay donné bien du temps aux expériences de physique et aux démonstrations de géométrie, et que j'ay esté longtemps persuadé de la vanité de ces estres, que j'ay esté enfin obligé de reprendre malgré moi et comme par force, après avoir fait moy-même des recherches qui m'ont fait reconnoistre que nos modernes ne rendent pas assez de justice à saint Thomas et à d'autres grands hommes de ce temps-là et qu'il y a dans les sentiments des philosophes et théologiens scholastiques bien plus de solidité qu'on ne s'imagine, pourveu qu'on s'en serve à propos et en leur lieu." Iată cele două extreme între care oscilează cugetarea omenească. Numai în filozofia lui Kant ambele tendinți ale spiritului omenesc au fost nu numai opuse cu putere, dar și deopotrivă de îndreptățite: „Două lucruri umplu sufletul de respect și de admirație din ce în ce mai vie și mai puternică, cu cît mai des și mai stăruitor se ocupă mintea de ele: cerul înstelat în afară de mine și legea morală ce e în mine."

Dar Kant a putut stăpîni toată știința timpului și în sistemul său nu face decît să justifice Mecanica lui Newton pe de o parte și teoriile sociale și morale ale lui Rousseau pe de altă parte. Numai în ultimii ani ai vieții lui, Kant încerca o critică a rațiunii fizice: *„Trecerea dela pimele principii metafizice asupra naturii la fizică."* Dar același semizeu, care în domeniul

*) Astfel *Huygens* scrie despre Newton: „Je veux bien qu'il ne soit pas cartésien, pourvu qu'il ne nous fasse pas des suppositions comme celle de l'attraction". Iar într'o scrisoare către Leibniz: „je ne m'en contente nullement, ni de toutes ses autres théories, qu'il bastit sur son principe d'attraction qui me parait absurde". Citat de *P. Duhem* în „L'évolution de la Mécanique."

Mecanicei declara *„Hypotheses non fingo"*, ajunsese în Optică cu teoria sa a emisiunii să atribue luminii că ar suferi accese în drumul său de propagare.

Astăzi însă dela Mecanică și până la Morală, trecerea se poate face pe nesimțite prin intermediarul atitor noi discipline științifice, începînd cu Fizica și sfîrșind cu critica Artelor. Așa că „obiectivitatea mecanismului nu se va mai opune în mod absolut subiectivității finalității. Intre știința sigură, știința probabilă, presupunere și credință, sînt transformări insensibile. Cunoștințile nu sînt în mod absolut sau subiective sau obiective: descoperim cunoștinți mai mult sau mai puțin obiective, adică valabile pentru un număr mai mare sau mai mic de indivizi."*)

Și dacă până acum filozofiile plecau mai ales dela Matematici, singura știință de până acum,—în timpurile noastre ele iau ca punct de plecare științile pozitive, și acum în urmă Biologia servește ca punct de plecare pentru două direcții de cugetare filozofică absolut opuse.

In „Filozofia secolului al XX-lea", Le Dantec ar fi putut să-și însușească definiția lui Huygens: „la vraye Philosophie est celle dans laquelle on conçoit la cause de tous les effets naturels par des raisons de Mécanique", căci într'adevăr, filozoful de care ne ocupăm reduce totul la o Mecanică generală, ce-ar înțelege-o și furnicile. Spre deosebire de Huygens, Le Dantec cuprinde subt această denumire legile fizico-chimice. Iată și justificarea:

„Știința separă subiectivul de obiectiv." O ființă fiind supusă observării noastre, numai cu legile fizico-chimice am putea prezice ce devine ea în momentul următor. Dar acestei transformări ce se poate observa în mod obiectiv, îi corespunde în subiectivitatea acelei ființi o anumită stare de conștiință. Dacă rezultatul cercetărilor cu această metodă fizico-chimică asupra unui om, de pildă, ar fi mișcarea mînii în anumit fel,—în subiectivitatea lui s'ar traduce acest act printr'o stare sufletească: ***vreau*** să mișc mîna în așa fel. Ceia ce e foarte curios, se'ntîmplă ca acel om să vree tocmai ceia ce rezultă în mod fatal din determinismul legilor fizico-chimice. Dar în aplicarea legilor fizico-chimice nu ținem samă de ce se petrece în conștiința individului, conștiința fiind un fenomen suprapus, un *epifenomen*.

De transformările acelui om am putea lua deci cunoștință în două chipuri: sau „prin variațiile obiective, pe care un studiu complect fizico-chimic al corpului individului ar permite fără îndoială de ale releva", sau prin limbajul articulat al acelui om, căci limbajul n'ar fi decît „traducerea noțiunilor sale subiective". Avem astfel la îndămînă două limbagii pentru exprimarea aceluiași lucru: limbajul fiziologic și limbajul psicologic.

In prefața „Filozofiei sec. XX-lea", Le Dantec declara că

*) *G. Simmel*—Știința Moralei—în Les Sciences sociales en Allemagne de *C. Bouglé*. pag. 62—78.

toată filozofia se reduce numai la chestie de limbaj, și ambele limbajuri--fiziologic și psicologic—fiind totuna de îndreptățite. Chiar luase hotărîrea să nu mai scrie nimic, căci tot ce a avut de spus a spus. Totuși „inferioritatea limbajului psicologic a-„supra celui fiziologic e evidentă" fiindcă, „atunci cînd un om „traduce prin vorbe sensațiile ce simte, această traducere nu-i „susceptibilă de nici o verificare". „Și verificarea lasă totdea-„una de dorit, pentrucă actele noastre cele mai simple sînt infi-„nit de complexe și rezultă dintr'un număr prodigios de factori". Și concluzia: „Și fiindcă n'avem încă mijloace de a cunoaște „obiectiv mișcările intracerebrale ale congenerilor noștri, să ne „mulțumim până mai departe cu informațiile ce fiecare bine-„voește să ne dea asupra mișcărilor sale interioare, în traduce-„rea imperfectă cu ajutorul limbajului articulat. Această tradu-„cere e imperfectă, dar oricît de imperfectă ar fi ea, *elle vaut* „*mieux que rien*".

Nu-i așa c'ar fi deajuns să ne mulțumim cu această condamnare definitivă a crudei realități? Dar chestia merită să fie discutată mai deaproape, căci contrazicerile logice ale acestui punct de vedere mecanicist *) au mare importanță în cele ce urmează. Astfel:

„Noi nu știm să facem studiul obiectiv complect al corpu-„lui indivizilor, dar fiecare individ îl face în limbajul subiectiv. „Nu ne e posibil să facem astăzi *traducerea obiectivă* a noțiu-„nilor pe care le căpătăm în mod subiectiv, dar biologia ne-a „învățat că această traducere ar fi posibilă dacă cunoștința noas-„tră asupra structurii intime a ființilor ar fi mai întinsă, mai „înaintată." Aici e punctul delicat: cum e posibilă această traducere? Asupra acestei probleme, biologia nu ne-a învățat nimic. Le Dantec, în cele două volume de filozofie, răspundea cam astfel: scriind ecvațiile ce rezultă din aplicarea legilor fizico-chimice, am ști întotdeauna terminul de ecvație care corespunde stării de conștiință din momentul cercetării. Ori, e evident că pe această cale nu-i cu putință a găsi vreo corelație între un termen matematic și o stare sufletească. In volumul de care ne ocupăm,— cum rezultă din citația precedentă, cunoștința amănunțită a structurii intime ar deslega problema. Ori, cunoștința cea mai amănunțită a structurii intime a unei ființi n'ar duce decît la prezicerea stării imediat următoare a structurii aceleiași ființi; iar pentru a ști ce stare sufletească a avut loc în acest interval, trebue a ști de mai înainte că la cutare stare a corpului—C—, corespunde cutare stare a sufletului —S—. Dar atunci iar nu-i posibilă nici o verificare științifică a acestei corelații și toată problema rămîne în picioare.

Mai departe. Organismul omului e așa de ciudat, că chiar

*) Păstrez termenul „mecanicist" deși Le Dantec, ia, în această problemă, atitudine superioară celei ce obișnuit se înțelege sub această denumire.

și legile fizico-chimice sînt tot o stare de conștiință, tot un fenomen *suprapus*. Sau, dacă voiți, în timpul cînd studiem un om cu ajutorul legilor fizico-chimice, s'ar putea întîmpla ca acel om să descopere o nouă lege fizico-chimică,—ori să descopere un fapt care ar zdruncina legile de până atunci,—ori înfine, ar filozofa asupra legilor fizico-chimice și s'ar convinge de neputința lor în alt domeniu decît al lor propriu. E destul de clar, că rezultatele ce s'ar prevedea cu ecvațiile Mecanicei generale vor fi tot de aceiași natură cu termenii dela care plecăm. Studiind, de pildă, un om care scrie, și presupunînd că am fi în măsură, cu ajutorul Mecanicei, să prevedem cu cîte a milioana parte dintr'o secundă mai înainte ce mișcări are să execute mîna acelui ce scrie, și am ști în fiecare moment ce energie în cai-vapori întrebuințează ca să-și aștearnă ideile pe hîrtie,—am ajunge bunăoară la rezultatul că Poincaré cheltuia mai puțini cai-vapori, (căci desigur că trebue să fi scris negligent), decît copistul care scrie caligrafic.

Incă mai departe. Cum aș putea ține samă pe calea aceasta de factorii care influențează asupra unui om, de exemplu, căci doar n'or fi avînd influență asupra lui numai agenții fizico-chimici? Să luăm un caz simplu. Intîlnesc un prieten pe stradă; cu legile fizico-chimice și cu măsurătorile necesare ce-ar trebui să fac, aș avea nevoe să calculez vr'o două luni de zile, ca să știu ce mișcare are să facă prietenul meu cu piciorul stîng în secunda imediat următoare. N'ar fi mai bine să-l întreb:— Prietene, und' te duci? Și el să-mi răspundă bunăoară:— La redacție, cu un articol.

Infine, ce să mai spunem de cazul, cînd cu legile fizico-chimice ne-am apuca să studiem societatea și activitatea ei. Punctul de vedere pur mecanicist n'a fost suficient nici în Biologie și Félix Le Dantec, care a făcut Biologie fără să aplice legile fizico-chimice, abia în timpul din urmă a început a accentua asupra diferenților dintre punctul de vedere fizico-chimic și punctul de vedere biologic. Dacă totuși a stăruit atîta în prima atitudine, aceasta se datorește teoriilor mecanice din Fizică. W. Thomson spunea: „atîta timp cît nu pot să-mi fac un model mecanic, nu „înțeleg nimic". Aceste teorii au avut și au încă pretenția să reducă toată lumea fenomenală la un element primitiv, (atom, electron, eter), din care prin aplicarea legilor Mecanicei ar rezulta configurația actuală a lumii. Se 'nțelege ușor că cu așa concepție prețul cel mai mare se pune pe legile fizico-chimice, pe legile la care se supun raporturile, iar nici de cum pe elementele în prezență. Cînd Le Dantec găsește fenomenul caracteristic al vieții în „transformarea de către ființa vie a substanțelor străine în „substanță *personală* (fenomenul asimilației); cînd enunță legea „adaptării ființelor, cînd vorbește de *l'activité morphogène*, qui „est sans contredit la plus caractéristique, pour ne pas dire la

„seule vraiment caractéristique des êtres vivants *)",—fără îndoială că nu se mai gîndeşte la legile fizico-chimice.

Claparède din Geneva concretizează astfel deosebirea dintre punctul de vedere fizico-chimic şi cel biologic. Presupunem că un eglez şi-a uitat haina într'un ţinut locuit de negri.

Dacă un negru miop ar da peste dînsa, din cauza nevoii de a apropia haina cît mai mult de ochi, acel negru va observa bine ştofa şi nasturii, ca pipăit, culoare, gust;—va face adică un studiu fizico-chimic. Dar cînd întîmplarea ar aduce un negru presbit şi acesta ar smînci haina din mîna miopului,—presbitul fiind nevoit să privească haina dela distanţă, ar observa bine forma hainei şi poate i-ar găsi şi întrebuinţarea. Presbitul ar face un studiu biologic.

Insuşi Le Dantec observă: „Mi se pare periculos de a a-„firma *a priori* că obiectul fiziologiei este reducerea fenomene-„lor vieţii la fenomenele Fizicei şi Chimiei. *C'est après coup* „qu'on peut apercevoir la possibilité de les réduire à des phé-„nomens physiques et chimiques" **) Cu această afirmaţie, savantul francez izbuteşte să-şi afirme precis punctul său de vedere, ce şi nouă ni se pare cel mai potrivit cu spiritul ştiinţii şi-l găsim analog cu atitudinea ce lua Newton faţă de noua noţiune ce introducea în Mecanică.

„Noi comparăm în mod nelegitim alimentarea omului cu a-„ceia a unei maşini de aburi". „Nu trebue dar să limităm, cu „*parti pris*, rezultatul activităţilor individuale la o consumare „de provizii alimentare şi la o producere de substanţe excre-„menţiţiale; acest punct de vedere *chimic* ar fi incomplect". „Trebue dar a îngloba subt aceiaşi denumire toate transformă-„rile, oricare ar fi ele, pe care un individ le face asupra mediu-„lui, care e patrimoniul tuturor. Cuvîntul există: c'est le „*tra-„vail*". „*L'animal est plus intéresant que ce qu'il consomme*".

Ultima afirmare mai cu samă e foarte preţioasă, căci în ea, credem noi, se poate vedea şi o notă nouă a vremii. Căci, cînd în domeniul Biologiei de pildă, se constată marea importanţă a Morfologiei, cînd se poate vorbi de stabilitatea speciilor şi clasificarea lor, cînd prin mijloace fizico-chimice cu totul speciale fiinţa vie transformă substanţele oricare ar fi ele în *substanţă personală*, fără îndoială că acea fiinţă capătă mai mare importanţă decît mediul sau legăturile cu mediul; şi cu cît vom avea de a face cu un mecanism viu mai complicat, cu atît raporturile cu mediul şi legile lor vor cădea pe un plan mai secundar.

Cînd dar în explicarea unui fenomen nu se accentuiază numai asupra legilor raporturilor dintre factorii în prezenţă (teoria atomică în domeniul materiei şi principiul echivalenţelor în domeniul forţelor), ci se dă atenţie şi acelor factori după rolul

---

*) *De la méthode dans les Sciences.* F. Le Dantec, Physiologie, pag. 224.
**) Ibid., pag. 230.

lor mai mult sau mai puţin însemnat,—mi se pare că analiza critică e mai complectă şi cercetările pot căpăta îndrumări nouă. Această răsturnare de valori, sau de perspectivă, se poate asemăna în procesul ei cu revoluţia kantiană în punerea problemei din „Critica raţiunii pure", care şi aceasta la rîndul ei e comparată de însuşi Kant—şi cu drept cuvînt—cu revoluţia lui Copernic în Astronomie. Nu numai că şi în Mineralogie formele cristaline capătă importanţă mare şi atenţia e întoarsă asupra studiului acestor forme, dar chiar şi în Fizică în ciuda echivalenţelor energetice s'au introdus noţiunea de valoare şi de sens evolutiv, cu principiul lui Carnot.

„Ne interesează, în mod particular, ceia ce se petrece în „conturul fiinţii vii şi de aici vine noţiunea de *utilitate indivi-„duală*, necunoscută în Chimie, *esenţială* în Istoria naturală, unde „ea a fost exploatată mai ales de Darwin. Fizicianul studiază „fenomenele cu *pură metodă obiectivă*; biologul nu-i niciodată „cu totul imparţial." Şi pe aceiaşi pagină îşi exprimă părerea de rău că nu poţi fi *absolut dezinteresat* şi că nu poţi aplica „pura metodă obiectivă" a fizicianului. „Un observator dezinte-„resat, care n'ar avea preferinţă pentru nici unul din elementele „în joc, ar trebui deci să studieze, deodată, şi schimbările care „se petrec în mediu şi cele care se petrec în fiinţa considerată, „totul formînd un ansamblu, din care nici una din părţi, privită „separat, nu-şi are în sine ceia ce are să devie. Dar noi, oamenii, „care sîntem fiinţi ce trăesc, avem în chip natural o simpatie „imediată pentru fiinţă, care trăeşte ca şi noi".. Şi de aceia tot mai păstrează din vechiul cîntec că trebue să cunoşti *tot* mediul pentru a deduce toată fiziologia unei fiinţi, că „fiinţa e în luptă contra *Universului întreg*." (Tot pe sama acestui determinism absolut trebue puse şi afirmările de natura aceasta: „Faţa lumii atîrna de forma nasului Cleopatrei" sau „soarta unui imperiu ţine de un fir de nisip.")

In volumul, de care ne ocupăm, Le Dantec încearcă să studieze formarea societăţilor şi deformaţiile ce rezultă din viaţa în comun, aplicînd „metoda ştiinţifică," care, bine'nţeles, nu-i alta decît metoda biologică. „Metoda ce am urmat trebuea să mă con-„ducă la acest rezultat sau să mă lese'n drum; într'adevăr, am „voit să deduc *totul* din Biologie." „Şi rămîn convins că studiul „oamenilor, ca şi acel al tuturor fiinţelor, e de domeniul *exclu-„siv* al Biologiei." „Transformismul cînd e înţeles bine îmi pare „că trebue să *explice totul*."

Se 'nţelege că, pentru scopul ce şi-a propus, şi-a ales o metodă prea grosieră, după cum şi legile fizico-chimice erau un instrument prea grosolan pentru studiul biologic. Aşa că critica precedentă se poate aplica şi aici, cînd metoda proprie unei categorii de fenomene se utilizează pentru studiul altei categorii. Şi apoi, ce însamnă *a explica* şi ce însamnă *a explica* **totul**? Dela răspunsul acestor întrebări atîrnă toată critica cunoştinţilor. Căci principiul cauzalităţii are altă interpretare şi altă valoare, după diferitele domenii de cercetări ştiinţifice. Alta e metoda de înţe-

legere şi de explicare a fenomenelor în domeniul Mecanicei şi alta în domeniul Biologiei ori a Psicologiei, de exemplu. Şi iarăşi, cu o singură metodă, adică privite lucrurile dintr'un anumit punct, nu putem explica totul. Raportul ce-am văzut mai sus între punctul de vedere fizico-chimic şi cel biologic e acelaşi ca între punctul de vedere biologic faţă de cel sociologic. A explica faptele sociale cu metoda biologică e tot una cu încercarea de a explica arta Muzicei cu ştiinţa Acusticei, cu toate că se rapoartă ambele discipline la domeniul sunetului: „Fiindcă Fiziologia e studiul fenomenelor vieţii, ea cuprinde incontestabil „Psicologia, care e chiar, *pentru mulţi, ştiinţa fenomenelor celor „mai importante ale vieţii.*" În acest caz însă şi Psicologia ar avea drept să declare că cuprinde nu numai ştiinţele toate, ci tot ce există pe lumea aceasta, căci totul există numai ca stări de cunoştinţă,—cu care se ocupă tocmai Psicologia; la urma urmei şi Filologia ar avea aceiaşi întăetate, căci tot ce se ştie şi s'a ştiut se exprimă cu cuvinte, cu care se ocupă tocmai Filologia. Cred dar că planul Biologiei, ca fiind mai general, e inferior planului Sociologiei, care e mai restrîns şi deci mai superior.

Şi într'adevăr, iată ce rezultate se obţin cînd se aplică metoda biologică pentru studiul fenomenelor sociale.

> Les opinions que j'embrasse plus volontiers et auxquelles je m'attache le plus, ce sont celles qui nous mesprisent, avilissent et anéantissent le plus.
> (*Montaigne*. De la Présumption).

„Pentru a pune cetitorul în starea de spirit, cu care autorul, biologist, a întreprins studiul chestiunilor sociale", aflăm din studiul Biologiei că între concurenţii omului trebue număraţi până şi microbii aerobi, care au nevoe de oxigen ca să trăiască; că „se comite aşa dar o eroare fundamentală cînd se vorbeşte de o societate omenească caşi cum ar fi compusă numai din oameni."

„Viaţa e un act absolut egoist şi fiinţa vie e în luptă contra Universului întreg." „On ne manquera pas de trouver ridicule que j'englobe *le pain* dans les ennemis de l'homme."

Cu aceste premise fireşte că nici nu poţi pune problemele sociale în adevărata lor lumină. Căci dacă în Biologie trebue să cauţi „caracterele comune dintre om şi microbi", în ştiinţile sociale din contra trebue ca în sînul unei societăţi să deosebeşti diferitele clase sociale, anatomia şi fiziologia lor. Observaţi acum cît e de ciudat punctul de vedere din care se pune pentru a studia chestiile sociale: „Je m'attacherai au contraire à étudier l'individu social et à connaître les avantages et les inconvénients qu'il trouve dans la vie sociale et en cela, je continuerai à faire comme par le passé oeuvre de pur biologiste."

Dar cînd şi în Sociologie menţii punctul de vedere atomistic, al individului în opoziţie cu întreg Universul, rezultatul cercetărilor pot fi rezumate cu vorbele lui Brotteaux din *„Les dieux ont soif"*.

„La nature nous enseigne à nous entre-dévorer et elle nous „donne l'exemple de tous les crimes et de tous les vices que „l'état social corrige ou dissimule. On doit aimer la vertu, mais „il est bon de savoir que c'est un simple expédient imaginé „par les hommes pour vivre commodément ensemble. Ce que „nous appelons la morale n'est qu'une entreprise déserpérée de „nos semblables contre l'ordre universel, qui est la lutte, le „carnage et l'aveugle jeu de forces contraires. Elle se détruit elle „même, et, plus j'y pense, plus je me persuade que l'univers „est enragé".

Astfel: «J'ai voulu tout tirer de la Biologie, science objec«tive qui ne nous enseigne que la lutte et la sélection résul«tant de la lutte.» «Être c'est lutter; vivre c'est vaincre.». Observ de o camdată că însuşi autorul atrage atenţia că chiar numai prin faptul că mai multe specii trăesc în acelaşi «canton» limitat formează între ele o societate. «In epoca noastră viaţa «există pe glob subt forme destul de variate pentru a avea şanse «de a dura, graţie colaborării involuntare a tuturor acestor ego«isme diferite.» «Chaque soldat agit pour son compte, c'est en«tendu, mais il *se trouve* que le travail de chacun est momen«tanément utile à tous; *des actes purement égoïstes prennent dans «ce cas un caractère de travail social.*»

Cu metoda biologică poţi ajunge numai bine la punctul, de unde începe formarea societăţilor, căci fără îndoială tot cauze biologice au adus formarea primelor asociaţii omeneşti. Aceste cauze ar fi, după autorul nostru, următoarele două:

1) „Probabil fiindcă omul a întîlnit în congenerii săi *une „capacité de nuire* superioară celorlalte specii animale, a încetat de a mai lupta contra omului." Şi această superioritate se datoreşte descoperirii armelor.

2) „Excesul producţiei individuale asupra consumaţiei e dar „un al doilea factor de asociaţie."

Explicările genetice sînt necesare în Biologie, unde fiecare organ „porte le fardeau d'une adaptation seculaire qui s'est fixée „progressivement dans l'hérédité de l'espèce." „J'ai montré ailleurs que la sélection naturelle est une vérité de La Palice; „mais le fait de *s'habituer* aux agents extérieurs est une vérité „biologique fondamentale." Şi în această privinţă, deci, Le Dantec ia în Biologie atitudinea într'adevăr ştiinţifică a lui Lamarck. Autorul îşi dă bine sama că acest mod de explicare e foarte delicat şi expus la multe pericole, căci uşor poţi să nu mai deosebeşti ce e cauză şi ce e efect. Se'nţelege că, în Sociologie, această metodă va fi şi mai greu de aplicat, căci factorii în joc sînt aşa de complexi şi variaţi. Pentru moment însă, mă mul-

țumesc să amintesc că explicările genetice au o valoare destul de redusă și ele dau mai mult o interpretare *après coup* a rezultatelor ce le avem subt ochi; ele nu pot prezice decît chipul în care se vor petrece fenomenele, iar nici de cum efectele ce vom obține. Tot așa, după cum în teoria cunoștinții explicarea psicologică cum că toate cunoștințile vin din experiență, nu poate deduce formarea Logicei și a Matematecelor, — *forme a priori*, ce trebuesc constatate din punctul de vedere logic, în felul cum biologul constată existența diferitelor specii.

Ascultați acum explicarea formării familiei și a națiunilor. „Ce sont les hasards de voisinage qui ont déterminé les premi-„ères associations et aussi les premières guerres. D'abord, le „mâle a été attiré vers la femelle par un appétit sexuel, et si „cet appétit sexuel a été réciproque, si surtout il a été durable „comme cela a lieu dans l'espèce humaine qui n'a pas une pé-„riode annuelle de rut, mais qui fornique en toute saison, une „première association a été réalissée entre le mâle et la femelle.“ Și aici se întreabă: „Trebue să facem să intervie în chestiunea „originii dragostei materne utilitatea ce are mama de copii ca „s'o ușureze de lapte, poate chiar o oarecare sensație volup-„toasă întovărășind alăptarea? *Aceasta ne este indiferent pentru moment.*“

„Pe măsură ce oamenii, odată ajunși stăpînii necontestați „ai lumii, nu mai avură alți dușmani serioși decît pe ceilalți oa-„meni, pe măsură ce bunul traiu sporia, se înmulțiau și trebuin-„țile; gustul luptei tocindu-se din ce în ce mai mult, *omul a „început să se teamă și de lupta cu intemperiile* și a dorit haine „și locuinți confortabile.“

Cît privește formarea națiunilor: „Ori ce-ar fi, Istoria ne „învață că s'au constituit națiuni și că unele din ele au durat „secole. Constatons-le *à posteriori*: *bien fin eût été celui qui „eût pu prévoir d'avance leur établissement et leurs limites.*“ Și totuși: „transformismul, cînd e înțăles bine, îmi pare că trebue „să explice totul.“

Să presupunem dar societățile formate. Singura lor bază nu poate fi decît *egoismul*. Dar în acest caz, însuși autorul declară că „cuvîntul egoism nu mă satisface cu totul.“ „Ar fi trebuit poate să prefer termenul *instinct de conservare.*“ Cu aceasta însă ar fi dispărut tot misterul și egoismul n'ar mai apărea ca o lege naturală, dela care nu te poți sustrage și căruia trebue să te supui cu resemnare.

O primă idee fundamentală ce găsește filozoful din studiul „individului social“ este că omul e o ființă socială cu totul imperfectă: „Omul, ca individ, e lucrul cel mai minunat din lume: „nimeni nu se gîndește să nege aceasta, dar poeții ne învață „să-l desprețuim, fiindcă ei scot în evidență imperfecțiile sale de „animal social. Notre vernis social est superficiel; *l'homme des „cavernes reste dessous, à peu près intact.*“ Și ca un refren vor cădea fraze ca: Egoismul și ferocitatea au drept de priori-

tate în natura noastră. Majoritatea oamenilor a rămas troglodită. *Le vieil homme féroce subsiste en nous, dompté seulement par notre veulerie et notre lâcheté de gens civilisés.*

Cetitorule, dacă vei fi fiind un om așa de liniștit încît te lasă rece observațiile precedente, atunci cred că nu vei rămînea nesimțitor la următoarele: «E regretabil că viața, cînd se prelun-«gește în societăți constituite face numai decît să se nască în «mentalitățile oamenilor, *noțiuni sentimentale incompatibile cu pre-«lungirea vieții*; vom studia îndată geneza acestor noțiuni care con-«duc lumea!» «Fraternitatea a eșit din limitele speciei și s'a întins «până la animalele domestice. Lumea se revoltă acum contra bruta-«lității căruțașilor, care n'au *umanitate* față de caii lor. Pentru «sufletele prea simțitoare, sentimentul fraternității se va întinde «fără îndoială și la animalele sălbatice și chiar și la dușmanii cei «mai răi ai genului omenesc. Și cînd vom ajunge la acest «punct, necesitățile vieții vor determina o mișcare de reacțiune «care ne va arunca în barbarie!» Iar în altă parte: «Și cum «specia omenească, stăpîna lumii, nu mai are dușmani serioși «cu care să lupte, fraternitatea tuturor oamenilor mi se pare o u-«topie.» «Au lieu de caresser avec les pacifistes le rêve d'une «humanité annoblie par la science, *je redoute l'abâtardissement «fatal d'une humanité* à laquelle la science aura fourni les dé-«lices d'un confortable exagéré. Et je m'attriste de penser que «la férocité de nos ancêtres des cavernes se perpétuera dans «cette humanité abâtardie, sous la forme la plus inférieure et la «moins digne d'admiration, la jalousie et la haine dissimulées «sous les dehors d'une fraternelle hypocrisie.»

Firește că omul are datorii și față de societate și față de el ca individ și e foarte greu de stabilit cît se cuvine să se jertfească societății și cît să se îngrijască pentru sine. Iată o cauză de conflicte pentru conștiința noastră și una din mizeriile condiției noastre. Și extremele trebuesc evitate și într'o privință și într'alta. Din fericire, «cea mai mare parte din oameni nu-s nici sfinți mari, nici criminali mari și au o conștiință morală mijlocie.» Sau după cum spune așa de minunat Pascal:

«Et il n'est qu'un homme au bout du compte, c'est-à-dire «capable de peu et de beaucoup, de tout et de rien: il est *ni «ange ni bête*, mais homme.»

Tot continuînd a vedea lucrurile prin prizma Biologiei, raporturile dintre membrii societății i se par mai mult raporturi de forță pur animalică. „Pentru biologist, expunerea drepturilor „omului revine la a spune unui grup de indivizi: Sînteți mai „puternici decît cei ce vă oprimă; uniți-vă și-i veți supune la „rîndul vostru. Tatăl de familie, care e adult cînd copiii săi „sînt tineri, și care e ființa puternică (fort) a asociației, ia obi-„ceiul de a-și apăra femeia și copiii, dar a le impune în același „timp și voința; copiii, care au luat obiceiul să se supună de „pe cînd erau tineri, fiindcă erau mai slabi, continuă de a se „supune și cînd, deveniți adulți, ei sînt tot așa de puternici ca și

„părintele lor; vor continua încă și cînd ei sînt mai puternici de-„cît tatăl lor îmbătrînit. Și, încetul cu încetul, *independent* de „orice considerație asupra *forții respective* a părinților și a co-„piilor, se subînțelege că copiii trebue să se supue părintelui lor. „*Des fils vigoureux obéiront, par la force de la tradition, à un* „*père malingre* qui n'aura pour lui que l'autorité conférée par la „tradition".

Așa dar, *singura* însușire *reală* ce poate face pe un tată să fie respectat de copii săi ar fi să fie mai puternic decît dînșii; la nevoe ar putea recurge și la resursele gimnasticei; noroc numai că-l salvează tradiția.

In altă parte: „Singura definiție pe care Biologia o poate „da *drepturilor* fiecărui individ este de a declara, că drepturile „fiecăruia sînt în raport cu capacitatea sa de distrugere (capacité „de nuire)". Dar chiar în concepția materialistă (care cu toate că e indispensabilă în explicarea fenomenelor sociale dar e și foarte necomplectă), nu se menține acest punct de vedere biologic, ci se vorbește și de capacitatea de producere și de valoarea acelei activități, adică de o calitate pozitivă a factorilor sociali, întrucît prezența tuturor acestor factori e necesară vieții societății.

Mi se pare că ar fi în spiritul științii și mai ales în firea metodei biologice de a aplica și formelor sociale legile lui Darwin și Lamarck. Căci dacă o formă socială se impune într'un moment dat, aceasta însamnă—cînd mai ales rezistă și timpului—că această formă era necesară, că corespundea nevoilor sociale din acest moment, convenea cu alte cuvinte binelui general sau prosperităţii societeții,—după cum aceiași interpretare de *utilitate individuală* se dă în Biologie modificărilor ce încearcă cu timpul ființele. Și cele mai valoroase rezultate au dat cercetările în Sociologie mulțumită tocmai acestui punct de vedere optimist și altruist al lucrurilor, cînd adică legile și instituțiile fiecărei societăți formează un minimum de cinste și de dezinteresare peste care nu se poate trece; căci chiar dacă un membru al societății ar urmări numai scopuri pur personale și interesate, realizarea acestor scopuri nu se poate face însă decît prin mecanismul societății și sub controlul ei.

Citează cazul: „Un chirurgien notoire a demandé 100.000 „francs pour une piqûre, et les tribunaux l'ont approuvé". Aici poate fi vorba într'adevăr de o capacitate de distrugere; dar în celelalte cazuri, începînd dela Poincaré și sfîrșind cu Caruso? Ce-i drept, trebue să mărturisim, că societatea răsplătește cu mai mult producțiile lui Caruso decît sforțările ce le făcea Poincaré în rezolvarea problemei stabilității sistemului solar. Insuşi autorul constată: „Un lucrător, *exercitînd* o profesie indispensabilă și „greu de învățat ar fi un individ de temut dacă ar fi capabil „*de se suffire à lui même*; mais il est civilisé, lui aussi; il est „donc obligé de consentir à faire partie d'un mécanisme et de „*renoncer à une partie de sa liberté individuelle*". Căci „în

„starea de barbarie omul se bucură de cea mai mare cantitate „de libertate". (?)

Numai în timpul revoluțiilor „domnește *sinceritatea, adică* „*cinismul*, căci se numește cinism aplicarea neprefăcută (*non* „*dissimulé*) a adevărurilor biologice. In particular, virtutea so-„cială care e cheia de boltă a societății noastre, *ipocrizia*, e iz-„gonită de revoluționari." Intelectualii, acești *metafizicieni sentimentali*, îl neliniștesc mult; căci în alegeri, bună oară, ei falșifică rezultatele. „Pentru biologistul care se sforțează să facă „un studiu *obiectiv* al lucrurilor, oamenii, care, *dezinteresați* în „chestiune, votează după preferența lor sentimentală, nu fac decît „să falșifice alegerile *en mêlant des considérations métaphysiques* „*à des besoins réels*." Care ar fi oare acele nevoi *reale?*

Și tot în această ordine de idei, autorul constată că energiile noastre fizice se micșorează cu creșterea confortului și a bunului trai. „Nu cred să fiu contrazis în mod serios, dacă afirm „că cea mai mare parte din contimporanii noștri ar fi condam-„nați la o moarte mizerabilă în cazul unei revoluții care i-ar re-„duce la sursele omului cavernelor. Dar cred că copiii, luați de „mici, ar putea încă astăzi să fie crescuți în așa fel ca să se „poată lipsi de aproape toate produsele civilizației." Ceia ce-i și mai trist:

„O idee transformistă ce mi-i dragă, e că speciile, pe mă-„sură ce îmbătrînesc, devin din ce în ce mai stabile și mai pu-„țin apte să sufere variații profunde. Variațiile care se produc „în ereditățile noastre sînt lente, infinit de lente, dacă nu cumva „am și ajuns la sfîrșitul oricărei evoluții. *N'est-ce pas là la* „*cause du malaise qui, en dépit de l'hypocrisie, agite chacun de* „*nous? Sommes-nous des singes jouant à l'homme civilisé?*"...

„Omul, în contact cu bunul trai rezultînd din viața în so-„cietate, pierde din valoarea sa individuală." Dar numai cu același punct de vedere biologic, ar fi putut constata că omul în sînul societății a avut putința să desfășoare atîta enormă activitate, de a schimbat fața pămîntului; că tot societății se datorește chiar Biologia, idolul căruia i se închină autorul. Afirmarea acestor forțe biologice ale omului, puterea lui de muncă creatoare și de invenție în toate ramurile de activitate,—formează punctul de plecare a curentului opus de cugetare filozofică.

Ia să fi avut o specie mai inferioară o societate așa de complicată, cum s'ar fi găsit o mulțime de biologi care i-ar fi studiat toate mișcările cu comprehenziunea necesară. „Mais toutes les fois que j'avais arrêté ma pensée sur les questions sociales, j'avais cru comprendre *que mes études biologiques me rendaient plus inapte à les étudier que qui que ce fut*; j'avais jeté un coup d'oeil sur les livres de sociologie et je n'avais pu en pénétrer le sens; il m' avais paru que cette „Science" repose sur quelques idées métaphysiques n'ayant rien de positif, inaccesibles, par conséquent, à un homme habitué à la méthode objective". E cazul de a ne aduce aminte de declarația că biologia ne învață

cu ajutorul legilor fizico-chimice să facem traducerea obiectivă între limbajul psicologic și cel obiectiv. Oricum, și aceste idei metafizice sînt un produs al vieții, deci un produs natural; mai mult: „ce sont les idées métaphysiques qui mènent le monde." ! Dar... „je me défie des notions métaphysiques; pendant longtemps, *elles m'ont fait peur*." Pentru a explica această curioasă psicologie, vom discuta acum a doua idee fundamentală din lucrarea ce avem în vedere: e vorba de mentalitatea individului social.

De-al genei tale gingaș tremur
Atîrnă viața mea pe veci.
Eminescu

V'aduceți aminte că doamna Clarence primea Joia.*) „Intr'o Joi dar, în salonul doamnei Clarence, se vorbea despre dragoste; cucoanele vorbeau cu mîndrie, delicateță și mister; bărbații, cu indiscreție și fatuitate; fiecare se interesa în conversație numai pentru ceia ce spunea el însuși. Il s'y dépensa beaucoup d'esprit; on lança de brillantes apostrophes et de vives réparties. Mais quand le professeur Haddock se mit à discourir, il assomma tout le monde.

„—Il me semble, dit-il, que les Pingouines font bien des embarras depuis que, par l'opération de saint Maël, elles sont devenues vivipares. Pourtant il n'y a pas là de quoi s'énorgueillir: c'est une condition qu'elles partagent avec les vaches et les truies. Il en est de nos idées sur l'amour comme sur le reste; *elles reposent sur des habitudes antérieures dont le souvenir même est effacé*. En matière de morale, les prescriptions qui ont perdu leur raison d'être, les obligations les plus inutiles, les contraintes les plus nuisibles, les plus cruelles, sont, à cause de leur antiquité profonde et du mystère de leur origine, les moins contestées et les moins contestables, les moins examinées, les plus vénérés, les plus réspecteés et celles qu'on ne peut transgresser sans encourir les blâmes les plus sévères."

Aplicațiile ce face profesorul Haddok acestor considerații sînt grozave: „Une femme ne produit sur un homme civilisé une sensation nettement érotique qu'autant que son pied fait avec le sol un angle de vingt-cinq degrés. Or, comme tout homme civilisé est atteint de perversion génésique et n'attache une idée de volupté qu'aux formes féminines (tout au moins dans la station droite) disposées dans les conditions de volume et d'équilibre commandeés par l'incinaison du pied que nous venons de déterminer, il en résulte que les dames de province ayant des talons bas, sont peu convoitées (du moins dans la station droite) et gardent facilement leur vertu." Ș. a. m. d.

Le Dantec are mare asemănare cu personajul lui Anatole France. Și în aceiași chestiune, dacă nu-și exprimă ideile cu a-

*) L'île des Pingouins.

celași farmec literar, le redă cel puțin cu mai multă claritate și cu mai multă brutalitate, dacă mai e oare cu putință. Ascultați-l:

«Intenționat am lăsat deoparte până acum preceptele relative la apetitul sexual, fiindcă această chestiune e mult mai complexă decît celelalte și plină de contraziceri. Atracția sexuală, anterioară oricărei vieți sociale, a produs în strămoșii noștri rezultate foarte nelogice. Am putea să ne mărginim la constatarea tulburărilor ce le produce în congenerii noștri trezirea apetitului sexual. Oricît de paradoxal ar putea să pară celor care n'au studiat chestiunea cu metoda științifică, *actul sexual nu-i un fenomen vital*: Elementele sexuale, *gametele*, sînt moarte. Intr'o ființă adultă, cea mai mare parte din țăsuturi rămîn formate din celule *complecte* și vii; sînt însă unele, situate în o regiune particulară a individului și care, la un moment dat, sînt în mod normal atinse de fenomenul foarte particular de moarte, de *maturația sexuală*. Și prezența acestor elemente mature sau moarte este o cauză de tulburare pentru organism. Aceste sărmane lucruri necomplecte, gametele, răspîndesc în organism otrăvuri speciale care-i dau senzația bizară de a fi ceva necomplect, deși e cu totul viu și capabil de asimilare.

„Dar dacă nu ne uimește această neliniște cauzată de maturitatea sexuală a gametelor, *rămînem perplexi însă în fața instinctului care transformă această neliniște într'o atracție a bărbatului către femee*. Ce qui importe au mâle troublé par ses gamètes mûres, ce n'est pas, en effet, que ces gamètes aillent féconder des gamètes de sexe opposé; *cela lui est bien égal*. C'est seulement plus tard que quelques espèces, particulièrement inteligentes, ont compris l'inutilité individuelle de l'accouplement, et ont deviné que l'intérêt individuel est seulement d'être débarrassé de ses gamètes mûres. Mais le péché d'Onan nous révolte dans ce que nous avons de plus profond en nous. Et l'on est en droit de se demander s'il n'est pas dangereux, pour la conservation d'une espèce, que ses individus soient au courant de la manière dont l'espèce se conserve; cela fait dépendre des fantaises individuelles la continuation de la lignée. Et à partir du moment où l'homme s'est attribué la dignité d'être raisonnable, il a sans doute été *humilié* de ces mouvements passionnels violents qui, momentanément, le rendaient semblable aux brutes. Cette remarque expliquerait la tendance générale, dans l'espèce humaine, à se cacher pour accomplir l'acte sexuel que les animaux exécutent sans mystère". Și multe pagini urmează pe același ton înalt; iar un capitol special e consacrat concurenții „au moment de l'excitation entre tous ceux qui convoitent la même femelle".

Dar să analizăm ceva mai amănunțit părerile filozofului asupra caracterului mentalității individului social, păreri ce-au fost de altfel rezumate mai sus cu cuvintele profesorului Haddock. „Imi propun să studiez în această carte, mai ales *deformațiile* „*mintale* care rezultă din obișnuința de a trăi în societate. (J'em-

„ploie *volontairement* le mot *déformation*). Cercetînd obîrșia sentimentelor noastre celor mai eterice și mai sublime, vom găsi „totdeauna o convenție socială bazată pe interesul individual." Deocamdată rezultă că noțiunile noastre metafizice au origină istorică și încă una așa de puțin poetică. Mai departe.

«O particularitate, reînoită de mai multe ori în șir, în generațiile ce se succed, va lua valoarea unui *caractère acquis*, adică a unui caracter care, născut în anumite condiții, va subsista prin forța tradiției, chiar cînd nu vor mai fi realizate condițiile în care s'a născut. Aceste ceractere se vor transmite din generație în generație, chiar dacă condițiile ce le-au dat naștere au dispărut definitiv. Nu sînt, în sensul etimologic al cuvîntului, decît niște *superstiții*, care subsistă independent de contingențe și pot chiar, cîteodată, să devie vătămătoare în condiții nouă, după ce mai întîiu au fost indispensabile, „puisque c'est là „le propre de tous les caractères acquis *qui survivent à la cause „dont ils proviennent.*" Aceasta este a doua caracteristică a ideilor noastre morale. Constatările acestea au făcut ca filozoful să nu găsească altă eșire logică, decît să ia o atitudine extrem de pasivă în fața vieții și o toleranță infinită față de oamenii de pe pămîntul acesta, ce-s mînați în acțiunile lor tocmai de „ideile metafizice." „Je me défie des notions métaphysiques; pendant longtemps, elles m'ont fait peur." Dar se întîmplă... greva dela căile ferate, „care amenința să se suspende circulația și deci toată „viața". Cei ce mă înconjurau *furent amenés à prendre parti violemment par des considérations subjectives et intransmisibles.* Et j'étais très embarrassé, car j'ai l'habitude maladive de n'accorder *aucune valeur à mes sentiments personnels*, quand il s'agit d'affaires où d'autres que moi sont intéressés. *Gagné par la fièvre qui m'entourait, je repassai en moi-même, pendant des heures de douloureuse insomnie, toutes les notions biologiques positives que j'ai acquises depuis vingt ans.* Ma tranquillité de *rat retiré du monde* va en être fortement troublé." Căci altfel, „sînt poate unul din singurii oameni care n'are nimic de invidiat nimărui, tot ceia ce-am întreprins reușindu-mi peste nădejdele mele. Mă consider ca unul din favoriții soartei; ca dascăli am avut oamenii cei mai eminenți; am fost încunjurat de persoane plăcute și onorat cu afecțiuni prețioase. Sînt un mulțumit și nu doresc nimic mai mult decît ceia ce am." Și acum:

„Moi-même, qui m'efforce dans cet ouvrage d'établir l'origine évolutive de la notion de justice, et de lui enlever, par conséquent, *toute sa valeur*, je suis plus épris de justice que qui que ce soit; et c'est *au moyen de ma logique que je sape les fondements d'une entité absolue à laquelle je sacrifierais volontiers ma vie.*"

Avea dreptate Rousseau să spună că „l'homme qui médite est un animal dépravé." Și dacă-i vorba de deformații mintale, exemplul cel mai frapant ni-l dă tocmai această atît de curioasă psicologie, a cărei caracterizare e rezumată în fraza lui Montaigne ce servă de motto acestui articol.

După cum vedem, rațiunea practică nu-și poate găsi nici o îndreptățire în sistemul filozofului. E drept că numai cu logica nu putem deduce nici un scop, nu putem fixa nici o valoare morală. În lumea fenomenală, domnește cauzalitatea și numai omului îi este dat să-și pue scopuri, pentru a căror realizare știința îi servește de mijloc. Și acest rol îl are știința în toate aplicațiile ei și în științile așa numite aplicate. Un exemplu din arta construcțiilor: pentru susținerea unei greutăți putem întrebuința un stîlp de lemn ori o coloană de fontă sau de piatră; stîlpul, la rîndul său, poate fi de formă patrată, octogonală, ori circulară; iar coloana poate fi dorică, ionică și așa mai departe. Numai după ce forma a fost aleasă, intervine și știința cu calculul mecanic pentru determinarea dimensiunilor.

În acest domeniu logica fiind neputincioasă, nu rămîn determinante decît „ideile noastre metafizice". Ori, am văzut că origina lor evolutivă trebue să le ia orice valoare. Dar oare Logica, Matematecele și Biologia n'au ele tot o origină evolutivă? Dacă știința ne învață origina și evoluția aparatului digestiv, bonăoară, însamnă că acest aparat își pierde din acest moment toată valoarea sa în economia vieții? Ideile noastre metafizice însă mai au inferioritatea de a supraviețui cauzelor ce le-au dat naștere. Și această constatare trebue să ducă oare la o neîncredere absolută în toate ideile metafizice? În această concepție însă se vădește un element de discontinuitate, ce ar fi contrar spiritului biologic și anume: anumite condiții sociale determină anumite „idei metafizice"; relațiile sociale schimbîndu-se, vor rezulta alte idei metafizice, ce vor veni în luptă cu precedentele și deci nu se poate admite în mod absolut că mediul social schimbîndu-se vechea mentalitate a individului social ar căpăta prin aceasta o „ranforsare" neapărată. Și aceste idei metafizice trebue să se supună legilor de adaptare la relațiile sociale.

Va fi vorba în mod general de o „supraviețuire" a ideilor metafizice", numai cînd vor avea loc brusce schimbări ale mediului social. Așa dar în domeniul moral nu poate fi vorba în această privință decît de „forme reziduare", după expresia lui Ihering, tot așa după cum și organismul nostru are asemenea rămășiți, apendicele caecal, de pildă. Dar rezultă de aici că organismul nostru își pierde toată valoarea?

Orice explicare evolutivă duce la scepticism, după cum același rezultat l-au avut în teoria cunoștinții explicările lui Locke și Hume. E cunoscută criza prin care trec adolescenții, cînd își dau samă de relativitatea cunoștinților noastre. În domeniul moral însă, chestia e mult mai gravă, căci toate acțiunile și mișcările noastre sînt mînate tocmai de aceste „idei metafizice", mobilul tuturor frămîntărilor, bucuriilor și năcazurilor noastre. Așa că istoria descoperind origina sentimentelor noastre morale, am vedea în obligațiile morale niște curse, niște conspirații din partea societății și am căuta „à ne plus en être dupes." *) Ați ob-

*) G. Simmel, în La Science de la Morale; C. Bouglé, op. cit., pag. 66.

servat, desigur, că unii cîni, înainte de a se culca, se învîrtesc de mai multeori prin odae împrejurul locului, pe care vor să se așeze; iată o rămășiță a unui vechiu obiceiu, de pe cînd cînii trăiau în erburi înnalte și cînd învîrtirea aceasta în cerc își avea rostul ei, de a pături iarba dinprejur. Cine știe dacă n'avem și noi aceiași soartă în multe din apucăturile și obiceiurile noastre! Și nu-i lipsită de amărăciune lucrarea lui Le Dantec, în analiza ce face din acest punct de vedere mentalității noastre. „Notre condition est si misérable que rien ne peut nous consoler lorsque nous y pensons de près" (Pascal). Căci trebue să vorbim și de existența de „datorii contradictorii" și de conflicte „ce se produc adesea între sentiment și rațiune."

Dar însăși lucrarea ce analizăm ne poate furniza toate elementele ce duc la consolare; de ce oare Le Dantec, bazat pe aceste elemente, n'a reacționat contra acestei anihilări de energie și contra acestui pesimism? Dar nici nu vrea să-și caute sprijin, ci se complace în această amărăciune, „puisque, même on se glorifie de la connaissance qu'on a de son indigence et de son néant; et que les retours sur soi-même se multiplient jusqu'à l'infini (Bossuet).

Iată elementele consolatoare, de care vorbeam mai sus. «Una din primele particularități ce ne lovesc, cînd comparăm aceste noțiuni ale individului social cu noțiunile logice într'adevăr individuale, este că nu sîntem *obligați* de a ține cont de ele; ele nu se prezintă cu caracterul de *necesitate* al legilor naturale. Ele au mai multă asemănare cu legile omenești pe care fiecare *poate să le discute* înainte de a li se supune; au deci aparența unei *convenții*. Nous devrons penser que ces notions peuvent être bonnes ou mauvaises *suivant les circonstances*; nous devrons *en discuter l'application dans chaque cas*» *). Mai mult: „Faptul că *legea a trebuit să intervie* ca să atenueze efectele, adesea dezastruase ale unui drept și ale unei datorii considerate de așa de mult timp ca sacre, este, după părerea mea, un eveniment social de prima importanță." Nici că se poate mai bine. Și tot ocupîndu-se cu aceste noțiuni metafizice constată: „*Il est heureux d'ailleurs que les hommes ne soient pas logiques*, et que le sentiment nous mène, là où la raison ne saurait nous faire choisir entre deux alternatives. C'est grâce à l'existence de ces sentiments sociaux que les progrès devinrent possibles dans l'utilisation du patrimoine social. „Și ajunge, horribile dictu, să vorbească de *scopuri obiective de dat legislatorilor* și ca... *societatea să continue*. Nu sînteți oare curioși de motivul ce l-a adus la această hotărîre?... Cu ocazia cetirii unei cărți de cercetări extrem de speciale, mă gîndeam să găsesc vr'un folos cît de de-

*) In altă parte observă: „Trebue să presupunem de asemenea că și caracterele inferioare sînt obiectul unor diferenți cantitative individuale.' Și în această privință, un copil, prin o vorbă sau un gest, poate să impună unui om matur. De unde, o altă ocazie ce ne face conștienți de demnitatea omenească. Prin urmare, societatea nu duce la o micșorare a valorii individuale, ci toată minunata activitate a omului prin mijlocul societății nu duce decît la o sporire a valorii individuale.

pàrtat al acestor cercetări; și tocmai ultima frază făgăduia după începutul ei, să mă satisfacă. Și cînd colo: „munca în această direcție să continue, căci cercetările vor fi încoronate de succes". Tot așa un istoric, în amintirile sale din tinerețǎ, declara că evenimentele istorice petrecute în timpul vieții sale n'au prin aceasta o valoare particulară nici pentru dînsul; și istoria să-și continue calea mai departe subt ochiul dezinteresat al istoricului.

Să ascultăm acum și pe Le Dantec: „la vie n'intéresse le biologiste que si elle continue; de même, la société doit être, **pour que le sociologue s'y intéresse**, *un phénomène qui continue*. Le législateur doit se proposer que cette société continue, **sans quoi son effort serait vain**". Inchipuiți-vă un director de scenă, care s'ar uita cu oarecare respect la femee, numai din cauză că artistele se recrutează dintre femei, căci doar artistele sînt cele mai potrivite ca să joace *rolurile* de femei pe scenă.

In fine, autorul e nevoit și nu fără oarecare umilință, să facă declarația, ce poate fi considerată ca concluzie a întregii lucrări ce-am analizat: *De sorte que, d'un commun accord on doit, me semble-t-il, imiter l'éducation des siècles passés.* Firește, cînd în tot volumul ești condus de considerația lui Montaigne— Il faut avoir un peu de folie, qui ne veut avoir plus de sottise— e o mare desplăcere să ajungi a fi de acord tocmai.... cu bunul simț. Dar poate că justificarea bunului simț formează filozofia cea mai înnaltă. Dar și criticismul, în toate domeniile, ajunge la acelaşi rezultat... prozaic pentru noi cei deprinși cu paradoxele cele mai îndrăznețe. Numai că, critica alege calea de mijloc după ce mai întâi a măsurat distanța dintre cele două extreme.

* * *

Cred că din rîndurile precedente reesă cu prisosință trăsătura caracteristică spiritului modern: reacțiunea contra materialismului și naturalismului. Această tendință însă se vădește mai ales în științile sociale, care după ce pe rînd au fost influențate de Matemateci, de Fizică, de Biologie și de Istorie, năzuesc să-și afirme caracterul lor psicologic, ca astfel să se poată constitui ca discipline științifice de sine stătătoare, cu obiect și metodă proprii. Pare curios, că ori de cîteori prin progresele științii lumina aruncată asupra naturii se mărește simțitor, această lumină se resfrînge și asupra omului, căci aceste progrese nu sînt decît opera lui: iar mintea omenească esă, din acest proces, mai mărită și mai fortificată: rațiunea pură poate chiar dobîndi *forme*, care pentru evoluția ei ulterioară, apar cu caracterul *formelor a priori*. Așa că, chiar dacă putem concepe teoretic că cu **toate** legile fizico-chimice s'ar putea deduce **mișcările** omului, nu se pot fixa însă, de mai înnainte, soarta și destinația omului prin nici o lege cauzală, după cum e cu neputință ca printr'o lege cauzală oarecare să se fi putut deduce din monere geniul științific al lui Newton, ori geniul lui Leonardo da Vinci.

Nu-mi mai rămîne decît să-mi exprim și dorința, ca această analiză mai profundă a diferitelor puncte de vedere, din care mintea omului privește lucrurile, împreună cu suflul de idealism ce rezultă din ea, să influențeze și cugetarea romînească.

Paul Rareș

MAMA LEIA

Pe cele două lavițe din poarta mănăstirii „madama Leia", cum îi ziceau maicele, așeza, într'o zi, marfă. Cu un bariz cafeniu în cap, și 'n spate cu un șal legat cruciș, sufla în mînile înroșite de frig, se apleca, ținîndu-se cu una de șele și cotrobăia cu cealaltă în fundul lăzii de scînduri.

Papuci „pe talpă" cu trandafiri roșii și cu vîrfuri de mușama neagră, bușmachii și ciuboțele „de tocmală" acopăr lavițele; de abia mai are unde sta—într'un capăt— moș Constantin, străjerul mănăstirii.

Maicele trec în sus și în jos; unele privesc cu coada ochiului la ciuboțelele „de brunel", altele merg încet, se apropie și parcă ar vrea să aleagă...

— Nu faci safte, maică Agafie? întreba madama Leia pe bunica. Am tare bună marfă: bușmachii cum nu s'a mai adus în Varatic. Poftim...

Depărtîndu-mă încet de bătrînă, mă apropii, cu sfială, de papucii înfloriți... Cu plăcere le ating talpa lucie și mă oglindesc în vîrfurile lor de mușama.

— Nu umbla, Costancică, îmi zice bunica, întorcîndu-se spre mine, nu pune mîna...

— Las' copchilă, maic' Agafie; îi placi tari mult papuci cu flori; am să-i aduc iu civa frumos di acu într'u suptumună... Oi vei! se vaită Leia îngălbenind de-odată și apucîndu-se de șele, oi vei!!...

— Ce-i, madamă Leie? Ce te doare? întreabă bunica îngrijorată.

— Șelile, șelile! Rou mi doare!...

Și încîrjoiată de spate se apleacă iar de cuprinde, cît poate în brațe, marfa de pe laviță.

— Oi vei! se tîngue Leia, mor maic' Agafie, mor cu marfi aici, mor ca un cîni în drum...

— Costăncică, du-te acasă și spune-i maicei Lisavetei să deschidă odaia cea mare, să se culce madama,—îmi zise bunica. Și întorcîndu-se spre Evreică:

— Las' madamă Leie, am eu grijă de marfă. Mergi cum îi putea până acasă.

— Dumnizou si-ți răsplătească, îngînă Leia. Și apucîndu-mă de mînă își tîrîe de abia picioarele, văitîndu-se și sprijinindu-se de garduri...

— Bunică! bunică! deschide! strig eu, cît pot, sgîlțîind portița. Vine... vine *ceia* cu papuci! îi bolnavă, bunică.

. . . .

În odaia cea mare zace de cîteva zile madama Leia; maica Agafia și soră-sa maica Lisaveta, care de care caută să-și amintească de leacurile aflate în lume; i-au pus zbanchi, i-au aprins pale de in pe șele și au trimis după sora Glafira, doftoroaia mănăstirii.

— Care-i bolnavă? întreabă sora Glafira în șoaptă, trecînd pragul chiliei.

— Care?.. Care să fie!... Ia un suflet de om, răspunde timid maica Agafia, uitîndu-se în pămînt. Un suflet de om, repetă ea, îmbărbătîndu-se parcă la auzul propriilor ei cuvinte. Ce? Oare nu sîntem cu toții făpturi ale lui Dumnezeu și n'a zis Isus Hristos: „Iubește-ți aproapele..."?

— Da cine-i bolnavă? Maica Lisaveta?

— Nu, nu, soro... Îi bolnavă știi... îi bolnavă ceia... cum îi zice?... Madama cu papuci! se grăbește să spue maica Agafia, roșind tare...

— Jidauca?! Ați adus Jidauca 'n casă și căutați la boală liftă spurcată? Vă mai iartă Dumnezeu?

Și întorcîndu-se în loc, cu o privire înapoi, sora Glafira se îndreaptă spre portiță.

— Dumnezeu să te erte! murmură bunica intrînd în chilie.

Cu oblojeli și «ceișor» de romaniță, de nalbă și de pir, s'a lecuit madama Leia în scurtă vreme.

...Intr'o Duminică, cu o legătură subţioară, mama Leia suia încet dealul dinspre biseria sfîntului Ioan.

Buşmachii «de Ieşi», covrigi cu ou şi papucei înfloriţi înşiră ea pe patul din cerdacul chiliei. Maica Agafia se uită lung, se furişează în odaia cea mare şi din pălămida lăzei strecoară ceva în buzunar, se întoarce afară şi sfios întreabă:

— Cît fac buşmachii şi papuceii, madamă Leie?

— Da cii? vrei să plăteşti un prizant? Nu-s iu vrednică si vi mulţimeesc! zice madama Leia, înnecîndu-se în lacrimi şi ştergîndu-şi ochii cu colţul basmalii roşi.

— Vin' încoace, Custinţică, vin la Leia! mă chiamă Evreica, blînd, ştergîndu-şi mereu ochii. Ţi-o adus Leia covrijei cu oauă, papuşei cu flori şi acadeli pi spirtări...

Cu ochii în pămînt, cu mîna la gură, mă apropii încet de bătrînă, care mă îmbrăţişează; mă sărută şi îngenunchind, lîngă pat, mă încalţă cu papuceii înfloriţi şi-mi umple mînile de covrigi şi acadele. Bucuria mă înneacă; rîd şi parcă-mi vine a plînge, dau să fug... bunica mă prinde...

— Nu zici nimic, Costăncică? Aşa fac fetele de clasa întâi, la şcoală?

Cu capul plecat, ruşinată, mă opresc şi tac boţind marginea pestelcei.

— Nu zici nimic? Ia uite-te ce papucei...

Bucuria mă înnăbuşă iar... Aruncînd darurile pe pat, sar-în braţele Evreicei îmi ascund capul în şalul legat cruciş şi îngîn:

— Săru' mîna, mamă Leie!

In ziua aceia a făcut bunica plăcinte, a chemat pe maica Marchiana şi au jucat *tabinet* cu mama Leia până 'n sară.

— Unde te duci, madamă Leie? întreabă bunica văzînd-o pregătindu se de drum, pe înoptate.

— Mă duc, maic' Agafie, la gazdă, în sat.

— Ştii ce, madamă Leie? să stai de acu la noi; ne-om împăca bine, sîntem singure şi ni-i tare urît.

Inodînd şi desnodînd şalul la spate, Leia rămîne gînditoare în loc.

— Ce?... nu vrei?

— Ba vreu, măicuţă, da nu ştiu cît si plătesc şi mi-i ruşine s'întreb.

— Să-mi plăteşti?! Nici vorbă! Hai, madamă, fă-ne un hatîr...

Ca întotdeauna, mama Leia venia, în fiecare Duminică cu marfă la Varatic iar de întîrzia, cîte odată, după toaca leturghiei, nu-mi mai găseam astîmpăr; mă duceam până 'n dîmbul dela pîrău şi umbrindu-mi ochii, mă uitam în zare... De se arăta vre-un punct negru, pe drum, departe, alergam cît mă ţineau picioarele şi de nu cădeam istovită pe banca dela primărie, mă odihneam în iarba de pe marginea pădurii de mesteacăni, pornind apoi în fugă spre căruţa ce se apropia.

— Mamă Leie! Mamă Leie! Ai venit? întrebam eu, neştiind de bucurie ce să-i spun.

— O vinit, o vinit mamă Leie!...

Şi-mi întindea mînile, mă lua 'n braţe şi mă aşeza lîngă sacul cu papuci.

— Ci fac maicile? sînătoase?

— Sănătoase, mamă Leie, răspundeam eu, din obiceiu.

— Gîci ci i-a adus mamă Leie, copchilei?...

Şi privindu-mă şiret, căta, numai cu o mînă, în legătura roşie de alături.

Ciocolată cu poze, acadele «pi spirtări», covrigi cu ou şi turtă dulce se amestecau în poalele rochiţei mele; le acopeream pe toate cu mînile şi bucuria mă 'nneca iar...

Căruţa se oprea în faţa dughenei şi mama Leia, ajutată de moş Constantin, scobora marfa.

— Bună dimineaţa, madamă Leie. Ai adus ciuboţele bune? întreba cîte o maică, în trecere.

— Buni, buni, măicuţă; Leia nu aduşi lucri rou.

Se uitau maicele la marfa din sac şi multe priveau curios spre legătura roşie şi colţorată din capul laviţei.

— Da acolo tot ciuboţele ai? Să vedem...

— Nu, măicuţă, acoli am cîti şiva pintri mini.

— Bine ai venit, madamă Leie! îi striga bunica de departe.

— Bine v'am gîsit!... Şi lăsîndu-şi marfa îi alerga în cale cu legătura roşie şi colţorată.

— Maic' Agafie, am adus cîti şiva.

— Nu, nu, nu mai primesc;—iţi dai cîşligul, madamă Leie!

— Dacă nu livaţi, iu nu mai calc în casî dumnîvostră, maic' Agafie.

— Costăncică, ia ţine şi mata de ici—zicea bunica şi-mi petrecea mîna după un colţ al basmalei, pecînd ea apuca de celelalte; şi astfel ne suiam în deal, acasă.

— Iar a adus Leia tot tirgu'? întreba maica Lisaveta din pragul uşii.

— Iar, da' ce să-i faci? mi- şi greu să-i mai zic; nu înţălege...

Pacheţele învălite în hirtie cafenie, funduri de luminări, vîrful unei căpăţini de zahăr şi pungi cu cafea, orez şi altele umpleau masa rotundă, iar maicele, privindu-se, ridicau din umeri şi ades le auzeam zicînd:

— Ce să-i faci?.. aşa-i Leia!...

Duminica suiam şi scoboram de multe ori dealul.

— Du-te, Costăncică, de chiamă pe Leia la masă, spune-i că se răceşte; ia şi pe sora Frăsina, ca să stea în locu' ei.

— Hai, mamă Leie, te chiamă bunica. Stă Frăsina 'n poartă.

— Muncaţi sănătoase, n'am timp; iu vin disearâ... la o cafiluţi bun,—mai auzeam din fugă...

Mă întorceam înapoi cu sora Frăsina şi cu farfurii legate 'n şervet.

Acolo, la capătul laviţei, mîncam cu mama Leia, şi aruncînd apoi vrăbiilor fărmituri, o aşteptam să închidă lada...

. . . .

Trecuse peste douăzeci de ani de cînd mă dusesem în lume; de mult murise bunicele şi odată cu ele perdusem urma mamei Leia. Dar, oricînd, drumul spre tirg, mânăstirea, şi casa bătrînelor tot îmi redeşteptau amintirea ei.

Intr'o dimineaţă auzii, în cerdacul casei ce locuiam, loviturile unui băţ ce părea a dibui pe scîndura uscată; deschisei uşa şi mă dădui cu un pas înapoi: în faţa mea, o babă—ca umbra unei fiinţe omeneşti—încovoiată de spate şi sprijinită 'n cîrjă, mormăia ceva, privind un punct pe podea.

— Pe cine cauţi dumneta?

— Am auzit, la tirg, cî u vinit la mînistiri Custînţică, nipoata a maice Cibuceşti; m'o îndriptat u sori; aişi şadi, mî rog?

— Aici, răspund eu, uitîndu-mă mai de aproape şi ghicind, printre sbîrcituri, trăsăturile subţiri şi faţa blîndă a mamei Leia.

— Aici şăde, mamă Leie!...

— Custînţică, draga mami—putu îngîna bătrîna şi, plîngînd, mă îmbrăţişă, sărutîndu-mă ca altădată... Stai, draga mamii Lei, stai sî ti văd, că multu-i di cînd... şi bătrîna porni iar în plîns. Maicele, Dumnizou sî li erti, o murit di mult şi iu mă chiniesc pi pumînt oarbă, pi la uşile ominilor...

O lume de amintiri îmi trecu prin minte şi de abia mai putui spune:

— Hai, mamă Leie, hai în casă!

Indreptînd iar băţul înnainte, ajutată de mine, bătrîna păşi pragul.

— Stai jos, Custînţică, stai sî ti văd!"

Şi netezindu-mi uşor obrazul cu mînile-i slabe şi îngheţate, o auzii şoptind:

„Custînţică, draga mamii Leii...."

Constanţa Marino

Scrisori din Bucovina

Serbările Hormuzachi. — Cursuri pentru analfabeți și adulți. — Sanarea.

Fără exagerare se poate spune că serbările culturale ce s'au aranjat, cu ocazia aniversării centenarului nașterii lui *Eudoxiu Hormuzachi*, de Romînii din Bucovina, ies din cadrul obicinuitelor serbări aniversare și iau caracterul unei serbări naționale. Serbările acestea, aranjate întru mintirea unei persoane, întrec marginile unei serbări personale și iau caracterul unei manifestații culturale de mare importanță. Sărbătorind pe unul din fruntașii culturii naționale din Bucovina, frîntura de Romîni din această țară își arată credința că numai prin *cultură națională* va putea să se susție neatinsă pe acest pămînt istoric, odată destul de larg și acum devenind din zi în zi tot mai strîmt.

Și astfel de serbări cu caracter cultural-național sînt necesare și ar trebui aranjate cu orice prilej, pentrucă la noi cultura națională nu și-a făcut intrarea definitivă. Încă o mare parte a păturii culte a Romînilor bucovineni sînt închinătorii unei culturi străine, robii unei gîndiri dușmane culturii naționale și victimele unui sistem de educație distrugător de entuziasm și avînt național.

Dacă s'a și micșorat considerabil numărul celor ce altădată se manifestau pe față ca disprețuitori a tot ce îndrăznia a se numi cultură națională, literatură națională, etc., lucruri ce existau numai în capul cîtorva tineri deochiați, totuși numărul adevăraților, convinșilor susținători ai culturii naționale n'a sporit tot într'acea măsură. Și e și explicabil. Sufletul unei generații nu se poate preface de azi pe mîne. Generația aceasta crescută cu cărți și jurnale nemțești, hrănită cu teatru nemțesc, scriind și vorbind nemțește, va muri așa cum e, poate regretînd sincer că n'a apucat vremile cînd să poată învăța ceva literatură romînească încă pe banca școlii, dar neputînd face alt nimic decît însoți cu urări de reușită asalturile pe care le duce o parte a tinerimii împotriva citadelelor de cultură străină.

Serbările Hormuzachi au fost inaugurate în mod răzleț. Institute, corporațiuni, societăți, au ținut să comemoreze o figură istorică a Bucovinei. A urmat apoi o serbare generală în toate școlile romînești din țară, poate unica de felul acesta la noi.

Dar adevărata serbare a fost cea aranjată de „Societatea pentru cultura și literatura romînă din Bucovina" în unire cu toate societățile culturale și studențești din Cernăuți. Programul acestei serbări, com-

pus cu multă pricepere, nu prea încărcat, desfășurarea serbării, felul demn al manifestației, au fost un semn că puterile noastre nu sînt încă total paralizate și că, cu bunăvoință, am putea face fapte demne de trecutul nostru.

Serbătorirea s'a deschis cu un serviciu celebrat la Catedrala din Cernăuți de însuși excelența sa mitropolitul dr. Vladimir de Repta, asistat de profesorii de universitate și consilierii consistoriali. După serviciul divin a urmat în Teatrul Municipal un festival, care s'a început cu executarea imnului poporal.

Discursul de deschidere a fost rostit de d. dr. S. Pușcariu, vicepreședintele societății, iar discursul festiv a fost ținut de d. *T. V. Ștefanelli*, membru al Academiei Romîne. Cunoscător al dezvoltării culturale la Romînii bucovineni, d-sa schițînd viața și activitatea lui Hormuzachi, a schițat și viața Romînilor bucovineni în a doua jumătate a secolului trecut. Căci aceasta a doua jumătate nici nu ni-o putem închipui fără reprezentanții familiei Hormuzachi. La începutul acestei a doua jumătăți stă un fapt hotărîtor pentru dezvoltarea ulterioară a Bucovinei și a neamului romînesc de aici: *lupta pentru autonomia țării*, — și de această luptă numele familiei Hormuzachi este nedespărțit, legat pentru vecie. Meritul dobîndirii autonomiei țării este cel mai de samă ce și l-a putut cîștiga vre-o generație, căci prin cîștigarea autonomiei generația lui Hormuzachi a pus fundamentul pentru dezvoltarea de mai tîrziu a țării și a neamului. Depindea numai de vrednicia generațiilor ce au urmat ca să ridice pe acest fundament tare cea mai trainică și mai frumoasă clădire națională. Importanța generației care ne-a redobîndit autonomia țării, cîștigîndu-ne posibilitatea de a ne dezvolta în cadrele tradiției noastre, o vom recunoaște și mai bine, dacă ne vom gîndi la ceia ce-ar fi fost, dacă n'am fi avut această autonomie. Că frîntura bucovineană a neamului romînesc, trăind pe cel mai istoric pămînt și avînd în paza sa monumente istorice de toată importanța, s'ar fi stins înădușită de elementele slav, polon și rutean, dacă rămînea și mai departe sub oblăduirea guvernului șovinist polon din Lemberg, — aceasta o putem afirma fără frică de a fi acuzați de exagerare. Înlăturarea stăpînirii galițiene a creiat abia posibilitatea de existență a neamului romînesc din Bucovina. La această faptă istorică de importanță capitală Eudoxiu Hormuzachi a luat parte în forma cea mai activă: ca propagandist al ideilor naționale și autonomiste, ca apărător înaintea publicității și a autorităților chemate să dea hotărîrea.

Iar după ce drumul pentru dezvoltarea liniștită a neamului nostru a fost deschis, Hormuzachi și-a reluat firul întrerupt al studiilor și cercetărilor sale istorice, năzuind să pună și aici temelie unei clădiri tot așa de necesară pentru cultura unui popor, pecît de necesară era cealaltă temelie pentru existența poporului bucovinean. Și acest boer care, retras în arhiva din Viena, își petrece viața înghițind praful documentelor, pe ale căror pagini stă înscrisă gloria străbună, e un exemplu

măreţ al omului de muncă şi de jertfă, căci nu toţi cei ce ar putea, jertfesc liniştea şi energia tinereţii lor pe altarul culturii naţionale.

Eudoxiu Hormuzachi a avut satisfacţia să-şi vadă munca recunoscută: a fost deputat şi căpitan al ţării, fiind chemat să stea în fruntea autonomiei ţării create şi prin munca lui, a fost membru al Academiei Romîne, care a rămas în posesia muncii lui, a colecţiei de documente cu care s'a pus baza istoriografiei romîne. Intîmplarea a voit ca în fruntea administraţiei ţării să stea în acest an jubilar tot un Hormuzachi, dr. A. Baron Hormuzachi. Dar nici cealaltă parte a activităţii familiei Hormuzachi, munca ştiinţifică, nu s'a pierdut, fără urmaş, căci unul din Hormuzăcheşti, Constantin, este cunoscut prin cercetările sale ştiinţifice, în deosebi pe terenul ştiinţilor naturale.

Pe lingă discursurile amintite, s'au produs şi trei coruri: corul fetelor din internatul romîn, corul băeţilor din internatul romîn şi un cor al „Armoniei", care a executat *„La Arme"* de *M. Eminescu*, compoziţia de *Mehul*.

La serbare a asistat toată rominimea din Cernăuţi şi împrejurime. A fost de faţă preşedintele ţării, mitropolitul, primarul oraşului şi cele mai de samă personalităţi ale Romînilor bucovineni.

In legătură cu aceste serbări a aranjat societatea studenţească *„Junimea"* un spectacol cu concursul actorului *Belcot* dela Teatrul Naţional din Bucureşti: societatea *„Dacia"* o serie de discursuri poporale în suburbiile Cernăuţului, iar *„Academia Ortodoxă"* o şezătoare literară.

Dar ceia ce merită o menţiune specială este o frumoasă expoziţie de industrie casnică, aranjată de „Societatea Doamnelor Romîne."

Lucruri de o gingăşie rară, doveditoare de un înnalt simţ artistic, au fost aranjate cu deosebită pricepere şi gust.

O expoziţie de cărţi şi documente istorice ce se proectase, nu s'a putut realiza din cauza timpului scurt. Sperăm însă că această fericită idee va fi realizată cu alt prilej.

Un monument ce se va ridica din partea familiei pe mormîntul înstrăinat dela Cernanca, va încheia serbările aranjate în amintirea lui Hormuzachi.

* * *

De popor nu-şi mai aduce nime aminte. Adică greşesc. De popor se *vorbeşte* mai mult decît oricînd, dar nu se *face* nimic pentru popor. De o acţiune culturală sistematică generală care să cuprindă toată ţara şi să aibă în programul ei cursuri pentru analfabeţi şi adulţi, conferinţi, concerte, reprezentţii teatrale, o bibliotecă ambulantă, nu se aude nimic. Nici o societate nu crede de datoria ei să înceapă clădirea dela fundament. Mişcarea cabinetelor de lectură începută cu mult entuziasm a încetat cu desăvîrşire. O unică acţiune sistematică continuată de an cu un program din ce în ce mai apropiat de scopul ce-l urmăreşte, sînt *cursurile pentru analfabeţi şi adulţi*, pe care le ţine societatea studenţească „Dacia", în lunile de iarnă în suburbiile Cernăuţului: Roşa, Clocucicu, Mănăstiriştea, Caliceanca şi Horecea.

De vr'o 6 ani încoace aceste cursuri se întorc regulat cu primii fulgi vestitori ai iernii. Şi că sînt necesare şi încă aici în suburbiile capitalei, nu mai încape îndoială. Majoritatea elementului romînesc din Cernăuţi locueşte în suburbii (din 13.440 Romîni din Cernăuţi aproape 10.000 locuesc în suburbii). Aceşti suburbieni se ocupă parte cu plugăria, creşterea vitelor, parte cu meşteşugul şi sînt inferiori ca organizaţie şi progres Nemţilor din Roşa şi celorlalţi străini din suburbii. Politica capitalei ţării n'o pot face însă numai cele cîteva sute de intelectuali din centrul Cernăuţului, ci ea trebue, dacă e să se facă cu sorţi de reuşită, să se bazeze pe mulţime. De aici rezultă cît e de mare importanţa acestor cursuri, menite să ridice gradul de cultură a populaţiei din chiar capitala ţării.

Aceste cursuri se ţineau înnainte cu cîţiva ani în centrul oraşului, în fiecare sară, dar s'au dovedit nepractice, şi acuma se ţin în şcolile din suburbii, duminicile şi sărbătorile.

Bărbaţi şi femei de toate vîrstele iau parte la cursurile de scris şi cetit, la conferinţi şi concerte, şi sînt mulţi gospodari în Roşa care au învăţat a scrie şi citi la bătrîneţe.

O astfel de mişcare de întoarcere la poporul pe care-l cunoaştem numai din gazete, discursuri festive şi banchete, ar trebui să afle sprijinul cel mai larg, ceia ce, deocamdată cel puţin, nu se observă.

* * *

De aproape doi ani de zile „se sanează" şi sanarea încă nici nu-i hotărîtă. Cred că toţi cei interesaţi, atît cei ce sînt pentru sanare, cît şi acei ce sînt contra sanării, ar trebui să se unească în părerea că e timpul suprem ca să înceteze această stare de lucruri. Sau se sanează şi se începe cu această sanare cît încă nu-i prea tîrziu, sau nu se sanează şi atunci să se dee mînăliberă celor chemaţi şi responsabili ca să facă ei ordine în cadrele puterii lor.

Un an întreg şi mai mult s'a pierdut cu discuţiuni teoretice *cine* să saneze: statul, ţara, Ustredni-banka sau tovărăşiile săteşti ataşate Centralelor; *cum să se saneze*, propunîndu-se crearea unei Case centrale a ţării, care să primească gestiunea celor trei Centrale, care ar fi rămas mijlocitoare între Casa centrală şi tovărăşiile ataşate lor.

Insfîrşit, în urma acestor discuţiuni, în care nu odată s'a amestecat patima şi ura personală, interesul politic, unicul de care se ţine sama la noi, şi sfaturile oamenilor fără pic de cunoştinţă de cauză, s'a ajuns cel puţin la părerea aproape unanimă că sanarea e necesară.

Sanarea avea să se facă încă în sesiunea de toamnă a dietei. Ea

forma punctul principal din programul dietei și mai mult pentru dînsa s-a convocat dieta. Sanarea avea să se facă în forma că Banca țării primia toate activele și pasivele celor trei Centrale, aceste din urmă fiind de fapt desființate și existînd numai formal. Banca țării emitea hîrtii (înscrisuri comunale) în valoare de 14 milioane coroane, pe care le primia Ustredni-banka (Banca cehă) cu cursul de 99, amortizarea făcîndu-se în vre-o 78 ani. Din aceste 14 milioane, 4 milioane se întrebuințau pentru acoperirea deficitelor constatate la cele trei Centrale (883.907,83 cor. la cea romînă, 1.169.288,37 cor. la cea ruteană și 850.000 la cea germană) și acoperirea sumelor dubioase (501.780,01 la cea romînă și 811.000 la cea ruteană), iar restul pentru alimentarea tovărășiei atașate celor trei Centrale. Refundarea celor 4 milioane avea să se facă din subvențiile anuale acordate de guvern Centralelor, care aveau să fie sporite cu un adaus de regie, din plusul realizat la lichidarea activelor celor 3 Centrale, prin o neînsemnată urcare a procentului pe împrumuturi.

Proectul sanării s'a lovit însă de opoziția îndîrjită a partidului național-romîn, secondat de dezidenții partidului democrat și deputatul evreu Straucher.

Opoziția a cerut și a obținut amînarea sanării până pe la începutul lui Decembrie, cu scopul ca până atunci o comisiune parlamentară —care s'a prefăcut mai tîrziu într'o comisiune de funcționari numită de președintele țării—să afle care e starea adevărată a Centralelor, să constate cu preciziune activele și pasivele și să descopere pe cei vinovați.

O comisiune de funcționari experți și-a început activitatea.

Aceasta era a patra reviziune generală în cursul unui singur an: două le făcuse Federala generală din Viena, prin experții ei, la ordinul ministerului; una foarte minuțioasă de luni de zile, a făcut-o tribunalul, prin oamenii de bancă,—și acuma urma a patra.

Comisiunea și-a terminat reviziunea și a constatat, ceia ce dealtmintrelea se știa de mult: malversațiuni nemaipomenite la Centrala ruteană. Dar în țara lui „ausgleichende Gerechtigkeit," oamenii care au falșificat libret de depuneri pe sume mari, pe care le-au vîndut aproape degeaba, se bucură de cea mai deplină liniște; direcțiunea Centralei romîne însă, despre care nici detractorii cei mai înverșunați nu admit o asămănare cu situația dela „Selanska Kassa" (Centrala ruteană), e de un an în cercetare penală.

Cercetările comisiunii în direcția deficitelor au dovedit ceia ce se știa mai înainte: că sînt deficite între 4—5 milioane coroane, din care peste 2 milioane la Centrala ruteană.

Odată raportul comisiunii terminat, președintele țării a început din nou tratativele ca să poată convoca dieta pentru începutul lui Decembrie. Dar acuma s'a izbit de greutăți mari. In urma complicațiunilor externe, a crizei de bani, Ustredni a declarat hotărît că nu poate accepta

mai mult cursul de 99 pentru înscrisurile comunale ce aveau să se emită de banca țării, ci cel mult 95, ceia ce înseamnă o pierdere de 600.000 cor.

Primul efect și cel mai durabil al amînării sanării e acest cadou de Crăciun de 600.000 cor.

Ce va fi mai departe nu se știe. Se zice că s'ar fi făcut o înțelegere pe baza cursului de 97 și dieta va fi convocată pentru 27 Decembrie, ca să voteze sanarea.

La felul de a face politică al Bucovinenilor, cînd părerile se schimbă dela o zi la alta, nu putem face nici o profeție, care ar avea ceva șanse de reușită. Ne vom resemna deci să însemnăm numai faptele și să le însoțim de comentarii.

Gh. Bucovineanu

Scrisori din Ardeal

Noul proect de reformă electorală

Desigur că marile probleme de politică mondială, pe care conflictul balcanic le-a pus la ordinea zilei, formează și la noi obiectul de căpetenie al preocupărilor și îngrijirilor generale,—ca pretutindeni. In aceste momente grele, cînd în jurul nostru nu se vorbește decît de mobilizări și de măsuri militare, cînd izbucnirea unui conflict armat între țara noastră și marele imperiu vecin nu numai că apare ca posibilă chiar pentru spiritele cele mai ponderate, dar se arată aproape ca inevitabilă pentru mulți,—se 'nțelege că chestiunile de ordin mai intim, problemele politicei interne dela sine cad pe al doilea plan și își pierd mult din obișnuita lor însemnătate.

Cu toate acestea guvernul maghiar a găsit mijlocul—chiar în aceste momente—să ne smulgă din mijlocul acestor preocupări de ordin mai general, pentru a ne rechema la trista realitate a situațiunii noastre ca națiune în statul austro-ungar.

Și rechemarea a fost neașteptată, violentă și brutală.

Acuma cîteva zile, ziarul socialist „Népszava" a reușit să-și procure și a publicat, în liniile lui generale, proectul de reformă electorală elaborat de ministerul lui Lukács. Nu știm prin ce mijloace a căpătat acest ziar textul proectului și cum de nu a obținut și motivarea lui, dar trebue să notăm aici curiozitatea că tot acest ziar a publicat pe vremuri și proectul contelui Andrássy, înnainte chiar ca acesta să-l fi depus pe biuroul Camerei. Așa dar ziarul socialist „Népszava" are specialitatea de a-și procura proectele guvernelor, înnainte ca ele să fie cunoscute marelui public,—și faptul acesta a făcut pe toată lumea să pue bază pe destăinuirile sale recente. De altfel, chiar și fără această împrejurare, guvernul însu-și a dat cea mai hotărîtă mărturisire despre adevărul celor publicate de ziarul socialist—tocmai prin... desmințirea pe care i-a dat-o.

Care e economia generală a noului proect de reformă electorală? Și pentru ce divulgarea lui a făcut atît de mare impresie, (a fost, putem zice, o bombă aruncată pe negîndite în lumea noastră politică)?

Trebue să spunem, în prealabil, că deși reforma electorală pe baza votului universal a fost recunoscută ca o necesitate de prima ordine pentru îndreptarea vieții noastre politice și a fost oarecum solemn făgăduită poporului,—noi nu ne-am făcut prea mari iluzii niciodată asupra

intențiilor celor ce ne guvernează: în special, din partea guvernanților de astăzi nu ne așteptam să se prezinte cu un proect de reformă electorală, alcătuit pe bazele largi și sincere ale votului universal. Bănuiam că vor căuta, măcar prin mijloace lăturalnice și ascunse, pe căi piezișe, să îngrădească și să apere privilegiile, pe deoparte ale rasei dominante—în contra naționalităților, iar pe de alta ale claselor de sus—împotriva maselor mari ale poporului. Prea îi știam pe guvernanții de astăzi îngrijiți de „ocrotirea intereselor inteligenței și a supremației maghiare", pentruca să credem că vor deschide largi porțile care le feresc de atingerile primejdioase...

Ei bine, cu toate rezervele noastre, cu toate așteptările noastre pesimiste, trebue să mărturisim că proectul lui Lukács întrece în reacționarism și întortochere meșteșugită—tot ce ne-am fi putut închipui vre-odată.

Noul proect de reformă electorală însamnă de fapt o restringere a drepturilor de până acum și e îndreptat pe față în contra naționalităților în contra claselor muncitoare. El nu e numai o sfidare a principiului votului universal și direct, dar constitue un regres chiar față de legea actuală electorală,—cel puțin prin libera cale pe care o lasă abuzurilor și arbitrarului.

Dar să arătăm principiile generale ale reformei lui Lukács.

Ca să nu reproducem în ordinea lor și pe dea'ntregul articolele, ceia ce ne-ar lua prea mult spațiu, ne vom folosi de un rezumat în care sînt cuprinse principalele dispoziții care ne interesează ale proectului. Așa dar:

„Ca o condițiune generală, obligatoare pentru toți, proectul cere ca aspirantul la dreptul de vot electoral să fie cel puțin de cinci ani cetățean ungar și să fi locuit cel puțin un an în aceiași localitate; de sub condițiunea aceasta din urmă sînt scoși numai preoții, învățătorii și funcționarii publici.

„In ce privește etatea, alegătorii sînt împărțiți în două categorii: a) alegători de cel puțin 24 și b) cei de cel puțin 30 de ani.

„La etatea de 24 de ani pot fi alegători cetățenii care au absolvit vre-o școală medie, ca gimnaziu, sau altă școală de rang corespunzător; ori în fine acela care ocupă o funcțiune pentru care se cere absolvirea unei asemenea școli,

La 30 de ani pot să fie investiți cu dreptul de vot cetățenii care au terminat o școală poporală cu 6 clase sau orice alt curs corespunzător acestor clase, cum e clasa a doua dela gimnaziu, clasa a treia a școalei industriale și comerciale de ucenici, clasa a patra a oricărei școli elementare și în sfîrșit clasa a doua a oricărei școli comerciale și industriale de ucenici, organizată însă de stat.

„Până aici, e vorba de alegătorii cărora li se impune prin noua lege un *cenz intelectual*.

„Acei cetățeni care nu întrunesc condițiunile de mai sus, adică anal-

fabeții și cei care n'au terminat cu succes nici măcar clasa a patra a unei școli elementare, sînt supuși unui anumit *cenz material*, care variază după ocupațiunea și condițiile de trai ale cetățenilor. Și anume:

„1. Acei cetățenii care știu ceti și scrie, n'au însă nici clasa a patra, respectiv a șasea a unei școli elementare, pot să fie alegători numai în cazul cînd plătesc cel puțin 20 de coroane dare directă către stat sau dacă au o proprietate de pămînt de cel puțin 8 jughere catastrale. (Mai pot fi alegători și unele persoane aplicate în gospodăria cutărui proprietar de pămînt; trebue să fi servit însă cel puțin 2 sau în unele cazuri chiar 5 ani la același stăpîn).

„2. *Dintre analfabeți nu pot fi alegători decît numai acei cari plătesc cel puțin 40 de coroane dare directă de stat ori care au cel puțin 16 jughere proprietate de pămînt.*"

Am subliniat anume acest din urmă punct, pentrucă el e ce cel mai însemnat pentru noi,—e chiar îndreptat în special în contra noastră. Cu această dispozițiune e înlăturată dela drepturile electorale o mare parte a populațiunii romînești din Ungaria. In adevăr, din împrejurări pe care nu e momentul să le mai notăm aice, numărul analfabeților e mai mare în populația romînă decît la celelalte naționalități; iar cenzul de 40 coroane dare directă ori 16 jughere de proprietate agrară e cu totul excesiv pentru ca să poată permite la un număr mai mare de analfabeți să participe la viața politică a țării.

Ce să mai zicem de îndepărtarea intrării în viața publică până la vîrsta de 30 ani a unei numeroase categorii de cetățeni,—muncitorimea de toate națiile?

Și dacă la aceste dispozițiuni hotărît anti-democratice și potrivnice naționalităților, vom mai adăuga împrejurarea că votarea se va face *în mod public* la sate, fiind secretă numai în orașele cu magistrat regulat, dacă vom mai ține seamă de faptul că împărțirea cercurilor se va face după interesele guvernului, că la înscrierea în listele electorale lipsa de preciziune a condițiilor cerute pentru dreptul de alegător va îngădui tot felul de abuzuri din partea administrației,—ne putem da bine seamă pentru ce noul proect a stîrnit atîta indignare în toate cercurile politice,—afară, bine înțeles, de cercurile guvernamentale...

In adevăr, ca să nu mai vorbim de ceia ce dela sine e bine înțeles, că partidul socialist se declară dușmanul hotărît al acestui proect, dar chiar celelalte grupări politice din sînul națiunii maghiare nu se învoesc la traducerea în măsură legislativă a proectului guvernului. Cele mai multe ziare unguerești, afară de acele ale guvernului și ale șoviniștilor extremi maghiari, nu aprobă economia generală a proectului de reformă, iar unul din șefii politici unguri, fostul președinte al Camerei, d. Justh, a spus despre acest proect că dacă el ar deveni lege, s'ar crea prin aceasta o situație cu mult mai grea în țară decît cea de astăzi, și că noul proect „nu e nici pentru votul general, nici pentru votul egal", ci este „în contrarietate cu principiile democratice".

Aceasta fiind părerea generală asupra proectului guvernului, e întrebarea acum ce se va întîmpla cu el?

Dacă această operă a guvernului Lukács ar ținti numai la înlăturarea, în cît mai mare măsură, a naționalităților dela exercitarea drepturilor politice pe care cetățenii trebue să le aibă în țara lor, nu ar trebui să stăm mult la gînduri, ca să fim siguri că guvernul ar găsi destul sprijin în sînul națiunii maghiare pentru înfăptuirea lui.

Din fericire pentru noi însă, proectul atinge prea adînc interese care sînt mai generale, interesele întregei clase muncitorești, și e cu totul o prea mare deziluzie pentru cercurile politice înnaintate, chiar pentru cele maghiare.

In aceste condiții dar, lupta contra lui nu mai rămîne numai pe seama acelora al căror cuvînt, oricît de îndreptățit, nu e niciodată ascultat în sferele înnalte.

Deja ziarele socialiste și celelalte ziare democrate și opoziționiste ungurești au început să combată cu violență noul proect, scoțînd în evidență, fiecare din punctul său de vedere părțile inadmisibile din el. Ziarul „Világ" face apel la deputații opoziției unite, la deputații naționalităților și la toți membrii cu idei înnaintate ai Parlamentului să se unească pentru a duce în Cameră o luptă energică în contra proectului de reformă a legei electorale.

Pe de altă parte organizația partidului social-democrat a hotărît să pornească o agitație energică în întreaga țară și la nevoe să proclame chiar greva generală în caz cînd guvernul, folosindu-se de docilitatea partizanilor săi din Parlament, ar stărui cu hotărîre la realizarea proectului său.

Deasemeni membrii partidului lui Justh au discutat noul proect și au ajuns la concluzia că el „e potrivit a submina și mai mult poziția guvernului și a partidului său, căci e tot așa de absurd cași celelalte proecte, care au fost prezentate de guvernul lui Lukács".

Cît despre atitudinea pe care vom trebui s'o avem noi, Rominii, față de acest proect, ea reese limpede din programul partidului nostru, din luptele duse de deputații noștri în Parlament și în afară de Parlament, din atitudinea poporului romîn, care în numeroase și mărețe adunări publice a manifestat în favoarea votului universal egal, secret și cu votarea pe comune. Și deși până în momentul cînd scriu rîndurile acestea nu s'a luat nici o hotărîre oficială din partea comitetului nostru național, putem fi siguri că și noi vom hotărî lupta pe viață și pe moarte contra guvernului.

Notăm numai, ca un semn al stării de spirit pe care acest proect a provocat-o în sînul naționalității noastre, că nu de mult unul din vechile noastre ziare a propus convocarea unui meeting național la Sibiu, Alba-Iulia, Brașov sau Arad, la care să fie invitați bărbați politici din străinătate și reprezentanți ai presei mondiale, pentru ca în fața întregei

lumi civilizate să se arate enormitatea proectului guvernului și trista soartă pe care el e menit să ne-o pregătească.

Dar sînt speranțe că nu va fi nevoe de-o luptă prea încordată contra proectului de reformă electorală a guvernului. Se pare că însuși guvernul actual nu va putea dura mult și ca să se vadă cam ce idei se ventilează în această privință, transcriem aici o informație pe care unul din ziarele noastre de frunte o pune într'un număr nu de mult apărut al său:

„In unele cercuri bine informate din Viena se vorbește, în legătură cu proectul lui Lukács, de căderea iminentă a acestuia. In primul rînd, moștenitorul de tron e acela care nu poate aproba cu nici un chip monstruosul făt a lui Lukács și Tisza, care urmărește exclusiv întărirea pozițiunii partidului muncii și pe lîngă acela lovește nu numai în interesele poporului din Ungaria, ci și în acelea ale dinastiei. Tocmai de aceea, se fac combinații chiar cu privire la persoana urmașului lui Lukács. Mai mult, se amintește numele lui Khuen și al baronului Burian și petrecerea lor în Viena se pune în legătură directă cu schimbarea de guvern din Ungaria; și dacă informațiile de mai sus sînt juste, schimbarea se va produce încă în luna Ianuarie, peste vre-o două-trei săptămîni."

Cu înlăturarea acestui guvern, desigur și proectul său de reformă electorală va fi înmormîntat—spre marea durere a reacționarilor și a șoviniștilor extremi.

Până atunci însă, sîntem siguri că cercurile conducătoare ale tuturor organizațiilor și grupărilor politice democrate nu vor înceta de a-și manifesta toată aversiunea pe care această tentativă de înăbușire a vieții noastre politice le-o inspiră. Trebue ca în întreaga țară să se pornească un atît de puternic curent în contra unor astfel de asalturi reacționare, încît pe viitor nici un alt guvern să nu mai îndrăznească să se prezinte în fața țării cu astfel de „îmbunătățiri rele", după vorba marelui nostru Grigore Alexandrescu.

Aceasta va fi atunci partea de bine pe care proectul d-lui Lukács o va fi adus: el va face să rămîe ca un lucru definitiv stabilit hotărîrea nezdruncinată a marilor masse populare și a naționalităților de a nu primi decît o reformă largă, pe baza votului universal, a legii electorale.

M. Ungureanu

CRONICA VESELA

Catrene

(din grămadă)

Musafiri la mine 'n casă,
Făra să-i poftesc vr'odată,
Am un șoarec, doi painjeni
Și din cînd în cînd, o fată.

*

La fereastra ta 'mi zîmbiră
Toate florile din glastră,—
Numai floarea cea mai dulce
A fugit de la fereastră!

*

Multe'i spun cînd nu m'ascultă,—
Dar tresar și tac din gură
Cînd, c'un zîmbet, își ridică
Ochii de pe cusătură...

*

Zici că la războiu, iubito,
Vii cu mine fără preget.
O, dar cum plîngeai asară,
Cînd te-ai înțepat la deget !...

*

Greu mi-i, dragă, fără tine
Şi te chem de-atîtea ori,—
Nu din zori și până 'n sară,
Ci din sară până 'n zori...

*

Cum pierzi noaptea cu cetitul !..
Am trecut din întîmplare,
Şi 'mi venea așa, să intru
Şi să suflu 'n luminare..

*

M'a văzut odată luna
In odaia dragei mele,
Şi de-atunci întotdeauna
Spionează prin perdele...

*

„Toate's vechi", a zis poetul.
...Chiar și cîntecul acesta
A mai fost odinioară
Publicat în Zenda-Vesta...

*

Draga mea, fără cuvinte
Doar din ochi pricepe toate,—
Numai cît mă uit la dînsa
Şi 'mi răspunde : Nu se poate!...

*

Pe mormînt aș vrea să-mi scrie
Următorul epitaf :
„Asta 'și întîlnea iubita
Doar la cinematograf" !

*

Ochii negri, fața albă,
Părul mătăsos și mare,
Inima,—un sloi de ghiață.
Alte semnalmente : n'are.

G. Topirceanu

Cronica socială

Schimbarea orariului în şcolile primare

Iată o chestie care pasionează azi aproape întreg corpul nostru didactic, căci ea a contagiat şi corpul profesorilor secundari. Iniţiativa a plecat dela organizarea oficială centrală, care a numit o comisiune de institutori să discute chestia pentru învăţămîntul primar, şi a adresat deocamdată numai o circulară de anchetă pentru învăţămîntul secundar.

Discuţia s'a întins foarte iute în presa zilnică, în ce priveşte schimbarea orariului actual în şcolile primare, şi a ajuns la o adevărată polemică războinică între reformişti şi partizanii vechiului regim, în care zăngănitul sonor al argumentelor „psihologice", „fiziologice", „higienice", „sociale", scoase din marele arsenal al „pedagogiei moderne", produce multă nedumerire şi teroare printre rîndurile cetitorilor obişnuiţi ai foiletoanelor de ziare. Numele marilor oameni de ştiinţă ai Apusului, care pecetluesc cu autoritatea lor necontestată seriile numerotate ale foiletoanelor ziarelor îţi tale parcă curajul de a mai căuta să străbaţi, tu cetitor nepregătit, în tainele inextricabile ale dialecticei atît de împleticite, şi admiţi cu pioasă resignare că şi confuzia poate să fie o concluzie logică.

Nu ne vom amesteca în lupta specialiştilor, care nu par dispuşi să-şi acorde un armistiţiu: căci nici rezervele nici muniţiunile nu par încă istovite. Dar dacă nu pricepem tehnica războiului, putem însă prevedea rezultatele şi consecinţile lui pentru ţară. Nu ne vom atinge de domeniul sacrosanct al „pedagogiei moderne" străjuit de partizanii orariului de dimineaţă care şi-au pus baioneta la armă în această discuţie beligerantă, dar ne vom aminti de experienţa trecutului şi ne vom gîndi la serviciile pe care şcoala primară *trebue* să le aducă societăţii noastre de astăzi.

*

Se zice că şcoala primară e un templu iar institutorul un apostol. Se cere dar: să se oficieze în şcoală numai dimineaţa caşi în biserică.

Nu credem comparaţia lipsită de înţeles propriu, dar protestăm împotriva apostolatului numai de dimineaţă. Nu ne interesează deloc, în acest articol, tehnica învăţămîntului primar, după cum nu ne interesează deloc tehnica justiţiei noastre cînd sîntem chemaţi să reprezentăm interesele societăţii la Curtea cu Juri. Experienţa a dovedit că interesele societăţii sînt de multe ori mai bine simţite de neprofesionişti decît de oamenii de specialitate, în rîndul cărora adeseori se poate desvolta un spirit de corp dăunător intereselor mari sociale.

Pentru acest motiv, în ţările unde administraţia şcolară nu-i condusă numai de ordine ministeriale date de biurocraţii capitalei, comitetele administrative ale instituţiilor de cultură de toate gradele conţin, pe lîngă specialişti profesionişti, şi cetăţeni aleşi de grupările sociale în folosul cărora au fost create şi trebue să funcţioneze acele instituţii.

Dacă autoritatea centrală ar cere, în cazul de faţă, nu numai avizul d-lor institutori constituiţi în comisiune deliberativă prin ordin ministerial, dar şi părerea părinţilor care dau clientela şcolii primare urbane; dacă, cu alte cuvinte, Ministerul ar întreprinde pe lîngă o anchetă şcolară şi una socială, sîntem siguri că cel puţin patru cincimi din glasuri ar fi pentru orariul repartizat pe întreaga zi. Şi, nu credem că pentru o reformă atît de însemnată ca aceasta, comisiunea oficială a d-lor institutori poate servi de just termometru al nevoilor societăţii. Tocmai cel pentru nevoile căruia s-a creiat instituţia nu-i consultat, în schimb sînt consultaţi, în mod exclusiv, numai funcţionarii ei. E o frază banală, cu toate aceste nu totdeauna luată în seamă, afirmaţia că şcoala e pentru nevoile societăţii nu pentru foloasele profesorilor.

D-nii institutori susţinători ai orariului de dimineaţă au împletit coli de argumentaţii pentru a dovedi că interesele superioare ale elevilor, părinţilor şi societăţii întregi convergează pentru orariul de dimineaţă: toate ştiinţile au fost puse la contribuţie pentru aceasta. Noi nu aducem nici o învinuire acestor dialecticiani, dacă din argumentaţia lor rezultă şi concluzia că timpul lor de muncă se înjumătăţeşte. În discuţia gravă a intereselor şcolii nu ne vom ocupa de simple coincidenţi. Nu ne îndoim că d-nii institutori vor întrebuinţa foarte bine jumătatea de zi în care sînt dispensaţi de a mai veni la şcoală: sînt acum atîtea cercuri didactice, în care găseşti şi reviste şi domino, şi ziare şi table. Ce vor face însă copiii în aceiaşi jumătate de zi liberă? În sarcina cui va cădea răspunderea educaţiei lor? De sigur nu într'a şcolii care e închisă. Familia trebue să colaboreze alături cu şcoala la educaţia copiilor, răspund partizanii orariului de dimineaţă. Părinţii trebuesc siliţi să-şi ia răspunderea educaţiei copiilor lor. Dar experienţa trecutului, şi la noi caşi în alte ţări cu nivel cultural superior nouă, a dovedit că, în marea majoritate a cazurilor familia, cu toată bunăvoinţa ei, nu are nici putinţa nici ştiinţa necesară pentru a da educaţia trebuitoare viitorilor cetăţeni ai ţării. Acesta e motivul pentru care statul, reprezentantul oficial al intereselor superioare ale unei ţări, a introdus

forțat învățămîntul elementar obligator. La rîndul lui, statul însă și-a luat implicit obligația morală față de cetățeni de a le da instituții și oameni pregătiți special pentru educația copiilor lor, care mîni vor fi cetățenii țării. Un contract tacit s'a încheiat dar între stat și cetățeni, ambele părți fiind direct interesate în cauză,—în înțelesul cel mai superior al cuvîntului.

Cînd, tocmai din cauză că masele mari ale viitorilor cetățeni nu pot fi formate suficient de bine în sinul familiilor mulțimei, statul a fost silit să-și ia asupră-și educația copiilor, e logic acum ca tot el să renunțe la această misiune, cînd peste patru cincimi din părinții elevilor din școlile primare sînt într'aceiași neputință și ignoranță de a-și educa copiii ?

*

Chestia modificării orariului în școlile primare nu e o simplă chestie de tehnică școlară, care poate fi hotărîtă numai în urma avizului unei comisiuni de institutori. Prin consecințile ei, ea atinge chestii de stat și de adîncă importanță socială. Prin orariul de dimineață, Statul își micșorează garanțiile de formare a viitorilor cetățeni ai țării, deși are pregătiți și disponibili factorii necesari pentru aceasta; iar familiile celor săraci și nepricepuți în ale educației—adică ale celor mulți – sînt chemate a regreta singure că nu știu și nu se pot ocupa de educația propriilor lor copii. Această chestie implică legături organice cu psihologia infantilă și cu higiena școlară, privite în cadrul larg al complexei științi a educației. Fiecare institutor e azi un fervent adept al pedagogiei moderne, care consideră școala ca o instituție de educație, iar instrucția numai ca unul din factori spre atingerea acestei ținte: iată de ce ne miră atitudinea acelor care susțin că orariul de dimineață e în avantajul copiilor și din punct de vedere al instrucției și din al educației.

E clar că reducerea timpului pentru obiectele de studiu impune ori o intensificare a învățămîntului, sau o reducere a materiei, ori o suprimare a unor obiecte. Părerile reformiștilor sînt împărțite în această privință: unii cer reducerea materiei; alții cer suprimarea gimnasticei și lucrului manual; pe cînd mulți alții, fără să afirme, admit implicit intensificarea învățămîntului, prin faptul că cer reducerea orei la 45' și înmulțirea oarelor de studiu dimineața.

E de prisos să discutăm oricare din aceste soluții, căci fiecare din ele este o erezie pedagogică, care aplicată în școala noastră primară ar însemna o retrogradare a ei cu cîteva decenii. Insemnătatea dexterităților este azi experimental dovedită în școala primară; intensificarea instrucției este cu desăvîrșire condamnată la vrîsta fragedă a copiilor; iar sporirea programului de studiu în școala primară e astăzi un fapt împlinit în țările din Apus și o necesitate imperativă cerută și la noi de ridicarea nivelului cultural al maselor. Pentru aceste motive învățămîntul e-

lementar durează în Apus pînă la 16 ani, iar Spiru Haret a opinat la „Congresul Jubilar al Institutorilor, din Rominia" că școala primară urbană ar trebui să aibă, *pentru toți* care nu pot urma școala secundară, 8 sau chiar 9 clase.

Nu vorbesc de școlile medii, produse hibride cu tendința de a scobori nivelul cultural al maselor, nu de a-l spori. Ele s-au înființat pentru a opri măcar pe o parte din absolvenții școlilor primare de a trece în învățămîntul secundar, nu pentru a consacra faptul că *toți* copiii care nu pot trece decît prin școala primară trebue să fie ridicați la un nivel mai înalt de cultură.

Prin orariul de dimineață se dă un privilegiu unei clase de funcționari: dacă nu le oprește salarul, le împuținează cel puțin oarele de muncă; dar, prin micșorarea oarelor de educație școlară a copiilor celor mulți, se pregătește scoborîrea nivelului cultural al maselor, și deci o împedecare a progresului țării.

Idealul școlii elementare, și în Apus și la noi până acum, este de a ținea toată ziua în școală pe copiii celor săraci și ignoranți—și sînt majoritate aceștia în țara noastră. De acela s'au făcut cantinele școlare la noi și așa numitele „Case ale Școalelor" în Franța. Regimul școlar de jumătate de zi, pentru școala primară, a fost experimentat și-n Apus și la noi și a dat roade care l-au condamnat. Vroim să repetăm la infinit sportul lui Sisif ?

I. Botez

Cronica economică

Rolul Rominiei ca țară de transit

De sigur, nu e încă momentul de a face pronosticuri asupra stării de lucruri pe care rezolvirea conflictului balcanic o va crea în orientul Europei. Chestiunea e încă pendinte, știrile care ne vin dela conferența pentru pace sînt foarte schimbătoare, iar mulțimea factorilor problemei, împrejurările în care ea se desfășoară și interesele puse în joc îi dau atît de mult caracterul haosului și al complicațiunii inextricabile, în cît se lasă liber joc tuturor presupunerilor,—chiar celor mai hazardate.

Cu atît mai mult dar nu e momentul de a face deducțiuni, de a trage concluziile firești care ar eși din vre-o presupusă modalitate a aplanării conflictului.

Totuși sînt unele lucruri asupra cărora îndoială nu poate fi.

Și nu astfel de lucru ne suggerează cîteva reflexiuni relative la rolul pe care Romînia s'a gîndit să-l joace, îl joacă și îl va putea juca în transitul dintre Europa centrală și sudul Europei împreună cu regiunile din apusul și din centrul Asiei.

Chestiunea nu e dintre acele ce stau azi pe primul plan al preocupărilor noastre; totuși ea e în legătură cu problemele ce se ridică acum de pe urma conflictului din sudul Dunării și asupra ei ne atrage atenția un studiu nu de mult apărut, din care împrumutăm unele date și unele observații în rîndurile ce urmează. *)

*

Considerăm dar ca un lucru în afară de îndoială că rezolvirea definitivă a conflictului balcanic, fie chiar și cu tranșarea vechei lupte de supremație în Balcani dintre Austro Ungaria și Rusia,—va aduce o nouă stare de lucruri, bazată de-acum înainte pe mai multă ordine, siguranță și liniște în administrație și în viață pentru toate neamurile care trăesc în dreapta Dunării.

Și atunci facem următoarea apropiere între tranzitul nostru pentru mărfurile europene și între stările de lucruri din Peninsula Balcanică în

*) **Al. Demetrescu-Adem.** *Romînia și transitul sud-est european.* București 1912.

cei din urmă două-zeci de ani: dela 1892 și până acum șase ani, tranzitul nostru a variat între 145 și 193 de mii de tone pe an, afară de două epoce, cînd el a fost cu mult superior acestor cifre și anume: întăi între 1898 și 1899 cînd s'a ridicat la 216 și 264 de mii de tone (pentru a cădea, în 1900, la 155.000), și a doua oară între 1903 1905, cînd tranzitul s'a urcat iar peste 230 și chiar peste 260 de mii de tone anual. Și dacă voim să dăm o explicare acestor două salturi pe care tranzitul nostru le face în două epoce diferite, nu găsim această explicare decît în următoarele împrejurări: între 1898 și 1900 s'au dat lupte violente între radicali și naționaliști în Serbia, s'au produs tulburări în Creta și a avut loc răsboiul dintre Turcia și Grecia,—iar între 1903 și 1905 Serbia a fost din nou tulburată prin regicidul din Belgrad, iar mișcările revoluționare din Macedonia au ținut întreaga Peninsulă Balcanică în lupte și frămîntări, care au izolat la un moment dat—prin distrugerea podului Djevoheli—Constantinopolul de restul Europei. Așa dar, ori de cîteori s'au produs în statele din sudul Dunării tulburări prea mari, care au cauzat nesiguranța vieții, distrugerea podurilor, liniilor ferate, a telegrafului, etc., efectul pentru noi s'a resimțit imediat,—tranzitul nostru a crescut. Cela ce însamnă că o parte din mărfurile austriace și germane, care se îndreptau spre sud, obicinuit pe linia ferată Belgrad—Niș—Salonic, ori Belgrad—Niș—Constantinopol, și-au schimbat atunci drumul, preferind călătoria mai sigură prin țara noastră.

Rezultă dar că, în mod normal, linia de circulație preferită a comerciului dintre centrul Europei și Asia Mică e acea care străbate Peninsula Balcanică,—așa că, atunci cînd liniștea desăvîrșită, siguranța vieții și a comunicației cum și ordinea administrativă se va restabili în sudul Dunării, țara noastră e amenințată să nu joace aproape nici un rol în schimbul de produse dintre Europa și Asia.

Cu toate acestea e mult timp de cind Romînia a pus oarecare speranțe în acest transit și a făcut și oarecare sforțări și sacrificii pentru a-l atrage pe teritorul ei: înființarea liniei navale Constanța-Constantinopol a urmărit, de sigur, desvoltarea relațiilor noastre comerciale cu țările din orient, dar a avut în vedere și stabilirea prin țara noastră a unui curent de tranzit pentru călătorii și mărfurile care circulă între Europa centrală și Asia apusană. Și tot în vederea acestor scopuri s'a făcut prelungirea liniei Constanța-Constantinopol până în Egipt. În adevăr, încă din 1903 raportul la bugetul căilor ferate prevedea că „prin extensiunea liniei noastre, *ruta internațională* via Constanța spre Egipet, astăzi aproape părăsită, ar căpăta *un loc de vază* printre celelalte rute care azi fac pe pasageri să dea preferință călătoriei pe marea Mediterană."

Dar, deși singurele neajunsuri pe care le prevedea raportul pentru bugetul anului 1903: prelungirea liniei dela Constantinopol până în Egipt pe de-oparte și asigurarea unui serviciu mai regulat prin înmulțirea vapoarelor pe de alta au fost înlăturate,—totuși tranzitul nostru nu a sporit așa precum erau pe-atunci așteptările.

Şi pricina e de căutat în lungimea drumului şi în timpul pe care mărfurile îl întrebuinţează pentru a ajunge la destinaţie. Iar din acest punct de vedere, noi avem de susţinut mai multe concurenţe, anume a liniilor Viena—Triest şi Berlin—Brindisi dintre cele mai depărtate, şi a liniilor Buda-Pesta—Belgrad—Constantinopol ori Salonic şi Berlin—Odesa, dintre cele mai apropiate. Raportul dintre cele două dintăi linii şi linia noastră era în 1903 următorul: 4 zile şi 8 ore dela Berlin la Alexandria via Brindisi, 5 zile şi 12 ore via Triest şi 6 zile şi 21 de ore via Constanţa, deci o pierdere de timp pe linia noastră de 1 zi, şi 9 ore faţă de linia Triest şi 2 zile şi 13 de ore faţă de linia Brindsi; iar faţă de celelalte două linii din urmă linia noastră se află cu cel puţin 10 ore în urma liniei prin Belgrad, dar cu un cîştig de 3 ore faţă de linia Odesa.

Astfel stind lucrurile, se poate uşor vedea care e soarta tranzitului nostru: linia Berlin—Odesa va fi uşor învinsă, mai ales dacă s'ar face o linie ferată direct Galaţi—Costanţa pentru a evita ocolul Mărăşeşti—Buzeu—Feteşti; cit despre linia Belgrad—Salonic nu o putem învinge decît,—cînd această linie nu oferă destulă siguranţă comerţului...

*

Nu e nevoe să arătăm lupta de aproape 50 de ani care s'a dat între Englezi şi Germani pentru linia Bagdadului, pentru a evidenţia însemnătatea pe care traficul transporturilor a luat-o în viaţa economică modernă,—s'ar putea zice că acea linie avea şi alte interese mai însemnate de cît acel al rentabilităţii. Dar e destul să ne gîndim la luptele pe care şi le dau în America de nord companiile de drum de fier, la marele rol pe care Olanda îl joacă în comerţul mondial, la marea desvoltare pe care companiile de navigaţie comercială engleze ori germane au atins-o în timpul din urmă, pentru a înţelege de ce însemnătate este pentru o ţară acapararea transporturilor.

Până acuma pentru noi trecerea mărfurilor şi călătorilor care circulă între centrul Europei şi apusul Asiei nu a însemnat realizarea unor însemnate beneficii,—putem judeca după raportul dintre export şi import pe de-o parte şi tranzit pe de alta, raport care ne dă, chiar în anii cei mai buni pentru tranzit, ca, de pildă, în 1905, neinsemnatul număr de 264,690 tone de tranzit faţă de un total de 4,198,984 tone export-import general.

Asta nu înseamnă însă că tranzitul nostru nu ar putea să cîştige o situaţie mai bună, dacă până acum el a jucat un rol restrins în viaţa noastră economică.

Relaţiile dintre centrul Europei şi provinciile apropiate ale Asiei devin tot mai strînse, schimbul dintre aceste regiuni ale pămîntului fiind impus oarecum de însă-şi natura lor. Intr'adevăr, pe cînd pămîntul puţin productiv în cereale al Europei centrale, dar bogat în mine, reclamă materialuri brute pentru hrană, materialuri brute pentru fabrici şi pieţe de desfacere,—pămîntul productiv în cereale al Asiei mici are nevoie de maşini tehnice necesare muncii agricole şi deci asigură pieţe de desfacere industriei metalurgice europene.

Ne gîndim dar la viitor, cînd e vorba de tranzitul nostru. Deja acum Germania şi Austria importă cereale în valoare de peste 1½ miliard, iar porturile Asiei mici exportă aproape o jumătate de miliard materii brute de hrană şi fabricat. Ce va fi în viitor, cînd linia Bagdad va fi terminată şi cînd relaţiile dintre Europa şi Asia vor cîştiga amploare şi extindere pe această cale?

Şi fiindcă vorbim de viitor, ne putem permite să facem şi o ipoteză, ca să nu zicem un vis, căci poate nu i s'ar ingădui să viseze unui om care se ocupă de probleme economice.

Linia noastră Berlin-Constanţa-Constantinopol are asupra liniei Berlin-Odesa-Constantinopol o superioritate de 3 ore economie. De fapt economia e de 5 ore pentru parcursul pe mare dela Constanţa la Constantinopol, dar noi avem o pierdere de 2 ore pentru distanţa Berlin—Constanţa faţă de distanţa Berlin—Odesa.

Ce-ar fi dar dacă, odată stăpîni cumva pe Varna şi legînd Bucureştii cu acest port, am limita cursa pe marea numai la distanţa Varna-Constantinopol? Atunci nu numai că nu am mai avea grijă de concurenţa pentru tranzitul nostru a liniei Odesa, dar chiar am fi aproape în situaţia de a lupta cu linia Belgrad—Constantinopol.

Am spus însă la inceputul acestei cronici că nu e momentul de a face pronosticuri,—să ne oprim dar la ipoteză, ori dacă voiţi, la vis..

Ceia ce credem însă că a reeşit din această expunere foarte sumară a datelor problemei este necesitatea de a ne gîndi la viitorul tranzitului Rominiei, ca ţară situată în calea mărfurilor menite să circule între Europa şi Asia, şi datoria de a studia mijloacele care ne-ar da putinţa de a ne folosi de această situaţie.

M. Răuceanu

Cronica teatrală

IAŞI

Cafeneaua cea mică.—Banii.—Sapho.—Prieteni din copilărie. —Martira.—O căsnicie

Prima piesă, care s'a jucat după săptămîna Caragiale, a fost comedia lui Tristan Bernard, *Cafeneaua cea mică*. Piesa, un succes parizian şi bucureştean, a avut succes şi la Iaşi şi va fi una din piesele care desigur va face serie.

Subiectul e simplu, prea simplu şi, la dreptul vorbind, tot efectul comic al piesei rezultă din situaţia falşă in care e pus eroul. Un chelner într'o mică cafenea moşteneşte o sumă mare de bani. Patronul, om de treabă în fond, dar care nu poate rezista unei tentaţiuni de cîştig neprevăzut, pleacă urechea la îndemnurile prietenului său Brigredon, care aflase cu cîteva momente mai înainte de perspectiva fericită ce avea să se deschidă înaintea chelnerului Albert Lorifian. Un contract se închee între patron şi chelner pe termen de 20 de ani, cu condiţia expresă ca partea care nu va respecta învoiala făcută să plătească celeilalte suma de 200.000 de lei,—a patra parte din moştenirea ce aştepta pe Albert. Acesta ia cunoştinţă, la cîteva momente dela încheerea contractului, de colosala moştenire ce i lăsa stăpînul castelului, în curtea căruia crescuse chelnerul de acum. Albert ar vrea să părăsească serviciul, dar despăgubirea însemnată ce trebuia s'o dea patronului, precum şi iubirea sfioasă pentru fiica acestuia, il fac să fie în acelaş timp chelner într'o cafenea mică şi fericitul posesor al unei sume de 800.000 de lei. Viaţa lui se împarte de acum între meseria sa ziua şi o viaţă de petreceri şi de lux noaptea, în mijlocul unei societăţi de aristocraţi bogaţi şi cocote la modă. Din această falşitate a situaţiei sale rezultă toate efectele comice ale piesei. Dacă i s'ar lua lui Arbert caracterul acesta de quasi-*travesti*, comedia n'ar putea rămînea în picioare un moment.

Cafeneaua cea mică a plăcut mult publicului tocmai prin simplicitatea intrigii sale şi prin varietatea personagiilor ce se mişcă într'însa.

Şi a plăcut desigur şi prin elementul de operetă ce conţine: o cîntăreaţă ridicolă, ca în operetele cele mai autentice, cîntec de vioară pe scenă şi cocote foarte expresive.

Eroul principal, Albert Lorifian, are multă asămănare cu Justus Haeberlin din *Prostul* lui Fulda, abstracţie făcînd bine înţeles de semnificarea mai adîncă a comediei germane. E aceiaşi naivitate cu încrederea ei nemărginită în oameni, acelaşi simţ de probitate împins până la ridicol şi, însfîrşit, aceiaşi timiditate sentimentală. Şi, cu toate aceste *defecte* din punct de vedere al luptei pentru traiu, eroul ese în ambele comedii triumfător. Satisfacţia publicului nu mai are margini şi aplauzele pornesc din toată inima, căci—de ce n'am spune-o?—cu toţii ne simţi n oarecum dezarmaţi în faţa vieţii şi, poate,—dacă nu cumva e o credinţă prea subiectivă—mai toţi sîntem sentimentali, nişte bieţi timizi sentimentali.

Succesul comediei lui Tristan Bernard în faţa publicului eşan se datoreşte însă foarte mult şi interpretării superioare, de care s'a bucurat. Rolul principal a fost susţinut de d. Petrone, care a făcut o frumoasă creaţiune din rolol lui Albert, izbutind să fie de o siguranţă desăvîrşită în diferitele situaţii ale piesei. D-nii Vernescu-Vîlcea, Demetrescu-Radu şi toţi ceilalţi au contribuit într'o largă măsură la succesul necontestat al *Cafenelei mici*. In genere, această comedie, fără a avea o deosebită valoare literară, e în spiritul publicului şi constitue un succes al stagiunii actuale.

Banii lui Octave Mirbeau e tipul caracteristic al pieseior cu teză. Acest fel de piese trăesc numai prin suflul particular al criticii nemiloase, care pătrunde toate mizeriile societăţii noastre. E un avantaj, pe care nu-l pot avea piesele a căror acţiune se învîrteşte într'un mediu obişnuit. Dar tot de aici rezultă şi mari defecte. Mai întâiu de toate primul defect şi desigur foarte serios e că eroul principal riscă mai în totdeauna de a eşi din domeniul realităţii. Asupra unuia şi aceluiaşi personagiu, dela început până la sfîrşit şi adeseori într'un interval de timp foarte scurt, se îngrămădesc toate virtuţile sau toate viţiile. Şi cum un om nu poate fi *numai* un model de virtute sau *numai* întruparea unui viţiu, urmează că simţul nostru de realitate e profund jignit. Dar mai e şi altceva. In dorinţa de a ilustra teza sa, autorul alege *numai* acele împrejurări, în care eroul îşi poate manifesta ori toată bunătatea sa, ori toată răutatea sufletească, şi deci la neverosimilitatea personagiului se adaogă şi neverosimilitatea împrejurărilor.

Şi *Banii* lui Mirbeau e o asemenea piesă, cu aceste avantagii şi cu aceste defecte. E puternică prin violenţa criticii ce o însufleţeşte, dar, în acelaşi timp, sufere mult de defectele enumerate mai sus.

Isidor Lechat e tipul omului avînd evanghelia banului, căruia i-a recunoscut enorma putere asupra omenirii. In afară de această forţă, el nu vrea să recunoască alta,—şi de sigur, nici nu bănueşte ca ar mai

putea fi vre-o alta. El desprețueşte orice ocupație a spiritu'ui care nu se poate transforma în bani şi pentru care de altmintrelea n'are nici o înțelegere. La un moment dat, el se izbeşte de o altfel de forță decît cea materială a banului, de forța sufletească a fiicei sale Germaine, care se înnăbuşa în mediul acela de paianjeni ce-şi întind firele insidioase şi care din cauza aceasta părăseşte casa părintească. Lechat rămîne înmărmurit în fața purtării fiicei sale, căreia ştie el bine că i-a procurat toate înlesnirile vieții materiale. Dar „les affaires sont les affaires", ele sînt mai presus decît faptul fugii fiicei sale. Isidor Lechat îşi urmează înainte combinațiile financiare, şi chiar la vestea morții năprasnice a fiului său, pe care l-a iubit şi cu care avea mare afinitate sufletească, are puterea să-şi stăpînească sentimentul de infinită durere ce-l copleşeşte, şi numai cînd afacerea, pe care o tratează, e complect terminată, abia atunci dă drumul plînsului său multă vreme reținut.

Vedeți, o mulțime de lucruri—între care unele aşa de rari în viața unui om, ca fuga unei fiice sau moartea unui fiu—se întîmplă toate într'un interval de timp foarte scurt, cum extrem de greu se poate întîmpla în viața reală. Dar autorul are nevoe de îngrămădirea aceasta colosală de fapte, pentru a scoate în relief, într'un relief extrem de disproporționat, caracteristica eroului său. Toate acestea contribuesc să dea un aer de neverosimilitate vădită acțiunii piesei. Şi caşi cum aceasta n'ar fi de ajuns, Mirbeau pune *el* în gura personagiului principal discursuri, prin care se caracterizează eroul însuşi—dintr'un fel de cinism împins la extrem—dar prin care vorbeşte autorul. Vorbele acestea, puse în gura lui Isidor Lechat, sună foarte falş şi slăbesc impresia totală.

Teza pe care a vrut s'o demonstreze Octave Mirbeau în această piesă e următoarea: Revoluția franceză, a distrus vechea nobilime franceză, care, cu toate păcatele ei, avea distincție şi delicatețã sufletească. La cîrma statului s'a ridicat burghezia triumfătoare şi locul aristocrației de sînge l-a luat aristocrația banului. Ridicată din clase cu pofte nepotolite şi lipsite de o rafinare sufletească, această mare burghezie n'a avut decît un singur crez, evanghelia banului, care conducea totul într'un stat, în care se produsese o complectă răsturnare a valorilor intelectuale şi morale. Şi Mirbean are suspine de un patetic dulos pentru această biată nobilime, care, prin pierderea averilor, şi-a pierdut orice influență în societatea franceză,—şi o ură neîmpăcată împotriva burgheziei acaparatoare şi fără scrupule. Dar în loc să se ridice împotriva acestor filistini, care trăesc numai în mijlocul frigurilor aurului şi care au un dispreț suveran pentru orice ocupație a spiritului, Mirbeau aruncă toată vina asupra ideilor democrate, care au produs această „cădere a neamurilor." Şi atunci prin Lechat nu se simbolizează numai această cea mai urită speță de oameni, ci întreaga democrație, toate revendicările mulțimii, care nu urmăreşte decît să devină şi ea cu timpul exemplare ale aceluiaşi Isidor Lechat.

Întreaga critică din piesă nu e îndreptată atît împotriva materialis-

mului antipatic al acestor oameni de afaceri, cît împotriva formelor sociale, care au putut să dea naştere acestei clase. Cîntecul e vechiu şi se fredonează şi pe aiurea...

Şi cum toate aceste idei n'au cum să reiasă din desfăşurarea acțiunii, autorul recurge la vechiul procedeu al declamațiilor personagiilor, ceia ce adaogă la neverosimilitatea pricinuită din celelalte cauze enumerate.

Totuşi piesa are multe părți de realism puternic, care compensează defectele arătate mai sus, şi, cu toate exagerările ei, critica vehementă, pornită în numele idealismului, are un răsunet în inimile spectatorilor.

In rolul lui Isidor Lechat, d. Cuzinschi a repurtat unul din frumoasele d-sale succese. Piesa a avut în genere parte de un ansamblu fericit, asupra căruia nu mai stăruesc în parte. Relev totuşi jocul inteligent şi nuanțat al d-lui Guțulescu, într'un rol secundar, şi debutul fericit al d-rei Olga Popovici în rolul Germainei.

Reprezentarea piesei *Sapho* a lui Alphonse Daudet a pus în evidență încă odată faptul că romanul şi drama fac parte din două genuri, care-şi au condițiile lor speciale, şi orice transformare a unuia într'altul nu poate fi decît în detrimentul amîndurora. Deşi piesa a păstrat ceva din frumuseța deosebită a operei romancierului francez, totuşi lîncezeala acțiunii şi fragmentarea ei în acte nu după cerințele naturale ale unei adevărate piese de teatru, ci după necesitățile tecnice ale transformării romanului în acțiune dramatică, ne-a făcut să regretăm paginile aşa de pline de farmec pasional, ce cuprind viața zbuciumată a acestei *Manon* a zilelor noastre.

D-na Aglae Pruteanu, cu jocul său neîntrecut, a dat o viață deosebită părților îndeobşte monotone ale acestei piese.

Prieteni din copilărie a lui Fulda are un subiect foarte simplu şi, ca tot ce-i nemțesc, foarte metodic. Patru prieteni au jurat să rămînă becheri. Rînd pe rînd se însoară însă primul prieten, al doilea şi al treilea. Singur cel de al patrulea, extrem de furios din cauza „trădării" celorlalți trei, rămîne neclintit în hotărîrea lui. O stenografă, care servea de secretar, făcu însă ca şi cel de al patrulea, Martens, să-şi calce în curînd jurămîntul.

Prieteni din copilărie e în genere mult mai slabă decît *Prostul*, cu care se asamănă prin aceiaşi delicatețã sufletească a eroilor. Cum spuneam mai sus, acțiunea se desfăşoară prea metodic: ai cunoscut scena I, începi, fără să vrei, a bănui şi pe celelalte; ai cunoscut primul act, bănueşti numaidecît şi restul piesei. Vine, de pildă, întăiul prieten şi declară, spre consternarea lui Martens, că s'a însurat. Vezi venind apoi şi pe prietenul cel de al doilea tot cu o figură jenată. Parcă ți-ar veni numaidecît în gînd că şi acesta are să spună acelaşi lucru. Cînd deschide gura şi prietenul No. 3, nu mai ai aproape nici o îndoială

asupra declaraţiilor ce va face şi acesta. Dar nu, Fulda vrea să ne exaspereze cu metodicitatea lui teutonică. Trebue să apară pe scenă şi servitorul lui Martens, care, stingherit, să spună că e nevoit să plece. La întrebarea stăpînului în privinţa cauzei acestei plecări neaşteptate, răspunsul era aşa de pregătit prin scenele anterioare, încît o cuconiţă de lîngă mine din stal nu-şi putu opri nerăbdarea şi ciripi, cu o vădită satisfacţie, înaintea actorului şi chiar a sufleurului: „M'am însurat şi eu."

Piesa are multe părţi de detaliu vii şi frumoase. In deosebi sfîrşitul actelor e cu dibăcie întocmit. Dar în general această comedie cu greu scapă de o monotonie, care ameninţă s'o cuprindă cu totul din timp în timp.

Martira lui Jean Richepin ne-a dat prilejul să ascultăm o piesă în versuri. Ca întotdeauna, ne-am bucurat de frumuseţa versurilor autorului şi prea puţin de meşteşugul dramatic al poetului liric. Richepin a căutat să pună faţă în faţă lumea creştină, ascetă şi fanatică, cu lumea păgînă, debordantă de plăceri ale vieţii materiale şi stăpînită de un scepticism rafinat. Lumea păgînă, chiar atunci cînd ca Fiammeola crede că şi-a schimbat sufletul devenind creştină, în realitate a ajuns numai la o variare a formei exterioare. Erau două lumi prea opuse, pentru a se confunda uşor una într'alta.

Piesa s'a reprezentat în frumoasa prelucrare a d-lui M. Codreanu şi a avut norocul ca unul din cele mai frumoase şi mai armonice pasagii *(Foile de mintă)* să fie spuse de d-na Pruteanu.

Sara de 8 Decembrie a dat prilej publicului eşan să-şi ia adio dela una din cele mai vechi şi talentate artiste ale teatrului nostru, d-na Atena Georgescu, care s'a retras din teatru după o carieră de peste 45 de ani. Aproape o jumătate de veac de activitate artistică!

In ultimul antract s'a organizat o mică serbare pe scena teatrului. Directorul Teatrului Naţional, d. M. Sadoveanu, a arătat în cîteva cuvinte călduroase recunoştinţa teatrului din vechia capitală a Moldovei. S'au ţinut apoi cuvîntări din partea artiştilor societari, din partea stagiarilor, a elevilor Conservatorului şi a presei eşene. Publicul a făcut o călduroasă manifestaţie de simpatie artistei sărbătorite, „Coana Veta", cum o numea Caragiale.

Din nefericire însă piesele care s'au jucat cu acest prilej n'au fost şi ele la înălţimea momentului. S'a jucat un act din *Două orfeline* şi *O căsnicie*, piesă originală în trei acte de colonel Gh. Ursachi. Toată această aşa zisă piesă e o ţesătură de banalităţi fără nici o semnificaţie, într'o limbă de o platitudine suburbiană, mergînd uneori până la expresii ce cad în trivial. E păcat ca talentul unei artiste ca d-na Pruteanu şi al celorlalţi artişti să se cheltuiască în interpretarea unei piese, care, în părţile cele mai dramatice, izbutea cel mult să amuzeze într'un chip delicios.

C. Alexandrescu

BUCUREŞTI

Teatrul Naţional

Paradoxalia... E ceva mizerabil în profesia de cronicar, ceva care te desgustă de frumuseţea ei, dacă, se înţelege, cauţi înainte de toate sinceritatea. In artă, caşi în politică, lucrurile care ţi le înfăţişezi îşi scot inevitabil înainte oamenii, autorii...

Cu aceştia vieţuieşti laolaltă. Aceştia fac parte din lumea care te-a cunoscut sau pe care o cunoşti. Le critici azi o scriere sau un act şi tot azi ai şi nevoe de dînşii sau de-ai lor, nu pentrucă scrii, dar pentrucă... trăeşti.

E-o 'mpletitură groasă, necurmată, de interese care, deşi deosebite prin natură durează alăturate după cum se pot şi combate reciproc, iar omul, prea meschin, îndeobşte, nu ştie să separe bucăţile distincte, să suprime legătura de suvenire dintre ele dar se foloseşte dimpotrivă cu pasiune de confuzia celor două sensibilităţi, intelectuală şi socială, şi una suferă de apăsarea celeilalte.

Se întocmeşte astfel un determinism, necesar speciilor desigur, dar dăunător ameliorării ei, dăunător ideii, înăbuşitor de iniţiative, pervertite. De-aceia-i şi-atît de lent progresul pe care-l face omenirea, datorit, trebue să credem forţelor critice, cu adevărat germinative în acest sîn de forţe conservatoare, stagnante.

In practica lor înţelepciune Latinii chiar au formulat admirabil datoria creerului de-a nu vorbi decît după masă şi dreptul sătuilor în sfatul judecăţii. Următoare preceptului *Primum vivere deinde filosofari* critica nu se poate exercita subt douăsprezece mii de lei rentă, şi această doctrină echivalează pentru cele mai multe inteligenţe cu a muri întâiu ca să poţi dup' aceia să trăeşti.

Metoda profesională de nivelare şi stare pe loc nu-i specială numai scriitorilor şi gazetarilor, ea se găseşte întreagă în procedeele chiar ale naturii. Tot ce se dobîndeşte, fără voe, trebue păstrat cît mai intact şi cît mai multă vreme, împotriva vremii, duşmana lucrurilor şi aliata forţelor, deocamdată mici. Se pune 'n circulaţie o uniformă-tip, cu care trebue să te 'mbraci măcar până la şale. Critica dispare.

Toate meseriile, cu grupările lor fatale, tind la stabilizare; carte, şcoli, estetici. Li-i teamă de un inimic, indicat de intuiţie. Scriitorii se aglutinează ca moleculele, involuntar, se adună ca lupii îmblînziţi şi nasc între dînşii, unităţile de calitatea trebuincioasă.

Te gîndeşti la piersică, de pildă. Interpretarea ce-o dă sîmburelui, privit ca fiul scump al fructului de catifea, ştiinţa trebue să fie cea mai greşită. Sîmburele cunoaşte, dimpotrivă, toate persecuţiile materne. Ingreşită. Sîmburele cunoaşte, dimpotrivă, toate persecuţiile materne. Ingrijată ce apare încrezător, naiv şi gingaş în mijlocul ei, piersica ia toate măsurile ca să-l asasineze, şi cu atîta înverşunare şi hotărîre că-şi exa

gerează formele și carnea-i criminală crește de vre-o douăzeci de ori în raport cu dușmanul. O luptă pe viață și moarte se 'ncinge atunci și ca să iasă biruitor, construindu-și o coajă, un ciment de nesfărîmat, sîmburele are nevoe în cuibu-i de întunerec, de-o rezistență uriașă. Nu zic că dac' ar avea piersicul un creer, ar face piese de teatru, dar viața odraslelor lui ar ajunge nesuferită. Constrîns să moară germenul trăește ca o individualitate adversă și se strecoară chiar prin inima împrejurărilor care l-au ținut înmormîntat.

Societatea, și mare și mică, unde să te robească, te robește de fapt, îți impune botezul ei. Viața utilitară umblă să stingă viața cerebrală, care-i critică. Totul asigură victoria germenului opozant.

Acum să stringem chestiunea brusc, ca o cravată lăsînd nodul ca să-l desfacem mai tîrziu și să vorbim de d. Nicolau, dramaturg, un bărbat fercheș cu mustața neagră, autor de bucăți gustate de publicul său. Politeța deosebită a d-lui Nicolau atît după reprezintație cît și înnaintea premierelor sale mai cu seamă, starea-i de spirit, inaccesibilă nemulțumirilor aparente fac dintr'însul un om model, un fel de Fialcovski al teatrului romîn, unul din cei mai gingași și mai bine prinși în plasa de stimă reciprocă, profesională și socială. Cu toate că piesele sale nu scot din minți nici pe invidioși nici pe ceilalți, cu toate că arta înțeleasă oarecum, le renegă, d. Nicolau are în totdeauna ceia ce se numește o presă excelentă. Intre colegi, care bolesc de morbul teatral, se închee insensibil un acord duios și tenace. Impletitura intereselor.

Cînd s'a jucat *Actrița* spectatorii nu se poate spune c'au căzut în sincopă admirativă, deși d. Nicolau ar fi cîștigat îndoit dacă ar fi venit în stagiune după d. Delavrancea și *Hagiul* său *Tudose*. Nu. Afară de ceaiuri și de alte băuturi, consumate mai mult pe scenă—în Actrița se servesc paharele cu o dărnicie!—și afară de cîteva apropouri bune, publicul nu s'a îndulcit cu multe lucruri. Totuși în presă s'a scris, cu prea puține excepții, că dacă d. Nicolau n'a fost ridicat pe sus de către public în urale până la Mihai Viteazul, insuccesul acesta se datorește interpreților!! și nici de cum autorului, ceia ce-i absolut fals.

Un retro-zigzag dacă doriți. Voiam să spunem că nu poate să existe cronică imparțială, și-atunci nici cronică, prin urmare. In jurul condeiului care cifrează, pe cît poate, meritul artistic, zbirnîie o mie de muște, deputăția motivelor dinafară.

In teatru lucrul e cu desăvîrșire exact, dacă ne îndoim de realitatea lui aiurea, unde cronica s'ar mulțumi să fie narativă.

Imparțial?... E un fel de-a vorbi. De fapt nimic nu poate fi cu adevărat imparțial și, lipsite de orice parțialitate, aprecierile n'ar avea poate nici culoarea care le face interesante. Dar e imparțialitate atunci cînd condeiul primește direct, ca un paratoner, fulgerul spontaneu al impresiei,—care e adevăr. Simplă întipăritură, adevărul este însă singura înțelegere dreaptă dintre spirit și lume.

Ar trebui să dăm rețeta bunului cronicar...

Hagi Tudose,—*piesă în 4 acte de d. B. St. Delavrancea.*

Cei care acuză pe d. Davila că prigonește teatrul romînesc pot să fie mulțumiți. D-sa nu se vede a fi cruțat vre-o cheltuială și se muncește de două luni la Național pentru o seară ca aceasta, într'adevăr prea romînească. Cine-ar putea spune că din aceste două metode: a nedreptăți—o ipoteză—doi-trei autori tineri, refuzîndu-le rampa și jucînd piese străine bune și bine traduse, sau a primi toată producția teatrală romînească, fără deosebire, dînd scriitorilor de seamă ai limbii, prilejul de-a se face de rîs; cine ar putea spune că trebue neapărat urmată cea din urmă? Impiedecarea cu orice preț a d-lui Delavrancea de-a ieși pe scenă cu un *Hagi Tudose* ar fi servit prestigiul literaturii înnainte de toate, crud ofensat astăzi. Dar s'a isprăvit. D. Delavrancea nu mai este. Arta a fost murdărită, limba batjocorită, și publicul siluit, n'avem de ce să nu ne facem datoria.

A fost odată ca niciodată. D. Barbu Delavrancea iscălise cîteva pagini de proză care trecuseră în antologii. Hagi Tudose era numele unui avar și lacom care murea de foame pe-un mușuroiu de aur. Nu știu ce i-a venit să iasă pe scenă. D. Delavrancea avea un copil frumos. Lumea lăuda frumusețea copilului. Crezînd că-l mai înfrumusețează tatăl îi scoase copilului ochii. Evident că sînt și copii fenomenali. Chiar sluga dumneavoastră cunoaște unul care n'are mai puțin de patru licențe și un doctorat; afară de asta cîntă cu vioara și din gură pictează, e orator, știe scrima și roata pe fus. Numai că în literatură, copiii aceștia nu fac două parale și reprezintă în societate absența prin exces.

Ce geniu e acela care îndeamnă pe un scriitor să se întoarcă la o invenție de tinerețe, cînd ar fi atît de lesne să găsească alta? Și cîtă încredere, neobicinuită la oamenii de talent, trebue să aibă scriitorul în opera lui ca să mai creadă bună o bucată veche, cînd tot ce scrii, chiar de te chiamă Balzac, ți se pare în genere slab și a doua zi te plictisește?

Te întrebi, pe cînd un Nottara se zmucește ca Tartarul ca să-i scape piesa, te întrebi ce folos a tras d. Delavrancea din toate lecturile d-sale, din toate observațiile sale, dacă la o vîrstă cînd fantoma vieții se 'nveștmîntă cu splendoare și cînd cugetarea, înobilată, apucă pîrtia problemelor mari sau devine senin contemplativă, d-sa poate să scrie o proză pe care n'ar mai iscăli-o nici niște pornografi? Cu literatura pe care o face astăzi clasicul Delavrancea, numele unui începător s'ar simți mizgălit și s'ar necinsti generația care o tolerează.

Cum o fi lucrînd d. Delavrancea?... Se gîndește, se gîndește, se gîndește și... nu se mai gîndește, căci nu izbutește.

— Ei, birjar, du-mă la piață și du-mă razna.

După ce s'a suit în trăsură d. Delavrancea scoate un caet din buzunar. Vede o biserică. O notează cu toți sfinții ei dela intrare. No-

tează pe popă, mai multe prăvălii cu ghiudenul colaci la uşă, cu bice, cu căpăţini de zahăr, spînzurînd afară. Notează pe negustor şi favoritele lui, notează şorţul verde. Mă rog! culoare locală. Nişte oameni ies dela biserică şi o cucoană cu fusta pîlnie. Culoare sezon malacof. Alandala, creştinii se pun la vorbă. Cucoana detaliază giuvaericalele ei, cu preţul respectiv. Un ctitor al bisericii se ceartă cu un june căruia nu-i place zugrăveala bizantină şi preferă icoanele lui Tătărăscu! Dintr'una intr'alta, Nenea Tudose care zice că-i zgîrcit, primeşte sfatul, aşa în treacăt, caşi cum ar fi vorba de morcovi sau de peniţe Klaps, să meargă la hagialîc. Trece o femee cu cobiliţă, borţoasă. D. Delavrancea o notase şi pe ea, caşi pe nişte pungaşi de copii care se joacă de-a smeul, şi mai tîrziu de-a poarca, şi în aşa fel în cît spectatorul să înveţe tecnica încurcatului, a burţii la sfoară şi-a poarcii. Porcaşii izbesc din greşală pe Tudose în fluerul piciorului şi sînt alungaţi cu bastonul. In fundul decorului tot apar nişte pungaşi care fură dela bragagerie. Tudose gustă icre şi măsline dela băcan, cu degetul. Pe prispa casei lui Tudose stă nepoată-sa căreia îi vine să cînte. Defectuoasa-mi ureche muzicală n'a putut să precizeze ce anume *can jă te viu Ninetă* sau *vine Baba dela tîrg*. Cucoana Gherghina, din care d. Delavrancea, că-i tare plin de duh şi a cunoscut pe Carageale, face o *Jorjetă*, se plînge că o strîng ghetele la *picere* grozav, că o să bolească de *rematism*, că se duce acasă să-şi pue numitele picere într'un lighian cu apă rece. După aceste nuci, şi altele, în perete, se lasă cortina. Nu ştiu cît a durat actul întâiu, căci mi-e sete, mi-e foame, mi-e de cafea şi mi-e de toate, numai de Hagi Tudose nu.

Nenea Tudose a luat vorba dela uşa bisericii în serios, blestematul. Noi nu ştiam ce are să fie în actul al doilea, ce are să facă din toate bătrînul Tudose; dacă are să înveţe poarca, dacă are să se joace cu smeul, dacă are să se facă bragagiu. După cum începuse piesa el putea să rămîie şi... borţoasă. Cum să prevezi că pe cînd noi beam un şvarţ şi-o ţigară de tutun la bufet, Nenea Tudose, zbura spre Ierusalim! Ceva mai mult, el şi fusese şi se şi întorsese. V'o jur pe onoarea mea de cronicar. Şi ca să fac plăcere d-lui Delavrancea, m'aş jura şi de rude, dacă n'aş fi sigur că mă credeţi pe cuvînt. Afurisitul de calic se întorsese hagiu. E cu nepoată-sa în curtea casei dindos, îmbrăcat cu scumpete. Dulama de mătasă cu dungi în lung verzi şi negre, l-a costat ochii din cap. Aşteaptă neamurile care nici nu întîrzîază să vie ca să-l felicite şi să-l pupe, ca pe un sfînt. Vine cucoana Gherghina cu *jupînul*. Acestui jupîn, care poartă la vîrsta dumnealui joben, nu-i place cucoanei să audă zicîndu-i-se jupîne! căci duhlie cum e, şi cum a apucat şi pe Caragiale, schimonosit în toată piesa, se face foc şi apostrofează aşa: „Dar ce mă, ce-a jupuit oile cu tine?“ o variantă literară la „N'am păzit porcii cu tat'tu!“. Şi vin toţi ceilalţi, plus domnişoara, care ştie franţuzeşte—căci nu se putea altfel. D-na Giurgea, titulara ingenuă a rolului de fetiţă se achită de franţuzeasca d-sale aşa în cîtăs

nu lase cumva publicului bănuiala că n'ar fi fost la Paris. Singurul neajuns e că toată lumea asta n'are unde să şadă; Hagiul n'are decît un scaun şi acela cu trei picioare. Am spus că Hagiul era zgîrcit. Atunci cucoana Gherghina o să şadă pe banca din curte şi grădină. Se aşează şi... pîrrr!... banca se rupe. Cucoana Gherghina cade ca la Moşi cu „zgaibaracele“ în sus. Jupa şi malacoful cucoanelor sînt între alte multe locuri sărate din piesă, punctul de glume de tot soiul, obicinuite în bordelurile populare. La urmă, toţi musafirii se aşează pe iarbă, ca să asculte impresiile de călătorie ale Hagiului, care durează un sfert de ceas şi interesează publicul, nevoe mare. Cum domnişoara stă în picioare cu malacoful ei, iar logodnicul culcat în iarbă, cucoana Gherghina îi atrage atenţia că ginerile se uită pe subt fustă şi *vede*. Cucoana suferă iarăşi de *picere* şi se descalţă. Nu şi-le bagă însă în apă rece. Hagiul, al naibii!—a adus dala locurile sfinte nişte lemn sfînt, care vindecă de toate şi încă de ceva. Calitatea lui de căpetenie este că... este că... nu ştiu cum aş zice ca să fiu mai pornografic decît d. Delavrancea... este că mă 'nţelegi! Ce bucurie pe bătrîni cînd cumpără această sfîntă cantaridă! Ei or să doarmă cu lemnul sfînt în pat. In sfîrşit, vine noaptea şi pleacă neamurile ca să se risipească şi actul al doilea. Aci Tudose face pe tragicul, iese cu un topor prin curte, după ce se culcase, bombăneşte; nu găseşte pe nimeni, debitează fraze la uşă şi intră să se culce iar, căci se lasă cortina.

Se înţelege că şi la actul al treilea, cronicarul e silit să rămîe. Lemnul sfînt şi-a făcut efectul. Toţi vor vorbi de el că-i înfierbîntă, că i-a dat cu 30 de ani înapoi. Toţi au visat că se repeta noaptea nunţii, pe care o şi descriu, cu tăvălelile prin aşternut. Decorul e grădina jupînului. Perechea tînără a logodnicilor se sărută pe toţi obrajii şi îşi fac fraze de-o inspiraţie de moşnegi neputincioşi şi lubrici. Actul, să nu ne ferim s'o spunem, este cu desăvîrşire porcesc. Bătrînii îşi trimit odraslele prin întunecimile crîngului. Vorbind de cei tineri ei zic şi repetă, pentruca publicul să savureze mai bine, că încă nu s'au *atins*, dar că încet-încet se vor atinge. Mai tîrziu ei spun că tinerii s'au şi atins, pocneau crengile crîngului. Cucoana Gherghina spune că o ţinea cineva de pulpe ca să încalece. Hagiul Tudose zice că este virgin şi povesteşte ce de citeori se scula diavolul în el, el îi turna apă rece în cap şi îl bătea cu pumnii ca să şi-l potolească. E vorba mereu de un semănat... de porumb sau de grîu, de o vale... spartă, de crăpăturile... pămîntului, de plugul care intră şi iese, de coarnele plugului luate cam la spinare. Aceste murdării textuale alcătuesc pentru d. Delavrancea sensualismul. Nu mai ştiu cum se isprăveşte actul al treilea, şi-i perfect indiferent. In sală s'a fluerat.

In actul al patrulea Hagiul Tudose geme pe patul său de suferinţă, în care o să şi moară. Cucoana Gherghina vine şi îşi arată ciorapii, fustele, bibilurile, apoi se necăjeşte că soţului ei i-a zis Hagiul „Jupîne“, şi iese trîntind uşa. Se vorbeşte de noua căsătorită de două luni,

care era grea de șapte. Vine popa cu grijania și Hagiul îl dă afară. Hagiul nu vrea să bee zeamă de varză, dorește însă o supă de găină. Ce mai ala-bala, Hagiul Tudose moare bălăcind într'o pungă de aur vărsată în poala plapomii.

In toată piesa o singură imagine frumoasă: Tudose „vîntură aurul cu mînile, ca stelele cerului", nu știu dacă citez exact. Dar imaginea aceasta trebue să aparție cuiva: am mai citit-o de cîteva ori.

O anecdotă dintr'un almanac: Un savant englez calculase odată cît timp îi trebuia pisoiului său ca să iasă și să intre pe ușă, și ajungînd la o cifră fantastică pentru o mie de ani, savantul retează coada cotoiului, scurtînd astfel timpul pe jumătate. D-lui Delavrancea nu i-a scăpat anecdota. Hagiul Tudose i-a tăiat și el coada cotoiului său, căci pînă ce-i ieșea cu coadă cu tot motanul, i se răcea odaia. E drept că Hagiul Tudose nu era englez.

După actul al doilea, supărat, d. Delavrancea s'a dus în cabina actorilor și a avut nesocotința să bruscheze pe excelentul artist Nottara, căruia i se cuvine numai recunoștință. Drept răspuns la felul de creștere al unui dramaturg fără vocație și bun simț literar, colegii d-lui Nottara, care se aflau în sală, au organizat ovațiile de protestare ce s'au auzit la sfîrșitul piesii, cînd d. Nottara a fost violent rechemat. Credem că d. Delavrancea nu și le-a atribuit cu plăcere.

Despre interpreți în genere, să nu mai vorbim. Piesa a fost pentru dînșii o adevărată ofensă, iar cu d. Nottara, silit să se maimuțărească, la vîrsta lui, cu autoritatea lui artistică, s'a comis ceia ce oratorul dela Cameră Delavrancea numește bătîndu-se în piept „o infamie"!

D. Delavrancea ar putea obiecta realismul. Ne-ar putea spune că cinismul d-sale este scos din viață, că scenele și limba vorbită sînt observate *sur le vif*. Dac'ar fi numai atita, copie și stenografie, realismul n'ar fi putut nici cînd întemeia o școală literară și n'ar fi pretins la literatură, n'ar fi însemnat nimic. Realismul e o inspirație. Ceia ce-i face tot prețul e tocmai transparența lui neîncetată, sînt figurile, vizibile cu mintea, pe care gîndirea le descrie în interiorul lui, strict geometrizat. A face realism cu d. Delavrancea în teatru, este a lua osul de elefant și a-l pune coadă direct la lama din care vrei să scoți un cuțit,—sau elefantul întreg. Natura dă materia: omul o stilizează. Toată lumea știe că sfecla e dulce; nimănuia nu i-ar veni să arunce în ceașca lui cu ceai o sfeclă, decît d-lui Delavrancea. Trebue extras zaharul, și extragerea e penibilă și lentă: un sac la o cultură întreagă.

Ce distilare cerebrală e-aceia în care lucrurile trec de-a dreptul în mîna împrejurării? Funcția creerului este să concentreze, să extragă: aci e toată arta, toată știința, toată filozofia. Noi n'avem ce face cu o literatură de picioare. Picioarele își trăesc literatura lor în fiecare zi, prin tîrg, cu lumea. Și cu cît te cobori în realism, cu atît sforțarea e mai grea, cu atît e nevoe de forțe cerebrale mai mari, ca să ridici noroiul pînă la gîndire, el rămînînd ce este, noroiu, și gîndirea rămînînd gîndire. Realismul e panteic. Sămînța lui Dumnezeu, lumina, încolțește în luceferi ca și jos de tot, în glodul rînced al ulițiilor străbătute de vite. Operația de-a scoate perle pe-acolo unde vulgul nu vede decît muscărie, este dumnezeiască. Totul e sacru în mînile artistului și acesta știe să-și dozeze mateia. Trivialul vieții, care ispitește puterile d-lui Delavrancea, este o adevărată comoară, virgină pentru literatura în special romînească, amorțită în imaginile și tînjelile uzate, pesimiste. D. Delavarncea și-a ales minunat de bine terenul. Ce folos că nu știe să și-l cultive, ca să rodească. Numai atunci interesează gunoiul, cînd în forma unei flori sau unei poame s'a ridicat deasupra lui însuși cel puțin de cîteva șchioape.

Se petrece cu scriitorii noștri ceva foarte ciudat. Pecînd un Tolstoi, un Anatole France, un Ibsen, un Hugo, un Fabre aduc pînă la adînci bătrînețe partea lor de jertfă și de avuție intelectualității universale și an cu an îi sporesc cu recolte noui grînarul, autorii noștri și cei mai buni sînt paralizați din tinerețe. Ofeliți la netimp, ei încetează de-a produce la o vîrstă ce trece în alte țări drept cea mai viguroasă. La 50 de ani ei au început încă de mult să trăiască din suvenire. Unii dintr'inșii fac impresia unor simpli diletanți și e greu, după oarecare durată, să faci în opera lor subită, și izolată de viața lor întreagă, partea talentului și partea adolescenții. Accentele lor, fericite un moment, se pierd progresiv. Nu e continuitate în viața scriitorilor noștri, nu-i concentrare și excluzivism artistic.

D. Delavrancea după ce a fost advocat, primar, deputat, liberal, conservator, ministru... se retrezește poet. Zicîndu-și că la urma urmei
tot epoca de urgisită și nebăgată în seamă literatură fusese cea mai
dulce, vremi de boemă și de chică tumultuoasă, de coate rupte dar agere
și de iluzii nemăsurute, se aruncă, revoltat și nădăjduitor să prindă firul
trecutului său, peste care politicianul și tribunul au trecut cu trăsura și
automobilul de multe ori și l-au tăiat... un trecut ce nu se poate și ar
fi și nedrept să mai revie. Intre atunci și acum e depărtarea cea multă,
tradiția e ruptă. In loc de unul, omul s'a îndoit; pe-un mai privește 'n-
coace cu dispreț și mîndrie tînărul de odinioară—din celălalt mai im-
ploră omul de azi, prea slab, prea necredincios ca să înfrunte cu picioa-
rele goale, ca Isus, talazul apelor negre ce-l desparte de sineși. Vine un
timp cînd sufletul te întreabă evanghelic: ce-ai făcut cu mine? și atun-
cea te respinge. Chinul d-lui Delavrancea, chinul său adevărat, se zu-
grăvește în ceia ce face astăzi, în propriul său *pastiș*, astăzi cînd are
totul la îndămînă, toate șansele de izbîndă ca să fie în sfîrșit! și cînd
nu mai poate fi. Ce-i lipsește d-lui Delavrancea cel adulat, cel cu o
viață pe umeri, cu un nume cucerit în tot felul de lupte, astăzi? Presa
îl glorifică, partizanii îl ridică pe brațele lor.

Trece, și toată lumea șoptește: Delavrancea! Ce-i lipsește cînd are de partea d-sale și pe *celălalt* Delavrancea?... Și cu tot acest aparat protocolar, care adaogă disproporții și ascute tragedia unei vieți, aruncată 'n vînturi ca pleava, poetul nu ajunge să inspire simpatia și să dobîndească aureola argintie de care s'a și prins silueta fragilă a noului venit, un ins singuratec și neînsemnat, cu un caet de 10 foi în buzunarul paltonului desiînat: Sufletul! ce-ai făcut cu sufletul d-tale!—orice ar fi acest suflet și numească-se el oricum, el e stînca din lăuntru pe care se razimă omul și omenirea.

Ori iată lucrul, de care ne îngrijim noi, cel mai puțin. Tot ce ne ispitește mai slab pe noi, este tocmai acest resort de vecinică tinerețe și energie, care cînd slăbește ne'nmoae geniul și rassa cu el. Idealistul care va scri o carte de revoltă și de profetice insulte, meritate de timpul nostru disolvant și de incoloră decadență, va fi probabil hulit ca un trădător; dar acela poate da naștere și unui curent de împuternicire.

Și această bătrînețe precoce nu-i numai a literaților lipsiți de cultul entuziast al profesiei lor. Toată clasa intelectuală este vetustă, descurajată, toți suferim într'o măsură oarecare de rana învinșilor, pe toți ne îngrozește un ideal. Și starea noastră sufletească nu se dovedește numai în seara unei reprezentații teatrale, cînd un scriitor cu vază și întărit de onoruri trivializează arta sfîntă. Ea te izbește la fel în clipele istorice, naționale, care surprind un popor întreg, străin de orice însuflețire și de orice fond comun de credințe.

Nu știu dacă o piesă ca *Hagi Tudose* comportă toate aceste scrîșniri din dinți și toate aceste suspinuri. Nu-i mai puțin adevărat că ea te face să încerci sentimente violente și trezește în tine un dor zbuciumător de-o situație nouă morală și de-o energetică purificătoare și expansivă.

T. Arghezi

MISCELLANEA

In fața războiului

In momentul în care mii de vieți omenești își găseau sfîrșitul pe cîmpurile de luptă din Peninsula Balcanică, sub bolțile catedralei din Basel, delegații Internaționalei europene stigmatizau prin fraze nobile și calde războiul care face atîtea victime azi și pe acel care poate izbucni mîni. Cu puține excepții, presa și reprezentanții oficiali ai claselor stăpînitoare n'au găsit decît cuvinte de dispreț sau de ironie pentru acest gest, pe care milioane de muncitori au crezul că trebue să-l facă în fața lumii.

E desigur o doză considerabilă de bun simț realist și robust în această atitudine, pe care o înțăleg, fără s'o aprob. N'o aprob, fiindcă nu pot vedea în oameni ca Bebel, Jaurès, Vaillant, Ramsay Macdonald niște trădători, cum cred unii, sau niște simpli utopiști și sentimentali primejdioși, cum cred alții.

Nu odată în istorie, oamenii care credeau că înțăleg mai bine timpul lor, n'au înțăles rostul tuturor semnelor timpului lor. Cam aceiași atitudine aveau acum aproape două mii de ani bărbații pozitivi ai pozitivului imperiu roman, față de marea mișcarea idealistă care trebuia să domine lumea. Și dacă marele inițiator al acestei mișcări ar reapărea între noi, ar recunoaște esența pură și eternă a învățăturii lui, trăind în sufletul celor adunați la Basel și nu în războinicii reprezentanți ai clericalizmului de pretutindeni.

Și după cum ceia ce este nu trebue să ne facă să uităm cu totul ceia ce trebue să fie, nici viziunea acelei lumi ideale a marilor scopuri nu trebue să ne facă să nesocotim brutalele cerințe ale realității ce ne încunjoară, căci această nesocotire o putem plăti prea scump, poate chiar cu propria noastră existență.

Respectul umanității, acel mare ideal care plutește luminos înaintea noastră, nu-și poate găsi deplina lui realizare, decît în sînul unei nații și numai prin ea. Apărarea existenții naționale, afirmarea marilor revendicări, nu pot fi sprijinite decît pe forță, și înșiși apostolii cei mai înfocați ai păcii sînt nevoiți să facă cu realitatea necesare tranzacții.

In Reichstag, Bebel a declarat acum cîțiva ani că în momentul în

care Germania ar fi atacată, ar lua cu toată bătrîneța lui pușca în spate și nu de mult în parlamentul austriac socialistul Renner a declarat că partidul său va apăra ca un singur om monarhia habsburgică împotriva țarismului. Un Jaurès condamnă războiul colonial, dar nu uită Alsacia și Lorena, vechea rană care rămîne pururea deschisă, iar cînd o face, apare inferior lui însuși.

Și dacă manifestări platonice de natura acelor dela Basel, care tind să evite războiul ce poate izbucni, își au poate rostul în sinul marilor națiuni ale Apusului, națiuni cărora un trecut strălucit de forță culturală și materială le dă dreptul să aspire a deschide lumii orizonturi nouă; au oare în acest moment, asemenea manifestări, acelaș rost și aceiași oportunitate în mijlocul nostru, popor mic, trezit tîrziu la viața liberă și la acea culturală, încunjurat de vecini puternici față de care avem de susținut revendicări naționale, la care nu trebue și nu se poate să renunțăm? Mă gîndesc la întrunirea socialistă din București și la cuvîntările rostite cu această ocazie.

Vorbind despre războiul din Balcani, unul din oratori spunea că adevărații lui autori, acei care au ațițat patima războinică au rămas acasă și în foc n'au intrat decît masele inconștiente. E în această afirmație un neadevăr și o ofensă. Un neadevăr, fiindcă e greu de văzut în țărănimea bulgară, care nu are decît puțini analfabeți și care de un deceniu primește o educație în care idealul național primează, o masă inconștientă, și o ofensă pentru acea tinerime intelectuală, care a căzut în primele rînduri luptînd pentru o cauză pe care o credea dreaptă.

Invocînd autoritatea lui Saint Simon, acelaș autor apoteoza valoarea vieții individuale, pe care clasele stăpînitoare, pentru care nu există în lume decît interese materiale, în criminala lor lăcomie, o sacrifică și o nesocotesc. Respectul vieții individuale e desigur un înalt principiu, în scara valorilor ideale el nu poate ocupa însă totdeauna primul loc.

Înaintea și în urma vieții individuale, există în timp și în spațiu, marele organizm național, în care cea dintăi nu e decît un atom microscopic, organizm a cărui viață colectivă izvorăște cu intensitatea forțelor naturale dintr'un trecut milenar și care poate conține în sinul lui, pentru ascensiunea lui la cea mai înaltă potență a personalității noastre, chiar germenii unei desvoltări viitoare, de o perspectivă nemărginită.

Sunt momente în istoria popoarelor, în care ființa lor națională apare stingherită în naturala ei evoluție sau chiar amenințată în existența ei.

În fața marei primejdii trebue să fim gata să jertfim atunci fără ezitare viața noastră individuală, pentru a asigura existența marei vieți colective, care o depășește. Brutala necesitate a acestui singeros sacrificiu poate fi deplinsă; față însă de munca acelora care a luptat înaintea noastră, de moștenirea care ne-au lasat-o și de acea pe care intactă trebue s'o transmitem acelor care vor veni după noi, această necesitate apare însă în fața conștiinții noastre de azi și cu aceiași forță imperativă va apărea poate, în fața conștiinții omenești de totdeauna, ca liniștită și senină îndeplinire a unei datorii supreme.

Cărți și fapte interesante

Se poate spune că în societatea cărților poți trăi mai comod decît intr'a oamenilor: căci schimbările aici sînt posibile, după plac, fără restricții personale și convenienți sociale.

Cîteodată te plictisești să mai admiri înțelepciunea și să aplauzi virtutea, dintr'un simplu și inocent *apetit* intelectual de variație: orice savoare, peste măsură prelungită, ajunge fadă. E, să zicem, o perversiune intelectuală diabolică—nu însă arareori întîlnită—de a prefera, în anumite momente de răgaz, manifestările minții omenești sub formele lor solemne, în locul sclipirilor ei geniale.

Contrastul e una din condițiile estetice ale comicului, care e atît de higienic pentru viață prin efectul lui fiziologic știut asupra circulației singelui! Risul provoacă dilatarea vaselor sanguine și activează astfel circulația și combustia organică: iată de ce trebue să fim recunoscători acelor scriitori romîni—foarte gravi—dintre care unii sînt premiați de „Academia Romînă", iar alții au ajuns în imposibilitatea de a mai fi, de oarece au pășit deja pragul acestei înalte instituții de cultură națională. Lîngă operele lor pot sta cu onoare cărțile multor recruți din legiunea autorilor didactici tutelați de comisiunile diurnale de Minister, care concurează în *handicap* cu operele originale editate de generoasa „Casă a Școalelor", pe seama clientelei școlare.

Din întîmplare mi-a căzut în mînă cartea d-lui P. Dulfu: „*Isprăvile lui Păcală*". Am deschis-o cu plăcere, căci cine nu-și amintește cu duioasă nostalgie de humorul naiv și de bonomia cu haz a eroului copilăriei noastre. Cu el am făcut cunoștință înainte de a putea citi, și cînd și de unde a venit între noi nimeni nu poate ști. De glumele lui năsdrăvane am rîs cu toții din suflet la vrîsta cînd plînsul nu lasă amărăciune; și dacă astăzi eroul nostru nu ne mai descrețește frunțile, îl păstrăm măcar o amintire prietenoasă și recunoscătoare. Cîte generații n'au făcut haz de nedumerirea *popii* cînd, în trecerea pîrăului, el aude din spate: „Sus părinte că se udă cărțile"! Noi știam că e glasul lui Păcală ascuns în sacul cu cărți, pe care bietul *popă păcălit* îl ducea în spate, și rîdeam din toată inima, fără să rîdem de *popă*. Dar *preuteasa!* Ce disgrațios și simpatic juca în pod la fluerul fermecat al lui Păcală!

Cu aceste gînduri și amintiri foiletam cartea d-lui Dulfu,—carte premiată de Academia Romînă cu 5000 de lei, cum spune însuși autorul pe copertă; și impusă în școli de Minister. O ilustrație în text mă pironește la pagina 68: e caricatura banală a Evreului perciunat și puchinos—eroul clasic al antisemiților ebreofagi—în trecere peste un pîrău. Îndată un interes de altă natură m-a prins, urmărind de aproape contra-

facerea legendarului Păcală de către „fericitul cîştigător" al celor 5000 de lei.

Mărturisesc că am citit cartea, fără întrerupere, cu o plăcere surprinzătoare—produsă nu de isprăvile lui Păcală ci de isprava autorului. Dacă „Academia Romînă" i-a premiat limba, nu înţelegem de ce comitetele naţionaliste-antisemite nu i-au brevetat încă invenţia.

Păcală al d-lui Dulfu nu e cel pe care-l ştim noi, inspirat de geniul naţional al poporului nostru, ci-i un argat brutal care gesticulează trivial şi înjură grosolan pe „*Iţic*" şi pe „*Balabusta*",—personaje introduse de către d. autor clericalizat în locul *popii*, şi-al *preutesei*. Cuvintele *iudă*, *jupîn*, *jidan*, *liftă* curg gîrlă din gura lui Păcală şi din a autorului premiat, la adresa lui „*Iţic*" şi-a „*Balabustei*". Păcală nu se mulţumeşte cu năzbitii hazlii ci brutalizează, ca un adevărat antisemit, pe victimele ispăşitoare îmbrîncite în calea lui de autorul satisfăcut. D. Dulfu însă în ardoarea d-sale clericală şi antisemită realizează nişte succese literare care dau cărţii un haz mult mai mare decît aventurile adevăratului Păcală. Astfel „Balabusta" trimisă în podul casei după fuioare (!) [„Balabusta 'n podul casei, caută nişte fuioare", pg. 47] dă dreptul d-lui Dulfu la premiul de 12,000 lei; iar următoarele versuri dela pg. 48, socotim că îndrituesc d-lui Dulfu chiar *palmele* Academiei:

Şi cînd începu flăcăul a cînta, colea, de joc,
O *chindie*, o *bătută*, dintre cele mai cu foc:
Balabusta, de fuioare să-şi mai vadă, se putea?
Aş!... supt ale ei călcăie podul casei duduia.
Ţupăia 'n pod sus, măi nene, din picioare jupăneasa,
Tropăia, jucă, sărmana... mai să se dărîme casa!

In adevăr Muza d-lui Dulfu a avut o viziune fenomenală: o balabustă care toarce fuioare şi joacă chindia! Apoi subţierea limbii a ajuns „măi nene" pînă a mişca Academia Romînă, care de data asta n-a dat degeaba 5000 de lei autorului...

Fără să vreau îmi aminiesc de limba lui Creangă! Ce bogăţie de lexic, cîtă fineţă artistică şi ce mare valoare documentară pentru sintaxa limbii noastre sînt cuprinse în poveştile lui! Ce simplicitate clasică şi cît simţ extraordinar al măsurii! Cu toate aceste azi Creangă e înăbuşit în şcoli de d-nii Dulfu şi Fundescu; şi cînd, pe lîngă numeroasele pagini de Ispirescu, din cărţile de lectură pentru gimnazii şi licee, întîlneşti şi cîte un scurt fragment din Creangă, bogăţia vocabularului lui e adnotată ca un simplu abuz de provincialisme moldoveneşti. Imi aduc aminte că într'o carte a unui consorţiu de cărţi didactice am găsit adnotat cuvîntul *dohot* ca un provincialism în loc de *borhot*.

Marii editori din Bucureşti au procedat şi mai sumar cu bietul Creangă: i-au alterat însă-şi limba şi l'au silit să vorbească cu *ăla* şi cu *ăsta*. Astăzi nu găsim în librării nici o ediţie exactă a celui mai mare artist al limbii noastre. Nu e oare o datorie a Academiei Romine să intervie?

Se poate oare îngădui ca Creangă să fie mutilat de negustori, şi poveştile noastre falşificate pentru a face din ele instrumente de luptă şi de înduşmănire socială în afacerile noastre mărunte?

Cum? Pentrucă limba lui Creangă nu-i vorbită de ziariştii din Bucureşti şi de cetăţenii din Dealul Spirei înseamnă că trebue să fie inferiorizată cu epitetul de provincialism? Limba celor mai mari scriitori ai noştri e mai apropiată de limba lui Creangă decît de a d-lor Dulfu, Fundescu şi Ispirescu; şi *scrisul lor* trebue să fie autoritate în aceste chestii: nu comisiunile didactice şi editorii din Bucureşti, ori plătiţii Casei Şcoalelor.

Că d. Dulfu a îndrăznit să falşifice poveştile populare în interesul unor doctrine politice e o enormitate simptomatică a vremurilor noastre. O veche revistă—acea în care d. Maiorescu, cu patruzeci de ani în urmă, a avut gesturi de revoluţionar—astăzi a ajuns să facă propagandă clericalistă. Lucrul, desigur, nu se poate explica numai prin reminiscenţile de seminar ale actualului ei director, deşi e drept că educaţia din seminar trage un pliu care nu se mai desdoae toată viaţa.

Fraţii noştri de peste Carpaţi au poate dreptate să prefere recrutarea preuţilor lor *numai* dintre absolvenţii liceelor.

Preuţia la ei este o carieră în care cineva se specializează numai după ce a terminat liceul. Seminar secundar nu există în Ardeal: şi cu toate acestea cine nu recunoaşte că preuţii de acolo sînt fruntaşii neamului? Putem noi dori un ideal mai înalt pentru preuţimea noastră?

Clericalismul a început să dea roade interesante în ţara noastră: cartea d-lui Dulfu şi „Convorbirile Literare" — întemeiate de liber-cugetătorul Maiorescu—sînt exemple caracteristice în manifestările vieţii noastre literare de acum.

Cu toate aceste nu credem că astfel de exhibiţii pot ajunge piedici reale în desvoltarea liberă a spiritului public în ţara noastră, de oarece sînt prea comice ca să aibă urmări serioase şi trainice.

Caragiale şi epigonii „Convorbirilor Literare".

Sub iscălitura d-lui Lovinescu, „Convorbirile" publică un articol care ar vrea să micşoreze pe Caragiale.

Fără îndoială, revista aceasta n'a stat pe loc; mai ales de-o vreme încoace, a progresat vertiginos. In 1885, pecînd critica la această revistă o făcea d. Maiorescu, Convorbirile aveau o părere mult mai bună despre Caragiale decît astăzi, cînd aceiaşi atribuţie a căzut în sarcina d-lui Lovinescu. Pentru a se edifica, cetitorul să caute articolul d-lui Maiorescu despre Caragiale în „Critice", vol. III, ed. Minerva.

Şi dacă drepturile criticei n'ar fi sacre, poate am avea de făcut o mică observaţie: că tendinţa *Convorbirilor Literare* de a micşora pe Ca-

ragiale, dovedește oarecare lipsă de delicatețā din partea acestei reviste. Lipsă de delicatețā, nu numai din cauză că vrea să dovedească obtuzitatea discernămîntului critic și simțului estetic al d-lui Maiorescu, dar și din altă cauză. Junimea literară (și în mod fatal și cea politică), precum și *Convorbirile*, și-au creat întodeauna un piedestal din faptul că o sumă de mari scriitori au fost membri ai societății și colaboratori ai revistei. Și printre cele trei-patru nume veșnic citate de junimiști ca nume glorioase, am văzut întotdeauna și pe acela al lui Caragiale. Iar de acest prestigiu al Junimii, datorit marilor scriitori invocați, a beneficiat întreaga societate literaro-politică și mai ales o sumă de tineri, ale căror merite se reduceau adesea la împrejurarea că sînt colaboratori la acea revistă, la care „a scris Eminescu, Creangă și Caragiale".

Cîte gloriole, cîte situații mai ales nu se datoresc deci și „vulgarităților" lui Caragiale, de care vorbește d. Lovinescu. Așa încît tot mai recunoscător și, prin urmare, mai nobil se dovedește a fi d. Dragomirescu decît d. Mehedinți....

Dar, încă odată, drepturile criticei—înainte de toate!

Și d. Lovinescu, exercitînd aceste drepturi, trebue s'o recunoaștem, nu e lipsit de curaj.

D-sa care a lăudat, așa precum știți, pe d-nii Gîrleanu, Eftimiu, etc.,—nu e de loc un om lipsit de curaj, cînd găsește atîtea lipsuri unui Caragiale.

Și, iarăș, nu e lipsit de curaj, d-sa care e dramaturg și nuvelist cași Caragiale, cînd,—mulțumit de propria-i operă literară, cum ne-a declarat-o în acea memorabilă auto-critică,—il ia rău de tot pe defunctul său confrate.

Cetiți criticile și auto-criticile d-lui Lovinescu și veți vedea că d-nii Lovinescu, Gîrleanu, Eftimiu și ceilalți prieteni ai d-lui apar mult mai mari decît Caragiale.

*

Dar nu e pentru prima oară cînd d. Lovinescu privește pe Caragiale dela înnălțimi amețitoare.

La apariția „Schițelor nouă", acum doi ani, d-sa a dat prima lovitură victimei.

Ceia ce-l supăra pe atunci era *trivialitatea* lui Caragiale. Și abia își putea erta că în adolescență a fost încîntat de glumele vulgare ale autorului „Nopții furtunoase".

Ceia ce-l supără mai mult și acuma pe acest admirator al d-lui Eftimiu e tot trivialitatea și vulgaritatea lui Caragiale,—defect pe care d-sa nu-l dovedește decît prin vulgaritatea... eroilor din comediile de moravuri ale acestuia. Dar cum la această învinuire,—adusă lui Caragiale, cu mult înnainte, de alți supra-fini, de acei de pe vremuri,—a răspuns d. Maiorescu pe larg și fără replică, d. Lovinescu era dator să răstoarne mai întăiu argumentarea înnaintașului său dela Convorbiri.

Și ce dispreț suveran pentru mahalaua, pe care a zugrăvit-o Caragiale! D. Lovinescu e destul de inteligent ca să priceapă că, cu cît va manifesta mai multă oroare pentru mahalagiii din București, cu atît mai ușor va înțelege lumea cît de subțire e d-sa însuși. Așa, de pildă, e convins că, psicologicește, cherestegiii din București dela 1879 stau pe ultima treaptă a erarhiei umane: imediat sub ei un scriitor ar da peste „maimuțe". Și considerația asta îl duce să facă delicioase reflecții în privința lucrurilor pe care le-ar gîndi un cimpanzeu „de pildă"... Problema e interesantă,—cel puțin așa ni s'a părut și nouă cînd am văzut-o în Anatole France care, fiind mai bătrîn, a pus o înnaintea d-lui Lovinescu, deși scriitorul francez nu cunoștea comediile lui Caragiale.

Ceia ce face din Caragiale un scriitor mai mic decît d. Gîrleanu este faptul că el și-a îndreptat observația asupra clasei lui Jupîn Dumitrache—și nu asupra sufletelor de elită și a oamenilor de cultură. Dar e curios că tot d. Lovinescu, și tot în acest articol, zice că „menirea poetului satiric e, de altminteri, de a sta la pîndă în clipa prefacerilor, de a prinde contrastele, etc.". Și dacă e așa (noi însă nu credem că numai aceasta e „menirea poetului satiric")—și dacă e așa, atunci Caragiale, „stînd la pîndă", „a prins contrastele", unde le-a găsit: în Jupîn Dumitrache, în Rică, în Zița, în Veta, în Conu Leonida, în Trahanache, în Tipătescu, în Joițica—în tipurile din „Momente", în sfîrșit în orice categorie socială unde s'au produs aceste „contraste". Dar d. Lovinescu mai scrie și următoarele: „Teatrul lui Caragiale e un izvor întinat, cu apă tulbure și mîloasă, în care joacă atîtea necurățenii. *Comediile de moravuri sînt în genere așa*". Apoi dacă așa-s comediile de moravuri și dacă satiricul are menirea de a zugrăvi viața și tipurile, în care găsește „contrastele" unei epoci de tranziție,—atunci ce-i bănuește d. Lovinescu lui Caragiale? Genul literar? Faptul că a scris comedii de moravuri?...

In *acest* gen a fost mare sau nu? S'ar părea că a fost mare. Caragiale, zice d-sa, „a avut darul suveran de a crea oameni". Oamenii lui trăesc, îi vezi pe stradă. „Caragiale a înmulțit populația țării noastre cu un șir întreg de cetățeni". (Sîntem fericiți că am spus și noi acest lucru acum cîteva luni și tot în acești termeni,—cum sîntem fericiți c'am constatat și noi, cași d. Lovinescu acuma, că singurele piese bune sînt ale lui Caragiale și *Manasse*).

Dar ce păcat că d. Lovinescu nu isprăvește aci. Căci peste vre-o două pagini acești oameni vii ai lui Caragiale... sînt numai „o formulă"! D. Lovinescu zice că aceste „maimuțe" au un suflet așa de simplu, încît unul (Nae Ipingescu) nu e decît „Rezon", altul (Pristanda) decît „Curat așa, coane Fănică", altul (Trahanache), decît „aveți puțintică răbdare", etc. etc.

Așa a înțeles d. Lovinescu tipurile lui Caragiale!

Iar din faptul că „maimuțele" acestea nu-s decît o formulă, d.

Lovinescu trage concluzia că nu are mare merit Caragiale de a-i fi făcut vii! „Subt o formulă unică şi bine aleasă e *mult mai uşor* să celuleşti o răspîndită categorie de indivizi." Dar chiar dacă ar fi adevărat că tipurile lui Caragiale trăesc numai *graţie* acestor formule, încă ar fi de admirat că el a găsit formula scurtă şi unică, prin care a creat, în chip „suveran", oameni. „E mult mai uşor..." zice d. Lovinescu, dar e aşa de uşor, încît acela care-i crează astfel e... „suveran în crearea de oameni!"...

Şi vedeţi, d. Lovinescu recunoaşte că i-a creat atît de vii Caragiale, dar e nemulţumit că i-a creat numai prin o formulă! Parcă în arta unui dramaturg, ca şi a unui romancier, totul n'ar sta în scop: crearea vieţii, ci în mijloace: prin *ce* creiază! Filozofia aceasta estetică a d-lui Lovinescu samănă cu critica strategilor turci, care rîdeau de Bulgari că au învins dînd asaltul în neconformitate cu regulele strategiei moderne...

Dar oare Trahanache e numai formula: „aveţi punţitică răbdare" sau Pristanda numai formula: „Curat, coane Fănică?"

Teamă ni-i că d. Lovinescu, cu toate aerele sale, nu s'a emancipat de tirania acestor formule, care-l vor fi încîntat mult în tinereţă şi, caşi atîţia alţii, mai dă încă importanţă exagerată acestor „formule." Cîţi oameni n'au trăit o viaţă 'ntreagă cu acest bagaj „spiritual"?.. Şi-i posibil să vină o vreme de saţietate—şi atunci, fiindcă asta te frapase mai ales în Caragiale, crezi că asta e esenţial în comediile sale.

Nu! fiecare cuvînt e caracteristic în comediile lui Caragiale—şi *unele* din aceste „formule" sînt mai puţin caracteristice decît multe, foarte multe alte cuvinte (ceteşte articolele d-lui Gherea despre Caragiale).

Dar Caragiale n'are numai comedii. D. Lovinescu vorbeşte şi de alte opere. Nu vorbeşte însă de „Momente." Şi sînt o mulţime de oameni care cred că „Momentele," aproape tot atît de importante ca critică socială, sînt superioare comediilor ca valoare artistică. De ce d. Lovinescu nu vorbeşte de ele, cînd *caracterizează* pe Caragiale? N'o fi din pricină că acest critic fin, de data asta gîndeşte ca marele public care, impresionat de „spiritualele formule" debitate pe toate scenele din ţară, n'a băgat de samă superioritatea *artistică* a „Momentelor"?

Dar să vedem ce cugetă d. Lovinescu despre alte opere ale lui Caragiale.

„O singură dată s'a încercat Caragiale să iasă din lumea imbecililor şi să ne dea o omenire adevărată ce sufere fără grimase şi fără formule."

E vorba de *Năpasta*. Aşa dar, o *singură* dată! Şi totuşi, mai departe d-sa citează fraze din *Păcat*. Va să zică l'a cetit şi de sigur a mai cetit şi *O făclie de Paşti* şi *Kir Ianulea, La hanul lui Minjoală* şi alte bucăţi de care vom vorbi.

Şi atunci cum: „o singură dată"? Apoi, pentruce Caragiale în *Năpasta* „s'a încercat" numai"? Pentru că „n'a reuşit pe deplin". Şi... d. Lovinescu repetă cîteva din criticile aduse pe vremuri *Năpastei*, mai ales în privinţa Ancăi. E liber d. Lovinescu să creadă aşa, dar era dator să răstoarne mai întăiu cele spuse de d. Iorga şi mai ales de d. Gherea, care a desbătut pe larg şi de mai multe ori problemele suscitate de *Năpasta*. Şi aceasta cu atît mai mult, cu cît d. Maiorescu a spus că Năpasta e cea mai bună piesă a lui Caragiale. In chestii mult desbătute şi unde s'au pronunţat autorităţi ca d. Gherea şi Maiorescu, —nu poţi *afirma* numai, fără argumente, chiar dacă ai fi un hiper-Maiorescu.

D. Lovinescu ironizează pe cineva (ni se pare pe d. Dragomirescu), care a zis că e superior Caragiale lui A. France şi d'Annunzio. Desigur, toate comparaţiile acestea sînt deplasate şi cred că nici d. Lovinescu nu va mai face apropieri atît de amuzante intre d. Eftimiu şi Byron ori Leconte de Lisle.—Deocamdată însă, d-sa micşurează pe Caragiale, comparîndu-l cu Molière şi încă cu Molière din Tartuffe şi Misanthrope! Şi cînd ne mai gîndim că aceste comedii ale lui Molière, sînt de caractere, iar nu de moravuri, incepem să bănuim o ascunsă dorinţă de a şicana...

Şi acuma—abia acuma—vine critica cea mare,—lipsurile lui Caragiale.

„Eroii săi nu au nici cea mai mică umbră de farmec, nici o eroină nu aduce cu ea o nelămurită mireasmă de feminitate (!...) o notă de duioşie."

In adevăr Caragiale nu era plîngoci şi efeminat. Era bărbat! Dar ce duioşie *virilă* în admirabila „In Nirwana", care de altmintrelea este cel mai frumos articol scris în limba romînească. Şi cîtă duioşie în „Ironie", în „Năpasta" (Ion), în unele pasagii din „Păcat"!

Dar ce înseamnează cuvintele: „*nici* o eroină nu aduce cu ea o nelămurită mireazmă de feminitate"? E cam nelămurită observaţia d-lui Lovinescu. In orice caz, să receteească d-sa măcar „Păcat" sau „Intre două poveţe"... Atunci poate că nu ar mai scrie cuvintele: „*pretutindeni* dragostea văzută prin prisma mahalalei".

Apoi, zice d. Lovinescu: „Caragiale nu şi-a aruncat ochii în jur, la podoabele firii." Caragiale aşadar n'a simţit natura. Totuşi d. Lovinescu are un scrupul: „afară de cîteva pagini din *Hanul lui Minjoală*". Numai atîta? Dar cunoaşte d. Lovinescu pasagiul din „Năpasta", în care Ion spune cum i s'a arătat Maica Domnului? Pasagiul a fost remarcat, în critică, mai întăiu de d. Gherea. Cunoaşte cineva, în Eminescu, în Sadoveanu, în Mioriţa, în Toma Alimoş, un sentiment mai profund duios în faţa naturii?

Desigur, în opera lui Caragiale e puţină natură, foarte puţină. Un satiric, un autor de comedii, un critic social, un psicolog—nu are nevoe de zugrăvirea naturii. Chiar un om aşa de iubitor de natură ca d. Brătescu-Voineşti şi care ştie s'o zugrăvească atît de frumos, e foarte avar în descripţii de natură. E psicolog analist—şi nu are nevoe de natură.

Dar vorba e că *atunci* cînd a avut nevoe să evoce sentimentul naturii, Caragiale a scris acele rînduri din *Năpasta*, care fac mai mult decît toată natura din „Scenete" și din „Inșiră-te".

Ca să isprăvim cu această chestie, vom arăta programul pe care ar fi trebuit să-l urmeze Caragiale, ca să aibă aprobarea d-lui Lovinescu. Ar fi trebuit, zice d-sa, ca în opera lui Caragiale să găsim „un apus de „soare, un foșnet de pădure, un murmur de izvoare, un farmec de lună „plină... o clipă de duioșie, de extaz, de înminunare, o încleștare a su-„fletului dinaintea frumuseților cuceritoare *a* naturii ce ne învăluește, ce „ne pleacă genunchii ca într'o adorare, ce ne sfîșie inima sau ne o min-„gie, a naturii ce cîntă pe toate coardele inimei, a naturii în care pă-„șim cucernic ca într'un templu, ca într'un cavou sau într'un palat ferme-„cat cu geamurile înflorite de lumini, cu pereții sticlind de oglinzi, cu „grădinile răsunînd de muzici nevăzute".

(După acest period, rămînem convinși pentru totdeauna că d. Lovinescu n'are sentimentul naturii. Aceasta însă e fără importanță).

Insfîrșit și mai odioasă în Caragiale e limba. Caragiale nu știe romînește. N'are simțul limbii. Nu știe limba populară, scrie o limbă orășenească vulgară etc. etc.

Cît de plouați trebue să se simtă dd. Vlăhuță și Delavrancea de această descoperire,—ei, care au făcut atîta caz de limba lui Caragiale. Și cît de umiliți ar trebui să ne simțim cu toții, acei care am susținut că, după cum Eminescu a creat limba *artistică* a versului, așa și Caragiale pe aceia a prozei... cît de umiliți, dacă...

Dacă postura d-lui Lovinescu n'ar fi ajuns cam comică în această parte—ultima—a articolului său.

D. Lovinescu citează cîteva rînduri din „Păcat", pline de neologisme și „orășenisme"—și dă sentința.

Dar în aceste rinnduri e vorba de împrejurări caracteristic-orășenești, puse în contrast cu viața de țară reprezentată prin preotul Niță din Dobreni. Și Caragiale a fost un artist care, ca nimene altul, a știut să conformeze forma fondului, a știut să scoată efecte din vocabularul întrebuințat.—In „O făclie de paști", găsim, (citez dela 'nceput) cuvinte moldovenești: dugheană, telal, suduituri, ogradă,—și nu în gura vre-unui Moldovean, ci în descripție. Pentruce? Pentrucă acțiunea se petrece în Moldova, și aceste cuvinte contribue și ele să ne dea atmosfera locală.—In „Kir Ianulea", cu o infinită artă, a știut să ne dea *tonul* vorbirii din vremea lui Anton Pan, prin *unele* cuvinte și mai ales prin sintaxă.

Caragiale nu știa limba populară? Dar bine, d. Lovinescu n'a cetit „Năpasta", „Păcat" (unde e vorba de țărani și unde vorbesc țăranii), „Poveste", „Făt-frumos cu moțu'n frunte", „Calul Dracului", etc.? Afară de Creangă, mai este undeva asemenea limbă popular-romînească?

Și a cetit d. Lovinescu articolele lui Caragiale (de estetică, de critică socială), de pildă „Cîteva păreri", „In Nirwana", deja citată, și atîtea altele? Există, în limba romînească, la vre-un scriitor în acest gen, o limbă mai concisă, mai proprie, mai elegantă?

Cum, nu-și cunoștea limba și scria vulgar omul care a cunoscut toate vorbirile, toate dialectele, care a simțit înțelesul și sunetul cuvîntului popular, al cuvîntului orășenesc și al neologismului ca nimene altul; care a știut mai bine ca oricare să se folosească de *toate* secretele dicționarului și ale sintaxei?

Nu găsiți că admiratorul d-lui Eftimiu și al „Scenetelor" s'a cam întrecut?

Dar am uitat să spun că lui Caragiale îi lipsește în frază și „moliciunea voluptoasă"—pe lîngă „mireasma" de adinioarea...

*

Insă lovitura cea mai mare pe care d. Lovinescu crede că o dă lui Caragiale este în acea parte a articolului, unde d-sa dovedește că în satira socială, în ridiculizarea produselor hibride ale introducerii formelor nouă, Caragiale nu e un inovator, pentrucă are de predecesor pe Alecsandri.

Cu această parte a articolului d-lui Lovinescu (minus exagerările) ne împăcăm și constatarea ne bucură cu atît mai mult cu cît ea se face în *Convorbiri literare*.

Să ne explicăm.

Cind noi am spus că Junimea nu este o noutate, ci o continuare a vechii școli critice moldovenești, am fost tratați de blasfematori. Se zicea că ura politică ne face să răpim de pe fruntea Junimii nimbul întâietății și al originalității. Cît s'a mai rîs de afirmarea noastră (de altmintrelea dovedită) că C. Negruzzi e primul junimist, căci a exprimat toate teoriile Junimii de mai tîrziu!—Dar acum un an, d. Lovinescu, în *Convorbiri literare*, a spus același lucru. Noi am luat act atunci și ne-am bucurat că, insfîrșit, revista Junimii își însușește constatările noastre.

Și cînd, acum șapte ani, noi am spus, dovedind, că Alecsandri a fost un junimist printre patruzecioptiști și că în critica socială din piesele sale găsim critica de mai tîrziu a Junimii, am fost tratați drept asele—matori de paradoxe—interesate. Junimea—așa convenea junimiștilor—*trebuia* să *nu* aibă premergători, să fie născută prin generație spontanee..

Dar iată că d. Lovinescu ne dă dreptate—ba prea multă dreptate, căci, precum noi n'am spus că d. Maiorescu este elevul lui A. Russo, tot așa ne-am ferit să spunem (cum face d. Lovinescu) că Ion Caragiale ar fi elevul lui Alecsandri (E drept, d. Lovinescu nu e bine edificat în această privință: Teatrul lui Caragiale, pentru dumnealui, e cînd „urmarea firească a bardului dela Mircești", cînd „izvorăște pe de-antregul din Alecsandri").

Un lucru curios insă. D. Lovinescu pretinde că apropierea dintre Alecsandri și Caragiale „**nu** *s'a arătat* **până acuma**".

Dacă am fi gazetari, ne-am întreba: Curaj sau inconștiență?

Cum „nu s'a arătat *până acuma*"?

Dar ce a făcut, de pildă, d. Ibrăileanu în articolele adunate în volumul „Spiritul critic în cultura romînească", decît să urmărească dealungul veacului al XIX-lea diversele manifestări de critică a introducerii formelor nouă în Romînia? A. Russo, Kogălniceanu, Eminescu, Maiorescu, critici teoretici; C. Negruzzi, Alecsandri, Caragiale, critici în opere artistice?

Și, fiindcă e vorba de Alecsandri și Caragiale, ce alta a făcut d. Ibrăileanu decît să arate atitudinea lor de critici sociali?—Și atunci de unde pretenția d-lui Lovinescu că apropierea dintre Alecsandri și Caragiale „nu s'a arătat *până acuma*"?

Vrea d. Lovinescu să-i cităm și fraze?

Foiletăm „Spiritul critic în cultura romînească" și cităm cîteva fraze, găsite la întîmplare:

Caliopi Busuioc, cași coana Chirița ori Gahița Rosmarinovici ale lui Alecsandri sînt „Zițele" epocei dela 1848. Atunci civilizația apuseană străbătuse numai în clasele de sus și acolo, neasimilată nici în formă, dădea naștere la ridicol, și acest ridicol, Negruzzi și Alecsandri, *Caragiali ai vremii lor*, l'au observat și l'au redat în opere dramatice.... Cu vremea civilizația s'a prins bine, cel puțin din punct de vedere al formei, în clasele superioare, și ridicolul superficial a dispărut.... Dar civilizația a pătruns cu incetul, ca apa în păturile pămintului, tot mai jos, până ce a ajuns în mahala, și azi, *mai a'es pe vremea cînd a fost scrisă Noaptea Furtunoasă*, combinația ridicolă de orientalism și civilizație europeană e în mahala. Acest ridicul nou și-a găsit zugravul intr'un om de un talent extraordinar, *Caragiale*, care e pentru *mahala* și pentru Zița ceia ce a fost Alecsandri pentru Gahița Rozmarinovici și C. Negruzzi pentru Caliopi Busuioc....

In curînd civilizația va străbate la țară... și va da naștere unui ridicol fatal, care-și va găsi, și el, zugravul, pe Caragiale al său.

Mai totdeauna cînd un scriitor își bate joc cu persistență de „demagogism", el vrea să atace democratismul.... *Caragiale* n'a făcut altceva în admirabilele sale comedii. Alecsandri a făcut același lucru în „Clevetici" cași în „Rusaliile".

Altădată, la 1840, a putut apare în Moldova critică,—dar și franțuzită,—un critic social: Alecsandri.*)

Acuma *acest critic* nu putea apare decît în Muntenia... *Caragiale*.

Și, dacă vrea d. Lovinescu, îi putem cita încă multe pasagii edificatoare. Atunci, iarăș, pentruce d. Lovinescu pretinde că „până acuma.. etc.."?

*) Și d. Lovinescu, care constată cu regret că „până acuma" Caragiale a fost *„privit ca adevăratul intemeetor al teatrului de satiră socială"!*

Dar încă ceva. D. Lovinescu analizînd *Rusaliile*, (analizate și de d. Ibrăileanu ceia ce arată că „teatrul bardului dela Mircești" nu e „atita de uitat astăzi"!), vorbind de demagogii Răzvrătescu și Clevetici (de care a vorbit și d. Ibrăileanu) zice: „Această nouă atitudine critică a lui Alecsandri se vădește mai ales după 1860".

Și, ceva mai înainte, d. Lovinescu scrie: „Sintem așa de departe de iluziile anului 1848..."

Din nefericire, nici acest lucru n'a fost necunoscut „până acuma". D. Ibrăileanu, în cartea sa zice:

Acum, în *1860*, cînd tendința cealaltă din el a nimicit aproape pe cea patruzecioptistă, Alecsandri de sigur n'ar mai fi căzut în... ridicol, ca la 1848!".

Și tot așa și constatarea d-lui Lovinescu că fraza lui Farfuridi în privința revizuirii Constituției, este în *Clevetici* al lui Alecsandri,—se găsește în cartea d-lui Ibrăileanu. Așadar, pentru ultima oară, cum rămîne cu acel „până acuma" al d-lui Lovinescu?

...Dar, oricum, ne pare bine că s'a convins și Convorbirile că critica junimistă are predecesori,—că ea nu e decît o continuare.

Trebue să adăuogăm aci că scopul pentru care a scris d. Lovinescu articolul său despre Caragiale a fost „a'l pătrunde mai adînc".

Perspectivele războiului

Articolul d-lui C. Stere din N-rul dn față, a fost de mult tipărit, cînd telegramele din Londra ne-au adus știri îngrijitoare despre mersul tratativelor de pace. Reinceperea ostilităților în Balcani pare tot mai probabilă.

In acest caz atitudinea Rominiei va lămuri definitiv perspectivele viitorului: rezerva ei eventuală, acum *pentru toată lumea* n'ar însemna decît pregătirea pentru ceasul cel mare.

Publiciștii d-lui Gherea

De mult sintem lămuriți asupra rostului adevărat al presei noastre social-democratice. Dar credeam încă, că avem dreptul să ne așteptăm că ziarele d-lui Gherea nu vor „glumi" cu epitetul de „spion rus",—cel puțin, în cazul cînd astfel de glumă, trece hotarul țării.

Publiciștii d-lui Gherea au ținut să împrăștie și această ultimă iluzie. N'avem nimic de zis.

D. Weigand și „politica"

D. Rădulescu-Motru niciodată nu pierde ocazia de a cere părerile oamenilor iluștri relativ la chestiunile importante la ordinea zilei. Deci

d-sa s-a adresat d-lui Weigand, filolog din Lipsca, cu rugămintea de a-i face un expozeŭ asupra chestiunii balcanice.

D. Weigand răspunde însă că „nu face politică."

Acum vreo douăzeci de ani în urmă d. Weigand publica o broşurică cu conţinut rominesc. Omul a cărui „singură ţintă a muncii" este „stabilirea adevărului" a obţinut dela guvernul romin o rentă perpetuă de 10,000 lei anual.

N-aŭ trecut însă decit cîţiva ani la mijloc şi d. Weigand, subvenţionat de guvernul romin, a ţinut la Lipsca o conferenţă prin care condamna politica Rominilor din regat cu privire la Rominii Macedoneni şi lăuda pe Bulgari.

Graţie acestei noŭă „stabilire a adevărului" d. Weigand a obţinut o subvenţie anuală dela guvernul bulgar (cît?).

D. Weigand a aflat în fine şi d-sa, cu toată lumea, că este vorba ca Albania să se constitue în stat independent: „Am terminat acum— zice d. Weigand—prima (sic!) gramatică albaneză." In curînd vom afla rezultatul şi acestei proaspete „stabiliri a adevărului."

D. Weigand, conferenţiarul de odinioară, îşi termină astfel interviewul: „Recunosc însă că, din punct de vedere al politicii, este în tot cazul mai bine dacă Rominii se iaŭ după d-nii Murnu şi Burileanu, iar nu după un modest servitor al ştiinţii."

Aşa dar d. Weigand are alte păreri decît „Rominii" Murnu şi Burileanu?

O lămurire

Din partea d-lui G. Diamandi, primim următoarea scrisoare:

Iubite Prietene,

In un articol despre limba literară, D. R. Rosetti între altele zice că aşi fi fost silit de comitetul de lectură al Teatrului Naţional să înlocuesc cuvinte ca „bold" sau „plod". Că asupra acestui din urmă a fost vorbă multă e adevărat. Vina n'a fost a comitetului de lectură ci a d-lui Pomp. Eliade, profesor universitar şi director al Teatrului.

De şi îi ceream o expresie romînească pentru plodos, d-sa n'a găsit de cît *prolific*..

Vezi de aicea pe o coană Zincă sau o bătrînă moldovancă zicînd prolific! Cum „plod" mi s'a zis mie de ai mei şi de săteni cînd eram plod şi cum aşa a grăit toată suflarea din Moldova cînd era vorba de copilandri şi aşa ziceau şi zic obşeşte fără gînd ascuns şi cum mai ales n'avem în nici o parte un cuvînt altul pentru prolific, am ţinut cu stăruinţă la moldovenescul *polodos*.

Iţi scriu aceste rînduri că să îndrept zisele amicului meu R. Rosetti care scrie „d. Diamandi s'o văzut silit să înlocuiască bietul *bold* moldovenesc prin acul cu gămălie muntenesc". Intăia că n'a fost vorba de *bold*, nici de *spelcă* (în munteneşte există *spilcuit*, dar *spelcă* nu) şi apoi n'am înlocuit nimic: s'a spus plodos pe scenă.

Au zis unii că aceasta era pornografie, ruşine lor.

Dar cred că scriitorul dator e să nu ţie seamă de origina topică a cuvintului, ci de valoarea lui ca înţeles, ca musicalitate şi ca viaţă. Un cuvint bleg, dacă ar fi moldovenesc ar trebui fugărit şi îngropat ca să facă loc altuia din Muntenia, Transilvania sau de-aiurea dacă răspunde mai nimerit chemării lui de a da viaţa scrisă sau vorbită gîndirii.

De crezi, dă acestor rînduri găzduire.

Cu cele mai bune prietenii
G. Diamandi

P. Nicanor & Co.

SPIRU HARET

Din ziua de 17 Decembrie 1912 Spiru Haret a intrat în istorie. Şi dacă, pentru a ne da samă de întreaga sa activitate şi pentru a-i face portretul desăvîrşit, mai este poate nevoe să treacă încă puţină vreme, credem totuşi că avem destule elemente sigure ca să-i fixăm locul în galeria oamenilor mari, a eroilor acestei ţări.

Aşteptînd un moment mai prielnic, ne vom mărgini acuma să indicăm în cîteva cuvinte părerea noastră în privinţa semnificaţiei celei mai importante a operei sale multilaterale.

In istoria Romîniei moderne se pot observa trei perioade mai însemnate.

Intâia, perioada de creare a statului romîn: desrobirea de subt Turci şi Ruşi, Unirea, Constituţia, dinastia străină, şi independenţa desăvîrşită. Aceste lucruri *trebuiau* să se facă, era fatal să se facă: împrejurările interne, trezirea conştiinţei naţionale şi împrejurările caşi interesele europene sînt cauzele profunde ale acestor prefaceri. Dar toate nevoile, toate curentele, toate sforţările unor asemenea momente sociale se întrupează în oameni reprezentativi şi, dintre aceştia, răsare întotdeauna şeful, conducătorul, conştiinţa conştiinţelor, „eroul". In prima perioadă, eroul a fost Mihail Kogălniceanu.

A doua perioadă a istoriei noastre moderne, a fost acea de organizare a statului nou creat: înfăptuirea instituţiilor nouă, a complicatei maşini sociale care e un stat modern şi—dîndu-se situaţia specială a unei Ţări decurînd eşită din starea feudală,

—crearea chiar a clasei pe care o presupunea acea nouă organizare a statului, crearea burgheziei romîneşti. Reprezentantul acestei de-a doua epoci a fost Ion Brătianu.

Dar şi la crearea statului, şi la organizarea lui, luase parte numai o pătură subţire, clasele de sus, care, din această cauză, beneficiau aproape numai ele de roadele acestor vremuri mai bune.

Ţărănimea, deşi legile scrise i-ar fi îngăduit să lupte pentru o viaţă nouă, mai bună, rămăsese în starea de mai înainte.

Această situaţie a marii majorităţi a poporului romîn inspirase multe accente de jale şi chiar de revoltă unor spirite de elită, chiar în vremea organizării statului romîn, începînd de pe la 1880: Eminescu, socialiştii, însfîrşit o mare parte dintre intelectualii simţitori din acea vreme. Dar jalea şi revolta lor era ineficace. Se traducea în tînguiri, ori în utopii generoase. Totuşi, scrisul şi vorba aceelor spirite nemulţumite atraseră atenţia unei infime părţi din societatea romînească asupra mizeriei nemăsurate a ţărănimii.

La 1900 însă, criza cea mare, ameninţarea cu amestecul străinului, cu pierderea autonomiei noastre economice—poate şi a celei politice,—deşteptă lumea din amorţire. Prea mult *juisasem* exploatînd ultima resursă a pămîntului şi a celui lipsit de acest pămînt. Insfîrşit oamenii mai conştienţi din pătura orăşănească se gîndiră că trebue puse în valoare toate energiile naţionale.

Ţăranul cultivat, ţăranul înstărit, ţăranul cetăţean începu să devină ţinta şi idealul celor care pricepeau unde am ajuns, din ce cauză ajunsesem acolo—şi unde trebuia să mergem.

Şi 'n adevăr, dela 1900 încoace, toate manifestările mai importante ale vieţii noastre poartă pecetea *ţărănismului*.

In viaţa politică şi socială: problema reformei electorale, legi pentru o mai dreaptă repartizare a proprietăţii, legi protectoare pentru munca ţărănească şi pentru organizarea ei, instituţii de credit pentru ţărănime, şcoli primare la ţară, şcoli de adulţi, cercuri culturale, biblioteci săteşti, etc.

In artă: inspirarea din viaţa ţărănească şi simpatia pentru ţărani, interesul pentru arta naţională ţărănească, cărţi literare pentru popor, etc.

Această mişcare, cum am spus, a fost fatală, a fost produsă de toată istoria anterioară a Romîniei şi de necesităţile prezentului. Dar şi ea şi-a găsit tipuri reprezentative, conştiinţi,

în care să se oglindească luminos,—conducători. Şi cel mai mare conducător, omul reprezentativ prin excelenţă al tuturor idealurilor nouă, şi acela care *a lucrat* mai mult, mai cu folos în toate direcţiile, a fost Spiru Haret.

Ridicarea ţărănimiii, pe toate tărîmurile, a fost programul de activitate al lui Spiru Haret.

Unii au visat, alţii au făcut teorii, alţii au făcut discursuri, —Spiru Haret a muncit, tăcut, răbdător, neobosit, cu o tenacitate minunată şi cu o persistenţă nedesminţită.

Cîntărim bine cuvintele: Haret a fost în această perioadă nouă, ceia ce au fost în perioadele trecute ale istoriei romîneşti Kogălniceanu şi Brătianu.

Intăiu crearea statului modern; apoi organizarea lui; apoi participarea masei celei mari, a ţărănimii, a adevăratei Romînii la viaţa acestui stat. Moartea însă, nu i-a îngăduit să desăvîrşească opera şi să i vadă rezultatele.

Dar munca lui a fost mult mai grea. Căci el a avut de luptat cu toată forţa înspăimîntător de mare a reacţiunii din ţara noastră şi a fost lipsit şi de sprijinul acelora, pentru care lupta. (Ce melancolie şi ce ironie în faptul că pe cînd în aceste momente pe Spiru Haret îl glorifică mulţi din aceia care nu sînt pătrunşi de un sentiment aşa de adînc pentru el,—tocmai acei care l'ar plînge cu lacrimi amare,—ţăranii care, *singuri*, sînt recunoscători în ţara aceasta,—nici n'au aflat, desigur de moartea marelui lor prieten, de care nici mai înainte n'or fi auzit.)

Dar lupta lui Spiru Haret a fost, iarăşi, mai grea decît a iluştrilor săi predecesori, dacă ne gîndim că ei făptuiau lucruri, la care erau ajutaţi de presiunea europeană ori de pilda reformelor săvîrşite decurînd în alte ţări, pe cînd Spiru Haret avea de muncit pentru schimbări, care nu interesau Europa, nici nu se mai produceau în vecini.

Dar pentru a ţinea cu onoare un asemenea rol în lupta socială, ce profundă sentimentalitate trebue să aibă un om! Spiru Haret a fost, mai înainte de toate o inimă mare. Munca lui, puterea lui de voinţă, tenacitatea şi persistenţa îndărătnică sînt mărturia unor puternice sentimente... Sentimentele nu se vădesc prin fraze şi prin atitudini. Fraza poate fi mincinoasă, atitudinea studiată—şi chiar ceiace învăţaţii numesc expresia emoţiilor, poate fi montare, autosugestionare. Cîte femei nu plîng la comandă! Şi cîtor frazeologi nu li-se pare că simt cu adevărat! Numai *faptele* dovedesc existenţa sentimentelor. Munca mare, nemăsurată, şi munca dezinteresată, aceia care nu se gîndeşte la nici o răsplată, nici la răsplata morală a gloriei sau a recunoştinţei,—munca lui Spiru Haret este *faptul* care dovedeşte sentimentele adînci ce clocoteau în inima-i care de acum înainte nu va mai bate niciodată.

Dar, ca toţi sentimentalii profunzi, el avea oroare de sentimentalism. Cîtă bunătate se străvede însă în articolul lui din acest număr al revistei!

In nişte notiţe biografice d. Pompiliu Eliade ne spune că Spiru Haret pe cînd era student la Paris ştia pe de rost piese de teatru şi cînta în întregime operele italiene de pe vremuri. Cine cîntă, e om bun, zice Dumnezeu lui Sf. Petru, într'o poveste de Creangă. Şi o zice undeva şi Sakespeare...

Spiru Haret a fost şi un savant. Teza lui de doctorat se citează şi azi în Franţa. „Mecanica socială", scrisă în cele mai agitate vremuri ale apostolatului său, a făcut sensaţie în lumea învăţată. Dar acest savant a fost atît de modest! Atît de modest, încît lumea nu bănuia valoarea lui ştiinţifică. La noi în ţară, unde eşti apreciat de alţii în măsura în care te apreciezi singur, modestia poate fi o nenorocire.

Să mai vorbim de Haret „om al şcoalei"? Dar lucrul e prea cunoscut. Profesorii de toate gradele, învăţăceii de toate gradele trăesc viaţa lor şcolară sub regimul organizat de Spiru Haret.

E greu să fii „omul şcolii" şi e greu să fii un savant, şi e mai greu să fii amîndouă în acelaşi timp. Şi încă şi mai greu e să fii acestea cînd eşti conducătorul suprem al unei mari mişcări de regenerare naţională.

Noi, care ne-am grupat la această revistă, ca să luptăm cu slabele noastre mijloace pentru realizarea acelui ideal pentru care a trăit Spiru Haret—şi pentru care, putem zice, a murit, căci munca aceia istovitoare trebuia să-i slăbească şi să'i atace organizmul,—noi avem în acest moment sentimentul nemăsurat al unei pierderi ireparabile.

Şi fiindcă am vorbit de revista noastră, care, pe lîngă ştiinţifică şi socială e şi literară, trebue să adăogăm că şi avîntul literar din ultima vreme datoreşte mult lui Spiru Haret. Nu că a încurajat pe scriitori (a făcut şi aceasta), ci pentrucă mişcarea culturală la sate, a răspîndit gustul de cetit şi scriitorii noştri au început să aibă, ori vor avea în curînd numărul necesar de cetitori. Mişcarea literară nu va mai fi factice, ca orice mişcare li-

terară fără cetitori, ci o adevărată, o sănătoasă mişcare—cu atita mai sănătoasă şi mai originală, cu cit noii cetitori, la care, inconştient, se vor adapta scriitorii, sint *adevăratul* public rominesc.

O ultimă consideraţie.

Cu moartea acestui mare cetăţean, a primului cetăţean al ţării de până eri, mişcarea de regenerare se va incetini, va fi stingherită, va şovăi.

Şi de aceia, toţi acei care l'am admirat şi l'am iubit nu putem să-i cinstim mai bine amintirea, decit să ne indoim puterile in lupta mare, pe care a dus'o el până la marginea mormintului.

Spiritul lui Spiru Haret va trăi in noi! Iar după noi va trăi in conştiinţa poporului, căci mişcarea al cărei suflet a fost, e aşa de hotăritoare in evoluţia poporului rominesc, incit numele său va străluci printre cele cinci-şase, care vor infrunta veacurile.

„V. R."

Post-scriptum. Credem că facem o duioasă plăcere cetitorilor noştri, reproducind aci scrisoarea, pe care scumpul nostru colaborator ne-a trimis-o odată cu articolul pe care-l publicăm in acest număr şi care este ultima lui scriere. Şi ţinem mai ales s'o publicăm, pentru fermecătoarea modestie ce respiră din ea şi pentru rectitudinea de caracter, de la care Spiru Haret nu s'a abătut in nici o imprejurare.

Bucureşti, 15 Noembrie 1912.

Stimate Domnule Ibrăileanu,

Iţi trămit aci alăturat un articol care poate să te surprindă: pe de o parte pentrucă mă vezi pe mine ocupindu-mă de asemeni lucruri, iar pe de alta pentru că m'am gindit că asemenea articol să-l trămit tocmai la *Viaţa Romînească*. In adevăr, nu ştiu dacă revista Dv. acceptă articole de acest fel. Recunosc că lucruri ca acele pe care le scriu eu aci se consideră de regulă cam ca amusamente pentru copii. Eu nu le privesc aşa; dar nu ştiu cum le va privi revista.

Mă tem iar că, chiar in casul cind publicarea ar merge, nu ar fi o piedică lungimea articolului care, după socoteala mea, ar representa vre-o 14 pagine de ale revistei.

In orice cas, mă inchietează avisul Dv. că articolele nepublicate

nu se inapoiază. In cas de nepublicare, mi-ar părea foarte rău să pierd articolul, pe care poate l'aş putea adăposti aiurea. Eu nu am păstrat copie de pe el, şi mi-ar fi şi foarte greu a-l reconstitui. De aceea te rog foarte mult ca să se facă o excepţie pentru mine, şi dacă nu se va putea publica, să nu se distrugă. Ai fi foarte amabil dacă ai fi bun să-l ţii la D-ta şi să mi-l trămiţi cu vre-o ocasie, spre exemplu cu ocasia venirei la parlament a d. Stere.

Neindoindu-mă de bună-voinţa D-tale, eu iţi mulţumesc de mai nainte, şi te rog să primeşti salutările mele.

Haret.

RECENZII

N. Docan. *O Povestire în versuri, încă necunoscută, despre domnia lui Mavrogheni.* Un volum de 100 pagini, cu 2 stampe. Editura Academiei.

Manuscrisul, pe care-l studiază și publică aici d. Docan, cuprinde vre-o 30 de file cu „o scriere curentă și citeață, aproape caligrafică, și prea puține îndreptări sau ștersături", probabil „copia unei lucrări pe care autorul ei o considera de bună seamă desăvirșită". Autorul Povestirii, rămas necunoscut, e, de sigur, un contemporan al evenimentelor ce descrie, după cum se vede din portretul lui Mavrogheni, din vorbele lui asupra așezării taberii Domnului la Ploești, din descrierea oastei alcătuită de Mavrogheni, etc.; o mai precisă determinare a lui însă, punerea unui nume propriu, e imposibilă. Și d. Docan demonstrează că nu se poate confunda cu Pitarul Hristache, autorul unei alte povești mavroghienești, căci sînt personalități cu atitudini și tendinți deosebite. Lăsînd la o parte studiile de amănunte, prin care d. Docan caută conștiincios să lămurească toate chestiunile relative la manuscrisul ce-l publică, amănunte interesante numai pentru specialiști, vom face două citate spre a scoate în relief personalitatea acestui autor, ce a binevoit să rămînă anonim.

In versurile 328—400 vorbește de apucăturile ciudate ale acestui domn, ce vroia dreptate pentru toți.

Iată cîteva din ele:

„Iar după ce vesti toate
Și toți auzită foarte,
Care *foc* intăi să-l vezi
Și să nu te spăimintezi?
Și care *foc* început
A-l privi să fi putut?
Că se pornise rumânii,
Inverșunați știi ca cînii,
Năvălind mare și mic
Dă da jalbă de nimic.
Cu pări grele de răpus
Cît numai era de spus!
Că din reaua mojăcie,
Sau să zic obrăznicie,
Vorbia cu Vodă de față,
Apoi socotește, viiață,
De rămîne mijlocire
Să poți scăpa din peire!
Că ședea pe tun călare
Intrebînd ce jalbă are,
Și, fără să cerceteze,
Dreptul să-l adivereze,
Vedeai, aceia îndată,
Poruncă strașnică dată:
Să meargă numai decît
Să aducă pe pârît,
In hiiară și cu urgie.
. . . . . .

Scutim pe cititor de rest.

Interesante sînt însă versurile, în care descrie armata națională, adunată de Mavrogheni spre a se opune Nemților, versuri, în care ascunde cu greu

ura sub masca disprețului și ironiei;

„Toți rumâni, mămăligari,
Ciobani, purcari și văcari,
Lingători de putinee,
Incă și încinși cu teie.
Prăpădnicii laptelui,
Stingători mălaiului.
Niște bețivi și băzmetici.
N'avea pă ei d'un ban petici,
Atâta de nevoiași.
Cerșitori iar nu ostași".

Cauza acestei uri sînt doinele ce le cîntă acești ostași, și pe care el, cu o naivitate ce ne face să surîdem, le transcrie:

Zicea ce gândea cutare,
De îmi făcea necaz mare.
„Iacă mă făcui ostaș
„Ș-oi să-l omor f......
„Și l-aș prinde pe zapciu
„Cu ochii la foc să-l țiu.
„F...... ciocoiu
„Oasele să i le moiu,
„Căci că mă bătea de bir
„Și eu n'aveam mălai fir.
„Și încă stăpînul moșii
„F........ copiii,
„Din nimic n'oui să-i dau dijmă,
„Că am de mult pe el pizmă.
„Căci că mă tot lua la clacă;
„Să-l văz acuma ci-o să-mi facă.
„Dar și pă circiumăreasă
„Iarăși n'o s'o las....
„Că dă beam vin în dator
„Imi lua zălog hodor.

Sînt atît de sugestive aceste doine dela sfîrșitul veacului XVIII, și atît de multe lucruri explică, încît orice comentar e inutil. Dacă mi-i permisă o supoziție, aș presupune că autorul anonim, intră în rîndurile din coadă ale boerimii: Zapciu, sau cam așa ceva.

*

Dimitrie Dan. *Arhimandritul Varfolomei Măzăreanu.* Schiță biografică și bibliografică cu mai multe anexe. Ediția Academiei, București. Prețul 1 leu. Un vol. de 103 p.

Titlul și subtitlul rezumă complect cuprinsul volumelor: O biografie mai completă a acestui prelat rusofil, în care se propun cîteva corectări de date, față de ceia ce admisese V. Ureche și d. Iorga în studiile lor, precum și o înșirare a tuturor titlurilor de opere, în imensa majoritate traduceri din rusește a diferite cărți al căror cuprins e bisericesc. Din activitatea lui, a cărei însemnătate literară nu o vedem, căci nu e sigur că el a scris panegiricul lui Ștefan cel Mare, notăm înființarea celor două școli dela Mânăstirea Putna, una destinată copiilor de săteni și alta formării candidaților de preoție și logofeție, precum și funcția sa de „îndreptător școalelor domnești, episcopești și mănăstirești al Moldovei"; iar în ce privește partea luată de el la politica țării, multă puțină, constatăm că a fost și el atras de mirajul scînteetor al bunătăților de Rusia flutura pe dinnaintea Moldovenilor naivi și era încîntat că s'o putut apropia de strălucirea tronului Ecaterinei. Cu toate acestea trăește după Miron Costin și Neculcea. Merite literare nu putem vedea în Apoftegmata, istorisire a ctitoriei mitropolitului Iacov în Mânăstirea Putna, în diferite pomelnice, panahidnice, diate, orînduiala panaghiei etc. Ceva, care să-l reliefeze, să-i dea contururi precise în mulțimea cronicarilor și scriitorilor bisericești din secolul al XVIII nu are și nici d. Dan nu a putut să-i dea.

Totuși am avut, citindu-i biografia, sentimentul că figura archimandritului Măzăreanu, aprofundată, ar putea să ne spună ceva despre psicologia veacului său; d. Dan ar trebui să se gîndească și să revină, pentruca munca conștiincioasă depusă de d-sa să nu

se piardă in descrieri de manuscrise, citări de pomelice și înșirări de titluri.

*

N. Iorga. *Partea Rominilor din Ardeal și Ungaria in Cultura romineascā.* Influențe și Conflicte. O broșură de 20 pag. Editura Academiei, București 1911.

Aceste citeva pagini cuprind o schițare a rolului jucat de Rominii transcarpatini in evoluția noastră culturală și literară. Incepind cu citeva cuvinte introductive, in care aruncă ideia, discutabilă, că „scăderea mare ce rezultă din aceasta (din faptul că Rominimea nu trăește pretutindeni in aceleași condițiuni politice și sociale) se compensează insă literar, cultural și moral prin varietatea de inspirație, pe care puține popoare o pot avea in acelaşi grad", d. Iorga intră imediat in miezul chestiei: Arată rolul de dascali și inovatori pe terenul limbistic, jucat de Ardeleni, și polemicile urmate intre reprezentanții Culturii de dincolo și dincoace de Carpați, polemici, in care atitudinea comprehensivă și nobilă n'a fost de partea noastră și relevează reînoirea morală provocată de acești oameni cu suflet de țărani sobri și energici, oameni ai datoriei, influențați de filozofia raționalistă, ideologică a veacului al XVIII.

In ce privește partea luată de Ardeleni in mișcarea literară națională reliefează suficient meritele artistice ale lui Slavici, Coșbuc, O. Goga și Agirbiceanu, atinge in treacăt teoriile estetice ale d-lui D. Zamfirescu, pe care le combate fără a le numi și comite o nedreptate pentru autorul „Patriarcalelor" căruia nu-i face cinstea unei amintiri in treacăt, cel puțin. Broșura se isprăvește cu o săgeată la adresa Poporanismului, gest, din care vedem, cu regret, că ilustrul academician n'a putut incă să înțeleagă această doctrină, căci ne vorbește de „căinători și bocitori poporaniști care scormonesc, intrețin și ațiță spiritul urii."

Dealtfel nu e singurul. Ca intotdeauna stilul colorat, nervos și uneori paradoxal in formă, face citirea *paginilor sale plăcută și interesantă.*

M. I.

***

I. Novicow. *Emanciparea Femeii.* Tradus cu autorizația autorului de Bogdan I. Goilav. Botoșani, 1912. Tipografia Segall și Marcu. Prețul 2 lei.

Dela apariția, in 1903, a cărții sociologului rus Novicow, „L'Affranchissement de la Femme", și pănă astăzi literatura femenistă s'a imbogățit enorm, și chiar in situația femeei s'au produs in acest interval de timp schimbări, uneori foarte insemnate,—cum e, de pildă, acordarea drepturilor politice la femei și in unele țări din Europa, unde prejudecățile au intirziat mult innaintarea mișcării de emancipare.

Cu toate acestea pleduaria caldă a sociologului rus, inchinată cauzei femeei, nu poate fi scoasă dela ordinea zilei și nu poate fi socotită ca bună de trecut la reformă nici astăzi. Observațiile lui, argumentele pe care le scoate din domeniul moralei, sociologiei, politicei, logicei, esteticei, etc., in favoarea jumătății oropsite a omenirii, puterea de redare cu care reliefează nedreptățile pe care femeia le indură, logica neindurată cu care invederează absurditatea situației in care ea e ținută,—fac să se menție cartea lui și să fie cetită cu interes și după atiția ani dela apariția ei și după noianul de lucrări ce au apărut de-atunci in domeniul acesta.

Dar nu despre lucrarea lui Novicow, prea veche pentru ca să mai poată fi astăzi obiectul unei recenzii, ne-am propus să vorbim aice. Lucrarea aceasta apare tradusă in limba romină și asta e ceia ce ne interesează acum. Apariția ei trezește intrebări felurite și poate

nu tocmai lipsite de temei. In primul loc, pentru cine traduce d. Goilav cartea intr'o țară care nici chiar in lucrarea mai recentă a d-rei Alice Zimmern nu e măcar pomenită—cit Serbia și Bulgaria—ca avind cel puțin un inceput de mișcare femenistă? Apoi, de ce și-a ales d-sa tocmai cartea, apărută acum aproape un deceniu, a lui Novicow? Dar nu facem aceste intrebări ca să aruncăm vre-o umbră asupra alegerii d-lui Goilav. Ele ne vin in mod firesc și le notăm aice. De altfel, la cea de-a doua intrebare ni se pare că inși-ne am răspuns mai sus, iar in ce privește pe cea dintăi, cu drept cuvint ni s'ar putea răspunde: —Apoi tocmai de aceia, pentrucă nu există mișcare femenistă la noi, traduc o carte care e menită să pue problema și să-i creeze propagandiști și mediu favorabil...

Să-i fim dar recunoscători d-lui Goilav care, trecind peste considerația că o astfel de lucrare riscă să nu aibă un prea mare succes de librărie și deci să nu răspundă măcar sacrificiilor materiale făcute de traducător,—și-a impus, dintr'un inalt spirit de idealism, sarcina de a da connaționalilor săi o carte frumoasă și interesantă.

Și dacă vom mai spune că traducerea e făcută cu ingrijire și conștiinciozitate, intr'o bună limbă romînească, apoi nu ne rămine decit să dorim d-lui Goilav ca incercarea aceasta să-i lasă cel puțin așa, ca să nu-l descurajeze de a acorda aceiași solicitudine și altor cărți străine care ar merita să fie puse la indămina acelei părți din publicul cetitor romin, căreia ele nu-i sint accesibile in original.

M. C.

***

Dr. Onisifor Ghibu. *Școala romînească din Ungaria în 1911.* Sibiu, 1912. Tipografia W. Krafft. Prețul 50 bani.

Intr'o broșură de 32 pagini, d. Ghibu ne dă un tablou al situației școlilor romine de toate gradele din Ungaria, scoțind in relief relele de care ele sufăr și pe care a putut să le constate in calitatea sa de inspector școlar.

Invățămintului național al Rominilor de sub corona Sf-tului Ștefan i s'a adus o grea lovitură prin legea din 1907 a lui Apponyi, care a atacat din trei părți școala romină: mai intăi prin inchiderea localurilor de școală care „*nu corespundeau*" cerințelor legii; in al doilea loc prin inchiderea școlilor care nu puteau da invățătorilor salarul *urcat* impus de lege; și in al treilea loc prin noua organizare a invățămintului, care a hotărit fixarea materiei la cinci obiecte de invățămint și a dat naștere la confuziuni, făcind pe unii invățători romini să creadă că cele cinci obiecte trebuiau predate in limba maghiară,—pe cind de fapt legea nu impunea decit 13 ore de limba maghiară pe săptămină.

Ca urmare imediată a legii lui Apponyi a fost scăderea numărului școlilor poporane confesionale romine dela peste 3000, cite erau innainte de 1907, la 2439 cite se găsesc la inceputul anului 1911.

Afară de asta, noua lege a incurajat tendințele anti-naționale ale acelor invățători romini care, slabi ca aptitudini pedagogice și cunoștinți, nu s'au silit să-și atragă ingăduirea și bunăvoința autorităților ungurești prin aplicarea exagerată chiar a măsurilor de maghiarizare in școlile lor.

Această imprejurare pe de-o parte, situația precară atit din punct de vedere moral cit și din punct de vedere material a corpului invățătoresc pe de alta, au făcut ca elementele tinere să evite cariera invățătorească, ba chiar au determinat la părăsirea catedrei lor pe mulți din invățătorii care funcționau mai innainte de legea lui Appo-

nyi. Astfel că astăzi aproape 200 de școlile stau închise din cauza lipsei de învățători.

La aceste împrejurări nefericite se mai adaugă apoi alte rele de care școala primară sufere: frecvența neregulată a copiilor, schimbarea deasă a manualelor de școală, lipsa materialului intuitiv, etc.

Impotriva acestor rele Rominii caută să lupte, dar foarte adesea le lipsesc mijloacele,—dacă nu cîte odată chiar și îndestula tragere de inimă...

Cu toate acestea, prin organizarea și sistematizarea conferențelor și reuniunilor învățătorești, prin întemeiarea muzeelor școlare, prin organizarea excursiunilor de studii, prin întemeiarea cantinelor și cooperativelor școlare și prin toate silințele ce și-au dat și activitatea pe care au desfășurat-o în folosul școlii unii din marii bărbați ai neamului, în fruntea cărora stă episcopul Miron Cristea din Caransebes,—s'au făcut oarecare pași înainte în munca pentru întărirea și luminarea poporului.

In ceia ce privește învățămîntul secundar,—seminarii, gimnazii, școli profesionale, etc.—acesta este și el într'o stare de insuficiență vădită față de nevoile culturale ale Rominilor din Ungaria.

Totuși și în direcția aceasta se lucrează, deși progresul se face foarte încet de oarece Rominii nu se pot bizui decît pe ajutorul pe care singuri și-l dau.

De altfel nici nu pot aștepta ajutor din partea statului maghiar, întrucît acesta vede cu ochi răi nu numai ceia ce s'ar putea face în viitor pentru ridicarea culturală a Rominilor, dar chiar și instituțiile existente astăzi.

H. L.

***

J. H. Fabre. *Din moravurile și pornirile insectelor.* Traducere de Marin Demetrescu, Craiova, 1912. „Biblioteca Cosinzeana". Prețul 30 bani.

Viața noastră culturală din anii din urmă se caracterizează, între altele, prin o considerabilă lărgire a cercului cetitorilor, prin o deosebită răspîndire a gustului pentru cetit, căruia se datorește înmulțirea neobicinuită și neașteptata prosperitate a bibliotecilor de popularizare.

In adevăr, deși această îndrumare nouă, setea aceasta de lectură pe care o constatăm în timpul din urmă, se manifestă și prin creșterea tirajului și înmulțirea ziarelor, prin sporirea abonaților la reviste, prin desfacerea în tot mai multe exemplare a operilor scriitorilor noștri și prin alte indicii destul de vizibile,—totuși prin nimic ea nu se arată așa de limpede ca prin succesul pe care-l asigură bibliotecilor populare de traduceri.

Nu e nevoe să mai transcriem nume, ele sînt prea cunoscute și prea multe, ca să le mai înșirăm aice.

Cu toate acestea, în mulțimea aceasta de biblioteci de popularizare, o lacună trebuia să fie evidentă pentru oricine lua în mînă cataloagele respective: lipsa ori insuficiența operelor științifice. De sigur și „Biblioteca pentru toți" și altele din cele care s'au ivit în urma ei au dat din cînd în cînd și cîte una din lucrările științifice ale lui Flammarion, Huxley, Ferrière, Wundt și alții; dar numărul lor a fost întotdeauna cu totul restrîns,—preocuparea de căpetenie a diriguitorilor bibliotecilor de popularizare a rămas tot editarea cărților de literatură beletristică...

Noua bibliotecă, „Biblioteca Cosinzeana" din Craiova, a cărei întemeiare se pare că se datorește unui grup de profesori, își propune să înlăture neajunsul acesta: ea voește să se consacreze mai ales problemelor științifice, medicale, morale și economice.

Primul său număr ne dă patru articole ale savantului francez J. H. Fabre, ale cărui cercetări și observații relative la viața insectelor l-au pus în fruntea naturaliștilor Franței de azi.

Nu avem deci nevoe să ne oprim asupra cuprinsului acestui prim volum din noua bibliotecă,—doar să regretăm că o bibliotecă de popularizare nu poate da cantitativ mai mult...

Ne vom mulțumi dar să spunem că pe lîngă o traducere limpede, ușoară și plăcută la cetit, No. 1 al „Bibliotecei Cosinzeana" ne dă o bună notiță biografică asupra lui Fabre, un tipar îngrijit, fără erori supărătoare, ceia ce pentru o bibliotecă de popularizare e un lucru care merită să fie scos în relief, și o hîrtie bună, care iarăși o deosebește mult de obicinuitele bibliotecii de popularizare.

Pentru toate acestea, dorim succes deplin întreprinderei profesorilor craioveni.

H. L.

*

Michel Pavlovitch. *Le Conflict Anglo-Allemand.* Paris, 1912. Giard et Brière. Prix, 0.60.

Alături de rana încă necicatrizată a vechei dușmănii franco-germane, problema rivalității economice dintre Anglia și Germania și a conflictului armat în care ea ar putea da naștere este acea care de mai mulți ani domină viața politică a Europei, imprimîndu-i acel colorit de neliniște și de suspectare și dînd naștere acelui dedal de alianțe, sub-alianțe și contra-alianțe, care caracterizază astăzi relațiile dintre marile puteri europene.

Și dintr'o parte și din alta, scriitori reputați și oameni politici însemnați au proorocit în diferite momente isbucnirea apropiată a conflictului violent, care totuși mereu a întîrziat, sfidînd astfel toate prevestirile; și dintr'o parte și din alta s'au examinat condițiunile de tecnică și de tactică a desfășurării războiului inevitabil: „Germanii se pregătesc să invadeze Anglia cu o armată puternică", au strigat unii,—„Englejii sînt gata să atace și să distrugă flota germană", le-au răspuns ceilalți. Ba s'au găsit oameni care să explice entuziasmul împăratului și poporului german pentru dirijabilele contelui Zeppelin prin aceia că ar fi văzut în ele mijlocul cel mai bun pentru a distruge flota engleză și pentru a invada, cu armată, marele imperiu insular...

Desigur că vizita lordului Haldane la Berlin și discursurile mai nouă ale lui Asquith, Sir Grey, Bethman-Holweg, cum și declarațiile pacifice făcute la Kiel de către împăratul Germaniei au liniștit întrucîtva spiritele și au sădit oarecare speranțe în suflete.

Nu e mai puțin adevărat însă că temerile nu au fost cu totul înlăturate.

Iată pentruce orice examinare imparțială și bazată pe date sigure a problemei nu poate fi decît bine-venită.

Michel Pavlovitch socoate că un războiu între Anglia și Germania nu e probabil, pentrucă sînt prea multe și prea însemnate împrejurări care-l fac ori prea dificil, ori prea primejdios, ori chiar inutil.

De unde a pornit alarma acelor scriitori englejii, care, ca Blatchford, Edmond Cox și alții, agită în ziarele și revistele engleze chestiunea primejdiei germane? Imperialismul colonial determinat de repedea desvoltare a industrialismului german pe de-o parte, iar pe de alta sacrificiile mari pe care Germania le face pentru sporirea flotei sale de războiu,—iată cele două pricini ale alarmei. De fapt însă, progresele industriei germane nu au făcut să decadă industria engleză de cît în epoca dela 1885—1899, cînd exportul a scăzut dela 306 milioane lire sterlinge, la 264 milioane, pe cînd după 1900 industria engleză și-a reluat sborul, ajungînd în 1907 la un export de

426 milioan lire sterlinge,—iar înarmările popoarelor nu sînt numaidecît urmarea unor intenții războinice imediate, nu răspund unor porniri agresive, dovadă că de atîția ani Franța și Germania se înarmează, evitînd însă în acelaș timp rezolvirea pe calea armelor a diferendelor dintre ele. Iar cînd e vorba de vasele de războiu în special, apoi înmulțirea lor e adesea opera companiilor de construcții navale, care au interes să li se facă comenzi cît mai multe și întrebuințează toate mijloacele pentru a împinge statele la construirea vaselor nou de răsboiu.

De sigur între Anglia și Germania există o puternică rivalitate economică dar de aice nu rezultă că vreuna din ele ar dori războiul: un astfel de războiu ar fi o catastrofă pentru comerțul amîndurora: ba Anglia s'ar vedea pusă chiar în situația de a fi lipsită de produsele alimentare pe care le aduce din afară și de materiile prime necesare activității sale industriale. Și atunci e ușor de înțeles ce profundă zguduire s'ar produce în masele adînci ale celor două popoare. Iar clasele dominante, acele care conduc azi destinele statelor, tocmai de teama urmărilor sociale ale războiului caută să evite războiul. Și mai caută să-l evite și de groaza marei crize financiare la care el ar da naștere.

De altfel, chiar din punct de vedere al tecnicei războiului, cum se va putea produce o luptă între Anglia și Germania? Autorul are o comparație nimerită: ar fi ca și cum s'ar lupta o balenă cu un elefant,—căci în adevăr Anglia e o putere maritimă, iar Germania una continentală. O armată germană nu ar putea în nici un chip debarca în Anglia (căci pentru a transporta numai 70,000 de soldați cu artileria, caii, munițiunile și cele necesare ar fi nevoe de peste 300 vase mari:...), iar o flotă engleză nici nu ar putea ocupa porturile germane, Hamburg, Brema și celelalte, nici nu ar putea ataca flota germană cînd ea ar fi aparată de bateriile din Helgoland, Borkum, Wilhelmshaven și celelalte puncte întărite de pe litoralul german, și cu atît mai puțin ar putea debarca o armată în Germania.

Dacă la aceste condițiuni se mai adaugă și presiunea opiniei publice pacifice asupra guvernelor, puterea din ce în ce mai mare a socialismului german și întărirea mișcării muncitoare din Anglia, care sînt cele mai sigure chezășii ale păcii, apoi ușor ne putem da samă că un războiu între cele două mari puteri e prea puțin probabil pentruca el să justifice alarma creată în jurul fatalei și inevitabilei lui necesități.

In orice caz, din expunerea bazată pe date economice și militare, întemeiată pe informații politice și considerațiuni diplomatice și sociologice, a lui Pavlovitch, cetitorul capătă sentimentul că interesele amînduror puterilor le împing spre evitarea unui conflict armat,—lucru pe care-l vedem de altfel, și din atitudinea mai nouă a bărbaților de stat englezi și germani și din întreaga orientare politică de astăzi a celor două țări.

M. C.

*

A. Muzet. *Aux Pays Balkaniques. Monténégro, Serbie, Bulgarie.* Paris, 1912. Pierre Roger et C-ie. Prix 3,50.

Polite̦ța proverbială a francejilor nu e, desigur, un mit. Am simțit-o adesea cetind cărți de călătorie prin țări străine, datorite unori autori franceji. O simt bine și acum, după cetirea volumului lui A. Muzet.

Așa dar Muntenegru e o țară mică, puțin cam săracă și cu oarecare resturi de obiceiuri care nu sînt tocmai la înălțimea civilizației moderne,—dar în fond o țară plină de viață și chiar de viitor, dacă va ști să „trăiască. Serbia e locuită de un popor activ, energic, dornic de cultură, cu trăsături și dispoziții artistice, o țară plină de viitor. Iar Bulgaria aparține unui popor care, prin economie și tenacitate, prin voință și activitate s'a ridicat în cîțiva ani la un nivel neașteptat de cultură, făcînd uimitoare progrese pe terenul economic și social. Bulgaria, mai mult poate de cît celelalte două, e o țară cu viitor. Apoi toate trei țările au peisagii și aspecte încîntătoare, orașe moderne, instalațiuni și fabrici apusene, organizație administrativă care numai prea puțin lasă de dorit,—iar călătoria prin ele este pentru autor o serie nesfîrșită de zile fericite, în care doar natura fericirilor variază...

Sau poate autorul arată și unele scăderi pe care le constată în trecerea sa prin cele trei state aliate?

Trebue să arăte, căci în concluzie spune, regretînd oarecum că le-a făcut, că cele „cîteva critici pe care le-a formulat... nu trebue să influențeze", etc.

Cu toate acestea, după ce ai închis cartea, trebue să le cauți anume cu deamănuntul ca să poți da de cele cîteva critici,—atît de generală e impresia de ordine, bună stare, civilizație, bogăție, etc., pe care cetirea ți-o lasă.

Ca circumstanță ușurătoare, putem spune că autorul privește nu numai progresul în sine al acestor țări, ci ține samă și de timpul relativ scurt de cînd ele s'au liberat de jugul turcesc, și de diferențiarea în bine a lor de foștii stăpîni de odinioară,—ceia ce desigur e foarte drept. Totuși tabloul pe care ni-l dă, chiar privit sub acest aspect, ne pare cam flatat. Cunoaștem doar și noi pe vecinii din sudul Dunării...

Dar să nu fim prea exigenți. Autorul are de altfel foarte bune vorbe și pentru țara noastră, ori de cîte ori numele îi vine în cale, și chiar făgăduește pentru mai tîrziu o lucrare specială asupra Rominiei. Vom avea atunci prilejul să apreciem și pe sama noastră polite̦ța francezului și mă tem că atunci ea nu ni se va părea de loc excesivă.

Dacă însă lăsăm la o parte micul neajuns al unei bune voințe care pune totul într'o lumină favorabilă, apoi cartea lui A. Muzet are o informație în genere destul de abundentă și de exactă și une ori o înțelegere surprinzătoare, pentru un apusean, a spiritului, mentalității și obiceiurilor acestor popoare din orientul balcanic.

Ne simțim datori s'o spunem aceasta, pentrucă mulți vor avea impresia, pe care am avut-o și noi cînd am văzut cartea în vitrina librăriei, că e poate vorba de o lucrare ticluită ad-hoc pentru a trage foloase de editură din caracterul de actualitate al volumului și din legitima curiozitate a publicului.

Nu. Era desigur pregătită înainte și ivirea conflictului balcanic i-a grăbit doar apariția, dacă nu e cumva la mijloc o simplă coincidență.

M. C.

***

Dr. I. Nistor. *Handel und Wandel* in der Moldau bis zum Ende des 16 Iahrhunderts. 1912. Czernowitz, k. k. Universitätsbuchhandlung H. Pardini. 200 pagini.

In 8 capitole substanțiale și clare, tînărul profesor romîn dela universitatea din Cernăuți expune rezultatele cercetărilor sale relative la comerțul și schimbul mărfurilor în Moldova până la sfîrșitul sec. 16. Continuă deci, cum a făgăduit cu ocazia altei publicații, istoria economică a Moldovei și procedează cu acelaș scrupulozitate științifică de care am mai vorbit altădată, utilizînd adecă sîrguincios atît lucrările speciale, cît și colecțiile de documente apărute până în prezent, astfel că datele sale rămîn în general bine cîștigate pentru istoria noastră.

Cap. I. *Relațiunile politice și comerciale ale țării.* Moldova se găsia

între regiunea mărfurilor produse de Nemți și aceia a mărfurilor genoveze; între orașe industriale săsești ca Sibiul, Brașovul, Bistrița; poloneze, ca Lembergul, și porturi ca Chilia, Cetatea Albă și Cafa. Văile rîurilor deschideau căi bune și ușoare pentru negustorii străini care aduceau produse industriale și bani și găsiau în țară produse agricole în abondență. Organizația politică era unitară, totul atîrna de voevod: vămile, justiția și paza; el era și cel mare negustor al țării, căci avea prisos de averi, dar nu abuza. Primii voevozi au luptat ca să aibă țărm de mare și porturi bune; comerțul Moldovei și al țărilor vecine a gravitat spre S—E până la căderea Chiliei și Cetății Albe sub Turci; țărmul da Moldovei importanța internațională; după 1484 mărfurile de peste mare vin prin porturile grecești dela Marea Egee și mai apoi Grecii devin negustorii mari și acaparatori de venituri în Moldova. Comerțul slăbește în general și mai ales din cauza tributului și a dreptului ce și-l iau Turcii de a cumpăra ei întâiu produsele noastre. Slăbind comerțul din răsărit, Moldovenii caută relații cu apusul până în Anglia (d. e. Petru Șchiopul).

Cap. II. a) *Drumurile de uscat și de apă*: Calea tătărască, turcească, etc. Se arată și starea drumurilor, a podurilor; încercările de navigație; siguranța călătorilor, etc.

b) *Transportul de mărfuri, persoane și scrisori.* Mărfurile se duceau în care cu boi sau prin locuri strimte pe spinarea cailor; cărăușii făceau contracte. Scrisorile se trimeteau la început prin negustori, călugări, la ocazii; mai apoi orașele și domnii au curieri speciali; din sec. 16 e o adevărată poștă pentru oameni și scrisori cu stații de schimbat caii(=menziluri) la distanță de o poștă.

Cap. III. *Negustorii* sînt străini: Genovezi, Armeni, Nemți, dar și foarte mulți Romîni (autorul documentează aceasta). Evreii n'aveau voe să vîndă carne, pîne și băuturi. Decăderea politică face să cadă și comerțul Moldovenilor, mai ales în mîni grecești.

Cap. IV. *Felul schimbului.* a) Comerțul era ambulant, de iarmaroc și de prăvălie; în unele orașe străinii aveau nu numai depozite, dar chiar cartiere ale lor; tot așa aveau Romînii în Lemberg d. e. b) Schimbul se făcea pe mărfuri sau pe bani, cum venia mai ușor. Ca o confirmare a vînzării, martorii beau *adălmaș*. Împrumuturi se făceau pe garanție sau ipotecă; împlinirile se făceau la nevoe cu ajutorul autorităților comunale; străinii care nu plătiau erau constrînși prin represalii asupra connaționalilor lor din țară. Negustorii țineau registre.

Cap. V. *Justiția comercială.* Aici e vorba de organizarea orașelor și conducerea lor, și a ocoalelor lor, prin șoltuzi și pîrgari; de supravegherea exercitată de aceștia asupra mărfurilor, măsurilor și monedelor; de procesele comerciale în care hotărau ei. Judecau și pârcălabii și vornicii. În ultimă instanță însă domnul.

Cap. VI tratează despre *monede* și VII despre *măsuri și greutăți.* Aici sînt lucruri nouă, adunate cu osteneală și susținute cu exemple documentare. Avem monede chiar dela Petru I Mușat (moneda atribuită lui Bogdan I e contestabilă); era monedărie în Suceava; dreptul de a bate monedă era o afirmare a neatîrnării. Irimia Movilă, adus de Zamoiski, a bătut monedă cu chipul lui Cazimir III. Istrate Dabija a bătut monede străine. Apoi nu se mai bat. A circulat însă la noi totdeauna și monedele străine. Moneda cea mai veche din Moldova era *groșul* [pe timpul lui Alexandru c. B. cintăria 1.8 grame de argint; un franc (=leu) are 5 gr. deci raportul ar fi 1.8 : 5]; groși=monede groase=numini grossi, spre deosebire de dinarii sub-

țiri. Groșul avea un multiplu ideal, numit latinește *marcă*, iar slavonește *grivnă* (pe rusește grivnă însamnă salbă); 96 groși ar fi cîntărit deci o marcă. Dinarul se numia la noi *ban* și era o monedă mai mică de 12—18 ori decît groșul; numele-i vine dela banul Severinului și al Slavoniei (*denarii banales*). Mai era ca unitate de cîntar (ideală) *sommo* (italienesc)=208 gr. în Crimeia și avea 202 *aspri*. Tot așa veche ca marca sau grivna, era rubla; Vl. Iagiello a împrumutat dela P. Mușat 4000 ruble de argint genoveze; rubla era tot ideală, o cantitate de monede mai mici de anumită greutate, cam ½ de grivnă. Cu rubla de argint corespundea *lira* genoveză.

Moneda de aur era *zechinul* italienesc(=florinul de aur din Florența, =*ducatul* venețian=genovinul); fiindcă venia din Crimeia se numia la noi *zlot tătărăsc* și echivala cu 18 groși, deci aproape ca rubla de argint sau lira. Galbenii de valoarea aceasta(=ducați=floreni hungaricales) bătuți în Ungaria se numiau la noi *ughi*. S'au bătut în Transilvania și ducați de argint (=albi) care circulau alăturea cu cei de aur (=roși). Mai circula *obolul* (=¹/₅₀ din ducat) și *ortul* (=¼). Dintre monedele turcești umbla *asprul* (variabil din cauza falșificărilor; un ducat=36—120 aspri) și galbănul turcesc (=*perperul* cu turana sultanului): 4 de aceștia făceau un ug în sec. XV. În sec. 16 încep a umbla *taleri* de argint boemieni, care aveau ca marcă un leu cu 2 cozi; a bătut și Despot la noi, dar au umblat mult cei străini; de acolo numirea de *leu* pentru moneda de argint de 17 groși (aproximativ).

Măsurile erau: *cotul*, *pecia*, *calul*, *povara*; *vadra*, *cofa*; *bărbînța*, *kila*, *merța*, *dimerlia* (=12 ocă), *cibla*=*găleata*=4 *banițe* sau pătrări; *cintarul*, *maja*, *carul*; *camăna*=*piatra*, *funtul* (=litra=libra = ½ ocă=0.636 kg.), *dramul*, *sorocul* (=10 bucăți), etc.

Cap. VIII tratează despre *mărfurile noastre de export*, despre *cele importate* și despre *prețul relativ* al lor.

Meritul cel mare al lucrării e că a complectat și a sistematizat mai bine materialul relativ la istoria comerțului. Unele afirmări greșite, ca aceia că erau iglicuri sau furculițe până în sec. 16, n'au mare importanță. Valoarea monedelor cred că trebuia cercetată și pentru Muntenia și Bulgaria, cum a fost pentru Moldova.

*

I. Ursu. *Un manifest romînesc tipărit cu litere latine al împăratului Leopod I*, din anul 1701. București, 1912, Acad. Rom. O broșură de 15 pag. 30 bani.

Manifestul în fac-simile e precedat de istoricul unirii religioase a Romînilor ardeleni cu catolicii și de o indicație a celor mai vechi scrieri romînești cu litere latine, ca „Tatăl nostru" al lui Luca Stroici și *Cărticica de rugăciuni*, în spirit calvin, tipărită la Oradea pe la 1570. Manifestul împăratului a fost găsit de d. Ursu în arhiva din Sighișoara; el e adresat dregătorilor mari din Ardeal cu poruncă de a-l face cunoscut *Romînilor*; îi se adresează cu acest nume național, *Romîni* și le permite de a-și alege *liber* o religie care vor sau a-și păstra pe a lor. E cel mai vechiu act cu conținutul profan, tipărit în limba romînă cu litere latine. Fonetica e ungurească.

V. D.

REVISTA REVISTELOR

Revista Noastră. (Decembre, 1912).

Primim la redacţie No. 2 din această revistă apărută în luna trecută, ca „publicaţiunea societăţii literare a elevilor Liceului Unirea“ din Focşani, şi dacă îi consacrăm cîteva rînduri, o facem pentru un interes mai general. De altfel nici nu am avea ce spune despre conţinutul ei, căci, afară de producerí şcolăreşti—poezii, analize literare, probleme, aritmogrife, etc.,—nu găsim decît un articol al unui domn profesor care, „deşi cîmpul său de activitate se află în altă parte“, se ocupă totuşi de Caragiale, făcîndu-se ecoul obicinuitelor cunoştinţi şi aprecieri publice asupra marelui nostru scriitor. Autorul articolului ne spune despre Caragiale, că „s'a mai *maturit*“ în ultimile schiţe faţă de *momente* şi de *comedii*,—şi în genere se învîrte nu cu prea mare uşurinţă şi îndămînare prin literatura romînă, prin cea germană şi prin cea engleză.

Dar nu despre asta voim să ne ocupăm.

E vorba de ideia în sine de a tipări şi pune în vînzare o revistă scrisă de elevi.

Inţelegem la urma urmei gluma unei reviste ceatigrafiate şi vîndute între elevi,—deşi nu-i prea vedem folosul. Dar să tipărească elevii o revistă pentru marele public? Au ei ceva de spus? Ori vor contribui la luminarea cetitorilor şi la ridicarea culturală a ţării încercările lor de şcoală? De ce dar pierdere de timp şi de bani cu tipărirea unei publicaţii inutile?

Dar oare e numai inutil—nu e şi dăunător ceia ce li să dă voie să facă elevilor din Focşani?

Cine nu ştie cît e de primejdioasă momeala tiparului pentru sufletele tinere? Cine nu-şi dă samă ce urmări dezastroase pot avea adesea micile succese uşoare, care cele mai de multe ori nu-şi au justificarea decît în indulgenţa celor chemaţi să judece, ori în îngustimea excesivă a cercului restrîns din care selecţiunea se face? D-nii profesori care îngădue şi încurajează publicaţia aceasta nu se gîndesc că prin ea vor sustrage dela îndatoririle lor pe mulţi elevi şi cu asta le vor face un mare rău?

Şi apoi—oare nu scriu şi prea scriu la noi, atît de mulţi nechemaţi? Să-i mai încurajăm şi pe elevi, să-i facem chiar din şcoală scriitori? Să-i deprindem să considere drept valoare mediocritatea? Căci se face şi în senzul acesta o educaţie!...

Nu, domnilor profesori din Focşani, nu faceţi acest păcat. Inchideţi revista elevilor; faceţi-i ca în societatea lor „literară“ să citească şi să guste scrierile altora mai maturi decît ei. Nu-i faceţi autori dela vrîsta de 17 ani. Şi ca să nu se supere, spuneţi-le că chiar marele Maupassant nu a tipărit decît tîrziu şi după multă pre-

gătire, după multă, foarte multă muncă obscură, grea şi fără răsplata gloriei imediate.

Revista Generală a Invăţămîntului (Noembrie 1912). D-na *Isabela Sadoveanu*—„**Muzeul Pedagogic al Casei Şcoalelor**“—ne dă o descriere amănunţită a secţiilor acestui muzeu. Fără îndoială că organizarea lui dovedeşte îndeplinirea unei datorii de primul rînd al „Casei Şcoalelor“. E o activitate mult mai potrivită pentru „Casa Şcoalelor“ decît aceea ce o cheltueşte în organizarea „seratelor“ şi „cealurilor“. „Casa Şcoalelor“, faţă de rolul pe care ar trebui să-l aibă de fapt—schiţat de întemeetorul ei—dispune de mijloace insuficiente, ce-i vin în bună parte din sacrificiile făcute de membrii corpului didactic, în speranţa de a ajuta şcoala primară rurală în special. Nu tăgăduim că şi organizarea unui muzeu pedagogic intră în îndatoririle „Casei Şcoalelor“ şi credem că sumele ce se cheltuesc cu „reprezentările cinematografice“, „seratele“ şi „concertele“ distractive săptămînale ar fi mult mai bine şi mai legitim întrebuinţate pentru îmbogăţirea acestui muzeu.

Mercure de France. (Noembre şi Decembre, 1912).

Scriitorul *Marcel Mirtil* a avut ocazie să viziteze cu cîtva timp înainte de începerea ostilităţilor din Balcani, o parte din litoralul Adriaticei şi cîteva regiuni ale peninsulei, în special Muntenegrul. Cum ţara era în frigurile pregătirilor de războiu, autorul a avut curioase impresii colindînd ţinutul accidentat al micului regat, cercetîndu-i oraşele şi satele. Aceste impresii, împreună cu diferite observaţii asupra moravurilor şi vieţii, cum şi cu diferite informaţii şi consideraţiuni asupra afacerilor din Balcani şi raporturilor dintre puterile interesate, ni le dă autorul în fruntea numărului dela 1 Noembrie sub titlul suggetiv de **Muntenegru în fierbere.**

In două numere consecutive, *Jules de Gaultier* publică un întins studiu asupra **geniului lui Flaubert.** Autorul susţine că reputaţia lui Flaubert nu ar trebui să consiste atît în talentul său ca literat şi că dacă astfel a fost el consa rat, apoi pricina a fost bovarismul lui Flaubert însu-şi, care l-a făcut să cultive până la obsesiune literatura. Si după ce analizează „eroarea creatoare“ a lui Flaubert, originalitatea viziunei la el, după ce scoate în relief puterea de pătrundere a inteligenţei cu care Flaubert a analizat sufletul omenesc, Jules de Gaultier ajunge la concluzia că, din toată literatura franceză, Flaubert e acel care ar putea fi pus în literatura mondială alături cu Goethe ori cu Shakespeare.

Dar să cităm această încheere a autorului, care e atît de curioasă prin noutatea ei: „Dacă în concursul naţiunilor care şi-ar expune gloriile respective sîntem în stare să reproducem o pleiadă de oameni iluştri şi reprezentativi, Rabelais, Montaigne, Molière, Corneille, Racine, Voltaire, Victor Hugo, noi nu avem un nume mare care să se ridice de-asupra tuturor celorlalte şi pe care să-l putem opune unui Goethe ori unui Shakespeare. Acest mare nume îl avem, trebue să îndrăznim să-l pronunţăm, e al lui Flaubert. Dacă Shakespeare e incomparabil pentru măreţia şi violenţa pasionată care se exprimă în dramele sale, dacă Goethe dă dovadă de o mulţime de daruri pe care le are pe toate la o înălţime extraordinară, Flaubert rezumează şi exaltează în persoana sa darul prin excelenţă al geniului francez, acel dar care, faţă de alte daruri ale spiritului, ardoarea pasionată a imaginaţiei, lirismul gîndirii, joacă rolul unui frîu regulator...,—inteligenţa.“

La Revue (Decembrie 1912).

Nimic nou, nici o idee care să nu fi fost

încă ventilată de presa franceză nu găsim în articolul d-lui *Albert Dauzat*, **Europa nouă**, relativ la succesele Confederației Balcanice și la viitorul trandafiriu ce o așteaptă.

Autorul vede totul în roz, fiindcă privește prin prizma intereselor Triplei înțelegeri, care de astă dată pare că a repurtat un strălucit succes.

Interesant e însă ce se crede în Franța despre atitudinea vecinilor față de această nouă putere balcanică. Turcia, cu sau fără Constantinopole, încetează de azi înainte de a fi o putere europeană; forța ei va fi în Asia, unde, este de văzut, dacă va mai putea să se refacă; în orice caz ideia unei revanșe în Europa nu pare probabilă și nici o primejdie nu așteaptă Confederația din partea ei.

Rominia însă, cu armata ei puternică și cu o populație omogenă și numeroasă, poate fi o mare primejdie pentru noua putere, mai ales lucrînd alături cu Austria. Depinde de abilitatea și înțelepciunea diplomatică a regelui Ferdinand că să facă o prietenă Confederației din Rominia, să-i înlesnească intrarea în gruparea balcanică, oferindu-i o apreciabilă rectificare a graniței dobrogene; susceptibilitățile acestei vecine trebuesc menajate.

Austria este cea mai păgubită din acest războiu. Ea își vede influența politică redusă, idealul de expansiune economic nimicit, drumul spre Salonic închis. Multiplele curente, lipsa de omogenitate a populațiilor imperiului, atitudinea Rusiei, șovăirea Italiei și Germaniei o împedică dela o acțiune energică. Nesiguranța caracterizează directiva actuală a politicei sale.

Italia, care a favorizat nașterea confederației, nu poate, serios, fi nemulțumită de ea și, fatal, se va deslipi de Tripla alianță în cele din urmă.

Franța va avea rolul de bancher al noului stat balcanic, și ea desigur va și să-și salvgardeze interesele sale financiare și morale.

Interesante lucruri găsim în paginile d-nei *Luiza Cruppi*, **Școlile țărănești daneze**, în care studiază una din cauzele strălucitei evoluții culturale și economice a poporului danez. Această evoluție a acoperit Danemarca cu sute de cooperative, ce exploatează pămîntul cu „cea mai luxoasă rafinare a culturii științifice", a ridicat țărănimea la un nivel intelectual superior micilor burghezi și muncitori din orașe și a transformat-o într'o clasă muncitoare, de-o înaltă moralitate, șefi a numeroase familii. Țăranii danezi au azi în fiece sat, cît de mic, săli de conferință, unde discută chestii sociale, economice, politice, săli de bae și arată o puternică înțelegere a intereselor economice, chiar cele mai indepărtate.

Un exemplu: Cînd, în urma unei recolte proaste, guvernul vroia să introducă un tarif, care să protejeze griul danez, țăranii s'au ridicat și au respins proectul, declarînd că nu vor primi mijloace artificiale să scumpească hrana compatrioților!

Școlile înnalte țărănești, au realizat, în parte, minunea aceasta, școli ce nu conferă titluri, nu dau drept absolvenților de a ocupa posturi în stat, create exclusiv pentru țărani și susținute de ei, din inițiativă particulară; fiecare regiune își are școala sa și cine n'a trecut prin ea, e socotit inferior.

Promotorul lor e *Grundtvig*, savant, predicator, pastor, poet; un suflet agitat și pasionat, care, vreme de 50 de ani, a luptat continuu pentru ele, precizînd și lămurind scopul lor. Cuvintele sale sînt azi evanghelie și se citesc cași biblia.

Principiile acestor școli: 1) Lipsa de orice tecnicitate; învățămînt general aplicabil tuturor profesiunilor. 2) Elevi nu pot fi decît adulți între 18 și 21 de ani. 3) Învățămîntul trebue să fie oral; elevii nu pot scoate note. 4) Învățămîntul civic, „școala trebue să dea elevului o idee clară de condițiile politice prezente", să-l prepare la administrarea comunală. 5) Limba și istoria patriei în perfecție. 6) Nu există gratuitate pentru acest învățămînt, nici examene de sfîrșit.

Dar studiul nu e publicat întreg.

Scientia (I—XI, 1912).

Iată după *A. Meillet*, modul, de altfel cunoscut filologilor, de **Evoluție a formelor gramaticale**:

Procedeele, prin care se constituesc formele gramaticale, sînt două. Unul e *analogia*: după tipul *laud, lauzi, laudă*, etc., se formează *des-fund, desfunzi, desfundă*, etc.; iar al doilea este *izolarea*, adică schimbarea unui cuvînt independent în forma gramaticală. De această natură sînt, în romînește de pildă, toate așa numitele forme auxiliare: aș lăuda, vei lăuda, aș fi lăudat, să fi lăudat, am lăudat, ați lăudat, sînt lăudat, ați fost lăudați, etc., unde *habeo, volo* și participiul perfect și-au pierdut însemnarea primitivă și independentă, pentrucă în compuse să arăte noui raporturi de timp, mod, persoană și număr.

Dintre ambele procedee, cel din urmă e cel mai însemnat, pentrucă el singur creiază forme nouă; iar cauza psicologică e nevoia ce o simte totdeauna vorbitorul de a da o mai mare valoare expresivă afirmațiilor sale (orice propozițiune este afirmarea existenții ori inexistenții unui raport între două noțiuni). Astfel de exemplu *laudavi* și-a pierdut cu timpul din pricina deselor repetări valoarea expresivă— posedarea rezultatului unei acțiuni în prezent—și latinul a fost nevoit să zică *habeo laudatum* sau *teneo laudatum*, am, posed ceva în prezent, lăudat altă dată.

Însă, în orice grupare nouă de cuvinte, născută din dorința de a fi expresiv, elementele componentului nu mai sînt pronunțate în durata primitivă de timp și nici nu mai au aceiași însemnătate, ca atunci cînd erau independente; de aici urmează că în compunere ele exprimă cu mai multă tărie ceva, iar ca elemente simple, sunetele ce le compun se întunecă și dispar, timpul necesar pronunțării se scurtează, și accentul lor propriu se pierde în accentul compusului: *ai lăudat* (Noi ne ținem la exemple luate de pe teritoriul limbii romîne; de fapt exemple se pot lua din toate limbile de pe fața pămîntului).

Formele gramaticale, odată create, sufăr schimbări tot din aceiași cauză, din care s'au produs. Căci nevoia de a vorbi cu preciziune și expresie, satisfacută în primul moment de forma nouă creată, începe curînd a căuta nouă moduri de exprimare mai puternice, de oarece forma nouă prin deasa repetare își pierde cu timpul valoarea expresivă. Exemple: *de loc, cîtuși de puțin, nimica*, etc. „Astfel limbile urmează un fel de desvoltare în spirală: adaugă cuvinte accesorii pentru a forma o expresie intensă; aceste cuvinte slăbesc, se degradează și cad la nivelul unor simple instrumente gramaticale; se adaugă atunci cuvinte nouă sau cuvinte diferite pentru expresie; uzarea reîncepe și tot așa fără sfîrșit".

D. *A. D. Xenopol*, savantul nostru istoric, publică un studiu, **Ideia de lege științifică și Istoria**, în care cercetează din nou problema ce-l agită, analizînd conținutul noțiunii de *lege științifica*, ce cuprind *fapte de repetiție*, și *de serie*, inerentă *faptelor de succesiune*, legată de timp.

Citām concluzia: „1) Legea științifică este formula generală care reproduce în spirit repetarea indefinită a fenomenelor materiale și intelectuale.

2) Desvoltarea formelor oricărei existențe nu-i cîrmuită de *legi*, ci de *serii*

care exprimă idei generale de succesiune.

3) Ştiinţele sint discipline intelectuale care nu pot fi concepute fără o reţea de idei generale. Aceste noţiuni sint, în ştiinţile de repetiţie, legile; în cele de succesiune, seriile.

Les Documents du Progrès (Noembrie şi Decembrie, 1912).

In momentele acestea, cînd de-abia ne-am ridicat ochii dela priveliştea uneia din cele mai grozave măcelăriri în masă şi nu ştim încă dacă mîne cîmpiile îngheţate dela poalele Balcanilor nu vor începe din nou a se acoperi de cadavre şi de rîniţi; cînd izbucnirea unui nou conflict armat, mai grozav decît acel de până acum, între state mult mai puternice şi oştiri cu mult mai numeroase nu numai că nu e cu totul exclusă, dar e atît de cu putinţă încît e aproape aşteptată,—e foarte semnificativă şi de curios efect ancheta întreprinsă de această revistă acum cîtva timp şi continuată în aceste numere asupra **rolului violenţei în conflictele vieţii moderne**. Mai ales rimează bine cu înfringerea generală în faţa războiului, răspunsurile pacifiştilor nevoiţi să recunoască, subt apăsarea greoae a tristei realităţi, zădărnicia visului de înfrăţire şi de dreptate generală. Ancheta va urma şi nu credem interesant să rezumăm părerile expuse, pentrucă acele ale personagiilor mai cunoscute din intelectualitatea omenirii sint cele aşteptate, iar acele ale persoanelor mai neinsemnate nu ne interesează decît doar pentru stabilirea bilanţului atmosferei generale. Notăm dar numai că în No. de Decembre se află şi răspunsul d-lui A. D. Xenopol al nostru, care, bazat pe evoluţiile luptei pentru existenţă în societăţile omeneşti, crede că relaţiile dintre clasele sociale ale aceluiaşi popor vor fi din ce în ce mai mult dominate de ideia de dreptate, iar relaţiile dintre popoare, încă mult timp, dacă nu întodeauna, vor avea forma aprigă şi primitivă pe care o au încă.

Chestiunea albaneză se prezintă cu mult mai puţin limpede pentru Stoyan Markovich decît e de obiceiu privită. Autorul crede că albanezii, cari încă nu au conştiinţa unei unităţi naţionale şi nici nu au o burghezie care să poată asigura o bună administraţie şi desvoltarea economică a ţării, vor avea numai o autonomie de formă, pe cînd în fapt vor fi subt dominaţia Austriei şi Italiei.

Această împrejurare deschide astfel perspectiva unui conflict între aceste două puteri, care fireşte vor căuta fiecare să pue mîna efectiv pe viitoarea Albanie autonomă. Bine înţeles, autorul nu socoate mai bună nici alipirea Albanezilor la Serbia, căci şi această soluţie ar fi numai temporară şi ar lasa loc liber tulburărilor şi neliniştei în Balcani. Astfel situaţia Albaniei rămîne ca o rană deschisă, şi singura speranţă ar fi că Albanezii vor dovedi mai multă aptitudine pentru *self gouvernement* decît observatorii cred că au văzut la ei.

La Nouvelle Revue, (Noembrie şi Decembrie, 1912).

Drepturile popoarelor şi pacea din Balcani de L. Servérieu. Principiul unor conferenţe internaţionale, care să hotărască diferendele dintre popoare a fost stabilit de Englezi şi aplicat în 1815 prin Congresul din Viena. El a adus multe servicii păcii şi progresului, împiedecînd adesea conflagraţii primejdioase. Acest principiu al intervenţiei colective a popoarelor a avut la bază tendinţa de a se menţine „echilibrul European", iar acest echilibru se sprijinea el insuşi pe dreptul divin al regilor. Revoluţia franceză însă, după cea englez, a înlocuit acest drept divin al regilor prin *dreptul popoarelor*. De-atunci acest drept al popoarelor a dat forţă şi a asigurat victoria tuturor revendicărilor care-l aveau la bază. Napoleon a învins atîta timp cît a reprezentat dreptul popoarelor, iar dela 1813 încoace, el ne mai reprezentînd acest drept, de oarece oprimase şi supusese popoarele, a fost învins de alianţa europeană, care ea *acum* reprezenta aspiraţiile spre libertate ale popoarelor. Tot astfel unitatea Germaniei s'a făcut, pentrucă se baza pe dreptul poporului, după cum din aceiaşi pricină s'a făcut şi unitatea italiană. Astfel voinţa popoarelor e o forţă mare, iar drepturile popoarelor nu însamnă numai un principiu de directivă politică, ci reprezintă o lege naturală. Acest drept al popoarelor a făcut ca să învingă alianţa balcanică, pe acei care încătuşau libertatea popoarelor din peninsulă. Deci, cum va trebui aranjată situaţia în orientul Europei pentruca dreptul popoarelor să fie respectat şi astfel liniştea să fie asigurată? Idealul ar fi ca popoarele să fie consultate. Albanezii să voteze dacă vor să se alipească la Serbia, ori să fie independenţi, iar populaţiile din Tracia şi Macedonia să decidă ele singure din ce stat vor să facă parte. Procedura însă ar fi greu de aplicat în împrejurările acestea,—dar dacă nu se va ţine samă, la încheerea păcii, de drepturile popoarelor din Balcani, pacea nu va fi durabilă şi solidă.

Nuova Antologia (Noemb. 1912). *Giovanni Marchesini*. **Valoarea ştiinţifică a naturalismului pedagogic al lui J. J. Rousseau.**—Opera marelui cetăţan al Genevei a fost totdeauna discutată cu patimă şi astăzi, două sute de ani dela naşterea lui, această patimă n'a amuţit. Privind însă fără idei preconcepute opera lui Rousseau, nu i se poate nega meritul de a fi adus, într'o societate coruptă şi frivolă, o nouă şi înaltă concepţie de viaţă. Importantă e mai ales din acest punct de vedere, opera lui pedagogică. De sigur s'ar putea uşor dovedi în ea răsunetul predecesorilor săi Commenius, Rebelais, Montaigne, Locke şi alţii, dar asta nu poate mira pe acela ce-şi dă seamă de continuitatea istorică a culturii. Rousseau a pus însă pentru întăia dată bazele unui naturalism, ce se poate numi umanistic, întrucît el a avut în vedere nu natura exterioară omului, ci natura sufletului omenesc. Din acest naturalism, care răsare din orice pagină a lui Emil, s'au inspirat Pestalozzi, Froebel, Herbart şi toţi pedagogii moderni şi pe el se bazează principiile pedagogiei ştiinţifice. E o greşală de a considera Emil ca un roman, ca o utopie. Pedagogia e ştiinţă numai întrucît metodul pe care-l urmează în cercetările sale, e ştiinţific; întrucît se mărgineşte de a fixa realitatea şi de-a-i cerceta legile. Şi fiindcă ea trebue să dicteze normele procesului educaţiei, e clar că numai acele norme vor avea o valoare ştiinţifică, care nu vor fi decît exacta aplicare raţională a legilor observate. Din aceste puncte de vedere privit naturalismul lui Rousseau, nu i se pe i se poate nega epitetul de ştiinţific. E adevărat că natura, căreia după Rousseau trebue să se conformeze educaţia, ne apare abstractă şi factice, deoarece el o izolează de mediul social (în epoca copilăriei lui Emil). Această izolare însă, dacă se bagă bine de seamă, nu e revendicarea unei legi naturale, ci e numai un procedeu metodologic, întrebuinţat de el, pentru a pune mai în evidenţă potenţialitatea originară a sufletului omenesc şi în acelaşi timp e o protestare, nu în contra vieţii sociale ca stare, ci împotriva societăţii corupte a timpului său. Chiar şi noţiunea de „natură", prezintă la R. un caracter ştiinţific: e suma dispoziţiunilor, care există mai înainte de alteraţiunile provenite din opinia publică, falşă şi constrîngătoare. Sint dispoziţii biologice, ce tind la conser

varea individului; sint intelectuale (cum e curiositatea), sint in fine morale. Nici nu se poate afirma că R. ar fi susţinut că natura exclude viaţa socială.

Deutsche Revue. (Noembre 1912). General v. *Bernhardi*. **Pentru împăcarea cu Anglia.** In chestia imbunătăţirii raporturilor dintre Anglia şi Germania, zice autorul, trebue mai intâiu să se vadă care sint interesele şi idealurile politice pe care Germania e indreptăţită şi e datoare de a le urmări. De multă vreme se simte dureros de către poporul german, apăsarea pe care o exercita forţa superioară pe mare şi pe uscat a celor trei puteri amice, asupra oricărei mişcări politice. Această apăsare, care pune Germania in veşnica alternativă de a ceda ori de a face războiu, ingreuiază şi libera desfăşurare a forţelor economice şi pregătirea unui viitor mai bun. Germania nu se mai poate mulţumi să fie numai o putere continentală, ci trebue să devină o putere mondială precum o indreptăţeşte importanţa culturii ei, mărimea populaţiei ei in creştere continuă şi poziţia ce ocupă elementul german, in toate părţile lumii. Germania vrea să-şi poată apăra interesele sale oriunde, fără a atirna de bunăvoinţa unei alte puteri, ea vrea să-şi mărească nu deodată, nici prin forţă—la ocazii favorabile—şi posesiunile ei coloniale. La aceste idealuri Germania nu poate renunţa fără a-şi compromite intreaga ei dezvoltare. Pricina incordării dintre ea şi Anglia nu trebue căutată insă in aceste interese germane, care pot fi urmărite fără ca nimeni să se gindească la un războiu, ci in politica engleză care cu orice preţ ar dori impedicarea dezvoltării Germaniei ca putere mondială. Aceasta a făcut-o, ca fără nici o provocare din partea Germaniei să se alipească la alianţa franco-rusă şi in acelaşi timp nu numai să-şi intărească flota —fapt contra căruia nimeni n'ar avea ceva de obiectat—ci să şi-o aşeze intr'o poziţie strategică in Marea Nordului. Senza că asemenea măsuri ar fi numai defensive, nu poate fi valabilă, căci nimeni in Anglia nu poate crede că Germania ar avea de gind s'o atace—o asemenea intreprindere din partea Germaniei fiind egală cu un suicid. E clar că atita timp cit Anglia va persista in aceste măsuri, incordarea relaţiilor dintre ea şi Germania nu va putea dispărea—orice-ar spune la diferite ocazii, diverşii oameni politici. Numai dacă ea ar eşi din alianţa franco-rusă şi'ar indepărta flota din marea Nordului—numai atunci s'ar putea face o apropiere, căci numai atunci Germania ar avea o garanţie că Anglia nu mai urmăreşte planul de a o ataca la un moment favorabil. Dacă Anglia s'ar hotări la aşa ceva, incheie autorul, atunci nici-o alianţă n'ar putea exista mai favorabilă pentru două popoare decit o alianţă in Anglia şi Germania.

Deutsche Rundschau (Noembre 1912). *Johannes Haller*, **Pius II un papă al Renaşterii.** Papa Pius II n'a fost unul din marii papi ori din marii oameni ai epocii medievale cu toate acestea şi tocmai pentru aceasta viaţa lui şi felul cum a ajuns papă sint foarte interesante ca un exemplu tipic pentru epoca lui. Se numea Enea Silvio şi era din familia Piccolomini, o familie nobilă din Siena, odinioară bogată, acum sărăcită. Ajutat de rude mai cu stare el putu studia la şcolile de pe atunci din Siena şi să urmeze şi universitatea. Cu o neasămănată sirguinţă studie el dreptul—căci trebuia să devină avocat—şi mai ales literatura clasică latină, pe-atunci de curind scoasă la iveală. Tocmai cind işi terminase studiile şi voia să-şi inceapă cariera in oraşul părintesc, o intimplare il făcu

să-şi schimbe cursul vieţii: cardinalul roman, Domenico Copranica in drumul său spre Bâles, unde se ţinea celebrul consiliu ecumenic, trecu prin Siena şi-l angăja pe tinărul Enea Silvio, ca secretar al său. Acest consiliu ţinea din vara anului 1431 şi lupta greu cu opoziţia papei, care din frica de reforme, nu voia să-l recunoască. Enea Silvio, mulţumită culturii sale clasice şi talentului său stilistic, fu numit indată secretar al sinodului şi in curind işi schimbă stăpinul, trecind pe rind in serviciul episcopului von Freisind, apoi a episcopului de Novara şi in urmă in acela a cardinalului Dr. Santa Croce. Cu aceştia invaţă el solid arta diplomaţiei de pe-atunci, adică a intrigii şi inşelătoriei In timpul acesta consiliul incordase de tot relaţiile cu papa, care, vrind să scape de el, il dizolvă şi organiză un nou conciliu in Italia, intâiu in Ferrara apoi in Florenţa. Puţinii eclesiastici care mai rămăseră in Bâles, hotărîră atunci să-şi joace ultima carte: declarară pe papă drept eretic şi aleseră un nou papă, pe Felix V, Enea Silvio, care nici nu era măcar cleric, fu insărcinat, ca in fruntea unei delegaţii să vestească lu Felix V, alegerea de papă. Noul papă il luă, pentru aceasta ca secretar al său. Enea Silvio era insă foarte ambiţios ca să rămină multă vreme in serviciul unui papă, pe care nu-l recunoştea mai nimenea. Trimis in vara anului 1442 la Frankfurt, unde regele Friedrich II prezida Reichstagul, el trecu in serviciul regelui. Toate aceste oferte i le aduceau gloria lui de scriitor şi de poet, care-l făcu pe rege să-i dea cu o deosebită ceremonie cununa de laur. La curtea acestui rege ştiu să-şi ciştige atita de mare incredere, incit in curind i se incredinţă cele mai delicate afaceri. Regele voind să se apropie iarăşi de papa dela Roma, hotări să trimeată o misiune secretă care să aranjeze condiţiile cu papa. Enea Silvio fu insărcinat cu aceste negocieri, el care fusese secretarul conciliului din Bâles şi care declarase pe papa dela Roma de eretic! Nu-i fu greu insă să capete pentru toate aceste greşeli de tinereţa, completa absoluţie, şi cind mai tirziu regele trimise o deputaţie la Roma, care să exprime recunoaşterea noului papă ales, tot Enea fu in fruntea ei. De dată insă nu se mai intoarse indărăt, ci rămase in Roma; trădase pe stăpinul său, regele Frederic, care legase recunoaşterea de anumite condiţii, pe care Enea Silvio uită să le pue noului pontifice. In scurtă vreme după aceasta, papa il făcu cardinal şi după doi ani, la moartea papei, in 1458, conclavul il alese pe el.

The Contemporary Review. (Noembrie şi Decembrie, 1912).—Dl. *Dr. E. J. Dillon*, autoritate europeană in chestii politice, susţine in articolul **„Aliaţii balcanici nu se vor federa"** imposibilitatea realizării confederaţiei balcanice. In Peninsula Balcanică nu se va putea forma niciodată o comunitate politică omogenă cum e Franţa şi Italia, de exemplu. Religia şi rasa, tradiţiile şi aspiraţiile, cultura şi temperamentul despart populaţia peninsulei in mai multe grupe, intre care nu se poate stabili nici o coheziune politică permanentă. Aceste conflicte de interese deosebite ţin Peninsula Balcanică intr'o stare de fărămiţire de mai bine de două mii de ani. Nici Roma, nici Bizanţiu n-au izbutit să formeze un stat din deosebitele popoare ale Peninsulei Balcanice. In anii din urmă, de mai multe ori, diferiţi oameni de stat au incercat realizarea confederaţiei balcanice, cu Turcia in frunte, avind capitala Constantinopol; şi cu toată perspectiva intemeerei unei mari puteri, cu peste 1.500.000 soldaţi şi 3.000 tunuri, ideia n'a reuşit. Abdul Hamid, care

e un foarte fin diplomat. Intr'o discuție cu regele Alexandru al Serbiei, declara că nu crede într'o alianță balcanică. Aceiași părere a exprimat-o d. Ryllis, fost Premier al Greciei, într'o întrevedere ce o avu cu Sultanul. Acum Turcia a căzut pe al doilea sau chiar pe al treilea plan, iar Austria a ajuns, dela anexarea Bosniei și Herțegovinei, cel mai mare și mai puternic stat balcanic. Ideia susținută de oamenii de stat sirbi acum e de a schimba dualismul Austro-ungar într'o triplă monarhie sub egida Austriei. Mulțimea slavilor în această formație nu pare însă a conveni oamenilor de stat ai Austriei.

In No. din Decembrie, tot d. *Dillon*, —„**Rominia și Bulgaria**"—ne spune că a venit anume în București pentru a-și da seamă în mod direct de starea spiritului public în Rominia. Autorul spune, cu o fină ironie, că în Rominia, deși aceasta e o țară constituțională, politica externă e exclusiv în mina Regelui, și că, deși din cind în cind unii protestează împotriva acestui fapt, țara își dă consimțămîntul prin tăcerea ei. Poporul vorbește și simte ca un popor neolatin și simpatiile lui sînt cu Franța și cu Italia, și chiar mai curind cu Anglia decit cu Germania; cu toate aceste simpatiile monarhului, deși sînt în mod radical deosebite de ale poporului, țara le urmează.- Starea actuală a țării i-a făcut impresia că e o pregătire tacită de războiu. Rominia a stat indiferentă la toate evenimentele balcanice ca să cîștige timp de a-și pregăti oștirea, care într'o săptămînă poate fi mobilizată în număr de 300,000. Asupra compensațiilor pe care le cere Rominia dela Bulgari, autorul le găsește perfect justificate și moralicește și politicește; și nu crede că Bulgaria nu va înțelege că e obligată față de Rominia. Rominia are dreptul să pretindă o fruntarie rațională a Dobrogei, pe care nu ea a cerut-o după războiul ruso-turc. Actuala fruntarie nu garantează nici siguranța podului peste Dunărea, care stabilește comunicația capitalei cu Constanța, portul principal al țării la mare, unde guvernul a pus capitaluri imense. Nu încape îndoială că Dobrogea, cu fruntaria ei absurdă de astăzi dinspre Bulgaria, a fost dată Rominiei cu premeditare politică din partea Rusiei, atunci cind i-a luat Basarabia. Autorul găsește pretențiile Rominiei modeste și legitime.

The Worth American Review. (Noembrie și Decembrie, 1912). Chestiile de învățămînt ocupă totdeauna opinia publică în America de Nord. Acum cind Europa e îngrijată de perspectiva unei conflagrații generale, Statele-Unite sînt destul de liniștite ca să se gîndească la punerea la îndămînă a învățămîntului universitar tuturor stratelor sociale. America nu se sparie de spori-ea culturii în masele populare, cum ne spăriem noi, de pildă, care sîntem fruntașii între țările cu analfabeți în Europa. La noi, din faptul că crește necontenit numărul postulanților la slujbe s'a tras concluzia că trebue stinjenit învățămîntul superior celui primar la orașe, și nu-i nevoe de îmbunătățit cel primar la sate. Tot așa de logic se putea conchide la desființarea slujbelor sau la aplicarea procedeelor de împuținare a populației. America, cași țările culte din Europa, înțelege importanța sporirei gradului de cultură a maselor, și de aceia se străduește să răspîndească învățămîntul superior în mase prin înființare de universități municipale. E interesant articolul d-lui *Charles H. Levermore*,—„**O universitate municipală completă**".

In *No. din Decembrie*, d. *Svetozar Tonjoroff*,—„**Războiul din Balcani**,—arată că din cele mai fundamentale cauze ale ruinei imperiului turcesc sînt lipsa răspîndirii culturii, care se mărginea numai la memorizarea unor formule mecanice din Coran, și opresiunea libertății, sub toate formele ei. E caracteristic acest punct de vedere pentru democratica America.

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, și a face angajamente în privința anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat poștal.

A apărut:

ASPECTE

DIN

CIVILIZAȚIA ENGLEZĂ

DE

I. BOTEZ

PREȚUL 3 LEI